

C. VAN DER WAAL

ANTITHESE OF SYNTHESE?

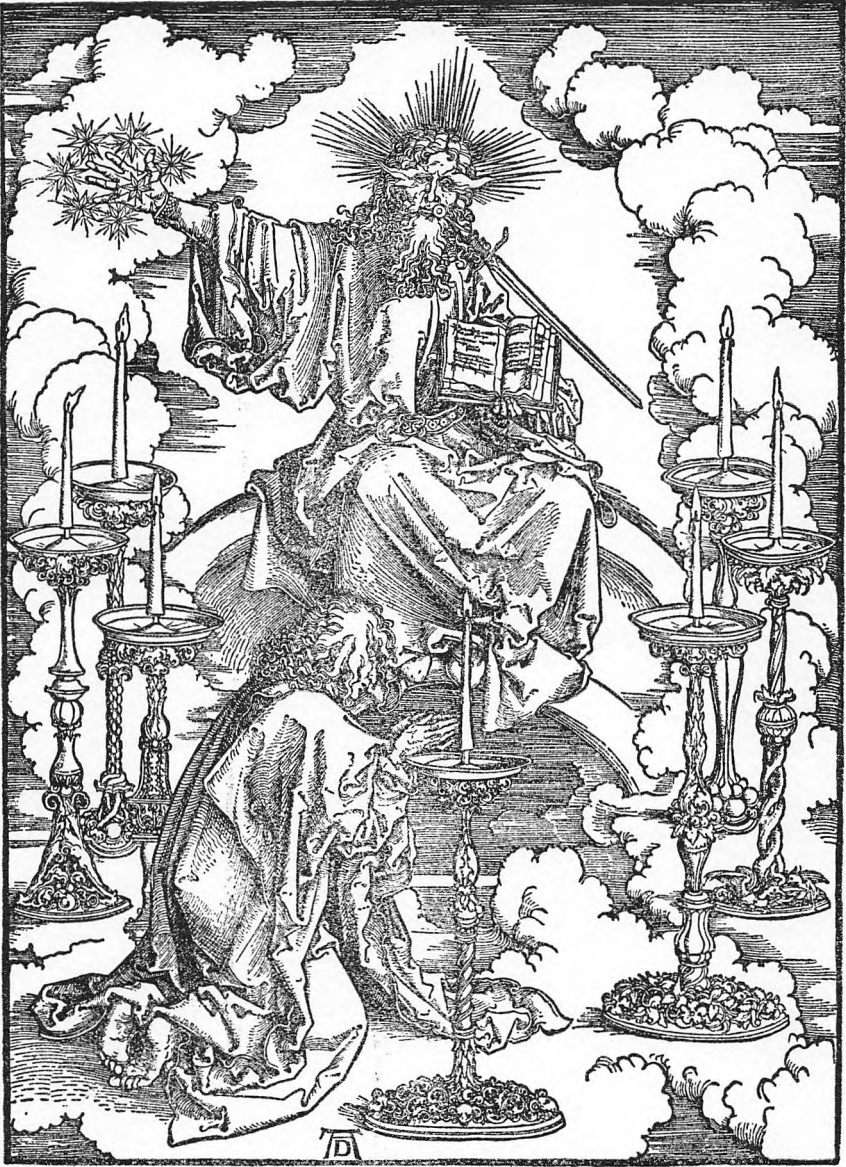
DE OECUMENISCHE BEWEGING
BESCHREVEN EN GETOETST



J. BOERSMA

A.D. MCMII

ENSCHEDÉ



Ach Gott vom himmel, erbarm dich unser, o herr Jesu Christe bitt für dein volck, erlösz uns zur rechten zeith, behalt in uns den rechten, wahren christlichen glauben, versammele deine weite zertrennte schaaf durch dein stim, in der schrift dein göttlich wort genant, hilf uns, das wir dieselb, dein stimm, kennen und keinem andern schwigeln, der menschen wahn, nachfolgen, auf das wir, herr Jesu Christe, nit von dir waichen, ruff den schaafen deiner wayde, derer noch ein thails in den römischen kirchen erfinden werden, mit sampt den Indianern, Moscobitern, Reuszen, Krichen, wieder susammen, die durch beschwörung und geiz der päbst, durch heiligen falschen schein zertrennt sind worden.

Ach Gott erlösz dein armes volck, das dar durch groszen bain und geboth gezwungen wird, der es keines gern thut, daraus es stätigs sünden musz in seinem gewisen, so es die übergeheth. O Gott, nun hastu mit menschengesezen nie kein volck also gröszlich beschweret als uns arme under den römischen stuhl, die wir täglich durch dein bluth erlöst frey christen sollen sein. O höchster himmlischer vatter, geusz in unser herz durch deinen sohn Jesum Christum ein solch licht, dabey wir erkennen, zu welchen boten wir zu halten gebunden sindt, auf das wir die andern beschwernis mit gutem gewissen fahren lassen, und dir, ewiger himmlischer vatter, mit freudigem, frölichem herzen dinnen mögen.

ALBRECHT DÜRER (1471—1528) nadat hij op 17 Mei 1521 te Antwerpen het bericht vernomen had van de „ontvoering“ van Luther na de rijksdag te Worms.

HOOFDSTUK I

Toetsing der oecumenische beweging noodzakelijk

De oecumenische eeuw der kerk afgekondigd.

„Wij leven in de moede en donkere dagen van een na-oorlogse wereld. Wij leven in tot puin geschoten steden en in een verminkte, vanéén gereten volkerenwereld. Wij leven in een bloedend en rouwend Europa en nog nooit hebben we de verscheurdheid en nood van een rampzalige wereld zo gevoeld als nu. Want zelden beloerden de moderne staten als roofdieren elkaar zo, met begerig lekken-de muil dorstend naar elkanders bloed en ons wachten catastrophen van kosmische afmeting en van apocalyptische aard. En we weten het!

Door die fundamenteel gespleten en hopeloos verdeelde wereld gaat thans een duidelijke roep, sterk en luide. Een roep, die alom de kerken wekt uit de slaap der zorgeloosheid en hen oproept in een ernstig appèl tot verantwoordelijkheid en solidariteit met onze geschonden wereld; een roep, die de kerken samenvoeren wil tot een nieuw en klaar belijden van de Christus-boodschap aan onze generatie, en die hen wil doen samengaan in trouwe dienst aan de wereld. Het is de roep om de *Una Sancta*, de roep om de Eenheid van de Kerk van Christus. Hij is eenvoudigweg niet meer te stuiten in zijn loop en niet meer te keren, want hij gaat rijzen als een vloed en dringt door, ook daar waar kerken tot heden voor hem gesloten waren.

Hij wil het aangezicht van deze tijd vernieuwen, en hij schijnt onze eeuw te zullen maken tot de „oecumenische eeuw der kerk“.

Van de zendingsvelden gerezen, in de nood van de moderne Westerse samenleving beantwoord en verstaan, vloeien hem aan alle kanten krachten en impulsen toe en de jeugd neemt hem over

en geeft hem door; het wordt een nieuw ontvlamde passie en een nieuwe kruistocht der zielen.

God wil het!"¹⁾)

Aldus typeert een deskundige de oecumenische beweging. Hij ziet haar als een nieuwe *lente*, die de kerken tot een nieuw geluid, een nieuw *belijden* gaat samenbrengen. Hij ziet haar als een onweerstaanbare *vloed*, die de kerken binnen stroomt en bekwaamt tot nieuwe *dienst* aan de wereld. Hij ziet de oecumenische, dat wil zeggen wereldwijde, eeuw aangebroken. Ja, het is, alsof de *messiaanse eeuw* kerken en zending, jeugd en samenleving uitdrijft tot de laatste kruistocht. God wil het!

Sinds de Wereldraad van Kerken in de zomer van 1948 officieel werd opgericht, waarbij niet slechts personen, maar ook kerken in de gehele wereld betrokken waren, staat de oecumenische beweging als een respectabele reuzenorganisatie vóór ons. Niemand heeft het recht om de ontzaglijke invloed, die er van de Wereldraad en zijn neven-organisaties uit zal gaan, te onderschatten. We hebben hier maar niet te doen met een liefhebberijtje van enkelingen. Neen, hier staan we voor een lichaam, dat door zijn spreken en handelen alle levensverbanden in de wereld zal bestrijken. Er is geen kwader ding dan in vermetele struisvogelpolitiek de werkelijkheid te ontvluchten en de kracht der oecumenische organisaties te miskennen.

De idealen, waarvan de Wereldraad en de oecumenische neven-organisaties tolk willen zijn, leven heus niet enkel in de topleidingen, maar ook in de kerken en lichamen, die deze organisaties vormen. En met een ongeëvenaarde kracht en overtuiging dragen duizenden oecumenische profeten hun geloof, hoop en liefde in de wereld uit. God wil het! De Una Sancta is in zicht! De kerk gaat in oecumenisch verband haar laatste aanval doen op de wereld!

Beproeft de geesten!

Indien ooit, dan dient thans Christus' Woord gehoor te vinden: Hetgeen Ik u zeg, dat zeg ik *allen*: wáákt! (Marc. 13 : 37). Want Christus' grote tegenstander gaat tot het einde der wereld rond

¹⁾ Dr. H. v. d. Linde, Rome en de Una Sancta, Nijkerk, 1947, blz. 9, 10.

met schone leuzen. Hij is de componist van talloze slaaplieden. Hij heeft in zijn dienst profeten, die zachte dingen spreken.

Een van satans methoden is de *afleidingstaktiek*. Hij doet vaak Christus' soldaten bij een zwakke plek in de muur post vatten en die verdedigen, — *met voorbijgang van andere bressen*; alle aandacht is dan geconcentreerd op die éne zwakke plek. Maar..... langs een ander, onverdedigd punt sluipt de vijand ongehinderd binnen. Wáákten de wachters niet, vochten de soldaten niet? Ach ja, maar ze waakten en streden niet zoals het behoorde.

Laat de kerk van de kansels maar heftig de oude ketterijen der pelagianen en remonstranten bestrijden. Als zij maar bedenkt, dat deze dwalingen steeds in nieuw gewaad terug zullen keren! Nooit mag de gedachte post vatten, dat sinds Augustinus en Gomarus er geen gevaar meer dreigt en dat de kerk wel volstaan kan met het afwijzen der oude ongelooftschema's en het herhalen der oude belijdenissen. Want de kerk zal niet mogen *paraderen* met haar belijdenis en teren op oude roem.

Neen, de kerk zal de oude belijdenis zó moeten naspreken, dat ze *paraat* is om *nieuwe aanslagen* op Gods Woord te onderkennen.

Handhaven van de belijdenis betekent niet rusten op de door de voorvaderen verworven lauweren, maar er op bedacht zijn, dat de satan uit de ongelooftsschat oude en nieuwe dingen naar voren brengt.

„De belijdenis, waartoe men wordt geroepen, staat telkens met den aard der tijden waarin men leeft, in verband. Het belijden, waarin de kracht des Christelijken geloofs zich openbaart, ligt niet altijd in het getrouwelijk opzeggen van al de Artikelen des geloofs; niet altijd in een onvoorwaardelijk onderschrijven van de Symbolische Schrift; zelfs niet in eene prediking waarin geen enkel woord aangetroffen wordt dat den meest regtzinnigen keurmeester ergeren zou. Het belijden is het uitkomen voor de waarheid op het punt waar de verdediging bezwaar heeft, waar het belijden met lijden vergezeld is" 2).

Ten aanzien van de huidige oecumenische beweging betekent dit, dat gevraagd zal moeten worden: *Is deze uit God of uit de mensen?*

2) Mr G. Groen van Prinsterer, Het Nederlandsche Zendinggenootschap, 1858, blz. 139.

Indien deze *uit God* is, zal deze beweging moeten delen in onze volle steun en sympathie. We vinden dan hier een muur, waaraan we moeten bouwen. De verdediging van Jerusaleem eist het.

Maar indien deze beweging *uit de mensen* is, zullen we haar moeten bestrijden, zonder aanzien des persoons. Dan zullen wij, *juist omdat wij de belijdenis willen handhaven*, ook al zou het voor ons lijden met zich medebrengen, onze stem hiertegen moeten verheffen. De verdediging van de muren van Sion eist dit. *God wil het!*

Nooit zullen we zonder meer de oecumenische beweging mogen accepteren, omdat misschien enkele leuzen ons bekoren. Want de grote vraag, die ons steeds beheersen moet is: Is hier de goede Herder aan het woord of spreekt hier een wolf in schaapskleren? Halen we door mede te werken met de kerkelijke eenheids-beweging de vijand in de stad of roept onze Heiland ons juist op om onze krachten aan deze beweging te geven en zó medearbeider te zijn met Hem?

De enige toetssteen.

Hoe kunnen wij weten, of al dan niet in de wereld-wijde eenheids-beweging de krachten der toekomstige eeuw, der eeuwige *lente* openbaar worden? Hoe kunnen we weten, of al dan niet in de vloedgolf der oecumenische beweging de zee van de anti-christelijke wereldmachten, waarvan de Schrift spreekt, te herkennen is?

Het enige antwoord hierop moet zijn: het Woord van God doet ons vandaag klaar zien wat uit de hemel en wat uit de mensen is. De Schrift helpt de kerk te waken.

Inderdaad — :

„De beste wachter is de stercke en groote God,

Die nimmermeer en slaept en luistert na ons zuchten" ³⁾.

Maar niemand wage het „de stercke en groote God" tegen Zijn eigen Woord uit te spelen. Hij, „Die nimmermeer en slaept", wakker is om Zijn Woord te doen, heeft geluisterd naar het zuchten der Zijnen. En Hij heeft hun Zijn Woord gegeven. Opdat zij met dat Woord in de hand de geesten zouden beproeven, of deze uit God zijn. Opdat zij, geleid door dat Woord zouden waken. Opdat

3) J. v. d. Vondel, Gysbrecht van Aemstel.

zij met dat Woord als een zwaard des Geestes alle aanval zouden afslaan.

Het Woord van God zal ons dus moeten zeggen, of we in de gelederen der huidige eenheidsbeweging mee zullen moeten strijden, of dat we deze oecumenische kruistocht moeten haten en vlieden.

Obediëren inder gherechticheyt.

Het zou kunnen zijn, dat, wanneer we ons uitgangspunt nemen in Gods Woord, men ons eraan herinnert, dat we met ootmoedigheid bekleed moeten zijn en dat God in Zijn Woord van ons eist, dat we nooit tot een scherpe afwijzing van wat vele mede-christenen willen, zullen mogen komen.

Is het niet zo, aldus zou men kunnen spreken, dat een eventuele radicale afwijzing op principiële gronden van hybris, hoogmoed, farizese gezindheid getuigt? Zegt de bijbel zelf niet, dat God de hovaardigen wederstaat en den nederigen genade geeft? Wekt de Here ons niet op ons te vernederen (1 Petrus 5 : 5, 6; Jac. 4 : 6, 7 a)? Is het niet zo, dat zij die vaak zo hoog van de toren blazen, zelf grote zondaren zijn? En wordt niet veelszins door de zogenaamde principiëlen het belangrijke en goede werk van niet zo belijnde figuren miskend?

Ongetwijfeld zal toegegeven moeten worden, dat het hart van den trouwsten belijder nog zéér arglistig is. En ieder, die de banier van het Woord des kruises wil heffen, zal zeer concreet moeten erkennen: *Wij* hebben gezondigd, èn onze vaders! We hebben met de heiligheid van Uw Woord gespeeld als kinderen met een gevonden granaat.

Indien een belijder zich *verootmoedigt* vanwege zijn niet dapper strijden tegen de zonde en zijn slappe gehoorzaamheid, zal hij juist met des te meer ijver zich *onderwerpen* aan den Here, óók in het opkomen voor het gezag van Zijn Woord.

Want het zich — schuldbewust — onderwerpen aan den Here, zoals Petrus en Jacobus ook bevelen, mag niet bestaan in een *tolereren* van allerlei onschriftuurlijke dwalingen. Wie nederig, ootmoedig, onderworpen aan God wil zijn, wordt juist door Gods Woord opgeroepen tot een verbeten *strijd* tegen satan en wereld-liefde, tot een permanent *waken*.

Wanneer Jacobus en Petrus het parool hebben doorgegeven: „Onderwerpt u dus aan God!”, dan voegen zij er beiden aan toe: „Maar biedt weerstand aan den duivel; dan zal hij van u vlieden!” „Wordt nuchter en waakzaam. Uw tegenpartij de duivel, gaat rond als een brullende leeuw, zoekende wien hij zal verslinden. *Wederstaat hem, vast in het geloof!*” 4)

Tegenover hen, die vandaag klaar staan om belijdenis-trouw „triumfantelijke hoogmoed” te noemen, moet op grond van des Heren Woord uitgesproken worden, dat Hij arme, nederige zondaren oproept om gedurig en gehoorzaam te WAKEN. Dat zij tot dit heerlijke ambt van wachter geroepen worden, is grote genade in Christus.

Indien blijken mocht, dat de eenheidsbeweging onder de kerken tegen Gods Woord ingaat, en we zouden zwijgen, dan zou dat geen nederigheid van ons, maar schandelijke *hoogmoed* zijn. *Indien* de wachter gevaar ziet naderen, en hij blaast niet op de bazuin, dan gaat hij vermetel in tegen zijn hoogsten Superieur. En bovendien: het bloed van de verlorenen zal van zijn hand geëist worden (Ez. 33 : 6, 8).

Wanneer wij dan ook de oecumenische beweging gaan toetsen, zetten we ons niet tot de behandeling van een slechts academische kwestie of een interessant probleem. Maar we willen gehoorzaam onze houding bepalen ten opzichte van een wereldbeweging, die aller aandacht opeist. Niemand mag hier toeschouwer blijven! Waken, toetsen eist Gods orde en der tijden nood.

4) Marie Durand, een hugenote, werd in de 18e eeuw van haar 15e tot haar 43ste jaar opgesloten in de Tour de Constance (Toren van Standvastigheid) te Aigues-Mortes bij Nimes. Haar broer was Pierre Durand, een predikant van de vervolgde woestijnkerk. Na 25 jaar gevangenschap schreef ze aan haar nichtje: Men moet zich onderwerpen aan de wil des Heren en de roede kussen. En op de muur kraste ze het woord: WEDERSTAAN (verg. Jac. 4 : 7 en 1 Petr. 5 : 9). Een schoon voorbeeld van de samengang en samenhang van nederigheid en onverzettelijkheid!

HOOFDSTUK II

De wortels van de oecumenische beweging

In het voor-leden ligt het heden.

Wanneer we over de huidige oecumenische beweging willen gaan spreken, met name zoals deze zich presenteert in de Wereldraad van Kerken, dan zal bedacht moeten worden, dat deze jonge beweging een *historie* heeft. „De Wereldraad zelf is de O.B. (oecumenische beweging) en de O.B. is de Wereldraad! Wel is de O.B. thans nog meer dan de Wereldraad, maar het is te verwachten, dat op de duur praktisch de gehele O.B. in de Wereldraad zal opgaan. Daarom kan het niet anders of elk spreken over de Wereldraad dient geopend te worden met een spreken over de O.B. Zonder dat, zullen wij van de Wereldraad niets begrijpen, noch wat hij is, noch wat hij wil. Zonder dat zullen wij de Wereldraad ook nooit billijk kunnen beoordelen. Alleen tegen de achtergrond van de O.B. zal de gestalte van de Wereldraad van kerken ons scherp voor ogen komen te staan en ons duidelijk zeggen wat wij aan hem hebben" ¹⁾).

Drie organisaties en bewegingen hebben vooral de Wereldraad het aanzijn gegeven:

- A. *De beweging voor Praktisch Christendom of Leven en Werk* (Life and Work). Eerste conferentie in 1925.
- B. *De beweging van Geloof en Kerkorde* (Faith and Order). Eerste conferentie in 1927.
- C. *De Internationale Zendingsraad*. Opgericht in 1921.

De Wereldraad heeft het werk van de eerste twee genoemde overgenomen. De Internationale Zendingsraad is nog wel niet opgegaan in de Wereldraad, maar er thans wel zeer hecht mee verbonden.

1) Ds D. Krijger, *De Wereldraad van Kerken*, Kampen, 1948, blz. 7.

We willen in de volgende hoofdstukken de historie van bovengenoemde organisaties en bewegingen bezien. Maar de oecumenische beweging, zoals deze in de twintiger jaren opkwam, heeft óók haar voorgeschiedenis. Daarom willen we dáár allereerst de aandacht op vestigen. Juist wanneer we het omvangrijk *wortelstelsel* enigszins hebben leren kennen, zullen wij ook des te beter verstaan, hoe het mogelijk was dat de oecumenische *wonderboom* zo spoedig opschieten en zijn *takken* naar alle kanten uitbreiden kon. Vanzelfsprekend zal ook tevens gelet worden op de *bodem*, waarin deze wortels aardden.

Ongeloof en revolutie.

De vorige eeuw, waarin we de wortels van de huidige kerkelijke eenheidsbeweging aantreffen, was de eeuw van den autonomen mens. Wordt deze eeuw feitelijk afgesloten door de debacle van de eerste wereldoorlog, haar aanvang vond ze eigenlijk in de Franse Revolutie.

Groen van Prinsterer heeft het scherp gezien, dat deze Revolutie in verband tot de wereldhistorie in omgekeerde zin hetzelfde betekende als de Reformatie voor de christenheid. Zoals de Reformatie Europa redde uit het bijgeloof, zo heeft de Omwenteling de beschaafde wereld in de afgrond van het ongeloof geworpen. Gelijk de Reformatie, strekt de Revolutie zich over alle gebied van praktijk en wetenschap uit. Bij de Reformatie is onderwerping aan God, bij de Revolutie opstand tegen God het beginsel. De Reformatie ging uit van het Woord, de Revolutie van de rede, de souvereiniteit van den mens. De Omwenteling proclameert de vrijheid van denken en handelen, de oppermacht van verstand en wil. De mens is uit zichzelf goed. De oorsprong van het kwaad ligt slechts in verkeerde vormen en gemis aan inzicht ²⁾).

Enerzijds geeft deze eeuw te zien een reusachtige groei van de cultuur. De moderne beschaving komt op. De mens gaat de werelddingen voor zich ontsluiten. Het vrije Amerika ontwikkelt zich tot een zelfbewuste natie. Engeland wordt een koloniale mogendheid. De techniek neemt een hoge vlucht. De industrie doet vrijwel alle resten van de middeleeuwse beschaving verdwijnen. Het inter-

2) Dr H. Smitskamp, Wat heeft Groen van Prinsterer ons vandaag te zeggen? Den Haag, 1945, blz. 34 e.v.

nationaal verkeer breidt zich geweldig uit, de wereldhandel gaat een factor van betekenis worden in het economische leven. Het wetenschappelijk onderzoek van de natuur wordt met kracht ter hand genomen. Een optimistisch vuur bezielt de volken, na de bevrijding van Napoleon's juk.

Doch *anderzijds* moet geconstateerd: deze culturele ontwikkeling draagt typische trekken van ongelooft. Ze gelijkt op de cultuur van Kaïn, Lamech, Jabal, Jubal, Tubal-Kaïn.

Deze eeuw vertoont het beeld van een ontzaglijke afval van God. Al consequenter worden op alle terreinen de vruchten der Reformatie uitgedelgd. Daarentegen rijpt in deze eeuw vol ontwikkeling het alom kwistig uitgestrooide zaad van de revolutionaire leer.

Da Costa heeft in zijn „Bezwaren tegen den Geest der Eeuw” ongelofelijk scherp zijn tijd verkend en getypeerd:

„Zelfs de naam van Christendom is aan de vrijheid- en verlichtingschreeuwers onzer filosofische tijden onverdraaglijk. Wy hebben immers de Metaphysieke stelsels van Schelling en Fichte: wat hebben wy langer met die van Paulus en Joannes van nooden? Wy hebben de hoogmoedige *eigen wetgeving* van Kant; wat zullen wy ons langer om de nederige leer van liefde en zelfverloochening van den gekruisten Jezus van Nazareth bekommeren?

En dat deze werkelijk de staat van zaken in het tegenwoordige Europa is, zal toch wel niemand ontkennen, die maar eenigszins met oplettendheid den Geest heeft nagegaan van hetgeen dagelyks van verre en van naby rondom ons geschiedt. Byna ieder uitkomend geschrift kan getuigenis geven van de slapheid, van de onverschilligheid, van de verkeerdheid, van de verdorvenheid, van de afschuwelijkheid der heersende denkwijze omtrent den Godsdienst. Niemand minder dan de verklaarde voorstanders der verlichting van de Eeuw zal ons dit tegenspreken. Zij roemen daarop, als op zoo vele bewijzen van de opgehelderde begrippen, die thans heersende zijn! Maar by u, oprechte aanhangers, van welke meer of min strenge Geloofsbelijdenis het ook wezen moge, by u kunnen althands deze bewijzen niet doorgaan; en, hoe gy dan ook in andere opzichten mocht genegen zijn om de verlichting onzer dagen te erkennen en toe te juichen, op dit punt, hetwelk u boven alles aan het hart behoort te gaan, op het punt der Godsdienst zult gy moeten bekennen, dat er eene verschrikkelijke uitzondering plaats heeft!

En wanneer gy nu dit zult bekend hebben, zoo denkt na en onderzoekt en overweegt onpartijdig, of het niet in alle andere betrekkingen even slecht gesteld is, niettegenstaande alle begoochelingen, die men in het werk stelt, om elkander het tegendeel op te dringen. Gy zult er eindelijk toe geraken, om, gelijk zich deze eeuw alle de gevoelens en alle de wijsheid van onze voorouders, van onze Hervormers, van de Apostelen zelve, ja! van den Heere der Hemelen schaamt, u met ons de eeuw te schamen, die zich zooveel aanmatigt, en om openlijk hare diepe verdorvenheid en verregaande dwaasheid met ons te verkondigen!"³⁾

Inderdaad, hier is de kern aangewezen: de trotse negentiende eeuw schaamde zich voor de wijsheid der hervormers, de wijsheid van Jezus Christus. Het Woord des kruises was ook haar een dwaasheid.

Verraad aan de confessies.

De oorzaak van bovengeschetste achteruitgang moet gezocht in de *ontaarding der kerk*. Langzamerhand waren de belijdenissen in Nederland, maar elders evenzeer, eerbiedwaardige documenten geworden. De verlichting had via de universiteiten haar tienduizenden verslagen. Schriftcritiek had haar intrede gedaan. Nieuwmodische filosofieën hadden epidemisch de belijdenistrouw verwoest. Entegenover dit veldwinnend modernisme, dat vanaf de kansels zijn dwalingen propageerde, werden geen sleutelen des hemelrijks gehanteerd.

We geven weer aan Da Costa het woord om de situatie in zijn dagen te tekenen:

„Vergeefsich openbaart ons de Apostel Johannes, dat Jezus Christus is het Woord, dat by God was, en dat God was, vergeefsich noemt Hem Thomas zijn God en zijn Heer, vergeefsich belijdt hem Paulus als den God, boven allen te prijzen in eeuwigheid; vergeefsich schrijft Hy zelve zich namen en eigenschappen toe, die den Almachtige alleen kunnen toebehooren; in onze eeuw moet deze boven alle wijsheid verhevene leer in de schaduw geschoven worden, en met haar, de eene na de andere, die van onze aangeboren zondigheid, die van de Verzoening door het bloed des Heilands verworven,

³⁾ Bezwaren tegen den Geest der Eeuw door mr I. Da Costa, met een voorrede van ds J. E. Vonkenberg, Leiden, 1923 (dus een eeuw na de oorspronkelijke uitgave in 1823), blz. 5, 6.

en alle diergelijke die het bereik van onze natuurlijke Rede ontgaan, maar die niet minder wezenlijk behooren tot dat waarachtige Geloof hetwelk uit het gehoor is, en niet wijs wil wezen boven God!

Het is waar, deze heerlijke Waarheden zijn ook in vroeger dagen wedersproken en bestreden. Maar in die dagen heette dit *ketterij* en afval, in de onze *Godsdienstige verlichting*. In die dagen werden deze leerstukken aangevallen van buiten de Kerkgemeenschap, wier Geloofsbelijdenis haar aanneemt; in de onze, even sterk van binnen zelve" 4).

Zo is het een droef beeld, dat ons van de kerken in het begin der vorige eeuw getoond wordt. *Leervrijheid* is de kerken binnen gedrongen. De belijdenis is niet meer:

*De leer, die afweert en beschut
De sterkte, waar geen voeg of naad
Verwijd kan worden, of benut
Door wie als vijand buiten staat* 5).

De belijdenis-wallen, voorheen de kerkstad beschuttend, zijn aardige plantsoentjes geworden. Hier en daar staat nog een brok muur of een poort, als curiositeit. Maar de vijand is allang in de veste, vrij, onverveerd.

Verdraagzaamheid.

Wanneer de tucht bewust wordt afgeschaft, wanneer de vijand des Heren in de kerk wordt toegelaten, wanneer de ketterij onweersproken zich van de kansels mag uiten, — dan is het tijdperk der *tolerantie*, der *verdraagzaamheid* aangebroken. Alom roept men „vrede, vrede”. In naam van „Jezus”, Die toch gebod liefde te betonen, roept men op tot *vredelievendheid*, *irenische houding*.

Juist de vrijzinnigen hebben in alle landen steeds het luidst het tijdperk der vredelievendheid geproclameerd. Dit is niet te verwonderen. Onverschillig waren ze ten aanzien van de belijdenissen. En dank zij de tolerantie was het hun mogelijk langzamerhand de sleutelposities in te nemen.

4) A.w., blz. 4.

5) Willem de Mérode in zijn gedicht *Dogmatiek*.

En merkwaardigerwijze: zij die enerzijds in partijdige verdraagzaamheid gaarne alles over het hoofd zagen, wat Gods Woord en waarheid, Christus' kruis en Christus' heerlijkheid te na kwam, konden anderzijds uiterst streng zijn tegen klagers over de treurige afval, twijfelaars aan het gezag hunner menselijke geboden ⁶⁾).

In deze tijd van verdraagzaamheid was het mogelijk, dat officieel de binding aan de belijdenis werd afgeschaft, en dat van hogerhand kerkunies gevormd werden. Zo werd sinds 1870 in verschillende zwitserse kantons de binding aan de belijdenis opgeheven. In 1817, waarin de kerkhervorming herdacht werd, riep de pruisische koning Frederik Willem III luthersen en gereformeerden op om samen een *unie* te vormen. „In het begin van dit tijdperk waren de omstandigheden daartoe bijzonder gunstig. De zin voor confessionele onderscheiding was bijna geheel uitgedoofd, het luthersche supranaturalisme gaf gewillig Luthers avondmaalsleer prijs, en de hervormden verheugden zich, dat Calvijs praedestinatieleer op zijde gezet werd; het rationalismus hoopte, dat met de onderscheidingsleerstukken van het lutherdom ook die van het christendom zouden wegvallen, en het piëtismus met zijne onduidelijke geestdrift en zijne onverschilligheid jegens de theologie der symbolen gaf gaarne zijn toestemming” ⁷⁾. Een gemeenschappelijke liturgie werd ingevoerd, in verschillende provincies ontstonden geünieerde gemeenten, zij het niet zonder dwang.

In Nederland werd in 1816 de hervormde kerk gezegend met een reorganisatie, reeds onder het franse bewind voorbereid en door koning Willem I ingevoerd. De nieuwe reglementen maakten niet alleen de kerk tot een genootschap, maar maakten ook de band aan Schrift en belijdenis los. De kerkbesturen zagen zich „de bewaring van orde en eendracht, en de aankweeking van liefde voor Koning en Vaderland” tot taak gesteld.

Bewaring van orde en eendracht! Dat typeert de liberale tolerantie uit die dagen. Onverschillig was men ten opzichte van de belijdenis. Het nieuwe ondertekeningsformulier voor dienaren des Woords liet daarom opzettelijk ruimte voor hen, die de gerefor-

6) Brieven van mr I. Da Costa medegedeeld door mr Groen van Prinsterer, Amsterdam, 1872, deel II, blz. 254 (brief van Da Costa aan Groen, Aug. 1854).

7) Beknopt Leerboek der Kerkgeschiedenis door dr Joh. Heinr. Kurz. Bewerkt door ds J. E. van Toorenenbergen, Utrecht, 1873.

meerde leer verwierpen. Proponenten moesten beloven, dat zij „de leer, welke *overeenkomstig* Gods Heilig Woord, in de *aangenomen* formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk is vervat” aannamen, geloofden en naarstig zouden leren en handhaven. Listig had men deze formule zo opgesteld, dat zij voor tweeerlei uitleg vatbaar was. De orthodoxe kon er in lezen, dat hij beloofde trouw te blijven aan de *drie* formulieren van enigheid OMDAT deze *OVEREENKOMSTIG* Gods Woord waren. Maar de vrijzinnige kon er wat anders in lezen. Want er werd gesproken van de *AANGENOMEN* formulieren van enigheid. „Het woord „aangenomen” voor „formulieren van Enigheid” moest dienen om ongemerkt de Leerregels van Dordt te schrappen, omdat men in den waan verkeerde, dat die niet overal, b.v. in Friesland niet, waren aangenomen door de Provinciale Synodes”⁸⁾. Zodoende had men reeds één belijdenisgeschrift aan de kant gezet. En met de overige twee had men ook spoedig afgerekend. Het woord *OVEREENKOMSTIG* uit het ondertekeningsformulier gaf men de betekenis van *VOORZOVER*, niet van *OMDAT*. Bij de aanvaarding van het ambt beloofde men dus de aangenomen belijdenissen te handhaven, voor zover deze naar eigen subjectieve mening overeenkwamen met Gods Woord. „Het lag in de bedoeling van de leidende mannen, het tijdperk van de Dordtsche Synode af te sluiten, en een nieuw tijdperk te beginnen. De Gereformeerde Kerk moest van nu voortaan zijn een algemeen Protestantsche Kerk, waarin ook plaats zou wezen voor andere gezindten. Een Christendom boven geloofsverdeeldheid!”⁹⁾.

En deze „eenheidsbeweging” deed zich ook gelden buiten Europa. In Nederlandsch Indië werd de hervormde kerk sinds 1816 zelfstandig. Maar tevens werd ze staatskerk met een permanent kerkbestuur te Batavia. De lutherse kerk te Batavia werd met de hervormde verenigd (in Curaçao ging het evenzo). Voortaan bestond naast de roomse kerk alleen nog de Protestantsche Kerk. Uiteraard was hier van geen enkele binding aan de belijdenis sprake. De door den minister benoemde en door den gouverneur-generaal geplaatste en overgeplaatste predikanten, waren gehouden „de godskennis te

8) Dr W. J. de Wilde, *Geschiedenis van Afscheiding en Doleantie van Hervormd standpunt bezien*, Wageningen, z.j., blz. 18.

9) Dr B. Wielenga, *Het Huis Gods*, Kampen, 1931, blz. 60.

vermeerderen, de evangelische waarheden te verbreiden, de christelijke zeden te bevorderen en liefde voor land en regering aan te kweken".

En zo was het alom in de wereld sinds Napoleon's val. Eenheid, verdraagzaamheid, samenwerking. Geen antithese, maar naar Hegel's romantisch recept een *synthese*, een samenstemming van vroeger elkaar bekampende partijen met behoud van hun eigenaardigheden. *Eenheid, boven geloofsverdeeldheid!* Geen theologische scherslijperij of dordtse bekrompenheid, want de *eendracht onder het volk* en het *welzijn van de natie* vordert dat de kerk als godsdienstig genootschap zoveel mogelijk richtingen samenbundelt.

Al het roepen om eenheid in de kerk en verdraagzaamheid tussen de kerken werd geboren uit nationalistische motieven.

Niet het Woord Gods, dat tot strijd voor de waarheid oproept, regelde de gehoorzaamheid. Toen in Nederland de Afscheiding in 1834 begon, voelde men dat niet alleen als een aanslag op *de vaderlandse kerk*, maar ook op *de natie*.

Op 25 Mei 1836 schreef minister van Pallandt aan minister van Maanen ten aanzien van de afgescheidenen: „Het is wel te bejammeren, dat bij zoveel merkbare toenadering tussen de onroomsche christelijke afdelingen, een paar elendelingen slegts hebben op te staan en stoute schoenen aan te trekken, om niet slegts den gewenschten voortgang in den waren christelijken zin te stuiten, maar ons weder een halve eeuw te doen agteruit gaan" ¹⁰).

Het is goed, met het oog op de hierna te behandelen huidige oecumenische beweging, reeds nu te concluderen, dat de eenheidsbeweging die na de reactie sinds 1815 sterk naar voren kwam, voortsproot uit:

- 1e. onverschilligheid t.a. van Schrift en belijdenis;
- 2e. nationalisme;
- 3e. optimistisch geloof in de vooruitschrijding der beschaving, die de bekrompen strijd tussen de christelijke „afdelingen" deed ophouden door toenemende verlichting en een uiteindelijke synthese bracht.

¹⁰) Archiefstukken betreffende de Afscheiding van 1834, derde deel, bewerkt door dr F. L. Bos, Kampen, 1942, blz. 286.

De grote nationale volkskerken, die de binding aan de belijdenis opgeheven hadden, waren kweekscholen geworden voor de eenheidsmentaliteit. Men leerde in die grote instituten elkaar verdragen, waarderen. En ook al was er richtingsstrijd, er was gesprek en samenwerking mogelijk binnen het ene, nationale instituut. Men was tenslotte toch lid van één kerk.

De vraag zal overwogen moeten worden, of de huidige oecumenische beweging niet enkel maar *internationaal* gemaakt heeft, wat reeds lang *nationaal* aanwezig was. Het verschil zou dan alleen zijn, dat er vroeger in een tijd van *nationalisme* gestreefd werd naar een alles omvattende *landskerk* (het ideaal van koning Willem I der Nederlanden) en thans, in een tijd van *internationalisme*, naar een aan allen plaats biedende *wereldkerk* met een grootste-gemene-deler-grondslag.

Praktisch „christendom”.

Verschillende stelsels hebben de vorige eeuw geheerst. Accent is gelegd op *het gevoel* (romantiek, Schleiermacher, Hofstede de Groot, Opzoomer); op *de rede* (Tübinger School, Scholten); op de wil van den mens en *het zedelijke* in den mens (ethische theologie, Ritschl). Al deze theologische richtingen zochten hun centrum in den mens. Zij zijn niets anders geweest dan vormen van het heidendom, dat de kerk binnendrong.

De gevolgen zijn ruïneus geweest. In deze eeuw van ontwikkeling en wetenschappelijke progressie ontwikkelde de schriftcritiek zich in ontstellende mate. De bijbelboeken werden door Doktor Pluizer ontleed in allerlei bronnen, die elkaar tegenspraken en getuigenis gaven van het feit, dat het jodendom en het christendom zich ontwikkeld hadden uit babylonische, egyptische, griekse, perzische en andere godsdiensten. De wonderen werden op natuurlijke wijze „verklaard”. Vele bijbelse geschiedenissen werden als mythen en legenden beschouwd. Jezus was maar een gewoon mens, hoewel een verheven voorbeeld. De leer over duivel, zondeval, verzoening, opstanding, hemelvaart, wederkomst en oordeel van Christus werd als niet behorend tot de kern van het christendom verworpen.

Wat die kern dan wel was volgens de liberale theologen? De *liefde!* Het christendom van de daad, van de filantropie, van de deugd, van de moraal.

Aangezien men niet geloofde in de zondige aard des mensen, was men de gedachte toegedaan, dat het brengen van beschaving en de zede-prediking in de maatschappij veel veranderen zou.

„De Maatschappij tot het Nut van 't Algemeen” noemde zich een christelijke maatschappij tot bevordering van godsvrucht en goede zeden, overeenkomstig de beginselen der christelijke godsvrucht en tot het verspreiden van algemeen volksgeluk door het voortplanten van nuttige kundigheden, voornamelijk onder min geoefenden.

De neutrale staats- en volksschool voedde de kinderen op in de christelijke en maatschappelijke deugden, krachtens de schoolwet van 1806.

En dan waren er voorts nog allerlei verenigingen voor filantropie (menslievendheid), die de samenleving wilden verbeteren. *Zelfs de zending rekenden velen tot de filantropie onder de arme heidenen.* Aan alle mensen moest verkondigd, dat God een Vader van allen is, en allen moesten beseffen, dat zij kinderen van één Vader waren, allen broeders. Als die verlichte wetenschap tot rijk en arm zou doordringen, dan zou de Liefde het aanschijn van de maatschappij wel veranderen. Alle Menschen werden Brüder.

Naarmate de tijd voortschreed en de sociale en internationale problemen met kracht naar voren kwamen, hebben de vrijzinnigen van alle landen zich op de oplossing daarvan geworpen. Zij meenden, dat het „christendom” enkel spreekt van een God, die steeds liefde is. Van een God, Die ook oordeelt en Zijn wetten handhaaft, wilden zij krachtens hun liberaal beginsel niet weten. Zodoende waren hun „oplossingen” van de wereldproblemen steeds min of meer revolutionair getint, daar geen rekening gehouden werd met de geopenbaarde *rechten* des Heren.

Met name in de angelsaksische landen, met hun praktische inslag, ging in de inclusivistische kerken (kerken, die niet optreden tegen modernen) het christendom-van-de-daad almeer het christendom-volgens-het-Woord verdringen. Als gevolg van het loslaten van het Woord, dat liefde nooit losmaakt van het recht, begon men hoe langer hoe meer het socialisme en het pacifisme te rubriceren onder de „christelijke beginselen”.

In feite was heel dit naar voren brengen van het praktisch christendom een *devaluering* van het woord „christendom”. Want wat betekent Christus, het Woord, als men in Hem enkel een groots

voorbeeld ziet en Hem losmaakt van Zijn eigen Woord in Oud en Nieuw Testament?

Da Costa heeft ook hier de kwestie scherp gesteld: „Vele menschen die in de Godsdienst (althans in eene geopenbaarde) weinig stellen, zijn evenwel nog gehecht aan begrippen van zedelijkheid, en stellen belang in haren toestand, ofschoon (eigenlijk gezegd) alle zedelijkheid buiten de Godsdienst een onding is, op zijn best genomen, bruikbaar tot instandhouding der maatschappij, maar zeer zeker van geen beteekenis hoegenaamd ter opleiding van den mensch tot eene meer dan aardsche betrekking.

Doch ook deze soort van Zedelijkheid, kan die wel met eenige mogelijkheid by de gebeurtenissen, die zedert een halve eeuw de wereld beroeren, gewonnen hebben? Kan uit den aart der dingen, de Fransche omwenteling en het geen haar heeft voorbereid, doen uitbarsten, en over geheel Europa hare verderflijke zaden verspreiden, — kunnen de tegenwoordige staat en stemming van meest alle volkeren, die aan geene Goddelijke noch menschelijke wetten langer willen gebonden zijn, aan hunne Zedelijkheid eenigszins bevorderlijk wezen?"¹¹⁾

Inderdaad — men leest geen vijg van distelen. Slechts wat op Christus als fundament gebouwd is, is christelijk en zedelijk. Juist daarom komt hier de vraag naar voren: Is hier weer niet een treffende parallel met de huidige oecumenische beweging? Ook deze plaatst zich op een zeer brede basis, acceptabel voor inclusivistische kerken, en legt alle accent op vragen van politieke en sociale aard. In de vorige, de prae-oecumenische, eeuw hief men de leuze aan: *Geen leerstelsel maakt zalig, op het leven komt het aan!* In deze oecumenische eeuw brengt men de slagzin van den oecumenischen voortrekker Söderblom in praktijk: *Leer scheidt, dienst verenigt!* Indien de huidige eenheidsbeweging met haar voorstaan van praktisch christendom (Leven en Werk) de internationale voortzetting is van wat in de vorige eeuw reeds in de verschillende landen naar voren kwam, dan is deze beweging in het geheel niet christelijk en moet het *gebruik* dat zij maakt van „christelijk” en „christendom” als *misbruik* worden aangemerkt.

11) Mr I. Da Costa, *Bezwaren tegen den Geest der Eeuw*, Leiden, 1923, blz. 6. vergelijk ook blz. 36 en 37.

Vlucht voor reformatie.

Tegenover het liberale modernisme, dat alom de kerken indrong, verhief zich gelukkig nog menige stem, in Duitsland (Claus Harms publiceerde in 1817 zijn 95 stellingen, waarin hij opriep tot een herleving in Luther's geest), Zwitserland (vorming van vrije kerken), Schotland (afscheidingen van de staatskerk, o.a. onder leiding van Thomas Chalmers), Nederland (het Reveil, de Afscheiding), en elders.

Toch heeft helaas veel verzet tegen de liberale onderdrukking een *piëtistisch* of *individualistisch* karakter gedragen. Vromen, vol bezwaren tegen de geest der eeuw zochten en steunden elkander, stichtten verenigingen en namen allerlei christelijke arbeid ter hand. Men beijverde zich voor de dienst der barmhartigheid; ook het werk der zending nam men ter hand. Op die wijze wilde men bouwen aan het koninkrijk Gods en de gemeenschap der heiligen beoefenen. Voortreffelijk werk is op deze wijze verricht door gelovigen van allerlei kerkverband, die aldus samenwerkten op sociaal gebied, ten aanzien van christelijke barmhartigheid, zondagsschoolarbeid, bijbelverspreiding, christelijk onderwijs.

Maar, — bij al die in reveil-enthousiasme aangevangen samenbundeling van christenen tot één gemeenschappelijk front, bleef veelal één onderdeel uit de openbaring des Heren buiten beschouwing: de kerk en de roeping tot reformatie der kerk, indien zij in vervallen staat is. *De kerk-kwestie stelde men niet centraal of liet men liggen.* Men vluchtte in „interkerkelijke” samenwerking en beleefde daar „de gemeenschap der heiligen”. Och, zo werd geredeneerd, we zijn wel van ongelijksoortige kerken lid, we voelen voor een vrije kerk of we willen de verbasterde kerk nog niet verlaten, maar bij alle verscheidenheid mogen wij in onze nationale of internationale christelijke verenigingen over de kerkmuren heen elkaar de hand reiken, samenwerken en zo de gemeenschap der heiligen, ja de eenheid der kerk beleven. In de kerkelijke instituten is het verre van ideaal, maar hier, in onze verenigingsarbeid, hier wordt de rust geschonken, hier 't vette van Gods huis gesmaakt, hier wordt gebouwd aan Gods koninkrijk.

Door dergelijke theorieën in praktijk te brengen, werd „de gemeenschap der heiligen” losgemaakt van „de heilige algemene christelijke kerk”. In de twaalf artikelen volgt de belijdenis over „de

gemeenschap der heiligen" na die inzake „de kerk". Wanneer de kerk ook waarachtig algemeen, *christelijk*, dat is Christus erkennende als enige Bisschop, en *heilig* is, dat is zich telkens afscheidende van de zonde, dan kan daarbinnen ook de gemeenschap der *heiligen* beleefd worden. De heiligen, gewijd aan Gods dienst, zullen zich daarom ook steeds moeten beijveren om tegen de zonde der onheiligheid te strijden. *De gemeenschap der heiligen draagt dus steeds een uitsluitend, reformatorisch karakter.* De gemeenschap der heiligen wordt daar ervaren, waar gevochten wordt, met het leven als inzet, tegen de deformatie der kerk en vóór de heiligheid der kerk, haar afzondering van de wereld. Wanneer men de verloocheining van Christus in de kerk als het enige Hoofd en het toelaten van ketterij in de dienst des Woords, nu ja, wel erg vindt, maar toch eigenlijk een organisatorische kwestie acht, en dan buiten het kerkelijk instituut, met terzijdestelling of verzwijging der kerknood, zich schadeloos gaat stellen door eenheid te zoeken met anderen van dezelfde kleur om zo de gemeenschap der heiligen te beleven, — dan heeft men daardoor zichzelf juist beróófd van de gemeenschap der heiligen.

Al het dwepen met de *Una Sancta* is toch feitelijk niets anders dan een proclameren van een eenheid boven geloofsverdeeldheid of boven kerkelijke verdeeldheid. Wie zich beijveren wil om de erfenis der Reformatie te bewaren, de kerk volgens Christus' gebod te institueren en de gemeenschap der heiligen te beoefenen, ga strijden voor de heiligheid der kerk en de constante reformatie. „Want gemeenschap der heiligen is niet een genoeglijk onderonsje van enige gelijk-slap-gestemde zielen, maar is een als heiligen in kwaliteit van Christus' volk, gemeenschap met elkaar oefenen, elkaar opbouwen, elkaar helpen, elkaar dus ook corrigeren en vermanen. En als men dit laatste niet doet en als men leugenachtig „gemeenschap" oefent, door er „alleen op te letten wat vereenigt en niet wat scheidt", d.i. vaak, door er alleen op te letten wat gemakkelijk is en geen strijd kost, en te vergeten wat Christus eischt en is en geeft, dan is dit geen gemeenschap der heiligen, maar een gemeenschap der halfheid en der ongehoorzaamheid" ¹²⁾).

Het is tragisch om te zien, hoe telkens en telkens weer in de

12) Dr K. Sietsma, *Ons Algemeen Christelijk Geloof*, Amsterdam, 1938, blz. 129.

historie der kerk blijkt, dat, wanneer „de gemeenschap der heiligen” beleefd wordt als een soort tegenhanger van de kerkelijke institueering en, met voorbijgang aan wetten des Heren betreffende de kerk, gevluht wordt in een alles verdoezelend handen-reiken-over-de kerkmuren-heen, de Here deze eigenwillige godsdienst stráft. We zien er in de negentiende eeuw verschillende voorbeelden van. Met de beste bedoelingen gelovigen van welke „denominatie” ook, opgeroepen tot de strijd tegen een of anderen filistijn, een vrijzinnigen of een roomsen. Maar daarbij vergeten, dat strijd tegen het slangenzaad tevens eist: strijd vóór de zuiverheid der kerk, onze moeder, die het vrouwenzaad baart. Wanneer zó niet, volgens het door den Here Zelf ontworpen plan-van-actie gevochten wordt, is de strijd bij voorbaat met vruchteloosheid geslagen. Indien immers de mening heerst, dat men gemeenschap der heiligen beoefenen en tegen grote vijanden kan strijden met ieder die „protestant” of „evangelisch” is, dan kan het niet uitblijven, of de poorten worden zo opengezet voor vijanden en vervalsers der kerk. Een „vijfde kolonne” nestelt zich tussen de gelederen, die *antithese* willen. Allengs bezet deze de sleutelposities, gebruik makend van de wet van vrijheid, gelijkheid en broederschap binnen „de gemeenschap der heiligen”, geabstraheerd als deze is van het kerk-vergaderend werk van Jezus Christus. En zo wordt het laatste erger dan het eerste. Want het leger, dat een *vreemden* vijand denkt te bestrijden, heeft in een „*vriend*” een *nabijen* vijand binnengehaald. En deze vijand bewerkt langzaam, maar zeker, dat het gebod tot reformatie der kerk vergeten en het vermogen om te onderscheiden tussen goed en kwaad afgestompt wordt. Men wil strijden tegen een valse kerk (Rome), of een valse, vrijzinnige leer. Maar door propagandisten der tolerante, dus der valse kerk als *bondgenoten* te begroeten, levert men zich over aan het gevaar zèlf aangestoken te worden door de geest der *synthese*.

Slechts *Reformatie, Afscheiding* kan met vrucht de antithese voortzetten. Want de Here bindt de strijd tegen het slangenzaad aan door middel van het vrouwenzaad. Wie de kerk als moeder negeert en zo strijden gaat, de broederhand reikende aan allerlei bestrijders van zijn moeder, dreigt te verliezen hetgeen hij gearbeid heeft. Is de kerk een moeder, — waar is haar eer? Wil de Here haar gebruiken — zou Hij dan de vlucht voor reformatie niet straffen?

De Evangelische Alliantie.

Bovengeschetste vlucht voor reformatie èn noodlottige ontwikkelingsgang als gevolg daarvan, zien we sterk uitkomen bij de *Evangelische Alliantie* (Evangelical Alliance).

Na een voorbereidende vergadering in 1845 te Liverpool, werd deze organisatie in 1846 te Londen definitief in het leven geroepen. Unaniem werd door de meer dan 800 aanwezigen daartoe besloten, opdat aldus door de vorming van een vereniging op de basis der grote evangelische grondslagen, die door allen aanvaard worden, „de leden van de Kerk van Christus gelegenheid ontvangen om de broederlijke liefde aan te kweken, de omgang met elkaar als christenen te beoefenen”. De *bedoeling* van deze federatie van evangelische protestanten was een samenbundeling der afzonderlijke krachten te vormen, een Christelijke Internationale. De Evangelische Alliantie was geen verbond van kerken, maar van christenen, om in allerlei gemeenschappelijke zaken gezamenlijk op te treden en zo — in een tijd van groeiend internationaal verkeer — een dam op te werpen tegen modernisme, rooms-katholicisme, hoogkerkelijk rooms-gezind protestantisme ¹³⁾ en geloofsvervolgung.

Te Londen werd in 1846 ook een „basis-formule” aangenomen. Het is opvallend, dat deze wel een orthodox karakter droeg, doch over de *kerk* zich zeer vaag uitte, enkel zei, *dat* er een kerkelijk ambt en bediening van sacramenten moest zijn, niet *hoe* de kerk zich moest institueren ¹⁴⁾. Door deze grondslag werden zij, die in de

¹³⁾ Oxford-beweging, puseïsme; zie blz. 60.

¹⁴⁾ De volledige tekst luidde aldus:

1. De goddelijke inspiratie, gezag en genoegzaamheid der Heilige Schriften.
2. Het recht en de plicht tot zelfstandig oordeel bij de uitlegging der Heilige Schriften.
3. De eenheid van God en de Drieëenheid der goddelijke Personen.
4. De volkomen boosheid van de menselijke natuur tengevolge van de val.
5. De vleeswording van de Zoon van God, Zijn verzoening voor de zonden der mensen en Zijn middelaarswerk en koningschap.
6. De rechtvaardigmaking van den zondaar door geloof alleen.
7. Het werk van den Heiligen Geest bij de bekering en heiligmaking van den zondaar.
8. De onsterfelijkheid der ziel, de opstanding des vleses, het oordeel der wereld door onzen Here Jezus Christus, met eeuwige zaligheid der rechtvaardigen en eeuwige straf der verdoemden.
9. De goddelijke instelling van het christelijke ambt (Christian ministry) en de handhaving van de instellingen van Doop en Avondmaal.

kerk compromissen aangingen met modernen, en een institutaire eenheid met hen propageerden, of althans niet bestreden, als „broeders” en als „evangelischen” binnengehaald.

Deze grondslag had overigens meer *verklarende* kracht, dan *verplichtende!* Slechts de afdeling van Engeland nam haar over, hetgeen nog iets anders is dan dat zij haar handhaafde ¹⁵⁾. De amerikaanse afdeling volstond met haar „in geest en hoofdzaak” aan te nemen, de franse vergenoegde zich met een verkorte tekst, waarin wél van „de broederlijke liefde”, maar niét van de kerk sprake was. De nederlandse afdeling besloot — niet zonder wrijving — „met erkenning van het Evangelisch karakter der in 't buitenland aangenomen formules, ons als Nederlanders te plaatsen op den bodem van de belijdenis der Ned. Hervormde Kerk, onze gehechtheid aan die belijdenis uitsprekend *in haar nationaal en historisch karakter*”. Deze laatste formulering, waarover naderhand ook weer strijd ontstond, is gekenmerkt door grote vaagheid. Aan het verlangen van sommigen om de Nederlandse Geloofsbelijdenis te *noemen*, werd toegegeven. Maar tevens werd door te spreken van de *bodem* der belijdenis — een ook heden nog gebezigde uitdrukking! — in plaats van de belijdenis *zelf*, enkel aangeduid, dat men deze koos als eerbiedwaardig historisch, nationaal en traditioneel *uitgangspunt*, van waaruit allerlei ethische of liberale escapades mogelijk waren.

De historie der Evangelische Alliantie heeft bewezen, dat er van een handhaven der grondslag allerminst sprake is geweest, ja, dat de Alliantie medegewerkt heeft om valse profetie ingang te doen vinden.

We ontkennen niet, dat de Alliantie zich verdienstelijk heeft gemaakt door het opkomen voor Zondagsheiliging, sociale zorg,

¹⁵⁾ Ds M. Cohen Stuart beschrijft in het Verslag van de 5e Alg. Verg. der Ev. Alliantie te Amsterdam - 1867, blz. VI, VII, hoe, toen het Comité, bij gelegenheid der vergadering in Amsterdam de engelse artikelen wilde laten drukken, „geen der Engelsen zelfs in staat was de letterlijke redactie op te geven, en er veel moeite moest aangewend worden om ze op spoor te komen”. Volgens ds Cohen Stuart was dit een bewijs, dat „men zich evenwel aan die artikelen niet met angstige bekrompenheid vastklemt, en de Alliantie geen uitsluitend dogmatisch karakter vertoont”. „Trouwens, bij geen der algemeene vergaderingen waren die belijdenissen van eigen geloof als een middel tot het bekeeren van andersdenkenden gebruikt. Steeds werden ook vrienden der Alliantie genoodigd, en van wie aan hare openbare samenkomsten wilden deelnemen, werd niet anders dan zijn eigen verlangen daartoe, en een billijk eerbiedigen van de grondbeginselen der Alliantie gevraagd”.

zending en godsdienstvrijheid ¹⁶). Dankbaar moeten we ook memoreren de woorden, die Groen van Prinsterer op de vergadering te Amsterdam-1867 uitsprak ¹⁷). Hij wees er op, dat hij wèl veel lof gehoord had over de *vrijheidsstrijd* van Nederland, maar dat hij de vermelding van de *geloofsstrijd*, waaruit de nederlandse natie geboren was, veelal gemist had. „Onze nationaliteit, evenals die van Genève, heeft een uitzonderlijk karakter. Zij is godsdienstig in de volle betekenis van het woord, zij is eenvoudig en alleen, het resultaat van het geloof. Onze Staat heeft geen reden van bestaan dan in de religie. Hij is geboren uit de Reformatie. Hij is een schepping van het Evangelie in zijn strijd tegen een afgodische eredienst”. Met klem wees Groen erop, dat de nederlandse natie een product van de kerk was, van de evangelische alliantie van het verleden. Met waarlijk profetische scherpheid schilderde hij de toenmalige liberale afval, die de naties wilde losrukken van het geloof, dat de eenheid schiep, om vervolgens hiervoor in de plaats te stellen het bloed, de bodem, de taal, die eenheid schiept. Op deze wijze, zo riep Groen de filosofen en staatslieden van het moderne Europa toe, krijgt ge kleurloze volken, verzamelingen van atomen, rebellen heden, slaven morgen, een nieuwe barbarie te midden van een geraffineerde samenleving. Tegenover deze stroom van systematische goddeloosheid moet de werkelijk christelijke nationaliteit onder de volken versterkt. In dit verband citeerde Groen een woord van Willem de Zwijger tot Marnix: „Laten we doorstaan, dat men over ons heen loopt, Aldegonde! als we maar de kerk van God helpen kunnen!” Het christendom zal een tijd moeten mee maken, waarin het bijna uitgedelgd is, maar dat mag niet door de schuld der christenen zijn ¹⁸).

16) In Spanje, Turkije, Oostzee-landen, en elders.

17) Algemene vergaderingen werden gehouden te Londen (1848); Parijs (1855); Berlijn (1857); Genève (1861); Amsterdam (1867); New York (1873); Bazel (1879); Kopenhagen (1884); Florence (1891).

18) Ds M. Cohen Stuart, *Evangelische Alliantie*, Verslag der Vijfde Algemeene Vergadering gehouden te Amsterdam, 18—27 Augustus 1867, Rotterdam, 1867, blz. 532 e.v. De rede, die Groen met „een van zwakheid en aandoening bevende stem” uitsprak, was getiteld: „La nationalité religieuse en rapport avec la Hollande et l'Alliance Évangélique”. Groen zei er onder meer ook in: „Bidt voor Holland, opdat zijn kerk, eenmaal zo getrouw, eenmaal zo vermaard, het juk afschudde van die onware, ongoddelijke eenheid, waarin de godslastering het Evangelie duldt op voorwaarde, dat het Evangelie de godslastering duldt”. M. Frederic de Rougemont vertolkte aan Groen verwante gedachten (ds M. Cohen Stuart, a.w., blz. 502 e.v.).

Dat Groen het nodig achtte aldus op het onlosmakelijk verband tussen deformatie der kerk en verval der natie te wijzen, bewijst wel, dat niet allen zijn mening deelden. Hoewel de vergadering hem na afloop van zijn rede toezong, bleek Groen ook hier weer door zijn „vrienden” verlaten. Het zaad, dat hij zaaide, werd verstikt door het onkruid van valse ideeën over staat en kerk, dat door anderen uitgestrooid werd. Verschillenden verdedigden immers de *liberale, neutrale* staat en verklaarden zich een fêl tegenstander van de *christelijke* ¹⁹⁾. De kerk moest opkomen voor de vrijheid, daardoor zou zij de kloof tussen haar en de wereld overbruggen, daar deze laatste in haar altijd een beschermster ziet van conservatieve machten. Op deze wijze werd een „doorbraak” gepropageerd en een dolkstoot gegeven in de rug van hen, die de kerk opriepen om tegen de *revolutionaire* vrijheidsidealen te getuigen. Neen, de kerk moest „waardering” hebben voor de geest van de eeuw der vrijheid.

Ook over de kerk als zodanig werden gedachten verkondigd, die vloekten met het reformatorisch beginsel. Zo werd de stelling verdedigd door professor van Oosterzee, dat de evangelische kerk „in haar tegenwoordig overgangstijdperk niet met dictatoriaal gezag uit haar gemeenschap heeft te werpen, wat toch van zelf de zaden der ontbinding reeds in zich draagt”. De kerk is geduldig, omdat zij eeuwig is. Professor Brummelkamp merkte hiertegenover op, dat op de akker der *wereld* het onkruid moet rijpen, maar dat in de *kerk* uitgeroeid moet worden wat zich onverbeterlijk toont. Doch hij ontving van niemand bijval. Professor van Oosterzee achtte het medische standpunt, niet het juridische het juiste en toepassing van de ban een onmogelijkheid ²⁰⁾. Een andere spreker verdedigde de stelling, dat „de belijdenissen van het verleden niet definitief zijn”, en dat „de band aan de kerk gevormd moet worden door een christelijk gevoel, en niet door een theologische formule”. Voorts werd geponeerd, dat daarom het vrijheidsbeginsel, niet alleen in de *staat*, maar ook in de *kerk* diende toegepast. Met beroep op de „toon” in verschillende vergaderingen der Evangelische Alliantie werd betoogd, dat de vorming van één evangelische kerk met enige funda-

19) Ds M. Cohen Stuart, a.w., blz. 333 e.v. (rede pasteur M. Eugène Bersier); blz. 393 e.v. (rede ds D. Chantepie de la Saussaye); blz. 439 e.v. (rede prof. J. F. Astié); blz. 470 e.v. (rede pasteur Edmond de Pressensé).

20) Ds M. Cohen Stuart, a.w., blz. 359 e.v.; 379, 380 (prof Brummelkamp had een actief aandeel gehad in de organisatie van de vergadering te Amsterdam).

mentele ideeën als basis, mogelijk was. Geen enkel „offer” hoefde gebracht. Als men elkaar wederzijds maar de *vrijheid* liet. Schisma's zouden zo voorkomen worden en herenigingen bewerkt ²¹). „De Evangelische Alliantie moet bijdragen aan de voorbereiding van dat gelukkige resultaat, op straffe van een voorbijgaande onderneming te zijn geweest. Slechts onder dat beding kan zij bijdragen tot het aanbreken van een nieuwe eeuw en een werkelijke historische betekenis verkrijgen. Door die grote verwachting te verwerklijken, zal de Alliantie krachtig bijdragen het christendom een positie te verlenen, die het dreigt te verliezen”.

Het oecumenisch verlangen dat vandaag gerealiseerd wordt, kwam dus in de Evangelische Alliantie reeds krachtig naar voren en wenste zich van haar te bedienen. Een „Unirte Kirche”. En zo de wereld winnen. Op de vergadering van New-York-1873 werden dergelijke klanken gehoord. Met een beroep op de verschillen van flora en fauna werd de pluriformiteit der kerk en haar eenheid desondanks verdedigd ²²). In een afscheidsredevoering namens het Comité werd gezegd: „Is het niet zoo, in onze Vergadering zelve, in haar beginselen, werkzaamheden, karakter ligt, als 't ware een profetie van de toekomst? Is niet dit Christelijk congres als een voorafschaduwing van de nu komende eeuw, van den reeds aanbrekkenden tijd, waarin het provincialisme der natiën zal wijken, een tijd van vrij verkeer in handel, in letterkunde, godsdienst, wetenschap, in al wat tot het zedelijk en maatschappelijk leven behoort? . . . Onze Alliantie is profetie en waarborg van deze gouden eeuw, die niet *achter*, die *vóór* ons ligt, *vóór* ons reeds in de naaste toekomst. Dan zal de spraakverwarring der Babelverstrooiing en verwoesting overgaan in de gemeenschappelijke taal van de vrije gedachte der menschheid, en de Schibbolethsdialecten van godsdienstige geschillen wijken voor de nieuwe Pinkstertaal van het ééne geloof in *Jesus Christus, den Heer*” ²³).

Aldus kwam de begeerte naar de éne Wereldstaat, de éne Wereldkerk, en de Gouden Eeuw, waarin deze gerealiseerd zouden

21) Ds M. Cohen Stuart, a.w., blz. 450 e.v., 457.

22) Dr M. Cohen Stuart, Gedenkboek van de zesde algemeene vergadering der Evangelische Alliantie in Amerika, gehouden te New York in October 1873, Amsterdam, 1874, blz. 61 e.v. (rede van rev. R. Payne Smith, deken van Canterbury).

23) Dr M. Cohen Stuart, a.w., blz. 439.

worden, duidelijk tot uiting. De spreuken, waarvan de Evangelische Alliantie zich placht te bedienen, wezen in dezelfde richting: verschillend als de golven, één als de zee; één kudde en één Herder; één lichaam zijn we in Christus. Binnen de Evangelische Alliantie werd — al bleef deze een zeker conservatief karakter bewaren — samenwerking en verdoezeling der confessionele verschillen geléerd. Klaagzangen klonken over de stipte handhaving der belijdenis sinds de „davidische” *strijd* der Reformatie, het verlangen naar een „salomonische” eeuw van confessionele *vrede*. Zodoende werd de „evangelische” basis al meer ondermijnd door deze — in wezen onreformatorische en vrijzinnige — idealen.

Het modernisme kon daarom omstreeks de eeuwwisseling gemakkelijk de buit binnen halen. Enige tegen-organisaties werden in Amerika opgericht, waaruit tenslotte de Federale Raad in 1908 ontstond. De meeste Amerikaanse kerken sloten zich hierbij aan. De kracht der Evangelische Alliantie was nu gebroken, omdat zij slechts een organisatie van personen, niet van kerken was. De Federale Raad, die zich overigens het evangelie der libertijnen nooit geschaamd heeft, nam de werkzaamheden der amerikaanse afdeling der Alliantie feitelijk over²⁴). De orthodoxe cocon der Alliantie heeft zo de geboorte van de vrijzinnige eenheids-vlinder bevorderd. Het orthodoxe basis-omhulsel werd weggeworpen. Het had zijn dienst volbracht: aankweken der eenheid en bundelen van allerlei protestantse actie op het gebied van zending, barmhartigheid, enz.

Tegen haar oorspronkelijke opzet in is zo de Alliantie een der wortels geworden van de synthese-beweging: Evangelische Alliantie—Federale Raad van Kerken van Christus in Amerika—Wereldraad van Kerken. De wetten Gods betreffende de kerk en haar reformatie kunnen niet straffeloos uitgeschakeld worden. Wie niet vóór handhaving van deze wetten is, steunt de tolerantanten, die er tegen zijn.

Internationale interkerkelijke bonden voor jeugdwerk.

Met name allerlei verbonden van jeugdverenigingen en organisa-

24) H. P. van Dusen, *Het Christendom in de Wereld*, Amsterdam 1948, blz. 91, 253 e.v. (chronologisch overzicht van de belangrijkste feiten op het gebied van christelijke samenwerking en eenheid). *The story of the World Council of Churches*, uitgegeven door de amerikaanse afdeling van de Wereldraad, blz. 5.

ties, die ten doel hadden het werk onder de jeugd, hebben medegewerkt om alom „het oecumenisch besef” aan te wakkeren en om onder de jeugd oecumenische leiders te kweken. De ontwikkelingsgang, die we boven schetsten, is ook hier duidelijk te zien. Men sticht een algemeen-christelijke organisatie, geeft handjes over de kerkmuren heen, en gaat dan tenslotte pleiten voor opheffing van alle kerkmuren, de kwade en de goede: de muren tussen kerk en wereld. Vanzelfsprekend brengt dit met zich mede, dat het woord „christelijk” in de titel van allerlei bonden hoe langer hoe meer *inhoudloos en misleidend* geworden is.

In 1889 werd in Londen de eerste *Wereld-Zondagsschool-Ver-gadering* (World's Sunday School Convention) gehouden. Deze kwam hierna in verschillende plaatsen samen: St. Louis (1893), Londen (1898), Jerusalem (1904). In 1907 werd te Rome de *Wereld-Zondagsschool-Vereniging* (The World's Sunday School Association) opgericht, die ook weer verschillende conferenties organiseerde ²⁵). Het besturend lichaam van deze Associatie heet sinds 1934 *Wereldraad van Zondagsscholen*. Deze Raad organiseerde van 18—22 Augustus 1947 te Birmingham, Engeland, een samenkomst. De officiële naam van de Associatie werd toen: World Council of Christian Education (Wereldraad voor Christelijke Opvoeding).

Het is goed om even *het eindpunt* te zien van de ontwikkelingsgang, die dit internationaal verbond van zondagsscholen heeft door-gemaakt. We willen dit doen aan de hand van het officiële rapport van de in 1947 te Birmingham gehouden conferentie.

Hieruit blijkt, dat er nauwe banden bestaan met de *Wereldraad* (destijds in oprichting) en de *Internationale Zendingsraad*. In een toespraak ²⁶) werd de Associatie van Zondagsscholen een der *oudste* oecumenische bewegingen genoemd en van haar werd ge-tuigd: „Er kan gerust gezegd worden, dat de beweging, vertegenwoordigd in de *Wereld-Zondagsschool-Associatie*, méér dan enige andere beweging gedaan heeft om een christelijke gemeenschap (fellowship) te ontwikkelen, die de lijnen van natie, ras en kerk

25) Washington, 1910; Zurich, 1913; Tokio, 1920; Glasgow, 1924; Los Angeles, 1928; Rio de Janeiro, 1932; Oslo, 1936.

26) World cooperation in Christian Education, Report of the Meetings of the World Council of the World's Sunday School Association. Richmond (Virginia), 1947, blz. 11, 12

doorkruist. Door de vriendschap is een stevige grondslag gelegd voor de verdere ontwikkeling der christelijke eenheid". Even verder werd gezegd, dat in het verleden te veel aandacht geschonken is aan de kerken, die „naar veler mening" protestant zijn, en dat voortaan samengewerkt moet worden met de Oosters-Orthodoxe Kerken om zo het pad te banen voor dienst aan en gemeenschap met de Russisch Orthodoxe Kerk. Wanneer we dit lezen bespeuren we wel een verlangen naar eenheid. Maar of deze christelijk is? En kan een Wereldraad, die propageert een doorbreking der kerkgrenzen en een brede samenwerking met kerken van allerlei kleur, wel geschikt geacht worden leiding te geven aan de *christelijke* opvoeding?

We lezen verder over mensen van verschillende visie, die gezamenlijk arbeiden in de naoorlogse opbouw. „Deze mensen hebben door hun trouw aan Christus en Zijn Kerk een nieuwe vorm van wereldbroederschap leren kennen, en zij helpen vandaag om een nieuwe gezindheid te scheppen door Christelijke gemeenschap en samenwerking; de komende jaren zullen het resultaat hiervan tonen". Wederom vragen wij: Wordt hier een broederschap *in Christus*, zoals de bijbel die leert, voorgestaan? Kunnen mensen van geheel verschillende confessie elkaar als broeders zien? Maar ons wordt toegevoegd, dat belijdenissen er ook niet toe doen. We leven immers in een eeuw, waarin het aankomt op de praktijk. „De mensen nemen vandaag meer dan ooit notitie van wat een mens IS; niet van wat hij belijdt; zij zien naar DADEN, niet naar belijdenissen. Laat ons bedenken, dat Christus Zelf een intens praktisch man was; Hij was een timmerman; een man die dingen maken kon, een man van actie". Hier wordt Christus dus op de meest platte wijze als een groot voorbeeld aangewezen. Is het eigenlijk nog wel nodig te geloven in Hem, in Zijn verzoening? Welneen, als er maar actie is! „Indien de christelijke mensen van elk land in de komende tien jaren eens alle pogingen opgaven Christus te verklaren en te redetwisten over Hem, en in plaats daarvan Hem eens gaan VOLGEN en waarachtig christen gaan worden, zou dit niet alleen een van de grootste planken vormen van ons platvorm van herstel, maar zou dit uiteindelijk en onvermijdelijk de wereld redden" 27). We beluisteren hier het *evangelie van de daad*. De kerk heeft vandaag

27) A.w., blz. 9—11.

de taak, zo wordt verder beredeneerd, om een gemeenschap te vormen en gemeenschapsbesef bij te brengen ²⁸⁾). Een *sociaal evangelie* wordt dus voorgestaan. Niet het evangelie der Schriften, het Woord des kruises.

Het is een ontroerend feit: een Wereldraad die geen grondslag heeft en die voorstaat een „christelijke” opvoeding van kindertjes van alle landen, die in feite onchristelijk is ²⁹⁾). Ondanks de verlokkelijke naam van *christelijke* educatie, hebben wij hier te maken met een moderne farao, die de jeugd des verbonds verdrinkt in de Nijl van dwaalleer.

Dat deze organisatie mede een pilaar is geweest voor de oecumenische beweging in de wereld, doet van deze laatste weinig goeds verwachten.

Er zijn nog andere internationale jeugdverbanden geweest, die mede het verlangen naar eenheid hebben aangewakkerd. In 1855 werden verschillende nationale christelijke jongemannenverenigingen federatief verbonden onder de naam *Wereld Alliantie van Christelijke Jongemannen Verenigingen* (the World's Alliance of Y. M. C. A.'s), op een conferentie te Parijs. Deze Alliantie hield verschillende internationale samenkomsten (b.v. in 1872 te Amsterdam). Een dergelijk internationaal verbond van jonge vrouwenverenigingen werd in 1894 gevormd (the World's Young Women's Christian Association). De W.A.Y.M.C.A. en de W.Y.W.C.A. hebben zich steeds geïnteresseerd voor zending en filantropie (in beide wereldoorlogen arbeidden ze voor verzorging van krijgsgevangenen en ontspanning-bieden aan soldaten). Echter kwam ook hier het accent op daden, niet op geloofsbelijdenissen te liggen. En daarmee hebben beide bonden, ondanks machtig veel praktisch werk, een valse eenheid bevorderd en de prediking van een valse leer helpen steunen. Want de leuze: „daden en geen geloofsbelijdenissen” is eigenlijk óók een geloofsbelijdenis, een verkeerde. De grote vraag, wanneer zo dapper gezongen wordt: „Wij hebben een woord voor de wereld”, is steeds: Wordt dan *het* Woord bedoeld? Of slechts een humanistisch evangelie in christelijk gewaad?

Juist in het stamland der Y.M.C.A. heeft deze organisatie een

28) A.w., blz. 15.

29) Rev. Carl Mc Intire te Collingswood, New Jersey, heeft onlangs aangetoond, dat veel Zondagsschoolliteratuur in Amerika communistisch van inslag is.

geweldige invloed ondergaan van het modernisme, dat in *radicale* vorm op het eind der negentiende eeuw Amerikaanse universiteiten en kerken binnendrong. Vanuit het land der onbegrensde mogelijkheden is de Y.M.C.A. overgeplant naar het zendingsterrein China. Deze Chinese Y.M.C.A. is een der geschiktste voertuigen geworden van het modernisme aldaar. „Het gebrek aan scherpe lijnen en vastheid van principe, gevoegd bij de zucht om, vrij van eenig kerkelijk toezicht, hare eigen beginselen en methoden vast te stellen of te wijzigen naar de behoefte der wisselende tijdsomstandigheden, heeft er toe geleid, dat het woord „Christelijk” onder hen een uiterst vaag begrip is geworden. De orthodoxen onder hunne gesalarieerde secretarissen hebben geleidelijk plaats gemaakt voor modernen en mannen van zeer liberaal-politieke gezindheid”³⁰).

Een enkele typering.

De Amerikaanse Y.M.C.A.-secretaris te Peking schreef in het maandblad Sheng Meng, dat o.a. door Y.M.C.A. collega's geredigeerd werd:

„Ofschoon ik aandacht vestig op de onvolkomenheden van het denken van Jezus, is het toch verre van mijn bedoeling te beweren, dat de christelijke beweging een fout heeft begaan, door hem de plaats van leider toe te kennen. Ik geloof dat het menselijk geslacht geen enkele figuur heeft voortgebracht, die door zijn karakter en leer meer recht had om de ethische en geestelijke aspiraties der mensheid te symboliseren, dan Jezus . . . Jezus was niet zoo geheel uniek als wij vroeger wel verondersteld hebben, . . . het is niet langer te handhaven, dat wij in Jezus een algehele en volmaakte openbaring hebben van alle denkbare ethische en godsdienstige waarheden . . . Alleen als wij ons van deze aanmatiging zullen hebben bevrijd, dan zullen wij leren verstaan, wat het Oosten van God en de betekenis van het leven ontdekt heeft”³¹).

We horen hier de radicaal-vrijzinnige stem, die luide verkondigt, dat het „christendom” slechts een trap in de ontwikkelingsfase der mensheid is. Jezus is een godsdienststichter. Hij staat op één lijn

30) De Macedoniër, Zendingstijdschrift, XXXII, no. 1, Jan. 1928, blz. 16, in een art. over de zending in China van de hand van den vice-president van de anti-modernistische „Bijbel Unie van China”, A. E. Laraway.

31) De Macedoniër, XXXII, no. 1, blz. 16.

met Boeddha, Lao-tse, ja met Lenin en den chinesen christen-revolutionair Sun-Yat-Sen ³²⁾.

Dr G. Sherwood Eddy, die tot 1911 landelijk secretaris was van de Y.M.C.A. in Voor-Indië, hield in het begin der dertiger jaren op uitnodiging van het chinese nationale comité der Y.M.C.A. een evangelisatie-campagne. Hij bezocht met name de grote centra waar universiteiten waren en hield overal in kerken spreekbeurten, b.v. te Peking, Hongkong, Nanking en Foochouw. Een en ander geschiedde in samenwerking met de bekende dr John R. Mott en in het kader van de door de Nationale Christen-Raad van China georganiseerde Vijf-Jaren-Beweging ³³⁾. Deze laatste beweging gebruikte de slagzin: „Breng Uw kerk tot leven, begin met mij” („Revive thy church, beginning with me”). Dr G. Sherwood Eddy was echter wel het minst de man om de kerk tot een *reveil* te brengen.

Want dr Eddy gebruikte de „evangelisatie-campagne” om het geloof in de bijbel te ondermijnen, de apostolische belijdenis te verloochenen en de christelijke zede te vernietigen. Hij predikte een evangelie, waarvan alle heidenen wél spreken, en betoogde, dat het christendom in het geheel niet in strijd is met de moderne natuurwetenschappen. De maagdelijke geboorte, de verzoening door het bloed, de opstanding van Christus waren volgens hem verouderde en betwistbare leerstukken. Als men christen wilde worden, hoefde men dat alles niet te geloven. Het „christendom” ontwikkelt zich immers steeds en brengt ontwikkeling. Dr Eddy bepleitte daarom als „christen”: kinderbeperving, sexuele vrijheid voor de jeugd, pacifisme, vriendschap met Rusland, socialisme. Duizenden in deze geest geschreven boeken van zijn hand verkocht hij bij zijn „evangelisatie-tocht” in China ³⁴⁾.

32) De Reformatie, 9e jrg. no 5, 2 Nov. 1928, blz. 39.

33) John R. Mott, *The Larger Evangelism*, the Sam P. Jones Lectures at Emory University, 1944, New York, z.j., blz. 40.

34) J. Gresham Machen, *Modernism and the Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church in the U.S.A.*, blz. 82 e.v. Zie ook: *De Reformatie*, 24e jaargang, no 25 en 26 (19 en 26 Maart 1949), art. ds C. v. d. Waal: Een niet geplaatst artikel: China, Mott, etc. I en II. De radicale opvattingen van dr Eddy blijken wel uit de titel van zijn boek: *God in de historie. Een der hoofdstukken draagt het opschrift: God in ontwikkeling (God in evolution). Zuiver pantheïsme, dat van geen onveranderlijke God, Die is, Die Hij is, weten wil.*

Gezien het feit, dat de leiding van de internationale en interkerkelijke bonden van Y.M.C.A. en Y.W.C.A. een dergelijk „christendom” - los - van - de - belijdenis - der - apostolische - kerk voorstond, is het niet te verwonderen, dat deze jeugdorganisaties steeds vurig gepleit hebben voor de grootst mogelijke samenwerking tussen de kerken van allerlei kleur en, liever nog, een éénheid van al die kerken.

De Wereldfederatie van Christen-studenten.

In 1886 werd op de Mount Hermon te Massachusetts onder de auspiciën van de inter-academische amerikaanse studentenvereniging (the Intercollegiale Young Men's Christian Association), waar 251 studenten afkomstig van 89 universiteiten en scholen in Amerika en Canada aanwezig waren, een vergadering gehouden. Voorzitter was de bekende methodist Dwight L. Moody. Op deze conferentie kwam de zending ter sprake, hetgeen tot gevolg had, dat, toen na vier weken de conferentie uiteen ging, zich 100 studenten als vrijwilligers voor de zending gemeld hadden. Een hunner was John R. Mott.

Deze beweging nam spoedig de vorm van een vaste organisatie aan: *The Student Volunteer Movement for Foreign Missions* (letterlijk vertaald: de studenten-vrijwilligers-beweging voor buitenlandse zending). Ieder lid moest de verklaring afleggen: Het is mijn doel, als God het toestaat, een zendeling te worden. In 1888 hadden zich reeds 3000 gemeld. Men voerde de slagzin: de prediking van het evangelie aan de wereld in deze generatie ³⁵). Robert Wilder, Robert Speer en John Mott kwamen in deze beweging naar voren.

Er ligt in deze beweging veel, dat sympathiek aandoet. Honderden jongelui, die zich aanboden om als Paulus van stad tot stad het evangelie te prediken, en die, gezien de wederkomst van Christus, èn het zendingsbevel, de Grote Opdracht, hun verantwoordelijkheid voelden.

Anderzijds moet gezegd worden dat deze beweging te nerveus de uitbreiding van Gods rijk wilde aanvatten. Dit kwam mede door de methodistische invloed van Sankey en Moody. Er was geen oog

35) The evangelization of the world in this generation. Ons woord „evangelisatie” heeft een beperkter betekenis dan „evangelization”. De engelsen en amerikanen noemen de evangelie-verkondiging aan heidenen evangelization. Op grond van de (grondtekst der) Schrift is hier niets tegen in te brengen.

voor het feit, dat de Here bij de grote opdracht in Mattheüs 28 beveelt om *discipelen te kweken, die leren moeten wat Hij geboden heeft*. Het evangelie moet niet alleen *aangeboden* worden door rondreizende predikers, de *kerk* moet ook *geplant* worden. Men zag ook niet, dat Christus in het zendingsbevel niet maar enkele enthousiaste alleenstaande personen, maar de *kerk* opriep tot dienst.

Deze studentenbeweging heeft haar uitgangspunt niet genomen in de volledige onderwerping aan des Heren geboden, maar in menselijk enthousiasme en optimisme. Uitgegaan werd van den vromen en actieven mens. Onverschilligheid voor belijdenissen werd aangekweekt. Het gevolg was, dat deze uit het methodisme geboren beweging weldra huwde met het modernisme en het cultuur-imperialisme. „Zending” werd spoedig mededeling van vroomheid, ervaring of overdracht van cultuur. Evangelisatie van de wereld ging betekenen: prediking van het humanistisch evangelie. China is o.a. het terrein geworden, waar omstreeks 1900 de vrijwilligers heentrokken: zendelingen afkomstig van vrijzinnige universiteiten, die medegeholpen hebben aan *de ontkerstening van de wereld in deze generatie*.

Overigens nam deze zendingsvrijwilligersbeweging een internationaal karakter aan. In 1884 besloten zeven studenten van Cambridge (Engeland) om in de zending te gaan arbeiden. Twee van hen, bekende figuren uit de sportwereld, bereidsden andere universiteiten om belangstelling voor de zending wakker te roepen; een poging, die slaagde. Ook in Duitsland, Scandinavië, Australië en Zuid-Afrika kwam grote belangstelling onder de studenten voor de zending, hetgeen zich uitte in het oprichten van studentenzendingsverenigingen en het houden van zendingsconferenties.

Tussen de verschillende nationale organisaties van protestantse studenten kwam contact. En zo werd in Augustus 1895 een vergadering van afgevaardigden van verschillende studentenbonden gehouden op het kasteel te Vadstena (Zweden). Besloten werd tot oprichting van *de Wereldfederatie van Christen-Studenten* (the World's Student Christian Federation, afgekort: W.S.C.F.).

Het *doel* werd in de constitutie aldus omschreven:

- 1e. Christelijke Studentenbewegingen of -organisaties in alle landen der wereld te verenigen en het onderling contact te bevorderen;

- 2e. inlichtingen te verzamelen omtrent het godsdienstig leven der studenten van alle landen;
- 3e. te werken op zulk een wijze, dat:
 - a. studenten gebracht worden tot Jezus Christus, als hun enigen Heiland en God;
 - b. het geestelijk leven der studenten versterkt wordt;
 - c. studenten gewonnen worden voor den arbeid aan de uitbreiding van het Koninkrijk van Christus over de gehele wereld.

Ook hier moeten we weer het kruis op ons nemen en de gebóden vraag stellen: Is deze doelstelling overeenkomstig de Schriften? Het is typerend, dat deze vrijwel niets noemt, dat op een grondslag lijkt. Wel wordt gesproken over „Jezus Christus, enigen Heiland en God“, „geestelijk leven versterken“, „Koninkrijk van Christus uitbreiden“, maar een nadere verklaring, die allerlei verkeerde uitleg zou kunnen afsnijden, ontbreekt geheel. Over den Christus *der Schriften* wordt niet gesproken, laat staan over Christus, den Koning der kerk, Die haar *de sleutelen van het koninkrijk Gods* overhandigd heeft.

Een dergelijke vage doelstelling kan niet anders leiden dan tot een aantasting van Christus en Zijn kerk. Immers, wat is de Verlosser der wereld zonder Zijn Woord? Daarvan losgemaakt, wordt Hij een verheven voorbeeld, een verheven figuur, maar Zijn ambtstitel: Goël, Losser, Verzoener van zonden wordt Hem ontnomen. En wat is voorts het Koninkrijk Gods zonder de getrouwe kerk? Is de kerk niet de werkplaats van het koninkrijk der hemelen, en wil de Geest niet slechts door haar getrouwe verkondiging „geestelijk leven“ werken en Gods rijk uitbreiden?

Indien „het koninkrijk Gods“ losgemaakt wordt van de kerk en haar belijdenis, blijft er niets anders over dan het te zien als de verwerkelijking van allerlei humanistische idealen en de bekroning van de ontwikkeling der wereld. Het evangelie des koninkrijks verwordt dan tot een „sociaal evangelie“. En „geestelijk leven“, losgemaakt van het door den Geest gesproken Woord, wordt dan geacht gelijk te staan met het bezitten van hoogstaande religieuze ervaringen, die hoogstens in graad met die van nobele heidenen verschillen. Aldus is er van geen *antithese* meer sprake, — het pad naar de grote *synthese* is gebaand.

De historie der W.S.C.F. leert, dat deze organisatie zich ook in deze zin ontwikkelde. De achtergrond van haar doelstelling werd gevormd door een verbasterd evangelie van optimistische idealen. Binnen haar muren werd een afkeer van de bestaande kerken en haar belijdenissen gevonden. Welbewust voedde zij het besef, dat confessionele verschillen er niet toe deden. God roept ons, broeders, tot de daad! „Ut omnes unum sint”. Dat zij allen één zijn! Aldus luidde de zinspreuk der W.S.C.F. En hoe werd dat op de conferenties ervaren. Hoe verrijkte men elkander met veelsoortige ervaringen, hoe laaide het enthousiasme op voor „het koninkrijk Gods”, voor filantropie, kerstening der wereld, sociaal hulpbetoon. Hoe werd er ook naar gesnakt, dat de starre kerkmuren eens zouden vallen en de kerk eens bewogen zou worden door de nood der wereld. Een jeugddroom verrees: één verenigde kerk, die het einde inluidde van de confessionele strijd en een aanvang zou maken met de bevrijding van de wereld van haar achterlijkheid en nood. Eén Wereldkerk, en straks één Wereldvrede. De erediensten op de conferenties, waar soms ook het avondmaal bediend werd, grepen vooruit op die eschatologische verwachting en waren allerminst een naïef „kerkje-spelen”.

Een figuur, die in de ontwikkeling van de W.S.C.F. en de verbreiding van haar idealen een werkzaam aandeel heeft gehad, is *dr John Mott*. Bij de oprichting werd hij tot secretaris benoemd. Als een moderne Ahasverus heeft deze als secretaris en later als voorzitter alle werelddelen afgereisd om de oprichting van christelijke studentenverenigingen te stimuleren. Uiteraard maakte hij hierbij dankbaar gebruik van de contacten, die hij reeds had uit de studenten-vrijwilligers-beweging. Door zijn arbeid werd hij gevormd tot een *oecumenisch organisator* van de eerste rang. In universitaire kringen legde hij de grondslag voor latere internationale samenwerking. Zijn geest heeft een stempel gezet op de W.S.C.F., maar eigenlijk ook op de later ontspruitende oecumenische beweging.

Op al zijn tochten hamerde hij op monotone, doch suggestieve wijze drie stellingen erin:

- a. Voor *uitbreiding van „het Koninkrijk Gods”* — door Mott in humanistische zin opgevat — moet geijverd.
- b. Hiervoor is *concentratie* van alle christenen en kerken nodig.
- c. Zal echter de begeerde samenwerking er komen, dan moeten

er *leiders* gevormd worden, die oecumenisch gezind zijn en een strategische blik hebben.

De betekenis van dr Mott voor de oecumenische beweging is zeer groot. Daar hij zich ten aanzien van, voor confessionelen, gevoelige punten zeer voorzichtig uitdrukte, verkreeg hij ook van hen een aureool als „zendingsman”; zijn gevaarlijkheid werd niet beseft.

Zeer belangrijk waren ook de vele conferenties der W.S.C.F. Deze besteedden grote aandacht aan de zending en werden beheerst door een religieuze sfeer, die geschikt was om de jonge studenten ervan te overtuigen, dat eenheid van actie voor de komst van Gods koninkrijk noodzakelijk was ^{35a}). De latere zweedse aartsbisschop en oecumenische leider Nathan Söderblom ontving op de studentenconferentie te Northfield in Amerika, waar hij Moody, Mott en Sankey ontmoette, indrukken, die zijn latere arbeid een beslissende richting gaven. Getroffen werd hij, toen hij hoorde zeggen: „Wij mogen niet in de eerste plaats denken aan de congregationalistische of de episcopale kerk, maar aan de enige katholieke”. En thuisgekomen, schreef hij: „Niemand, die de samenkomsten te Northfield heeft bijgewoond, zal kunnen nalaten het als een heerlijke gave Gods te beschouwen, dat hij onder deze jonge mensen uit verschillende werelddelen en *van verschillende belijdenis* de machtige stroming mocht ontwaren der eenheid van Christus' kerk” ³⁶).

„Van een groot deel van wat op het oogenblik het internationaal christelijk leven beweegt, kan men de oorsprongen in de C(hristen-) S(tudenten) V(ereenigingen) vinden. Daar hadden de studenten geleerd te staan voor een gemeenschappelijk werk en met enthousiasme en toewijding samen te werken, *onverschillig tot welke kerk of tot welk land zij behoorden*. Men leerde zien, *dat alleen zulke samenwerking en onderling vertrouwen de wereld kan redden*, die door naijver, wantrouwen en vrees te gronde dreigt te gaan. En

^{35a}) Op de conferentie te Constantinopel (1910) sprak het Algemene Comité der W.S.C.F. uit, dat het wenselijk was, dat geen student, „bij welke tak der Christelijke Kerk hij behoorde”, uitgesloten zou zijn van het lidmaatschap, mits hij de „grondslag” der Federatie aanvaardde. De poorten werden zo expres voor roomsen en grieks-orthodoxen opengezet. John R. Mott, *The World's Student Christian Federation*, 1920

³⁶) P. H. Muller, „Gedenkt Uwen Voorgangers”, Amsterdam, z.j., blz. 330. Cursivering van ons, v. d. W.

men had het ervaren, dat men *in den gemeenschappelijken arbeid voor het Koninkrijk Gods*, en dit nu niet alleen genomen in den engen zin van het zendingswerk, maar evenzeer ten opzichte van de sociale en internationale verhoudingen, en *in het zich één weten in Christus een basis voor samenwerking kon vinden*, die zelfs den oorlog overleefde. Wat is dan nu natuurlijker dan dat men, afgestudeerd zijnde, diezelfde idealen ook in de maatschappij meebracht en trachtte daarnaar te leven. Zoo ziet men, dat overal oud-C.S.V. leden tot zulke samenwerking den stoot geven. De oprichting van den internationalen zendingsraad is vooral ook aan hun invloed te danken. De groote conferenties der kerken te Stockholm in 1926 en te Lausanne in 1927 zouden niet wel mogelijk geweest zijn zonder de doorwerking van den C.S.V. invloed in een aantal landen. En in verre de meeste op den voorgrond tredende werkers op Christelijk gebied, met name onder de niet-theologen, ontmoet men oud-C.S.V. leden. De ervaring is, dat bijna in alle landen de geregelde studentenconferenties de elkander zoo spoedig opvolgende studentengeneraties bezielde en inspireerden voor dit werk" 37).

Nog één citaat, ten bewijze, dat de W.S.C.F. als het ware de *kaderschool voor de apostelen der eenheid* geweest is:

„Doordat zij de verbeelding van de jeugd geprikkeld hebben met het ideaal van en de hoop op een verenigde Christenheid, maar nog veel meer doordat zij haar hebben binnengeleid in *een sterk levende en profetische broederschap, die alle confessionele en theologische afscheidingen heeft verbroken*, hebben deze Christelijke organisaties de jeugd van de uitvoerbaarheid hunner idealen overtuigd en haar het enige afdoende antwoord gegeven op spotters en separatisten: „Ik weet het, omdat ik het ondervonden heb”. Wijlen William Temple, Aartsbisschop van Canterbury, waarschijnlijk de man, die de meeste invloed heeft gehad op de recente ontwikkeling van een wereld-Christendom, verzekerde dat hij op de conferenties van „the British Student Christian Movement” en later op die van „the World’s Student Christian Federation”, de *realiteit* van een oecu-

37) Dr H. C. Rutgers, Wat ik op mijn indische reis zag, Kampen, 1928, blz. 44, 45. (In dit boek beschreef dr Rutgers een tocht, die hij maakte in 1926 als begeleider van dr Mott, die Nederlandsch Indië bezocht. Dr Rutgers was destijds secretaris der Nederlandsche Christen-Studentenvereniging). Cursiveringen van ons.

menisch Christendom voor het eerst ervaren heeft, en tot een geloof in de mogelijkheden ervan werd bekeerd. Velen, naar alle waarschijnlijkheid de meesten hunner, die deze beweging in haar verschillende stadia hebben geleid, zullen deze verklaring kunnen onderschrijven.

In het stadhuis van Oxford, tijdens de Conferenties van 1937, werd mijn oog op zekere morgen getroffen door het twintigtal mannen, dat de leiding had: William Temple, Bisschop Azariah, John R. Mott, Hendrik Kraemer, J. H. Oldham, Henry Sloane Coffins, Francis C. M. Wei, Henry Smith Leiper, Visser 't Hooft, Adolf Keller, John A. Mackay, T. Z. Koo, Reinhold Niebuhr, Max Huber. Hoe was het mogelijk geweest, dat al deze mannen gelijktijdig een beeld ener Christelijke eenheid in gedachte en daad voor ogen hadden gehad? Ook trof mij nog iets anders in deze groep. Bijna allen waren oude vrienden. Hoe hadden zij elkaar zo intiem leren kennen? Weliswaar hadden zij elkaar de laatste tijd veelvuldig ontmoet, in verband met de kerkelijke belangen, die zij vóórstonden. Maar deze vriendschap dateerde uit de tijd, dat zij nog jonge mannen waren. Plotseling wist ik het antwoord: Zij hadden elkaar leren kennen en vertrouwen in hun studententijd. Het werk slaagt hoofdzakelijk, omdat de leiders oude, vertrouwde vrienden zijn. Het is bekend, dat wanneer in de derde en vierde eeuw na Christus, de bisschoppen op oecumenische bijeenkomsten tezamenkwamen, deze vergaderingen geleken op een reünie van oude schoolvrienden; bijna allen hadden in Alexandrië college gelopen. En wanneer tegenwoordig de leiders van het Protestantse Christendom tezamenkomen, lijkt het weer op een reünie van oude schoolkameraden. Dit komt omdat de grote meerderheid werd opgevoed in het verband van „the World's Student Christian Federation”³⁸⁾.

De Federatie van Christen-studenten kan de bakermat der oecumenische beweging genoemd worden. Gelijkop met de verachting der belijdenis en het uitspelen van „kerk” tegenover „koninkrijk Gods” groeide het verlangen naar een komende eenheidskerk, waarin niet het accent op het Woord en het belijden, maar op de daad lag. Op conferenties werd serieus op die komende

38) Henry P. van Dusen, *Het Christendom in de Wereld*, Amsterdam, 1948, blz. 95, 96. De éérste cursivering is van ons, v. d. W. In de eerste alinea van het citaat doelt Van Dusen mede op het werk der Y.M. en Y.W.C.A.'s.

eenheidskerk vooruitgegrepen. Ut omnes unum sint! Synthese!

De studenten van vroeger met hun jeugdromen over een eenheidskerk zijn thans alom kerkelijke leiders geworden. Vroeger grepen ze buiten de kerk om op hun idealen vooruit. Thans maken ze van hun posities in de kerken gebruik om hun oecumenische idealen in praktijk te brengen. De oecumenische instelling, die vroeger heersend was bij de studerende bovenlaag in de kerken, is thans geen liefhebberijtje van enkelingen meer, maar heeft de richting van de meeste kerken in de wereld bepaald. Studenten hebben het pad naar de Wereldraad en naar de Wereldkerk geplaveid.

De zending.

In een der toespraken, gehouden bij de opening van de assemblee van de Wereldraad van Kerken, zei dr J. A. Mackay, de huidige voorzitter van de Internationale Zendingsraad, dat de oecumenische kerk, de wereld-kerk een kind der zending is: a. omdat deze laatste de kerk over de wereld verspreidde; b. omdat de „christelijke eenheid” op het zendingsfront voorafging aan die op het thuisfront; c. omdat de leiders van de oecumenische beweging voor een aanzienlijk deel gerecruteerd werden uit de zending³⁹). Een ieder, die de ontwikkeling van de wereld-zending nagaat, komt tot dezelfde conclusie.

Allerlei vormen van samenwerking tussen kerkleden van verschillende belijdenis zien we reeds in de negentiende eeuw. Deze eeuw is met recht *de zendingseeuw* genoemd. Het werk der evangelie-prediking onder de heidenen werd meestal niet rechtstreeks door de kerken ter hand genomen. Gelovigen in die kerken stichtten zendingsverenigingen, die mede door de grondslag van die vereniging min of meer in contact met de verschillende kerken stonden en haar begunstigers en personeel uit kerken van bepaalde kleur wuiven. Zo had men in Amerika methodistische, baptistische, anglicaanse zendingsgenootschappen. In Duitsland waren zij meestal sterk luthers getint. Het noord-duitsche genootschap, opgericht in

39) The first Assembly of the World Council of Churches, the official Report, edited by W. A. Visser 't Hooft, London, 1948, blz. 26. De openingstoespraken werden gehouden op Zondag 22 Aug. 1948 in het Concertgebouw te Amsterdam. Het gezegde van dr Mackay is een gevleugeld woord geworden: „The Eucumenical Church is a child of the Missionary movement”.

1836 bond zijn zendelingen aan de Confessio Augustana. Ook het dresdener genootschap (opgericht in 1836, sinds 1848 te Leipzig) was streng-luthers.

Naast deze confessionele verenigingen echter, werden er verenigingen opgericht, die op een veel bredere basis stonden. In 1795 werd door anglicanen, methodisten, congregationisten en presbyterianen het londens zendingsgenootschap gesticht. In 1810 werd te Boston „the American Board of Commissioners for Foreign Mission” opgericht door congregationalisten en presbyterianen van verschillende kerken.

Het piëtisme, het methodisme en het Reveil waren reacties op de doodsheid, die alom in de kerken heerste. Met kracht werd de noodzaak van persoonlijke bekering naar voren gebracht. Ook werd gewezen op de roeping van den christen om ook andere zielen te redden of te doen redden van het eeuwig verderf. Helaas kenmerkten genoemde stromingen zich echter door een sterk accentueren der persoonlijke zaligheid, terwijl zij onverschillig waren ten aanzien van de noodzaak van kerkreformatie en handhaving der belijdenis. Als de gelovigen, in welk verband ook, bij nalatigheid der kerken, de hand maar aan de ploeg sloegen.....

Deze houding is oorzaak geweest van het ontstaan van allerlei *interconfessionele* zendingsgenootschappen. We hebben een geweldige eerbied voor al het werk dat door de pioniers in de zendingseeuw verricht is. Toch is de wijze waarop men evangelieverkondigers uitzond, en het zendingswerk leidde, onjuist geweest. De nadelige gevolgen daarvan werken nog steeds door:

- a. Zending van de kerk losgemaakt, werd tot een particuliere liefhebberij, gesteund en georganiseerd door het particulier initiatief, en door een bestuur centraal geleid.
- b. Daardoor kwam zij op één lijn te staan met christelijk filantropisch werk. Het aankweken van de liefde voor de zending werkte dit trouwens in de hand: die arme heidenen.
- c. Het gevolg was, dat al meer in het denken de zending losgemaakt werd van de kerk en de kerkwetten, die golden op het thuisfront. Zending werd ingedeeld bij de classe: algemeen-christelijk hulpbetoon. Evangelisatie deelde trouwens ditzelfde lot. Aangezien allerlei werk van barmhartigheid, veelal opgekomen uit het piëtisme, op brede basis was op-

gezet, achtte men het vanzelfsprekend, dat ook in de zending een algemeen-christelijk uitgangspunt mogelijk, ja geboden was. Geen confessionele toespitsingen op het zendingsterrein. Samenwerking van corporaties van allerlei richting ten aanzien van de opleiding op het zendingsveld.

Zodoende was van de aanvang der zendingseeuw af „de zending” als het ware uitgelicht uit de sfeer, die vaak in de kerken heerste. Was men in de kerken aan de confessie gebonden, in de zending en evangelisatie wilde men breedheid wel dulden. Daar heerste nu eenmaal een ander, milder klimaat, daar kon veel door de vingers gezien worden, er werd toch veel goeds door verricht, ook al was een en ander minder schriftuurlijk. Er is een zegen in, verderf het niet, zo placht de meest conservatieve te citeren.

Het feit, dat men veelal zending niet beschouwd heeft als planting der ware kerk, heeft de eenheidsbeweging op de zendingsterreinen, maar ook in de landen van uitzending, zeer begunstigd.

Hier komt nog bij, dat het grootste deel van de zending in handen was van de angelsaksers ⁴⁰). Tegenover de continentale zending, die zich met name toelegde op het werk in de *diepte*, zoals taalstudie, zendingstheorie, wierp de angelsaksische zending zich vooral op het werk in de *breedte*. Hiervan getuigen de grote opwekkingscampagnes, het uitzenden van vrijwilligers, het sociale en culturele werk, dat men aan de zending verbond. Door deze praktische, in zekere zin oppervlakkige, inslag werd het zoeken van meer dan technische samenwerking in de hand gewerkt. Men ging de verschillende zendingsverenigingen gelijkgeschakelen en haar beschouwen als filialen van eenzelfde grootse onderneming: *de zending* geheten. En wat voor verhinderende was er dan, om ook al weer om der wille van de praktijk, interconfessionele zendingsconferenties te houden?

In 1854 werd zo'n conferentie gehouden in New-York (the Union Missionary Convention), waar verschillende zendingscorporaties aanwezig waren. In 1855 kwamen de protestantse zendelingen in Bengalen te Calcutta samen. In Liverpool werd in 1860 een algemene zendingsconferentie gehouden. Daarna volgden er dergelijke

40) De wereldzending ging voor 3/5 uit van Amerika, voor 1/5 van Engeland. Nadat Duitsland onder Bismarck eigen koloniën had verworven nam het werk door de in het begin der 19e eeuw gestichte genootschappen een grote vlucht.

te Londen (1878 en 1888), New-York (1900, reeds als *oecumenische* samenkomst officieel aangeduid, 1500 afgevaardigden), Oxford (1907). De laatste twee bereidden de *wereldzendingconferentie te Edinburg in 1910* voor.

De internationale samenkomst te Edinburg is van bijzondere betekenis geweest. Niet alleen voor de strategie der zending, doch ook voor de evolutie der oecumenische beweging.

Allereerst: deze conferentie was een *internationale* conferentie. *Officiële* vertegenwoordigers van kerken en zendingen uit de gehele wereld waren aanwezig. De vorige conferenties hadden steeds nog een regionaal karakter gehad. Maar in Edinburg was de wereldzending tegenwoordig: 1356 afgevaardigden, waarvan 594 uit de Verenigde Staten en Canada, 560 van Groot Brittannië. Van het europese vasteland waren er 175 aanwezig. Dit was nog wel een klein getal. Maar het feit zelf was belangrijk genoeg: *te Edinburg hebben de angelsaksische en de continentale stroming in de zending elkaar leren kennen en waarden*. Er waren ook 27 afgevaardigden, afkomstig van de britse dominions. Een twaalfstal hiervan waren leden van de jonge inheemse kerken. Ook dit novum was belangrijk: *men kreeg aandacht voor de jonge kerken en ging ook deze in de gemeenschappelijke arbeid opnemen* ⁴¹⁾.

Door dit onderling contact kreeg men niet alleen een overzicht van wat er in de wereld gedaan werd voor de zending, maar rees hierdoor ook het verlangen om te komen tot het volgen van een *gemeenschappelijke zendingstrategie*.

Er heerste — vlak voor de wereldoorlog — nog het echt Amerikaanse optimisme: de verandering van de wereld en de vestiging van het koninkrijk Gods zal spoedig een feit zijn. Als er maar fors gehandeld wordt en de zending energiek wordt aangepakt. Het oosten kwam immers langzaam op drift, er was een stijgende vloed van geestelijk en religieus leven. De conferentie was zich sterk bewust, dat het komende decennium van beslissende betekenis voor de geestelijke ontwikkeling der mensheid zou zijn. En daarom was prediking van het evangelie uiterste noodzaak. Uit de rapporten blijkt echter, dat het evangelie eerder als de „*vervulling*” van het

41) Op de zendingconferentie te Tambaram in 1938 bestond de helft der afgevaardigden uit leden der jongere kerken.

heidendom gezien werd dan als de *vijand* ervan. Met sympathie moest „het christendom” de niet-christelijke religies tegemoet treden en bereid zijn de waarheidselementen te absorberen. Indien zo, zonder beeldenstorm toe te passen, het evangelie gebracht werd in het ontwakend oosten, zou kunnen blijken, dat het groeiend religieus besef een tuchtmeester was tot Christus. Indien planmatig de christelijke gezindheid zou worden verkondigd, zouden er grote verrassingen mogelijk zijn.

In verband met deze gunstige verwachtingen en de nood van vele volken, deed Edinburg een hartstochtelijke *roep tot eenheid en samenwerking* tot de zendingscorporaties in de wereld uitgaan. Omdat we hierin vele geluiden horen, die vandaag in nog sterker mate doorklinken, geven we enkele passages weer:

„De tijd is kort; de dag van onze gelegenheden is begrensd. De genoemde intellectuele, zedelijke en sociale omwentelingen in de niet-christelijke wereld voltrekken zich met onvermoede snelheid. De christelijke kerk is meer dan ooit geroepen om zich haar verantwoordelijkheid bewust te worden, het evangelie de landen in te dragen, die thans daarvoor open staan en de ontwakende volken tot God in Christus te brengen. Om deze overweldigend grote taak te vervullen is het noodzakelijk, dat de kerk een gesloten front toont. Haar splitsingen zijn een bron van zwakheid en doen aan het effect van haar vasthouden aan het éne evangelie afbreuk. De gevolgen zijn zo groot, dat men de zaak niet gemakkelijk mag opnemen. De „evangelisatie” der volken, de kerstening van keizerrijken en koninkrijken is het doel, dat wij voor ons zien”.

„De kerken op het zendingsveld kunnen de eenheid voorbereiden, maar ze kunnen deze zonder de medewerking van de kerk op het thuisfront niet doorvoeren. De grote vragen, waarmee we in de tegenwoordige situatie te doen hebben, gaan de gemeenschappelijke kerk van Christus aan, en de religieuze krachten der ganse kerk zijn hiervoor vereist. Slechts onder gebed en boete kan men zich zetten tot de oplossing van zo ingewikkelde, moeilijke en voor het komen van het Rijk Gods zo klemmende problemen. We moeten berouw hebben over de duisternis van het verleden en het gebrek aan liefde en inzicht, waardoor wij allen meegeholpen hebben een toestand te scheppen en te doen voortduren, die het komen van het Rijk Gods op zo ernstige wijze heeft tegengehouden”.

„Steeds blijft het eigenlijke probleem, waar we tegenover staan,

ethisch van aard. Ontwerpen voor gemeenschappelijke arbeid mislukken soms, omdat de basis waarop ze steunen, onbruikbaar is. Vaker ligt de fout bij onszelf. Indien de eenheidsbeweging op het zendingsveld in kracht en sterkte zal toenemen, dan zijn niet allereerst de ontwerpen van eenheidsplannen, maar, zoals men het terecht genoemd heeft, eenheidsapostelen vereist. We hebben mannen nodig, die het beeld der eenheid in zich dragen en die het op anderen kunnen overdragen, mannen, die weten, dat de liefde de vervulling van de wet is en die het levend geloof hebben, dat God onbeschrijfelijk handelen kan boven bidden en denken" ¹²⁾).

Terwijl het juist zo nodig was, dat de léér der apostelen gehandhaafd werd en er mannen kwamen, die *niet* sympathie-tegenoverheidendom en een evangelie-van-beschaving propageerden, wist Edinburg-1910 niet beter te doen dan te roepen om apostelen der synthese. Zij, die de belijdenis der apostelen wilden handhaven tegenover heidense of kerkelijke afval, waren ongewenst. Strategen der eenheid werden begeerd, ook al waren ze in leer en praktijken volkomen *anti-apostolisch*.

Overigens, de „*apostelen der eenheid*“, ze waren te Edinburg aanwezig. Binnen de W.S.C.F. was hun verlangen gegroeid naar één Wereldzending en één Wereldkerk. Nu zagen ze iets van hun hoop vervuld en werden geprikkeld tot verdere oecumenische activiteit. Edinburg-1910 zou voortaan als een „mythe“ en onderpand hen bezielen.

De amerikaanse anglicaanse zendingsbisschop van de Philippijnen *Charles H. Brent* werd te Edinburg gegrepen door de samenbundeling van organisaties, die hij tot stand zag komen. Doch hij besefte tegelijk: de *waarheidsvraag* moet doorgesproken! Indien dit niet geschiedt is de verscheurdheid nooit te overwinnen. Hij legde daarom aan de General Convention of the Protestant Episcopal Church te Cincinnati in Oct. 1910 het plan voor om een wereldconferentie over de vragen inzake *geloof en kerkorde* nader gemeenschappelijk onder ogen te zien. Dit plan werd aangenomen, en hieruit is de beweging *Geloof en Kerkorde* (Faith and Order-Movement) geboren.

42) Dr John R. Mott, Die Entscheidungsstunde der Weltmission und wir, Basel, 1912, blz. 112, 113.

Ook *William Temple*, eerst bisschop van York en later aartsbisschop van Canterbury, was op de edinburgse conferentie. Dáár zag hij zijn eerste visioen van een christelijke eenheid en mede daardoor is hij een der grootste oecumenische leiders geworden.

En dan was er *dr John R. Mott*, een dominerende figuur. In de totstandkoming van de conferentie, die hij ook presideerde, had hij een groot aandeel gehad. Toen er een voortzettings-comité in het leven werd geroepen, werd John Mott voorzitter daarvan. In opdracht van „Edinburg-1910” ging hij de wereld rond en bevorderde alom de stichting van *zendingsraden*, waarin gemeenschappelijk overleg tussen de verschillende zendings-corporaties mogelijk was. Uit deze zendingsraden zouden later weer de z.g. *christenraden* voortkomen, waarin vertegenwoordigers der inheemse kerken zitting hadden.

Uit het voortzettings-comité van Edinburg is de *Internationale Zendingsraad* ontstaan, die weldra het lichaam werd, dat zendingsraden en nationale christenraden overkoepelde.

De ontwikkelingsgang kunnen we zo duidelijk bespeuren: landelijke conferenties groeiden uit tot een internationale conferentie. En deze weer tot een internationale raad, waar allerlei nationale raden zich bij aansloten, in Nederland, China, Japan, Noord-Amerika en elders. Daarbij komt de vorming langs deze weg van „apostelen der eenheid”, die reeds in de studentenbeweging gegrepen door het oecumenisch ideaal, nu ze praktisch werkzaam waren, ervoeren, dat de tijd rijp werd voor verwezenlijking van hun visioenen.

Met recht kan gezegd worden, dat de huidige oecumenische beweging een kind der zending is. Maar, — is het ook een kind der wáre zending, die planting van de apostolische kerk voorstaat? Wanneer we de roep tot eenheid van Edinburg-1910 lezen, weten we wel beter. Want hierin wordt gezegd, dat de komst van het koninkrijk Gods opgehouden is door het verleden der kerkhistorie. Door de verschillende splitsingen is groot onheil naderbij gebracht. Hierover moet verootmoediging komen. Maar was dan *elke* afscheiding onjuist? Moeten dus de kerken, die om des Woords en des gewetens wille gedeformeerde instituten hebben verlaten, dit gebeuren betreuren gaan, omdat daardoor het koninkrijk Gods tegenstaan is?

Juist in het *bewaren* van het apostolisch fundament door de

trouwe kerk komt het koninkrijk Gods. Wie berouw heeft over een schriftuurlijke reformatie — die met strijd en verwarring gepaard ging — pleegt verraad aan de kerk. Wie een grootst mogelijke eenheid zoekt, met terzijdestelling van het Woord, om zo het koninkrijk Gods te doen komen, hij zoekt een valse eenheid en een caricatuur van het koninkrijk Gods. Want het koninkrijk komt door het Woord en de draagster van dit Woord, de kerk. Het messiasrijk eist, dat de grondslag der kerk tegenover allerlei zich van de ware leer afscheurende kettters of nobele heidenen verdedigd wordt in scherpe antithetische strijd. Wie roept tot synthese van ware en valse kerk, van ware en valse zending, van heidendom en „christendom” ten bate van een sociaal evangelie, een christendom-van-de-daad-zonder-confessionele-binding, een christianisatie, die slechts culturele verheffing nastreeft, hij verzet zich tegen het messiaanse rijk.

Edinburg-1910 — de *afsluiting* van een ontwikkelingsgang! En het *begin* van een nieuwe! Edinburg-1910, — een mijlpaal, markerende de voortgaande *afval* van het zogenaamde christendom en de *groei* van valse eenheid tussen kerk en wereld!

Verbonden van kerken.

Op het eind der negentiende eeuw zien we verschillende kerken van dezelfde belijdenis en kerkorde, in naam of in werkelijkheid gehandhaafd, elkaar zoeken en *internationale bonden* stichten. Hoewel men zou denken, dat deze bonden juist de eenheidsbeweging *vertraagd* hebben, is het tegenovergestelde het geval. De verschillende „confessionele” wereldorganisaties hebben een bredere visie bij de afzonderlijke nationale kerken bevorderd, en zijn zo „tuchtmeesters” geweest naar een interconfessionele eenheidsbeweging.

In 1881 kwam de eerste *Conferentie van Methodisten* samen; in 1891 de *Internationale Raad der Congregationalisten*; in 1905 het *Wereldverbond der Baptisten*. In 1877 werd de *Presbyteriaanse Alliantie* gesticht, een bond van kerken, die het presbyteriale stelsel van kerkregering voorstaan. Oorspronkelijk bedoelde deze bond een dam op te werpen tegen het modernisme en eiste voor toetreding de erkenning van het gezag der Schrift en de instemming met de gemeenschappelijke gereformeerde belijdensschriften. Maar ook hier

werd de grondslag niet gehandhaafd ⁴³). Thans zijn juist kerken, die orthodoxen gelijkschakelen met modernen, bij deze Alliantie aangesloten. In 1948 kwam zij te Genève samen. Vertegenwoordigers uit 35 landen waren aanwezig, onder anderen de nieuwe *bischof* van de Verenigde Kerk in India. De voorzitter dr J. A. Mackay, die tevens president van de Internationale Zendingsraad is, betoogde, dat evenals de lutherse, baptistische en methodistische kerken, ook de hervormde (presbyteriaanse) zich aaneen moeten sluiten *binnen* de Wereldraad, omdat de kerken van Calvijn iets wezenlijks aan „de Wereldkerk” te geven hebben.

Uit deze laatste opmerking blijkt duidelijk, dat de Alliantie zich als een merkwaardige en interessante kamer beschouwt, opgeverfd met calvinistische kleuren, ingericht met antieke confessionele meubelen, versierd met beeltenissen van helden uit de reformatietijd, doch *deel uitmakend van het éne gebouw van de oecumenische tempel*.

En wat van het verbond van presbyteriaanse kerken te zeggen is, kan ten aanzien van de andere verbonden van kerken herhaald worden: elke alliantie vertegenwoordigt een „tak” van de éne Wereldkerk-boom.

De liga der anglicanen.

Voordat de genoemde verbonden van kerken gesticht werden, waren 350 *anglicaanse* bisschoppen uit de gehele wereld reeds in 1867 samengekomen in de *Lambeth-conferentie*. Deze samenkomst is sindsdien vrijwel om de tien jaar gehouden in het londense verblijf van den aartsbisschop van Canterbury, het Lambeth-paleis. Weliswaar nemen deze conferenties geen besluiten, die de nationale anglicaanse kerken in Canada, de Verenigde Staten, China, Japan, Australië, enz. binden, maar zij worden wel gebruikt om beraadslagingen te houden, die alle kerken regarderden, en om algemene

43) De Synode van de verenigde Gereformeerde Kerken in 1892 machtigde de proff. Bavinck en Wielenga om tijdens hun voorgenomen reis in Amerika deel te nemen aan de vergadering van de Presb. Alliantie te Toronto (Canada) van 21—30 Sept. 1892. In hun verslag merkten zij op: „Op het Concilie kwam het duidelijk uit, dat zeer velen nog wel vasthouden aan de oude belijdenis, maar anderen toch tot gewichtige concessies bereid zijn” (Acta Synode van Dordrecht, 1893, art. 12). De Camberland Presbyterian Church in Amerika, die haar belijdenis in beslist arminiaanse zin wijzigde, was in de Alliantie opgenomen.

adviezen te geven. Niet het minst hebben de Lambeth-conferenties zich bezig gehouden met de wenselijkheid van intercommunie met andere kerken en de eenheid tussen Rome en het protestantisme. Vele anglicaanse bisschoppen zijn belangrijke oecumenische leiders geworden ⁴⁴).

De belangstelling der anglicaanse geestelijkheid voor oecumenische vragen hangt samen met *de samengestelde aard* van de engelse kerk en het feit, dat deze kerk zich in de reformatietijd wel van den paus losmaakte, doch nochtans niet *gereformeerd* werd. We achten het daarom noodzakelijk nader in te gaan op de wisselvallige historie van „de Kerk van Engeland”, die zo nauw met de politiek der engelse vorsten is verbonden.

Allereerst dient er op gewezen te worden, dat vóór de Reformatie de kerk van het op een eiland gelegen Engeland reeds een vrij zelfstandig karakter droeg. Conflict met Rome kwam echter eerst door het optreden van koning *Hendrik VIII* (1509-1547). Deze wilde zich van zijn vrouw, de vroegere weduwe van zijn broer, laten scheiden om gelegenheid te krijgen opnieuw met een ander te huwen en zo de troonsopvolging te beveiligen. Om van den paus dispensatie voor de echtscheiding te verkrijgen beriep hij zich op het feit, dat zijn eerste huwelijk volgens de kerkelijke wetten onwettig was geweest. De paus wilde echter om politieke redenen het gevraagde niet verlenen. Hendrik zette zijn zin door en liet in 1533 de engelse geestelijkheid de echtscheiding wettigen. Ook liet hij zich als opperhoofd der engelse kerk erkennen. Het parlement bekrachtigde dit en nam vervolgens verschillende maatregelen om de engelse geestelijkheid onafhankelijk te maken en onder het koninklijk gezag te brengen. Dit betekende een breuk met Rome, dat tenslotte de ban over koning en land van Engeland uitsprak. Dit wilde echter nog niet zeggen, dat Hendrik de Reformatie was toegedaan. Daar hij zich alleen maar van den paus vrijgemaakt had, verzette hij zich niet alleen tegen hen, die zijn nieuwe orde weerstonden, maar óók tegen de evangelischen, die pleitten voor een reformatorische, doorgaande vrijmaking. Had Hendrik VIII niet in 1521 een geschrift tegen Luther vervaardigd, waarin hij de zeven sacramenten verdedigde, waarvoor paus Leo X hem de wijdsse titel „defensor fidei” (ver-

⁴⁴) We denken hierbij aan Charles H. Brent, William Temple en aan de huidige aartsbisschop van Canterbury, dr Geoffrey Fischer, een der presidenten van de Wereldraad.

dediger van het geloof) gaf? Zeer terecht merkte Luther dan ook op, dat de engelse koning den paus wel naar het *lichaam*, maar niet naar de *ziel* wilde doden. Het „Bloedige Statuut” van 1539 verbood streng de verwerping van de transsubstantiatie, de priesterkelk, het coelibaat, de geldigheid van de kuisheidsgelofte, de privaatmis en de oorbiecht.

Onder de regering van zijn opvolger *Eduard VI* (1547-1553) gelukte het aan de evangelische partij, die een woordvoerder had in den aartsbisschop van Canterbury Cranmer de kerk gedeeltelijk reformatorisch te beïnvloeden. Het gebedenboek (Book of Common Prayer) voor kerkelijke en huiselijke eredienst, in 1549 door het parlement aangenomen, werd in 1532 van roomse elementen gezuiverd, mede onder invloed van Calvijn, en van Brucer en Petrus Martyr, die te Cambridge en Oxford professoren waren ⁴⁵). Ook verscheen een geloofsbelijdenis, de 42 artikelen, die met name in de avondmaalsleer een calvinistische inslag vertoonde.

In 1553 kwam *Maria Tudor* aan de regering, die later huwde met den roomsen *Philips II* van Spanje. Bewust koos zij vóór het herstel van de pauselijke hiërarchie in Engeland. Cranmer en vele anderen bezegelden hun wil tot hervorming op het schavot. Doch in 1558 kwam *Elisabeth* aan de regering (1558-1603). Onder haar regering werd weer het devies: los van Rome! gegeven, en in enigszins protestantse banen gekoerst. In de Uniformiteits-acte legde zij voorgoed het karakter van de Kerk van Engeland (*Ecclesia Anglicana*) vast. De vorst werd opperste regent in kerkelijke zaken. De liturgie van Eduard VI werd hersteld, doch enige anti-roomse gedeelten werden geschrapt. De ceremoniën, priestergewaden, kerkmuziek, beelden, bleven gehandhaafd. De kerkelijke regering door aartsbisschoppen en bisschoppen onderging geen wijziging. In 1563 werden de 39 artikelen aangenomen, die een herziening waren van de 42 artikelen. De 39 artikelen zijn tot op heden de officiële belijdenis der anglicaanse kerken gebleven.

In de tijd van Elisabeth waren er velen, die de zuivering van de kerk van roomse elementen verder door wilden voeren. Zij noemden zich *puriteinen* ⁴⁶). Ze wilden bréken met het *halfslachtige* karakter der engelse kerk, die wat bisschoppelijk stelsel en liturgie aangaat

45) Calvijn stond in correspondentie met Cranmer en Eduard VI, aan wien hij ook zijn uitlegging van Jesaja en de brieven van Petrus opdroeg.

46) Purus = rein, zuiver. De puriteinen wilden „zuivering” der kerk.

rooms, wat het dogma betreft min of meer *calvinistisch* was. De puriteinen werden ook wel *presbyterianen* ⁴⁷⁾ genoemd, omdat ze de regering der kerk door ouderlingen wilden doen plaats hebben.

In Schotland, dat lange tijd een zelfstandig koninkrijk was, zette de reformatie echter door. Daar arbeidde de hervormer John Knox. In 1560 nam het schotse parlement een belijdenis (*Confessio Scotica*) aan, die grotendeels overeenkomt met de nederlandse (*Confessio Belgica*). Sinds de engelse koningen *Jacobus I* en *Karel I* ook over Schotland (dat door een personele unie met Engeland verbonden was) regeerden, probeerden zij de schotse kerk de bisschoppelijke kerkregering op te dringen. Het gevolg was, dat de schotse puriteinen en presbyterianen, die vreesden onder het roomse juk te worden teruggebracht, zich krachtig verzetten in een opstand (1637). Deze breidde zich uit naar Engeland.

Het schéén, alsof nu ook in Engeland de kerk in presbyteriaanse zin zou gereformeerd worden. Het nieuwe parlement, dat vooral uit presbyterianen bestond, verdreef de bisschoppen uit het Hogerhuis en benoemde de Synode van Westminster. Deze synode, die dus eigenlijk een parlementaire commissie was, stelde de Westminsterconfessie op (1646), die ook door de schotse kerk aanvaard werd (1647) ⁴⁸⁾.

Een algehele reformatie der engelse kerk zette echter niet door. Want juist in die tijd meldde zich een nieuwe beweging: die der *independentisten* of *congregationalisten* ⁴⁹⁾. Deze stroming legde niet alleen sterke nadruk op de absolute onafhankelijkheid van elke plaatselijke gemeente, doch propageerde ook allerlei doperse en chiliastische ideeën. De kinderdoop werd verworpen, niet-ambtsdragers stond men vrijelijk toe te prediken en sacramenten te bedienen. Liturgische gebeden en belijdenissen werden afgeschaft. Het is begrijpelijk, dat het independentisme ook voor tolerantie, verdraagzaamheid opkwam.

Nadat *Olivier Cromwell*, een independentist, als leider van het parlamentsleger de overwinning bevochten had over de koninklijke troepen (1646) en de koning Karel I onthoofd was (1649), kwam een nieuw parlement bijeen: „het parlement der heiligen” (1653).

47) Presbyter = ouderling.

48) De Westminster-belijdenis werd later ook het voornaamste belijdenisgeschrift van verschillende amerikaanse presbyteriaanse (gereformeerde) kerken.

49) Independent = onafhankelijk; congregation = plaatselijke gemeente.

Dit bestond geheel uit *independentisten* en stelde zich ten doel een rijk Gods op aarde — droom van vele dopersen en mystieken! — te stichten.

Langzamerhand tekenden zich binnen het independentisme verschillende stromingen af. Naast de *congregationalisten* kwamen de groepen der *baptisten*, arminiaans of calvinistisch getint, en die der *quakers*. De laatsten werden zo genoemd, „om datse gewoon zyn te quaken, dat is, te beven ofte te zitteren als sy propheteeren . . . Dese Sectarisen ontkennen alle Kerkelijke Ordinantien, en alle kennisse die door kloekheyt en neerstigheyt verkregen wordt, voorgevende een inwendigh licht van den Geest”⁵⁰).

Na Cromwell's dood begon onder *Karel II* en *Jacobus II* de „hoogkerkelijke” pro-roome politiek weer. Duizenden, die zich niet conformeerden, *dissenters* geheten, werden verdrukt, gestraft, verdreven. John Bunyan, de bekende baptist en schrijver van „De Pelgrimsreis” doorstond 12 jaar gevangenschap. De episcopaaalse staatskerk werd alleen-heerseres. Eerst *Willem III* van Oranje bracht voor de non-conformisten uitkomst. In 1689 kondigde hij de *Tolerantie-acte* af, waardoor het toegestaan werd aan presbyterianen, baptisten, congregationalisten en quakers om eigen kerken te stichten. De oppositiepartijen in de anglicaanse kerk werden zo zelfstandige, vrije kerkgemeenschappen *buiten* haar.

Het is echter begrijpelijk, dat deze nonconformisten de anglicaanse kerk sterk beïnvloed hebben, ook na de scheiding die kwam. Naast de z.g. *hoogkerkelijke* richting, die, romaniserend, de nadruk legde op het episcopaat, de liturgie, de centrale positie van het avondmaal, is er steeds in de anglicaanse kerk een meer reformatorische, *evangelische laagkerkelijke* richting geweest. Beurtelings, onder invloed van allerlei stroming, is nu eens de ene, dan weer de andere richting versterkt.

John Wesley en *Georg Whitefield* waren anglicaanse geestelijken. Door hun arbeid ontstond omstreeks 1740 een opwekkingsbeweging: het *methodisme*. De methodisten⁵¹) legden sterke nadruk op bekeringsdaad en noodzakelijke bekeringsweg, persoonlijke vroomheid

50) A. Ross, 's Werelds Gods-diensten, vertaald door J. Sanderus, Amsterdam, 1663, blz. 514.

51) Methodisten, een scheldnaam, die Wesley en Whitefield in hun studententijd te Oxford reeds ontvingen, wegens het streng methodisch karakter van hun vroomheid.

en heiligmaking. Hoewel zij langzamerhand noodgedwongen overgingen tot de formatie van een eigen kerkverband, oefenden zij toch sterke invloed uit op de anglicaanse kerk en versterkten de evangelische *laagkerkelijke* kringen.

Een beweging, die de z.g. hoogkerkelijke richting versterkte, ontstond na de opheffing der Test-acte in de negentiende eeuw: *de Oxford-beweging* (niet te verwarren met de gelijknamige „groepsbeweging” van dr Buchman uit deze eeuw!). Haar leiders waren o.a. John Henry Newman en Edward Pusey ⁵²⁾. Deze legden tegenover liberalisme en tegenover anti-roomse evangelischen sterk de nadruk op de roomse, door hen katholiek geheten, elementen in de anglicaanse eredienst. Ook de 39 artikelen legden ze in roomse zin uit. Zij wilden de kerk bevrijden van haar doodsheid en *halfslachtheid* en zo tot nieuw leven brengen. Daar een reactie intrad, traden vele hoog-kerkelijken (o.a. Newman in 1845) over tot de roomse kerk. Een grote groep bleef echter achter. De hoogkerkelijke beweging is nog steeds zeer sterk. Tot haar behoren de leidinggevende anglicaanse kringen.

Naast genoemde richtingen (High Church en Low Church Party) ontstond nog een andere: *de breed kerkelijke partij* (Broad Church Party). Deze is liberaal en modernistisch. Ze is moeilijk te onderscheiden, daar zij ook aanhangers recruteert uit evangelischen en hoogkerkelijken. Vooral aan de universiteiten hebben deze vrijzinnigen zich genesteld, om vandaaruit critische aanslagen te doen op Gods Woord en de belijdenis van de kerk der eeuwen. Feitelijk wordt ook hier de lijn der historie gevolgd: er waren immers sterke banden tussen humanisten als Erasmus en de engelse *universiteiten*; ook de remonstranten, die algemene (universele) genade leerden, hadden er invloed ⁵³⁾.

Zo doet zich de anglicaanse kerkgemeenschap voor als een wonderbare bundeling van tegenstrijdige richtingen, een paradox-kerk, die niet kiezen wil. De puriteinen, die de Reformatie wilden, stootte zij af, maar ook mannen als Newman, die kozen voor handhaving der „katholieke” confessionele elementen. „Deze Kerk is de wanhoop van ieder, die de kerkgeschiedenis ziet in de felle kleuren van abso-

⁵²⁾ Over Newman zie o.a. de art. van G. Puchinger in *Polemios* van 1949 e.v.

⁵³⁾ Zie *Nederlandsch Archief voor Kerk-Geschiedenis*, deel XXXVI afl. 2—3, nieuwe serie, 's Grav. 1948, blz. 135 e.v., art. van dr C. W. Roldanus: *De gepredestineerde dief herzezen*.

lute waarheid en absolute leugen, van goddelijkheid en demonie" ⁵⁴). In de anglicaanse kerk staat de kerk-van-ja-en-nee, van het relativisme voor ons. De bewonderaar van Rome, die kloosterwezen, Mariaverering, mis wil invoeren, is er welkom; maar ook de rode deken, die communistische sympathieën heeft. De breed-kerkelijken zijn er thuis met hun ariaanse of arminiaanse ketterijen en filosofieën, maar binnen haar muren huizen ook rechtzinnige evangelischen, die hunkeren naar unie met de uit de Reformatie voortgekomen kerken. Een bonte, ja voor het oog zeer tegenstrijdige mengeling. En toch — juist *hierom* meent de anglicaanse kerk de roeping te hebben te ijveren voor de eenheid der kerken. Juist door haar *alomvattend en samengesteld karakter* acht zij bekwaam te zijn een „brugkerk”, een *via media*, een middenweg te zijn tussen „protestante” en „katholieke” kerken. Is het niet zo, dat zij vrijwel alle elementen, die ook in andere kerken voorkomen, in haar opgenomen heeft? Is het niet zo, dat zij calvinistische theologie, methodistische vroomheid, maar ook modern critisch bijbelonderzoek in zich verenigt? En is anderszijds in haar niet te vinden aansluiting aan de oude christelijke kerk, is de engelse kerk met haar *bisschoppelijk stelsel* niet bij uitstek *katholiek*? Is in haar niet de verbinding van Rome en Reformatie, met de correcties van beiden op elkaar? En is in haar niet volledige vrijheid, zodat alles, wat stoelt op de oud-christelijke wortel, zich binnen haar ontplooiën kan?

De anglicanen nemen als grondslag voor toekomstige eenheid de z.g. *Lambeth-vierhoek* (Lambeth-quadrilateral) aan: 1. erkenning van de Schrift; 2. van de twee hoofd-sacramenten, doop en avondmaal; 3. van de belijdenis van Nicea; 4. van het episcopaat, zoals het historisch in de oud-christelijke kerk gegroeid is ⁵⁵). Aan deze

54) Dr C. W. Mönnich, *Una Sancta, De Mogelijkheid der Christelijke Eenheid*, Amsterdam, 1947, blz. 335.

55) De omschrijving, voorzichtig opgesteld, luidt aldus:

„(1) De Heilige Schriften, als het verslag van Gods openbaring over Hemzelf aan mensen, en als de regel en hoogste uitdrukking van geloof; en (2) de Geloofsbelijdenis, gewoonlijk die van Nicea geheten, als de genoegzame verklaring inzake het Christelijk geloof en deze of de Apostolische Geloofsbelijdenis als de Geloofsbelijdenis bij de Doop. (3) De door God ingestelde sacramenten van Doop en Heilig Avondmaal als uitdrukkende voor allen het gemeenschappelijke leven van de gehele gemeenschap in en met Christus. (4) Een ambt, erkend door elk deel van de Kerk, als bezittend niet slechts de inwendige roeping door den Geest, maar ook de opdracht van Christus en gezag in het gehele lichaam”.

voorwaarden, niet aan meer, willen zij andere kerken bij een hereniging binden. Het is dus niet zo, dat een aanvaarding van de anglicaanse *theorieën* over de Schrift, 't episcopaat, de sacramenten, het nicaenum geëist wordt. Deze interpretaties lopen immers binnen de anglicaanse kerk nogal uiteen, zoals we zagen! Daarom wordt slechts een **FORMELE** aanvaarding van Schrift, episcopaat, etc. geëist. Als de oud-christelijke — voor angelsaksen zo belangrijke — traditie maar wordt gehandhaafd, dan is een kader geschapen, waarbinnen zich de kerk spontaan ontwikkelen kan als *Una sancta*.

Als de belijdenis van de ongedeelde kerk, het nicaenum, is aangenomen, welnu, laat Rome deze dan maar naar de leeruitspraken van Trente en de Reformatie deze naar *haar* confessies uitleggen! Nadere uitwerking en ontwikkeling, die hierboven uitgaat, worde vrijgelaten. Als men zijn *theorieën* en belijdenissen, die bóven de gemeenschappelijke grondslag uitgaan, maar niet aan anderen opdringt ⁵⁶). Eenheid hoeft geen uniformiteit in te sluiten.

Van deze gedachten uitgaande, hebben de anglicanen, met name door hun Lambeth-conferenties, zich geworpen op de arbeid voor kerkelijke eenheid. De Lambeth-conferentie van 1920 deed een krachtig beroep op alle christenen om het streven naar eenheid te bevorderen en sprak uit, dat zij bereid was *offers* voor de eenheid te brengen ⁵⁷). In meerdere of mindere zin werd reeds kerkgemeenschap met de kerken van Zweden en Finland en met de Oud-Katholieke Kerk verkregen. Ook met de oosters-orthodoxe kerken werd contact gezocht. Na de Lambeth-conferentie van 1897 legden de anglicanen hun zendingswerk in de gebieden waar oosters-

56) Dr H. v. d. Linde, a.w., blz. 186.

57) In dit appèl werd o.a. gezegd, dat de tijd riep tot nieuwe daden. De gescheiden groepen christenen moesten „gemeenschappelijk vergeten de dingen, die achter waren en streven naar het doel van een herenigde Katholieke Kerk”. „Ons staat het beeld van een wezenlijk Katholieke Kerk voor ogen, die trouw is aan alle Waarheid en in haar gemeenschap allen vergaderd, die zich christenen belijden en noemen, binnen welke zichtbare eenheid al de schatten van geloof en kerkorde, vermaakt als een erfenis van het verleden aan het heden, gemeenschappelijk zullen bezeten worden en dienstbaar gesteld aan het gehele Lichaam van Christus”. „Dit betekent een waagstuk van goede wil en nog meer van geloof, want niets minder dan een nieuw ontdekken van Gods scheppende krachten is vereist”. De oproep spreekt uit, dat de zichtbare eenheid der kerk „de Lambeth-vierhoek” zal moeten aanvaarden. „Het ambt van bisschop” wordt dan vervolgens aangewezen als het beste instrument om de eenheid en de continuïteit der kerk te handhaven.

orthodoxe kerken arbeidden, stil ⁵⁸). Het oecumenisch patriarchaat der grieks-orthodoxe kerk heeft sindsdien de — door de roomsen bestreden — anglicaanse bisschopswijdingen erkend. In 1930 kwam een gedeeltelijke avondmaalsgemeenschap tot stand. Aartsbisschop Germanos, metropoliet te Thyatira, werd door den patriarch van Constantinopel tot zijn permanenten vertegenwoordiger te Londen aangewezen.

In 1923 werden officieuze besprekingen gevoerd met rooms-katholieken (o.a. kardinaal Mercier). De anglicanen deden hierbij vergaande concessies. Zij waren bereid Rome een ereprimaat toe te kennen, desnoods de geestelijken opnieuw te laten wijden, de 39 artikelen in de zin van de belijdenis van Trente uit te leggen. De roomsen hebben echter, mede op aandrang van de engelse geestelijkheid, die schade voor eigen kerk duchtte, deze ronde-tafel-conferenties gestaakt.

Ook met de z.g. vrije of non-conformistische kerken kwam op allerlei wijze samenwerking tot stand. In nationale of internationale „christelijke” raden of conferenties namen de anglicanen aan de bespreking van economische, politieke en vooral zendings-vraagstukken deel. We zagen reeds hoe sinds de zendingsconferentie te Edinburg in 1910 de anglicaanse bisschoppen Brent en Temple oecumenische leiders werden. Op de conferenties voor Geloof en Kerkorde (1927 en 1937) heeft de anglicaanse visie dan ook sterk gedomineerd ⁵⁹). Ook de alom in de wereld met de oecumenische beweging gepaard gaande *liturgische beweging* heeft steeds sterk onder invloed gestaan van de hoogkerkelijke anglicaanse richting.

We hebben het feit te aanvaarden, dat de anglicaanse kerk, die pretendeert een bij uitstek oecumenisch-katholieke kerk te zijn, een grote bijdrage levert voor het tot stand komen en het in stand blijven der oecumenische beweging. Uit hetgeen hierboven uiteengezet is, volgt, dat deze anglicaanse bijdrage de oecumenische beweging stellig niet in gunstige zin beïnvloed heeft. De anglicaanse kerk is immers geen krachtig bolwerk van de waarheid. Aan alle kanten doet zij als via media, middenweg, concessies: aan Rome, aan de radicale Schriftcritiek, aan het humanisme en socialisme. De daad, de ritus, de vorm staat bij haar op de voorgrond. Het credo der kerk

58) Dr H. v. d. Linde, a.w., blz. 165.

59) Dr H. v. d. Linde, a.w., blz. 186.

laat zij rustig ondermijnen; de contrastering van verschillende belijdenis-interpretaties binnen haar eigen muren is voor haar geen gruwel, maar kenmerk van katholiciteit; de hiërarchie wordt door haar niet tegengestaan, maar aangeprezen. Haar leuze: „Terug naar de oud-christelijke kerk!” wordt gebruikt om zich aan de klemmende oproep, die de Reformatie aanhief: „Terug naar het Woord!” te onttrekken. Penetratie van de relativerende synthese-gedachten der anglicanen in de oecumenische beweging betekent en zal betekenen: bevordering der Woord-verlating en Contra-reformatie.

De Federale Raad van Kerken van Christus in Amerika.

Naast vereniging van kerken van eenzelfde (meestal slechts in naam gehandhaafde) confessie, ontstonden er ook federaties van kerken van verschillende confessie in allerlei landen, b.v. in Frankrijk (1909); Porto Rico (1905 en 1916). Met name in zendingengebieden ontstonden raden van kerken en zendingen. Onderwijsinstellingen werden door kerken van verschillende confessie in het leven geroepen, b.v. het college te Madras in Voor-Indië (1915); de Fukien-universiteit te Foochow (China) en de Yenching-universiteit te Peiping (China), beide in 1916. Bij de bespreking van het werk der Internationale Zendingraad in de eigenlijke oecumenische periode vanaf 1920, komen we hier nader op terug.

Bizondere aandacht willen we echter schenken aan de in Amerika opgerichte bond van kerken, de *Federale Raad van de Kerken van Christus in Amerika* (Federal Council of Churches of Christ in America, afgekort: F.C.C.C.A.). Deze Raad heeft een belangrijke rol gespeeld in de oecumenische beweging en volgens velen heeft hij als copie gediend bij de vorming van de Wereldraad van Kerken. Het was in zijn soort ook de eerste Raad van kerken, die opgericht werd met het doel een centrale instantie te vormen voor, het gehele gebied van het leven bestrijkende, samenwerking tussen de onderscheiden kerken.

Na een vergadering te New-York in 1905, waar in principe tot oprichting besloten was, kwam de Raad voor het eerst in 1908 te Philadelphia bijeen. Op deze vergadering werd de Raad definitief geconstitueerd, „voor de voortzetting van arbeid, die beter verenigd dan gescheiden verricht kan worden”.

In het Plan van Federatie werd het doel aldus nader omschreven:

1. Uitdrukking te geven aan de gemeenschap en katholieke eenheid der christelijke kerk.
2. De christelijke kerken in Amerika ertoe te brengen verenigd Christus en de wereld te dienen.
3. Toegewijde vriendschap en wederkerig overleg betreffende het geestelijk leven en godsdienstige werkzaamheden der kerken aan te wakkeren.
4. Een grotere gezamenlijke invloed te verzekeren voor de kerken van Christus in alle zaken rakende de zedelijke en sociale toestand van het volk, en de toepassing van de wet van Christus in elke verhouding van het menselijke leven te bevorderen.
5. Te helpen bij de oprichting van locale afdelingen van de Federale Raad om zijn plannen in de ressorten te verwezenlijken.

Voorwaar geen geringe oogmerken, die nagestreefd werden! Het ging hier niet om allerlei „interkerkelijke” gemeenschappelijke arbeid van *afzonderlijke personen* voor een *bepaald* doel, maar om een verenigd optrekken van *kerken* betreffende arbeid op „*alle terreinen des levens*”. Het ging hier ook maar niet om *technische* samenwerking. Neen, het eerste doel was uitdrukking te geven aan de gemeenschap ⁶⁰⁾ en de katholieke eenheid der kerk. Al waren de kerken nog verschillend georganiseerd, in wezen stoelden ze op dezelfde wortel. Het doel van de Raad was om aan de gegeven eenheid uitdrukking te geven en het besef van eenheid aan te kweken. Door gemeenschappelijk optreden moest het gehele leven veroverd worden. Dienst aan de wereld! Groter invloed! Wijde vertakkingen!

Wanneer we van deze reusachtige organisatie kennis nemen, en tevens bedenken, dat de vrijzinnigheid, de bijbelcritiek, het dwepen met het sociaal evangelie, zich reeds breed-uit genesteld had in de grote amerikaanse kerken, is onze eerste vraag: wat is de *grondslag*? Als zodanig kan beschouwd worden de praeambule van het in 1908 aangenomen statuut:

„Aangezien krachtens Gods voorzienigheid de tijd gekomen is,

60) Engels: fellowship. Dit woord komt ook in de basisformule van de Wereldraad voor, zie hoofdst. IV, A. B.

die geschikt schijnt om duidelijk de wezenlijke eenheid van de christelijke kerken van Amerika in Jezus Christus, haar goddelijken Heer en Heiland te openbaren en de geest van broederschap, dienst en samenwerking tussen haar te bevorderen, bieden de afgevaardigden van de Interkerkelijke Conferentie voor Federatie tesamengekomen in de stad New-York aan de Christelijke lichamen vertegenwoordigd in deze Conferentie het volgende Plan van Federatie ter goedkeuring aan".

Wanneer we deze „grondslag" nader bezien, valt het volgende op te merken:

- a. Allereerst wordt geponeed, dat de amerikaanse christelijke kerken wezenlijk één ZIJN. En dat in Jezus Christus. Daar Christus niet van Zijn Woord is te scheiden, zou dit moeten betekenen, dat deze kerken in de trouw aan Zijn Woord één waren. Wanneer bedacht wordt, hoe het modernisme in 1908 reeds in menige kerk diep ingevreten was, hoe bovendien de belijdenissen der onderscheiden kerken trouw aan het Woord verschillend uitlegden, kan niet anders dan geconstateerd worden, dat deze verklaring van eenheid in Christus een zinsbegoocheling was. Er zou wel gesproken kunnen worden van *eenheid in afval* of eenheid in een christus, die geschapen is naar eigen beeld en gelijkenis, een christus, die milde handen en vriendelijke ogen aan ketters toont.
- b. Voorts wordt gesproken van een tijd, die rijp geworden is. Nu we zagen, dat het hier ging om de manifestatie van een valse eenheid, vertolkt deze uitspraak een huiveringwekkende waarheid. De Here beschikt in Zijn voorzienigheid de tijden van het rijp- worden van de trouw der kerk, maar óók van het volgroeid zijn van de ontrouw der kerk ⁶¹). Rationalisme en allerlei, soms vroomklinkende leugenleer hadden de fundamenten der belijdenis ondermijnd. Nu de confessies feitelijk weggevallen waren, was „de tijd gekomen", dat men elkaar op *dezelfde* grondslag zag staan. Niet die der Reformatie. Maar die van ongelooft en revolutie.
- c. „Jezus Christus als goddelijke Heer en Heiland" werd gekozen als de minimum-belijdenis. Het is opvallend, dat het woord

61) Zie Openb. 14 : 14 e.v.

„goddelijk”, dat trouwens in het oorspronkelijke concept niet stond, maar later werd toegevoegd om de „evangelischen” te paaien, *dubbelzinnig* is. Het kan Christus als God aanduiden. Maar het kan ook uitdrukking zijn van de gedachte, dat Hij slechts in *graad* verschilde van de mensen, een bijzonder be-
gaafd en geniaal mens was. Een ariiaan, die de godheid van Christus loochent, een unitariër, die de drieëenheid afwijst, zou met deze formule accoord kunnen gaan. De meest radicale vrijzinnige zal geen bezwaar hebben om Hem als verheven Voorbeeld „goddelijken Heer” te noemen. En deze zelfde zal eveneens bereid zijn de titel „Zaligmaker” te accepteren, als het maar geoorloofd is over de aangebrachte „zaligheid” eigen, humanistische of socialistische, aardse ideeën te hebben.

- d. De „eenheid” op wankelende basis zou zich tenslotte moeten openbaren in de bevordering van de geest van vriendschap, dienst en coöperatie tussen de kerken door middel van de Federale Raad. We hebben hier de afvallige kerk en haar streven ten voeten uit. *Verlating van het Woord*. In de plaats daarvan de organisatie van alle mogelijke „dienst” en de uitvoering van een *sociaal en politiek „program”*. En om dit te verwezenlijken een *hiërarchische bureaucratie* geschapen. Terwijl Gods Woord beveelt een vriend en metgezel te zijn van hen, die Zijn naam ootmoedig eren, werd hier gekozen voor samenwerking met aanranders van Zijn naam.

Het hoeft, gezien deze onschriftuurlijke grondslag, niet te verbazen, dat de Federale Raad al meer een bastion werd van hen, die het Wóórd des koninkrijks vrijzinnig interpreteren en menen het koninkrijk Gods te realiseren door de uitvoering van een sociaal-economisch-politiek program. Door allerlei resoluties en boodschappen, vaak tot de regering gericht, over alle mogelijke zaken van kinderbeperving tot ontwapening en geleide economie toe, werd een zeer grote invloed uitgeoefend. Daar men zich niet baseerde op de Schrift, waren al deze manifesten ingegeven door de afvallige geest des tijds, waardoor ook de leiders der Federale Raad bezielde waren: pacifisme, socialisme, oecumenische „ordening” kon rekenen op steun van de zijde van hen, die zeiden het protestantisme in Amerika te vertegenwoordigen. In de naam van het „evangelie” en het

„koninkrijk van God“ werd ook *van bovenaf* op de aangesloten kerken, waarin nog niet alle rechtzinnige vonkskens uitgedoofd waren, een verwoestende invloed uitgeoefend. Gestreefd werd naar een bundeling van alle christelijke en kerkelijke organisaties, een verenigd optreden bij onderwijs, persarbeid, zending en evangelisatie.

De leiders van de Federale Raad zagen deze Raad trouwens niet als het eindpunt. *Coöperatie*, samenwerking tussen de kerken was mooi, *intercommunie*, gemeenschappelijke avondmaalsviering mooier, maar *vereniging* der kerken tot corporatieve eenheid het schoonst⁶²). De toetreding van de Syrisch Orthodoxe Kerk tot de Federale Raad bewijst wel, dat men niet enkel aan een vereniging van „protestanten“ dacht. Een stap in de richting van de Verenigde Kerk der Verenigde Staten zal de vorming van een amerikaanse Nationale Raad van de Kerken van Christus zijn. De bedoeling is, dat deze zich ook met 8 „interkerkelijke“ organisaties en raden voor onderwijs, zending, evangelisatie, enz. zal verenigen.

De Federale Raad heeft door middel van zijn ervaren leiders grote invloed uitgeoefend op de oecumenische beweging, zoals deze zich vooral na 1920 aan beide zijden van de oceaan ontplooidde. Daar de leiding van deze Raad bij alle „goede werken“ allerminst uit de wet Gods en het geloof leefde, was deze invloed dienovereenkomstig, en valt daarom moeilijk onder de waarlijk „goede werken“ te rekenen.

De wereldbond voor internationale vriendschap door de kerken.

Sinds de tweede vredesconferentie in den Haag (1907) werd bij verschillende Duitsers en Engelsen de overtuiging levendig, dat de *kerken* zich maar al te veel afzijdig hielden van de brandende internationale vraagstukken en zwegen. Waren de kerken niet geroepen de vrede te dienen en haar invloed ten goede uit te oefenen bij de oplossing van internationale geschillen? Daar echter deze vaak

62) In een posthuum artikel van dr J. C. Wissing in *Oecumenisch Christendom*, 23e jaargang, no 2 (1939) vinden we de volgende uitspraak van I. L. Holt, president van de F.C.C.C.A. van 1934—1936 vermeld: „In den Federalen Raad hebben wij steeds de nadruk gelegd op coöperatie en federatie. In het volgende decennium zullen wij ernstiger onze aandacht aan intercommunie en corporatieve eenheid moeten schenken“.

vreemd of vijandig tegenover elkaar stonden, moesten zij eerst elkaar leren kennen en met elkaar leren samenwerken. De vrucht ervan zou zijn, dat ze zo gezamenlijk haar stem zouden kunnen laten horen in de verwarde wereld vol oorlogsdreiging.

Men bracht daarom allereerst contacten tot stand tussen voor-
aanstaanden uit kerken van verschillende confessie en nationaliteit. Comité's voor vriendschappelijke verhoudingen werden in Duitsland en Engeland opgericht, door speciale organen werden de ideeën gepropageerd. Twee conferenties werden voorbereid: één te Constanz voor protestanten, één te Luik voor roomsen, terwijl men ook nog een algemene conferentie wilde organiseren, waar ook grieks-orthodoxen zouden worden uitgenodigd.

Op 1 Aug. 1914 kwam de conferentie te Constanz bijeen in het gebouw waar voor eeuwen het concilie vergaderde, dat Johannes Husz vonniste. Er waren 153 personen aanwezig ⁶³). Men heeft echter maar zeer kort kunnen vergaderen, daar de gevreesde wereldoorlog een aanvang nam. Toch was het nog mogelijk geweest vóór het uiteengaan „de Wereldbond van Kerken” officieel op te richten. Ook nam men de volgende resolutie aan, die de werkzaamheden van de Wereldbond omschreef:

„In zoverre als verzoening brengen en bevordering van goede onderlinge verstandhouding in het bijzonder een christelijke roeping is, is het noodzakelijk, dat de kerken van alle landen haar invloed gebruiken om betere verhoudingen tussen de volken in het leven te roepen, en dat alle delen van Christus' kerk op aarde tot dit doel samenwerken. Eindelijk, dat in elk land stappen gedaan worden om kerkelijke verenigingen te vormen, waarvan het doel moet zijn de kerken op te wekken tot een gezamenlijke actie voor betere internationale verhoudingen en de bestrijding van de oorlog”.

Wegens de oorlog werd de conferentie te Luik afgelast. Wel werden in verschillende landen afdelingen van de Wereldbond opgericht, in Duitsland even zo goed als in Engeland. Intussen begon men van verschillende kerkelijke zijde over het oorlogsprobleem te spreken. De Federale Raad in Amerika richtte November 1914 reeds een oproep tot de volken om het bloedvergieten te staken. Ook bewerkstelligde deze Raad — met steun van Carnegie — de stichting van de Kerkelijke Vredes-Unie (the Church Peace Union). Intussen

63) Christelijke Encyclopaedie, III, blz. 59, 60, Kampen, z.j.

kwam van verschillende kant, geheel onafhankelijk van elkaar, het verlangen naar een internationale samenkomst naar voren: in de britse afdeling van de Wereldbond, in de Federal Council, bij de scandinavische bisschoppen. Deze laatsten, in verbinding met kerkelijke figuren uit het neutrale Nederland en Zwitserland, publiceerden op Pinkster 1917, naar aanleiding van de herdenking der Hervorming een oproep, onder de titel: „Wij kennen ten dele”. Hierin werd uitgesproken, dat de kerken bereid zouden zijn om als bemiddelaarsters op te treden „om verbindingen, in het bijzonder op godsdienstig en kerkelijk terrein, die door de oorlog zijn verstoord, te onderhouden of te herstellen”.

Eind 1917 ging van de drie scandinavische bisschoppen (de aartsbisschop van Upsala, dr Nathan Söderblom; de bisschoppen van Seeland en Christiania) een uitnodiging uit tot een oecumenische conferentie te Upsala in December 1917. Door moeilijkheden met de passen werd de conferentie beperkt tot protestantse vertegenwoordigers uit de vijf neutrale landen. De verklaring, waarin men zich verenigde, ving aldus aan:

„Wanneer onze christelijke geloofsbelijdenis spreekt van één heilige, algemene christelijke Kerk, zo herinnert dat ons aan de diepe, innerlijke eenheid, die alle christenen in Christus en in het werk van den Heiligen Geest bezitten, ondanks alle nationale en kerkelijke verschillen. Zonder ontrouw te zijn of ondankbaar voor die bijzondere gave van christelijke ondervinding en opvatting, welke iedere gemeenschap van den God der geschiedenis heeft ontvangen, behoort deze eenheid, die in haar diepste zin bij het kruis van Christus is te vinden, beter dan tot nu toe in leven en leer te worden verwezenlijkt”.

Na deze woorden, die sterk de nadruk legden op het christendom boven geloofsverdeeldheid en de plicht van de kerken om gezamenlijk tot de daad over te gaan, werd in enige punten gewezen op de roeping van de kerk ten aanzien van de internationale verhoudingen.

„De Kerk, die helaas niet zelden méér nadruk legt op hetgeen verdeelt, dan op hetgeen verenigt, behoorde het ideaal der christelijke broederschap aan te wakkeren, het oordeel over eigen zelfzucht te wekken en te versterken en alle krachten in het werk te stellen om de gevolgen van de oorlog te doen verdwijnen, hetzij deze een sociaal, een economisch of politiek karakter hebben”.

Daar de conferentie te Upsala slechts personen van enkele landen

bijeen bracht, werden alom stappen ondernomen een werkelijke *internationale conferentie voor Praktisch Christendom* samen te roepen. In October 1919 kwam dit in een vergadering van het internationaal comité van de Wereldbond te *Oud-Wassenaar* ter sprake. Dr N. Söderblom en de amerikaan dr Frederick Lynch werkten nader de plannen uit. Op de vergadering van 90 afgevaardigden van allerlei nationale afdelingen van de Wereldbond van Kerken van 9 tot 12 Augustus 1920 te *Genève* werd een uitvoerend comité benoemd ⁶⁴).

In het volgende hoofdstuk zullen we nader op deze beweging voor Praktisch Christendom terug komen. Het was ons er hier om te doen aan te tonen, dat de Wereldbond van Kerken belangrijk heeft bijgedragen tot het ontstaan der oecumenische beweging. Nadat de beweging voor Praktisch Christendom (of beweging voor werk en leven) ontstaan was, bleef de Wereldbond daarnaast zelfstandig bestaan.

Sinds 1915 bestond een afdeling in ons land. Haar orgaan was: Internationaal Christendom (in 1938 omgedoopt in Oecumenisch Christendom), een blad, dat ook aan andere takken van oecumenische arbeid aandacht schonk. Verschillende werkzame en hoogstaande figuren hebben in de loop der jaren er hun krachten aan gegeven, zoals dr J. C. Wissing en mr J. C. Baak. Volgens de statuten was het doel der nederlandse afdeling:

- „a. De kerken op te wekken haar invloed te gebruiken bij het volk, de volksvertegenwoordiging en de regeering, om een goede verhouding tusschen de volken tot stand te brengen;
- b. christenen van onderscheidene godsdienstige genootschappen en vereenigingen samen te brengen, om de kerken in dit pogen te steunen;
- c. samen te werken met andere afdeelingen van de Wereldbond in de verschillende landen;
- d. bij de Christenheid het bewustzijn te wekken, dat de internationale verhoudingen moeten worden gebracht onder de invloed van het Evangelie van Jezus Christus en dat zij voor „deze verhoudingen mede verantwoordelijk is”.

De naam „Wereldbond van Kerken” werd in 1938 wat bescheidener veranderd in „Wereldbond voor Internationale Vriendschap

⁶⁴) Dr N. Söderblom, *De ware Broederschap*, vertaald door A. en O. Norel, blz. 180—183.

door de Kerken" (World Alliance for promoting international Friendship through the Churches). Daar de Wereldraad van Kerken veel van het werk van de Wereldbond heeft overgenomen, heeft men deze thans opgeheven ⁶⁵).

Wanneer we tenslotte ons oordeel over de Wereldbond geven, dan moeten we ook hier weer constateren, dat ondanks veel verdienstelijk werk, deze toch gegrepen was door een onschriftuurlijk idealisme. Het is de taak der kerken om uit het Woord op te roepen tot gehoorzaamheid aan Gods geboden in het ganse, brede mensenleven, ook als de internationale verhoudingen, de vluchtelingen-problemen, de verdrukking van minderheden, enz. in geding zijn. Maar de kerken zijn niet geroepen om een soort Hof van Arbitrage te vormen of vredesverdragen te ontwerpen.

Bovendien: de Wereldbond ging uit van de pluriformiteits-gedachte, alle „afdelingen" der kerk werden aanvaard, men hanteerde geen maatstaf om de voor de internationale verhoudingen zo uiterst gevaarlijke vrijzinnigen te weren. Vooral moderneren en ethischen, die het *dogma* aantastten, werkten actief mee. Het behoeft niet gezegd te worden, dat tengevolge van hun Schrift-critisch standpunt ook hun visie op de *ethiek* geheel onjuist was. Velen waren min of meer pacifist, tegen *alle* oorlog, en droomden van wereldbroederschap, synthese, in socialistische zin. In de Wereldbond ontbrak ten enen male het besef, dat juist de valse kerken in de loop der historie het volkerenleven nadelig hebben beïnvloed. Hij was de belichaming van een pseudo-messiaans, dus eigenlijk antichristelijk verlangen naar één Wereldstaat en één Wereldkerk.

65) D. Krijger, De Wereldraad van Kerken, Kampen, 1948, blz. 14.

HOOFDSTUK III.

De groei der oecumenische beweging (I)

A. DE BEWEGING VOOR PRAKTISCH CHRISTENDOM.

Söderblom, de pionier.

Dr Nathan Söderblom (1866-1931) is een voortrekker geweest van de Beweging voor Leven en Werk. Een groot deel van zijn leven heeft hij gewijd aan de verwezenlijking van zijn ideaal: eendrachtige samenwerking tussen de kerken op politiek en sociaal gebied.

Geboren in een zweeds predikantsgezin, bezocht hij sinds zijn 17e jaar de universiteit van Upsala, waar hij theologie studeerde. De *zending* had sindsdien, mede door de studenten-zendingsvereniging, zijn volle belangstelling. Weldra was hij een vooraanstaande figuur geworden in de christen-studenten-vereniging, zodat hem het voorrecht te beurt viel geïnviteerd te worden om de zweedse vereniging te vertegenwoordigen op de studenten-conferentie te Northfield in Noord-Amerika. Hij ontmoette er Mott, Moody en Sankey en bezocht de Yale- en Harvard-Universiteiten. In 1891 werd hij afgevaardigd naar de wereldconferentie van christelijke jongemannenverenigingen (Y.M.C.A.'s) te Amsterdam. Deze reizen — Söderblom zou er later nog wel veel meer meemaken — verbreedden zijn horizon en gaven richting aan zijn denken. Het verlangen werd in hem wakker zijn leven te geven om *de eenheid der kerk* te dienen.

Juist in de tijd, dat Söderblom college liep bij zijn rechtzinnige professoren, drong de vrijzinnige theologie de universiteit van Upsala binnen. Duitse bijbelcritiek, publicaties als van Wellhausen, Harnack, Ritschl hadden haar weg gevonden naar de studenten, en wonnen deze voor de nieuwe stroming. Onder hen was ook

Söderblom. Toen zijn geloof in de autoriteit van de bijbel wankelde, vond hij steun in de *ervaring*.

Na zijn studententijd was hij van 1894-1901 predikant bij de arme zweedse kolonie te Parijs. Daar hij door zijn werk onder de zweedse scheepslui te Calais en Duinkerken en onder behoeftige landslieden met maatschappelijke wantoestanden in aanraking kwam, legde hij zich in die tijd toe op *sociale studiën*. Onder invloed van Tolstoi publiceerde hij een boek: „De Bergrede van Jezus en onze Tijd”. Volgens hem was Jezus in zekere zin een revolutionair ten opzichte van de zelfgenoegzame machten. De afkeer der arbeidersmassa's van de kerk verklaarde hij uit het feit, dat de kerk zo weinig haar stem verhief tegen onrecht en misstand, geen richtlijnen gaf voor verbetering van de door de toenemende industrialisatie verziekte samenleving.

Te Parijs studeerde Söderblom ook in de *godsdiensgeschiedenis*. In 1901 promoveerde hij aan de protestantse faculteit van de Sorbonne te Parijs over de toekomstverwachting in de perzische religie. Sindsdien verschenen er verschillende godsdiens-historische publicaties van zijn hand. In het jaar van zijn promotie werd hij benoemd — niet zonder tegenstand der orthodoxen — tot professor in de godsdiensgeschiedenis te Upsala ¹⁾. In 1908 woonde hij als zodanig een congres voor godsdiensgeschiedenis (een mode-vak in die dagen) te Oxford bij, waardoor hij tevens in de gelegenheid was de toenadering tussen de zweedse en de anglicaanse kerk te bevorderen. In 1911 zag men hem op de wereldconferentie der W.S.C.F. te Constantinopel. Sinds 1912 gaf hij ook college te Leipzig, waar Friedrich Heiler een van zijn leerlingen was. Aan gelegenheid tot het leggen van *internationale contacten* ontbrak het hem niet.

Tenslotte klom hij tot de hoogste trap: bij het uitbreken van de wereldoorlog werd hij door den koning benoemd tot aartsbisschop van Zweden. Het is begrijpelijk, dat hij gezien zijn talloze vriendschappen en brandende begeerte naar internationale kerkelijke broederschap het bisschoppelijk paleis tot een *oecumenisch centrum* maakte. In de oecumenische conferenties van 1917 te Upsala en van 1925 te Stockholm (beide in Zweden) resulteerde zijn ruste-

1) Bekend is zijn boek: *Das Werden des Gottesglaubens* (Het ontstaan van het geloof aan God). De titel spreekt voor zichzelf. Geloof is volgens hem ontzag voor „het heilige”.

loze organisatorische arbeid als zweeds primaat voor vrede en eenheid tussen landen en kerken.

De idealen, die hem bij zijn arbeid bezielde, kunnen we leren kennen uit zijn in verschillende talen overgezette boek: „De ware Broederschap”. Söderblom, die *enerzijds* als aartsbisschop van Zweden sterke waardering had voor „tradities en de eerbiedwaardige erfenis der voorvaderen, die als een talent door den God der geschiedenis aan de kerk waren toevertrouwd”, blijkt *anderzijds* aan de „eerbiedwaardige formules der Kerk” slechts *betrekkelijke* waarde toe te kennen. We moeten hierbij niet vergeten, dat Söderblom ook als godsdiensthistoricus leefde in *het klimaat van het relatieve*. De heidense religies plaatste hij niet *tegenover* de christelijke religie, doch hij zag de laatste als een *vervulling* van de eerste. Er was niet één Oude Testament. Neen, zoveel godsdiensten er op aarde waren, zoveel Oude Testamenten bestonden er! ²⁾ En in dezelfde geest maakte hij nu de tegenstelling tussen allerlei kerken en confessies *betrekkelijk*. Waren alle kerken niet openbaringen van de éne godsdienst? Hadden ze alle niet gemeenschappelijke trekken? „Deze drie groote problemen — het raadsel van de lijdende liefde en de verzoening, het verlangen naar het absolute en onvoorwaardelijke in den godsdienst en het geloof in eenheid — zijn lessen door God geleerd, zonder onderscheid van belijdenis en kerk-organisatie” ³⁾.

Söderblom sprak het liefst van „afdelingen” — rooms, protestants, grieks-orthodox — van de ene kerk. Allen waren in één huis, door schutten gescheiden. In overeenstemming met Schleiermacher achtte hij het de taak der *apologetiek* om, in plaats van de waarheid antithetisch te verdedigen tegenover anderen, slechts het eigenlijke typerende wezen van iedere kerk te ontdekken. De *polemie* had tot taak dit te vrijwaren van vreemde bijvoegsels. Geen machtsstrijd onderling dus. Niet leven van veroveringen op elkaar. „Verschuif de muren niet. Maar laat ons allen toenemen in geloof, hoop en liefde, zoodat wij over de scheidsmuren heen kunnen reiken en zien en

²⁾ Dr N. Söderblom, De ware Broederschap, blz. 134. Heiler, Söderbloms discipel, verhaalt hoe deze hem eens verklaarde, dat de hindoese *bhakti* (mystieke, op God gerichte, liefde) „een Godsopenbaring in den waren en vollen zin was”. Prof. dr Friedrich Heiler, De Openbaring in de Godsdiensten van Britsch Indië en de Christusverkondiging, Amsterdam, 1931, blz. 18.

³⁾ Dr N. Söderblom, a.w., blz. 145.

aantonen hoe wij leden zijn van dezelfde Kerk en gemeente van Christus" ⁴⁾).

Söderblom achtte het een verheugend feit, dat het geloof in systemen en in de *absolute* autoriteit van de bijbel al meer verdween. „Hoofdzaak is, dat de beschouwing van de Heilige Schrift als een orakel geweken is voor een inzicht in het wezen van het Christendom als een geopenbaarde godsdienst of een profetische openbaring in de geschiedenis" ⁵⁾. „De werkelijke verschillen in het rijk van den godsdienst worden niet door geloofsbelijdenissen bepaald. Integendeel, ze worden gevonden binnen hetzelfde confessioneele perk" ⁶⁾. „De grens loopt tusschen wettischen en geestelijken godsdienst" ⁷⁾. De eenheid kan dus opbloeien als de „*wettische*" binding aan de confessies al meer wijkt en het inzicht alom veld wint, dat een „*geestelijke*" religie allen verbindt!

„Wie bespeurt niet, hoe onzinnig het is symbolen en kerkelijke instellingen als grenspalen op te stellen, waarbinnen het Christus-gelijkvormige leven zou moeten verlopen? Onder de slagbomen der confessies door ontmoeten zulke zielen elkander in het mysterie van het lijden en het kruis. Boven de slagboomen der confessies stijgen zij uit door de hooggaande vervoering des Geestes.

Welmeenende oppervlakkigheid bedekt de verschillen. Wezenlijke vereeniging met Christus ontdekt de eenheid achter de geschillen. Hoe christelijker een mensch is, des te dieper voelt hij — onafhankelijk van zijn confessie — zijn verwantschap met anderen, die het Christendom ernstig nemen" ⁸⁾).

Wanneer de kerken nu deze broederschap ontdekt hebben moeten ze zich verenigen en zich bezinnen op een nieuwe confessie. De Geest werkt immers gedurig voort? Laten de kerken haar fouten uit het verleden goed maken door met terzijdestelling van confessionele vragen zich te bezinnen op *de nood der wereld* en de uitoefening van *het praktisch christendom*. Laten de kerken zich uitspreken over de wereldvragen, die om antwoord roepen door toenemend nationalisme, maatschappijbederf door industrialisatie en sociale wanstanden. Laten de kerken het pad der liefde betreden en daarom een

4) A.w., blz. 15 e.v.

5) A.w., blz. 25.

6) A.w., blz. 128.

7) A.w., blz. 128.

8) A.w., blz. 165.

nieuwe geloofsbelijdenis opstellen over „de christelijke plicht met betrekking tot de broederschap der volkeren, tot de moreele grondwetten voor de vorming der maatschappij, en tot de werkzaamheid der christelijke liefde en barmhartigheid”⁹⁾.

Hoewel de oecumenische beweging Söderblom niet in alles gevolgd is en het accent ook wel degelijk gelegd is op confessie en kerkorganisatie (Beweging voor Geloof en Kerkorde), hebben zijn gedachten toch doorgewerkt en keren bij elke oecumenische aanpak de themata: eenheid boven de confessies uit — de nood der wereld — de plicht der kerken om „boodschappen” af te kondigen betreffende het politieke en sociale leven — telkens terug, ook in het heden. Het is belangrijk bij voorbaat te constateren, dat de begaafde, ontwikkelde en fijnzinnige voortrekker van de Beweging voor Leven en Werk door en door *vrijzinnig* was. Met zijn streven om een bond van kerken te plaatsen naast de Volkenbond ging ook gepaard een ijveren voor *ontwapening* der volken en kerken. Want door zijn verachten van de autoriteit van bijbel en belijdenis *ontwapende* deze strijder voor Praktisch Christendom in feite de kerken, en maakte deze *geestelijk weerloos*. Wel verwees hij naar Luther, die de „vrijheid des geloofs” als beginsel in praktijk zou hebben gebracht bij de Hervorming. Doch dit was maar een schijnargument. Luther streed niet tegen alle binding. Hij verwierp slechts de onschriftuurlijke dwang. Al zijn ijveren was er juist op gericht de kerk te *binden aan het Woord*. Luther gaf de kerk de wapens van bijbel en belijdenis terug, leerde haar die scherpen en hanteren. Zo alléén achtte hij praktisch christendom mogelijk. Söderbloms hoogkerkelijk humanisme vindt den reformatorischen Luther tegenover zich: *Das Wort sie sollen lassen stahn!*

De voorbereiding van de eerste oecumenische conferentie.

Uit neutrale gebieden, uit landen, die in de oorlog zegevierden, doch ook uit de gebieden der verliezers kwam in October 1919 te Oud-Wassenaar een conferentie van de Wereldbond samen. De begeerte naar een wereldbijeenkomst ter bevordering van de samenwerking der kerken op sociaal en ander terrein bleek in vele harten

9) A.w., blz. 170, 171.

te leven. Dr Nathan Söderblom sprak toen de bekende woorden: „Ich trete ein für ein Öcumenisches Konzil, das eine geistliche Vertretung der Christenheit darstellen soll". Een concilie van de christenheid der ganse wereld zag hij voor zijn geestesoog; een *concilie der ethiek*, dat in een sociaal credo aan de verwarde na-oorlogse wereld een blijde boodschap brengen zou.

Vanaf dat ogenblik begon de voorbereiding voor de te houden internationale en interconfessionele conferentie. Een comité, waarin Söderblom en de secretaris van de Federale Raad van Amerika zitting hadden, bezon zich ernstig over mogelijkheden en moeilijkheden. Na een vergadering in November 1919 te *Parijs* kwamen van 9—12 Augustus 1920 90 afgevaardigden van afdelingen van de Wereldbond uit allerlei landen te *Genève* samen ¹⁰⁾. Er waren ook 3 vriendschappelijke bezoekers van de grieks-orthodoxe kerken. Men besloot dat alle christelijke kerken tot de te houden conferentie uitgenodigd zouden worden. Zweden zou als gastvrouw fungeren. Een regelingscommissie werd benoemd om de verdere voorbereidingen te treffen.

Deze bestond eerst uit drie groepen: één voor Amerika, één voor het britse rijk en één voor het vasteland van Euorpa. Later werd er nog een vierde groep aan toegevoegd: voor het gebied der grieks-orthodoxe kerken. In verschillende vergaderingen — groepsgewijze of gemeenschappelijk — werd de oecumenische conferentie tot in de onderdelen voorbereid. De naam zou luiden: Universal Christian Conference on Life and Work (Weltkonferenz für praktisches Christentum; Conference universelle du Christianisme pratique). In Augustus 1925 zou zij te Stockholm gehouden worden.

Het was de bedoeling, dat te Stockholm geen particuliere personen, maar *afgevaardigden van kerken* samen zouden komen. Met verschillende kerken was al contact verkregen, zoals de scandinavische kerken, de anglicaanse kerk, de schotse kerken. Ten opzichte van veel kleine kerken was het mogelijk met haar contact op te nemen via de raden waar ze bij aangesloten waren: engelse Raad van Vrije Kerken, zwitserse Kerkenconferentie, Federale Raad. Verschillende reizen — o.a. door Söderblom, die naar Engeland en Amerika trok — werden ondernomen, ook al om de voorbereiding in de verschil-

10) De uitnodigingen tot deelname aan deze conferentie waren door de Federal Council verzonden.

lende landen zo intens mogelijk te doen zijn. De bisschoppen van Seeland, Christiana en Upsala deden nog een poging de roomsen te bewegen te Stockholm aanwezig te zijn, doch evenals bij vorige, sinds 1917 ondernomen pogingen, was de reactie afwijzend.

In verband met het door de voorbereidende commissie bekend gemaakte programma, dat industriële, sociale, internationale onderwerpen bevatte, verschenen van alle kanten publicaties. Ook werden voorbereidende conferenties gehouden. Een der belangrijkste was die van de z.g. Copec (Conference on Christian Politics, Economics and Citizenship) in 1924 te Birmingham, die door het verzamelen en publiceren van uitgebreide gegevens belangrijke voorarbeid voor Stockholm-1925 verrichtte.

Stockholm-1925.

1600 jaar na het eerste oecumenisch concilie te Nicea kwam het eerste „oecumenische concilie” van de moderne tijd samen. Hoe geheel verschillend was echter de aard van beide! In Nicea werd de strijd tegen *Arius* aangebonden, die de godheid van Christus ontkende. Ondanks alle menselijke zwakheden, die het concilie van Nicea aankleefden: het thema was de handhaving der zuivere *belijdenis* van Jezus Christus, de *petra*, waarop de gemeente gebouwd wordt. Maar het congres te Stockholm streefde andere doeleinden na, het verwierp de steen, die door God tot een hoeksteen, een *petra*, gesteld was. De „bouwlieden” van de stockholmer bijeenkomst hadden aldus haar taak omschreven: „De Conferentie voor Werk en Leven streeft, *terwijl zij afziet van een behandeling van vragen inzake belijdenis en kerkorde*, de vereniging der verschillende kerken voor praktische arbeid na. Zij wil voor het christelijk geweten binnen de grote geestelijke bewegingen van deze tijd een uitdrukkingmogelijkheid scheppen en bepleit het tot gelding komen van de grondstellingen van het evangelie bij de oplossing van de huidige sociale en internationale vragen”¹¹). Waar *Nicea* de eenheid handhaafde door een begin te maken met de formulering van de belijdenis tegenover kettters, liet *Stockholm* bewust die belijdenis buiten bespreking. Eenheid moest er *komen* door praktische samenwerking.

11) Aldus geformuleerd door het internationale uitvoerende Comité te Zurich, 1923. Zie Adolf Deissmann, Die Stockholmer Weltkirchenkonferenz, Amtlicher Deutscher Bericht, Berlin, 1926, blz. 1. Cursivering van ons.

En zó moest de wereld gered. *Nicea-325* wilde een katholiek, oecumenisch concilie zijn; het had tanden en klauwen. Het verdedigde de confessie tegen aanvallers. En, ondanks alle politiek, die er een rol speelde, redde het zo de schriftuurlijke waarheid voor de kerk in oost en west, legde de grondslag voor latere confessionele formuleringen van Athanasius en anderen. Maar *Stockholm-1925* kende zich de naam, de titel „oecumenisch concilie” toe, doch brak in feite met de *belijdenis* van Nicea. De deuren werden niet gesloten voor de geestelijke nazaten van Arius of Marcion. De conferentie had geen enkele andere grondslag, dan de wil om praktisch als kerken samen te leven. In plaats dat, gezien het bestaande confessioneel verval, allereerst tot het enige fundament, dat gelegd worden kan, teruggekeerd werd, begon men zich druk te maken over sociale en internationale vragen; bovenbouw, op een grondslag van zand.

Op 19 Augustus 1925 werd in de hoofdkerk van Stockholm de openingsgodsdienstoefening gehouden. In plechtige processie schreed een bonte stoet van bisschoppen, aartsbisschoppen, prelaten, archimandrieten, superintendenten de kerk binnen ¹²⁾). In de oecumenische dienst (waarvan de liturgie nauw aansloot bij de oudzweedse mis, de schriftlezing uit Joh. 17 : 15-26 bestond en de slotzang het lied van Luther: „Een vaste Burcht is onze God” vormde), preekte de bisschop van Wincester over Mattheüs 4 : 17: Bekeert u, het koninkrijk der hemelen is nabij gekomen. Deze prediking was wel zeer typerend voor de humanistische geest, die te Stockholm heerste. „Bekering” werd uitgelegd als een verandering van gezindheid, bewerkt door het voorbeeld van Jezus. Deze bestond dan in de erkenning van de positie der vrouw, het handhaven van internationale verdragen, grotere sociale zorg. En hoe meer nu door „de Geest van Jezus” het gemeenschappelijk geweten vernieuwd werd, des te meer kwam „het koninkrijk Gods”. Weliswaar waren steeds catastrofes te wachten. Maar het rijk Gods ontwikkelde zich al meer. „Het rijk Gods op te richten in deze zo zeer gecompliceerde cultuur van de twintigste eeuw is een kolossale onderneming”. „Maar in Christus kunnen we het onmogelijke doen”. Voor „*pessimisme*”, zoals de bijbelse verwachting van de ondergang der wereld door den prediker aangeduid werd, was dus geen plaats. Aan de *optimisten* was het laatste woord.

12) Er waren 33 bisschoppen en aartsbisschoppen onder.

In een rapport van een commissie over de kerk en de sociale en ethische problemen werden dezelfde gedachten nauwkeurig omschreven. De kerk, zo heet het daarin, heeft de prediking van het koninkrijk Gods centraal te stellen. „Het rijk Gods betekent de verzoening van den mens met God en van de mensen onder elkaar, de openbaring van het kindschap Gods en de broederschap onder de mensen, door Jezus Christus. Het betekent de vernieuwing van den mens en de mensheid". „In zoverre de mensen bijelkaar behoren en solidair met elkaar verbonden zijn, is het taak der kerk niet maar elk mens tot God te brengen en de mens met zijn ganse bestaan God te helpen vinden, maar ook te arbeiden, dat alle mensen van „het recht op hun redding" zeker worden. Dit persoonlijke heil is aan het heil van de gemeenschap onlosmakelijk verbonden" ¹³). In een ander rapport over opvoeding werd over de arbeid der kerk aldus geoordeeld: „De kerk heeft steeds de plicht van den enkeling tegenover de gemeenschap erkend en tegenover het vaderschap van God de broederschap van de mensen geplaatst" ¹⁴).

Zonder aan etikettering (heresy of labels) te doen, kan gezegd worden, dat hier de vrijzinnige theologie aan het woord was, die zonde beperkt tot sociale misstanden, God Vader van *alle* mensen noemt, van een genade die particulier is niet weten wil en gelooft in een evolutie van de cultuur. Typerend zijn de woorden, die een later in de oecumenische beweging zo vooraanstaande figuur tijdens een der zittingen uitsprak: „Wij willen de jeugd van alle volken tot een wereldwijde vriendschap en broederschap samenbrengen. De kerk kan ons het beste hierbij helpen, want wat wij willen is immers de kern van het door de kerk gepredikte evangelie" ¹⁵). Prediking van een Wereldbroederschap de kern van het evangelie? En verkondigen, dat *alle* mensen „recht op redding" hebben? En deze

13) Deissmann, a.w., blz. 67, 68. Het recht op redding (le droit au Salut) was het slagwoord van den socialen strijder Tommy Fallot (1844-1904). De commissies waren verantwoordelijk voor de inhoud van eigen rapporten.

14) Deissmann, a.w., blz. 90. Zie ook blz. 80, waar in een rapport over de rassenproblemen gesproken wordt over de broederschap van alle mensen en „het alvaderschap van God, Die mensen van elke stam en elk ras een deel van Zijn wezen, leven en waardigheid mededeelt".

15) Deissmann, a.w., blz. 282. Deze spreker was de jongste aanwezige: W. A. Vissert 't Hooft, die plaatsvervangend afgevaardigde was namens de Y.M.C.A. Destijds redigeerde hij het jeugdblad: Jugend aller Welt. Dr W. A. Visser 't Hooft is thans secr. van de Wereldraad.

„broederschap” en deze „redding” enkel zien als de bevrediging van sociale en culturele verlangens van evolutionisten en revolutionairen? Arme kerk, die zo'n boodschap te brengen heeft!

Niet alle leden gingen accoord met dit ongeremd idealisme, met dit geloof in redding en rechten van elken mens. Vooral binnen de *continentale*, duitse groep rezen protesten van hen, die tegenover het optimistisch *angelsaksisch* activisme (Werk) allereerst de noodzaak van individuele redding (Leven) wilde beklemtonen ¹⁶⁾. In een rapport over internationale betrekkingen werden de bezwaren van lutherse leiders tegen het beweren, dat „de kerk” een grote roeping zou hebben om zich uit te spreken over allerlei internationale problemen, gereleveerd. Doch tevens werd naar voren gebracht, dat in de kerkgeschiedenis steeds een meer individualistische-eschatologische tegenover een meer universalistische-sociale richting gestaan had ¹⁷⁾. Deze beide typen, het mystieke en het actieve, moesten niet als *tegenstellingen*, maar als *aanvullingen* van elkaar gezien worden ¹⁸⁾. Hart en hand, Leven en Werk. Door aldus te redeneren werden bij voorbaat alle *principiële* bezwaren tegen een op valse wortel stoelend activisme gebagatelliseerd, als gold het hier slechts een onderscheiding tussen theorie en praktijk. Was het slagwoord van Söderblom niet: Leer scheidt, dienst verenigt?

Het gevolg van deze „leer-mijding” was een ware problemenjacht. De volgende onderwerpen kwamen in de loop van het congres in behandeling:

1. *De verantwoordelijkheid van de kerk met betrekking tot Gods plan met de wereld.* Verschillende redevoeringen over dit thema riepen op tot eenheid en vrede, opdat het koninkrijk

16) Zie Deissmann, blz. 459, 615, 688 e.v. Ten aanzien van de bezwaren der luthersens tegen het z.g. social gospel (met zijn leer over het door den mens te verwezenlijken koninkrijk Gods binnen *déze* wereld) moeten we bedenken, dat deze behalve uit schriftuurlijke motieven ook konden stammen uit:

1. de lutherse „terreinen”-leer (staat en kerk hebben eigen wetten);
2. het piëtisme (de taak der kerk is enkel het redden van zielen);
3. het existentialisme van Kierkegaard, Otto, Barth (de wil van God is toch niet te kennen, want God is de geheel Andere; het leven ligt onder het oordeel Gods);
4. nationale gevoelens, verzet tegen het verdrag van Versailles en de Volkenbond (de meeste oecumenische leiders dweepten met de Volkenbond).

17) Dit geschiedde in overeenstemming met het rapport der amerikaanse sectie.

18) Deissmann, a.w., blz. 76.

Gods, de grote cultuur-staat der toekomst, gevestigd zou kunnen worden.

2. *De kerk en de economische en industriële vragen.*
3. *De kerk en de sociale en ethische vragen.*
4. *De kerk en de onderlinge verstandhoudingen tussen de volken.*
5. *De kerk en de christelijke opvoeding.*
6. *Methoden van praktische en organisatorische samenwerking tussen de kerken.*

Van een elkaar vinden op alle punten was uiteraard geen sprake. Over de al of niet gewettigheid van de oorlog kon men het niet eens worden; nationale verschillen deden zich gevoelen. Behalve de continentalen en de angelsaksers waren er de oosters-orthodoxen, die een eigen groep met eigen kleur vormden. Tenslotte verenigde de conferentie zich echter in een *boodschap* aan de christenheid, waarin rekenschap werd gegeven van de verrichte arbeid en van de gemeenschappelijke overtuigingen ¹⁹).

Hoewel deze Boodschap zich in matte en vage termen uitdrukt, is de geest, die haar beheerst, duidelijk te onderkennen. Het is de geest der valse profetie.

Dit blijkt allereerst uit wat over de kerk gezegd wordt. Weliswaar wordt in de „kop” gezegd, dat de conferentie vragen over geloof en kerkorde liet rusten, maar direct daarna volgt een *schuldbelijdenis* in de stijl van Edinburg-1910. „Wij belijden voor God en de wereld de zonden en tekortkomingen, waaraan de kerken zich hebben schuldig gemaakt door gebrek aan liefde en medelevend begrip. Mensen, die ernstig naar waarheid en gerechtigheid zochten, hebben zich van Christus ver gehouden, omdat Zijn navolgingen Hem op zo onvolmaakte wijze aan de mensheid getoond hebben. De oproep van het huidig tijdsgewricht aan de kerk moet derhalve een roep tot bekering zijn en toch ook een roep tot vreugdig-nieuw begin, gesterkt door de onuitputtelijke krachten van Jezus Christus” (I, 3). „Toen we alle tesamen, een ieder in zijn moedertaal, het Onze Vader baden, werden we ons gemeenschappelijk geloof bewust en beleefden als nooit tevoren de ware eenheid van de kerk van Christus” (I, 4). En de „staart” luidt aldus: „Hoe dichter wij den gekruisigden

19) Vier afgevaardigden stemden tegen de boodschap. Na de aanvaarding zong de Conferentie: Dankt, dankt nu allen God. De boodschap werd eerst kort voor de stemming over het aannemen uitgereikt. Eveneens had er slechts een korte discussie plaats.

Christus naderen, des te dichter naderen we elkaar, hoe verschillend de kleuren ook zijn mogen, die ons geloof doet uitstralen. Onder het kruis van Jezus Christus reiken we elkander de hand, want de goede Herder stierf om de verstrooide kinderen Gods bijeen te vergaderen. Alleen in den gekruisigden en opgestanen Heer is de hoop der mensheid gelegen" (III, 14).

De conferentie, die niets over de kerk wilde uitspreken, heeft zo terdege over de kerk een uitspraak gedaan. Deze is als een prisma, dat bonte kleuren doet uitstralen, die elkaar *completeren*, aanvullen. Als men maar „kerkelijk” is, het „Onze Vader” mee kan bidden, met bijbelwoorden een Boodschap optooit, een gedaante van godzaligheid vertoont, dan straalt men reeds licht uit. Aan pluriformiteit van allerlei gekleurd licht wordt slechts gedacht. Niet aan het bestaan van onvruchtbare *duisternis*. De idee „Christus” wordt geacht alle antithese te „verzoenen” door Zijn kruis. De onderscheiding tussen schapen en bokken, ware en valse herders kent de Boodschap van Stockholm niet. Het enige wat zij tot de kerk te zeggen weet is een Gebot der Stunde: Eenheid! Schuldbelijdenis over de reformaties en afscheidingen-om-der-wille-van-het-geloof door de vaders! Schuldbelijdenis, ook, ja dat ook, over het handhaven door de getrouwe kerken van de belijdenis van Nicea. En géén nieuwe strijd tegen arianen en andere ketters! Géén nieuwe reformaties! Dat staat de kracht van het sociale evangelie, dat een Eenheidskerk in de Wereldbroederschapsstaat nodig heeft, in de weg. Daarom: „Laat ieder, *zijn eigen geweten volgend* en zijn overtuiging in het praktische leven omzettend, zijn volle verantwoording voor het doen van de wil Gods op aarde en voor de arbeid aan Zijn koninkrijk aanvaarden. Laat ieder, *trouw blijvend aan eigen kerk*, een aandeel aan de verdere gemeenschap en samenwerking der christelijke kerken zoeken te hebben, waarvoor onze conferentie een belofte en pand is” (III, 11) ²⁰). Waar de bijbel roept: Gaat uit van haar, o mijn volk! wordt hier geadviseerd: Blijft in haar, laat ieder op zijn manier zalig worden! En met een gerust geweten kan men blijven, volgens de Boodschap van Stockholm, want in de grond der zaak zijn allen toch één; als leden der ene kerk en ook als leden der ene mensheid; kinderen van één Vader.

De Boodschap zegt nu verder, dat de conferentie — dus de afge-

20) Cursiveringen van ons.

vaardigden van kerken — de plicht beseft heeft om het evangelie op alle terreinen van het menselijke leven naar zijn moreel, sociaal, politiek en internationaal aspect tot een beslissende macht te maken. We hebben echter reeds gezien, dat de conferentie zich over de verschillende opvattingen van het evangelie niet druk maakte. Daarom verwondert het niet, dat de boodschap weinig evangelisch licht verspreidt over allerlei bestaande kwesties. Een weinig zeggende opsomming van allerlei problemen wordt gegeven, die gelegenheid biedt voor elke willekeurige interpretatie. Van een beslissende macht van het evangelie, dat één bepaalde weg wijst, wordt weinig merkbaar. Hier en daar schemert een humanistisch persoonlijkheids-ideaal door, als gezegd wordt: „De kerk moet niet voor de rechten van het individu als zodanig strijden, maar voor de rechten der zedelijke persoonlijkheid opkomen, daar al wat mens heet, rijker wordt door de volle ontplooiing van een enkele ziel” (II, 7) ²¹).

Een poging wordt gedaan om de „pessimistische” stroming tegemoet te komen, door de zondefactor enigszins te erkennen. Het resultaat is erbarmelijk: „Wij erkennen, dat de wortel van het kwaad in de menselijke wil ligt. We spreken daarom nog eens met nadruk uit, dat deze wil aan de hoge en heilige wil van God, Wiens dienst volkomen vrijheid betekent, moet onderworpen worden. Ook christelijke gedachten en idealen kunnen als zodanig de wereld alleen redden, als zij niet van de persoonlijke krachtsbron, den Vader van onzen Here Jezus Christus gescheiden, of als zij niet in het persoonlijke leven van de gelovigen geheel opgenomen worden” (III, 10). Als men dus maar pathos, bewogenheid heeft, als men maar „van goeden wille” is! Gods Woord leert ons echter, dat de zonde niet een psychologische storing is, een defect van de wil, maar dat zij haar oorzaak vindt in het door erfzonde verwoeste hert van den mens. Gods Woord leert ons verder, dat „christelijke idealen”, ook al staat men er met zijn ganse hart achter, ijdel zijn, als deze niet gegrond zijn op het vaste Wóórd Gods. Tot de wet en de getuigenis!

In het slot van de boodschap worden de „bondgenoten” toegeproken: Alle christenen, de kerken, de jeugdbewegingen. Verder: „Wij gedenken verder aan hen, die op welke andere weg ook, naar

²¹) T.a. van het zakenleven wordt gezegd, dat de ziel „de hoogste waarde” heeft, en dat gestreden moet worden voor de vrije en volle ontwikkeling van de persoonlijkheid.

waarheid zoeken, en vragen hun hulp. Daar Christus de Waarheid is en Hij den Geest der waarheid beloofd heeft, verwelkomt de kerk van Christus elke vooruitgang in het denken en het geweten van de mensen". Wat Luther in zijn tijd zo scherp hekelde, geschiedt hier dus ook weer: in plaats, dat de wetenschap de kerk zoekt om licht, bedelt de kerk om licht bij de wetenschap. Aristoteles, en welke heidense filosoof van oude of nieuwe tijd ook, wordt niet als *duister-nis*, maar als *brenger van waarheid* welkom geheten. Het natuurlijk licht als „christelijk” erkend, en met vreugde begroet. Opheffing der antithese in de wetenschap. Dat daarom vervolgens de antithese ook in het sociale leven verloochend wordt, kan niet verwonderen. Een groet gaat uit naar de socialistische bonden van arbeiders: „In naam van den Zoon des mensen, den timmerman van Nazareth, zenden wij deze boodschap ook aan de arbeiders der wereld”. „Wij delen in hun streven naar een sociale ordening, waarin door gerechtigheid en broederschap de mogelijkheid voor een ontplooiing van ieder persoonlijk en van het ganse menselijk geslacht verzekerd is” (III, 12) ²²). Deze woorden laten ons het geloof van de valse kerk zien, die het masker even oplicht. Zij, met haar „rijksgedachte” en haar prediking van een sociaal evangelie, wéét zich één met het marxistisch ideaal van een nieuwe wereldorde. De kerk, die de prediking van de dwaasheid des kruises en de verzoening door het bloed van Christus allang afgeschafte heeft, weet niets beters te doen, dan den Timmerman van Nazareth als een schuts-patroon aan te bieden aan de Unions en de Eenheids-Vak-Centrales. De kerk, die de *messiaanse* titel: *Zoon des mensen* ²³) niet meer verstaat, maakt van Hem een baanbreker van de mens-lievendheid en een profeet van de noodzakelijke evolutie. Zo vloeit het „geloof” van de kerk, die de arbeiders, die van haar weglopen, nog terug wil halen, samen met het „geloof” van de afvallige wereld en het *gezamenlijke* Credo wordt mogelijk:

22) Een hollandse text spreekt van: „de Goddelijke wensch iederen mensch en heel den mensch zalig te maken”. Söderblom, De ware Broederschap, blz. 211. Le droit au Salut.....

23) Zie Daniël 7 : 14; Openb. 1 : 13; Matth. 26 : 64, en voorts de evangeliën passim. Söderblom, De ware Broederschap, blz. 163: „Te gelooven in den Goede, Die in menschelijke gestalte verscheen; dezen Goede en dit goede dagelijks nieuwe gestalte te geven; den Zoon des Menschen — d.w.z. van den mensch, zooals hij wezen moet — een ware gestalte in ons te doen verkrijgen, dat is ons voornemen”.

Ik geloof in de vreugde der broederschap,
 ik geloof aan de vreugde te worden
 opgenomen in de stroom der broederschap;
 ik geloof in het socialisme . . .
 Ik geloof aan het socialisme
 omdat ik geloof in het Leven,
 aan zijn verjonging en zijn vernieuwing,
 aan zijn opwaartschen groei door d' eeuwen,
 aan zijn eeuwig streven naar volmaking,
 aan zijn doordringen zijn van God ²⁴).

De woorden, die bij een afscheidsmaal ²⁵) gesproken werden door een der organisatoren, bevatten grote waarheid: „Wij hebben de fundamenten gelegd voor een tempel, die zich eens als een berg zal verheffen. Wij zijn begonnen een stad Gods te bouwen, in welke straten wij, mensen van thans, nooit zullen wandelen, maar door welke onze kinderen zullen gaan, hand in hand, arm in arm, van geen scheiding tussen de volkeren meer wetend, — één volk en één kerk zal er dan zijn!“ ²⁶) Wie denkt hier niet aan de apocalyptische tekening van de samengang tussen Wereldstaat en Wereldkerk in Openbaring? Ronduit werd in deze tafelrede toegegeven: „Wij willen een stad en een toren bouwen“. Wie de Schriften kent, spelt hier de naam: Babylon ²⁷).

De ontwikkeling der oecumenische beweging sinds 1925 heeft zich ook ontwikkeld als een torenbouw. „Stockholm“ was in zekere zin geen succes: tot eenstemmigheid kwam men lang niet ²⁸). Men had zich ook aan de problemen vertild. Maar wereldwijde contacten waren gelegd ²⁹). En tot voortzetting van de arbeid werd besloten.

²⁴) Henriëtte Roland Holst van der Schalk, Hymne aan het leven.

²⁵) Z.M. de koning van Zweden opende de conferentie.

²⁶) Dr Fred. Lynch, vooraanstaande figuur uit de Amerikaanse Federale Raad. Zoals heidense filosofen, zei hij, het evangelie voorbereidden (praeparatio evangelica), zo hebben wij ook iets gedaan, wat profetisch boven zichzelf uitwijst. Deissmann, a.w., blz. 711, 712.

²⁷) Gen. 11 : 4; Openb. 17 : 5; 18 : 2 e.v.; 1 Petr. 5 : 13.

²⁸) Er gingen protesten op tegen de boodschap, die te weinig pacifistisch was volgens veler oordeel.

²⁹) Van Nederland waren afgevaardigden van de Nederlandsche Hervormde Kerk (o.a. prof. Slotemaker de Bruine, prof. dr J. A. Cramer, prof. dr. W. J. Aalders), van de Hersteld Ev. Luth. Kerk, van de Alg. Doopsgezinde Sociëteit. Voorts worden onder de afgevaardigden (??) van de Gereformeerde Kerken vermeld: dr G. Keizer, „eerste scriba van de laatste synode te Utrecht“; ds J. G. Kunst, „tweede scriba der laatste Synode van Utrecht“.

Een voortzettingscomité kreeg opdracht om door publicaties, enquêtes, het stichten van een secretariaat verdere arbeid van de Beweging voor Leven en Werk vorm te geven, samenwerking methodisch te bevorderen en een nieuwe conferentie mogelijk te maken. De Beweging zette dus voortaan zelfstandig, *naast* haar moederorganisatie, de Wereldbond voor internationale Vriendschap door de Kerken, haar weg voort. In 1930 werd het voortzettingscomité omgezet in een Oecumenische Raad voor Praktisch Christendom. De eerste „Raad” was er, als vrucht van een „conferentie”. Deze Raad stichtte een Oecumenisch Instituut en een bureau voor studie. Deze werden gevestigd te *Genève*, waar ook de hoofdbureaux van de W.S.C.F., Y.M.C.A., Y.W.C.A., Wereldbond voor internationale vriendschap, een nevenbureau voor sociale vragen van de Internationale Zendingsraad, de Volkenbond en het Internationale Arbeidsbureau gevestigd waren. De leiding werd opgedragen aan dr Adolf Keller.

Stockholm-1925, en de vrucht ervan: de verwereldlijkte kerk, die centra's bouwt om naar de gunst van Wereldstaat en Wereldproletariaat te dingen ³⁰).

„En de vrouw, die gij gezien hebt, is de grote stad, die het koningschap heeft over de koningen der aarde” ³¹). *De grote oecumenische stad van Leven en Werk, die géén fundamenten heeft* ³²). Niet de fundamenten van „Nicea” en zeker niet die van „Caesarea Filippi” ³³).

Oxford-1937.

Nadat verschillende vergaderingen en studie-conferenties waren gehouden, besloot de Oecumenische Raad voor Praktisch Christen-

30) Pasteur Elie Gounelle vestigde er de aandacht op, dat de oprichting van een bureau voor sociale vragen te Genève, dat de hervormingspogingen van het Internationaal Arbeidsbureau zou steunen, het hart van het wereld-proletariaat zou kunnen winnen en de vervreemde arbeidersmassa's weer zou kunnen terugbrengen tot de kerk (Deissmann, a.w., blz. 676).

31) Openb. 17 : 18.

32) Verg. Hebr. 11 : 8; Openb. 21 : 14 e.v.; Ps. 87 : 1; 2 Petr. 2 : 4 e.v.; Jes. 28 : 16.

33) Matth. 16 : 18 e.v. In de *hoogmis* te Upsala op 30 Aug. 1925 aan het slot der conferentie, werd door patriarch Photios van Alexandrië de „niceense belijdenis” voorgelezen. Hoewel dit hemzelf geruststelde (zie Deissmann, a.w., blz. 738), was deze liturgische acte op zichzelf nietszeggend. Een show met eerbiedwaardige woorden, die men niet wilde **handhaven**.

dom tijdens een bijeenkomst op het deense eiland Fanö in 1934, een nieuwe wereldconferentie uit te schrijven. Het onderwerp zou zijn: Kerk, volk (community) en staat. De ideologieën over een totalitaire staat, die in verschillende landen, zoals Duitsland, Italië, Japan, Turkije, in praktijk werden gebracht, beïnvloedden de keuze van dit thema.

Nadat op velerlei wijze internationale en nationale gedachtenwisselingen plaats gevonden hadden tussen en in de afdelingen van de beweging voor Praktisch Christendom, kwam van 12—26 Juli 1937 de wereldconferentie te Oxford bijeen; 119 kerken hadden afgevaardigden gezonden ³⁴).

Dat deze conferentie geprojecteerd was onmiddellijk vóór de conferentie inzake Geloof en Kerkorde, die van 3—18 Augustus te Edinburg gehouden zou worden, bewijst wel, dat sinds Stockholm-1925 de beweging voor Leven en Werk zich niet meer isoleren wilde van de andere tak der oecumenische beweging, door met hem te concurreren of verstopptje te spelen ten aanzien van confessionele vragen. Door de gang der feiten en door de critiek der dialectische theologie op Söderblom's optimistisch uitschakelen van geloofs-vragen, was de overtuiging gerijpt, dat *beide* takken der oecumenische beweging elkaar nodig hadden. De conferentie van Oxford kenmerkte zich daarom door een grotere nuchterheid, die de bestaande — op confessionele vooronderstellingen berustende — moeilijkheden niet wil verdoezelen.

Toch stelde deze conferentie zich niet op *schriftuurlijk* standpunt. Het was eerder zo, dat min of meer gebroken was met een *verouderde* theologie, doch dat een *nieuwere* valse filosofie, die der dialectiek, ingehaald werd. Oude dwalingen kregen enkel een nieuw gewaad.

In een voorstudie voor de conferentie werd ronduit gewezen op

³⁴) Het aantal deelnemers bedroeg 607, waarvan 101 gecoöpteerde leden en 232 geassocieerde gedelegeerden. Er was een jeugdgroep van 97 leden aanwezig, die symbolisch een plaats had achter het podium. De Evangelische Kerk van Duitsland had geen afgevaardigden gezonden. Uit Nederland had de Algemeene Doopsgezinde Sociëteit, de Evangelisch Luthersche Kerk, de Hervormde Kerk en de Remonstrantsche Broederschap afgevaardigden gezonden. Onder hen bevonden zich o.a. dr C. W. Th. Baron van Boetzelaer van Dubbeldam, prof. dr Ph. Kohnstam, prof. dr H. Kraemer, prof. dr J. Slotemaker de Bruine, dr W. A. Visser 't Hooft, dr J. C. Wissing.

de bestaande verschillen ³⁵). De ene kerk wil immers leven uit de Schrift, de andere aanvaardt tevens de traditie, een derde geeft ook de openbaring-in-het-innerlijk-der-gelovigen een plaats. Het zich plaatsen op een kerkelijk neutraal standpunt is daarom onmogelijk. Alle kerken erkennen echter één Heer en geloven in de Una Sancta. Deze erkenning en dit geloof brengt haar samen te Oxford. Daarom is het onmogelijk, dat de conferentie er aanspraak op maakt de stem der Una Sancta te zijn, maar tevens is het onmogelijk te ontkennen, dat zij zulk een stem is ³⁶).

Het is duidelijk, dat op deze wijze slechts *schijnbaar* het relativisme à la Söderblom vermeden is. Gevlucht is in een dialectische paradox, die „ja” en „neen” verbindt, en gelooft, dat aldus de stem van Christus beluisterd kan worden. Gevlucht is tevens voor het Woord Gods, dat de zegen des Heren alléén verbindt aan kerkelijke gehoorzaamheid en waarschuwt tegen paradoxale bijeenvoeging van ware en valse kerken. De oude legitimatie van kerkelijke gehoorzaamheid en deformatie kreeg slechts een nieuw-modisch gewaad. En de leuze: „allen willen de stem van Christus horen en erkennen Hem als den Heer”, kreeg een nieuwe filosofische onderbouw.

Uit de Boodschap van de conferentie te Oxford blijkt, dat deze paradoxale beschouwing over de Una Sancta overgenomen is: „Ondanks de tragedie van onze verdeeldheid en onze onmacht om in belangrijke zaken met een gemeenschappelijke stem te spreken, bestaat er thans een wereldgemeenschap. Onze eenheid in Christus is niet een zaak, waarnaar we streven, maar een feit dat we ervaren. We kunnen er vrijmoedig over spreken, omdat de Conferentie er een illustratie van is. We zijn gekomen uit vele volken en van vele verschillende gemeenschappen, van kerken met eeuwen historie achter haar en van de jonge kerken, welker historie slechts enkele tientallen jaren beslaat; maar we zijn één in Christus. De eenheid van deze gemeenschap is niet opgebouwd uit de samenstellende delen als een federatie van verschillende Staten. Zij bestaat in de Souvereiniteit en de verlossende daden van den énen Heer. De bron

35) Dr W. A. Visser 't Hooft in: *The Church and its function in society*, *The Church, Community and State series*, deel I. Zie ds S. G. de Graaf, *Kerk en Wereld*, Kampen, 1939, blz. 13 e.v.

36) Verg. Karl Barth, *Die Kirche und die Kirchen*, München, 1935, blz. 20 e.v.: *Die Kirche in den Kirchen*.

van eenheid is niet de toestemmende beweging van de wil der mensen; het is Jezus Christus, wiens éne leven stroomt door het Lichaam en de vele willen aan de Zijne onderwerpt" ³⁷). Door op dergelijke wijze te spreken wordt gesuggereerd, dat de eenheid in Christus niet afhankelijk is van een aanvaarden van een bepaalde belijdenis. Neen, ondanks de kakofonie van confessies is die eenheid een ervaren feit. We zijn hier dus teruggekeerd bij de liberale „eenheid boven geloofsverdeeldheid". In wezen verschilt deze visie, die aan een hogere unie-boven-de paradox-en-tegenstelling-uit geloof, niet veel van die van de conferentie van Stockholm-1925.

Ook ten aanzien van andere punten blijkt, dat Oxford-1937 weinig wijziging bracht in de op de vorige conferentie ingenomen posities. Wel had de dialectische theologie er grote invloed, maar deze was door haar aard machteloos tegen het modernisme, ja bood het gunstige kansen zich te vernieuwen. *In geen enkel opzicht blijkt uit de rapporten, dat gekozen is voor het Woord, dat den natuurlijke mens door en door verdorven noemt en een principiële anti-these leert tussen „kerk" en „wereld"*.

Integendeel! We treffen in de rapporten uitdrukkingen aan, die spreken van een algemene verzoening. „De Kerk, belijdend haar geloof en de verlossing door Jezus Christus, ziet in elken mens een „broeder, voor wien Christus stierf" ³⁸). „Alle mensen zijn kinderen van één Vader" ³⁹). Voorts wordt gesproken van: „de aangeboren waarde en waardigheid van den mens als beeld Gods" ⁴⁰), en van „Christus, den Verlosser der gehele mensheid" ⁴¹). De radicale verdorvenheid van den mens en de uitverkiezing worden hierdoor geloofchend. De consequentie hiervan is groot.

Immers, indien in alle mensen, in alle systemen, nog wel wat goeds is, dan zal de kerk nooit radicaal iets kunnen veroordelen of absoluut kunnen spreken. We vinden dan ook telkens de uitdruk-

37) The Churches survey their task, The Report of the Conference at Oxford, July 1937, on Church, Community, and State, with an Introduction by J. H. Oldham, Londen, 1937, blz. 57, 58. De edinburger conferentie deed een dergelijke uitspraak.

38) A.w., blz. 183. De Rapporten werden door de conferentie aanvaard en aan de kerken ter overweging aanbevolen.

39) A.w., blz. 106.

40) A.w., blz. 92.

41) A.w., blz. 167.

king, dat de kerk een gemeenschap vormt, die boven de verschillende meningen en uiteenlopende acties uitgaat (transcendeert) ⁴²). Telkens wordt gewaarschuwd voor *farizeïsme*. De kerk mag zich niet zo maar voor de handhaving van een bepaalde economische of theologische structuur verklaren ⁴³). Op de conferentie hield prof. *Reinhold Niebuhr* een rede over: De kerk tegenover de verwereldlijkte cultuur. Hierin vergeleek hij de geschiedenis van de moderne mensheid met de gelijkenis van den verloren zoon. Hij waarschuwde de kerk ervoor de rol van den oudsten zoon te spelen. Zij mag een beschaving, die het compromis is tussen recht en onrecht, niet de hand boven 't hoofd houden of vergoddelijken. De vormen van verwereldlijking, waar de kerk mee geconfronteerd wordt, zijn maar niet een religie van zelfverheerlijking. Zij verbinden deze zonde met een hartstocht naar gerechtigheid, die de kerk maar al te vaak mist. Indien het evangelie goed gepredikt zal worden, moet het *dubbele aspect* van deze tegenwoordige situatie goed worden verstaan. De kerk predike het *evangelie van het kruis*, waaronder Niebuhr dan verstaat het evangelie, dat het oordeel aanzegt aan de bestaande christelijke beschaving en godsdienst. Het romeinse recht, de trots van de heidense beschaving, en de hebreeuwse religie, het hoogtepunt van religieuze toewijding, hebben immers den Heer gekruisigd ⁴⁴).

Antithese is bij deze kruis-theologie en deze leer over het „dubbele aspect” niet mogelijk. Bij voorbaat wordt reeds van de wereld verondersteld, dat zij als een verloren zoon terug zal keren. Er is bij haar wel zonde, maar er is bij haar ook nog een ander aspect: er is bij haar messiaans verlangen naar gerechtigheid. De consequentie is, dat alzo de handen des goddelozen gesterkt worden ⁴⁵). De kerk daarentegen wordt bij voorbaat al beangst gemaakt met de figuur van den oudsten zoon. De zonde in de gelijkenis van dezen zoon was, dat hij, toen de jongste *was teruggekeerd, en zich dus metterdaad bekeerd had*, hem niet wilde erkennen, in farizeïstische eigendunk. Maar volgens Niebuhr *is de kerk ook al aan den oudsten zoon gelijk, als ze de zondige wereld bewogen tot bekering oproept. De*

42) A.w., blz. 89, 114.

43) A.w., blz. 96.

44) A.w., blz. 35 e.v.

45) Ez. 13 : 22.

geboden des Heren verkondigen aan een krom en verdraaid geslacht wordt geacht gelijk te staan met farizeïsme.

Blijkens de rapporten is de conferentie met deze beschouwing accoord gegaan. Herhaaldelijk wordt gezegd, dat de moderne, revolutionaire wereld een roep tot de kerk is om zich te bekeren tot het christendom van de daad ⁴⁶⁾. De kerken moeten het utopisme, het materialisme, het onderschatten van de waardigheid van het individu bij de huidige ontwikkeling van het communisme afwijzen, doch anderzijds erkennen, dat God door dergelijke bewegingen tot haar gewetens spreekt door de ware toestand van millioenen van haar leden te openbaren ⁴⁷⁾. De kerk is teveel opgekomen voor de rijke leden der maatschappij, waarvan zij afhankelijk was. De economische situatie is thans geheel anders dan in „de periode van het Nieuwe Testament, en andere perioden, waarin de christelijke beschouwing over het economisch leven is geformuleerd” ⁴⁸⁾. Thans is het mogelijk armoede af te schaffen. Wil dit zeggen, dat de evangelische geboden in het „hier en nu” niet meer gelden? In elk geval wordt gezwegen over deze „christelijke beschouwing over het economisch leven” en volstaan wordt met het weergeven van de verschillende denkbeelden inzake economische en sociale vragen. *Terloops* wordt gememoreerd, dat sommige christenen de vrijheid in het economisch leven voorstaan. *Breed* wordt echter weergegeven de mening van anderen, die een — in langzaam of snel tempo voltrokken — *staats-socialisatie* voorstaan ⁴⁹⁾. Het is merkwaardig, dat een conferentie, die zich heette uit te spreken tegen het nationaal-socialisme, zo etaleerde met theorieën over het „sociale eigendom”, theorieën, die na de tweede wereldoorlog in de verschillende naties in praktijk zouden worden gebracht.

Ten aanzien van het onderwijs zien we iets dergelijks. De afwijzing van de totalitaire staatsidee en van de bloed- en bodem-theorieën blijkt niet *principieel* te zijn, daar de *staats-school* allermintst geheel wordt afgewezen. Zelfs wordt gezegd, dat indien deze beter is dan de christelijke school, deze laatste maar opgeheven moet worden. „De kerk moet voortreffelijkheid als in overeenstemming met Gods gezindheid beschouwen. Zij moet niet een vleugje van erbijgevoegde

46) A.w., blz. 69, 111.

47) A.w., blz. 111, 112.

48) A.w., blz. 104.

49) A.w., blz. 110 e.v.

vroomheid als een excuus voor haar niet-efficient-zijn aanvoeren" 50). De kerk moet zelfs nog verder willen gaan. Zij moet, „als in voorbij-gegane eeuwen, groepen van Christenen, die protesteren tegen de hedendaagse maatschappij, critiek hebben op de bestaande Kerken en wensen te experimenteren in de opvoeding met wat zij een Christelijker levensweg achten", „beschermen en aanmoedigen". Vorige generaties danken immers veel aan rebellen en onderzoekers 51). Al te weinig hebben de kerken *gastvrijheid* betoond aan de nieuwste psychologische kennis 52). De christenen moeten voorts bij het onderwijs „sectarisme" vermijden, niet het minst om samenwerking met de staat tot stand te brengen. Christenen kunnen als onderwijzers op staatsscholen, al is er geen plaats voor godsdienst-onderwijs, hun invloed uitoefenen 53).

Tot dergelijke uitspraken komt men, als men geen oog heeft voor de roeping der ouders ten aanzien van het onderwijs uit en naar het Woord des Heren, en als men christelijk onderwijs ziet als *het aankweken van een christelijke persoonlijkheid* 54), *het ontwikkelen van de synthese van de waardering van dat, wat goed en overeenkomstig de gezindheid van Christus is in de cultuur van elke natie of elk ras, met de trouw aan God, die Vader van alle naties is* 55). De Here is geen Vader van alle naties, maar alleen Vader in Jezus Christus van de Zijnen. In de cultuur der volken zijn daarom geen „waarden" te ontdekken, die een *synthese* moeten aangaan met het christendom. Evenmin gaat het bij de opvoeding om het aankweken van de persoonlijkheid naar *humanistisch* ideaal. Nog minder is het zo, dat de christelijke opvoeding wat vroomheid *toevoegt* aan mededeling van kennis, die ook door de staat kan geschieden. Wie zo spreekt en handelt, wijst misschien het nationaal-socialisme de deur uit, maar opent de deur tegelijk voor staatsabsolutisme en patriotisme, *synthese* en „doorbraak". De weg ligt open voor „christelijk" onderwijs, dat slechts van een wereldbroederschap weet te spreken en deze aandient als *de verlossing in Christo*.

Behalve over kerk, volk en staat, mede in verband met de econo-

50) A.w., blz. 163.

51) A.w., blz. 158.

52) A.w., blz. 139.

53) A.w., blz. 163.

54) A.w., blz. 150.

55) A.w., blz. 162.

mie en de opvoeding, handelde Oxford ook over de *Wereldkerk en de volkerenwereld*. In het rapport hierover komt direct een belangrijke uitspraak voor. Er wordt op gewezen, dat de term „internationaal” uitgaat van het feit, dat er *vele* staten zijn. Het woord „oecumenisch” echter gaat uit van de geestelijke eenheid in Christus ⁵⁶). De kerk ontvangt daarom door haar oecumenisch karakter gelegenheid invloed aan te wenden ten gunste van een betere internationale orde. Aan haar, als vrede-maakster, is het *ambt der verzoening* toevertrouwd te midden van een wereld vol van vrees, verdenking en grieven ⁵⁷). Zij kan zo een belangrijke bijdrage leveren voor de wereldvrede.

Het evangelie van Christus wordt zo verbasterd tot een „internationaal evangelie”, een sociaal gospel, een evangelie van zelfverlossing. Velen te Oxford spraken dan ook uit, dat volgens hun mening de oorlog eens zou ophouden door de werking der zedelijke en religieuze verlichting en de oefening van de vrije wil ⁵⁸). Allen waren het er over eens, dat de kerk geroepen is het evangelie der verlossing te hanteren tegenover oorlogen, daar deze steeds de zonde demonstrenen en Gods rechtvaardigheid, zoals deze geopenbaard is in Christus en dien gekruisigd, *uitdagen* ⁵⁹). Het gebruik van macht, hoe onvermijdelijk ook, staat lijnrecht tegenover het liefde-gebod.

Hieruit blijkt, dat Oxford de kerk wel internationale „vredemaakster” wilde doen zijn, doch haar tevens wilde verplichten het vaste Woord Gods los te laten. Dit Woord zegt ons immers duidelijk, dat de overheid het zwaard niet te vergeefs draagt, zodat het onschriftuurlijk is om te beweren, dat liefde *altijd* met uitoefening van macht in strijd is. Het loslaten van de autoriteit van de Schrift door de conferentiegangers was oorzaak, dat alzo gesproken werd. *Enerzijds* misbruikten de vrijzinnigen enkele lievelingswoorden uit de bijbel als kapstok voor hun afvallige ideeën: vaderschap, koninkrijk en liefde Gods. *Anderzijds* wilde de dialectische theologie allerminst van een *vaststaand* gebod weten. Op de conferentie hield *Brunner* een rede, waarin hij de gefixeerde wetten afwees. Het gaat om de

56) A.w., blz. 169.

57) A.w., blz. 177.

58) A.w., blz. 179. Hiertegenover stond de mening van anderen, dat de wederkomst van Christus slechts de oorlog zou doen beëindigen.

59) A.w., blz. 178, verg. a.w., blz. 263.

personen, die telkens een beslissing nemen moeten ⁶⁰⁾. De wet kan dus gebod worden, gebod van het ogenblik. De permanent geldende kracht van de wet is hierdoor opgeheven en alles concentreert zich op den beslissenden persoon. Dit personalisme heft zo het absolute gezag der wet op en steunt het vrijzinnige modernisme.

We concluderen: Oxford-1937 verschilde slechts in de accenten van Stockholm-1925. Al was er een verschuiving van het *modernisme*, dat nog in Amerika de toon aangaf, naar het *dialectisch en paradoxaal neo-modernisme* te bespeuren, dit betekende allerminst, dat gedacht werd vanuit het vaste Woord des Heren. Men keerde zich slechts met afvallige gedachten tegen nieuwheidse praktijken, was bezig met „veel dienens”, maar koos niet „het goede deel” uit, dat niet weggenomen wordt.

Een van de belangrijkste besluiten die genomen werden was, dat de conferentie accoord ging met het voorstel om met de beweging voor Geloof en Kerkorde mede te arbeiden aan de totstandkoming van een Wereldraad van Kerken. Daar de conferentie van Edinburg eveneens met dit plan instemde, ving daarmee voor de beweging voor Praktisch Christendom een nieuw stadium aan: zij werd opgenomen in de grote stroom van oecumenische activiteiten en ontving gelegenheid hierin ook zelf handelend en leidend op te treden. Dit moet, wie leven wil bij het vaste Woord, met vrees vervullen.

B. DE BEWEGING VOOR GELOOF EN KERKORDE.

Ontstaan.

Wat *Söderblom* was voor de Beweging voor Leven en Werk, was *Charles H. Brent* voor de Beweging voor Geloof en Kerkorde. Als zendingsbisschop op de Philippijnen vanwege de Protestant Episcopal Church in Amerika, de anglicaanse kerk in Amerika, woonde hij in 1910 de grote zendingsconferentie te Edinburg bij. Daar rijpte in hem het besef, dat samenwerking tussen de kerken de problemen niet oploste. Voor zijn geestesong verrees het visioen van een verenigde kerk. Daarom was het nodig niet enkel te spreken over technische samenwerking, terwijl de waarheidsvraag liggen

60) Dr J. C. Wissing, *De Kerk aan het werk in Oxford en Edinburg*, uitgave Oecumenische Vereeniging in Nederland, Den Haag, 1939, blz. 39, 40.

bleef. Door te spreken over zaken van geloofsbelijdenis en kerkorde op een conferentie van afgevaardigden van alle kerken der wereld, moest gepoogd worden de scheidsmuren af te breken. Slechts een verenigde kerk zou de zending krachtig ter hand kunnen nemen. „Dat zij allen één zijn, opdat de wereld gelove”.

Hetzelfde jaar nog legde hij zijn gedachten voor aan een algemene conventie van zijn kerk, die in October 1910 te Cincinnati onder voorzitterschap van bisschop Manning vergaderde. Door een commissie, die deze zaak in studie nam, werd daarop unaniem het volgende voorstel ingediend, dat werd aangenomen:

„Naardien er heden onder alle Christenen een toenemend verlangen bestaat om het gebed van onzen Heer te vervullen, dat al Zijn discipelen één mogen zijn, opdat de wereld moge bekennen dat God Hem gezonden heeft;

zij besloten, het Huis van Bisschoppen hiermede instemmende, dat een Verenigde Commissie benoemd worde om een Conferentie voor de overweging van vragen betreffende Geloof en Kerkorde te doen samenkomen, en dat alle Christelijke Gemeenschappen over de gehele wereld, die onzen Heer Jezus Christus als God en Zaligmaker belijden, gevraagd worden om zich met ons te verenigen in het organiseren en leiden van zulk een Conferentie”.

Door de grondslag: „Christus als God en Zaligmaker” werden wel de unitarische kerken uitgesloten, die de drieënheden loochenen. Maar anderzijds bood deze basis de *grootst mogelijke* ruimte, die men zich denken kan. Uit de verschillende publicaties van de voorbereidende commissie, die met grote ijver aan het werk toog, is dit duidelijk te bespeuren. Men wilde een platform scheppen voor alle „katholieke” en „protestantse” kerken. De Reformatie was, zo betoogde men, feitelijk een *reactie-verschijnsel*, dat zijn oorsprong onder meer te danken had aan een nieuwe geest, een verlangen naar vrijheid, dat in conflict kwam met de bestaande machten. Het resultaat der Reformatie was allerm minst bevredigend: de eerbiedwaardige eenheid der kerk verstoord; nieuwe belijdenissen aanvaard; het historische (bisschoppelijke) ambt, dat de eenheid en de traditie steeds bewaarde, afgeschaft; nieuwe opvattingen inzake de sacramenten ingevoerd; de zucht tot afscheiding aangewakkerd. De breuk van de compacte middeleeuwse wereld in allerlei nationale staten had de gescheidenheid bevorderd. Het wachtwoord moest daarom zijn: *Onze vaders hebben gezondigd en wij zijn tot hun erfenis*

ingegaan. Gelukkig kwam nu een terugslag, niet het minst door de nood der verdeeldheid op het zendingsveld. Beseft werd, dat eenheid geen *uniformiteit*, noch in de leer, noch in de orde der kerk en haar bedieningen eist. Met de protestantse, anglicaanse, roomse uniformiteit moet gebroken. Het protestantisme heeft het katholicisme nodig, en omgekeerd. Laat de verenigde kerk verrijkt worden door *pluriformiteit*, door de variëteiten van christelijk geloof en ervaring, die nu een afzonderlijk bestaan leiden ⁶¹). In de geleerden van de christenheid is strijd gevoerd: Reformatie, Luther, Calvijn, Wesley. Maar de kerk kan niet van de strijd uit het verleden leven. De volgende beweging in de christenheid moet de *waarden*, die elke kerk verworven en bewaard heeft, coördineren. Sinds de Reformatie heeft het analyseren der waarheden, die immers niet op zichzelf staan, verwoestend gewerkt. „Het is geen onhoffelijkheid ten aanzien van enige kerk om er op te wijzen, dat de tijd is gekomen om dit analytisch proces, waardoor de Kerk geschonden is, tot stilstand te brengen en er een synthetisch proces, waardoor de kerken met elkaar in betrekking worden gebracht, voor in de plaats te stellen. Breng de waarden met elkaar in overeenstemming. Verenig de theologieën tot een synthese. Beëindig het strijden van deze dikwijls gewonnen veldslagen over en weer. Houd op met deze eindeloze gevechten over woorden. Streef naar die manifestatie van zichtbare eenheid, die aan niemand de nederlaag brengt en aan allen overwinning” ⁶²).

Het waren typisch *anglicaanse* idealen, die stimuleerden tot het organiseren van een wereldconferentie over geloof en kerkorde! De conceptie van *alomvattendheid* (comprehensiveness) der kerk, die ruimte biedt voor de sacramentele cultus en de rijke tradities der katholieken en de accentuering der individuele verantwoordelijkheid en vrijheid der protestanten. Het tegelijk plaats willen bieden aan

61) Rev. L. M. A. Haughwout, *A World Movement for Christian Unity*, uitgegeven door de voorbereidende commissie der Protestant Episcopal Church (die publicatie wenselijk achtte, zich echter niet — gelijk bij al dergelijke uitgaven van haar — voor de inhoud verantwoordelijk stelde). Uitgegeven 1914.

62) Rev. C. P. Anderson, D.D., bisschop van Chicago, *The Manifestation of Unity*, blz. 12. Uitgegeven in 1913 door de voorbereidende commissie. Over uitgave zie opmerking vorige noot. Bisschop Anderson was overigens lid van de voorbereidende commissie! Ook had hij deel uitgemaakt van de commissie, die op de conventie van 1910 het voorstel inzake een conferentie voorbereidde.

het ambt van bisschop en ouderling, ja desnoods aan het primaat van den paus, aldus de *continuïteit* handhavend ⁶³).

Daar we hier staan bij de bakermat van de oecumenische beweging van de nieuwere tijd, is het gewenst er met nadruk op te wijzen, dat deze beweging begonnen is door mensen, die hoe sympathiek ook, *de Reformatie als werk Gods loochenden, de pluriformiteit der waarheid beleden en hoogerkerkelijke hiërarchie en synthese beide gewenst achtten*. De uitnodiging aan alle kerken, „die Christus als God en Zaligmaker *belijden*” was meer dan een *formule*. Het was een *motie van vertrouwen*: wij zijn maar eenzijdig, o uitgenodigde kerk, zonder u zijn we niet compleet, vul gij met uw rijke ervaring ons aan! Terwijl de „vaderen” absolute onderscheidingen maakten tussen waar en vals, werden op deze wijze alle wit-zwart schema's doorbroken. De antithese van vroeger moest plaats maken voor een synthese. Tegen de Reformatie de Evolutie en Revolutie! Calvijn en Luther — de door hen ontdekte „waarden” ontvingen een plaats naast andere roomse en liberale „waarden”. En aldus werden zijzelf door Hegel en Darwin gedood op de brede straat der oecumenische stad, die de paradoxale allesomvattende „harmonie” mint, maar profetische „solisten”, die spreken over *solâ fide* en *solâ gratia*, als absolutisten en extremisten kruisigt ⁶⁴).

De actie die uitging van de bisschoppen der amerikaanse anglicaanse kerk zou echter nooit geslaagd zijn, als de grote kerkverbanden in de angelsaksische wereld trouw waren geweest aan hun belijdenissen. Het tegenovergestelde was echter het geval. Het modernistisch relativisme had de trouw aan de confessie bij methodisten, presbyterianen, baptisten ondermijnd. De evolutie-theorie en het social gospel deed hen dromen van een eenheidskerk als de redster der wereld. Omstreeks de eerste wereldoorlog waren in verschillende kerken voorstellen om tot unie of fusie te komen met andere kerken, aanhangig ⁶⁵). Van de zendingsvelden kwam een sterke roep om eenheid ⁶⁶). De arbeid der jeugdorganisaties als de

63) Rev. L. M. Haughwout, a.w., blz. 18.

64) Verg. Openb. 11 : 8.

65) B.v. inzake de Verenigde Kerk van Canada en Australië: unies tussen presbyteriaanse, methodistische en congregationalistische kerken.

66) In 1919 begonnen de onderhandelingen inzake de Verenigde Kerk van Zuid-India. Zie: *The World Conference on Faith and order, A Compilation of Proposals for Christian Unity*, Published by the Continuation Committee. 1921, blz. 37 e.v. Verg. hoofdst. IV C van dit boek.

Y.M.C.A., Y.W.C.A., W.S.C.F. ging „vruchten” dragen. In de continentale gebieden was de sympathie voor de conferentie niet direct zo groot, daar de verschillende kerken aldaar „conservatiever” waren. Maar de afdelingen van de W.S.C.F. in die landen boden goede aanknopingspunten en voorts zocht men door persoonlijke bezoeken allerlei leiders in kerk en staat voor de plannen te winnen ⁶⁷⁾.

Op 8 Mei 1913 werd te *New-York* reeds een voorbereidende conferentie gehouden, waar afgevaardigden van allerlei kerken waren en besprekingen over de aard der geprojecteerde conferentie en de organisatie daarvan gehouden werden. Van 4-6 Januari 1916 werd te *Garden City*, Long Island een tweede conferentie gehouden. Op deze conferentie werd een verklaring aangenomen, waarin onder meer gezegd werd, dat de wereldoorlog het tijdstip naderbij had gebracht, waarop een verenigde kerk naar voren kon treden om als één macht en met één gehoorzaamheid de wet van het Christendom aan de naties op te leggen. De eerste stap naar de eenheid zou de komende conferentie zijn. Een grote taak wachtte de kerk. „In de nieuwe eeuw, geboren uit de arbeid der volken, zullen nieuwe gelegenheden geopend worden voor een Christelijke opbouw (reconstruction) der samenleving” ⁶⁸⁾. Het geloof in een nieuwe, messiaanse kairos, in een komende Gouden Eeuw sprak zich hier dus uit. Zeer breed was het perspectief: aan niet minder dan de kerstening van maatschappij en volkerenleven werd gedacht. Maar zeer *ondiep* was de „geestelijke basis”; waarop men de conferentie voor geloof en kerkorde wilde gronden: „De basis van de voorgestelde Wereldconferentie is het geloof van de gehele kerk, geschapen door Christus, rustend op de Incarnatie en voortgezet van eeuw tot eeuw door Zijn inwonend Leven tot Hij komt” ⁶⁹⁾. Na deze zeer vage woorden werd vervolgd: „De uitnodiging tot de Wereld-

67) Gedacht werd b.v. aan bezoeken aan den duitsen keizer en aan de koningin van Nederland. „For instance, in Holland, it is known the Queen of Holland is interested in unity, and it would not be difficult to get her interested in this movement”. The World conference, etc., Second meeting of the advisory committee, Report of the second deputation to Great Britain, 1914, blz. 42.

68) The World Conference for the consideration of questions Touching Faith and Order. North American Preparatory Conference, Garden City, Long Island, New York, U.S.A., January 4—6, 1916, Printed for the Commission of the Protestant Episcopal Church, A.D. 1916, blz. 4.

69) A.w., blz. 4.

conferentie doet een beroep op de Christelijke overtuiging inzake de wezenlijke en onverwoestbare eenheid van de ene Kerk van God in de gehele wereld. Ik ben de wijnstok, gij zijt de ranken (branches), sprak de Here tot Zijn discipelen". Ten bewijze van deze algemeen-christelijke overtuiging inzake de eenheid van de kerk werd verwezen naar de verschillende geloofsbelijdenissen, o.a. naar artikel 27 der Nederlandse Geloofsbelijdenis, dat spreekt van een katholieke en universele (algemene) Kerk. Dit is wel heel sterk een citaat-op-de-klank-af. In dit artikel trilt immers juist de kerkstrijd door, wanneer gesproken wordt over de kerk, die soms tot niet schijnt te komen. En het mag zeker niet losgemaakt worden van de volgende, waar duidelijk gesproken wordt van valse kerkvergaderingen, en de eenheid van alle „takken", die zich kerk noemen, dus ontkend wordt. Volgens de Nederlandse Geloofsbelijdenis is dië kerk katholiek, die de kenmerken der ware kerk vertoont. Slechts *klankentheologie* kan de Confessio Belgica gebruiken als vlag op het oecumenisch schip.

Na de wereldoorlog werd van 12-20 Augustus 1920 te Genève een volgende voorbereidende conferentie gehouden ⁷⁰⁾. Van zeer verschillende kerken waren afgevaardigden aanwezig. De rooms-katholieken hadden — hoewel de paus om medewerking verzocht was — de uitnodiging niet aanvaard. Oosters-orthodoxen waren wel aanwezig uit Rusland, Servië, Bulgarije, Roemenië, Griekenland, Armenië. Verder een oud-katholieke afgevaardigde, en voorts congregationalisten, baptisten, kwakers, luthersen, methodisten, presbyterianen en gereformeerden, etc. Bij de besprekingen stond de aard van de verenigde kerk en haar belijdenis in het centrum. De anglicanen verdedigden sterk de Lambeth-vierhoek. Duidelijk was, dat men wel de traditie redden wilde, maar anderzijds over het algemeen meer *verklarende* dan *bindende* kracht aan een minimum-belijdenis wilde hechten. Besloten werd voorts een internationaal voortzettingscomité te benoemen. De arbeid voor de conferentie inzake geloof en kerkorde werd zo bevrijd uit de angelsaksische en anglicaanse omklemming.

Wel bleef Brent de leidende kracht. Om zijn idealen te typeren citeren we enige passages uit zijn openingstoespraak: „Wij trachten

70) De Beweging voor Leven en Werk hield in dezelfde maand aldaar ook een internationale voorbereidende conferentie. Söderblom b.v. nam aan beide conferenties deel.

niet alleen terug te winnen, wat lang geleden verloren is, maar wij trachten ook in de gemeenschappelijke schatkamer van de Katholieke Kerk op te tassen de ervaring en kennis, die elke kerk lokaal en geïsoleerd verworven heeft. Er bestaat niet één gemeenschap, die niet haar eigen bijzondere schat heeft, welke ter beschikking van allen moet worden gesteld" ⁷¹). Hier sprak de anglicaan, die de allesomvattendheid en het niets uitsluitende karakter, de discipline van het episcopaat van eigen kerk, als model ziet van de Verenigde Wereldkerk!

Inzake de aard van een *conferentie* zei Brent, dat deze totaal verschilt van de theologische *strijd*. Al dat vijandig getwist heeft weinig nut gebracht, heeft mensen naar de pen doen vliegen en van elkaar verwijderd. Maar als men gaat confereren, gaat men met elkaar persoonlijk contact zoeken. We vormen een gemeenschap en geven ons rekenschap van de meningen van de anderen en omgekeerd. „Vandaag is dit een wijze van handelen, die de gehele wereld gebruikt in haar uiterste nood. We geloven, dat, mits goed gebruikt, dit de eenheid der kerk zal bevorderen als niets anders in dit tijdsgewricht vermag" ⁷²). Uit deze woorden wordt duidelijk, hoe de Beweging voor Geloof en Kerkorde, en Brent vooraan, de strijd der kerk wilde elimineren en vervangen door vriendschap en vrede. Indien het een strijd betreft over spitsvondigheden, dan is het eis dat deze gestaakt worde. Maar vochten de reformatoren over bijzaken? Ging het niet om het fundament der kerk? Meedoen met een dergelijke „conferentie" hield dus in, dat men de in de voorgaande eeuwen door martelaren en hervormers gevoerde strijd als zinloze en schadelijke polemieek verwierp en van spreken en bidden als vrienden — ondanks alle controversen— alles goeds verwachtte. Confereren inzake geloof en kerkorde was dus *niet*: met een vrije en goede consciëntie tegen de zonde en den duivel strijden, maar bij voorbaat: Weest gegroet! zeggen tegen tegen-standers. Vrede, vrede! Terwijl er geen vrede is of mag zijn. „Gesprek" . . .

Na de conferentie te Genève is door het voortzettingscomité op allerlei wijzen de eerste wereld-conferentie voorbereid. Zo werden vragenlijsten betreffende het gewenste karakter der Verenigde Kerk

71) World Conference on Faith and Order, Report on the Preliminary Meeting at Geneva, Switzerland, Augustus 12—20, 1920, A Pilgrimage toward Unity, blz. 20, 21.

72) A.w., blz. 19.

aan alle participerende kerken toegezonden ⁷³). Plaatselijke conferenties werden zoveel mogelijk georganiseerd. Allerlei oriënterende publicaties en verslagen werden rondgezonden. Geen middel werd onbeproefd gelaten om de kerken, en met name haar leiders, in de voorbereidende arbeid te betrekken.

Lausanne-1927.

Na zeven jaar van voorbereiding kwamen uit alle oorden der wereld, tot uit China en Japan toe, de *afgevaardigden der kerken* in het zwitserse Lausanne samen voor de eerste wereldconferentie inzake geloof en kerkorde. Bisschop Brent, van wien de stimulans tot dit alles was uitgegaan, hield bij de „openingsgodsdienstoefening” een predikatie over de tekst, die steeds als motief voor de eenheidsbeweging naar voren was gebracht: Joh. 17 : 20-23. Dat zijn idealen nog ongewijzigd waren, blijkt uit het volgende citaat: „Welk een schitterend beroep, dat (in onze tekst) gedaan wordt op de Christenheid, het bevel om orde in haar huis te brengen, als zij niet opnieuw de Oostersche wereld wil besmetten met een sectegeest, die het Evangelie van zijn kracht berooft en aan de bevolking steenen in plaats van brood aanbiedt. De menigte van zendingsgenootschappen, die tegenwoordig over China verspreid zijn, is even schadelijk voor het Christendom als de burgeroorlogen in dat land het zijn voor den vrede en den voorspoed der natie. Het gaat om een vaderlijke en een kinderlijke betrekking en om een vrijheid, die bereikt wordt door de volstreekte afhankelijkheid, voltooid in het hoogste offer. Op den dag, dat alle Christenen God als Vader zullen

73) De eerste en tweede serie der rondgezonden vragen luiden als volgt:

1. Welke graad van eenheid in geloof zal nodig zijn in een herenigde Kerk?
2. Is een verklaring van dit ene Geloof in de vorm van een Belijdenis nodig of wenselijk?
3. Zo ja, welke Geloofsbelijdenis moet gebruikt? of welke andere formulering is wenselijk?
4. Hoe moet een Credo of een Geloofsbelijdenis gebruikt?
1. Welke graad van eenheid in kerkorde zal nodig zijn in een herenigde kerk?
2. Is het nodig, dat er een gemeenschappelijk en algemeen erkend ambt is?
3. Zo ja, welke soorten ambtsdragers zullen dit ambt bekleden?
4. Zal de herenigde kerk enige hoedanigheden, alvorens tot ordening over te gaan, of enige bijzondere wijze van ordening als noodzakelijk vereisen?
5. Zo ja, welke zijn deze?

erkennen en op de andere menschen zien als op broeders, zal het huisgezin van God voltooid zijn, de zegepralende kerk, zonder vlek of rimpel" 74).

Ziedaar de geest, die Brent en de zijnen bezielde: *elke antithese* schuwen en afwijzen als het oud-testamentische trio van de oorlog, de honger (stenen voor brood), het zwaard (burgeroorlog), de pest (besmettelijke sectegeest). En *elke synthese* aanprijzen als de realisering van de triumferende kerk. Prof. dr J. W. Aalders, die te Lausanne aanwezig was, schreef, dat *volgens de onderstelling van Lausanne* elke tijd en elke groep zijn eigen tijd en waarde in Gods koninkrijk heeft, en dat christendom hierin bestaat, dat ieder op zijn wijze deel heeft aan het geheel, dat groter is dan hij. De evangeliën geven tenslotte een vier-voudig beeld van Christus en er waren 12 apostelen. De zon verliest niets van haar werkelijkheid, als we erkennen, dat ieder slechts een deel van haar indrukken ontvangt 75).

In het begin der conferentie, die ook door Brent gepresideerd werd, aanvaardde men eenparig een oproep tot eenheid, waarin sterk de noodzaak tot de door God gewilde eenheid bepleit werd vanuit de *praktische moeilijkheden op de zendingsterreinen*. „Thuis en buiten wenden droevige menigten zich in verwarring af van de kerk wegens haar corporatieve zwakheid. Onze zendelingen houden voor een noodzakelijkheid, wat wij geneigd zijn te beschouwen als een weelde. Reeds verzet het zendingsveld zich ongeduldig tegen de verdeeldheden der westerse kerk om het erop te wagen op eigen gezag tot eenheid te komen. Wij, die tot de kerken behoren en op deze conferentie vergaderd zijn, kunnen niet toelaten, dat onze geestelijke kinderen ons voorbij streven”.

In de loop van het bijeenzijn bleek de weg naar de eenheid langer en moeilijker te zijn dan men dacht. Achtereenvolgens kwamen ter sprake: de boodschap der kerk aan de wereld; het evangelie; het wezen der kerk; de gemeenschappelijke geloofsbelijdenis der kerk; het ambt; de sacramenten; de eenheid der christenheid in betrekking tot de bestaande kerken. Bij al deze punten bleek telkens, hoever men nog van elkaar afstond. Welk een verschillen betreffende de ambten (bisschoppelijk, presbyteriaal stelsel, de praktijk der con-

74) Prof. dr J. W. Aalders, *Om de Kerk*, Baarn, 1931, blz. 181.

75) Prof. dr J. W. Aalders, a.w., blz. 185.

gregationalisten); de sacramenten (kinderdoop of enkel volwassendoop; de wijze waarop Christus in het avondmaal aanwezig is); het evangelie, enz.! De conferentie beijverde zich de verschillen te formuleren en vooral ook om de punten, waarover men het eens was, onder woorden te brengen. Als voorbeeld laten we de formulering betreffende het ambt in de toekomstige eenheidskerk volgen:

„Gezien de plaats, die de bisschoppen, de colleges van ouderlingen en de gemeente van gelovigen, elk voor hun deel, in de kerkorde der oude kerk gehad hebben, gezien verder het feit, dat elk der drie stelsels, het bisschoppelijke, het presbyteriaanse en het congregationalistische, heden ten dage reeds sinds eeuwen bij grote gemeenschappen binnen de christenheid in zwang zijn, en tenslotte gezien het feit, dat elk der drie stelsels, het bisschoppelijke, het presbyteriaanse en het congregationalistische, door hun respectievelijke aanhangers als noodzakelijk voor de juiste kerkorde beschouwd wordt,

spreken wij als onze overtuiging uit, dat al deze verscheidene elementen onder voorwaarden, die in finesses nog duidelijk moeten omschreven worden, de hun toekomende plaats in de levende orde ener weer verenigde kerk hebben moeten, en dat elke kerken-gemeenschap in het bewustzijn van de rijke zegen, die God aan haar ambt in het verleden geschonken heeft, verheugd de haar eigen geestelijke schatten aan het gemeenschappelijke leven der verenigde kerk moet toevoeren”.

Uit deze — niet onbelangrijke — uitspraak blijkt, hoe de synthese-geest te Lausanne heersend was. We zien er ook uit, hoezeer de door de anglicanen vooral naar voren gebrachte gedachte domineerde, dat, achter de Reformatie terug, gegrepen moest worden naar de kerk der eerste eeuwen, met haar bisschoppelijk stelsel. In die bedding zouden alle stromingen zich kunnen voortstuwen.

De conferentie nam de verschillende rapporten in ontvangst en gaf ze door aan de kerken ter nadere bestudering. De volgende wereldconferentie heeft op de rapporten, en op door de kerken ingebrachte critiek daarop, weer verder gebouwd.

Edinburg-1937.

Te Lausanne was een voortzettingscomité gekozen, dat direct aan de arbeid toog om de antwoorden van de verschillende kerken op de

lausanner rapporten te verzamelen en te publiceren. Een der leden was prof. dr Adolf Deiszmann, die reeds veel oecumenische arbeid verzet had. Voorzitter was eerst Brent. Na zijn dood in 1929 viel zijn mantel op den anglicaan *dr William Temple*, bisschop van York, die zich met alle kracht op deze oecumenische arbeid wierp en de toekomstige vereniging van de richtingen van Stockholm (Leven en Werk) en Lausanne (Geloof en Kerkorde) voorbereidde. Reeds in 1931 werden de kerken uitgenodigd deel te nemen aan een in 1937 te houden nieuwe wereldconferentie.

In Edinburg, vlak na de te Oxford gehouden conferentie voor Praktisch Christendom, kwam deze samen van 3-18 Augustus. Zoals gebruikelijk werd weer een oefeningsgodsdiens-oefening gehouden. In de St Giles-kathedraal, waar ook in 1910 de deelnemers aan de grote zendingconferentie bijeenkwamen, hield bisschop Temple een preek over Ef. 4 : 13, waarin hij het volgende zeide:

„Tien jaar geleden was het vooral onze bedoeling onze verschillende tradities zo te formuleren, dat de anderen ze werkelijk verstonden, en dat moet ook nu nog ons doel zijn. Maar de scheuren, die we dichten willen, vinden juist hun oorzaak daarin, dat onze tradities zodanig en niet anders zijn. De scheur kan daarom niet daardoor gedicht worden, dat men steeds weer de eigen tradities formuleert. We vertegenwoordigen hier de verschillende afzonderlijke kerken, inderdaad! Maar als onze kerken niet evenzeer bereid zijn van elkaar te leren als elkander te onderrichten, zo zullen de scheidingen tussen ons blijven bestaan. Daarom zullen wij de trouw jegens onze eigen kerken, die ons afgevaardigd hebben, niet het beste tot uitdrukking brengen, als ieder van ons star aan zijn eigen tradities blijft vasthouden. Onze kerken hebben ons hierheen gezonden om over onze verschillen te beraadslagen met het doel ze te overwinnen. Als vertegenwoordiger van deze kerken moet ieder van ons evenzeer bereid zijn om van anderen te leren, waar zijn eigen traditie dwalend of onvolkomen is, als om aan anderen haar waarheid en sterkte te tonen. We komen toch als kameraden in een school van wederzijds discipelschap samen. De kerken wensen door ons van elkaar te leren. Dat is de deemoed der liefde, zoals ze onder ons hier werkzaam moet zijn”.

Deze woorden typeren Temple en zijn streven-in-de-lijn-van Brent. Door kruisbestuiving en -bevruchting tussen de kerken onderling zal de Una Sancta groeien. De oecumenische beweging moet

een leerschool zijn, waarin de „tradities” vergeleken en bij elkaar aangepast worden.

De volgende onderwerpen kwamen op de conferentie, waar ongeveer 500 afgevaardigden aanwezig waren, ter sprake: De genade van onzen Here Jezus Christus; Christus' kerk en het Woord Gods; de gemeenschap der heiligen; Christus' kerk, haar ambt en haar sacramenten; de eenheid der kerk in leven en eredienst. Grotendeels de zelfde vragen als in Lausanne waren dus aan de orde. Tot drie maal toe werden de verschillende rapporten in volledige conferentievergaderingen besproken voor ze zonder enige tegenspraak, nemine contradicente aanvaard werden.

Bij de definitieve redactie werd vooraan een overzicht gegeven van de — *dankbaar geconstateerde* — verenigingsarbeid, die omstreeks Lausanne-1927 alom ter hand genomen was. Gewezen werd op de nauwe betrekkingen, die in de laatste tien jaren aangeknoopt waren tussen de anglicaanse kerkgemeenschap en de europese oud-katholieke kerken, de oosters-orthodoxe kerken, de kerken van Finland, Estland en Letland; de vereniging van drie kerken in Canada in 1925 (methodistische, presbyteriaanse en congregationalistische kerken); de vorming van de Kerk van Christus in China in 1927 (uit baptistische, methodistische, presbyteriaanse, congregationalistische en gereformeerde kerken, de United Brethern, de Verenigde Kerk van Canada, en zes andere zelfstandige chinese kerken). Geconstateerd werd, dat vereniging van kerken van eenzelfde confessie (b.v. de wereldverbonden van anglicanen, luthersens, baptisten, presbyterianen) de kloven vaak verbreedde. Nochtans: het streven naar eenheid werd hoe langer hoe meer over de gehele wereld van beslissende betekenis.

Om nu verschillende onderdelen van de te Edinburg aangenomen rapporten beter te verstaan, is het dienstig te letten op wat aan het slot der conferentie in een „betuiging van de eenheid in gehoorzaamheid jegens onzen Here Jezus Christus” werd uitgesproken:

„We zijn één in het geloof aan onzen Here Jezus Christus, het vleesgeworden Woord Gods. Wij zijn één in onze gehoorzaamheid aan Hem, het Hoofd van de Kerk, den Koning der koningen, den Heer der heren. We zijn één in de belijdenis, dat deze gehoorzaamheid de voorrang heeft boven alle andere verplichtingen tot gehoorzaamheid, die aanspraken op ons zeggen te hebben.

Deze eenheid bestaat niet in de overeenstemmingen in ons den-

ken of in de toestemming van onze wil. Ze is in Jezus Christus Zelf gegrond, in Hem, Die leefde en weer opstond, om ons tot den Vader te brengen, en door den Heiligen Geest in Zijn kerk woont. Wij zijn één, omdat wij allen voorwerpen Zijner goddelijke liefde en genade zijn, en wij door Hem geroepen zijn om van Zijn evangelie in de gehele wereld getuigenis af te leggen.

Onze eenheid is een eenheid des harten en des geestes. Ons leven in Christus is wat zijn uiterlijke vormen aangaat gesplitst, daar we Zijn wil aangaande Zijn kerk op verschillende wijze verstaan. We geloven intussen, dat een dieper verstaan ons tot een gezamenlijk (verenigd) kennen der waarheid, die in Jezus gegeven is, leiden zal

Hierin — en ook in het vervolg ervan — wordt het geloof uitgesproken in een eenheid boven of onder geloofsverdeeldheid. Gemeenschappelijk zingen, lezen der Schrift, beraadslagen en bovenal: gemeenschappelijke arbeid geeft — en volgens de opstellers: geve al meer — uitdrukking aan de „universele boven-gezindtelijke” eenheid en vrede, die er in Christus reeds is.

Een merkwaardige tegenstelling wordt hierin openbaar: *enerzijds* kloven, omdat men Christus' Woord verschillend opvat; *anderzijds* in Dienzelfden Christus toch samen één. Hoe komt men tot het poneren van deze paradox? Het antwoord moet luiden: omdat men Christus losmaakt van Zijn Woord. Het is mogelijk Christus te vinden, ook al ziet men Zijn openbaring niet duidelijk, of heeft men een diametraal verschillende opvatting over Zijn Woord. *Zodoende komt men tot het beweren, dat de eenheid niet bestaat in overeenstemmingen in het denken of in toestemming van de wil.* De opvattingen over Christus' geboorte en opstanding, over Zijn Persoon en Zijn Geest doen blijkbaar aan die edinburger eenheid niets af. Omdat, boven de tegenstellingen (antithesen) uit, Christus allen verenigt (synthese).

We herinneren in dit verband aan wat dr Visser 't Hooft poneerde: alle verschillende kerken erkennen toch één Heer. In Die Kirche und die Kirchen heeft prof. dr Karl Barth hetzelfde uitgesproken: *de eenheid van de kerk ligt niet in de eensgezindheid der broeders, maar in den enen Christus* ⁷⁶). De opvatting van Barth over het

⁷⁶) I. P. C. van 't Hof, Het Zendingsbegrip van Karl Barth, Hoenderloo, 1946, blz. 18.

Woord moeten we als achtergrond van deze stelling zien. Volgens hem is God de Verborgene, die zó verborgen is, dat de openbaring slechts signalen en alarmtekens bevat van het Woord. *Het Woord Gods hebben wij steeds in een historische, „welthafte” gestalte, die als zodanig niet het Woord Gods is, omdat ze deel uitmaakt van de door de zonde beheerste wereld. Ook Jezus Christus, zoals Hij optrad als rabbi van Nazareth, was een gestalte. Des te meer is het van de kerkelijke belijdenisgeschriften te zeggen, dat deze historische formuleringen van het inzicht in de openbaring van een bepaalde kring gestalten zijn. In Zijn vrijmacht kan de in Zijn wezen ononthulbare God door al deze gestalten heen tot ons spreken en ons Zijn echte Woord doen horen* ⁷⁷⁾. Barth scheidt de gestalte en het gehalte van het Woord Gods. Door Zijn Geest kan God echter synthese geven, zodat in de gestalte het gehalte te vinden is. Die Bibel ist Gottes Wort, sofern God sie sein Wort sein lässt, sofern God durch sie redet.

Het is te begrijpen, dat Barth's gedachten mede de oorzaak zijn geweest, dat de edinburger conferentie uitsprak, dat er in Christus eenheid kan zijn, zonder dat men het eens hoeft te zijn over het Wóórd van Christus. Wanneer immers Jezus van Nazareth, de bijbel, de confessies slechts gestalten der openbaring zijn, en door al die gestalten heen het gehalte van de openbaring soms zichtbaar wordt, dan is de eenheid in Christus realiteit bij hen, die existentieel willen zoeken naar het gehalte der openbaring. God openbaart Zich door alle tegenstrijdigheden der Schrift heen, zou Hij zich niet openbaren door alle tegenstrijdige confessies en liturgieën heen? Belijdenissen geven toch maar uitzichten op de waarheid: boven vrijzinnigheid, orthodoxie, katholicisme en protestantisme uit is de eenheid in Christus te vinden. Het zou hoogmoed zijn te beweren, dat eigen stelsel het ware is; laten allen zich nederig zetten tot luisteren naar Gods actieve, dynamische, dat is door alle „Gestalten” heenslaande openbaring.

Hoewel de duitse Evangelische Kerk niet te Edinburg, evenmin als te Oxford vertegenwoordigd was, en daardoor veel volgelingen van Barth op de conferentie gemist werden, moeten we er wel rekening mee houden, dat zijn gedachten van het begin van zijn optreden sterk missionerend gewerkt hebben. Te Edinburg waren

77) I. P. C. van 't Hof, a.w., blz. 29—40.

daarom uit alle landen figuren aanwezig, die min of meer onder invloed van zijn theologie — *de dialectische theologie* genaamd — stonden. Het feit, dat deze theologie ondanks de nadruk op Gods vrijmacht toch eigenlijk de deugdelijkheid en absoluteitheid van Gods Woord betrekkelijk maakt, was de oorzaak van het feit, dat modernen en barthianen elkaar toch „vonden” in een betuiging van eenheid.

Terwijl wij deze eenheidsgedachte als achtergrond in het oog blijven houden, willen we verder op de inhoud der eenstemmig te Edinburg aangenomen rapporten letten.

Allereerst treffen wij vrij schriftuurlijke klanken aan, wanneer gesproken wordt over genade, rechtvaardiging, heiliging:

„Wanneer wij spreken van Gods genade, dan denken wij aan God Zelf, zoals Hij Zich in Zijn Zoon Jezus Christus geopenbaard heeft. Wat goddelijke genade is, is slechts hun bekend, die weten, dat God liefde is, en dat alles, wat Hij doet, uit liefde in de verwerking van Zijn rechtvaardige plannen geschiedt. Zijn genade openbaart zich in onze schepping en onderhouding en in alle zegeningen van dit leven, echter bovenal in onze verlossing door het leven, de dood en de opstanding van Jezus Christus, in de zending van den Heiligen en levengevenden Geest, in de gemeenschap der kerk en in de gave van het Woord en de Sacramenten. De verlossing en het heil van den mens ontspringen aan God alleen. Die tot Zijn genadig handelen niet van de zijde van den mens gedreven wordt, maar alleen door Zijn vrije, overstromende liefde” (II, I).

„Rechtvaardiging is dat handelen Gods, waardoor Hij onze zonden vergeeft en ons in de gemeenschap met Hemzelf brengt. Hij heeft in Jezus Christus en Diens kruisdood de zonden geoordeeld en Zijn liefde aan de zondaars geopenbaard en aldus de wereld met Zich verzoend. Heiliging is dat werk Gods, waardoor Hij ons en de gehele kerk door den Heiligen Geest voortdurend vernieuwt, terwijl Hij ons van het geweld der zonde vrijmaakt, ons in de heiliging doet groeien en ons naar het beeld Zijns Zoons verheerlijkt door deelname aan Zijn dood en Zijn verhoogd leven. Deze vernieuwing, die tot voortdurend leven in den Geest en tot verzet tegen het kwaad aandrijft, blijft van het begin tot het einde Gods gave. Hoever we ook in de heiliging toenemen, zo berust toch onze gemeenschap met God steeds op de vergevende liefde Gods” (II, II).

De goede indruk, die deze verklaring — waar we om de vaagheid

hier en daar vraagtekens bij zouden kunnen plaats — op ons mocht maken, wordt weggenomen, als we verder lezen in de rapporten, welke gedachten door de afgevaardigden verder uitgesproken werden over *Gods Woord*. In een gemeenschappelijke uitspraak is allereerst Barth's opvatting over de openbaring vastgelegd. Immers, Barth scheidt Gods Woord (gehalte) en de Schrift (gestalte). *De Schrift* is een historische feilbare en aan de bijbelcritiek te onderwerpen oorkonde van een menselijke religie, eigenlijk an sich een stilstaand, *statisch* ding. Maar Gods Woord, Zijn openbaring is actief, *dynamisch*. Het Woord Gods is zelf de daad Gods, Gods spreken is identiek met het horen van den mens. En zo wordt de volgende uitspraak begrijpelijk:

„We zijn één in de verklaring, dat het Woord Gods steeds levend en dynamisch en met Gods handelen onlosmakelijk verbonden is. „In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God, en het Woord was God”. God openbaart Zich aan ons door dat, wat Hij doet: door het handelen, waardoor Hij de verlossing van den mens volbracht heeft en waardoor Hij werkzaam is de persoonlijke gemeenschap met Hem te herstellen” (III, I).

Met geen woord wordt in deze uitspraak zelfs gerept over een openbaring Gods, die klaar en helder vastgelegd zou zijn in de onfeilbare Schriften. De tekst: „In den beginne was het Woord” wordt aangehaald, maar onmiddellijk wordt welbewust duidelijk gemaakt, dat dit Woord daad is. Men zou dus ook kunnen lezen: „In den beginne was de Daad”. Bij de discussie over deze passage werd duidelijk uitgesproken, dat de verbinding van het Woord met het handelen Gods een opvatting is „die een grote plaats in de continentale uitleggingen van het „Woord” heeft ingenomen en ons (bedoeld zijn de anglicanen) met onze lutherse broeders verbonden heeft” ⁷⁸). De zogenaamde angelsaksische en continentale stromingen, die steeds in de oecumenische beweging op te merken zijn, vonden elkaar dus in de formule: Gods spreken = Gods handelen. Maar hiermee is Christus, het Woord — aangenomen, dat men Hem als goddelijken Persoon aanvaardt — losgemaakt van de *Schriften*. Deze laatste zijn niet meer de lamp, maar door haar is soms het lichtschijnsel van Gods dynamische openbaring zichtbaar.

78) Leonhard Hodgson, *Das Glaubensgespräch der Kirchen*, Zollikon—Zürich, 1940, blz. 147.

De verklaring deelt ons verder nog mede, dat door sommigen naast de Schriften — „als het in woorden uitgedrukt getuigenis van de openbaring in het Woord” of „de oorkonde van het geopenbaarde Woord Gods” — ook nog de traditie hoog geschat werd (III, II). Bedoeld zijn hier de grieks-katholieken. Anderen waren genegen om naast de openbaring in Christus openbaringen in andere godsdiensten te aanvaarden, die, zij het op lager niveau staande, nochtans zoals de godsdienst der Hebreëen, de oud-testamentische religie, voorbereidingen voor het evangelie (*praeparationes evangelicae*) zijn (III, II). Verschillende afgevaardigden van *kerken* te Edinburg spraken dus als hun vaste overtuiging uit, dat in de traditie en in heidense religies lampjes van openbaring schijnen.

Terwijl andere lampen niet gedoofd, ja veeleer rechtens erkend worden, wordt de lamp der openbaring Gods in de Schriften, zoals ze daar liggen, gedoofd doordat deze slechts een getuigenis, een oorkonde van de openbaring, dus een *weerspiegeling van het licht, niet het licht zelf* wordt genoemd. Omdat de bijbel slechts een soort afschijnsel van het licht is, wordt het kritisch bezien hiervan als nuttige arbeid dankbaar aanvaard. Wetenschappelijke, dus vaak: *bijbel-critische*, arbeid „kan de kerk een grote dienst bewijzen en haar helpen aan een juiste uitlegging van de heilige Schrift, als aan deze (wetenschappelijke, bijbelcritische arbeid) de noodzakelijke vrijheid niet ontzegd wordt” (III, II). Volgens deze opvatting schijnt de lamp der Schrift niet helder, ze is eerder een gebrekkige spiegel die onvolmaakt het licht weergeeft. We hebben, zo wordt geciteerd, een schat in aarden vaten. Laat de wetenschap nu de weerspiegeling van het licht maar kritisch ontleden *in volle vrijheid*. Hij, die zeggen wil à la Luther: Van het licht Gods zullen ze afblijven!, legge de hand op de mond. Want in en achter en door de vaak tegenstrijdige bijbel heen is het licht te vinden.

In dit verband verwondert het ons niet, als onder de titel: „De gave der profetie en het ambt van het Woord” uitgesproken wordt:

„De volkomen en afsluitende openbaring die ons in Jezus Christus geschonken is, zou zeker van de wereld verdwenen zijn, als er niet met den Geest begaafde mensen waren geweest, die haar bewaard en verkondigd hadden. De openbaring is dus niet slechts een gebeuren in het verleden maar ze is een steeds tegenwoordig Woord, door hetwelk God onmiddellijk tot de luisterende ziel spreekt. Alle

mededelingen van den Geest zijn verder mededelingen van Gods goddelijk handelen. Hier vindt het profetenambt zijn plaats in het gemeenschappelijk leven der kerk" (III, VII).

Dat wat we boven reeds aantroffen: de dynamische opvatting van het — niet volledig schriftgeworden — Woord, treffen we ook hier weer aan. En we denken weer aan de slagzin uit de dialectische theologie: God spreekt — de mens hoort. *Enerzijds* wil men nog wel erkennen, dat in Christus de openbaring volkomen en afgesloten is, doch *anderzijds* stemt men niet toe, dat de volkomen en afgesloten openbaring te vinden is in de afgesloten canon. Neen, Gods openbaring heeft ook in het heden plaats en deze is dan niet gebonden aan de in woorden vastgelegde openbaring in het verleden. Immers het steeds presente Woord (wel te onderscheiden van de bijbel) spreekt *on-middel-lijk* tot de luisterende ziel. Feitelijk is door deze uitspraak — hoezeer ook het handelen Góds vooropgesteld is — de luisterende vrome méns als lampje erkend met voorbijgang van het enige licht, dat de wereld helpen kan: het Woord.

Wanneer dan ook gesproken wordt van profetie, van het telkens toepassen van de ene in Christus geopenbaarde waarheid op de tijdsomstandigheden, van het spreken van den Geest, door wien Hij wil — missen we de verwijzing naar de Schriften. Het subjectivisme spreekt hier, ook al wordt gesproken van een toetsen van de profetie aan de toevertrouwde waarheid door de kerk. Want, wat verstaat men onder „toevertrouwde waarheid", gezien de reeds weergegeven meningen over de bijbel?

De in de rapporten neergelegde uitspraken nu verder beziende, valt het ons op, dat steeds de aandacht is gevestigd op dat, wat verenigt, en dat daarnaast gereleveerd is, dat wat (nog) scheidt. Deze methode is in zekere zin bedriegelijk, omdat vaak uit de weergave van het laatste duidelijk blijkt, dat men de formulering van dat wat verenigt verschillend interpreteert. Bij alles komt echter duidelijk de opzet naar voren: door overkoepelende formules en universele instemming daarmee wil men komen tot de stichting van de *verenigde kerk*. Enkele voorbeelden mogen dit duidelijk maken:

„Tussen de kerken of binnen de kerken, die door ons vertegenwoordigd worden, is de nadruk verschillend, die op het Woord of op de sacramenten gelegd wordt, maar we stemmen alle daarin over-

een, dat een dergelijk onderscheid geen hindernis voor vereniging hoeft te zijn" (II, V).

„De meesten van ons zijn het er over eens, dat de vraag naar het getal der sacramenten bij het streven naar een verenigde kerk niet als een onoverkomenlijke scheidslijn moet worden beschouwd" (V, III).

„We geloven, dat elk sacrament zó moet worden bediend, dat allen het als een handeling kunnen erkennen, die in naam der algemene kerk wordt voltrokken. Hiertoe is er een geordende geestelijkheid nodig, waarvan allen erkennen, dat zij de sacramenten in naam der algemene kerk beheert" (V, IV).

„Het is noodzakelijk voor een verenigde kerk, dat zij een algemeen erkend ambt bezit" (V, VII, A, IV).

„In een verenigde kerk moet de enge verbondenheid van de presbyters (ouderlingen) en de (kerke-) raad met de bisschop en de verbondenheid van de niet-amtsdragers met beiden, in de leiding van de kerk gehandhaafd of hersteld worden. Zo zou het bisschopsambt tegelijk constitutioneel en representatief voor de ganse kerk zijn. Als het geestelijke ambt van de verenigde kerk in voldoende mate de karakteristieke bestanddelen van het bisschoppelijke, presbyteriale en congregationalistische systeem bevatte, dan zouden de tegenwoordige aanhangers van deze systemen wederzijds elkaars plaatsen in de kerk Gods erkend hebben. Allen zouden dan een geestelijk thuis in de verenigde kerk kunnen vinden, en de leer van de apostolische successie zou op een gemeenschappelijke geloofsbasis de volheid ontvangen, die haar toekomst, wijl zij tegelijkertijd op het Woord, het geestelijke ambt en de sacramenten betrekking heeft" (V, VII, B).

Wat deze laatste verklaring betreft: enige afgevaardigden konden zich met dit streven naar uniformiteit niet verenigen. Zij waren van mening dat verscheidene vormen van kerkregering zij aan zij konden blijven bestaan, en dat er bovendien plaats moest zijn voor groeperingen als die der kwakers en van het Leger des Heils. Maar de meerderheid sprak zich uit voor een verenigde kerk, die gecomponeerd zou zijn uit verschillende elementen. De weg, die Lausanne insloeg, werd niet verlaten. Opvallend is, dat bij deze dingen meer *de praktijk* spreekt, dan de argumentatie uit het Woord Gods. Wanneer tenslotte gezegd wordt, dat de definitieve gestalte van de verenigde kerk niet enkel van de ervaring uit het verleden, maar

voor alles van de voortdurende leiding des Heiligen Geestes zal afhangen, dan blijkt hier weer het subjectieve standpunt. De leiding van het in het verleden geopenbaarde, voor het heden zo krachtige, Woord schuwt men. Alles wordt verwacht van nieuwe openbaringen, die de begeerde unie helpen realiseren. Hoe de verenigde kerk zal zijn, is reeds te zien: een synthese; een samenvatting van vroeger tegengestelde groeperingen; een tehuis, dat tegelijk de uniformiteit en de pluriformiteit dient; een mozaïek van felle en fletse kleuren, die toch een eenheid wil zijn. We zien een bisschop; bemerken, dat het getal der sacramenten er niet toe doet; horen van tucht niet spreken. *De geprojecteerde kenmerken der verenigde kerk komen overeen met de door de Reformatie aangewezen kenmerken der valse kerk* ⁷⁹).

Wij willen de aandacht ook nog richten op het laatste aangenomen rapport over de eenheid der kerk in leven en eredienst, dat zeer belangrijk is voor de kennis der oecumenische strategie.

In de inleiding daarvan wordt gezegd, dat het doel is het ideaal der kerk te verwezenlijken: het éne levende lichaam, dat God in Christus aanbidt en dient, en dat de vervulling van de gebeden van Christus en van onszelf is. Vervolgens wordt dan gesproken over verschillende opvattingen van kerkelijke eenheid (praktische samenwerking, avondmaalsgemeenschap, corporatieve vereniging); vormen van gelijkheid ten aanzien van de confessie en de (al of niet sacramentele) eredienst, die basis voor kerkelijke eenheid vormen; hindernissen voor kerkelijke eenheid. Vervolgens wordt in 17 — door John Mott opgestelde — punten de vraag beantwoord, hoe de eenheid dichterbij te brengen is. Op het volgende wordt gewezen:

1. De noodzaak van meer omvattende kennis van de verschillende kerken.
2. De theologische opleiding dient bij kerkgeschiedenis, liturgie, symboliek, enz. de oecumenische beweging te bespreken. Studenten der verschillende kerkelijke seminaries dienen wederzijdse uitwisselingen te bevorderen. Het oecumenisch instituut te Genève en het werk der christelijke studentenbeweging (W.S.C.F.) kan hierin nuttig werk doen.
3. Aankweken van een oecumenische gezindheid bij jong en oud.

⁷⁹) Zie de Schotse Belijdenis, hoofdstuk 18; Nederlandse Geloofsbelijdenis, art. 29 en 32; Franse Geloofsbelijdenis, art. 27 en 28.

4. Studiegroepen dienen alom ingesteld te worden, zoals dit reeds in Australië, Frankrijk en Nederland geschiedde.
5. Bizondere gebedslagen voor de eenheid dienen gehouden.
6. Wederzijdse kerkelijke hulpacties kunnen zeer bevorderlijk zijn voor het aankweken van de oecumenische geest.
7. Gemeenschappelijke evangelisatie-campagnes en acties tegen sociale en zedelijke noden. „De conferentie bindt alle kerken haar dringende wens op het hart om gemeenschappelijk met christenen van andere gemeenschappen evangelisatiearbeid te organiseren en door te voeren, niet het minst om voor de massa's, die van het christendom vervreemd zijn, krachtig getuigenis af te leggen en ook om de eenheid in het evangelie, dat in geestelijke broederlijkheid de leden van verschillende kerken verbindt, tot uitdrukking te brengen en opnieuw te versterken". Hierbij wordt herinnerd aan voorbeelden van gemeenschappelijk ondernomen campagnes in Voor-Indië, China, Japan en Korea.
8. Leidende principes bij samenwerking. Hierbij wordt behalve op de praktische noodzaak van gemeenschappelijk overleg inzake voldoende financiële hulp en inzake een eenvoudige organisatie om een concrete werkelijke nood te lenigen, gewezen op de vereiste wil om gezichtspunten en onderscheiden kentekenen der samenwerkende groepen te verstaan en de noodzakelijke bereidheid om aan te nemen, wat andere te geven hebben. De leiders moeten de christelijke eenheid niet verstoren door onhelder denken, onwetendheid of vooroordeel, al hun arbeid zij een Christus-gelijkvormige dienst. „In eerste en laatste instantie blijft de erkenning van de heerschappij van Christus en de overtuiging, dat samenwerking en eenheid aan Zijn wil beantwoordt het voornaamste".
9. Bonden voor eenheid, zoals de „Anglican and Eastern Churches Association" in Engeland en de „Fellowship of Unity" in Egypte, dienen alom gesticht. (De laatst genoemde bond organiseert conferenties, organiseert voordrachten over religieus leven en praktische arbeid van verschillende kerken, levert aan de pers opstellen over oecumenische vragen, enz.).
10. Regionale conferenties naar het voorbeeld der conferenties te Oxford en Edinburg kunnen de oecumenische beweging dienen.

11. De jeugdbeweging (christelijke jeugdorganisaties, christelijke studentenverenigingen) dienen gesteund. De christelijke Wereld-Jeugdconferentie in 1939 te Amsterdam wordt hartelijk aanbevolen.
12. Kanselruil en wederzijdse avondmaalsgemeenschap moeten, indien volgens de kerkelijke wetten mogelijk, in praktijk gebracht worden. Desnoods zou men het avondmaal van een andere kerk kunnen bijwonen zonder het mee te vieren, om „de reeds bereikte maat van geestelijke eenheid” uit te drukken.
13. Plannen voor kerkelijke vereniging dienen ontworpen en, als de tijd rijp is, uitgevoerd.
14. In bepaalde gebieden, waar de bevolking plotseling aanwast of door kolonisatie nieuwe centra ontstaan, is gemeenschappelijk handelen der verschillende kerken noodzakelijk om concurrentie en krachtsverspilling te vermijden. Hetzelfde geldt van stadscentra, waar de bevolking afneemt.
15. Territoriale en internationale eenheid. Wat moet de voorkeur hebben: verbinding met kerken van dezelfde belijdenis in de gehele wereld of eenheid met kerken van andere belijdenis binnen een bepaald gebied? „De ervaring leert dat de christelijke zaak door de veelheid van gescheiden kerken binnen een bepaald gebied zo grote schade lijdt, dat de territoriale eenheid van kerken in normale omstandigheden geprefereerd moet worden, waar zij zonder schending van de grondstellingen der kerken kan bereikt worden”. Het gevaar is er echter, dat een nationale verenigde kerk zich isoleert van de rest van de wereld. De Verenigde Kerk van Canada heeft daarom niet alleen drie kerken tot een kerk samengevoegd, maar zij onderhoudt ook contact met de oecumenische lichamen, waar de drie verenigde kerken vroeger bij aangesloten waren.
16. De oude en jonge kerken dienen beide in alle aangelegenheden vrij te zijn en de leiding van Gods Geest telkens naar eigen inzicht te volgen. Wel moeten de oude kerken de jonge kerken op het zendingsveld met hulp en raad bijstaan. „Met grote waardering heeft de conferentie van bewegingen voor kerkelijke vereniging in veel delen der wereld vernomen. Het verenigingsplan voor de kerk van zuidelijk Voor-Indië,

waarover op dit ogenblik drie kerken onderhandelen, is volgens haar bijzondere aandacht en intense studie waard, omdat daarin de poging wordt ondernomen om in een verenigde kerk kerklichamen op te nemen, die geheel verschillende stelsels, namelijk het bisschoppelijke, het presbyteriale en het congregationalistische, onderhouden. Hoe nodig biddende overweging van dit ontwerp is, bewijst verder het feit, dat verhandelingen betreffende de eenheid op dezelfde basis in andere delen der wereld in een vergaand stadium zijn. Wanneer de kerken in het oosten zich met dergelijke gevallen bezighouden, worden ze daardoor tot grote geloofsdaden opgeroepen".

17. De Wereldraad van Kerken. Onder dit punt wordt medegedeeld, dat de conferentie te Edinburg evenals die te Oxford in principe accoord gegaan is met het voorstel een Wereldraad van Kerken te vormen. Enige leden der conferentie stemden hier niet mee in. Uitgesproken werd voorts, dat de kerken zich op de basis van de incarnatie (vleeswording van Christus) moesten ontmoeten.

Bovenstaande 17 punten, ontworpen door een pionier op het gebied der oecumenische beweging, vormen als het ware een vademecum oecumenicum. Nu Edinburg weer meer dan een tiental jaren achter ons ligt, is het gemakkelijk te constateren, dat deze, een climax vormende punten, almeer in praktijk gebracht zijn en worden. *Als zodanig verdienen zij bijzondere aandacht.* En hij, die een oecumenische beweging, die niet op het volle Woord van den Christus der Schriften gegrondvest is, afkeurt, zal het signaal op onveilig zetten, als de oecumenische trein een dezer 17 punten passeert. En dit zal hij des te meer doen, als hij weet, dat kerken meereizen, die te Edinburg door haar vertegenwoordigers tegenover meningen van anderen uitspraken, „dat het rijk Gods zichtbaar wordt in de vooruitgang der kerk in deze wereld en in zijn werk in alle gelovigen, of zelfs in alle mensen van goede wil in de gehele wereld" (III, V). Want indien het koninkrijk Gods gemaakt wordt tot een zaak van vooruitgang, evolutie, goede wil, dan kan niet meer gezongen worden: de trein van het evangelie der vrije genade nadert ⁸⁰⁾, neen, dan komt de expres van den autonomen mens aanstormen.

80) The gospels train is coming, titel van een spiritual (geestelijk lied) van Amerikaanse negers.

C. DE INTERNATIONALE ZENDINGSRAAD.

Van Edinburg-1910 tot Jerusalem-1928.

De grote Zendingsconferentie te Edinburg — waaraan de onder A en B besproken bewegingen voor een gedeelte haar ontstaan te danken hadden — stond in het teken van de optimistische leus: de prediking van het evangelie in deze generatie. Algemeen leefde het besef, dat een beslissend uur was aangebroken in de zendingsgeschiedenis. Van de toename van religieus leven onder de volken had men grote verwachtingen, te meer, omdat velen de heidense godsdiensten als een paedagogische voorbereiding voor het christendom beschouwden. Men verkreeg een overzicht van wat er geschiedde; duidelijk werd ook hoeveel terrein er nog braak lag. Het accent werd daarom gelegd op de vereiste *zendingsstrategie*. „Planmatige” samenwerking van zendingsgenootschappen!

Daarom werd een voortzettings-comité van ongeveer 40 zendingsleiders benoemd, dat de opdracht ontving de internationale samenwerking te bevorderen. Met John R. Mott als voorzitter en J. H. Oldham als secretaris heeft dit comité zich dan ook in de eerste jaren terdege van zijn opdracht gekweten. John Mott reisde de wereld rond. Het driemaandelijks orgaan: *The International Review of Missions* werd opgericht. Regionale conferenties werden georganiseerd. En toen in 1914 de wereldoorlog uitbrak — desillusionerend voor de optimisten, die droomden van een spoedige verwerkelijking van Gods koninkrijk op aarde, catastrofaal voor de duitse zending — werd het bestaande comité om alle arbeid niet lam te leggen, omgezet in een „noodcomité van samenwerkende zendingen”.

Na 't zwijgen der kanonnen was het daarom mogelijk de verbroken verbindingen tussen de angelsaksische en de continentale zending (en met name de duitse) te herstellen. Van 22—28 Juni 1919 kwam te *Crans* in Zwitserland een conferentie van een veertigtal deelnemers uit twaalf landen samen. Men kwam aldaar tot de conclusie, dat een werkelijk representatieve, internationale commissie noodzakelijk was. Op de conferentie te *Lake Mohonk* (Verenigde Staten) van 1—6 October 1921 kwam men overeen over te gaan tot de *stichting der Internationale Zendingsraad* (*International Missionary Council*, voortaan aan te duiden als I.Z.R. of I.M.C.). Een uitvoerend comité werd gevormd, waarin 16 leden uit Amerika,

4 uit Engeland en 4 van het europese continent zitting kregen. Van het begin was dus — dank zij de evenredige vertegenwoordiging — de angelsaksische invloed groot. En daardoor had het modernisme direct een stem in de nieuwe Raad. Temeer, omdat *géén grondslag* werd aangenomen. De Raad diende immers slechts voor praktische samenwerking! Betreffende dit punt heette het daarom: „Geen beslissing zal van de Raad mogen worden gevraagd en geen uitspraak zal door dit lichaam worden gedaan over enige vraag van kerkelijke of leerstellige aard, waarover de leden van de Raad of de daarbij aangesloten lichamen, onderling van mening verschillen”.

Over deze uitspraak ontstond nogal enige deining in de zendingswereld; de mogelijkheid of onmogelijkheid van samenwerking in de zending kwam in bespreking. Daarom publiceerde de volgende vergadering van de Raad te *Oxford* in 1923 hierover een verklaring. Hierin werd uitgesproken, dat de I.Z.R. nooit inzake kerkorde of kerkleer een eigen stelsel trachtte te ontwikkelen. „Iedere kerk of corporatie brengt in deze Raad eigen opvattingen en overtuigingen hieromtrent mede. Het is niet de taak van de Raad om uit te maken, welke van deze de juiste is”. In deze formulering — *de grondslag van de I.Z.R.* genoemd ⁸¹⁾ — komt dus klaar uit, dat schapen en bokken, herders en huurlingen toegelaten worden. Hoewel volgens de Schrift zending werk der kerk is, die waken moet (2 Tim. 4 : 1-5), steeds gereed moet staan om de ketterij — vaak zo welig tierend op het zendingsveld — te signaleren, wordt hier het zwaard in de schede gestoken, de alarmerende bazuin weggeworpen. Zendingsarbeiders van alle landen verenigt u tot coöperatie binnen de I.Z.R.

Immers, zo gaat de publicatie van *Oxford* verder, — en nu wordt toch over een soort *basis* gesproken! — het is bij internationale samenwerking, niet zo, dat een menigte elkander tegensprekende meningen wordt aangetroffen: „De Raad is zich integendeel bewust van een grote mate van overeenstemming, voortspruitende uit de gemeenschappelijke plicht, taak en verantwoordelijkheid om het evangelie van Jezus Christus in de gehele wereld te prediken, welke ervaring verdiept wordt door onze kennis van de ellende, door de

81) E. van Boetselaer van Dubbeldam van der Hoop van Slochteren, *De Internationale Zendingsraad, zijn doel en zijn taak*, Zeist, 1931, blz. 4.

zonde veroorzaakt en van de heerlijkheid ons in Christus geboden. Wij zijn bovendien verbonden door een gemeenschappelijke hechte trouw aan Christus, omdat wij met blijdschap instemmen met de belijdenis van Petrus: „Gij zijt de Christus, de Zoon van den levenden God”, en van Thomas: „Mijn Heer en mijn God”. Het geheim onzer samenwerking is gelegen in de tegenwoordigheid van Jezus Christus als menselijk Vriend en goddelijk Helper”. Zo is hetgeen verbindt oneindig meer, dan hetgeen scheidt. Overleg en coöperatie zijn zo mogelijk bij onderhandelingen met regeringen, strijden voor vrijheid van godsdienst, bestrijden van opium- en drankgevaaren, vertalen van de bijbel, verspreiding van christelijke lectuur, stichting van scholen en ziekenhuizen. „Geheel in strijd met de geest dezer beweging zou het zijn om deze samenwerking te willen bevorderen in werkzaamheden waarbij gewetensconflicten zouden kunnen ontstaan, of overtuigingen omtrent leer of kerkorde, in het gedrang zouden komen”.

Het is te begrijpen, dat deze verklaring niet alle bezwaren wegnam, en dat in de loop der jaren stemmen opgingen om een zendingsraad op confessionele basis te stichten. Want de I.Z.R., die *in naam zonder grondslag* was, had *in feite wèl een grondslag*: een Christus in Wien vrijzinnigen en rechtzinnigen tot eendrachtige samenwerking inzake zendingsstrategie en zendingspraktijk verenigd worden. Men ging uit van de gedachte, dat „kerkelijke zaken” als belijdenis en kerkorde eigenlijk van het zendingswerk kunnen geabstraheerd worden. We willen hier direct constateren, dat deze opzet regelrecht inging tegen het bevel van den groten Herder der schapen, Die de „andere schapen”, die nog niet van de kerkstal zijn, vergadert door Zijn zuiver Woord en Zijn, alle liberale afval van Hem hatende, kerk. De I.Z.R. stelde zich ten doel allen te verenigen, die zeiden: Here, Here en bereid waren hun interpretatie van dien „menselijken Vriend en goddelijken Helper” onder de heidenen te verkondigen of te doen verkondigen. De valse profetie, het verheidenste christendom was bij voorbaat zeker in deze organisatie een plaats te vinden en door haar gesteund te worden. De vragen betreffende grondslag en wettig adres der kerk zouden immers, wanneer men spreken ging over zending (= kerkplanting!) door een rookgordijn verborgen worden gehouden. Ook bij de I.Z.R. was van den beginne de daad, de georganiseerde coöperatie centraal — niet het Wóórd.

Ondanks de weerstand, die geboden werd, zette de I.Z.R. het werk voort. Een uitvoerend comité vergaderde verschillende malen. Op een vergadering te *Atlantic City* in 1925 werd het voorstel van dr John Mott aanvaard, om in 1928 een grote vergadering van de I.Z.R. te houden met vele genodigden. Te *Rättvik* in Zweden werd besloten dat de conferentie van 1928 te *Jerusalem* zou plaats vinden, op de Olijfberg. De keuze van deze plaats werd beïnvloed door het feit, dat Jerusalem door de ligging tussen oost en west en door de vele plaatsen met — door oost en west hooggehouden en daardoor beiden verzoenende — herinneringen, de aangewezen plaats voor een ontmoeting was. Immers niet alleen de westerse zendingsmensen, doch ook de uit de kerken op het zendingsveld voortgekomen leiders zouden op de conferentie aanwezig zijn. Naast de in functie zijnde secretarissen dr J. H. Oldham en dr A. L. Warnshuis werd dr W. Paton benoemd om zich speciaal te geven aan de voorbereiding der conferentie. In verband met de te behandelen onderwerpen, zoals de christelijke boodschap in verhouding tot de niet-christelijke systemen, godsdienstige opvoeding, het rassen-conflict, werden verschillende deskundigen aangezocht om voorbereidende rapporten te vervaardigen.

Intussen bereisde de voorzitter van de I.Z.R. dr John R. Mott weer grote delen der aarde; in 1924 Noord-Afrika en West-Azië, in 1925-1926 verschillende landen rondom de Stille Zuidzee (o. a. Nederlands-Indië). Deze reizen hebben evenals die van 1912-1913 grote betekenis gehad. In de meeste gevallen slaagde dr Mott erin om op overtuigende wijze de noodzaak van *Zendingsraden* te bepleiten. Deze moesten komen in de landen van uitzending, maar ook in de landen waar het zendingswerk plaats vond. En dan moesten deze laatsten niet samengesteld zijn enkel uit vertegenwoordigers van de zendingscorporaties (zoals de Ned.-Indische Zendingsbond enkel de zendelingen verenigde), neen, er moesten *Nationale Christen-Raden* komen, waarin ook de inlandse kerken vertegenwoordigd waren. Waren er omstreeks 1910 nog maar twee zendingsraden, sindsdien werden er verschillende gevormd op het thuisfront (b.v. in 1912 in Denemarken, in 1918 in Finland) en op het zendingsterrein (b.v. 1922: oprichting van de Nationale Christen-Raad van China, en van Birma, India, Ceylon; 1923: stichting van die van Japan). Hierdoor — in 1928 waren er reeds 26 van zulke lichamen — kreeg de I.Z.R. een stevige organisatorische onderbouw. De

nationale zendingsraden konden nu de afgevaardigden naar de conferentie van Jerusalem benoemen.

Het is echter de vraag, of de vorming van zendingsraden tot de bloei der kerk heeft bijgedragen. Slechts bij uitzondering — zoals bij de Duitse Evangelische Zendingsbond — hadden de zendingsraden een grondslag. Meestal waren ze ingericht naar het model van de I.Z.R.: kwesties van leer en kerkorde liggen buiten de provincie, die bestreken wordt. Daar het aantal vrijzinnige zendingen in het verre Oosten groot was, kregen deze weldra de leiding in de zendingsraden, b.v. in die van China ⁸²). Uiteraard werd door hen ook de afvaardiging naar belangrijke vergaderingen van de I.Z.R. beheerst, zodat eventuele orthodoxe penetraties gemakkelijk konden worden afgegrensd.

Jerusalem-1928.

Omsreeks Pasen, van 24 Maart tot 8 April 1928 kwamen ongeveer 400 afgevaardigden uit alle werelddelen op de Olijfberg samen. De wijzigingen, die sinds Edinburg-1910 tot stand gekomen waren op de zendingsterreinen, waren duidelijk zichtbaar. Edinburg werd beheerst door het optimistisch imperialisme. De koloniale machten waren destijds nog in hun kracht. In 1911 liet de engelse koning zich nog in Voor-Indië tot keizer van dat gebied kronen. Maar sindsdien was het *nationalisme* komen opzetten. In de landen met hun oeroude religies begon door de opdringende westerse cultuur het zogenaamde „saecularisatie-proces”: grote groepen werden van hun oude godsdiensten losgeslagen en maakten hun ijveren voor de opheffing en bevrijding van hun land tot een nieuwe godsdienst. Het optreden van Gandhi ving aan. Parallel hieraan zien we op het zendingsterrein een — afgedacht van de motieven te billijken — streven naar volledige zelfstandigheid. Mede dank zij de Nationale Raden was te Jerusalem, anders dan in Edinburg, een derde der aanwezigen afkomstig uit de jonge kerken.

Een ander punt van verschil met de edinburgse zendingsconferentie was te zoeken in het feit, dat te Jerusalem niet alleen op het brengen van de boodschap, maar ook op de boodschap zelf de nadruk viel. Wat zal het karakter zijn van de prediking te midden van de heidense religies? Bevatten deze godsdiensten ook waarden, waar men in de prediking bij aan kan knopen?

⁸²) D. Krijger, Gods Ploegschaar, Goes, blz. 18 e.v.

Dat men deze vragen te Jerusalem wilde beantwoorden bewijst, dat de I.Z.R. zich wel degelijk met zaken betreffende *de leer* ging bezighouden, ondanks vroegere verzekeringen. Wanneer we nader bezien, hoè dit geschiedde, valt onmiddellijk te constateren, dat een vèrgaande waardering van waarheidsmomenten in de niet-christelijke religies voorgestaan werd. In de voorbereidende rapporten kwam dit sterk tot uiting. In dat over hindoeïsme en christendom wordt gezegd, dat „indien het hindoeïsme Christus wil ontvangen binnen zijn oude muren, dan zal blijken, dat Hij geen vreemdeling is, maar één, die daar tevoren reeds verblijf hield en die daarin dezulken wil aantreffen, die Zijn heerschappij erkennen en Hem op de troon zetten" ⁸³). Voor hen, die losgeraakt zijn van het hindoeïsme gaan in Christus de waarden ervan weer schitteren ⁸⁴). In de studie over christendom en confucianisme wordt gezegd, dat de confucianistische literatuur een waardige *aanvulling* kan zijn van het Oude Testament bij het leiden van de studenten naar Christus en bij het Hem helpen interpreteren volgens hun chinese natuurlijke aanleg, zoals Plato hetzelfde deed voor de grieks-romeinse wereld ⁸⁵). Met instemming wordt een brief van den bekenden prof. T. C. Chao van de Yenching-universiteit in Peking aangehaald, waarin gezegd wordt: „We hebben met een grote mate van geduld misschien, gehoord dat we Christendom moeten uitleggen in de termen, aan de chinese cultuur ontleend. Daar is veel van waar. Maar wat we werkelijk nodig hebben is een diep verstaan van de leringen van Jezus en een directe ervaring van Christus, door te leven zoals Hij leefde. De christelijke boodschap staat duidelijk ver boven dat, wat Confucius kan aanbieden en wat zijn volgelingen kunnen geven. De mensheid heeft God nodig" ⁸⁶). Het christendom van de ervaring wordt zo vergeleken met de leer van Confucius en gewaardeerd als het hóógste. Betreffende het boeddhisme wordt naar voren gebracht, dat het de taak van den zendeling is, om de rijke *ervaring* van de kerk mede te delen, en met het volk van Azië „deel te nemen aan een grote geestelijke onderneming. Enigen van de beste boeddhistische leiders zeggen reeds: „We zien uw Christus, omdat we onze

83) Reports of the Meeting of the International Council at Jerusalem, Volume I, The Christian Life and Message in relation to non-christian Systems, blz. 4 I.

84) A.w., blz. 44.

85) A.w., blz. 81.

86) A.w., blz. 118.

Boeddha gezien hebben". Anderen zeggen, dat in elk geval voor de massa's het christendom mogelijk maakt de verwezenlijking van de idealen, die het boeddhisme voorstaat" ⁸⁷). Rondetafelconferenties tussen boeddhisten en christenen — zoals in die tijd reeds herhaaldelijk georganiseerd werden, b.v. door Stanley Jones met zijn Sat Tal Ashram — zullen beide „richtingen" verrijken. Van den bekenden japansen prediker Toyohiko Kagawa wordt een stuk opgenomen waarin gezegd wordt: „Als wij van de zijde der leer naderen, zullen de gewone schoolmeesters van Japan niet de moed hebben het christendom aan te nemen als de enige waarheid boven alle andere religies. Daarom hangt de toekomstige victorie van het christendom af van de christelijke liefde, die ten toon gesteld wordt in het praktische leven, zo, dat de liefde van Christus die uitkomt in Zijn dood aan het kruis gróter is dan de dood van Boeddha... Tenzij de liefde van het christendom groter is dan die van het boeddhisme is het zeer moeilijk den boeddhist tot Christus te brengen" ⁸⁸). „Het Leven" wordt dus door Kagawa gewaardeerd boven „de Waarheid". Het is in dit verband ook opmerkelijk, dat de voorbereidende rapporten de samenvattende titel dragen: het christelijk *leven* en de christelijke boodschap in verhouding tot de niet-christelijke systemen. Achter elk van deze woorden zit eigenlijk een gans gedachtencomplex. *Christelijk leven* — daarmee is bedoeld het praktisch christendom, het social gospel, sociaal evangelie; *de christelijke boodschap* — die spreekt van Jezus als groot mens in Wien alle andere godsdiensten hun vervulling vinden; daarom zijn de andere godsdiensten niet anti-christelijke pseudo-religies, maar „niet-christelijke" systemen; en *de verhouding* zij daarom niet vijandig, het hanteren van het schema waar-vals verdwijne, men hebbe oog voor elkanders „waarden". Niet meer: „heidens" of „pseudo-religieus", maar „niet-christelijk".

Tegen deze beschouwing, die het „neen" van het heidendom wilde opvatten als „een zekere interpretatie van „ja", rees vooral bij de continentale zendingsmensen (hollanders en Duitsers) heftig protest. Op weg naar de conferentie hielden ze daarom te Kaïro op 16 Maart 1928 een voorbereidende vergadering, waar zij hun ernstige bezwaren tot uitdrukking brachten tegen het relativisme en de geest van synthese, die uit de voorbereidende studie sprak. Deze bezwaren

87) A.w., blz. 166.

88) A.w., blz. 157.

werden geformuleerd om deze als inmedeling te Jerusalem bekend te maken. Uitgesproken werd, dat Gods werk in Christus, Die stierf voor de redding der wereld, de enige grond voor het zendingswerk is. De zending moet oproepen te breken met het verleden en te geloven in Hem. Hoewel er geestelijke waarden in niet-christelijke religies kunnen erkend worden, kunnen deze niet zo maar naast die van die der christelijke religie gezet worden. „Verder geloven we niet, dat de centrale taak van de christelijke zendingen uitgevoerd wordt door een zogenaamd „Sociaal Evangelie“ („Social Gospel“) in praktijk te brengen, samenbindend alle mensen van goeden wille aan beide zijden van de grenzen van de verschillende religies tot een gemeenschappelijke strijd tegen de kwalen der wereld, hoe onontbeerlijk en noodzakelijk deze strijd ook is. Gezien de onheilspellend opkomende vloed van het syncretisme ⁸⁹⁾ in de moderne wereld en het feit, dat de zendingsbeweging onvermijdelijk verbonden is met de moderne beschaving met haar zegen en vloek, beschouwen we het als een noodzakelijke plicht voor de protestantse zendingen van alle landen om hecht te blijven staan op de grondslag van de heilsweg, die in de gehele bijbel naar voren komt“.

De Achilles-heel van deze verklaring is, naar het ons voorkomt, de uitspraak, dat er wél geestelijke waarden in de niet-christelijke religies kunnen voorkomen. Hierdoor geeft men toch achteraf weer voet aan de gedachte, dat het heidendom niet tegenover het evangelie staat, maar slechts een lagere vorm van ontwikkeling is. Bij de besprekingen op de conferentie van Jerusalem richtten de continentalen wel telkens kanonnades op de grote waardering van geestelijke waarden bij andere godsdiensten en het social gospel, waardoor de centrale taak van de zending bedreigd wordt en het christendom ondergaat in een algemene religie van Gods vaderschap en de broederschap van alle mensen. Maar anderzijds vinden we telkens bij hen toch niet een *radicale* afwijzing van de bestreden gedachten. Dr H. Kraemer ⁹⁰⁾ opende de discussie en begon te

89) Syncretisme = vermenging van godsdiensten.

90) Dr H. Kraemer van Java was als afgevaardigde van het Nederlandsch Bijbelgenootschap te Jerusalem aanwezig. De andere aanwezige Nederlanders waren dr H. A. van Aniel, mevr. J. C. van Aniel—Rutgers, dr C. W. Th. baron van Boetselaer van Dubbeldam, mevr. W. E. barones van Boetselaer van Dubbeldam, ds D. Crommelin, dr T. S. G. Moeka, ds J. Rauws, ds B. M. Schuurman.

zeggen, dat de zendelingen een profeet nodig hadden, die een samenvattende visie op het leven gaf. Allen waren immers in de geboorte-weeën van de worsteling om een nieuwe wereldbeschouwing. Volgens hem diende nadruk gelegd te worden op het zeer *paradoxale* karakter van het christendom. De christelijke boodschap, die rekening houdt met de harde feiten, wordt gesymboliseerd door het kruis: enerzijds de heilige persoonlijke God, anderzijds de zondige mens; beide lijnen, de verticale en de horizontale, vullen elkaar aan. De zending heeft nu enerzijds de heerlijke boodschap van het kruis en, niet het minste, de opstanding van Christus te verkondigen; „anderzijds moet hij een intens verlangen hebben om de geestelijke waarden in andere religies te ontdekken”. Het is wel duidelijk, dat door deze — door de dialectische theologie beïnvloede — redenering met de ene hand wordt teruggenomen, wat met de andere gegeven is. Ook prof. dr Karl Heim van Tübingen sprak van een *paradox*. Enerzijds is de mens een schepping van God en zijn daarom de hoge geestelijke waarden in andere religies te waarderen. Anderzijds is de mens — „niet in de orthodoxe, dogmatische betekenis, maar als een uitdrukking van de huidige verhouding van elken mens tot God” — gevallen. Hij is een verloren zoon, maar blijft een zoon. Alle religies van de wereld zijn vormen van het verlangen naar 's Vaders huis ⁹¹). Prof. dr J. Richter van Berlijn was nog het radicaalst, toen hij de juiste opmerking maakte, dat het geloof in Jezus Christus bereid moet zijn zelfs de geestelijke waarden der niet-christelijke religies op te offeren ⁹²). Inderdaad! Tegenover de vrijzinnige visie op het evangelie helpt het niet de paradox te verkondigen van enerzijds „verloren”, anderzijds „zoon”, en dialectisch te spreken over het kruis van de goddelijke en de menselijke lijn. De bijbel noemt de afgoden: *nietigheden*. En het kruis dragen betekent: *alles verlaten*. En de verloren zoon in al zijn rijkdom wordt door den Vader, zolang hij niet al zijn nietigheden verlaat, aldus „gewaardeerd”: *ongehoorzame zoon!* We zien hier weer scherp, hoe het barthianisme slechts in schijn het modernisme bestrijdt. In feite wil het evenmin buigen voor het ergerlijke Woord.

Konden „de bezwaarden” hun waardering van religieuze elemen-

91) A.w., blz. 352.

92) A.w., blz. 354.

ten in het heidendom niet geheel op zij zetten ⁹³), door de anderen werd vanzelfsprekend een vergaande aanpassing voorgestaan. Canon O. C. Quick van Engeland merkte op, dat de enigheid van Christus verbonden moet worden met Zijn universaliteit, Zijn algemeenheid. Christus openbaarde zich ook in het boeddhisme en niet alleen in de Schriften. Christus is het licht, dat iedere mens verlicht ⁹⁴). Aan hen, die het evangelie horen, moet geleerd worden, dat Christus van *Bethlehem* komt, de bekende, in de Schriften bepaalde plaats. Maar ook, dat Hij komt van *Nazareth*, hetgeen men niet verwachtte. „Nazareth is de aanduiding van alle onverwachte plaatsen, waaruit Christus kwam”. Met andere woorden: Christus komt uit het schriftuurlijke, christelijke Bethlehem, maar ook uit het boeddhistische Nazareth. Met een verwijzing naar Paulus, die de taal der hellenistische religies gebruikte, en de kerkvaders, die bij Plato en Aristoteles ter schole gingen, bepleitte canon Quick een brengen van het evangelie in de eigen taal der hoorders ⁹⁵). Het is opmerkelijk, dat vertegenwoordigers der jonge kerken op het zendingsveld ook in dezelfde geest het pleit voerden voor een indisch, chinees, japans of afrikaans gelaat van het christendom. Christus is de vervulling der andere religies, Hij lenigt de bestaande nood. Maar dan moet de zending dit dan ook (vooral in daden) prediken. „Onder de tegenwoordige situaties van verwarring en wisseling trachten de mensen een fundament voor hun persoonlijk en sociaal leven te vinden. Onder zulke omstandigheden heeft het christendom een grote kans en zijn taak bij het brengen van zijn boodschap is, onder meer, het beste, dat in de confucianistische cul-

93) De finse provoost M. Tarkkanen, die bezwaard was betreffende de inhoud der „papers” en uitsprak, dat er geen aanpassing mag geschieden, maar dat het christendom in oost en west gelijk moet zijn, vergeleek nochtans Zarathustra, Saktyamuni, Kungfutze met een profeet als Bileam. A.w., blz. 354.

94) Joh. 1 : 9 werd ook in de Boodschap van Jerusalem aangehaald. Deze tekst moet steeds in de kerkhistorie dienst doen om een „natuurlijke theologie” te verdedigen en te bewijzen, dat Christus Zich ook buiten de kerk openbaart. Hiermede doet men deze tekst geweld aan. „Licht” is in Joh. evangelie steeds de openbaring van het Woord van Christus. Gaat, sinds Pinkster, de „sprake” van dat Woord niet in de gehele wereld uit? Maar om het licht te zien is een ziend oog nodig. Er zijn ook velen, die de duisternis liever hebben dan het licht (Joh. 1 : 5; 3 : 19). Joh. 1 : 9 pleit niet vóór, maar tégen waardering van waarheidselementen in heidense religies. Buiten het ware evangelie geen licht!

95) A.w., blz. 357.

tuur is, te vervullen" (prof. dr Tsu-Chen Chao, Peking) ⁹⁶). „Christendom moet het confucianisme vervullen (aanvullen), niet vernietigen. Het heeft zijn bepaalde bijdragen te leveren aan confucianistisch China" (prof. dr F. C. Wei van Hangkow) ⁹⁷). „Boven goedheid en grootheid en religieuze kracht, boven de idealen van het menselijk hart en de kracht van menselijk inspannen, is er een nieuwe scheppende energie, die Christus heeft gebracht, die het voertuig van een nieuwe aarde en een nieuwe hemel moet zijn. Deze kracht heeft het hindoeïsme nodig. Niet totdat we deze kracht ontdekken, zal Christus de heiligen en zondaars van het hindoeïsme aantrekken. De hindoe wenst geen levensweg, maar leven; geen prediking over Christus, maar Christus. Als gij Christus hebt, deel Hem mede. Als gij den Geest hebt, geef Hem" (P. Chenchiah van Madras) ⁹⁸).

Nadat een commissie de moeilijkheden, die er rezen inzake de verkondiging van het evangelie, in studie genomen had, stelde dr William Temple, de anglicaanse bisschop van Manchester een rapport hierover op, terwijl de gebeden der conferentie voor deze arbeid opgezonden werden. Na voorlezing van dit rapport ging de vergadering ontroerd staan en zong geestdriftig: Dankt, dankt nu allen God. Unaniem werd besloten om het voorgelezene te aanvaarden als Boodschap van de Conferentie van Jerusalem. Men had hierin elkaar „gevonden" en was alzo uit de „impasse" geraakt.

Wat werd er in de Boodschap over het punt, dat zozeer in discussie was geweest gezegd? Duidelijke taal werd gesproken:

„Tot niet-christenen richten wij ook onze oproep. We verheugen ons in de gedachte, dat wij juist, omdat in Jezus Christus het licht, dat iederen mens verlicht, in zijn volle glans uitstraalde, stralen van datzelfde licht daar vinden, waar Hij onbekend of zelfs verworpen is. Wij verwelkomen voorts elke nobele eigenschap in niet-christe-

96) A.w., blz. 359. Er is — we schrijven anno Domini 1950 — thans enige ongerustheid ontstaan over enige recente uitlatingen van prof. Chao, waaruit op te maken zou zijn, dat hij een soort huwelijk tussen christendom en chinese cultuur voorstaat, ja dit tot een driehoeksverhouding wil uitbreiden door het communisme erbij te betrekken. Gezien het geciteerde propageerde deze professor in de filosofie van het christendom, thans een der voorzitters van de Wereldraad van Kerken, reeds lang samengang en samenhang tussen „Israël" en „de Baäls".

97) A.w., blz. 358.

98) A.w., blz. 361.

lijke personen of systemen als een bewijs, dat de Vader, Die Zijn Zoon in de wereld zond, Zich hier niet onbetuigd gelaten heeft.

Daarom, enkel om een voorbeeld te geven en niet om te trachten de geestelijke waarde, die andere godsdiensten voor hun aanhangers hebben, te taxeren, erkennen wij als deel van de ene Waarheid dat besef van de Majesteit van God en de daaruit voortvloeiende eerbied in de eredienst, dat zichtbaar wordt in de Islam; de diepe sympathie voor het leed der wereld en het onzelfzuchtige speuren naar de weg van behoud, die centraal zijn in het Boeddhisme; het verlangen naar aanraking met de uiterste werkelijkheid in geestelijke zin dat op de voorgrond staat bij het Hindoeïsme; het geloof in een zedelijke orde van het universum en het daaruit voortvloeiende aandringen op zedelijk gedrag, dat begrepen is in het Confucianisme; het zonder eigenbelang zoeken naar waarheid en menselijk welzijn, dat dikwijls te vinden is in hen, die ijveren voor saeculaire (wereldlijke) beschaving, maar Christus niet aanvaarden als hun Heer en Zaligmaker . . .

Wij roepen de volgelingen van niet-Christelijke godsdiensten op om met ons samen te gaan in het overdenken van Jezus Christus, zoals Hij voor ons staat in de Schriften, Zijn plaats in het leven der wereld, en Zijn kracht om het menselijk hart te bevredigen; om krachtig vast te houden aan het geloof in het onzichtbare en eeuwige tegenover het groeiende materialisme der wereld; om met ons samen te werken tegen alle kwalen van de verwereldlijking (saecularisme); om de vrijheid van geweten te eerbiedigen zo, dat men Christus kan belijden zonder gescheiden te worden van huis en vrienden; en om in te zien, dat al het goede, dat mensen ontvangen hebben, vervuld en veilig gesteld is in Christus" ⁹⁹).

Het feit, dat de bezwaarden — zoals we zagen — toch nog wel enigszins de „waarden" in de pseudo-religies wilden erkennen, zal er toe bijgedragen hebben, dat zij door bovenstaande formulering te aanvaarden feitelijk zwichtten voor de vrijzinnige visie. *Het is duidelijk, dat in de aangehaalde bewoordingen onomwonden is uitgesproken, dat Christus waarheidsfragmenten gezaaid heeft onder de heidense religies.* Hij is de wens der heidenen ¹⁰⁰), Zijn evangelie

99) A.w., blz. 490—492.

100) A.w., blz. 492. De uitdrukking „wens der heidenen" is ontleend aan een vertaling van Haggaï 2 : 8. Ook al zou deze zeer te betwijfelen vertaling (de Statenvertaling schrijft Wens met kapitale letter) juist zijn, dan was daarmee nog niet uitgesproken, dat ook de heidenen in de staat van onbe-

is het antwoord op 's werelds grootste nood ¹⁰¹). Daarom is er ook een gemeenschappelijk front met andere godsdiensten te vormen tegen de godsdienstloze moderne cultuur. Zelfs in deze laatste, de z.g. saeculaire beschaving, die vaak in nationalistische bewegingen uitloopt, worden de „nobeles elementen” gewaardeerd: de trouw, de toewijding, het idealisme der vaderlandsliefde ¹⁰²). Van het werk van kunstenaars en geleerden wordt gezegd, dat zij „Zijn zaak dienen door de donker van onwetendheid, bijgeloof en gebrek aan beschaving te verdrijven” ¹⁰³). Volgens deze beschouwing zijn er dus in het hout, hooi, stro van de anti-christelijke gedachten, woorden en werken edele metalen en edelgesteenten te ontdekken. En Christus is voor de chinezen geen dwaasheid en voor de boeddhisten geen ergernis. God doet de wijsheid der wereld blijkbaar niet vergaan en de schriftgeleerden en onderzoekers dezer eeuw worden door Hem niet tot dwazen gemaakt ¹⁰⁴). De afgoden zijn tot „iets” verheven en het heidendom is geen duivelendienst en vereren van ijdelheden ¹⁰⁵). Maar zo is gebroken met de bijbelse leer der *antithese*. *De boodschap van Jerusalem-1928 heeft de ergernis van het kruis van Christus vernietigd!*

Ook in andere gedeelten blijkt sterk, hoezeer gebroken is met den Christus der Schriften. Van Hem wordt gezegd, dat Hij „leven aan mensen, gemeenschappen en volken komt aanbieden” ¹⁰⁶). Maar wat is dit „leven”? Vergeving van zonden en het eeuwige leven? We horen iets geheel anders. Christus doet de boeien van slechtheid en schuld breken en zo bevrijdt Hij de menselijke persoonlijkheid. De gemeenschap maakt Hij vrij van de knellende gewoonten en van verderfelijke sociale praktijken, zodat in Hem mensen en gemeenschappen en naties zich vrij en gaaf kunnen ontwikkelen. Hij geeft hun de zedelijke moed om te leven. En dit leven zal een bijzonder karakter vertonen ¹⁰⁷). „We geloven in een op Christus

keerlijkheid naar den Messias verlangen. In geen enkel geval kan Haggai 2 : 8 als bewijstekst dienen voor de leer van een natuurlijke theologie bij heidenen.

101) A.w., blz. 483.

102) A.w., blz. 493.

103) A.w., blz. 492.

104) Zie 1 Cor. 1 : 18—2 : 5.

105) Zie 1 Cor. 10 : 18—21.

106) A.w., blz. 485.

107) A.w., blz. 485.

gelijkende (Christ-like) wereld . . . We wensen een wereld waarin Christus niet zal gekruisigd worden en waarin Zijn Geest zal regeren. We geloven, dat de mensen op Christus aangelegd zijn en niet zonder Hem kunnen leven". Dit drijft ook tot zending: het op Christus gelijkend karakter moet aangekweekt worden bij enkelingen en gemeenschappen ¹⁰⁸). Christus is dus de Sociale Hervormer. Het leven hoeft niet radicaal omgevormd te worden in een wedergeboorte. De mensheid zonder Christus is immers al op weg naar Hem. Hij doet door Zijn ethische geboden (bergrede) en door mededeling van Zijn „leven" (Hij is een groot Voorbeeld) een aan Hem gelijkvormige, bloeiende maatschappij ontstaan. Welk een met Gods Woord strijdende geest wordt hier weer openbaar! Want wèl heeft Christus gezegd, dat Hij gekomen is, opdat zij leven en overvloed hebben, een uitspraak ¹⁰⁹) waar ook de Boodschap van Jerusalem op wijst ¹¹⁰). Maar te bedenken valt, dat Christus hier spreekt als de grote Herder der schapen, als Koning van Zijn duurgekochte kerk. Degenen, die „het leven" ontvangen zijn *niet de naties in het algemeen*, die door de doorwerking der christelijke zede een minder barbaarse cultuur deelachtig worden, maar *zij, die de stem van den goeden Herder horen*. Zij alleen ontvangen „leven". En dat „leven" is maar niet wat meer civilisering, maar het eeuwige leven in het nieuwe Jerusalem. En dit nieuwe eeuwige leven zal voor ieder, die naar de stem van den enigen Herder luistert, ook hierin bestaan, dat hij aan Christus gelijkvormig wordt (1 Joh. 3 : 2, Fil. 3 : 21). Vandaag mag ieder, die het Woord aanneemt, reeds in beginsel het eeuwige leven in zich omdragen; in Christus wordt hij vernieuwd door Zijn Geest om weer Gods beeld te gaan vertonen (Ef. 4 : 22, 24; Col. 3 : 3-11). Het evangelie is rijk en breed: de bladeren van de boom des levens kunnen heden nog heideneen, volken genezen (Op. 22 : 2). Maar — dan moeten die heidenvolken zich ook laten genézen, dan moeten zij ingaan door de nauwe poort, die tot het leven leidt, betreden de smalle kerk-weg en het afstotende reformatorische bekeringspad (Matth. 7 : 13-15)! *De Boodschap van Jerusalem maakt echter het „leven", dat Christus geeft, tot niet meer dan vrijheid, gelijkheid en broederschap, en wil 'bovendien van een nauwe poort en een smalle weg niet weten*. Breed is de weg,

108) A.w., blz. 486.

109) Joh. 10 : 10.

110) A.w., blz. 485.

die naar de „Christ-like” beschaving en sociale verheffing leidt. En langs die weg kunnen blijkbaar druiven van onbekeerbare, in wezen nog altijd heidense doornstruiken gelezen worden en vijgen van antischriftuurlijke, antichristelijke, antikerkelijke, trotse distelen.

Het is te verstaan, dat wat er verder over de motieven tot en het karakter van de zending gezegd wordt, eveneens anti-schriftuurlijk is. Afgewezen wordt een *religieus imperialisme* en „het verlangen om ons evangelie te verbinden met bepaalde kerkelijke vormen, die hun betekenis ontleen aan de ervaring van de werkelijke kerk. Het doel zou veeleer moeten zijn de jonge kerken van alle landen onze gemeenschappelijke en historische ervaring ter beschikking te stellen. We geloven, dat veel van die erfenis reden van bestaan heeft en waard is medegedeeld te worden. Maar we verlangen vurig, dat de jonge kerken het Evangelie volgens haar eigen natuurlijke aanleg tot uitdrukking brengen, gebruik makend van vormen, die passen bij het erfgoed van haar ras. Het wezenlijke en dwingende motief (tot zending) ligt voor ons in de natuur van God, aan wien wij onze harten gegeven hebben. Daar Hij Liefde is, moet Zijn natuur zoals deze is medegedeeld worden”¹¹¹). „De zending” moet dus geestelijke (en sociale, praktische) „ervaring” mededelen¹¹²). Met een grootste-gemene-deler christendom kan, ja *moet* worden volstaan: God is liefde¹¹³). De zendelingen hebben de ballast van de belijdenissen der andere kerken thuis te laten. De jongere kerken, liefst verenigd in Nationale Christen Raden, hebben zelfstandig expressie te geven aan haar aziatische of afrikaanse emotie. De kerk wordt dus zo gebaseerd op het drijfzand van allerindividueelste bloed-en-bodem-„ervaringen”. Ronduit wordt dan ook uitgesproken, dat het onjuist is zich buiten de kerk te houden uit bezwaren tegen organisatie, traditie of gebreken der kerk. Want „de geïsoleerde Christen

111) A.w., blz. 484, 485.

112) Gewezen wordt op de invloedrijke christelijke sociale bewegingen, die blijkens de conferentie te Stockholm in 1925 alom te vinden zijn. Al kunnen de noden der wereld hierdoor nog niet naar behoren gelenigd worden, het bestaan ervan wordt een bemoedigend feit genoemd.

113) Als samenvatting van het evangelie wordt in het begin der Boodschap de Boodschap van Lausanne-1927 aangehaald. Het is goed hierbij te bedenken, dat de opsteller van de Boodschap van Jerusalem dr William Temple was. Hij, die later „Lausanne” en „Stockholm” samen zou bundelen tot de Wereldraad, legde hier reeds verband tussen deze twee oecumenische bewegingen en de I.Z.R.!

verarmt in zijn geestelijk leven" ¹¹⁴). Niet het gebod, het Woord van Christus is norm, maar de innerlijke behoefte. Het „buiten de kerk geen *zaligheid*” is vervangen door „buiten de kerk, welke het ook mag zijn, geen religieuze *volmaaktheid*”.

Behalve de christelijke boodschap kwamen ook andere onderwerpen aan de orde: *godsdiensstige opvoeding, de verhouding van de jongere en de oudere kerken, de christelijke zending en het rassenprobleem, het christendom en de groei van de industrialisatie in Azië, Afrika en Zuid-Amerika, de christelijke zending in verhouding tot problemen van het „platteland” (rural problems), internationale samenwerking in de zending*. De rapporten, die acht delen beslaan, bevatten, behalve voorbereidende studies, verslagen van discussies en bijlagen, de door de conferentie aanvaarde verklaringen betreffende deze onderwerpen. Uit alles blijkt, hoe in opzet en uitwerking gehandeld is uit de overtuiging, dat het evangelie niet enkel voor de ziel van den enkeling, maar ook voor „de wereld van sociale organisatie en economische verhoudingen” is ¹¹⁵). Maar tegelijk komt aan den dag, dat hier over een *ander* evangelie, dan het evangelie der Schriften gesproken wordt. Het *sociale evangelie*, dat ook de conferenties van Stockholm beheerste, is hier weer bedoeld ¹¹⁶). Alle mensen, zo wordt ten onrechte uit het Nieuwe Testament afgelezen, zijn broeders, kind'ren van één Vader ¹¹⁷). In Christus werd de goddelijke liefde geopenbaard. Zijn volgelingen moeten, levend uit die liefde, trachten deze in het politieke en maatschappelijke en economische leven te realiseren. De kerk en de zending dienen met schaamte te belijden, dat ze te weinig gedaan hebben om de sociale problemen op te lossen ¹¹⁸). De zending moet met een alomvattend, uitgewerkt programma van vernieuwing komen, dat alle aspecten van het leven in steden, en ook op het land bestrijkt.

Dit laatste wordt gemotiveerd door de bewering, dat de mens een eenheid is en dat zijn geestelijk leven onlosmakelijk verbonden is met het gehele milieu, waarin hij leeft. Het is „daarom wenselijk, dat het programma van het zendingswerk voldoende alomvattend —

114) A.w., blz. 490.

115) Reports, V, blz. 181.

116) De volgende voorbeelden zijn ontleend aan de officieel door de conferentie aangenomen uitspraken.

117) Reports, IV, blz. 237, 239; V, blz. 183.

118) Reports, V, blz. 182 e.v.

comprehensive — is om den gehelen mens in elk aspect van zijn leven en zijn verhoudingen te dienen" 119). De bewoners van agrarische gebieden moet men daarom benaderen (to approach) door landbouwonderwijs 120). Ook de religieuze opvoeding sluite zich nauw aan bij de landelijke bevolking. „Het geestelijk erfgoed van een natie moet gekerstend en opgenomen worden in de Kerk" 121).

Uiteraard is bij deze „rural missions" en de zending in het algemeen, *samenwerking* geboden inzake zendingsstudie, lager en middelbaar onderwijs, medische arbeid, evangelisatie-campagnes, literatuurverspreiding. De basis van samenwerking is te vinden in de eenheid door den Heiligen Geest, die — „zo sterk in de apostolische tijd en verloren door onze ongelukkige verdeeldheid" — de punten van verschil in het huidige christendom te boven gaat 122). De wereldsituatie, die almeer van de kerk vraagt, maakt *gemeenschapelijke strategie* noodzakelijk in Nationale Christelijke Raden en in de I.Z.R. De inlandse kerken moeten ter dege in dit werk betrokken worden. De onbegrensde krachtige hulp van God staat voor al het werk ter beschikking, maar niet gratis. „Er moet een prijs betaald worden, en wij zijn overtuigd, dat een gedeelte van deze prijs de vereniging is van de verdeelde krachten van ons geloof, het scheppen van een gemeenschap, waarin gebed een werkelijkheid is, en de verwezenlijking van die eenheid, die steeds volgt op elke nieuwe openbaring van het leven en de kracht van den Geest in de Kerk" 123). Bij Calvarië worden de hinderlijke fouten van het verdeeld optrekken zichtbaar. Om te beantwoorden aan de noden der wereld is daarom betoning van een nieuwe geestelijke eenheid en geloofskracht nood-

119) Reports, V, blz. 287 e.v.

120) Het woord **comprehensive approach** (alomvattende benadering) is een geijkte zendingsterm geworden evenals **rural reconstruction** (opbouwwerk in landbouwgebieden). Inzake comprehensive approach zij verwezen naar ds J. C. Hoekendijk, *Zending in Indonesië*, Den Haag, 1946, blz. 91 e.v.; *Kerk en Volk in de Duitse Zendingwetenschap*, Amsterdam, 1948, blz. 277 e.v.; *Tambaram Series*, deel V, *The economic Basis of the Church*, door J. Merle Davis, in het bijzonder van blz. 485 af.

121) A.w., blz. 297. Deze beweringen komen voort uit de gedachte, dat de bijbel niet een boodschap is, die **van buiten** den mens komt met bevelen en leringen, maar een sleutel, voor de verklaring van **aanwezige** beelden en gelijkenissen bij den primitieven mens, die immers in allegorieën denkt.

122) Reports, VII, blz. 73 e.v. Opsteller van de verklaring over samenwerking was dr Mott.

123) A.w., blz. 80. Te bedenken valt dat even terug, op blz. 75, gezegd werd, dat de Nationale Raden geen ontwerpen voor kerkelijke federatie waren!

zakelijk. Slechts met berouw over het verleden en in het bewustzijn van de in Christus gegeven nieuwe eenheid is verder gaan mogelijk . . .

Hier is de eenheidszang der valse profetie weer duidelijk te horen. Christus heet de Verzoener van alle tegenstrijdigheden. Golgotha verenigt vrijzinnigen en rechtzinnigen te saam, de elkaar snijdende lijnen worden daar tot een zinrijk symbool: het kruis. Over vroegere, reformatorische strijd moet maar spoedig schuld beleden worden.

Zó was de geest van Jerusalem-1928. Die conferentie, daar op de hoogte van de Olijfberg, leefde uit een vals „evangelie des kruises”. „Uit allerlei oorzaak” werd *verenigd*, wat Christus juist *scheidt*. Hij wil alleen eenheid rondom het Woord, dat slechts in een bepaalde zin te verstaan is. Wie een eenheid zoekt met hen, die het Woord verbasteren en verminken, verstaat niets van het evangelie des kruises; hij kruisigt Christus opnieuw.

De samenkomst op de Olijfberg in 1928, die op grond van „Calvarië” zo de eenheid bepleitte, betekende in de grond een hoon in het gelaat van Hem, die op Calvarië voor de zonden van Zijn volk stierf en van de Olijfberg als Priester, Profeet en Koning ten hemel voer. De kerk, die pilaar en basis der waarheid, werd opgeroepen om „in enigheid des Geestes” samen te werken met loochenaars van de heilsfeiten. Ook moest toch vooral de „waarde-volle” „Christus-openbaring” in heidense, antichristelijke religies gezien worden, alsof er *vele* wegen tot zaligheid waren. De boodschap van het evangelie moest maar vermaterialiseerd worden tot het evangelie van een sociale verheffing van boer en burger. Het evangelie zou zo aannemelijker worden. En tenslotte: van internationale strategie en hiërarchie werd alle heil verwacht.

Hoe groot onze bewondering ook zij voor wat verricht is, in zedings-technisch opzicht, *Jerusalem-1928 blijft een monument in de kerkgeschiedenis van een verkeerd verstaan van het evangelie, en daarom ook van een tegenstaan van de loop van het Woord des kruises*. Een Wereldzending, hoererend met het beest van heidenendom en socialisme.

De organisatie van de I.Z.R.

Te Jerusalem werd ook bepaald, dat de opzet van de I.Z.R. voortaan als volgt zou zijn:

Leden van de Raad zijn de zendingsraden en nationale christelijke raden in de verschillende gebieden op het thuisfront en het zendingsfront ¹²⁴). Deze nationale organisaties zenden hun afgevaardigden naar de vergaderingen van de Raad en kiezen ook de leden van de z.g. Kleine Raad, het Comité, dat in de perioden tussen de algemene samenkomsten van de I.Z.R. de bevoegdheid heeft om te handelen. Voorts is er een Dagelijks Bestuur (Officers), dat instructies ontvangt van het Comité van de Raad.

De werkzaamheden zijn aldus aangegeven:

1. Het stimuleren van onderzoek en studie inzake vraagstukken betreffende de zending en de verbreiding van het christendom over de gehele wereld, het bij de oplossing van deze vragen gebruik maken van het beste op het gebied van kennis en ervaring, dat in de wereld te vinden is, en het beschikbaar stellen van de resultaten voor allen, die betrokken zijn in het zendingswerk der kerken.
2. Het helpen coördineren van de werkzaamheden der nationale zendingsorganisaties en christelijke raden der verschillende landen, en het tot stand doen komen van gemeenschappelijke actie in zendingszaken, waar dat nodig is.
3. Het door gemeenschappelijk overleg vormen van één christelijke publieke opinie, die gewetensvrijheid, godsdienstvrijheid en vrijheid van zendingsarbeid voorstaat.
4. Het helpen verenigen van alle christelijke krachten in de wereld in het zoeken naar gerechtigheid in internationale en interraciale verhoudingen.
5. Verantwoordelijk te zijn voor de uitgave van *The International Review of Missions* en andere dergelijke publicaties, die naar het oordeel van de Raad de bestudering van zendingsvraagstukken bevorderen.
6. Het samenroepen van een wereldconferentie, indien en wanneer dit wenselijk wordt geacht.

Wanneer we deze punten nader bezien, en bovendien weten, dat de I.Z.R. geen basis heeft en dat vrijwel alle aangesloten organisaties ook modernisten niet weren, dan beseffen we, dat deze raad een gevaarlijk voertuig voor van bovenaf penetrerende valse profetie kan

¹²⁴) In Nederland, waar nog geen zendingsraad bestond, werd de Commissie van Advies lid. De Nederlandsche Zendingsraad werd opgericht in 1929.

zijn. Als het Wóórd als norm losgelaten is, wié beoordeelt dan wat „het beste” (punt 1) is? Wanneer is gemeenschappelijke actie nodig (punt 2)? En wat is eigenlijk de inhoud van het woord „christelijk” (punt 3 en 4)? Hoe is er zekerheid, dat men niet op pacifistische of socialistische wijze naar „gerechtigheid” zoekt? Hoe is ongeloofspropaganda te voorkomen in een blad (punt 5), dat de eenheid dienen moet en tevens plaats moet bieden aan vrijzinnige bijdragen? Hoe is er garantie, dat een nieuwe wereldconferentie (punt 6) niet zal vervallen in de synthese van Jerusalem-1928? Hoe is er voorts contrôle mogelijk van het uitvoerend comité, dat toch een grote mate van vrijheid bezit?

Een illustratie van het feit, dat het Comité van de Raad tot vergaande beslissingen kon overgaan, zien we in de oprichting van het Bureau voor Sociaal en Industrieel Onderzoek vanwege de I.Z.R. te Genève in 1929. In de verklaring inzake christendom en industrialisatie ¹²⁵⁾, die door de conferentie van Jerusalem werd aanvaard, werd de noodzaak van zulk een bureau uitgesproken. Aan het dagelijks bestuur werd opgedragen een plan te ontwerpen ¹²⁶⁾. Op de vergadering van het Comité te Williamstown in 1929 werd besloten — daar de meningen verdeeld waren — dat de voorzitter en de secretarissen der I.Z.R. de vrijheid zouden hebben tot opening van een dergelijk bureau mits zonder bezwaar der kas. Spoedig daarop werd het geopend ¹²⁷⁾. (Hieraan werd de heer Merle Davis, die bekend is geworden door zijn economische en sociale onderzoekingen op de gebieden der jonge kerken, verbonden.) Intussen rees in tal van kringen bezorgdheid. Toen het Comité van de I.Z.R. in 1932 te *Herrnhut* vergaderde, waren er van de scandinavische zendingsraden bezwaarschriften tegen bewust bureau ingekomen. Men was bang voor het „social gospel”, dat door middel van dit bureau de aandacht van de prediking van het evangelie af zou leiden. Na brede bespreking kwam het Comité echter tot de overtuiging, dat om het evangelie te brengen in een taal, die de mensen van deze tijd verstaan, niet alleen hulp van theologen, maar ook van paedagogen

125) In de opstelling hiervan had het hoofd van de afdeling voor „inheemse” arbeid van het Internationale Arbeidsbureau te Genève, H. A. Grimshaw, de hand.

126) Reports, V, blz. 192.

127) Na enige jaren werd het naar New York overgebracht, waar het bureau der I.Z.R. zetelde. Door de Carnegie-stichting werd de instandhouding bekostigd.

en economen nodig is ¹²⁸⁾. „In Herrnhut kwam het op onmiskenbare wijze aan het licht, dat deze maatschappelijke dienst op opbouwende wijze de dienstmaagd is van persoonlijken evangelisatie-arbeid” ¹²⁹⁾ Het Comité had het pleit gewonnen — het bureau bleef.

Het is duidelijk, dat dank zij de soepele organisatie der I.Z.R. en de bestaande bureaux aan verschillende zaken aandacht geschonken kon worden: bioscoopprobleem, arbeidstoestanden, zendingsstatistiek, enz. Het is echter eveneens te verstaan, dat een zelfstandig aan de orde stellen van bepaalde zaken en een daarmee verbonden propageren van bepaalde denkinhouden door en vanwege de I.Z.R. tevens mogelijk is. De I.Z.R. is door de grote aan hem verleende bevoegdheid een machtig hiërarchisch lichaam, dat tot op de meest afgelegen zendingspost zijn invloed doet gelden door rapporten, oproepen, bezoeken van prominente figuren, conferenties, publicaties. Van een groot, centraal lichaam, dat gevormd wordt uit allerlei raden, die ook weer centraliserend werken, is op zichzelf reeds hiërarchie te duchten. Indien echter vrijzinnigen deze hiërarchie uitoefenen (is eigenlijk niet alle hiërarchie reeds in beginsel verlating van het Woord?), wordt de dreiging nog groter.

Tussen Jerusalem-1928 en Tambaram-1938.

De conferentie op de Olijfberg gaf de stoot tot verschillende groots opgezette acties in de zendingslanden. In Japan begon de Koninkrijk-Gods-Beweging onder leiding van Kagawa. In China organiseerde de Nationale Christelijke Raad een „Vijf Jaren-Beweging”. In het kader hiervan hield in vele plaatsen Sherwood Eddy spreekbeurten. In Brits-Indië organiseerde de Nationale Christelijke Raad de „Voorwaarts-Beweging”. Stanley Jones hield vele „tafelrondes” met boeddhisten en hindoes. Al dit werk lag wat de methode aangaat in de lijn van de jerusalemse bijeenkomst: een evangelie prediken, dat acceptabel is voor hen die zeggen: „Wij wilden Jezus wel zien”.

¹²⁸⁾ Dr C. W. Th. baron van Boetselaer van Asperen en Dubbeldam, De Internationale Zendingsraad, art. in De Heerbaan, Oct. 1948.

¹²⁹⁾ Dr John R. Mott, Aan de Wereld-zending in een tijd van Wereld-crisis, art. in De Macedoniër, Febr. 1933, blz. 42.

In deze zelfde tijd viel er over de wereld de zwarte schaduw van „de crisis”. Ook in de zendingsskringen ging men van „een crisis in de wereldzending” spreken. De volken, waaronder men arbeidde, waren veelal geen primitieve heidenen meer. De westerse beschaving, product van afvallig christendom, sloeg velen van de oude religies los. Machtige nationalistische stromingen verhieven zich en al scherper tekende zich de toekomst af: een van het westen onafhankelijk Azië. Intussen heerste in het westen een economische (en ook geestelijke) crisis. Veel zendingswerk moest ingekrompen. Maar ook de zendingsliefde ging tanen, vooral in Amerika. De amerikaanse jeugd, die zich steeds vol idealen had gegeven voor „the evangelisation of the world in this generation”, zag alle verwachtingen beschaamd worden. De vraag kwam naar voren: Wat is de oorzaak, dat de zending vaak zo weinig *resultaat* oplevert? Hoe komt het, dat veel ontwikkelde kringen door het christendom worden afgeschrikt? Wat te doen om de belangstelling voor de zending, het oude idealisme weer tot nieuw leven te brengen? Om deze en dergelijke vragen op te lossen werd, op uitnodiging van grote amerikaanse zendingsschikmen, door een commissie van 35 „leken”-in-het-zendingswerk onder leiding van prof. dr W. E. Hocking een onderzoek ingesteld naar de stand van de zendingssarbeid in China, Japan en Brits-Indië. Een gift van een half millioen dollar van Rockefeller jr maakte deze reusachtige onderneming mogelijk ¹³⁰). In een uitvoerig rapport werden de resultaten van dit onderzoek neergelegd. Critiek werd niet alleen uitgebracht op de zendelingen (95 % werd minder geschikt geacht), maar ook op de veelal gevolgde zendingsmethode. In de inleidende hoofdstukken van het rapport, „Rethinking Missions, a Laymen's Inquiry after 100 years” geheten, werd gepoogd een nieuwe fundering van de zending te geven. Uitgegaan werd van de stelling, dat in alle religies dezelfde intuïtie aanwezig is. De ene universele religie hoeft niet geplant te worden in zendingssgebieden; ze bestaat daar reeds. Christendom heeft daarom niet de taak zich zo negatief en antithetisch te uiten, als het veelal gedaan heeft in het zendingswerk. Zeker moeten er niet allerlei westerse dogma's worden verkondigd. De boodschap, die gebracht moet worden, is de

¹³⁰) Prof. dr H. Kraemer, Achtergrond en doel van de conferentie te Madras, art. in Oecumenisch Christendom, Orgaan van de Nederlandsche Afdeling van de Wereldbond voor Internationale Vriendschap door de Kerken; 22e jaargang, no. 3, blz. 157.

boodschap der liefde, dat is der rechtvaardigheid tussen de mensen onderling. Laat het christendom pogen de religieuze waarden in andere religies te versterken, om zo broederlijk met de Islam, het boeddhisme te strijden tegen het materialisme. Het doel der zending is dus: „het zoeken, tesamen met mensen van andere landen naar een ware kennis van de liefde tot God, uitdrukking gevende in leven en woorden aan dat wat wij geleerd hebben door Jezus Christus en trachtende Zijn geest te bevorderen in het leven der wereld" 131).

We zien, dat hier de lijn van Jerusalem-1928 zéér consequent werd doorgetrokken! De zending werd verlaagd tot een uitwisselen van geestelijke ervaringen, een elkander wederzijds beïnvloeden en een versterken van de geest van broederschap. Het „christendom", van zijn absoluut karakter beroofd, werd opgeroepen van andere „godsdiensden" te leren, de „waarden" daarin te versterken en samen met deze de weg te banen voor een internationale vriendschap tussen volken en mensen. Het „Lekenrapport" betekende aldus niets minder dan een *antichristelijke* aanval op de boodschap der kerk en een propaganda voor een Wereldreligie, die de groei van de Wereldvrede en de Wereldstaat bevordert. In al zijn eerlijkheid toont dit „Lekenrapport" helder, waartoe men komt, als men van het evangelie slechts een leer over rechtvaardige sociale verhoudingen maakt. Men is dan wel gedwongen om de boeddhistische, shintoïstische en andere „evangelien" als bondgenoten te begroeten en aan te sturen op de grootst mogelijke synthese. Pax antichristiana.

Ingrijpende critiek op het Lekenrapport kwam van twee zijden los. Allereerst van de zijde der rechtzinnigen, die, zeer terecht, het als een aanval op het christendom typeerden. In de presbyteriaanse kerk in de Verenigde Staten brak zelfs dientengevolge een conflict uit. Twee leden van het bestuur der presbyteriaanse zending behoorden namelijk tot de opstellers van het „Lekenrapport". Dit was voor dr J. Gresham Machen aanleiding om aan de algemene vergadering van zijn kerk voor te stellen dergelijke personen uit het zendingsbestuur te verwijderen en in het algemeen nauwlettend toe te zien, dat niet bij uitzending en verdere leiding van het zendingswerk *tolerantie* tegenover vrijzinnigen werd toegepast en *valse eenheid* met hen werd gezocht. Dr Gresham Machen deed dit voorstel ver-

131) *Rethinking Missions*, New York—Londen, 1932, blz. 59. Geciteerd in dr J. H. Bavincq, *Religieus Besef en Christelijk Geloof*, Kampen, 1949, blz. 155.

gezeld gaan van een geschrift, waarin hij met overtuigende bewijzen aantoonde, hoe het modernisme op het thuisfront en in China reeds in de presbyteriaanse zending was doorgedrongen ¹³²). Daar de algemene vergadering dit voorstel afwees, stichtte dr Gresham Machen met anderen een nieuwe onafhankelijke zendingsvereniging (the Independent Board for Presbyterian Foreign Missions). De algemene vergadering van 1934 besloot daarop de leden der kerk, die deze nieuwe vereniging steunden, te gelasten hiermede op te houden. Tuchtmaatregelen zouden anders worden toegepast. De leden van de Independent Board lieten zich door deze bovengeschiftuurlijke binding niet tot ongehoorzaamheid verleiden en weigerden aan het „synodale” bevel te gehoorzamen, welke de consequenties ook zouden zijn. Als antwoord hierop volgde een reeks schorsingen. Daar de algemene vergadering in 1936 alle bezwaarschriften hiertegen verwierp, begon in datzelfde jaar een afscheiding van de Presbyteriaanse Kerk ¹³³), die door haar wijze van verga-

-
- 132) De brochure van dr J. Gresham Machen, *Modernism and the Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church in the U.S.A.* heeft nog steeds grote betekenis, omdat deze scherp laat zien, hoe de *revolutionaire* ideeën door middel van de valse zending onder de chinezen werden gepropageerd. Dr Gresham Machen wijst b.v. op de uiterst linkse *literatuur*, die gebruikt werd, op de *aanbevelingen* van vrijzinnige boeken, op het medewerken met *eenheids-instituten* voor onderwijs, op het inschakelen van *vrijzinnige zendingsarbeiders* (b.v. de schrijfster Pearl Buck, die vreemd is aan alle orthodoxe belijden), aan het *meedoen met oecumenische conferenties* (b.v. Jerusalem-1928), de *weigering zich uit te spreken* tegen het „Leken-rapport”, de *handhaving van modernistische functionarissen* (b.v. dr John A. Mackay, thans president van het Princeton Seminary en van de Internationale Zendingsraad). **Wie vandaag scherp rondziet, ontwaart thans alom dezelfde verschijnselen (we verwijzen naar wat we hierna zullen mededelen over de zending der gebonden Geref. Kerken in Nederland).** Aan de brochure van dr Gresham Machen zijn toegevoegd mededelingen o.a. van Arie Kok (thans secr. van de I.C.C.C.) over modernistische infiltratie in de presbyteriaanse zending (rode propaganda door literatuur en Yenking universiteit, verderfelijke invloed van T. C. Chao, Sherwood Eddy en Nationale Christen Raad).
- 133) Bij de afgescheidenen hoorde o.a. dr Cornelis van Til, hoogleraar aan het Westminster theological Seminary, dat in 1929 gesticht werd om de tradities van het Princeton Seminary, waarin ook het modernisme zich reeds gevestigd had, voort te zetten. In 1937 gingen de afgescheidenen om verschillende redenen uiteen. Daar het hun door rechterlijke uitspraak niet toegestaan werd de oude naam te voeren, noemt de ene groep zich The Orthodox Presbyterian Church (hiertoe behoort o.a. prof. dr C. van Til), de andere The Bible Presbyterian Church (hiertoe behoort o.a. rev. Carl Mc Intire, redacteur van „The Christian Beacon”).

deren een valse kerk geworden was ¹²⁴). Het is typerend, dat in de kringen van de promotoren der oecumenische beweging thans gezegd wordt, dat „*anti-oecumenische* activiteiten” de schorsingen noodzakelijk maakten, waardoor „separatistische” „splinterkerkjes” ontstonden ¹²⁵).

Behalve van *rechtzinnige* zijde rezen ook van de zijde der „continentale” *dialectische theologie* — we gaan de protesten van de vrijzinnigen tegen het „Lekenrapport”, wijl dit vele zendingsarbeiders ongeschikt achtte, maar voorbij — bezwaren tegen het geruchtmakende rapport. Deze laatste critiek was echter niet van „*anti-oecumenische*” aard en vond een weg door middel van „gesprek” *binnen* de oecumenische beweging. Hoezeer de crisis-theologie immers het angelsaksische cultuuridealisme afwees, zij was krachtens haar ja-en-nee-mentaliteit niet genegen om dit als aanranding van het christendom te bestrijden en de samenwerking met de vrijzinnige zendingsleiders op te zeggen. Volgens de dialectische theologie ware dit immers hoogmoed, omdat niemand kan zeggen de waarheid te hebben op straffe een farizeër te zijn. De leiding der I.Z.R. greep daarom deze mogelijkheid tot discussie *binnen* de Wereldzending met beide handen aan. Ter voorbereiding van de zendingsconferentie in 1938, die eerst geprojecteerd was te Hangchow, maar die later wegens de troebelen in China te Madras (Tambaram) gehouden werd, verzocht zij dr H. Kraemer over deze zaken een studie te schrijven. Deze zeer deskundige figuur, die te Jerusalem-1928 de continentale visie warm verdedigd had en die sterk onder de invloed stond van Karl Barth, voldeed aan dit verzoek. In 1938 verscheen zijn boek: *De Christelijke Boodschap in een niet-christelijke Wereld* ¹²⁶).

¹²⁴) Door de afgescheidenen werden en worden de termen „ware” en „valse kerk” gehanteerd. „Een kerk, wier praktijken haar leden dwingen te zondigen, is niet een ware christelijke kerk. Boek IV, 7 vraagt Calvijn: „Wie durft de benaming kerk, zonder enige uitzondering te geven aan die gemeenschap, waar het Woord van God openlijk en onbeschaamd onder de voet gelopen wordt?” Heeft dit, hoewel bijna 400 jaar geleden geschreven tegen de Rooms Katholieke Kerk, geen toepassing op de huidige Presbyteriaanse Kerk in de Verenigde Staten?” (Why The Orthodox Presbyterian Church, rev. J. G. Galbraith, blz. 25, 26).

¹²⁵) Dr H. v. d. Linde, *De Eerste Steen Gelegd, De eerste Assemblée van de Wereldraad van Kerken te Amsterdam 1948, Amsterdam 1949*, blz. 238.

¹²⁶) *The Christian Message in a non-christian World*, Londen, 1938. Aan dit uitermate belangrijke werk wijdde dr H. Bergema in *De Reformatie van 3 Maart 1939 e.v.* (19e jaarg. no. 22 e.v.) een bespreking.

Daar hier „het gezag van het christelijk geloof” in geding is, vragen we: in hoeverre kan dr Kraemer als een apologet daarvan aangemerkt worden?

Dr Kraemer brengt sterke critiek uit op het amerikaans activisme en optimisme. Al te veel dacht dit in deze wereld een programma van hervorming tot uitvoering te kunnen brengen. Nu de resultaten van de zending tegenvielen, ging men aan de absoluteitheid van de christelijke religie twijfelen, getuige het Lekenrapport. Met de strekking van dit laatste is dr Kraemer het niet eens, daar dit de noodzaak van bekering voor ieder over het hoofd ziet ¹³⁷). Evenmin stemt hij in met Heiler, die Gandhi en Tagore ongedoopte christenen noemen wil ¹³⁸). Van een „natuurlijke” of een „algemene” religie wil hij niet weten, evenmin als van een bleke aanduiding van God als het Universele Leven of de Eeuwige Orde.

Hiernaast staat echter, dat dr Kraemer sterk positie kiest tegen de orthodoxe zending en het een ernstige misgreep acht, indien westerse belijdenissen en kerkenordeningen overgebracht worden naar het zendingsterrein ¹³⁹). De achtergrond van deze bewering wordt gevormd door de dialectische filosofie. In navolging hiervan spreekt dr Kraemer over den paradoxalen God, Die „ja” en „neen” tot de wereld zegt in Zijn genade en oordeel. Krachtens het „*bijbels realisme*” moet alles onder dit aspect bezien worden. Daarom is noch de vrijzinnige opvatting goed, die eenzijdig oog heeft voor de „waarden” in de pseudo-religies, noch de orthodoxe leer, dat het heidendom geheel verwerpelijk is. „Wij moeten eerlijk den engel, zowel als den duivel erkennen, waar we hem ook aantreffen, in het christendom, het hindoeïsme of ergens anders” ¹⁴⁰). De vrijzinnige zendeling moet daarom niet al te veel „offers” brengen; maar de orthodoxe moet leren meer „nederig” te zijn. Want, daar de openbaring dynamisch en bovenhistorisch is, mag de kerk nooit zeggen, dat ze de openbaring hééft; zij mag niet „roemen” in de waarheid, evenmin als het boeddhisme of de islam dat mag ¹⁴¹). Het „christendom” valt *evenals de andere religies* onder de genade, het „ja”, maar ook onder het „neen”, het oordeel Gods. Daarom moet niet

137) The Christian Message, blz. 49, 45.

138) A.w., blz. 291.

139) A.w., blz. 315.

140) A.w., blz. 286.

141) A.w., blz. 110, 119.

teveel aan historische dogma's worden vastgehouden. Gods openbaring moet in het „nu" en in het „hier" worden vertaald ¹⁴²). Wat in Romeinen 13 over de overheid staat is geen onveranderlijk principe, maar een tijdelijke oplossing, die vandaag revisie behoeft. De beslissingen en uitspraken over geloof en zede van het Nieuwe Testament zijn geen permanente wetten, die latere generaties binden ¹⁴³). Geen catalogus of vademecum kan opgesteld worden, wanneer het over aanpassing aan de inheemse cultuur, al-of-niet, gaat. „Orthodoxe" en „vrijzinnige" zendelingen moeten van uit het „bijbels realisme" van Gods openbaring in Christus gaan inzien, dat de openbaring niet vaststaand, *statisch* is en evenmin door een groeiproces, *evolutie*, beheerst wordt, maar dat zij *dynamisch* en *apostolisch* alle religies en beschavingen confronteert met haar gemeenschappelijke, solidaire schuld en behoefte aan verlossing ¹⁴⁴). De christelijke zending moet niet uit een soort superioriteitsgevoel tegenover het heidendom leven, daar zij solidair met het paganisme onder Gods crisis staat. Daarom mag niet, tegenover de rijke vormen van oosters sociaal leven, meditatie, ascese, krampachtig vastgehouden worden aan de koele protestantse vormen ¹⁴⁵). „De Christelijke benadering (approach) van de niet-Christelijke religies sluit in een krachtig vasthouden van de vitale elementen in de Christelijke openbaring en van de noodzaak deze weer te geven en te vertolken op een wijze, die een levend antwoord opwekt, hetzij het toestemmend of afwijzend is; niet op een wijze, die behaagt aan onze bijzondere orthodoxe of vrijzinnige leerstellige verlangens, hoe juist zij somtijds ook mogen zijn" ¹⁴⁶).

Dr Kraemer gaat dus uit van een voortgaande openbaring. Aan het actueel spreken Gods, het gebod van het ogenblik offert hij de bindende kracht van Gods openbaring op en verdoezelt tevens het *principiële* onderscheid tussen trouw en ontrouw aan Gods Woord. Puur barthiaans wordt gevluht in de ja-en-nee-paradox, boven de spanningen tussen vrijzinnig en orthodox uit. Zijn publicatie was daarom niet een radicaal „neen" tegen het „Lekenrapport". Evenmin als het laatste aanvaardt dr Kraemer de genoegzaamheid en

¹⁴²) A.w., blz. 334.

¹⁴³) A.w., blz. 98.

¹⁴⁴) A.w., biz. 295.

¹⁴⁵) A.w., blz. 325.

¹⁴⁶) A.w., blz. 334, 335.

onfeilbaarheid van Gods Woord. Door de roem in het klare Wóórd als hoogmoed af te wijzen opent hij de deuren weer voor het relativisme en de verregaande aanpassing aan het heidendom. Als de normen van Gods Woord maar „tijdelijke oplossingen” zijn, de belijdenis der kerk een product der historie is, en voorts de vrijheid van Gods Geest ingewacht moet worden, opdat de dynamische prediking „gevuld” kan worden met inheems, dus heidens, materiaal, dan is de weg vrij voor het huwelijk tussen een verlept christendom met de inheemse goden van bloed en bodem. Het is niet zonder oorzaak, dat vele „continentale” zendelingen de weg van deze grote synthese gegaan zijn ¹⁴⁷). Een „christendom”, dat niet durft zeggen, dat zij het licht hééft en toch gaat zending drijven, wordt geabsorbeerd door het heidendom. We zien hier weer eens, wat we steeds bij de dialectische theologie moesten constateren: eerst wordt schijnbaar de vrijzinnige duivel uitgedreven, maar even later komt hij terug en neemt zeven anderen met zich en het laatste wordt erger dan het eerste. Arme kerk, die nog steeds zich solidair acht te zijn met het heidendom, déze houding juist apostolisch-missionair noemt en niet durft zingen: *Vroeger waren* wij duisternis, maar nu *zijn* wij licht in den Here! ¹⁴⁸).

Tambaram-1938.

Het werelddeel, het land, de plaats, waar de I.Z.R. van 12—29 December 1938 zijn tweede grote bijeenkomst hield, zij waren met zorg gekozen. Aan een vergaderplaats in Europa (zoals in 1910 te Edinburg) of aan een „neutrale” plaats in Azië, zoals Jerusalem, werd niet meer gedacht. „Het westen” kwam nu welbewust naar een oosters land, Brits-Indië, waar reeds „jonge kerken” tot een zelfstandig bestaan geraakt waren. Dit typeert de ingetreden situatie. De „jonge kerken” waren een factor geworden, waarmee men rekende. In Edinburg waren slechts enkele deelnemers uit de inheemse kerken afkomstig; te Jerusalem waren ze talrijker: 50 van de 250 deelnemers; te Tambaram (bij de stad Madras) vormden ze iets meer dan de helft der aanwezigen (189 van de 371).

De conferentie was voorts ondergebracht en vergaderde in de gebouwen van het Madras Christian College. Ook hieraan zou men

147) We denken aan Bruno Gutmann en Christian Keysser.

148) Zie Jes. 9 : 1; 60 : 2; Lucas 1 : 79; 2 : 32; Joh. 1 : 1 e.v.; 8 : 12; 2 Cor. 4 : 6; Ef. 4 : 18; 5 : 8; Fil. 2 : 15; 1 Tim. 6 : 20, 21.

symbolische of paedagogische betekenis kunnen toekennen. Deze onderwijsinrichting was immers het levend bewijs van de resultaten, die men boeken kan, indien internationaal en interkerkelijk samengewerkt wordt. De zendingsorganisaties van de Kerk van Schotland, van engelse anglicanen, van amerikaanse baptisten en van de Nederlands Hervormde Kerk in Amerika (the Dutch Reformed Church in America) hadden de stichting van dit grote complex met laboratoria, hospitia voor 750 studenten, enz., verwezenlijkt. Deed dit monument van eendracht niet een woordenloos appèl op alle conferentiegangers?

Wanneer we de onderwerpen, die ter sprake kwamen, nagaan, dan valt het op, dat *de kerk* centraal werd gesteld. Het woord „Christendom”, dat in de jersusalemse rapporten overheerste, heeft (na Edinburg-1937) plaats gemaakt voor „Kerk”. Dit zou een verheugend feit kunnen zijn, dat op een terugkeer naar de bijbel wees. De kerk wordt echter gebouwd op het enige fundament, dat gelegd kan worden, de ware leer. Blijkt ook uit de rapporten, te Tambaram aangenomen, dat men niet alleen koos voor „de Kerk”, maar ook voor hèt kenmerk der kerk: de gezonde leer?

„Het eerste rapport over „het geloof waaruit de kerk leeft” geeft hier direct reeds antwoord op ¹⁴⁹). Na gesproken te hebben over de nood van de wereld, die roept om een waar en levend geloof, wordt gevraagd: „Wat is dan het geloof der Kerk, niet in zijn volle omvang en diepte, maar in zijn speciale betekenis voor onze tijd?” Deze vraag doet op zichzelf reeds wonderlijk aan, daar zij riekt naar subjectivisme. Heeft de nóód van het heidendom te bepalen wat in Gods boodschap vandaag speciale betekenis heeft en wat niet? Is er soms een „Evangelium der Stunde”, een evangelie-met-telkens-in-actualiteit-wisselende-fragmenten?

Als antwoord op de gestelde vraag naar het geloof der kerk in zijn actuele betekenis volgt een soort *geloofsbelijdenis* ¹⁵⁰). Na ge-

149) Dr H. P. van Dusen, prof. aan het Union theological Seminary te New York, was grotendeels verantwoordelijk voor de redactie van dit rapport. Tambaram Series, I, blz. VIII.

150) In de uitgave van een der voorbereidende studies in verband met de assemblée van de Wereldraad van Kerken, Amsterdam, 1948, wordt deze „Confession of Faith” op een ereplaats bij het hoofdstuk: „Het evangelie in zijn actualiteit voor het heden” herdrukt, en „een hernieuwde bevestiging van het Geloof, waaruit de Kerk sinds haar aanvang heeft geleefd” genoemd. The Church's Witness to God's Design, an Ecumenical Study prepared

sproken te hebben over de wil, het scheppende plan, van den Allerhoogste, Die de wereld „maakte” ¹⁵¹), wordt het volgende gezegd over den mens en Christus:

(I) „De mens is het kind van God, gemaakt naar Zijn beeld. God heeft hem bestemd voor het leven in gemeenschap met Hem, en met zijn broeders in het gezin Gods op aarde. Maar krachtens het mysterie van de vrijheid, die God hem heeft gegeven, verkiest de mens andere paden te gaan, andere oogmerken te zoeken. Hij veracht zijns Vaders wil. Hij zoekt zichzelf een wet te zijn. Dit is de diepste oorzaak van het kwaad en de ellende van zijn leven. Vervreemd van God zoekt hij zijn zaligheid waar deze niet kan gevonden worden. Onmachtig zichzelf te redden, heeft hij steeds bekering, vergeving, wedergeboorte nodig.

(II) Wie zal dan redden? God redt, door Jezus Christus onzen Heer. „God had de wereld zo lief, dat Hij Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk die in Hem gelooft niet verloren ga, maar het eeuwige leven hebbe.” Dit is het hart van het evangelie, het evangelie, dat wij verkondigen.

(III) God heeft in Zijn oneindige liefde gehandeld tot 's mensen redding. Hij is onder hen gekomen in Jezus van Nazareth, Zijn Woord werd vlees. In Hem heeft Hij de kracht van zonde en dood overwonnen. Jezus Christus in Zijn onderwijs en leven van volmaakte liefde roept de mensen terug tot dat, wat God wilde, dat ze waren, en brengt ze tot schaamte over hun niet beantwoorden aan Zijn verwachting. Door Zijn geloof en volmaakte gehoorzaamheid gaan zij hun vertrouwen stellen op den alleen waren God. Zijn lijden en dood op Calvarië brengt hen ertoe de grote mate van zinloosheid der zonde te zien en verzekert hen van Gods vergeving. Zijn opstanding is de overwinning van heiligheid en liefde over dood en verderf. Door Zijn verreezen en levende tegenwoordigheid krijgen zij, die hun wil aan Hem wijden, deel aan het eeuwige leven. Sterk en blij door de vergeving, dagelijks vernieuwd aan de voet van het Kruis, zijn ze meer dan overwinnaars gemaakt over elk kwaad.

under the Auspices of the World Council of Churches, Londen, 1948, blz. 85 e.v. Voorzitter van de commissie, die deelnam aan de vervaardiging van dit boek was dr H. Kraemer.

151) Ook zij, die aan een darwinistische evolutie-theorie geloven, zouden met deze omschrijving accoord kunnen gaan.

(IV) Voor Christus was het koninkrijk van God centraal. Hij riep zijn volgelingen op om eerst Gods koninkrijk te zoeken en Zijn gerechtigheid. Door het gehoor geven aan Zijn roep tot liefde, die bereid is tot lijden, en door geloof in Goddelijke hulp, worden de mensen vermaand om medearbeiders met Hem te zijn, om gerechtigheid, waarheid en broederschap op aarde te doen toenemen¹⁵²⁾.

Wanneer we dit gedeelte nader bezien, valt direct op, dat de geciteerde alinea I in de *tegenwoordige tijd* staat: de mens is beeld Gods, hij *verkiest* andere paden, hij zoekt elders zijn zaligheid¹⁵³⁾. De historische zondeval als 'n feit in het *verleden* wordt zo vervormd tot een feit, dat zich in ieders mensenleven herhaalt. Genesis 3 wordt een symbolische inkleding van een psychologisch fenomeen. Ook de bijbelse leer, dat de mens door de zondeval het beeld Gods *verloren* heeft, wordt geloofchend. De mens is de iure en de facto Gods beeld en de andere mensen (ook de heidenen) zijn zijn broeders in het gezin Gods op aarde. Genade van Christus, om tot kinderen wederom te worden *aangenomen* is dus niet nodig. Met de bijbelse terminologie, die alleen zij, die in Christus geloven, broeders noemt, is gebroken. Niet de kerk is de familia Dei, het gezin Gods, maar alle Menschen werden Brüder. De ellende van den mens wordt daarom verkleind, hijzelf wordt verhoogd.

Het gevolg hiervan is, dat voor de volheid van Christus' werk geen plaats overblijft. Als de zonde van den eersten Adam niet plaats had, is er ook geen laatste Adam nodig om de erfschuld te dragen, om aan Gods recht te voldoen en zo ons met God te verzoenen. Daarom wordt in alinea III aan Christus een psychologische betekenis gegeven. Hij zou de mensen tot inkeer brengen, hen van Gods vergeving verzekeren. Door Hem wordt de zinneloosheid der zonde en de victorie der heiligheid en liefde openbaar. Hij wordt tot een verheven godsdienststichter geproclameerd. Maar niet tot het Lam Gods. Uit niets wordt verder openbaar, dat Hij Zoon Gods is¹⁵⁴⁾, en dat Hij zit ter rechterhand Gods om te komen met Zijn

152) Tambaram Series, I, blz. 188, 189. Voor de cursieve letters werden in het oorspronkelijke kapitale gebezigd; de romeinse cijfers zijn door ons erbij gevoegd.

153) Alinea IV begint in de *verleden tijd* te spreken: voor Christus was Gods koninkrijk centraal!

154) Het geciteerde Joh. 3 : 16 geeft hier in zoverre geen garantie, dat deze tekst door moderneren volgens hun visie geïnterpreteerd wordt.

gericht. Hij schijnt enkel het grote Voorbeeld te zijn. Door Zijn goede daden en verheven leringen oefent Hij een zedelijke invloed ten goede op Zijn volgelingen uit. Zijn geloof is aanleiding en model voor 't geloof van anderen.

Ook van den Geest wordt — over Hem als Persoon wordt gezwezen — gesproken. Nadat vaag is gehandeld over de prediking der kerk, die aan haar leden het pad der liefde wijdt, wordt aldus vervolgd:

„Met hen, die zonder Christus zijn, heeft de ware kerk meedogen met de liefde van haar Meester en Heer. Zij gaat tot hen uit met het evangelie van Zijn genade. Zij brengt Zijn dienst van medelijden en genezing in praktijk. Zij getuigt tegen elke onrechtvaardigheid en elk onrecht in hun dagelijks leven. Zij draagt hun leed en zielesmart in haar gebeden. Aan haar is het grote voorrecht gegeven deel te mogen hebben aan het lijden van Christus.

Ondanks alle zwakheden en tekortkomingen van onze kerken is Christus' ware kerk in haar; en onze hoop op de verlossing der mensen wortelt in Zijn werk door haar. Door de verzorging en het onderwijs der kerk komt het Christelijk leven tot ontplooiing; in blijde dienst binnen de gemeenschap der kerk wordt de Christelijke vroomheid volkomen'.

Sterk komt hierin uit, hoe onzuiver over de kerk gedacht wordt. Over de ware kerk wordt wel gesproken, maar de gedachte aan de valse kerk wordt direct afgesneden door de bewering, dat de ware kerk *binnen* alle kerken is. Over het kenteken der ware kerk, ook in haar kerkplantende arbeid onder de heidenen: de verkondiging van het in de Bijbel geopenbaarde Woord, wordt gezwezen. Welk evangelie brengt de kerk bij het zendingswerk? Het schijnt, dat de evangelie-verkondiging culmineert in allerlei sociaal werk. Voor buitenkerkelijke christenen is de kerk bovendien een aanlokkelijk en completerend vroomheidsinstituut. Van een noodzakelijke begrenzing der kerktaak (tegenover het social gospel) en van geboden tucht (tegenover syncretisme en leervrijheid) wordt met geen woord gerept.

Zo zien we hier treffend de lijn van Jerusalem doorgetrokken. *Met zulk een credo kunnen alle vrijzinnigen accoord gaan.* Niet alleen, omdat de broederschap van alle mensen uitgesproken en de

ernst van Gods dreigend oordeel verzwakt wordt, maar ook, omdat veel artikelen uit de belijdenis van de kerk aller eeuwen *niet genoemd* worden. Was het niet nodig, om in een weergave van het geloof der kerk *naar zijn speciale betekenis voor onze tijd*, te spreken over: de drieëenheid, de godheid van Christus en den Geest, de inspiratie en noodzakelijkheid van de Schriften, de erfzonde, het bestaan van Satan, het plaatsvervangend lijden van Christus, Zijn lichamelijke opstanding, Zijn zitten ter rechterhand Gods, de noodzaak van bekering, de bediening der sleutelmacht door de kerk, het oordeel en de opstanding ten leven of ten dode? ¹⁵⁵) Had niet noodzakelijk gewaarschuwd moeten worden voor het prediken van een ander, een vals evangelie, een humanistische caricatuur van het ware? Maar een grootste-gemene-deler-belijdenis stelde allen content ¹⁵⁶). Hoe kan men deze schemer licht noemen? ¹⁵⁷).

De vraag komt op: hoe konden de continentale afgevaardigden hiermee instemmen, b.v. de Duitsers en dr Kraemer? De oorzaak moet gezocht worden in de theologie van Barth. Deze kiest wel positie tegen allerlei vrijzinnig pantheïsme, maar tevens ontkent zij de historiciteit van de feiten uit de openbaringsgeschiedenis. De zondeval heeft niet op een punt in de historie plaats gehad, maar staat boven de historie, is tijdloos. Zo is het ook met Christus' verlossingswerk. Op deze wijze wordt dus de daad van den eersten en

155) Rev. J. G. Vos, The International Missionary Council, Is it True to Historic Christianity?

156) Een man als prof. dr W. Banning ten onzent, ontkent, blijkens zijn boek: De Evangelische Boodschap, de volgende Schriftuurlijke waarheden: de drieëenheid; de godheid van Christus; de persoonlijkheid van den Geest; de vleeswording des Woords; de maagdelijke geboorte, het plaatsvervangend lijden, de lichamelijke opstanding en hemelvaart, het zitten ter rechterhand Gods en de lichamelijke wederkomst van Christus; het goddelijk gezag der Schriften; het bestaan van Satan, hemel en hel; het gericht door Christus. Daar geen enkele van deze waarheden in de tambaramse belijdenis vermeld is, zou prof. Banning er zonder enige moeite mee in kunnen stemmen.

157) Ds A. Pos schreef: **Het Licht van Tambaram**, Kampen, 1948. „De Bijbel was het beginsel van haar denken en het einde van alle tegenspraak” (blz. 13). Ds Pos was als afgevaardigde van de Gereformeerde Kerken in Nederland (met dr W. G. Harrenstein) te Tambaram aanwezig. (Onder de verdere nederlandse en indische afgevaardigden bevonden zich o.a. dr W. A. Visser 't Hooft (secr. van de Wereldraad van Kerken), mr S. C. Graaf van Randwijk (zendingsconsul), ds F. M. Kooyman (alg.-secr. N.C.S.V.), mej. mr A. L. Franz (alg.-secr. Y.W.C.A., Ned.-Indië), dr C. W. Th. baron van Boetelaer van Aspren en Dubbeldam (voorzitter Zendingstudie-Raad)).

van den „tweeden” Adam een *symbool* van de bestaande werkelijkheid. Dit zal de oorzaak zijn geweest, dat de aanwezige aanhangers der dialectische theologie met de gekozen formuleringen accoord konden gaan en geen alarm sloegen. Weliswaar heeft de duitse delegatie een afzonderlijke verklaring gepubliceerd, waarin op de wederkomst van Christus en de eschatologische houding sterk de nadruk werd gelegd. De bedoeling was een leerstuk, dat in de rapporten niet ter sprake kwam, te accentueren, om van hieruit op enkele punten in de *rapporten* critiek uit te brengen ¹⁵⁸). Onder deze bestreden punten was echter de bewuste weergave van de actuele momenten in het evangelie *niet*.

De volgende vraag, die naar voren komt, is deze: hoe uitte Tambaram zich over de controverse Kraemer-Hocking? Royaal dient toegegeven, dat er een zich distantiëren van Jerusalem in dit opzicht te bespeuren is. Afgewezen wordt de gedachte, alsof de niet-christelijke religies de plaats in konden nemen van het Oude Testament en aldus heenleidden naar „het christelijk evangelie”. Wanneer daarbij erop gewezen wordt, dat er bij zendelingen een grote interesse moet bestaan voor de aard van de religie en de cultuur der volken, waaronder gearbeid wordt, hoeft er hiertegen geen bezwaar bestaan. Al te veel is vergeten, dat veel westerse cultuur product is van het afvallige christendom, en dat de kerk wortel moet schieten in elk land, gebruikmakend van de door den Here geschapen vormen. Echter zal hierbij de nadrukkelijke stipulatie gemaakt moeten worden: mits dit geschiedt naar het Woord des Heren! De inlandse kerk zal geen „waarheidselementen” uit de heidense erfenis mogen medenemen. Om de aanpassing aan het volkskarakter te bevorderen mogen geen waarheden der Schrift verzwegen worden. Er is geen evangelie voor het westen, dat anders is dan dat voor het oosten. God heeft dezelfde evangelische rijkdom voor brit en chinees, amerikaan en indiër.

Uit vele rapporten blijkt echter, dat te Tambaram het standpunt, dat er „waarden” zijn in andere religies en dat het oosten geroepen is om naast nieuwe *vormen*, ook andere *belijdenis-inhouden* naar voren te brengen, niet verlaten is. Dit hoeft niet te verwonderen; gezien de van vrijzinnigheid doordrenkte „belijdenis”, die we boven bespraken, en ook gezien sommige aanwezigen. Hieronder was b.v.

158) Tambaram-Series, I, blz. 183 e.v.

dr K. L. Reichelt. Deze leerling van dr N. Söderblom was stichter van de *Tao Fong Shan* (d.i. Berg, vanwaar de wind van de Logos waait), een inrichting bij Hongkong gelegen, waar boeddhistische monniken in een vertrouwde chinese atmosfeer de gelegenheid kregen om het christendom te ontmoeten. Uitgaande van de gedachte, dat de Logos in alle religies is uitgezaaid ¹⁵⁹), dus ook in het chinese confucianisme en boeddhisme, werd de vleesgeworden Logos, Christus, als de volle incarnatie van de Tao-idee ¹⁶⁰) voorgesteld ¹⁶¹). Symbolisch werd dit tot uitdrukking gebracht door een kruis, staande op een lotus. Evenals de alexandrijnse school het christendom en het hellenisme trachtte te verbinden, door het belijden der kerk tot een filosofische kennisleer te verheffen, zo werd ook hier een synthese gezocht tussen Logos en Tao. In de dertiger jaren was er voorts in China een „*Nieuw-Leven-Beweging*” ontstaan, die, gesteund door vele „christenen” ¹⁶²) en niet-christenen, de oude chinese deugden: goede zeden (li), plichtsgevoel (le), bescheidenheid (lien) en bereidheid fouten goed te maken (chih) tot heerschappij wilde brengen. Op grond van deze vier deugden werd de strijd geproclameerd tegen zedeloosheid, opiumgebruik en spelen om geld. Een „Chinese Volksbeweging” dus, die op humanistischheidense basis een synthese tussen kerk en wereld beoogde. Chinese afgevaardigden te Tambaram zullen hun enthousiasme hiervoor niet verzwegen hebben. In Brits-Indië waren er tenslotte allerlei *ashrams* gesticht door de verschillende zendingen. Ook hierin kwam een grote mate van aanpassing aan de bestaande religies tot uiting. Een ashram was immers in het indische heidendom de plaats, waar de leermeester met zijn leerlingen zich terugtrok tot beoefening van gewijde mystiek en contemplatie. In de zending poogde men deze vorm uit het indische gemeenschapsleven over te nemen door christelijke ashrams te stichten, soms zelfs naar de stijl van een hindoe-tempel. In een dergelijke retraite kwamen dan „christenen” en hindoes samen om hun „geestelijk leven” te verdiepen. Een medische dienst werd er tevens aan verbonden. Uit het gebruik van deze duidelijk uitgesproken methoden, blijkt, dat de

159) Justinus Martyr, Clemens Alexandrinus en Origenes spraken van den Logos spermatikos, het uitgezaaide Woord.

160) Tao = natuurorde, een hoofdmotief in de chinese religie.

161) A.w., I, blz. 99. Als bewijstekst werd Joh. 1 : 1—18 gebruikt.

162) De generaal Tjang-Kai-Tsjek was als „christen” een der promotoren van deze beweging.

overtuiging van vele zendelingen in Brits-Indië aldus samengevat kan worden met de woorden van Heiler: „Wat alleen noodzakelijk is om den weg voor het Christendom te banen, is *de synthese van het Nieuw Testamentische Christendom ontdaan van alle Europeesche omkleedsels en uitwassen, met al het groote en heilige, dat ooit in het Indische volk leefde, de synthese, die scheppingskracht heeft*” ¹⁶³). Van Stanley Jones, die ook te Tambaram was, zouden nog vele dergelijke uitspraken aan te halen zijn. En deze evangelist onder hogere standen in India stond in zijn mening te Tambaram zeker niet alleen.

Daarom is in de rapporten de neerslag van deze visie, die te Jerusalem overheersend was, nog duidelijk te bespeuren. Al wordt de mening, dat heidense religies gelijk te stellen zijn met het Oude Testament weersproken, even ervoor heet het: „De mensen hebben Hem gedurende alle eeuwen gezocht. Dikwijls heeft dit zoeken en verlangen in een verkeerde richting geleid. Maar wij zien schijnsels van Gods licht in de wereld der godsdiensten, die aantonen, dat Zijn verlangen naar Zijn dwalende kinderen niet zonder antwoord bleef” ¹⁶⁴). Schijnsels van Gods licht in de wereld der religies — betekent dit, dat in het heidendom nog enige vonkskens zijn, door het gebruik van verbasterde bijbelse overlevering? Of wil dit zeggen, dat het Licht schijnt *in* de heidense duisternis, en daarna *uit* die duisternis, zodat dus in het heidendom fragmenten zijn van Christus' openbaring? Het spreken van mis-leiding, *dikwijls*, dus niet: *altijd*, doet vermoeden, dat dit laatste bedoeld is.

We *constateren* voorts, dat de „Nieuw-Leven-Beweging” dankbaar vermeld wordt, omdat hierin een grote invloed der christelijke ethiek te bespeuren valt, als bewijs van de licht-en-leven-brengende infiltratie van „het christendom” ¹⁶⁵). De „Christelijke Asram” in Brits-Indië en het „Christelijk Klooster” van dr Reichelt worden genoemd als *bemoedigende tekenen*, experimenten van nieuwe expressies van het christelijk getuigenis ¹⁶⁶). Deze vormen van synthese zijn dus te Tambaram niet vervloekt; integendeel, ze ontvingen de zegen van de I.Z.R. Gezien de aanwezigheid van vele vrijzinnige

163) Prof. dr Friedrich Heiler, *De Openbaring in de Godsdiensten van Britsch-Indië en de Christus-verkondiging*, Amsterdam, 1931, blz. 59. Cursivering van dr Heiler. Evenals dr Reichelt had hij Söderblom tot leermeester gehad.

164) *Tambaram-Series*, I, blz. 201.

165) *A.w.*, I, blz. 204.

166) *A.w.*, I, blz. 214.

zendelingen en van onder hun leiding opgegroeide inheemse christenen is dit niet verwonderlijk ¹⁶⁷). De aanhangers der dialectische theologie zullen door hun opvattingen te weerloos zijn geweest om te protesteren. Volgens hun opvattingen ligt Gods openbaring immers *achter* de christelijke prediking, is dus de belijdenis der moederkerk een historisch relatief bezit en is elk „Wagnis” in het belijden, elk experimenteren met de waarheid Gods om te pogen deze uit te drukken in volkse geest, geoorloofd.

Behalve de autoriteit van het geloof, waaruit de kerk leeft, kwamen evenals te Jerusalem verschillende andere onderwerpen ter sprake: het wezen en de functie der kerk; de onvoltooide taak van evangelie-prediking; de plaats der kerk bij de evangelie-verkondiging; het getuigenis der kerk ten aanzien van niet-christelijke godsdiensten en ten aanzien van praktische vragen; het leven binnen de kerk: eredienst, het christelijk gezin, christelijke opvoeding; de inheemse ambtsdragers der kerk; het verband tussen christelijke opvoeding, medische arbeid en werk voor sociale opbouw en het doel van de christelijke zending; de plaats, het werk en de opleiding van den toekomstigen zending; een doelmatig programma ten aanzien van christelijke literatuur; de economische grondslag der kerk; de kerk en de gewijzigde sociale en economische orde; de kerk en de internationale orde; het vraagstuk van kerk en staat; samenwerking en eenheid. Afzonderlijke secties vergaderden over al deze onderwerpen en stelden hierover rapporten op, die met overzichten en voorbereidende studies na de conferentie gepubliceerd werden. De zevendelige rapporten van Tambaram zullen evenals die van Jerusalem nog lang een Fundgrube blijven voor hem, die zich verdiepen wil in allerlei zendingsvragen. Het rapport van Merle Davis over de economische basis der kerk trekt hierbij zeer de aandacht. Ook krijgen we een indruk van de groeiende zucht naar zelfstandigheid onder de jonge kerken, die wel met de „moederkerken” willen blijven samenwerken, mits zij als „partners” worden beschouwd, die bij het nemen van besluiten vrij zijn om te handelen naar eigen inzicht ¹⁶⁸).

167) Henry P. van Dusen, a.w., blz. 159.

168) Op de samenkomst der I.Z.R. te Whitby in 1947 is deze ontwikkelingsgang tot een voorlopig einde gebracht: partnerschap in obediance (deelgenootschap in gehoorzaamheid) werd de leus.

Door al de rapporten lopen, bij alle verscheidenheid, twee lijnen: *allereerst* wordt de nadruk op de prediking door — alle gebieden van het leven omspannende — *dad*en gelegd. *Vervolgens* wordt om dié reden gepleit voor eendrachtige *samenwerking*, die zich niet stoort aan de confessionele grenzen der onderscheiden kerken. Bij de bespreking van alle takken van de arbeid, die men als zendingswerk aandient, laat men de eenheidsklok kleppen. De eenheidsklok, die het opschrift draagt: *centralisatie en hiërarchie*.

De dienst van gezondheid en genezing, zo luidt het in een der aangenomen rapporten, „behoort tot het wezen van het evangelie en is daarom een wezenlijk bestanddeel van de zending waartoe Christus Zijn Kerk riep en roept” ¹⁶⁹). Christus zeide immers: Ik moet werken de werken van Hem, Die Mij gezonden heeft? En juist om deze noodzakelijke arbeid kunnen de zendingscorporaties het zich niet meer veroorloven een plan te ontwerpen, dat zich houdt binnen de „denominationale” grenzen. Krachtige coördinatie, ook met andere takken van zendingsarbeid is daarom noodzakelijk ¹⁷⁰).

Ten aanzien van literatuur, „rural mission”, gewoon en theologisch onderwijs, liturgie, evangelieverkondiging klinken dezelfde klanken. Betreffende *het vervaardigen en verspreiden van christelijke lectuur* wordt aan de Nationale Christelijke Raden in overweging gegeven een plan te ontwerpen. Voorts wordt aan het Comité van de I.Z.R. in overweging gegeven de stichting van een permanent overzees departement inzake literatuur te bestuderen. Zulk een departement zou financiële en zedelijke steun kunnen verlenen ¹⁷¹).

Betreffende *economische en sociale voorlichtende hulp* aan jonge kerken wordt internationale samenwerking en organisatie bepleit, o. a. door een centraal bureau vanwege de I.Z.R. De Nationale Raden zouden door het verzamelen van gegevens en het coördineren der werkzaamheden hierbij krachtig steun kunnen verlenen ¹⁷²). Als voorbeelden van sociale gemeenschappelijke experimenten worden o.a. genoemd het Y.M.C.A.-Landelijk-Opbouw-Centrum te Travancore (India). Dit lenigt alle mogelijke nood — geestelijke,

¹⁶⁹) Tambaram-Series, IV, blz. 173.

¹⁷⁰) A.w., IV, blz. 179.

¹⁷¹) A.w., IV, blz. 310 e.v.; III, blz. 437.

¹⁷²) A.w., V, blz. 576; blz. 589.

lichamelijke, sociale, economische. Voorts: de Christelijke Coöperatieve Beweging in Japan ¹⁷³).

Organisaties voor godsdienstig onderwijs, uitgaande van verschillende kerken en zendingsgenootschappen, en nauw verbonden met de Nationale Christelijke Raden worden aanbevolen ¹⁷⁴). Voor *de opleiding van inheemse dienaren* zijn er drieërlei type scholen nodig:

- a. *bijbelscholen* voor hen, die geen geordende ambtsdragers zijn.
- b. *theologisch scholen* voor opleiding van predikanten.
- c. *theologische hogescholen* voor speciale theologische studie, nauw verbonden met een universiteit ¹⁷⁵).

Voor de opzet hiervan is uiteraard samenwerking noodzakelijk. De I.Z.R. werke plannen hiervoor uit. Willen kerken haar eigen traditie bewaren, dan zouden zij op de theologische (hoge) scholen aparte leerstoelen kunnen bezetten ¹⁷⁶).

Inzake *den zendeling* wordt uitgesproken, dat hij een vriendschappelijke helper moet zijn bij de opbouw van het leven der jongere kerken. *Daartoe moet hij de ervaring van de universele kerk kunnen mededelen*. Bekendheid met typen van eredienst, die anders zijn dan die van zijn eigen kerk, is bij hem noodzakelijk, evenals kennis van de ontwikkeling van de christelijke eenheidsbeweging in de wereld ¹⁷⁷). In verband hiermede wordt aan het Comité van de I.Z.R. aanbevolen zich te verzekeren van de dienst van begaafde vertolkers van de geest en de roeping van de wereldwijde christelijke gemeenschap, opdat deze korter of langer tijd in de jongere kerken kunnen werkzaam zijn. Voorts wordt het wenselijk geacht, dat de Nationale Christelijke Raden in de „ontvangende” landen de aanvragen om nieuwe missionarissen te zenden coördineren, en deze dan doorzenden aan de „zendende” kerken. Deze laatste dienen op haar beurt via Zendingraden haar pogingen om geschikte zendingen te zoeken te coördineren ¹⁷⁸). Bij den toekomstigen zendeling is dus een oecumenische inslag een eerste vereiste.

173) A.w., V, blz. 607, 608. Hierbij wordt tevens uitgesproken, dat het principe van coöperatie het enige christelijke antwoord is op de gemeenschappelijke nationale en internationale problemen.

174) A.w., IV, blz. 70. Onder „godsdienstige opvoeding” wordt ook zondagschool-arbeid gerangschikt.

175) A.w., IV, blz. 204 e.v.

176) A.w., IV, blz. 208 e.v.

177) A.w., IV, blz. 253.

178) A.w., IV, blz. 256.

Veel van de schatten van de oud-christelijke eredienst en die van de moderne liturgie maken deel uit van het erfgoed van alle christenen. Soms vinden gedichten, gebeden en meditaties afkomstig uit het niet-christelijk verleden een plaats in de christelijke eredienst. Een goedgeleide *liturgie* is vaak het beste middel om groepen van bekeerden in te leiden in de waarheden, waarin ze kortgeleden voor het eerst onderricht zijn ¹⁷⁹). Uitgesproken wordt daarom, dat een nieuw verstaan van het avondmaal het gemeenschappelijk leven van de verenigde kerk zal verrijken. Gebedssamenkomsten, waarin tijdens diepe stilte Gods volk vol eerbied voor Zijn verhevenheid luistert naar Zijn stem in hun harten, kunnen rijke zegen afwerpen. De eredienst passe zich voorts bij de noden der kudde aan. Daarom beginne de I.Z.R. de vormen van verschillende liturgieën te verzamelen, opdat de zendelingen deze tot hun beschikking kunnen hebben bij hun arbeid ¹⁸⁰). We zien — te Edinburg-1937 wees dr Mott er reeds op — hier een samengang en een samenhang van de oecumenische en de liturgische beweging.

Vooraf inzake *evangelie-verkondiging* door het zendingswerk en door speciale campagnes is het in de rapporten al samenwerking, wat de eenheidsklok luidt. Gemeenschappelijke plannen, samenbundeling van financiële, materiële en personele krachten! ¹⁸¹) De Nationale Christelijke Raden zijn geroepen tot initiatief. Zij dienen ook bereidheid tot evangelieverkondiging aan te kweken. De I.Z.R. en de Nationale Christelijke Raden moeten voorts met zendingscorporaties en kerken, die de hoffelijkheid *niet* in acht nemen, contact zoeken om deze te bewegen zich niet te onttrekken aan de gemeenschappelijke actie ¹⁸²). Voortdurend gemeenschappelijk getuigen van de wezenlijke eenheid van Christus' kerk is dringende noodzaak. Slechts als alle „*takken*” der kerk samengaan, is resultaat verzekerd.

Het is begrijpelijk, dat hierbij ook *de Wereldraad*, die destijds in het stadium van oprichting verkeerde, ter sprake komt. Vertrouwen wordt uitgesproken in de rol, die de jonge kerken in de toekomst binnen de Wereldraad zullen spelen ¹⁸³).

179) A.w., IV, blz. 3.

180) A.w., blz. 5, 6.

181) A.w., blz. 419.

182) A.w., III, blz. 438; IV, blz. 403, 404.

183) A.w., IV, blz. 400.

Want deze jonge kerken hebben een *aparte boodschap* te brengen en zo iets te geven aan de wereldkerk. Zij hebben ervaren, dat bij *samenwerking*, coöperatie niet mag worden stilgestaan. Een zichtbare en organische *eenheid* der kerk moet gezocht worden, overeenkomstig Joh. 17 ¹⁸⁴). Het plan voor de vereniging der kerken in Zuid-Indië wordt daarom — zoals ook de Conferentie te Edinburg deed — ter bestudering aanbevolen. De inheemse afgevaardigden uit sectie XVI verenigden zich bovendien in een afzonderlijke verklaring, waarin de onenigheid een struikelblok voor gelovigen en een reden tot spot voor buitenstanders genoemd wordt. Er kome alom kerk-unie. Tussen loyaliteit tegenover de moederkerken en tegenover het eigen eenheidsverlangen worden de inlandse kerken heen en weer geslingerd. Laten dus de oudere kerken en de zendingscorporaties de eenheid op het zendingsterrein niet verhinderen ¹⁸⁵). De jonge kerken smeken erom!

Geen zweem van angst, dat het ware evangelie door al deze samenwerking verloren zal gaan, is in al de rapporten te bespeuren. Integendeel, gemeend wordt zo juist in overeenstemming te zijn met Christus' gebed. Onbevreesd ziet men de toekomst tegemoet. Gevaren van een speciaal „oosters" evangelie? Als het evangelie van Christus maar in het oosten leeft en door de jongere kerken op haar wijze geïnterpreteerd wordt. Want, — „het is het Evangelie van Christus, dat we aan anderen geven, en niet onze eigen particuliere vorm van Christendom" ¹⁸⁶) „Er zijn misschien vormen, die niet waarlijk het Evangelie vertegenwoordigen. Niettemin is het in principe niet verkeerd of onwettig, dat er vele vormen van het Christendom zijn, als vertolkingen van het ene Evangelie" ¹⁸⁷). De belijdenissen die de kerk in het westen formuleerde tegen die ketterijen, die als twee droppels water leken op de heidense filosofieën, worden als een westerse bolster weggeworpen. De *ervaring* wordt als uitgangspunt gekozen. Op een dergelijk ijdel fundament wordt de „oosterse" kerk gebouwd. Profeten en apostelen verlaten; heidense en afvallige valse profeten gevolgd ¹⁸⁸). Geld uitgewogen

184) A.w., IV, blz. 403.

185) A.w., IV, blz. 403; II, blz. 291.

186) A.w., II, blz. 295.

187) A.w., II, blz. 295.

188) Men heeft wel beweerd, dat iemand als Stanley Jones te Tambaram „niet de minste invloed" had (Acta van de Generale Synode van De Gereformeerde

voor hetgeen geen brood is; en arbeid ten koste gelegd aan hetgeen niet verzadigen kan.

De conferentie van Tambaram, die omstreeks herfst 1938 vlak vóór de grote wereldbrand samenkwam, verschilde in wezen niet van haar voorgangster. Zij koos geen andere koers. Het is de feiten geweld aandoen, als men wil beweren, dat sinds Jerusalem-1928 de

Kerken in Nederland, gehouden te Zwolle van 27 Aug.—2 Oct. 1946, Bijlage XXXIX). Een vluchtige vergelijking van de boven geciteerde rapporten van Tambaram met uitspraken van Stanley Jones, kan de onjuistheid van dit beweren aan het licht brengen. Al heeft Stanley Jones te Tambaram misschien niet veel gesproken (iets wat overigens tegengesproken is), de ideeën, die hij vertolkte, vonden onweersprekelijk hun neerslag in de rapporten van Tambaram. „Christendom moet worden vereenzelvigd met Christus, niet met het Oude Testament, niet met de Westersche beschaving, zelfs niet met het systeem, dat in het Westen om hem is opgebouwd, maar met Christus zelf en Christen zijn is hem volgen.“ „De godsdienstige aanleg van Indië is rijker dan van welk ander land ter wereld..... Wanneer die aanleg bevrucht wordt door den geest van Jezus, zal er een nieuwe en zeer schone vorm van Christendom ontstaan, die voor de gansche wereld verrijking beteekenen zal. Maar dan moet de Indiër Indiër blijven. Hij moet Indische kultuur en Indisch leven vasthouden, zoodat zijn Christendom uitgesproken Oostersch en niet Westersch wordt“ (Christus langs den Indischen Heirweg, Amsterdam, 1928, blz. 26, 188). „Christus, die zelf het Leven is, assimileert, geeft oude waarheden een nieuwe beteekenis, maar voegt er iets aan toe, dat er geheel aan ontbrak: zichzelf..... Uit botsing en strijd komt het universele naar boven — Jezus. Langzamerhand beginnen in den geest van ernstige menschen andere levenshoudingen en andere levensbeschouwingen te verbleeken en het universele rijst op“. „De Christelijke kerk is wanhopig verdeeld, het aantal en de bekrompenheid van onze kerken en sectes is een schande. En toch, als we het onszelf maar tot bewustzijn wilden laten komen, zouden we inzien dat we, ondanks alles een sterkere eenheid vormen dan eenig volk ter wereld..... Waar dan vinden wij zekerheid? Bij welk van de drie, de onfeilbare kerk, den onfeilbaren Bijbel, het onfeilbare Christelijke bewustzijn, waar vinden wij haar? Bij alle drie tezamen. Elk draagt het zijne bij. De plaats van absolute zekerheid ligt waar de Jezus der historie wordt tot den Christus der ervaring, en waar de individueele ervaring, die daarvan het gevolg is, bevestigd en aangevuld wordt door de gemeenschappelijke ervaring“ (Christus en de Tafelronde, Amsterdam, 1928, blz. 245, 138, 139). De volgende zinsnede uit een van Stanley Jones laatste boeken komt treffend overeen met een passage uit een der Tambaram-rapporten. „Wie tegen het Koninkrijk zondigt, zondigt tegen zichzelf, want dat Koninkrijk is geschreven in de structuur van uw persoonlijkheid“ (E. Stanley Jones, Is het Koninkrijk Gods werkelijkheid?, blz. 54). „Als we het Koninkrijk Gods vinden, vinden we onszelf“ (Tambaram-Series, V, blz. 599). Er zou voorts nog te wijzen zijn op het feit, dat en Stanley Jones en de Tambaram-rapporten pleiten voor coöperatie als de gewenste sociale en economische vorm van samenleving.

Wereldzending rechtzinnige banen ging, en dat nog wel dank zij de dialectische theologie. Ook Tambaram-1938 stond uiteindelijk het vleesgeworden Woord tégen. En baande de weg voor de Revolutie, die ook op kerkelijk terrein zich tijdens en na de tweede wereldoorlog in Oost-Azië zou voltrekken. Te Tambaram wierp de geheel zelfstandige „oosterse” kerk, die gebroken heeft met het „westers” belijden, haar slagschaduw vooruit; als de bloed-en-bodem-kerk, die het revolutionair evangelie wel horen wil.

HOOFDSTUK IV

De groei der oecumenische beweging (II)

A. B. DE WERELDRAAD.

De voorlopige oprichting.

Sinds 1932 was er in de kringen van de Beweging voor Praktisch Christendom (A) en voor Geloof en Kerkorde (B), en ook wel in die van de Internationale Zendingsraad (C), een bespreking gaande betreffende een mogelijke unie van de verschillende takken van oecumenische arbeid. Dr William Temple is de figuur geweest die op allerlei wijze ijverde voor de totstandkoming van één Oecumenische Raad, een ideaal dat ook reeds Söderblom voor de geest stond. Als gevolg van het overleg in en tussen de voortzettingscomité's van Stockholm en Lausanne kwam vlak voor de grote wereldconferenties te Oxford en Edinburg een uitgelezen gezelschap bijeen in het Westfield College te *Hampstead* bij Londen (van 8—10 Juli 1937). Onder de 35 aanwezigen waren niet alleen vooraanstaande figuren uit genoemde voortzettingscomité's, maar ook afgevaardigden van de I.Z.R. (dr J. R. Mott, dr J. H. Oldham); de W.S.C.F. (dr W. A. Visser 't Hooft); de Y.W.C.A. (jonkvrouw C. M. van Asch van Wijk); de Y.M.C.A.; de Federale Raad van Amerika (dr S. McCrea Cavert); de wereldbond voor internationale vriendschap door de kerken.

Dit internationaal en „interoecumenisch” gezelschap kwam tot de conclusie, dat het wenselijk was, „om het getuigenis der christelijke kerk in de huidige wereld effectiever te doen zijn”, dat de beide Bewegingen voor Praktisch Christendom (A) en voor Geloof en Kerkorde (B) in nauwere verbinding gebracht werden in een lichaam (A, B), dat de kerken vertegenwoordigde en de arbeid van elk van

beide bewegingen over zou nemen. Een plan voor een Oecumenische Raad werd aanvaard en aan de beide conferenties te Oxford en Edinburg voorgelegd. Hierin werd als doel van de nieuwe organisatie aangegeven:

- I. De arbeid der beide wereldconferenties voort te zetten (door commissies).
- II. Gemeenschappelijke (hulp-)actie der kerken te vergemakkelijken.
- III. Samenwerking bij de studie te bevorderen.
- IV. Het oecumenisch bewustzijn binnen de kerken levendig te houden en te ontwikkelen.
- V. De uitgave van een oecumenisch tijdschrift te overwegen.
- VI. Het opnemen van contact met confessionele verbonden (b.v. verbonden van baptisten, congregationalisten, anglicanen, presbyterianen) en andere oecumenische bewegingen (Y.M. en Y.W.C.A., I.Z.R., enz.) te overwegen.
- VII. Naar behoefte een wereldconferentie, om bepaalde vragen te behandelen, bijeen te roepen.

Uit deze punten blijkt onmiddellijk, hoe reeds bij de éérste opzet de nieuwe Raad bedoeld was als een centraal coördinerend orgaan voor *alle* oecumenische arbeid. Werd de Internationale Zendingsraad nog niet direct in de unie opgenomen, hij stond wel bij de wieg van deze Wereldraad. En uit het ontworpen statuut blijkt verder wel, dat de I.Z.R. tenvolle genegen was om in de toekomst zo nauw mogelijk mede te werken. Er werd immers voorgesteld, dat in de nieuwe Oecumenische Raad ook jonge kerken zitting zouden hebben; haar vertegenwoordigers zouden benoemd worden op voorstel van de I.Z.R. Ook de andere oecumenische organisaties voor hulpwerk en jeugdwerk waren bij voorbaat genegen de nieuwe oecumenische wereldorganisatie te steunen en zich in haar dienst te stellen. Zij stonden immers als peters en meters bij haar wieg?

De conferenties van Oxford en Edinburg gingen met de voorslag accoord. De laatste vroeg om enige garanties. Eén hiervan was, dat althans de arbeid inzake Geloof en Kerkorde zich binnen de Wereldraad zou *blijven* baseren op de belijdenis: Jezus Christus als God en Zaligmaker. Opmerkelijk is ook nog, dat in de discussie de nadruk gelegd werd op de samenwerking met de I.Z.R. „We moeten ons het missionaire motief van ons begin herinneren”

(Edinburg—1910!) 1). „We moeten onze arbeid steeds in het licht van de evangelieprediking aan de gehele wereld zien” 2).

Elk der conferenties benoemde voorts een commissie-van-zeven, die voor nadere uitwerking en uitvoering van het gevallen besluit moest zorg dragen. Van 9—13 Mei 1938 kwamen beide commissies te *Utrecht* bijeen met afgevaardigden van kerken. Een ontwerp voor een statuut en een voorlopig reglement werden aanvaard 3). De commissie-van-14 werd met enige leden uitgebreid tot een provisorisch comité, dat met de verdere regeling belast werd. *De voorlopige oprichting van de Wereldraad was een feit geworden.*

Het interim van 1938—1948.

Nadat de bewegingen voor Praktisch Christendom en voor Ge-
loof en Kerkorde accoord waren gegaan met de gemaakte plannen
en ontwerpen, werd aan alle kerken, die bij de arbeid van deze
organisaties betrokken waren, een uitnodiging gezonden om tot
de Wereldraad te willen toetreden 4). Op een samenkomst van
het voorlopig comité van de Wereldraad in Januari 1939 te St.
Germain werd gesproken over contact met de roomse kerk. Ook

1) Leonhard Hodgson, a.w., blz. 353.

2) Leonhard Hodgson, a.w., blz. 354. Deze opmerking werd gemaakt door dr Temple.

3) Het voortzettingscomité voor „Geloof en Kerkorde”, dat van 29 Aug.—1 Sept. te Clarens vergaderde, ging hiermede accoord.

4) De door aartsbisschop Temple geschreven uitnodigingsbrief was ondertekend door: M. E. Aubrey, G. F. Barbour, Marc Boegner, William Adams Brown, George Cicester, H. Fluglsang-Damgaard, William Ebor, Erling Eidem, G. Florovsky, Germanos, John R. Mott (in hem was dus de Zendingsraad met de Wereldraad in „personele unie” verbonden!), S. F. H. Berkelbach van der Sprenkel, J. Ross Stevenson, George Craig Stewart. In deze brief werd o.a. gezegd, dat het plan om een internationaal lichaam voor overleg tussen de kerken te stichten het gevolg is van „een onvermijdelijke ontwikkeling sinds 1910”. Gezien de bijzondere taak van de wereldomspannende kerk in de huidige wereld is bewust plan van bijzondere betekenis, omdat zo voor de wereld de eenheid van allen die in Christus geloven, openbaar wordt. Al is de volkomen eenheid er nog niet, er is een eenheid, die tot handelen noopt. Deze is te openbaren in het spreken over belijdenis en kerkorde en in het gemeenschappelijk getuigen inzake de nood der wereld (Praktisch Christendom). Beide bewegingen zullen door samenvoeging gediend zijn, als ze de problemen bezien „tegen de achtergrond van de hoofdtak der kerk: het brengen van het evangelie aan de gehele wereld”.

werd besloten in Augustus 1941 de eerste conferentie van de Wereldraad samen te roepen. De oorlog brak echter weldra uit, die voor de oecumenische beweging grote consequenties met zich meebracht.

Allereerst stuitte internationaal contact op zeer, zeer grote moeilijkheden. De landen, waarboven de swastika-vlag wapperde, waren van de rest van de wereld praktisch afgesloten. In de neutrale landen en in de landen der geallieerden waren nog regionale oecumenische samenkomsten mogelijk. Voorts konden langs illegale weg vanuit het bureau van de Wereldraad te Genève oecumenische berichten naar de bezette landen gesmokkeld worden. Maar van een officieel internationaal overleg was geen sprake, laat staan van een definitieve oprichtingsvergadering van de Wereldraad.

Toch is *anderzijds* de oorlog van *beslissende* betekenis geworden voor de Wereldraad. Want hierdoor werd deze juist het orgaan voor de gemeenschappelijke interkerkelijke arbeid, die ten doel had de bestaande nood te lenigen en — zo mogelijk — het naoorlogs herstel te bevorderen.

Er waren in dit opzicht tradities. Reeds in en na de vorige wereldoorlog hadden de verschillende „oecumenische” organisaties (b.v. de Y.M.C.A.) vorm gegeven aan allerlei gemeenschappelijke arbeid onder krijgsgevangenen, enz. De Wereldbond had zich steeds intens met de zorg voor „displaced persons” en allerlei problemen inzake vluchtelingen en minderheden beziggehouden. Sinds 1922 bestond het Centrale Bureau voor Interkerkelijke Hulpactie in Europa. De algemene secretaris ervan, prof. Adolf Keller, was lid van het voorlopig comité van de Wereldraad. De conferentie te Utrecht in 1938 beval samenwerking tussen de Wereldraad-in-oprichting en het Centrale Bureau dringend aan ⁵⁾. De Beweging

⁵⁾ De vergadering van Utrecht nam de volgende motie aan, waaruit iets blijkt van de oecumenische betekenis van deze hulpactie: „De conferentie betuigt haar bijzondere waardering voor de wijze, waarop het Centraalbureau voor kerkelijke hulpactie in Europa als een door de kerken in het leven geroepen organisatie zijn werk heeft verricht, dat zowel door de conferentie te Oxford als door die van Edinburg *als een wezenlijk bestanddeel van de oecumenische beweging wordt beschouwd*. In het licht daarvan en van de betrekkingen, destijds tussen het Centraalbureau en de beweging voor Praktisch Christendom in bepaalde landen ontstaan, verzoekt de conferentie haar „voorlopig comité” de weg te zoeken, waarlangs de samenwerking kan voortgezet en versterkt.” *Cursivering van ons.*

voor Praktisch Christendom, die nu in de bedding van de Wereldraad verder stroomde, was voorts steeds gekenmerkt geweest door een grote bewogenheid met sociale noden en — door een prefereren van de eenheid-in-de-dāād, bóven de eenheid-in-het-Wóórd.

Altemaal redenen, die begrijpelijk maken, dat bij het uitbreken van de oorlog het voorlopig comité niet op een formele en definitieve oprichting van de Wereldraad wachtte, maar „in naam van de kerken” alle mogelijke arbeid ter hand nam. Door het hoofdbureau te Genève en de nevenbureaux te Londen en New-York werd de geestelijke verzorging van en bijbelverspreiding onder krijgsgevangenen en vluchtelingen geregeld en gesteund. Samen met de I.Z.R. werd het *Fonds voor Verveesde Zending* (Orphaned Missions Fund) gesticht, waardoor steun verleend werd aan zendingsposten die door de oorlog van het thuis-front afgesneden waren. Ook begon men tijdens de oorlog reeds te denken aan de na de oorlog te bieden hulp. Het Centrale Bureau voor Interkerkelijke Hulpactie in Europa werd overgenomen en uitgebouwd tot het *Departement for Relief and Reconstruction*. Daardoor was het mogelijk, dat bij de intrede der vrede onmiddellijk aan geteisterde gebieden in Europa en op de zendingsterreinen hulp geboden werd, in allerlei vorm: houten kerken, toeslagen op predikantstractementen, leningen, verstrekken van voedsel, kleding, gebruiksvoorwerpen, bibliotheken, vervoermiddelen, enz.

Doch bij dit „praktisch christendom” is het werk van de Wereldraad vóór de definitieve oprichting niet gebleven. Dank zij een grote gift van John D. Rockefeller bleek het mogelijk over te gaan tot de stichting van het *Oecumenische Opleidingscentrum*. Dit werd gevestigd in het *Chateau de Bossey*, te Céligny bij Genève. Behalve als conferentie-oord deed het sindsdien dienst als oecumenisch trainingsinstituut, waar theologen en vooral „leken”, mannen en vrouwen, geschoold werden voor allerlei kerkelijke, evangelisatie- en zendingsarbeid ⁶⁾. Hoofd hiervan werd dr H. Kraemer, de bekende zendingsfiguur. Terecht is opgemerkt, dat de stichting van dit instituut een *mijlpaal* is in de oecumenische beweging ⁷⁾. Zal iets, zo

6) Enigszins te vergelijken met het Sigtuna-Instituut te Zweden, het Zendingcentrum en Evangelisatiecentrum te Baarn, het hervormde Instituut „Kerk en Wereld” te Driebergen.

7) Dr W. A. Visser 't Hooft, Die Aufgaben des Ökumenischen Rates, Bericht auf

zegt een duits spreekwoord, in het leven van een volk gaan strömen, dan moet men dat indruppelen in de scholen. Het centrum te Bossey zal, als „oecumenische hogeschool”, in samenwerking met andere opleidingscentra, van grote betekenis zijn voor de vorming van oecumenische kerkleiders, die op hun beurt al meer de oecumenische geest in de kerken zullen aankweken. Onder de hoede van de Wereldraad zullen veelbelovende figuren uit de oudere en de jonge kerken onderricht worden aangaande vraagstukken betreffende de bijbel, het moderne leven en denken, het sociale en politieke leven en de missionaire oecumenische taak van de kerk. Een opmerkelijke lijn wordt hier zichtbaar: nog vóór de organische Wereldkerk er is, wordt toch al *in naam van die kerk* door de Wereldraad de opleiding tot de dienst des Woords gedeeltelijk ter hand genomen. Dat deze arbeid, druppelsgewijze, vèrstrekkende consequenties zal hebben voor de oecumenische ströming, is zonder meer duidelijk.

Vervolgens werkte de Wereldraad-in-oprichting nauw samen met de *Oecumenische Persdienst*, die later overgenomen werd. Ook hiervan is de betekenis zonder meer duidelijk. Van de beheersende positie van koningin krant in het moderne leven kan de Wereldraad voortaan gebruik maken door *zijn* visie op het kerkelijk leven in de wereld te verbreiden en propaganda te maken voor de zich evoluerende oecumenische arbeid.

Nauwe banden werden voorts gelegd met de *jeugdorganisaties*. In 1939 was er te *Amsterdam* de *eerste wereld-jeugdconferentie* gehouden, georganiseerd door de Y.M.C.A., Y.W.C.A. en de W.S.C.F. In 1947 werd de *tweede jeugdconferentie te Oslo* gehouden. Intussen was de Wereldraad overgegaan tot het oprichting van een *Jeugd-Departement*. Dit werd voortaan het coördinatiepunt van allerlei jeugdarbeid en zondagsschoolwerk. Hierdoor was ook voor de Wereldraad de mogelijkheid geopend mede de verantwoordelijkheid te dragen voor wereldjeugdconferenties. Het nieuwe departement kon voortaan een brug vormen tussen „de kerken” en de jeugdbewegingen. En . . . wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. De poorten gingen hier wijd open om de vurige jongeren te bezielen door oecumenische idealen.

der Genfer Tagung 1946, in: Der Oekumenische Rat der Kirchen, Berlin-Dahlem, blz. 23.

Er is nog meer te noemen. In 1946 werd het *Kerkelijk Comité voor Internationale Aangelegenheden* gesticht. Hierin werkte de Wereldraad samen met de Internationale Zendingsraad ⁸⁾. De taak hiervan is de kerken, Raden en Conferenties, die lid zijn van een van beide organisaties, te dienen bij de studie van internationale problemen, een mogelijkheid te scheppen voor onderling overleg en gezamenlijke actie, en een orgaan te vormen om „het Christelijk inzicht” inzake de wereldvraagstukken te formuleren en op doeltreffende wijze in de praktijk tot gelding te brengen. Hieronder wordt ook gerangschikt de vertegenwoordiging van Wereldraad en I.Z.R. bij de Verenigde Naties (U.N.O.) en de U.N.E.S.C.O. om „de stem van de Wereldkerk” te doen horen betreffende de rechten van den mens, godsdienstvrijheid, internationale bewapeningsovereenkomsten, internationale, sociale, culturele, humanitaire en paedagogische hulp, de hulp aan afhankelijke volken om tot zelfbestuur te komen en hun politieke organisaties vrij te ontplooien, controle van de atoomenergie, enz. ⁹⁾. Evenals vroeger tegelijk met de Volkenbond ook menige kerkenbond ontstond, zodat Genève soms de samenwerking tussen de Volkenbond en de oecumenische organisaties te zien gaf, zo groeit thans het contact tussen de Wereldstaat en de Wereldkerk: een centralisatie van apocalyptische afmetingen. De vermoeiende vraag dringt zich ook hier weer naar voren: zijn er garanties, dat, wanneer gesproken wordt over een rechtvaardige en duurzame vrede (a just and durable peace), er géén valse profetie verkondigd wordt aan de leiders der volken? Is er zekerheid, dat tegenover alle — uit de franse revolutie overbekende — spreken over

8) De I.Z.R. werkt ook met de Wereldraad samen in het *Jeugd-Departement*, het *Departement voor Reconstructie*, en het *Studie-Departement*. In een *gemeenschappelijk comité* van Wereldraad en I.Z.R. werd voorts overleg gepleegd inzake de tot toetreding bij de Wereldraad uit te nodigen inheemse kerken. Tenslotte is er een in dienst van beide organisaties staande *gemeenschappelijke secretaris voor de kerken in Oost-Azië* volgens het besluit van de *conferentie inzake Oost-Azië*, die eind 1949 te *Bangkok* gehouden is. Een fusie tussen beide internationale lichamen behoort thans niet meer tot de onmogelijkheden.

9) Henry P. van Dusen, a.w., blz. 162. Mr S. G. Graaf van Randwyck, *Medewerkers in Gehoorzaamheid*, Amsterdam, 1948, blz. 29. H. v. d. Linde, *De Wereldraad van Kerken*, Nijkerk, 1948, blz. 107, 108.

„de rechten van den mens” de rechten van den Koning der koningen gehandhaafd worden? ¹⁰⁾

Tenslotte werd na de oorlog een *Studie-Departement* gesticht. Hierdoor kon het „gesprek” tussen de kerken op gang komen. Reeds vóór 1939 hadden zich er 50 opgegeven voor aansluiting bij de Wereldraad. In de loop der jaren verdubbelde dit getal. Hierdoor, en door de in en na de oorlog verstevigde contacten, kon het hoofdkwartier te Genève zich van talrijke medewerkers verzekeren. Allerlei door het hoofdkwartier uitgegeven publicaties vergemakkelijkten de discussie. Op deze wijze werd het werk van de beweging voor Geloof en Kerkorde voortgezet en de noodzakelijke, voorbereidende arbeid en studie voor de eerste samenkomst van de Wereldraad verricht.

Deze eerste assemblée werd uitgeschreven te Amsterdam, Augustus 1948. De nog uit te voeren definitieve oprichting zou dan plaats hebben, — een forméle handeling, daar in de afgelopen jaren de Wereldraad al meer het voorlopigheidskarakter van zich afgeworpen en zich ontplooid had tot een hecht met de participerende kerken vergroeide internationale organisatie.

Amsterdam-1948.

Nederlands hoofdstad herbergde van 22 Augustus—4 September 1948 een bonte schare: de 351 afgevaardigden van 147 kerken naar de eerste Assemblée van de Wereldraad van Kerken. Wanneer we bedenken, dat hierbij nog gevoegd moeten worden hun 238 plaatsvervangers, voorts adviseurs, afgevaardigden van bevriende oecumenische lichamen, observers, persvertegenwoordigers, enz., samen 1200 mensen, dan kunnen we ons een indruk vormen van de grootse opzet.

De openingsdienst had plaats op Zondag 22 Augustus in de Nieuwe Kerk op de Dam, waar 6 September daaropvolgend prinses Juliana gekroond zou worden. Uiteraard droeg deze dienst een spectaculair karakter door de mengeling van kleuren, rassen, talen

¹⁰⁾ In dit verband dient er rekening mee gehouden te worden, dat de commissie inzake een rechtvaardige en duurzame vrede van de Federale Raad van Kerken van Christus in de Verenigde Staten volledig opgenomen is in dit departement van de Wereldraad. De inzichten door de Federale Raad vertolkt, zijn vaak van een zeer bedenkelijk revolutionair karakter.

en liturgische liederen. Dr Marc Boegner las Johannes 17. Aartsbisschop Eidem van Upsala las in het zweeds Openbaring 5 : 1—14. Dr K. M. E. Gravemeyer herinnerde aan Jesaja 59 : 19 en rev. D. T. Niles van Ceylon preekte over Exodus 3 : 11. Dr John R. Mott, de oude voortrekker, was onder de vele sprekers. Een jonge predikant uit de kortelings verenigde kerk van Zuid-India zong een lied. De grieks-orthodoxe aartsbisschop Germanos gaf de slotzegen.

De avond van diezelfde dag kwam men nog voor de eerste zitting bijeen in het Concertgebouw, waar ook de volgende dagen de officiële zittingen gehouden werden. Het hoofdthema van de conferentie luidde: Het heilsplan Gods en de chaos der mensen. Vier onderwerpen werden hierbij ter sprake gebracht: I. *de universele kerk in Gods plan*; II. *het getuigenis der kerk volgens Gods plan*; III. *de kerk en de wanorde der samenleving*; IV. *de kerk en de internationale wanorde*. Deze onderwerpen werden door redevoeringen nader belicht. Afzonderlijke secties vergaderden en stelden er rapporten over op. De jeugd-delegatie deed ditzelfde afzonderlijk. Vervolgens kwamen in behandeling allerlei zaken betreffende de *organisatie van de Wereldraad*. Tenslotte werden door een comité nog enige rapporten opgesteld betreffende de activering van „leken” in de kerk, de positie van de vrouw in de kerk, de wederzijdse hulpverlening en „de Christelijke benadering van de Joden”. Als presidenten fungeerden: ds Marc Boegner, de aartsbisschoppen van Canterbury, van Upsala en van Thyatira, dr John R. Mott, dr Henry P. Van Dusen, bisschop G. Bromley Oxnam.

Wanneer wij Amsterdam-1948 vergelijken met de voorgangsters, dan treft ons de continuïteit. Door niemand is en wordt dit trouwens aangevochten. Allen zijn het erover eens, dat *geen verandering ingetreden* is. Eerder is *ontwikkeling merkbaar*. De noeste arbeid der oecumenische apostelen, Söderblom, Brent, Temple, Mott, had vrucht gedragen; ja, de velden der kerk waren wit om te oogsten. Het óógstlied: „eendracht maakt macht” ging al enthousiaster gezongen worden door een schare uit vele natiën en geslachten en volken en talen. Leggen we allereerst ons oor eens te luisteren naar wat de *Boodschap* van de Assemblée-1948 uitspreekt:

„God heeft aan Zijn volk in Jezus Christus een eenheid geschonken, die Zijn schepping is en niet product van onze arbeid. Wij loven en danken Hem voor het machtige werk van Zijn Heiligen

Geest, waardoor wij tezamen gebracht zijn om te ontdekken, dat niettegenstaande onze verschillen wij één zijn in Jezus Christus" 11). De eenheid is ons gegeven, zo klinkt het juichend, we hebben de eenheid ontdekt. „God wil de eenheid van Zijn Kerk en wij moeten Hem gehoorzamen". „Het Lichaam van Christus is een eenheid, die het ons onmogelijk maakt om elkaar te vergeten of tevreden te zijn met overeenstemming van op zichzelf staande onderdelen van ons geloof, terwijl we de andere onverzoend tegenover elkaar laten staan". „Wij hebben ondervonden, dat God in Zijn genade door de barrières van onze fundamentele onenigheid heenbreekt en ons in staat stelt om in de gewone taal van de goddelijke openbaring, waarvan getuigenis gegeven wordt in de Schriften, te spreken over de punten, waarover we tot eenstemmigheid geraken. Telkens als we zo met elkaar spreken over onze eenheid, zien we ons geconfronteerd met moeilijke problemen. Maar terwijl we daarover handelen, ontdekken wij verschillen, die terug te voeren zijn tot onze verschillende wijze van verstaan van het geheel en achter (beneath) deze verschillen treffen we weer een eenheid van gevoelens aan, die ons bijeenbracht en die ons niet weer los zal laten" 12). De grote verschillen, die de geschiedenis der kerk lijn gaven, worden op deze wijze teruggebracht tot taal-verschillen. Achter de kakofonie van al de belijdenis-talen ligt de éne oertaal. Die te ontdekken, dwars door het „ja" en het „neen" heen in dialectische arbeid, is het grote doel. Want de „ja"-barrière en de „neen"-slagboom blijken te rusten op hetzelfde fundament. Weliswaar heeft Karl Barth in een indrukwekkende rede tijdens de assemblée gewaarschuwd tegen optimisme en menselijke torenbouwerij. De mens is geen Atlas, die de kerk moet dragen en Gods plan is geen Marshall-plan. Maar tegelijkertijd dreef hij de eendrachtige schare oogsters niet uiteen. Daarom gaat de Boodschap verder: „We moeten in Geest en in kracht doen zien hoe duizend christenen van alle landen en volken, van alle talen en confessies, saamvergaderd in één congregatie (vergadering) in de huidige situatie blijven bij wat zij zo dikwijls gehoord en gepredikt hebben, in hun verschillende posities en stijlen. Wentel uw weg op den Here en vertrouw op Hem: Hij zal het

11) The First Assembly of the World Council of Churches, The Amsterdam Assembly Series, V, blz. 51.

12) A.w., blz. 54 e.v.

maken. Moeten wij niet bereid zijn daarbij te blijven, aldus bewijzende de vrijheid, die aan ons als vergadering van Jezus Christus gegeven is?"

Het is noodzakelijk, dat we de zakelijke overeenstemming tussen de lichte angel-saksische en de zwaardere continentale richting hier goed opmerken. In 1946 heeft Barth gezegd, dat de kerk de ganse geschiedenis door *identiek aan zichzelf* blijft. „Ze kan zich in haar wezen niet veranderen. Er zijn wel verschillende vormen in de vele kerken. Er zijn ook zwakheden, verkeerdheden, dwalingen van alle kerken. Maar er zijn niet substantieel verscheiden kerken. De tegenstelling kan slechts die van ware en valse kerken zijn. Men zal goed doen deze tegenstelling niet te snel en niet te vaak in de discussie te werpen" ¹³⁾. Op deze wijze wordt echter de ganse kerkgeschiedenis tot een dwaas spel van krachten gemaakt en alle door den Here voorgeschreven barrières worden zo vernietigd. Onder het *oude* verbond was het immers zo, dat de *vorm* (forma) van de verbondsbedeling wisselde (Adam, Noach, Abram, Mozes, David), maar dat de *substantie* gelijk bleef. Voor het *nieuwe* verbond heeft de Here echter de éne, door Hem gewilde *vorm* duidelijk vastgelegd in Zijn Woord. Hij heeft u bekend gemaakt, o mens, wat goed is! Zijn Woord is niet verborgen, het is niet ver, het is niet in de hemel, zodat iemand het daar halen moet, het is ook niet aan gene zijde der zee, zodat er iemand de overtocht moet maken om het dâar te horen, neen — zéér nabij is het Woord! ¹⁴⁾ Wie spreken wil van een verborgen God, die ons de gestalte van Zijn Woord geeft zonder daar steeds het gehalte van Zijn Woord aan te verbinden, zal nooit komen tot de aanvaarding van de slechts in één vorm uit te drukken kenmerken der ware kerk. Wie de onderscheiding „waar" en „vals" niet durft hanteren ten aanzien van de kerken, zal òf de kerk van weinig waarde moeten achten, òf tegen elke kerk moeten zeggen: het koninkrijk Gods is binnen in u. Het oude modernisme koos het eerste. Heden doet echter de laatste vorm opgeld. De lijn van Edinburg—Oxford—Tambaram, het accent op de kerk, trok ook Amsterdam door. De kerk is de Oecumene geworden, de oecumenische symbiose van vele kerken, de levensgemeenschap binnen de Wereldraad, waarin ondanks ver-

¹³⁾ Karl Barth, Dogmatik im Grundrisz, Zollikon-Zürich, 1947, blz. 169.

¹⁴⁾ Micha 6 : 8, Deut. 30 : 11 e.v., Rom. 10 : 6 e.v.

schillende vormen Gods stem doorklinkt en zo de substantie der eenheid achter alle contrasten van „ja” en „neen” beleefd worden kan.

Daarom zegt rapport I: „Wij danken God voor de oecumenische beweging, omdat wij geloven, dat het een beweging is die voert in de door Hem gewilde richting. Zij heeft ons geholpen onze eenheid in Christus te ontdekken. Wij erkennen, dat Hij onder ons krachtig werkt om ons te voeren naar doelpunten, die we slechts vaag kunnen onderscheiden”. „Er is maar één Heer en één Lichaam. Daarom kunnen we ons niet neerleggen bij de huidige verdeeldheid. Voor God zijn we verantwoordelijk”¹⁵). Ook de *Boodschap* spreekt uit, dat Christus niet gedeeld is. Hij heeft allen tot Zijn eigendom gemaakt. Daarom dient de Wereldraad het zoeken naar Hem en het vinden van elkaar. Dr W. A. Visser 't Hooft, de algemene secretaris, drukte het aldus uit: „Wij zijn 'n Raad van Kerken, niet de Raad van de éne ongedeelde Kerk . . . Onze naam geeft aan, dat we dit beseffen, doch het niet passief aanvaarden en daarom ons willen bewegen in de richting van de openbaring van de Ene Heilige Kerk. Onze Raad vertegenwoordigt dus een noodoplossing — een station — een levend lichaam tussen de tijd van volkomen isolatie der kerken van elkaar en de tijd — op aarde of in de hemel — als het zal zichtbaar zijn, dat er één Herder is en één kudde . . . Wij zijn boven alles een gemeenschap, die poogt uit te drukken, dat in Christus de eenheid reeds gegeven is en die de weg tracht te bereiden voor een voller en dieper uitdrukking van die eenheid”¹⁶).

Eén Heer, één lichaam, één Herder, één kudde; aldus spreekt inderdaad de Schrift. Maar wanneer zal men eens gaan verstaan, dat de schapen de stem van den Herder dienen te horen en daarom „dieven” en „moordenaars”, kerkverleiders en valse profeten *niet* mogen volgen? Wat Barth uitsprak in zijn rede op de assemblée is waar: God bouwt Zijn kerk naar Zijn plan. Maar terwijl Barth en de oecumenische beweging met hem het plan Gods, zoals het is geopenbaard in de Schriftuur, wegdoezelen, bindt de Here Zijn kerk aan Zijn kerkorde. En zó bouwt Hij Zijn éne lichaam en leidt Hij Zijn éne kudde. Wie kudden, geleid door verlaters van het Woord en hiërarchisch geregeerd door kerkelijke tyrannen, wil

15) Assembly Series, V, blz. 56, 57.

16) A.w., blz. 28, 29.

samenvoegen en deze tot de éne kudde van Christus proclameert, is een kwade rentmeester. Want alleen hij verstaat zijn verantwoordelijkheid, die schapen en leden terugroept tot de door Christus' Woord en kerkwetten gevormde kudde en tot het door Zijn Geest gebouwde lichaam. Algemene schuldbelijdenissen, die gepaard gaan met een erkenning van elkaar als ware leden, schapen, onderherders, terwijl de kerkelijke zonden worden gehandhaafd, genèzen de kerk niet, maar deformereren haar. De ogen gaan zo dicht voor de apostolische, vereiste discipline, en het wákend toornen tegen de zonde wordt een antieke figuur uit de kerkhistorie.

Wanneer daarom in de rapporten van Amsterdam nog verschillen worden aangegeven, worden deze niet herleid tot kardinale verschillen betreffende het Woord. Ze zijn enkel verschillen in traditie en praktijk, waarvoor „begrip" moet zijn. Er is het „katholieke" en het „protestantse" kerktype. Terwijl een derde groep nadruk legt op de congregatie, de gemeente. Maar de scheidslijnen lopen hier niet scherp. Ook zijn er nog andere verschilpunten zoals bijvoorbeeld inzake: de verhouding van het oude en het nieuwe Israëel, de kerk en het predikambt, de sacramenten, de aard van de zichtbare eenheid der kerk, de verantwoordelijkheid van de kerk voor het natuurlijke leven, de vraag in hoeverre Gods koninkrijk verwezenlijkt is, de verhouding van Schrift en traditie, de plaats en het gezag van het ambt in de kerk. Ten aanzien van deze punten wordt tevens gezegd, dat vaak *binnen* de onderscheiden kerken hierover nog verschil is. Doch ondanks deze punten, die nog in discussie zijn, zo wordt verder gezegd, stemmen allen in met de volgende „belijdenis" inzake het wezen en de taak der kerk:

„Wij geloven allen, dat de Kerk Gods gave is aan de mensen tot redding der wereld; dat de verlossingsdaden Gods in Jezus Christus de Kerk tot aanzijn riepen; dat de Kerk voortbestaat in de historie door de aanwezigheid en de kracht van den Heiligen Geest". „Wij geloven, dat de Kerk geroepen is om God te aanbidden in Zijn heiligheid, om het Evangelie te prediken allen creature. Zij is door God toegerust met de verschillende gaven van Zijn Geest om het Lichaam van Christus op te bouwen. Zij is afgezonderd in heiligheid om te leven voor de dienst aan de ganse mensheid in geloof en liefde door de kracht van den gekruisigden en verrezen Heer, en in overeenstemming met Zijn voorbeeld. Zij bestaat uit zondaars,

die vergeving deelachtig zijn en door het geloof reeds deelhebben aan het eeuwige Koninkrijk van God en wachten op de voleinding, wanneer Christus weer zal komen in de volheid van Zijn heerlijkheid en kracht" 17).

Met deze „belijdenis” over de aard en de taak der kerk gingen dus allen accoord, zowel vrijzinnigen als grieks-katholieken. En hierdoor is deze „confessie” van tevoren al een ijdel verhaal van woorden geworden. Want wat betekent een aaneenschakeling van bijbelwoorden, als zij verschillende interpretatie vrij laat? Wat betekent het, als gezegd wordt, *dat de kerk voortleeft in de historie met een continuïteit, die enkel te danken is aan de tegenwoordigheid en werking van den Heiligen Geest in haar?* De grieks-katholiek gelooft, dat de Heilige Geest naast het Woord zich ook van de traditie bedient; de barthiaan wil alleen weten van een spreken van den Heiligen Geest op het ogenblik, dat het Woord transparant wordt, en van een steeds levende en werkende Schrift in de continuïteit van de geschiedenis wil hij niet horen; en de vrijzinnige van oudere stempel sluit zich gedeeltelijk bij hem aan: hij hoort den Heiligen Geest in de ervaring; waar beleving is, daar is voor hem de kerk gerealiseerd. Wat betekent het, *dat de kerk de roeping heeft het evangelie aan elk schepsel te verkondigen?* De gedachten over het evangelie lopen immers zeer uiteen? De een vat de blijde boodschap nog altijd op als een verkondiging van humane waarden, die „verlossing” brengen. De ander wil niet alle orthodoxie wegwerpen, maar weigert de geschreven Schrift als gezaghebbend en genoegzaam te erkennen. Wat betekent het, als er staat, *dat de kerk is afgezonderd in heiligheid om te leven ten dienste van de gehele mensheid?* Met een beetje goede wil zou een calvinist deze zin kunnen beamen, mits hem gegarandeerd werd, dat *heiligheid* betekent: afscheiding van het kwaad en gehoorzaamheid aan het Woord Gods. Maar ook de man van het sociaal evangelie, die van geen kerkelijke tucht weten wil, zou met deze omschrijving accoord kunnen gaan. „Heilig” is voor hem zoveel als: *religieus*, gewijd. De kerk ziet hij als een religieuze organisatie, die een programma van weldadigheid moet ontwerpen en uitvoeren. Christus geldt hem als het grote Voorbeeld. Wat betekent *het deelhebben aan de eeuwig-*

17) A.w., blz. 52 e.v. De cursivering is volgens de orginele engelse tekst.

heid van het Rijk van God? In de opsomming van de verschilpunten bleek wel, dat er over het koninkrijk Gods allerminst eenstemmig gedacht werd.

Deze „confessie” is dus een verzameling klanken. Zij is als een bassin, waar vele „stromingen” in samenkomen met water van allerlei kleur. Zij zegt eigenlijk *niets*. En toch weer *alles*. En dat is ernstig: *de binding aan het Wóórd wordt hier absoluut gemist*. Zo is deze confessie toch wél weer een belijdenis. Die der Woord-loze, tuchte-loze Wereldkerk.

Een symptomatisch zinnetje aan het eind van deze „belijdenis” in rapport I spreekt boekdelen: „In sommige delen der wereld en door sommige leden der assemblée worden de besproken vraagpunten van weinig of geen betekenis geacht”¹⁸⁾. Het staat er niet bij, maar zeker is hiermede de mening der jonge kerken op de zendingsterreinen weergegeven. Volgens haar mening zijn de „bergen” bezwaren, die de westerse kerken nog scheiden, molshopen. Vele zorgvuldig geconserveerde westerse confessies worden door haar als eerbiedwaardige museumstukken beschouwd, waar geen mens ter wereld in deze huidige noodsituatie wat mee beginnen kan. Te Tambaram achtten zij zich geroepen tegen de confessionele zelfvoldaanheid, de schotjesgeest, de ergerlijke verdeeldheid te protesteren. Tenzij de kerk het geharrewar over beuzelingen gaat haten, zal de wereld geloven! Op de assemblée van de Wereldraad, waar tientallen zetels voor haar gereserveerd waren, lieten zij zich evenmin onbetuigd.

Rapport II spreekt dan ook uit, dat „de jongere kerken het sterkst op een corporatieve eenheid aandringen; de andere leggen meer behoedzaamheid aan de dag”¹⁹⁾. En klaar blijkt ook, hoe over „de voorzichtigheid der ouden” en „de doortastendheid der jongeren” wordt geoordeeld! „Er zijn opmerkelijke verenigingen tot stand gekomen. Voor de moed, de ondernemingsgeest en de visie, die hen inspireerde, danken wij onzen enigen Herder”²⁰⁾. De vereniging die in Zuid-India tot stand kwam, wordt als een overwinning van den Koning der kerk gezien, Die dit kerkelijk waagstuk wilde zege-

18) A.w., blz. 54.

19) A.w., blz. 69.

20) A.w., blz. 55. In het oorspronkelijke ontwerp stond: „Enige opmerkelijke ontwerpen voor vereniging kwamen in behandeling”. Rev. D. T. Niles van Ceylon vroeg echter wijziging aan: de kerken waren reeds (in 1947) verenigd!

nen. En daarmee is véél uitgesproken: *de verenigingen van de kerken op het zendingsveld worden aan de andere kerken ten voorbeeld gesteld.*

Rapport I en vooral ook II zien de toekomst van de kerk hoopvol tegemoet. Er zijn vele levenstekenen. In de tijd sinds de oorlog is in talloze landen de kerk „tot ontwaking gekomen”, hetgeen uitkomt in de door haar verleende hulp, de krachtiger verkondiging van het evangelie en de grotere theologische ernst²¹⁾. De kerk is zich haar mogelijkheden bewust geworden, zij heeft leren inzien, dat de verkondiging van het evangelie een gemeenschappelijke taak is van alle kerken. En in de z.g. christelijke en in de niet-christelijke landen dient dus het werk der „in- en uitwendige zending” met kracht aangevat, mede door inschakeling der „leken”²²⁾.

We kunnen hier bespeuren hoe het getij gekeerd is. *Zending en evangelisatie* wil men niet meer overlaten aan belangstellenden uit de kringen van het piëtisme en het Reveil. Neen, de kerk is weer „ontdekt”. Tijdens de barre oorlog bleek zij nog een bron van kracht en een bundeling van weerstand te zijn. Vele volkskerken kregen weer invloed en verwierven goodwill. Van deze „oorlogswinst” wil men gebruik maken door intense evangelisatie-campagnes te houden. Van bovenaf komt nu het initiatief. Maar alle regionen der kerk wil men hierin betrekken. En tot alle groepen, intellectuelen, boeren en arbeiders, zich wenden.

Strategie is hiervoor nodig. „Er zijn terreinen, waar het werk het best gedaan kan worden door gezamenlijk de evangelisatie ter hand te nemen. Men kan dan voor vele moeilijkheden komen te staan. Het is van belang, dat de kerken, die deel uitmaken van de Wereldraad van Kerken, met elkaar voeling houden in alle zaken betreffende evangelisatie-arbeid en het speciale terrein waarvoor ze verantwoordelijkheid dragen”²³⁾. De zucht naar samenwerking, die er reeds is tussen de *progressieve* kerken op het zendingsveld, zal dus moeten overslaan op de oudere, meer *conservatieve* kerken, die de evangelisatie ter hand gaan nemen. Oude gewenste vormen zullen moeten vallen. „De kerken zijn vandaag geroepen in haar organi-

21) A.w., blz. 55.

22) A.w., blz. 66, 68. „De grotere theologische ernst” slaat kennelijk op de verbreiding der dialectische theologie.

23) A.w., blz. 68.

satie soepeler te zijn dan in het verleden. Zij moeten elke situatie bezien vanuit het licht van de totale taak" 24).

Omdat op de assemblée behoefte gevoeld werd naar diepgaande studie inzake de problemen, die zich bij de prediking van het evangelie aan den modernen mens voordoen, werd besloten om de functies van de Wereldraad met een zevende uit te breiden, nl.: *de kerken te steunen in haar evangelisatie-taak*. En in verband hiermede de staf aan te vullen met een secretaris, die zich geheel aan de studie betreffende de benadering van den onkerkelijken mens zal wijden 25).

Deze beslissingen zijn zéér belangrijk en brengen vergaande consequenties met zich mede. *Allereerst* zien we de eerste stappen gezet op de hiërarchische weg van *coördinatie* van het evangelisatie-werk in de wereld. Ook hiervan zullen de draden voortaan in Genève samenkomen. *Vervolgens* zal hierdoor de evangelisatie-arbeid in de verschillende landen en door de onderscheiden kerken in een bepaalde richting geleid worden. Ook wat de *methoden* betreft. Met het bekende soepele aanpassingsvermogen zullen televisie, radio en film zeker ingeschakeld worden. En afgedacht van een schadelijke invloed op de boodschap hierdoor: wèlk evangelie zal men gaan brengen? Het rapport van sectie II spreekt veel van de nóden van den mens en weinig van de genáde Gods in Christus Jezus. *Tenslotte* moet bedacht worden, dat door gemeenschappelijke arbeid kerkunies worden voorbereid. De geschiedenis op het zendingsveld ligt er ten bewijze. Er ontstaat een doorbraak. Alles moet immers gezien worden „in het licht van de totale taak”? Oproep tot reformatie wordt hierdoor bij voorbaat gesmoord. Elke kerk moet toch de „waarden” van de andere erkennen en waarderen? De kerken moeten immers „met elkaar voeling houden aangaande ALLE zaken betreffende de evangelisatie”?

„Met elkaar voeling houden in alle zaken betreffende de evangelie-verkondiging . . .” In het oorspronkelijke concept stond deze zin niet. Doch de grieks-orthodoxe archimandriet Kokkanis, bracht, gesteund door geestverwanten, de zieltjesjagerij van protestantse kerken in de Balkan ter sprake. Deze probeerden proselieten uit de

24) A.w., blz. 69.

25) A.w., blz. 126. Naderhand werd dr J. C. Hoekendijk, secr. der Ned. Zendingraad als zodanig benoemd. Hij vestigde zich te Genève.

grieks-orthodoxe kerken te winnen, terwijl deze laatste kerken toch óók lid van de Wereldraad zijn. Om een dergelijke rivaliteit tussen leden van de Wereldraad te voorkomen, verzocht hij een uitspraak hiertegen in te lassen. Op voorslag van dr Mackay, voorzitter der I.Z.R., werd genoemde zin toen ingevoegd ²⁶⁾.

De *consequentie* van deze inlassing is duidelijk. *Alle kerken hebben elkaar als gelijkwaardig te bezien en elkaars arbeid als echte evangelie-verkondiging te erkennen.* De oude leus: „wiens land, diens godsdienst” is hiermede tevens herleefd. Elke „landskerk” heeft souvereiniteit in eigen kring en draagt verantwoordelijkheid voor een bepaald gebied. „Concurrentie” moet vermeden worden en „herverkaveling” van de werkterreinen is noodzakelijk.

Zoals we weten, staat de Wereldraad open voor de roomse kerk. Indien deze toetreedt, zal men dus ten aanzien van niet-roomse kerkelijke arbeid in Spanje, Italië, Zuid-Amerika en in andere roomse gebieden *in alles* overleg moeten plegen met het Vaticaan. Hoe „overleg” met Rome zal zijn, is vooruit wel te bepalen.

Door dit ene zinnetje op te nemen hebben de kerken van de Wereldraad zich gelijkgeschakeld. De participerende kerken, die uit de Reformatie stammen, hebben haar wapens ingeleverd. Nooit zullen ze meer tot één kerk zeggen: bekeer ul! Nooit zullen zij leden van een valse kerk meer toeroepen: gaat uit van haar. Overleg. Gesprek. Wereldstrategie. Alle kerken zijn immers filialen van de éne *Una Sancta*? Zie naar dit ene zinnetje, en besef, wat het *praktisch* gevolg is, als afvallige kerken de pretentie ware kerk te zijn prijsgeven.

*

Daar de Wereldraad niet alleen de beweging voor Geloof en Kerkorde, maar ook die voor Praktisch Christendom voortzet, kwamen te Amsterdam ook de sociale en internationale vraagstukken ter sprake ²⁷⁾. Sinds Oxford-1937 was het aspect der wereldpolitiek wel zeer gewijzigd. Nieuwe problemen, voortvloeiend uit allerlei spanningen tussen oost—west, tussen rassen, tussen de oude wereld-

²⁶⁾ A.w., blz. 73.

²⁷⁾ Hierover handelden de rapporten van sectie III en IV: De Kerk en de maatschappelijke wanorde; de Kerk en de internationale wanorde. Voorts werden nog enige rapporten aanvaard betreffende interkerkelijke hulp, vluchtelingen, vrijheid van godsdienst, joden, arbeid van vrouwen en „leken”.

machten en het aziatisch nationalisme, deden zich in menigte voor. En daarom, zo werd geoordeeld, moet „de Kerk” hierover spreken door middel van de Wereldraad.

In dit opzicht zette men dus de oecumenische traditie sinds Stockholm-1925 voort. Maar ook anderszins. Het oude optimistisch geloof in den mens, die van nature het kindschap Gods bezit, het dromen van een te stichten koninkrijk Gods als een samenleving van vrijheid, gelijkheid en broederschap, het blijkt ondanks de gruwel van wereldoorlog II niet verdwenen te zijn. Eerder heeft het door de angstige snelle ontwikkeling der dingen een nieuwe kans gekregen. De wereld is immers één groot dorp geworden; internationaal hangt alles samen; feitelijk zijn er slechts nog twee grootmachten over. Daarom is een wereld-broederschap geen onbereikbaar ideaal meer. Het is een harde noodzaak geworden. Het dilemma is immers: één wereld of géén wereld (one world or none). Bij een eventuele dorpscatastrofe zal geen buurtschap veilig zijn. „De menscheid zal ten slotte de politieke instrumenten en de morele krachten vinden, die een gezond gemeenschapsleven op een wereldomvattende schaal mogelijk zullen maken”²⁸). „Eens zal de radeloosheid van een troep zo hoog zijn geklommen, dat ze voor de keus staat: handelen of sterven en dan kiest ze het eerste, onvoorwaardelijk. Dan begint de wanhopigste kruisvaart van alle die Europa zag: Gemeenschap, tot elke prijs. Ja elke . . . Wat moeten wij doen? Hier geldt wel zeer het woord van Proudhon, dat de enige manier om een revolutie te voorkomen een revolutie maken is. Het centrum daarvan ligge in de kerk, in de kring die gemeenschap der heiligen heet. Eindelijk worde het daar „gezellig”. Eindelijk kome er een hecht verbond tussen Christelijkheid en Liefde”²⁹). Alle oudtestamenti-

28) Reinhold Niebuhr, *De Teekenen der Tijden, Toespraken voor Heden en Morgen*, Amsterdam, 1947, blz. 51. *Dr Niebuhr was voorzitter van commissie III op de assemblée van de Wereldraad*. In zijn genoemd boek, een prekenbundel, zegt hij op blz. 79 (bij een preek over Hebr. 11 : 8—10!), dat „een vorm van Christelijk zedelijk cynisme” bijvoorbeeld niet gelooft, dat „het Christelijk universalisme” niet in deze geschiedenis moet worden vervuld, omdat het pas na Christus' wederkomst zal worden verwezenlijkt. Dit is echter een afdoling van het christelijk geloof even groot als het duitse nationalisme. Erkend moet worden, volgens hem, dat in de laatste twee eeuwen vaak ongelovigen door te streven naar gerechtigheid en broederschap de nadruk legden op de eerste drie beden van het Onze Vader!

29) Thijs Booy, *Europese Jeugd, een Marsroute*, Amsterdam, 1948, blz. 72.

sche profeten schilderden reeds de „stad Gods” als een universele gemeenschap³⁰⁾. Vandaag is het de tijd, de kairos, om aan de verwerkelijking daarvan te beginnen. Federalisme. Eén internationale wet gehandhaafd door de Verenigde Naties der Wereld. Krachtens haar apostolaat isoleert „de Kerk” zich niet van „de wereld”, maar zij gaat midden in haar staan en predikt de boodschap van de universele „stad Gods” der federale coöperatie. „Marx heeft, als leerling van Hegel gezegd, dat de ontwikkeling van de geschiedenis gaat van these naar antithese en dan uit een botsing van die beiden, — wat soms een catastrofale botsing is — volgt de synthese van de beide tegenstellingen, een versmelting van die twee. Misschien is deze grote waarheid bezig zich te verwerkelijken in de geschiedenis van onze tijd. Geweldige krachten worstelen met elkaar en mogelijk wordt uit deze worsteling de synthese geboren, het Koninkrijk Gods”³¹⁾. „Democratie is de these, waarvan de dictatoriale staat de antithese is; het Koninkrijk Gods verenigt in zich de waarheden, die in beide stelsels gelegen zijn en elimineert de fouten, is dus synthese”³²⁾. „In Amerika zien wij het individualisme op zijn best, in Rusland zien wij het collectivisme op zijn best. Twee grote systemen zullen tegenover elkaar staan. Zullen zij elkander de heerschappij over de aarde in een dodelijke strijd betwisten? Ja, tenzij zich beiden veranderen en besluiten een nieuwe mens te scheppen uit beide delen: de mens der wereld-wijde samenwerking. Bij deze verzoening op een hoger plan zal elk van beiden de ander iets te geven hebben”³³⁾. In deze woorden klinkt het messiaans verlangen door van den mens dezer eeuw, die hunkert naar verlossing der wereld, bevrijding van deze planeet van alle demonische machten. De oecumenische gedachte verbindt zich met het ideaal van politieke wereldeenheid. Een Wereldkerk en een Wereldstaat. Geen *antithese* meer; louter *synthese*. „Tot elke prijs”.

30) Reinhold Niebuhr, a.w., blz. 73.

31) E. Stanley Jones, *Is het Koninkrijk Gods Werkelijkheid*, Amsterdam, 1948, blz. 54.

Bedoeld zijn de democratie (individualisme) en de dictatoriale staat (collectivisme).

32) E. Stanley Jones, a.w. blz. 205.

33) E. Stanley Jones, *Christus langs de Amerikaanse Heirweg*, blz. 120. De term: „scheppen van een nieuwen mens” is ontleend aan Ef. 2:15, dat over de eenheid van christenen uit joden en heidenen in Christus spreekt. Deze ontlening betekent een vervalsing van de oorspronkelijke zin van deze tekst.

Een neerslag van deze gedachten — die enkel een nadere, actuele uitwerking zijn van de idealen, die steeds in de kring der Beweging voor Praktisch Christendom heersten, treffen we aan in de te Amsterdam aanvaarde rapporten. De kerken van alle landen moeten zich beijveren om te geraken tot een maatschappij, waar de verantwoordelijkheid beseft wordt, zij moeten helpen om tot een rijker ontplooiing van het persoonlijk leven binnen deze technische eeuw te komen ³⁴). Fouten van kapitalisme en communisme worden aangewezen, al wordt erkend, dat dit laatste „schijnt in te staan voor gelijkheid der mensen en universele broederschap, waarvoor zij onder invloed van het Christendom reeds voorbereid waren” ³⁵). Elk van beide stelsels heeft beloften gedaan, die niet konden ingelost worden. „De communistische ideologie legt de nadruk op economische rechtvaardigheid en belooft, dat er automatisch na de voltrekking van de revolutie vrijheid zal komen. Het kapitalisme legt de nadruk op vrijheid, en belooft, dat rechtvaardigheid zal volgen als een bij-product van vrije economie; ook dat is een ideologie, die vals is gebleken. Het behoort tot de verantwoordelijkheid der Christenen om nieuwe, scheppende oplossingen te zoeken, waarbij rechtvaardigheid en vrijheid elkaar niet wederzijds kunnen vernietigen” ³⁶). Een *synthese* moet dus gezocht, overeenkomstig de boven weergegeven verlangens. Het verkeerde moet geëlimineerd worden om tot hogere eenheid en universele broederschap te geraken. Tegenover de voorstanders van de socialisatie van de productie-middelen moet de kerk „de suprematie van de persoonlijkheid” verdedigen, anderzijds moet tegenover de verdedigers van de bestaande eigendomsverhoudingen gezegd worden, dat de eigendom aan condities gebonden is en „bewaard, beperkt of verdeeld moet worden in overeenstemming met de eisen der gerechtigheid” ³⁷). „Een consequente en doelbewuste ordening van de samenleving is nu zeer noodzakelijk geworden. Regeringen dragen in dit opzicht een verantwoordelijkheid, waaraan ze zich niet mogen onttrekken” ³⁸). In de richting van een soort staats-socialisme moet de oplossing dus gezocht worden. Merk-

34) Amsterdam Assembly Series, V, blz. 75.

35) A.w., blz. 78.

36) A.w., blz. 80.

37) A.w., blz. 77.

38) A.w., blz. 77, 78.

waardig is het, dat zo van zoeken gesproken wordt, van zoeken naar nog *verborgen* economische wetten. Waarom niet uitgegaan van de *geopenbaarde* wet des HEEREN? Deze geeft toch geen onzeker geluid betreffende de eigendom, het rentmeesterschap, de taak der regering. Maar men wendt zich tot de boeken der ervaring. En waardeert de goede elementen in communisme en kapitalisme beide. Maar géén veroordeling wordt gehoord van de aantasting van Gods wetten, door revolutie en kapitalistische machtsvorming. Dialectisch en paradoxaal wordt heen en weer gesprongen tussen „neen” en „ja”, rechtvaardigheid en vrijheid. De *praktijk* van het communisme aanvaardt men niet, die is te autoritair en te dictatoriaal, maar de *revolutionaire theorie* wijst men niet af.

En zo staat men niet *tegenover* de wereld van heden, die eigen heiland zijn wil. En men brengt niet DE oplossing: het lokkende en bevelende Woord. Maar men *vereenzelvig*t zich expres met de wereld om zo *daarvan uit*, in het „dat niet” en „dat niet” der dialectiek, een oplossing te zoeken, die het bestaande niet be-keert, om-keert, maar hoogstens samenvoegt, op hoger plan. Zo kunnen we begrijpen, dat in rapport II over de huidige taak van de kerk gezegd wordt, dat de kerk de van haar vervreemde wereld *van binnen uit* moet doordringen. Dit kan geschieden door het evangelie te doen horen op plaatsen waar beslissingen vallen, doch ook door het opnieuw te wagen zich als christenen te identificeren met het leven van die wereld. Ten volle kan dit eerst geschieden als de kerk „door de geest der profetie de tekenen der tijden gaat verstaan om het doel van Gods werk in de ontzaglijke bewegingen en revoluties van heden te zien, en weer tot de volken het woord Gods met gezag te spreken”³⁹⁾. De kerk moet dus haar boodschap aflezen uit het heden, uit wat leeft en woelt in de harten der mensen. En dat wordt dan het verstaan van de tekenen der tijden genoemd. Gods Woord leert ons echter in het vaak misverstane Mattheüs 16 : 1—4, dat de tekenen van de messiaanse tijd, de kairos, bestonden in de openbaringen in Woord en daad van den Heiland. Meerdere tekenen weigerde Hij juist aan het boos en overspelig geslacht! Hun zal geen teken gegeven worden, dan het teken van Jona, den profeet! Alleen het evangelie des kruises is voor de wereld het ergerlijke,

39) A.w., blz. 67.

afstotende „teken”, dat sinds Pasen en Pinkster de messiaanse kairos is aangebroken. Christus waarschuwde zeer nadrukkelijk zijn discipelen NIET acht te geven op andere zogenaamd messiaanse tekenen. Gij zult horen van oorlogen, revoluties. Ziet toe, wordt niet verschrikt. Men zal u zeggen: hier is de Christus, deze revolutie brengt de Gouden Eeuw. Gaat niet uit, gelooft het niet. Velen zullen zeggen: ik ben het, en *de tijd, de kairos is nabijgekomen!* ⁴⁰⁾ Zie het „Gebot der Stunde”, neem nu „im Augenblick”, in dit heils-historisch messiaans tijdsgewricht uw „Entscheidung”; lees uit de feiten de geboden keuze af. Hiertegen klonk Christus' waarschuwing: *Gaat dan hen niet achterna!*

Wie deze waarschuwing niet ter harte neemt, waarheids-elementen in revoluties gaat erkennen, midden in de revolutionaire stroom gaat staan om te getuigen, hij pleegt DOORBRAAK en levert de kerk over aan verwereldlijking. De kerk moet „het opnieuw *wagen* zich te *identificeren* met *het leven* van de wereld”. Het evangelie moet gehoord worden „op plaatsen waar *beslissingen* vallen”. Aldus wordt door deze valse profetie de kerk verleid om allerlei stroming „achterna” te gaan. Het heet dan dat de kerk zo een zuurdesem is voor de wereld. Maar als ze haar eigen leven prijs geven en zich identificeren moet met de revolutionaire wereld, is zij zèlf revolutionair geworden en kan zij geen zuurdesem meer zijn. Zij volgt dan de wereld in haar „beslissingen”, gaat deze „achterna”, — — als schapen ter slachting.

De assemblée van de Wereldraad heeft zich dan ook niet geschaamd om de doorbraak-praktijken, die na de tweede wereldoorlogen in Nederland en elders toegepast werden, hartelijk toe te juichen en een openlijke aanval te doen op hen, die op grond van de Schrift de antithese, ook in politicus, willen handhaven. Daarom heet het in rapport III: „In verschillende landen vormt het bestaan van Christelijke politieke partijen een probleem. De Kerk als zodanig mag niet vereenzelvigd worden met enige politieke partij, en zij moet zich niet gedragen alsof zijzelf een politieke partij was. In het algemeen is het vormen van zulke partijen gevaarlijk, omdat zij gemakkelijk het Christendom met de onvermijdelijke politieke compromissen verward doen raken. Zij kunnen zo licht de Christenen

⁴⁰⁾ Verg. Matth. 24; Mark. 13; Lukas 21, *Kairos* (Lukas 21 : 8) betekent: tijdstip, beslissend moment, in dit verband begrip van de messiaanse tijd

zich afzijdig doen houden van andere partijen, die de zuurdesem van het Christendom nodig hebben, en allen, die de politieke principes van die Christelijke partij niet delen, zich doen verenigen, niet alleen tegen die partij, maar tegen het Christendom zelf. Niettemin kan het in sommige situaties gewenst zijn, dat Christenen zich in een politieke partij organiseren, mits zij maar niet pretenderen, dat dit de enig mogelijke uitdrukking is van Christelijke trouw in die situatie" 41). Volledig is hier dus afgerekend met de anti-these-gedachte, en het doorbraak-gebod wordt met kracht geproclameerd. De noorse Kristeligt Folkesparti mag nog wel blijven bestaan, omdat deze toch geen strenge politieke en confessionele basis heeft. Maar partijen, die christenen oproepen ten strijde tegen de revolutie, zijn blijkbaar helemaal niet christelijk. Want de christenen moeten idealiter zich bij de revolutionaire partijen voegen om van binnen uit als een zoutend zout te werken. God is immers vrij om hen zo te gebruiken voor de verwerkelijking van Zijn nieuwe orde. Hoe wordt op deze wijze de Here van Zijn wetten losgemaakt! De Here heeft zich immers aan Zijn wetten gebonden, Hij is de betrouwbare, die Zijn Woord niet doorbreekt. Hij heeft gezegd, dat alléén van zout, dat ook werkelijk nog zout is, kracht uitgaat. Maar zout, dat zich bij voorbaat smakeloos, laf heeft laten maken, dient nergens meer toe, ook niet voor evangelisatie van binnen uit. Als men de klaarheid van het Woord miskent en zegt, dat we slechts de gestalte, niet het gehálte daarvan hebben, kan men er toe komen degenen, die het evangelie van Jezus Christus in hun banieren willen schrijven, op te roepen om ook het vaandel met het evangelie van Karl Marx te volgen. Het menselijk hart is steeds geneigd om zich te stoten aan het — isolerende — Woord des kruises; het is ons aller zonde. Maar het erge is, dat hier nadrukkelijk en welbewust een raad van kerken *antipathie* voor Gods klare eisen en *sympathie* voor de vermenging van evangelie en revolutie aan den dag legt. Het roemen in den mens vangt aan.

41) A.w., blz. 81. In het concept was deze passage niet opgenomen. Maar bij de behandeling van het rapport in de assemblee stelde de voorzitter van sectie III, dr C. L. Patijn de vraag aan de orde, of dit gedeelte, dat door de sectie reeds van tevoren was opgesteld, in het rapport moest ingelast. De sectie had de opname eraan blijkbaar niet aangedurfd. Verschillende sprekers in de assemblee pleitten echter vóór opname. De assemblee besloot na stemming hiertoe over te gaan. A.w., blz. 84, 85.

Evenzo staat het met wat gezegd wordt in de rapporten en resoluties inzake *internationale aangelegenheden*. *De mens en zijn rechten staan hier in het midden, niet de Here en Zijn ordinantiën*. De mens wordt niet getekend in zijn verloren staat: „Wij verklaren, dat alle mensen gelijk zijn voor Gods aangezicht en dat de rechten van den mens rechtstreeks voortvloeien uit zijn status als kind Gods”⁴²⁾. Bij de zondeval kwam dus niet een radicale breuk, genade is niet nodig om weer beeld Gods te zijn en door den Vader geadopteerd te worden. Alle mensen zijn van nature kind'ren van één Vader, met rechten en plichten. Ten gevolge van deze beschouwing wordt het streven der Verenigde Naties met instemming begroet. Gevaren worden niet gezien. Internationaal moeten „de rechten van den mens” vastgelegd worden. „De kerken hebben een belangrijke taak te volbrengen bij het leggen van de gemeenschappelijke grondslag van zedelijke overtuiging, zonder welke elk rechtstelsel zal te gronde gaan. Terwijl zij moeten aandringen op een meer omvangrijke en gezaghebbende wereldorganisatie, moeten zij nu reeds alle pogingen steunen, die ten doel hebben onderling begrip en welwillendheid onder de volken te bevorderen, eerbied voor het internationale recht aan te kweken en internationale instellingen, die thans reeds levensvatbaarheid hebben, op te richten. Zij moeten ook alle pogingen steunen, die op een universele basis de vele specifieke vragen van internationale betekenis willen beantwoorden, waarvoor de wereld thans geplaatst is, zoals: het gebruik van atoomwapens, de alzijdige vermindering der bewapening, de gezondheidszorg en de voedselvoorziening voor alle mensen. Zij moeten er naar pogen te bereiken, dat de Verenigde Naties zich verder ontwikkelen, zodat ze aan deze opgaven kunnen voldoen. Zij moeten er op aandringen, dat de interne wetgeving van elk land in overeenstemming is met de beginselen van het progressieve internationale recht; en zij erkennen dankbaar, dat de huidige vraag naar een formulering van de principes van menselijke rechten een neerslag is van een nieuw bewustzijn van internationale verantwoordelijkheid voor de rechten en vrijheden van alle mensen”⁴³⁾.

De Wereldraad van Kerken kiest zo vóór de Wereldraad van Volken. Een moderne autonome torenbouw gesteund, zonder ook

42) A.w., blz. 73.

43) A.w., blz. 92, 93.

maar enigszins kritisch er tegenover te staan. Het Handvest der Verenigde Naties ⁴⁴⁾ spreekt in zijn begin duidelijke taal:

„Wij, de Verenigde Volken, vast besloten volgende generaties te behoeden voor de gesel van de oorlog, die de mensheid tweemaal in ons eigen leven in onzegbare ellende heeft gedompeld, en ten einde opnieuw te getuigen van ons geloof in de elementaire mensenrechten, in de waardigheid en de waarde van de menselijke persoonlijkheid, en de gelijkgerechtigheid van alle mensen en alle volken, groot of klein . . . hebben besloten ons aaneen te sluiten.”

Spreekt hierin niet klaar de oppermachtige mens? Ook de franse revolutie schreef op de waardeloze bankbiljetten, de assignaten, en op de rechtzalen, waar onschuldigen vielen: *droit de l'homme, recht van den mens*. Steeds hebben humanisme en revolutie gesproken van elementaire mensenrechten: de mens maat van alle dingen. De geschiedenis is echter illustratie van de waarheid, dat zo juist het menselijke is losgelaten, omdat de genezende normen van God, den Rechter over allen, losgelaten zijn. Wanneer de mens de rechten gaat bepalen en de „waarden” gaat vaststellen op eigen gezag, legt hij zijn eigen subjectieve, egoïstische maatstaf aan. Macht en wil van den sterkste worden tot „recht”. In plaats dat de Wereldraad van Kerken tegenover het „getuigen van het geloof in de elementaire mensenrechten” van de U.N.O. spreken gaat van het *recht van Jezus Christus*, dat alléén den mens en de wereld redden kan, begroet hij vol vreugde de wereldorganisatie der Verenigde Naties. Deze voldoet aan de wens naar wereldbroederschap. *De Wereldraad doet christendom en humanisme huwen en de kerken assistentie verlenen bij de stichting van het laatste wereldrijk, dat er komen zal vóór Christus' wederkomst.*

„De Raad zal zich ten doel stellen de internationale verzoening te bespoedigen door zijn eigen leden en door de samenwerking van alle Christelijke kerken en van alle mensen van goeden wille” ⁴⁵⁾. Het humanisme, dat uitgaat van de goede wil van den mens, wordt dus dankbaar als bondgenoot aanvaard ⁴⁶⁾. Verzoening is de doel-

44) Ondertekend op 26 Juni 1945 te San Francisco vanwege 50 naties.

45) A.w., blz. 95.

46) Vergelijk de laatste woorden uit het laatste boek van prof. dr J. Huizinga, die hij als een humanistisch testament naliet: „Zou er dan bij een gevestigde internationale rechts- en statenorde, bij een nog zoo bescheiden verbetering in billijke goederenverdeling en socialen opbouw der gemeenschap, wel-

stelling. Synthese. „Een positieve poging moet gedaan om het mogelijk te maken, dat economische systemen, die met elkaar wedijveren, zoals Communisme, Socialisme, of vrije economie naast elkaar bestaan zonder dat dit tot oorlog leidt. Geen natie heeft het zedelijke recht haar eigen economische politiek te bepalen zonder rekening te houden met de economische behoeften van andere volken en zonder haar toevlucht te nemen tot internationaal overleg. De kerken dragen de verantwoordelijkheid de mensen op te voeden om uit te stijgen boven de beperkte nationale gezichtspunten en de economische en politieke verschillen te doen zien in het licht van de Christelijke visie, die ieder mens vrijheid van alle economische of politieke gebondenheid garandeert”⁴⁷). We hebben hier weer hetzelfde als we steeds constateerden: de hang naar een internationale verzoening der tegenstellingen. Het communisme noch het socialisme wordt als zodanig afgewezen. *Vrijheid, gelijkheid en broederschap*, voor alle politieke stelsels, hoe revolutionair ze ook mogen zijn!

Stanley Jones heeft deze ideologie eens aldus onder woorden gebracht: „De hoop voor de toekomst is de schepping van de nieuwe mens, waarin beide delen opgenomen zijn, het individualisme en het collectivisme. Dan zal er vrede zijn, ja dan alleen”⁴⁸). De hegeliaanse dialectische wet van een synthese, die boven de tegenstellingen uitgaat, zagen we op de *waarheden* toegepast. Alle kerken hebben waarheidselementen bewaard. Samen vormen ze de éne Wereldkerk, alle kerkfragmenten dragen bij tot een voleinde bloei. Deze zelfde wet wordt nu ook op het *politieke* leven toegepast. In elk stelsel zit wat schoons. Hoeveel tegenstrijdigheden er ook schijnen te zijn, alle politieke systemen kunnen elkaar verdragen in de hogere eenheid van de Wereldstaat.

licht toch nog eenige plaats zijn voor een hoopvol uitzicht op den verderen weg van onze beschaving? Overal staan millioenen mensen gereed en bereid in wie de behoefte leeft aan recht en de zin voor orde, eerlijkheid, vrijheid, rede en goede zeden. Tracht hen niet te vatten onder een categorie als democraten, socialisten of welken dan ook. Noem hen eenvoudig met een naam van edeler klank dan al deze in menschen van goeden wille, de *homines bonae voluntatis* (aldus immers de lezing der *Vulgata*), wien in den Kerstnacht het *in terra pax* werd toegezongen” (J. Huizinga, *Geschonden Wereld*, Haarlem, 1945, blz. 204, 205.)

47) A.w., blz. 91.

48) Dr E. Stanley Jones, *Christus langs de Amerikaanse Heirweg*, Amsterdam, blz. 121. Verg. noot 33, blz. 181.

De conclusie ligt nu voor de hand: *Laat de groeiende Wereldstaat de groeiende Wereldkerk ten voorbeeld nemen!* De oprichting van de Wereldraad van Kerken kan van grote betekenis worden voor het leven der volkeren. „Zij is de levende uitdrukking van die gemeenschap (fellowship), die uitgaat boven (transcending) ras en natie, classe en cultuur, en in geloof, dienst en begrip nauw verbonden is. De Raad zal zich ten doel stellen de internationale verzoening krachtig te bevorderen door zijn eigen leden en door de samenwerking van alle Christelijke kerken en alle mensen van goeden wille. Hij zal er naar streven de internationale tegenstellingen te zien in het licht van Gods heilsplan en niet vergeten, dat er in de regel aan beide zijden van iedere grens Christenen leven”⁴⁹⁾. Door deze erkenning van waarheidselementen aan beide zijden, wordt elke *principiële* tegenstelling eigenlijk als dwaas gebrandmerkt. De enige strijd waar de Wereldraad van weten wil, is strijd tegen de strijd. De pax oecumenica, die er in kerkelijk opzicht reeds tot stand gekomen is, wordt aan de Verenigde Naties tot een exempel gesteld. Ja, het schijnt alsof deze vrede het belangrijkste oogmerk is waarnaar zij streeft. De Wereldkerk ziet zichzelf blijkbaar slechts als een middel tot het doel: de Wereldstaat. „De hoop voor de toekomst”.

Het spreekt haast vanzelf, dat rapport IV over de kerk en de internationale wanorde poneert: de oorlog strijdt tegen Gods wil⁵⁰⁾.

Een optimistische beschouwing komt weer even aan het woord: „De oorlog, die het gevolg is van het verachten van God, is niet onvermijdelijk, wanneer de mens zich in berouw tot Hem keert en Zijn wet gehoorzaamt. Er is immers geen vloed, die niet te keren is en die de mensen naar het verderf sleurt. Geen ding is onmogelijk bij God.” Hier wordt dus eigenlijk gesuggereerd, dat met wat goede wil de oorlog wel aan de kant te zetten ware. Een citaat uit Lukas 1 : 37 moet dit bewijzen: *geen ding bij God onmogelijk*. Nu staat er in de grondtekst eigenlijk: geen *woord* zal van Gods zijde onmogelijk, onuitvoerbaar zijn. De engel Gabriël zei dus tegen de maagd

49) Amsterdam Assembly Series, V, blz. 94, 95.

50) A.w., opschrift I, blz. 89. Evenals te Oxford-1937 was er t.o. van het oorlogsvraagstuk nog geen volkomen eenheid. Behalve de pacifisten en zij, die een moderne totale oorlog met zijn massavernietiging verwierpen, was er ook nog een groep, op 25 % geschat, die in de oorlog een laatste middel wilden zien om de wet door geweld te verdedigen.

Maria, dat de Here, Die belooftde ook machtig was Zijn Woord na te komen. En deze woorden waren niet nieuw. Tot Abraham en Sara, die ongelovig waren aan de boodschap over den zoon, die geboren zou worden, sprak de HEERE dezelfde woorden: Zou voor den HEERE een ding, een woord te wonderlijk zijn? ⁵¹⁾ Het doorlopend getuigenis van de Schrift is, dat de HEERE wakker is om Zijn Woord te doen. Daarom mag echter niet zomaar gedaan worden, alsof alle dingen, ook die, welke niet beloofd zijn, mogelijk zijn. Een vrederijk op aarde is niet beloofd. Het is pure Schriftverdraaiing als Lukas 1 : 37 als een stichtelijke tekst voor pacifisme en voor de optimistische toekomstdroom van de Wereldstaat gebruikt wordt. *Utopieën zijn niet mogelijk bij God, omdat Hij daarvoor geen beloften gegeven heeft.* De Schrift verkondigt ons een wereldcatastrophe. De apocalyptische ruiters zullen over de wereld blijven draven. Al mag dit ons tot geen défaitisme verleiden, anderzijds gaat het tegen de Schrift in, als rapport IV, uitgaande van de vrijheid van de mens en van een algemene verzoeningsleer ⁵²⁾, het voorstelt, alsof de mens als Gods medearbeider de Wereldvrede kan realiseren.

De kerken moeten gemobiliseerd. Zij vormen een gemeenschap, die boven de rassen en naties uitgaat. Daarom wordt de Commissie voor Internationale Aangelegenheden, gevormd door I.Z.R. en Wereldraad sterk in de belangstelling aller christenen aanbevolen ⁵³⁾. Inzake vluchtelingen zal er tussen de Wereldraad en de Internationale Vluchtelingen Organisatie van de Verenigde Naties nauw contact zijn ⁵⁴⁾. De Wereldraad wekt voorts zijn leden op om bij de U.N.O. aan te dringen op het aannemen van een internationale wet betreffende rechten van den mens en van andere dergelijke

51) In *Lukas 1 : 37* kan men wel het woord *rhëma* met „ding” vertalen, naar analogie van het hebreeuwse *dabâr*, dat ook woord en ding betekent (*dabâr*, ook in *Gen. 18 : 14* gebruikt!). Doch men dient hierbij te bedenken, dat met „ding” dan niet *elk* ding bedoeld wordt, maar DE ZAAK, WAARVAN SPRAKE IS. Het ding (*dabâr*, *rhëma*) in *Gen. 18 : 37* en *Lukas 1 : 37* is een zaak, waarover in *de belofte des Heren*” gehandeld wordt. Voor het gebruik van *rhëma* als woord en zaak, zie *Lukas 1 : 38* (de volgende tekst!); 1 : 65; 2 : 15, 17, 19, 29.

52) A.w., blz. 88: „Omdat de mens geschapen is naar Gods beeld en een voorwerp is van Zijn verlossende genade in Christus moet hij vrij zijn om op Gods roep te antwoorden.”

53) A.w., blz. 95.

54) A.w., blz. 96.

conventies, die het eerbiedigen van de menselijke rechten en de fundamentele vrijheden over de gehele wereld bevorderen ⁵⁵). Inzake de godsdienstvrijheid nam de assemblée zelf een verklaring aan, die zij gaarne nationaal en internationaal gehandhaafd zag. De hoofdstellingen hieruit zijn de volgende:

1. „Ieder mens heeft het recht zijn eigen geloof en belijdenis te bepalen.“
2. „Ieder mens heeft het recht zijn godsdienstige overtuigingen tot uitdrukking te brengen in de eredienst, in het onderwijs en in de praktijk van het leven; en om de consequenties van zijn overtuigingen voor de sociale of politieke gemeenschap kenbaar te maken.“
3. „Ieder mens heeft het recht om zich met anderen te verenigen en zich met hen te organiseren voor religieuze doeleinden“.
4. „Iedere godsdienstige organisatie, die gevormd of in stand gehouden wordt in overeenstemming met de rechten van den enkeling, heeft het recht zijn eigen koers te bepalen ter bereiking van het gekozen doel“ ⁵⁶).

Om deze verklaring in zijn draagwijdte te verstaan is het goed te letten, op haar *achtergrond* en *voorveronderstellingen*.

Ook de conferenties van *Oxford-1937* en *Tambaram-1938* hielden zich met het probleem der godsdienstvrijheid bezig. Het valt op, dat beide conferenties, in de *formulering* althans, niet uitgingen van *het recht van den mens*, maar van *het recht van de kerken* ⁵⁷). De

55) A.w., blz. 96 e.v.

56) A.w., blz. 97 e.v.

57) De formulering van *Oxford* luidde aldus:

„Wij erkennen als wezenlijke voorwaarde voor de vervulling door de kerk van haar hoogste plicht, dat zij geniet:

- a. vrijheid om haar geloof en geloofsbelijdenis te bepalen;
- b. vrijheid van openbare en besloten eredienst, prediking en onderwijs;
- c. vrijheid tegenover elke oplegging door de Staat van godsdienstige ceremoniën en vormen van eredienst;
- d. vrijheid om het karakter van haar bestuur te bepalen en uit te maken wie bevoegd is om een ambt te bekleden of als lid werkzaam te zijn, en omgekeerd de vrijheid van den enkeling om zich bij de Kerk te scharen, waartoe hij zich geroepen voelt;
- e. vrijheid om de opleiding van haar dienaren te behartigen, aan haar jeugd godsdienstonderwijs te geven, en voor een goede ontwikkeling van haar godsdienstig leven te zorgen;

kerken hebben van God een opdracht ontvangen en moeten derhalve de staten oproepen haar rechten te eerbiedigen.

Toch schemert in de Oxfordrapporten een *andere* lijn door. „De kerk weet, dat de mens is geschapen naar Gods beeld, en daarom een onverwoestbare waarde heeft, die de Staat niet moet aantasten, maar veilig stellen.” „Een Staat, die de menselijke persoonlijkheid of de verbanden tussen de mensen krenkt, of aan zijn eigen doeleinden ondergeschikt maakt, komt daarom in strijd met de Chris-

-
- f. vrijheid voor Christelijk liefdewerk en zendingsactiviteit in binnen- en buitenland;
 - g. vrijheid om met andere kerken samen te werken;
 - h. vrijheid om van zulke aan alle burgers en verenigingen toegekende rechten, gebruik te maken die de verwezenlijking van zulke doeleinden mogelijk maken, b.v. bezit en eigendom en inzameling van gelden.” (The Churches Survey Their Task, blz. 84, 85.)

De formulering van *Tambaram* luidde als volgt (*Tambaram* Series VI, 282 e.v.):

„Er zijn minimum rechten betreffende godsdienstvrijheid. De Kerk moet op de handhaving daarvan aandringen, wil zij niet ontrouw worden aan haar roeping en beroofd van haar eigen kracht en invloed. Zonder te pogen een volledige weergave van deze rechten op te stellen, verklaren we, dat deze in elk geval moeten bevatten het recht om

- a. samen te komen voor onbelemmerde openbare eredienst;
- b. eigen belijdenis op te stellen;
- c. een voldoende aantal dienaren te hebben;
- d. de voorwaarden van het kerklidmaatschap zelf te bepalen;
- e. zelf godsdienstonderwijs aan eigen jeugd te geven;
- f. publiek het Evangelie te prediken;
- g. als lidmaten te aanvaarden hen, die dat begeren.

Er zijn ook andere onderdelen van de godsdienstvrijheid, die hiermee nauw verbonden zijn, op de erkenning waarvan de Kerk ook moet aandringen, zoals het recht van:

- a. Christelijke dienst en zendingswerk in binnen- en buitenland ter hand te nemen;
- b. plaatselijke kerken te institueren;
- c. Christelijke literatuur te publiceren en in omloop te brengen;
- d. eigendommen te bezitten en zich van ondersteuning te verzekeren voor het werk in binnen- en buitenland;
- e. samen te werken en zich te verenigen met andere kerken in binnen- en buitenland;
- f. de landstaal te gebruiken bij eredienst en onderwijs;
- g. in overwegend room-katholieke landen dezelfde behandeling te ontvangen als van protestantse regeringen;
- h. de wettige erkenning te ontvangen voor huwelijken van inheemse christenen.”

telijke levensopvatting" 58). Deze beschouwing eist ook godsdienstvrijheid. Doch zoekt haar uitgangspunt niet in *de rechten der kerk* („bijzondere genade”), maar in *de rechten van den mens* („algemene genade”). Is ieder mens niet naar Gods beeld geschapen, vrij en met gelijke rechten geboren?

De oecumenische beweging heeft bij de bepaling van haar houding ten aanzien van het probleem godsdienstvrijheid de eerste lijn verlaten en de laatste gevolgd.

Op de conferentie, uitgeschreven door het voorlopig comité van de Wereldraad, over „De kerken en de internationale crisis”, gehouden in 1939 te Genève was dit reeds merkbaar. De volgende verklaring werd daar aangenomen: „Alle mensen zijn van gelijke waarde in de ogen van God en moeten zo in de politieke sfeer ook behandeld worden” 59). Accentuering van de *waarde* van elken mens, hoe antichristelijk ook.

Tijdens de tweede wereldoorlog waren het vooral de Federale Raad van Amerika en de noord-amerikaanse zendingsconferentie, die opkwamen voor „de fundamentele rechten van den mens.” Zij aanvaardden de verklaring, die door het Gemeenschappelijk Comité inzake Godsdienstvrijheid van de Verenigde Saten gepubliceerd werd. Bovendien deden zij hun uiterste best om in het handvest van de Verenigde Naties, dat volgens het concept van Dumbarton Oaks weinig over de rechten van den mens sprak, meer hierover opgenomen te krijgen 60). Het pogen werd met succes bekroond. *Dank zij „kerkelijke” bemoeïngen sreekt het Handvest der U.N.O., dat in 1945 te San Francisco aanvaard werd, van geloof*

58) The Churches survey their Task, blz. 269, 270. Het aangehaalde citaat is uit het „*langere*” rapport over Kerk en Staat. Het „*kortere*” is door de conferentie aanvaard. Het „*langere*” is hier een nadere uitwerking van, waarin de vrucht van besprekingen op de *sectie* en de voltallige zitting der *conferentie* naderhand is verwerkt.

59) De aanvaardingen hadden respectievelijk plaats in Maart en April 1944. In het „Statement” werd o.a. gezegd:
„Godsdienstvrijheid zal uitgelegd worden als inhoudende: vrijheid om volgens het geweten een eredienst te houden en de kinderen op te voeden in het geloof van hun ouders; vrijheid van den enkeling om van godsdienst te veranderen; vrijheid om te prediken, te onderwijzen, te publiceren en zending te drijven; en vrijheid om met anderen iets te organiseren en bezittingen voor deze doeleinden te verwerven en te beheren.”

60) Amsterdam Assembly Series IV, 151.

in de elementaire rechten van den mens, in de waardigheid en waarde van den mens.

Zo drong de humanistische filosofie der afvallige kerk door tot in de zalen der Verenigde Naties. Dat de genade particulier is? Rechten der kerken? O neen, de kerk beziet alles nu veel breder. Mocht de wereld de grondstellingen der franse Revolutie vergeten zijn, dan zal zij deze wel meer inprenten. Droit de l'homme. Recht van den mens.

Gezien deze achtergrond kunnen we nu de uitspraken van de assemblée van de Wereldraad beter verstaan. De eerste lijn, die sprak van het recht der kerken is volledig verlaten, de tweede, de revolutionair-humanistische gevolgd. De vooronderstellingen hiervan zijn geput uit de leer van een „algemene” genade en verzoening, uit de „natuurlijke theologie”. De opsteller van de verklaring, die te Amsterdam aangenomen werd, zegt in een voorbereidende studie, dat de basis van het christelijke streven naar godsdienstvrijheid is: de schepping van den mens naar Gods beeld, de betoning van Gods liefde tot den mens in Christus, het doel van den mens om antwoord te geven op Gods roep. De mens is ten eerste een zedelijk wezen, die door ervaring de zedewet kan verstaan. *Bovendien* komt hierbij Gods openbaring in Christus, waaruit blijkt, dat er fundamentele rechten zijn. God acht de waarde van den mens hoog. In de *derde plaats* openbaart Christus het doel van den mens. Hij moet daarom vrij zijn om het evangelie te horen en zo zich te ontwikkelen ⁶¹).

Op grond van het feit, dat Christus de „waarde” van de menselijke persoonlijkheid „ontdekt”, moeten de kerken dus voor zelfbeschikkingsrechten voor allen pleiten.

Gods Woord zegt, dat we in onszelf geen enkel (zelfbeschikkings-)recht hebben. Slechts in Christus ontvangen we rechten. We mógen Hem volgen, Zijn geboden houden. We mógen ons afscheiden van den duivel en zijn rijk.

Maar de resolutie van Amsterdam doet de kerken tegen de staten zeggen, dat ieder het recht heeft te geloven wat hij wil, te leren wat hij wil, zich te verenigen met wie hij wil. Dit is libertinisme van de zuiverste soort. Hierdoor komen de kerken óók voor heiden-

61) Amsterdam Assembly Series, IV, blz. 141 e.v. O. Frederick Nolde, art. Freedom of Religion and related Human Right.

dom en voor de religieusiteit van den antichrist op. *De kerken wetten het zwaard, waarin zij straks vallen zullen.* Van de stelling, dat ieder mens het recht heeft op eigen manier zalig te worden, zullen de antichrist en zijn profeet dankbaar gebruik maken. Niets is hun zo lief als kerken, die *bij voorbaat* haar absolute aanspraken prijsgeven en zich gelijkgeschakeld hebben ⁶²⁾.

De organisatie van de Wereldraad.

Om de aard van de Wereldraad billijk te kunnen beoordelen is kennisname van de eerste vier artikelen van de constitutie zeer noodzakelijk. Deze luiden als volgt:

„I. Basis.

De Wereldraad van Kerken is een gemeenschap van kerken, die onzen Heer Jezus Christus als God en Zaligmaker aan-nemen. Hij is opgericht voor de uitvoering van de hieronder genoemde doelstellingen.

II. Lidmaatschap.

Die kerken zullen verkiesbaar zijn voor het lidmaatschap in de Wereldraad van Kerken, die haar overeenstemming betuigen met de basis waarop de Raad is gegrond en voldoen aan de maatstaven, die de Assemblée of het Centrale Comité zal voorschrijven. Verkiezing tot het lidmaatschap geschiedt bij een meerderheid van twee-derde van de stemmen van de in de assemblée vertegenwoordigde kerken, terwijl dan elke lid-kerk één stem heeft. Elke aanvraag om het lidmaatschap tussen twee samenkomsten van de Assemblée kan overwogen worden door het Centrale Comité; als de aanvraag gesteund wordt door een meerderheid van twee-derde van de aanwezige en stemmende leden van het Comité, zal dit medegedeeld worden aan de kerken, die lid zijn van de Wereldraad van Kerken, en tenzij binnen zes maanden bezwaren zijn ontvangen van meer dan een derde van de kerken, zal de aanvraagster gekozen verklaard worden.

62) Dr J. Verkuyl, Enkele Aspecten van het probleem der Godsdienstvrijheid in Azië, blijkt in zijn beschouwingen zeer afhankelijk te zijn van de in de kring der oecumenische beweging „gangbare meningen“.

III. *Doelstellingen.*

De doelstellingen van de Wereldraad zullen zijn:

- I. Het werk van de twee wereld-bewegingen voor Geloof en Kerkorde en voor Praktisch Christendom (Leven en Werk) voortzetten.
- II. Gemeenschappelijke actie door de kerken vergemakkelijken.
- III. Samenwerking bij de studie bevorderen.
- IV. De groei van het oecumenisch bewustzijn bevorderen bij de leden van alle kerken.
- V. Contacten leggen met internationale inter-confessionele federaties en met andere oecumenische bewegingen.
- VI. Wereldconferenties samenroepen over speciale onderwerpen, wanneer het oogenblik dat vereist, terwijl zulke conferenties gemachtigd zijn haar eigen resultaten te publiceren.
- VII. De kerken bijstaan bij haar taak van evangelisatie.

(In zaken van gemeenschappelijk belang voor al de kerken, die betrekking hebben op Geloof en Kerkorde, zal de Raad altijd handelen in overeenstemming met de basis waarop de conferenties te Lausanne (1927) en Edinburg (1937) werden samengeropen en geleid).

IV. *Bevoegdheid.*

De Wereldraad zal advies geven en gelegenheid voor verenigde actie scheppen bij zaken van gemeenschappelijk belang.

Hij mag ten behoeve van de constituerende kerken slechts in zulke zaken handelen, als een of meer kerken hem opdragen.

Hij zal de bevoegdheid hebben om regionale en wereldconferenties samen te roepen inzake bepaalde onderwerpen, wanneer het oogenblik dat vereist.

De Wereldraad zal niet wetgevend optreden ten aanzien van de kerken; noch zal hij op enigerlei wijze voor haar handelen, tenzij als boven aangegeven of zoals hierna door de constituerende kerken nader bepaald wordt."

Bij onze bespreking willen we uitgaan van het begin van het eerste artikel: DE WERELDRAAD VAN KERKEN IS EEN GE-

MEENSCHAP VAN KERKEN. Op dit *gemeenschap* ⁶³⁾ komt het aan. Want dit woord is niet toevallig gebruikt. Gemeenschap (grieks: *koinonia*) is een echt bijbels begrip. Van de pinkster-gemeente lezen we, dat zij volhardde in de gemeenschap, de *koinonia*. Was dat niet het ideaal, dat aan de oecumenische beweging steeds voor ogen stond: de terugkeer tot de oer-christelijke toestand, de volle gemeenschap onder elkander, tot in de breking des broods toe? Hield men op vele oecumenische conferenties ⁶⁴⁾ niet avondmaals-diensten, anticipaties op de komende onbepaalde tafel-*gemeenschap*? Sprak de oecumenische patriarch van Constantinopel in 1920 van een wenselijke *koinonia* toon ekklesioon, een gemeenschap van kerken? En schrijft dr W. A. Visser 't Hooft, de secretaris van de Wereldraad, niet, dat *horizontaal* bezien er geen *koinonia* in de bijbelse zin binnen de Wereldraad is, omdat de volle sacramentele gemeenschap ontbreekt, maar dat *verticaal* bezien de Wereldraad de plaats is, waar de *koinonia* in het ene geloof tenminste gedeeltelijk zichtbaar kan worden (en is geworden); en dat in dat laatste geval hij autoriteit heeft, en de spraakverwarring en onenigheid overschaduwed is door de EENHEID van de ENE Kerk van Christus? ⁶⁵⁾.

Nu zo het bijbelse *koinonia*-begrip gehanteerd wordt, doen we goed, naar de *inhoud* ervan te vragen. Is de Wereldraad een orgaan, desnoods een miraculeus middel, waardoor de gemeenschap, waar het Nieuw Testament van spreekt, al meer zichtbaar wordt?

Gods Woord laat ons over de betekenis van gemeenschap, *koinonia* niet in het onzekere. „*Gemeenschap*” duidt aan de *gemeenschap der kerk met Christus door Zijn Woord, en vervolgens de gemeenschap van de kerkleden onder elkaar* ⁶⁶⁾.

Zeker, de Schrift spreekt van een gemeenschapsoefening, die tot uitdrukking komt in het lenigen van elkanders behoeften (Rom. 12 : 13; 1 Tim. 6 : 13; Fil. 4 : 15; 2 Cor. 8 : 4). Deze hulpverlening door de gelovigen, dit ijveren voor „relief and reconstruction” wordt echter als een zeer geestelijke zaak gezien. Paulus' ijveren

63) In het engels: fellowship (soms community); in het Duits: Gemeinschaft.

64) Te Jerusalem, Oxford, Edinburg, Tambaram, Amsterdam.

65) Amsterdam Assembly Series, I, blz. 182, 183, 187.

66) „Die Christusgemeinschaft führt notwendig über in die Christengemeinschaft.” Friedrich Hauck in Gerhard Kittel, Theologisches Wörterbuch, III, Stuttgart, 1938, blz. 811.

voor de collecte ten bate van de jeruzalemse gemeente bedoelde niets anders te zijn, dan een tot uitdrukking brengen van de gemeenschap van joden en grieken aan het éne, zélfde evangelie in Christus ⁶⁷). Èn jodenchristenen, èn heidenchristenen beleden dezelfde concrete geloofs-*inhouden*. (Rom. 15 : 27; Efeze 2 : 13 e.v., 4 : 1 e.v.). Gemeenschap ontstaat maar niet door samenstemming in *ervaringen* en gemeenschappelijke, doch variërende religiositeit; zij wordt geboren uit een gemeenschappelijke *belijdenis*. Werkelijke koinonia kan door gaven en omgang *uitgedrukt* worden; doch zij *ontstaat* slechts door de band aan een gemeenschap-pelijke bepaalde belijdenis. De wereld van Paulus was vol van allerlei gemeenschappen, religieuze kringen, waar het mysterie, de woordenloze mystieke verborgenheid het constituerend element was. Op de ervaring kwam het aan. De woorden verschrompelden tot symbolen. Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis. Zo kwam de eenwording met god, het mystieke huwelijk. Maar Paulus spreekt van een voor geen vervaging vatbaar evangelie. Het mysterie is geopenbáárd! Gemeenschap oefenen is dus allereerst gemeenschap hebben aan dát door Paulus of de andere apostelen gepredikte Wóórd en geen ander! (Gal. 1 : 8). Zo is er sprake van gemeenschap aan het evangelie (Fil. 1 : 5), aan geestelijke goederen (Rom. 15 : 27), aan den Geest (2 Cor. 13 : 13); aan Christus (1 Cor. 1 : 9, 10 : 16). Als Paulus als drager van het echte evangelie erkend wordt, ontvangt hij de hand der gemeenschap (Gal. 2 : 9). Dat was geen formeel „handje”. Hij was op zijn dogmatische geloofs-*inhouden* gewogen en niet te licht bevonden. De koinonia werd geconstatéérd. En van de pinkster-gemeente staat geschreven in déze volgorde: zij waren volhardende *in de leer der apostelen*, èn in de *gemeenschap* (Hand. 2 : 42). Slechts door volharding in de apostolische leer blijft de koinonia gaaf.

Juist dit volharden brengt strijd. Als men het offer wil brengen fragmenten van de leer der apostelen prijs te geven, is het kruis wel te vermijden, doch als het onvervalste Woord gehandhaafd wordt, breekt de vervolging los. De christen wordt geroepen zijn Heer te volgen, tot de gemeenschap van Zijn lijden in te gaan (Fil. 3 : 10). Ook het lijden van den medebroeder mag niet ontlopen worden, als

67) Theol. Wbch., III, blz. 811.

één lid lijdt, lijden alle leden mede (Fil. 1 : 7, 4 : 14). De kerk — onze moeder — mag haar kinderen niet met een koud hart af-(laten)slachten. Ze zal voor het aangevochten Woord moeten strijden, om de gemeenschap met Christus en met de kerk der eeuwen niet te verliezen.

Daarom drijft het ware koinonia-besef uit tot onverbiddelijk haten van de valse profetie, van de vage formuleringen en de interpretatie-zwendel, hoe goed bedoeld. Wie de gemeenschap met Christus wil bewaren houde Zijn — precies te omschrijven — léér vast, en were den ketter, want wie tot hem zegt: Wees gegroet, *die heeft gemeéenschap aan zijn boze werken* (2 Joh. : 11). Elke vorm van heidendom moet gemeden: compromis in dezen betekent met de duivelen gemeenschap hebben (1 Cor. 10 : 20). De koinonia met daemonen èn met Christus is niet te verenigen. Wat *gemeenschap* heeft het licht met de duisternis (2 Cor. 6 : 14). Als het goed is, moet de herinnering aan fellowship volgens de bijbel ons reeds vuurbang maken voor hem, die óók vriend van ons wil zijn: de satan, leugenaar van den beginne. De kerk moet erop bedacht wezen, dat er tweeërlei koinonia is. Steeds dient zij zich kritisch af te vragen: is er wel de ware gemeenschap in en naar het Woord (1 Joh. 1 : 1—7)? Leg niemand haastig de handen op en heb geen *gemeenschap* aan anderer zonden (1 Tim. 5 : 22).

En nu de Wereldraad van kerken. Is binnen haar de *Schriftuurlijke* koinonia te vinden?

In art. 1 van de constitutie wordt wel van een „gemeenschap van kerken” gesproken. De toevoeging erachter: „die onzen Here Jezus Christus als God en Zaligmaker aannemen” suggereert dat hier van een zekere *geloofsgemeenschap* sprake is. De *doelstellingen* wettigen de conclusie, dat stellig een „*gespreksgemeenschap*” (Geloof en Kerkorde), een „*belijdenisgemeenschap*” (uitspraken over concrete problemen) en een „*werkgemeenschap*” (wederzijdse hulp bij evangelisatie, gemeenschappelijke acties) beoogd wordt. Hoewel er van een *volledige* geloofsgemeenschap en avondmaalsgemeenschap nog niet gesproken kan worden — ligt de Una Sancta niet aan het eind van de route? — gaat men nochtans samen op weg, door in gesprek, belijden en handelen gemeenschap met elkaar te onderhouden. „De orde is niet: eerst trachten de geloofsgemeenschap op de een of andere wijze te bereiken, om van daaruit te komen

tot het samen belijden en dienen — de orde is omgekeerd: eerst samen, waar verantwoord èn mogelijk, trachten te komen tot het belijden en dienen, om zo op die wijze de geloofsgemeenschap, de eenheid in Christus te bereiken" 68).

En hier richt zich juist ons bezwaar tegen, wijl we menen, dat zo ingegaan wordt tegen de schriftuurlijke orde. Deze zet immers de *geloofsgemeenschap* bij het kerkelijke belijden en handelen vóór-op. De Wereldraad is onmachtig dit te doen. Hij heeft wel een grondslag, maar — volgens de officiële verklaring — „bemoeit zich niet met de wijze, waarop de kerken deze uitleggen" 69). Veelsoortige interpretatie is dus mogelijk. Aan den Christus *der Schriften* is niet gebonden. Het schijnt, alsof midden op de nieuwtestamentische middag de schemer is ingetreden: men zoekt in „gesprek" naar *de* confessie der Verenigde Kerk. Van een „gemeenschap" in schriftuurlijke zin, van een eenheid-in-het-getrouw-belijden kan geen sprake zijn.

Maar *daarom* heeft het woord „gemeenschap" in „gespreksgemeenschap" en „werkgemeenschap" ook een *geheel andere inhoud* dan het bijbelse woord *koinonia*. „Gemeenschap" in schriftuurlijke zin is gefundeerd op het onverzwakt vasthouden aan Gods Woord. Maar de „gemeenschap" en kerkelijke samenwerking, waarvan de Wereldraad het orgaan wil zijn, is alles behalve gegrond op het enige fundament, dat gelegd kan worden.

We hebben hier te maken met een misbruik van het bijbelse woord *gemeenschap*! *Gemeenschap* van kerken kan er volgens de Schrift alleen zijn als er *gemeenschap* in belijdenis is. De kerkelijke *gemeenschap* zal zich ook af moeten grenzen van ketterse kerkelijke *gemeenschappen*. Binnen de Wereldraad zien we noch het een, noch het ander. Men wil juist *gemeenschap* aan „boze werken" der kettters kerkelijk bevorderen en de kerkelijke ernst verzwakken.

Onze eerste conclusie is, dat de Wereldraad niet een organisatie is, die kerken samenbundelt tot een *gemeenschap* in den Christus der Schriften.

Onze tweede conclusie is verder, dat de Wereldraad anderzijds wèl een *gemeenschap* van kerken kan genoemd worden. Een *gemeenschap* van afvallige kerken.

68) D. Krijger, a.w., blz. 26.

69) Der Oekumenische Rat der Kirchen, blz. 39.

Want in het toelaten door de Wereldraad van „tuchteloze“ kerken, spreekt een geloofsovertuiging. Een te Amsterdam aanvaarde nadere verklaring uit zich aldus: „De Wereldraad van Kerken is samengesteld uit kerken, die Jezus Christus als God en Zaligmaker erkennen. Zij vinden haar eenheid in Hem. Zij mogen haar eenheid niet scheppen; het is een gave Gods. Maar zij weten, dat het haar taak is om gemeenschappelijk te zoeken naar de uitdrukking van die eenheid in werk en leven. De Raad verlangt de kerken, die zijn samenstellende leden zijn, te dienen als orgaan, waardoor zij getuigenis geven van haar gemeenschappelijke verbondenheid aan Jezus Christus, en samenwerken in zaken, die gemeenschappelijke actie vereisen”⁷⁰). Er is een eenheid, zo wordt uitgesproken, tussen de kerken, die de Wereldraad vormen: een paradoxale, tegenstrijdige eenheid. De Wereldraad brengt deze tot uitdrukking en als hij spreekt, spreekt — o paradoxaal mirakel! — de Wereldkerk, de Una Sancta. Het geloof in de gegeven eenheid met vrijzinnigen, verlaters van het Woord is niet een waar geloof. De organisatie, die gelooft, dat zij ook als Stem van afdwalende kerken de Stem der Wereldkerk is, gaat tegen het Woord in. Daarom vormen de kerken, die binnen deze organisatie (de Wereldraad) een *gemeenschap* vormen, een gemeenschap, die niet gevormd is „in enigheid des *waren* geloofs”; eerder een gemeenschap, die gedragen wordt door een afvallig geloof in een onschriftuurlijke, dus valse, eenheid.

Hierom is de Wereldraad ook zulk een te duchten organisatie: omdat hij een *geméenschap* vormt. *Geloof in een valse ideologie is een drijvende kracht*. Hijzelf heeft herhaaldelijk verklaard, zoals ook in de constitutie vervat is, dat de Raad niet wetgevend zal optreden ten aanzien van de kerken, geen „superkerk” wil zijn, geen enkele kerk bindt aan zijn uitspraken. In werkelijkheid heeft hij echter door zijn hechte organisatie, die als een netwerk over de wereld is gespannen, grote invloed in de aangesloten kerken. Hij beschikt over getrainde oecumenische veteranen, persdienst, bevriende wereldlichamen. Hij heeft de bevoegdheid conferenties samen te roepen en uitspraken te publiceren; via regionale conferenties, radio, pers, colleges, publicaties wordt in een ommezien de

70) Amsterdam Assembly Series, blz. 127. Deze verklaring was op 25 April 1947 reeds aanvaard door het Voorlopig Comité van de Wereldraad.

publieke opinie beïnvloed. De greep van de oecumenische beweging op de jeugd binnen kerken, die nog geen besliste houding aangenomen hebben, is zo krachtig, dat van binnenuit de kerken omgezet worden en eerlang de conservatieven de progressieven volgen, al komen ze dan wat achter ⁷¹).

Daar komt nog bij, dat hoe „democratisch“ de Wereldraad ook mag zijn ingericht, hiërarchie onvermijdelijk is. Daar de kerken, die vrijwel geen tucht uitoefenen, de grootste zijn en zij dus het grootste aantal vertegenwoordigers ontvangen, zijn de sleutelposities weldra in handen van niet-orthodoxen. Om afgevaardigd te worden komen juist zij in aanmerking, die oecumenische ervaring hebben en reeds actief in andere wereldverbonden, zoals de studentenfederatie, de jeugdverbanden, de zendingsraad, de nationale raden gewerkt hebben ⁷²). Het gevolg is, dat de leiding in handen komt van zeer, zeer weinigen, die tevens nauw met andere oecumenische verbanden verbonden zijn. De historie toont, hoe de oecumenische conferenties, die gehouden zijn, bundelingen waren van aartsbisschoppen, bisschoppen, presidenten en secretarissen van synoden en wereldverbanden, zendingsleiders: de hiërarchen der afvallige kerken. De constitutie van de Wereldraad weert een dergelijke hiërarchie niet, maar bevordert deze. In de toekomst zullen op de oecumenische bijeenkomsten al meer kerkzaken afgehandeld worden. En als over en zonder het kerkvolk wordt gehandeld, groeit de superkerk.

Actie naast en reactie tegen de Wereldraad.

Wij willen hieronder als aanhangsel iets over de standpunten van andere, niet bij de Wereldraad aangesloten kerken en verbanden mededelen. Dit zegt uiteraard niet, dat er daarnaast nog niet meer

- ⁷¹) Vergelijk b.v. de volgende opmerkingen van H. Bremer in Doopsgezind Weekblad, 24 Sept. 1949 in een art. over een samenkomst in het Oecumenisch Centrum te Bossey: „Onder invloed van het oecumenisch spreken groeit inderdaad een nieuw godsdienstig denken dat veel van de bestaande tegenstellingen doorbreekt! Wij hoorden een Luthers, een Calvinistisch en een Anglicaanse theoloog en het was verrassend, hoe elk vanuit het eigen uitgangspunt tot zeer verwante conclusies kwam. Hier is een werkelijke „opbouw“, maar tegelijk ontstaat er een soort theologie van het „midden“, waar voor „zware“ orthodoxen en „radicale“ vrijzinnigen weinig plaats is“.
- ⁷²) Denk b.v. aan de loopbaan van dr Mott, dr Mackay, dr Kraemer, drie figuren, die een plaats van betekenis ontvingen in de oecumenische beweging en wijzen kunnen op een lange staat van dienst.

actie en reactie is. We noemen echter alleen dit, omdat we hier met verbanden te maken hebben, die alle min of meer oecumenische pretenties hebben. De houding van deze verbanden en groepen kerken tegenover de Wereldraad is zeer verschillend. Ook als twee in dit opzicht hetzelfde zeggen, is het nog niet hetzelfde, daar de *motieven* zeer verschillen kunnen. Afwijzing van de Wereldraad kan ook wel uit andere dan Schriftuurlijke gronden voortkomen.

De kerk van Rome.

Voordat de conferenties van Stockholm en Lausanne gehouden werden, was reeds contact gezocht met den paus om deze tot vertegenwoordiging te bewegen. Maar steeds werden hoffelijke weigeringen ontvangen. In 1928 deed paus Pius XI de encycliek „*Mortalium Animos*” uitgaan waarin in zeer scherpe vorm de oecumenische beweging afgewezen werd, daar deze ten doel heeft „de controversen of oude meningsverschillen, die de christenen tot de dag van heden verdeeld houden, opzij te zetten en terzijde te stellen om vervolgens betreffende de overige leerstellingen een algemene geloofsregel op te maken en voor te stellen”. „Zouden wij,” zo wordt in dit rondschrijven gevraagd, „ooit kunnen toestaan — het zou eenvoudig zondig wezen — dat de waarheid, die door God is geopenbaard, tot overeenkomsten verlaagd wordt?” De bul wijst de Stockholm-arbeid af, omdat deze de eenheid niet in de waarheid grondde; eveneens de arbeid van Lausanne, omdat gehandeld werd, alsof de eenheid nog verwezenlijkt moest worden of er minder op aankwam. Rome kan geen onderscheid maken tussen fundamentele en niet-fundamentele leerstukken, de leer der Maria-verering moet evenzeer als die over de traditie aanvaard worden. De afgedwaalden moeten terugkeren tot de éne kerk van Rome! De bul besluit daarom aldus:

„Welnu, tot deze éne Kerk van Christus behoort niemand, en hierin volhardt niemand, tenzij hij het gezag en de macht van Petrus en diens wettige opvolgers in gehoorzaamheid erkent en aanvaardt. Hebben de voorvaderen van hen, die thans in de dwalingen van Photius en de hervormers verstrikt zijn, niet gehoorzaamd aan den Bisschop van Rome, den oppersten Herder der zielen? Helaas, de zonen zijn heengegaan uit het vaderhuis, doch, als het ware door Gods onafgebroken bescherming, is het ten gevolge daarvan niet

ineengestort en vergaan. Mogen zij dan terugkeren tot aller gemeenschappelijke Vader, die hen met de grootste liefde ontvangen zal, vergetend het onrecht, vroeger de Apostolische Stoel aangedaan. Want indien zij, gelijk zij herhaaldelijk zeggen, er naar verlangen, zich met Ons en de Onzen te verenigen, waarom haasten zij zich dan niet op te gaan tot de „moeder en leermeesteres van allen die in Christus geloven”? Mogen zij luisteren naar Lactantius, die het luide verkondigt: „Alleen de Katholieke Kerk is de draagster van de ware godsdienst. Zij is de bron der waarheid, zij is de woonplaats van het Geloof; als iemand hier niet binnentreedt, of als iemand er uit gaat, staat hij buiten de hoop op leven en op zaligheid. Niemand moet zichzelf vleien door hardnekkige weerstand. Immers leven en zaligheid staan op het spel: zorgt men daarvoor niet met omzichtige ijver, dan zijn zij voorgoed verloren”⁷³⁾.

Deze encycliek maakte aan alle oecumenische contacten, die er tussen roomsen en protestanten gelegd waren, een einde. Slechts informatorische contacten konden voortaan worden opgenomen. Op de conferentie te Oxford waren 4 roomse „waarnemers” aanwezig. Te Amsterdam-1948 waren slechts roomse vertegenwoordigers van de pers. Vlak voor de assemblée van de Wereldraad had trouwens de Congregatie van het Heilige Office, een vergadering van kardinalen, die als bestuurscollege optreedt en waarvan de paus prefect is, een waarschuwing gepubliceerd tegen deelname aan de oecumenische beweging. In dit monitum werd eraan herinnerd, dat leken en priesters slechts dan aan oecumenische samenkomsten mogen deelnemen, als ze van tevoren toestemming verkregen hebben van de Heilige Stoel. De achtergrond van deze waarschuwing moet gezien worden in een „te ver gaande gemeenschap in de geloofsbeoefening binnen de Una Sancta-beweging in Duitsland”⁷⁴⁾.

Uit deze feiten blijken twee dingen.

In de eerste plaats handhaaft Rome met een consequentie, die weldadig aandoet, de pretentie de ware en enige kerk te zijn. In haar wordt de vleeswording des Woord als het ware voortgezet, aan haar is het *leer gezag* (magisterium), de *wijdingsmacht* (sacer-

73) Dr H. van der Linde, Rome en de Una Sancta, blz. 238.

74) Dr H. van der Linde, De eerste Steen gelegd, blz. 234. Conferenties over sociale onderwerpen tussen roomsen en „protestanten” zijn thans overigens toegestaan.

dotium), de *regermacht* (imperium) geschonken ter voortzetting van het drievoudig ambt van Christus. Zij beantwoordt aan de kenmerken der ware kerk. Zij bezit immers de waarachtige *eenheid* in haar geloof, structuur en leven; *heiligheid* in haar ambten, genademiddelen en heiligen; *katholiciteit* in haar uitgebreidheid over de gehele wereld, haar continuïteit met het verleden, haar verbondenheid met de triumferende kerk, haar vermogen om de schat van culturen en volken in haar volheid op te nemen; en *apostoliciteit* als kerk van Petrus. „Juist dit geloof ten aanzien van het wezen van de kerk moet het standpunt bepalen, dat Rome inneemt ten opzichte van de oecumenische beweging. Zij is ervan overtuigd, dat zij krachtens haar apostolisch gezag datgene wat „de fide” is niet disputabel mag stellen, maar dat zij slechts gehoorzaamheid mag vragen aan haar laatste en bindende woord, voor zover het tot nu toe in de geschiedenis reeds is gesproken. Dit gezag wordt echter door andere christenen niet erkend. Het is voor hen niet de enige weg tot een onfeilbare zekere geloofsfungering en tot oplossing van bestaande tegenstrijdigheden. De Katholieke Kerk kan en mag haar gezag niet prijsgeven en haar diepste wezen niet verloochenen. De andere christenen stellen echter tal van zeer essentiële vragen betreffende geloof en zeden aan de orde op een wijze, alsof het laatste en bindende woord nog niet gesproken was. Gegeven het feit van zulk een fundamentele en principiële tegenstelling in de wijze, waarop men tot eenheid in geloof, kerkorde en getuigenis tegenover de wereld moet geraken, zou het onverantwoordelijk irreal zijn, indien deze tegenstelling gecamoufleerd zou worden” 75).

Vervolgens echter spant Rome alle krachten in om de „gescheiden broederen” te nodigen tot terugkeer en versmaadt hierbij „contact”, „gesprek” en „conferenties” allerminst. Alleen, zij gaat haar *eigen* weg, treedt zelf handelend op en laat haar actie niet bepalen door de oecumenische beweging. Verschillende orden, bijvoorbeeld die der benedictijnen van de Herenigingskapel te Amay sur Meuse, hebben zich geworpen op de arbeid der „hereniging” 76). Sterke nadruk wordt gelegd op de kwalitatieve katholiciteit der

75) Dr W. H. van de Pol, art.: Rome's standpunt, in *Vox Theologica*, jaarg. 17, no. 6, Juli 1947.

76) In Nederland werkt b.v. de Petrus Canisiusvereniging; maandblad *Het Schild*.

roomse kerk, haar alomvattendheid. Zoals in haar gebouwen vaak een schone harmonie mogelijk is tussen allerlei stijlen: romaans gebouw, gothische banken, renaissance-altaar, barok-plafond en roccoco-orgel, zo kunnen door haar allerlei waarheidselementen, die in andere kerken te vinden zijn, opgenomen worden. De kinderen der Reformatie, de anglicanen, de kerken van het oosten, zij hoeven niet beangst te zijn, dat zij allerlei evangelische of katholieke „waarden” bij de deur van Rome's kerk hoeven achter te laten. Vele *positieve* waarheden zijn door de gescheiden kerken wel bewaard, maar helaas omdat zij exclusief werden verstaan, het tegenwicht aan andere waarheden moesten missen, werden deze geïsoleerde waarheden *negatief*, ja veranderden zij in onwaarheden. De dominicaner *Congar*, die zich voor hereniging beijverd heeft, schreef eens, dat indien Luther zijn leer over de rechtvaardigmaking door het geloof beleden had, zonder deze uit het geheel der door de roomse kerk gepredikte waarheden uit te lichten, deze kerk een godsdienstige ervaring rijker zou zijn geworden ⁷⁷). Overeenkomstig deze opvatting leggen vele orden zich nauwgezet toe op de studie van de oosterse kerken en die der Reformatie, om aan te tonen, dat er vele „waarden” en „waarheden” geïncorporeerd kunnen worden in Rome's kerk. Tegenover kerken, die zich weer onder de pauselijke schuts willen stellen, wordt daarom een grote mate van soepelheid betracht. Aan de oosterse kerken, die zich weer willen reünieren wordt het latijn als kerktaal niet opgedrongen, noch de westerse liturgie. Tegenover haar wordt aansluiting gezocht bij de patristiek met terzijde stelling van de westerse scholastieke formuleringen ⁷⁸). Tegenover de geestelijke nazaten der Reformatie wordt weer sterk de nadruk gelegd op de leer der genade, die ook Rome wil belijden en die door vele protestantse kerken overwoerd is door rationalisme of dialectiek ⁷⁹). In 1933, toen de

77) Dr J. A. Cramer, Het Protestantisme en Rome, art. in: Oecumenisch Christendom, jaargang 22, no. 3, 1938, blz. 188.

78) Volgens prof. dr Ignatius Klug, Het Katholieke Geloof, Heemstede 1939, blz. 423 e.v. zijn er geünieerde kerken van de *griekse* of *byzantijnse* ritus (de sterkste is de Roetheense Kerk met de oud-slavische liturgie: 5 miljoen), *syrische*, *koptische* en *abessinische* ritus. Voorts is er nog de *armeens-geünieerde kerk*.

79) Bij de roomsen is genade steeds *ingestorte* genade, die den mens in staat stelt tot bovennatuurlijke deugden. Bovendien is Luther's „door het geloof alleen” nooit los te maken van de anti-roomse leus: „door de Schrift alleen”.

duitse Evangelische Kerk ging beheerst worden door de „Duitse Christenen”, riep Karl Thieme de Belijdenis-Kerk op om terug te keren in de Catholica, om daarbinnen hun critische en reformato-
rische arbeid te verrichten en om binnen Rome, gelijk eenmaal Paulus, „Petrus” in het aangezicht te weerstaan ⁸⁰).

Zo doet zich de pauselijke kerk aan ons voor als een zeer zelf-
standige „oecumenische beweging”, die weet wat zij wil. De andere,
„niet-roomse” oecumenische beweging wordt gedurig met haar hou-
ding geconfronteerd en is gedwongen daar rekening mee te houden.
Hoewel Rome van tolerantie binnen de kerk of van relativisme niets
weten wil, zoekt zij haar kracht niet in de polemiek, maar in de
thetische, begrijpende, waarheids-elementen bij anderen waarderende,
methode. Haar zwijgen èn haar spreken is beide een getuigenis: bij
ons is de ware volheid, de Oecumene. Dat in de oecumenische
beweging bereidheid wordt gevonden haar pretentie, haar leer te
overwegen, wordt door haar zeer gewaardeerd. Het oude protes-
tantse exclusivisme, de òf-òf houding met haar „sola fide” en „sola
scriptura” is aan het wankelen. De dialectische zelfcritiek beschouwt
de ene confessie in het licht van de andere, ziet vroegere zeker-
heden doorbroken, wil onpartijdig „luisteren”, zoekt naar de oertui-
gende waarheid ⁸¹). Deze bereidheid tot luisteren acht Rome een
voortgang. Ze hoopt echter, dat de naar unie onder elkaar stre-
vende kerken eens nog verder zullen komen en een reünie met haar
zullen zoeken. In zoverre neemt zij *meer een afwachtende, dan een
polemische houding* tegenover de oecumenische beweging aan,
hopend, dat Rosenbergs spotwoord over de gangers naar de con-
ferenties van 1937: „Römerpilger”, waarheid zal bevatten en
deze beweging inderdaad een pelgrimage naar de „Unica Catho-
lica” blijkt te zijn. „Zonder anders (ongelijk aan zichzelf) te worden
wat haar aard en geloof betreft, zal de Katholieke Kerk andere
trekken vertonen en een andere gedragslijn volgen, die een krach-
tige inlijving (niet een opgeslorpt worden, niet enkel en alleen een
onderwerping) zal bewerken van de Christelijke kerken, welker

80) Dr H. van der Linde, a.w., blz. 233.

81) The Amsterdam Assembly Series, I, blz. 155 e.v. art. prof. K. E. Skydsgaard:
The Roman Catholic Church and the Eucumenical Movement. De roomse
Fr. Maurice Vilain antwoordde hierop met een Supplementary Note (blz.
169 e.v.).

vernieuwing haar in staat zal stellen „haar Moeder” te ontdekken”⁸²⁾. Rome blijft zichzelf gelijk. Niemand hoeft een *schuldbelijdenis* van haar inzake de banbul aan Luther te verwachten. De man was eenzijdig, gaf katholieke leringen prijs en was daarom kettters. Doch om *tactische* redenen heeft Rome het felle anti-protestantisme laten varen. Willen Luther's nazaten zich met huid en haar bij haar laten inlijven — zij zal ze niet afstoten.

Het patriarchaat van Moskou.

De oosters-orthodoxe kerken vormen geen eenheid zoals de roomse kerk, maar bestaan uit een aantal autonome nationale, z.g. autocephale kerken in Rusland, Roemenië, Joegoe-Slavië, Griekenland, Bulgarije, Albanië, terwijl er verder nog minderheidskerken in Polen, Tjecho-Slowakije, India, Finland, Japan en Noord-Amerika zijn. Van deze kerken is die in Rusland wel verreweg de grootste.

Doch deze had juist geen afgevaardigden naar de Assemblée van de Wereldraad te Amsterdam gezonden. Op het orthodoxe congres, dat in 1948 plaats vond na de feesten ter herdenking van de 500-jarige onafhankelijkheid van het moskouise patriarchaat, was dit besloten. In een brief van het patriarchaat werd hiervan reenschap gegeven en als reden werd opgegeven, dat het de Wereldraad niet om de eenheid van de kerk, maar om het winnen van politieke en sociale invloed te doen was⁸³⁾.

Uiteraard zullen bij deze beslissing politieke, nationale motieven een rol gespeeld hebben. In de Wereldraad bezit Amerika een zeer grote invloed, hetgeen Rusland uiteraard niet welgevallig is. De verschillende invasies vanuit het westen, die Rusland van de zijde van de duitse orden in de dertiende eeuw tot aan die van Napoleon en Hitler moest verduren, schiepen een wantrouwen tegen het westen.

Toch zullen niet alleen politieke factoren *van buitenaf* aanleiding tot deze beslissing gegeven hebben. We moeten oog hebben voor de bijzondere aard der russische kerk. Ook factoren *van binnenuit* deden haar een afwijzende houding aannemen. Zij is, als voort-

82) The Amsterdam Assembly Series, I, blz. 176, art. Fr. Maurice Vilain.

83) The Amsterdam Assembly Series, V, blz. 30.

zetting van de byzantijnse kerk, sterk beïnvloed door het grieks-platonische denken, dat de aardse wereld als een afschaduwing van de geestelijke beschouwt. Dit *dualisme* had een pessimistische visie op het leven op aarde en een ten hemel gerichte mystiek ten gevolge. Dit wordt nog versterkt door het feit, dat de oosters-orthodoxe kerken niet aanvaarden willen, dat de Geest ook van den Zoon uitgaat; zij snijden dus de band tussen Christus, het Woord en den Geest door, en laten zo de mogelijkheid open voor werkingen des Geestes buiten het Woord om, bijvoorbeeld in de liturgie. Juist in de liturgie wordt de diepe eenheid tussen aarde en hemel ervaren en geanticipeerd op de tijd na Christus' wederkomst. De orthodoxe kerk is hierdoor beschouwend van karakter en bewaart een zekere afstand tegenover cultuur en politiek. „In de Hervormde kerken zal Christus' boodschap eerder als uiting van Gods heiligen Wil worden begrepen; in de Orthodoxe is deze boodschap eerder een uitstraling van Gods wezen. In de Hervorming komt de boodschap tot den mens als een appèl tot omkering van zijn zondigen wil; in de Orthodoxie als een herinnering aan 's mensen Goddelijken levensgrond". „De Hervorming erkent de positieve betekenis der aarde, omdat deze als de schepping uit Gods hand ontvangen werd; de Orthodoxie ziet de aarde als een afschaduwing der eeuwige Goddelijke ideeën" ⁸⁴). De orthodoxe kerk is daarom met haar gelaat van de dingen der aarde, van de lagere, stoffelijke schijnwereld afgekeerd. Zij is geneigd *passief* te staan tegenover het politieke en sociale leven. Zij spreekt over de waarde van het lijden, het afsterven, daar dit een deel hebben aan het leed van Christus' lichaam op aarde is ⁸⁵). De kerk in Rusland nam een slappe en critiekloze houding aan tegenover de tyrannie der despoten. Haar prediking was allerminst profetisch, zij wakkerde het besef van verantwoordelijkheid, die zich niet alleen in medelijden, maar ook in het *actief* betrachten der gerechtigheid heeft te openbaren, allerminst aan.

Daarom staat de russische kerk vreemd tegenover de gedachte,

⁸⁴) Mr J. C. Baak, De Verhouding van den Russischen tot den West-Europeeschen Mensch, Amsterdam, 1946, blz. 183, e.v.

⁸⁵) Mr J. C. Baak, a.w., blz. 162. „Het lijden is voor den Rus niet datgene, wat men moet ontvluchten; men heeft het eerder op zich te nemen, want het lijden is de enge poort, waardoor men nader tot God en nader bij de menschen komt."

die hoe verbasterd ook, in de westerse kerken leeft, dat de kerk een roeping heeft ten aanzien van politieke en sociale vraagstukken. Zij wijst die profetische roeping af, daar zij zich richt op „het rijk, dat niet van deze wereld is”. En zeker staat zij vreemd ten aanzien van het sociaal evangelie en het activisme der modernen, die de kerk ook metterdaad actief willen doen deelnemen aan de politieke en sociale ordening der wereld.

Dat het orthodoxe congres weigerde met de Wereldraad mede te werken, moet dus uit dieper liggende oorzaken, dan de politieke alleen verklaard worden. „De grondgedachte van de revolutie ware zonder de Sowjet-staat precies dezelfde geweest: het is de gedachte, dat de Orthodoxe Kerk zich dient te onthouden van bemoeienissen, die haar dreigen af te brengen van haar geestelijke weg en dat deelname aan de Oecumenische beweging *in haar huidige phase* (en deze toevoeging betekent, dat de deur voor de toekomst niet gesloten werd) dit gevaar met zich brengt”⁸⁶).

Hier komt nog een ander punt bij: evenals de roomse kerk meent de oosters-orthodoxe kerk, dat in haar de zichtbare eenheid gerealiseerd is; in haar zijn zichtbare en onzichtbare kerk op mystieke wijze verbonden. Andere kerken moeten dus in haar geïncorporeerd worden. De oecumenische beweging streeft echter een vereniging van kerken na en weigert de pretentie der oosters-orthodoxe kerk te erkennen. De oosters-orthodoxe kerk pretendeert de volheid van het geloof te hebben en acht, dat bij andere kerken deze volheid niet aanwezig is. Zij vreest, dat de basis van de Wereldraad geen hecht fundament is.

Ten aanzien van het *patriarchaat van Constantinopel* en de daarmee verbonden oosters-orthodoxe kerken staan de zaken enigszins anders. Na de eerste wereldoorlog had de griekse orthodoxe kerk levendig contact met het westers protestantisme, door haar relaties met de anglicaanse kerk en door bemoeiingen van de W.S.C.F., de wereldfederatie der Y.M.C.A.'s en de Wereldbond voor vriendschap tussen de volkeren door de kerken. Hetzelfde kan gezegd worden van de geëmigreerde russische theologen in het westen, die ook hunnerzijds vanuit Parijs als centrum een grote

⁸⁶) J. van Epenhuysen, art.: Het Orthodoxe congres te Moskou en de Oecumenische beweging in: *Wending*, jaarg. 4 nummer 10, Dec. 1949. De schrijver woonde zelf dit congres bij.

invloed uitoefenden op de europese theologie. Ook de oosters-orthodoxen in Amerika stonden niet afwijzend tegenover contact met andere kerken. Zodoende hebben verschillende oosters-orthodoxe kerken actief deelgenomen aan de oecumenische beweging sinds de eerste wereldoorlog. Naar Amsterdam-1948 hadden dan ook verschillende van deze kerken, benevens het oecumenisch patriarchaat van Constantinopel, afgevaardigden gezonden. Aartsbisschop Germanos, een der oecumenische veteranen, werd gekozen tot een der voorzitters van de Wereldraad.

N.A.E.

Op vergaderingen te St. Louis in 1942 en te Chicago in 1943 werd besloten over te gaan tot de vorming van een verbond van evangelischen in Amerika, *the National Association of Evangelicals*, afgekort N.A.E.

Het doel van deze organisatie was: een instrument te zijn voor de samenbundeling van alle gelovigen in Jezus Christus, opdat in zaken van algemeen belang gezamenlijk opgetreden, een front tegenover het liberalisme gevormd en de grondwettelijke vrijheid der evangelischen verdedigd zou kunnen worden. De N.A.E. stelde zich verder ten doel aan de constituerende lichamen diensten aan te bieden, die het zendingswerk ten goede zouden komen, en *samenwerking* ten aanzien van evangelisatie, onderwijs, radio en zending te bevorderen.

Een grondslag werd aangenomen, die de bijbel als Gods geïnspireerd, onfeilbaar, een gezaghebbend Woord van God erkent, en verschillende geloofsartikelen van het Apostolicum noemt ⁸⁷⁾. Het is

87) De grondslag luidt aldus:

1. Wij geloven, dat de Bijbel het geïnspireerde, enig onfeilbare en gezaghebbende Woord van God is.
2. Wij geloven, dat er één God is, die van eeuwigheid in drie personen bestaat: Vader, Zoon en Heilige Geest.
3. Wij geloven in de godheid van onzen Here Jezus Christus, in Zijn maagdelijke geboorte, in Zijn zondeloos leven, in Zijn wonderen, in Zijn plaatsvervangende en verzoenende dood door Zijn vergoten bloed, en Zijn lichamelijke opstanding, in Zijn opvaart ter rechterhand des Vaders, en in Zijn persoonlijke terugkeer in macht en heerlijkheid.
4. Wij geloven, dat voor de redding van verloren en zondige mensen wedergeboorte door den Heiligen Geest absoluut noodzakelijk is.
5. Wij geloven in de huidige ambtsbediening van den Heiligen Geest, door wiens inwoning de Christen bekwaamd wordt tot een godvruchtig (godly) leven.

echter merkwaardig, dat deze basis niet van de kerk rept, en dus expres *dit* artikel weglaat. Ook wordt van den Heiligen Geest alleen gezegd, dat Hij ook heden nog Zijn ambt bedient, zodat door Zijn inwoning de christen godzalig kan leven. Daar deze formulering juist *niet* van het kerkelijk ambt en van het Woord spreekt, waardoor de Geest werkt, wordt hierdoor allerlei sectarisme, mystiek en perfectionisme niet afgesneden.

De N.A.E. is dan ook allerminst een kerkelijke organisatie. Evenmin wil zij reformatorisch zijn. Kerkgemeenschappen, plaatselijke kerken kunnen zich bij haar aansluiten; maar ook organisaties voor onderwijs, zending, enz.⁸⁸). Tevens is persoonlijk lidmaatschap mogelijk.

Enerzijds is het de bedoeling om tegenover de „totalitaire” liberale Federale Raad een organisatie te hebben, die de belangen van de „evangelischen” behartigt.

Anderzijds wordt geweigerd krachtig tegen de Federale Raad positie te kiezen. Plaatselijke kerken, die behoren tot een kerkgemeenschap, die aangesloten is bij de Federale Raad, zijn in de N.A.E. welkom en worden door haar allerminst aangespoord te breken met modernistische verbanden, daar ze daarin juist een getuigende taak zouden hebben⁸⁹).

De N.A.E. bewandelt dus de gulden middenweg, zoekt het compromis en blijkt de roeping tot Reformatie in het *heden* te loochenen. Binnen haar organisatie vergadert ze velen, die wel *bezwaard* zijn, die ook roepen om een *réveil*. Maar die zich allerminst willen geven voor een *reformatorische* daad van *vrijmaking*. Bovendien zet zij haar poorten wijd open voor pinkstergemeenten en „heiligheds-

6. Wij geloven in de opstanding zowel van hen, die behouden worden, als van hen, die verloren gaan; zij, die behouden worden staan op tot het leven, zij, die verloren gaan tot verdoemenis.

7. Wij geloven in de geestelijke eenheid van hen, die geloven in onzen Here Jezus Christus.

88) In Amerika is de Christian Reformed Church bij de N.A.E. aangesloten. In het uitvoerend comité van de N.A.E. hebben 3 pred. van deze kerk zitting.

89) Ds J. Dresselhuis, De Gulden Middenweg, Toespraak inzake oecumenische aansluiting op de Oprichtingsvergadering van een Nationale Associatie van Evangelischen in Nederland te Utrecht op 12 Maart 1949; blz. 15.

kerken", die met haar samenwerken. Nivellering der belijdenis wordt op deze wijze in de hand gewerkt ⁹⁰⁾.

Van 7—10 Augustus 1948 werd te Clarens in Zwitserland op initiatief van de N.A.E. een conferentie gehouden, waar ook vertegenwoordigers uit andere landen dan Amerika aanwezig waren. Overeengekomen werd, dat ook in Europa de evangelischen zich zouden organiseren in landelijke verbanden. Als internationale grondslag werd de bestaande basis der N.A.E. overgenomen. De opgerichte internationale organisatie stelde zich ten doel: eenheid te scheppen onder de gelovigen door de nadruk te leggen op hetgeen, op de aangenomen grondslag, de evangelische christenheid verenigt; te dienen als centrum voor inlichtingen en samenbundeling van evangelische actie, die gemeenschappelijk kan verricht worden; de evangelischen te vertegenwoordigen bij de overheid en op te komen voor de rechten van protestantse minderheden; als orgaan te dienen om de nood van europese evangelie-belijders aan de amerikaanse N.A.E. te berichten en voor een billijke verdeling van de ter beschikking gestelde fondsen zorg te dragen.

Te Clarens waren ook afgevaardigden aanwezig van een „oecumenische” organisatie, die reeds meer dan honderd jaar bestond: *de Evangelische Alliantie*. Veel van de N.A.E. herinnert aan dat, uit het Réveil geboren, verbond, dat sinds deze eeuw een kwijnend bestaan leidt. Het is geen wonder, dat te Clarens nauwe contacten werden gelegd tussen de Evangelische Alliantie en de Associaties van Evangelischen en besloten werd een gemeenschappelijke wereldconferentie te beleggen.

In de toekomst is van de N.A.E. geen sterk verzet tegen de Wereldraad te verwachten. In verschillende publicaties wordt wel vrijmoedig critiek uitgebracht op allerlei handelingen en uitspraken van Federale Raad, Wereldraad, Internationale Zendingsraad. Maar tot bréken met dergelijke organisaties wordt niet opgeroepen. Ja, het dubbel lidmaatschap èn van de N.A.E. èn van de Wereld-

⁹⁰⁾ James De Forest Murch, United Action Now, haalt op blz. 23 uitspraken aan van een vooraanstaanden figuur uit de N.A.E. dr H. J. Ockenga: „Wij moeten veel van onze verschilpunten vergeten en de punten, waarin we overeenstemmen accentueren.” „Onze verschillen mogen wel vergeten worden bij onze nadruk en concentratie op Christus, onze eerste liefde.” Hier wordt gesuggereerd, alsof liefde tot Christus niet zou inhouden liefde tot een bepaalde belijdenis over Hem.

raad, etc., wordt door vele evangelischen bepleit, daar gemeend wordt, dat dit het getuigen ten goede komt ⁹¹⁾). Maar een dergelijke halfslachtigheid is anti-schriftuurlijk. Is men bewogen, met „kleine zusters” van de zendingsvelden en van elders, die nog niet weerbaar zijn en in oecumenische verbanden staan? Maar dan moet men haar zelf toch het goede voorbeeld geven; zelf als een *muur* en als *torens* zijn, en niet als een deur, die aan ieder toegang geeft ⁹²⁾). Kerken, die dreigen af te vallen, worden niet geholpen door hen, die niets beter weten te doen dan o zulke grote bezwaren te uiten tegen modernistische verbanden, doch onderwijl zelf zich laten inschakelen. Hij, die de rol van een Erasmus speelt, is altijd een gevaarlijk middel geweest in de hand der Contrareformatie. Wie gulden middenwegen bewandelen wil, is niet bereid om op leven en dood te strijden voor de bolwerken der bruidsstad van Christus en helpt door zijn tolerantie op on-evangelische wijze den vijand.

Het kan niet anders, of de N.A.E. zal de Wereldraad eer steunen dan tegenstaan. Te Amsterdam-1948 was dan ook een officiële waarnemer namens de N.A.E. aanwezig ⁹³⁾). Evenals de Wereldraad geen enkel bezwaar maakt tegen het feit, dat *binnen* haar de presbyterianen, baptisten, enz., eigen groeperingen vormen, zal hij zich ook niet gehinderd voelen door internationale vertakkingen van de N.A.E. ⁹⁴⁾). Zolang deze geen oppositie voert en het barthianisme

⁹¹⁾ In Publicatie No. 2, blz. 4 en 5 van de N.A.E. in Nederland schrijft de secretaris dier organisatie ds F. Dresselhuis (syn. geref.) als zijn persoonlijke mening: „De Belijdende Kerken, waaronder we verstaan Kerken, die haar belijdenis ook handhaven, hebben in de Oecumenische Raad en Wereldraad 'n taak! Getuigend optreden; de Wereldraad gedurig aan eigen basis herinneren en optreden tegen wie daartegen spreekt en doet. Als Associatie, als Verband van Evangelischen zal men sterker staan, dan wanneer een enkele Kerk uit een enkel land, alleen haar stem verheft. Ook heeft men in de Wereldraad een taak ten opzichte van de jonge Kerken op de zendingsvelden, die — misschien in kinderlijke eenvoud — tot de Wereldraad met zijn christelijke basis togetreden zijn, om die jeugdige zusters tegen aldaar dreigende modernistische gevaren te waarschuwen. Natuurlijk zal elke Kerk, of zij zich al of niet bij Oecumenische Raad en Wereldraad wil aansluiten, volkomen vrij zijn! De N.A.E. maakt daarvan geen schibboleth.” *2 Tim. 3:5 kent een dergelijk schibboleth wel!!*

⁹²⁾ Wij zinspelen hier op Hooglied 8:8—10. Behalve in deze plaats komt ook in Jes. 54 en Openb. 21 het beeld van *stad* en *bruid* gezamenlijk voor.

⁹³⁾ Dr Ockenga.

⁹⁴⁾ Dr H. v. d. Linde, De Eerste Steen Gelegd, blz. 239 over de N.A.E.: „Deze beweging gaat een eigen weg, maar staat voorzover wij zien niet in

niet scherp afwijst, zal deze beweging juist uitstekende oecumenische pioniersarbeid kunnen doen: concentratie van „niet-vrijzinnige” „protestanten”. *Evenals de Evangelische Alliantie zal dan de N.A.E. de groei der Oecumene, de samenbundeling van zwart en wit en grijs, dienen.*

I. C. C. C.

Nog voordat de N.A.E. definitief was geconstitueerd, werd op 17 September 1941 te New-York de Amerikaanse Raad van Christelijke Kerken (*American Council of Christian Churches*, afgekort A.C.C.C.) opgericht. Het initiatief hiertoe was genomen door the Bible Protestant Church en the Bible Presbyterian Church. De laatste kerk omvat een gedeelte van de groep, die zich in 1936 afscheidde van de amerikaanse Presbyteriaanse Kerk⁹⁵).

De motieven, die aanleiding tot deze oprichting gaven, moeten gezocht worden in de monopoliserende invloed van de Federale Raad, die optredend namens de protestantse kerken, sleutelposities bezette en daarbij het orgaan werd voor de propaganda van een afvallig evangelie. De Federale Raad was niet voor reformatie vatbaar, gezien de brede grondslag en de ondeugdelijke constructie, die erop gebouwd was⁹⁶). Tot nieuwbouw werd daarom overgegaan op de grondslagen van „het historisch christendom”. Contact werd gezocht met verschillende afgescheiden kerken. Om het militante doel der organisatie aan te duiden werd achter de titulatuur Judas : 3 vermeld: „Strijdend voor het geloof, dat eens den heiligen is overgeleverd”.

In de grondslag wordt *opzettelijk* gesproken van de handhaving

oppositie tegen de Wereldraad. Dat hoeft ook niet, omdat aard en doel van beide bewegingen anders zijn en nooit een alternatief kunnen vormen. Er is plaats voor een rechtzinnig Protestantse Wereldbeweging zoals er voor de Vrijzinnige groeperingen één is. Het oecumenisch vraagstuk is daarmee op zichzelf nog niet gesteld, noch beantwoord. Zoals Prof. S. U. Zuidema het voor zijn geloofsgenoten formuleerde: er is niet alleen een oecumenisch-Gereformeerde verantwoordelijkheid, maar ook een Gereformeerd-oecumenische opdracht. Ook bij deelname aan de N.A.E. blijft voor alle kerken de vraag naar betrekking tot de anderen buiten de N.A.E. in volle zwaarte bestaan.”

95) Zie blz. 142.

96) Rev. Carl. McIntire, *Twentieth Century Reformation*, Collingswood (N.J.), 1946, blz. 178, 179.

van de zuiverheid van leer en leven in de zichtbare kerk⁹⁷). In de constitutie is bepaald, dat kerken, die lid zijn van de Federale Raad zich niet kunnen aansluiten. Plaatselijke kerken, die opgenomen zijn in een verband, dat met de Federale Raad of een daarmee verbonden lichaam samenwerkt, kunnen wel als adviserende leden na stemming toegelaten worden, doch dan zullen zij schriftelijk aan haar kerkgemeenschap, de plaatselijke oecumenische bond of de Federale Raad moeten berichten, dat zij voortaan deze niet meer als haar vertegenwoordigers erkennen. Publiek moet dus afgezien worden van alle steun aan oecumenische verbanden.

Het doel van de raad is aan kerken en organisaties, die het „historisch christelijk geloof” verdedigen tegen het modernisme, „een wijder klinkend getuigenis en een grotere invloed te verzekeren”⁹⁸). De A.C.C.C. wil aldus opkomen voor de minderheden, die niet door de Federale Raad of de noordamerikaanse Conferentie voor Buitenlandse Zending vertegenwoordigd worden⁹⁹).

Op initiatief van deze A.C.C.C. werd, vlak voor de definitieve oprichting van de Wereldraad van Kerken, van 11—19 Augustus 1948 te Amsterdam een congres gehouden, waar overgegaan werd tot de oprichting van een internationale Raad van Christelijke

97) De prae-ambule van de constitutie van de A.C.C.C. luidt aldus: „Aangezien het de taak is van de christelijke gelovigen gemeenschappelijk getuigenis te geven van hun heerlijk geloof, speciaal in deze donkere dagen van afval, richten de constituerende lichamen deze Raad op als een orgaan, dat zonder enig voorbehoud, compromis of ontwijking bestemd is om te getuigen van de heerlijkheid Gods en van het historisch geloof der algemeen christelijke kerk, en zij betuigen tevens hun instemming met de volgende, nevens andere even dierbare, waarheden: de volle betrouwbaarheid, onfeilbaarheid (inerrancy) en autoriteit van de Bijbel, welke is het Woord van God; de heiligheid en liefde van den enen soevereinen God, Vader, Zoon en Heiligen Geest; de Waarachtige Godheid en zondeloze mensheid van onzen Here Jezus Christus, Zijn geboorte uit een maagd; Zijn zoendood als „Rechtvaardige voor de onrechtvaardigen”, Zijn lichamelijke opstanding, Zijn wederkomst in heerlijkheid; verlossing uit genade door het geloof alleen; de eenheid in Christus van hen, die Hij gekocht heeft met Zijn eigen dierbaar bloed; en de handhaving in de zichtbare kerk van zuiverheid van leer en leven.”

98) Art. III, 3 van de constitutie.

99) De A.C.C.C. heeft voor dit doel verschillende commissies voor informatie en publicatie, evangelisatie, zending. De inkomsten bestaan uit vrijwillige bijdragen. Tussen de jaarvergaderingen handelt het bestuur de lopende zaken af.

Kerken (*International Council of Christian Churches*, afgekort: I.C.C.C.).

Het *doel* van de Raad werd aldus omschreven:

- „1. Een wereldwijde gemeenschap van evangelische kerken en personen te bevorderen tot onderlinge bemoediging en hulp in de dingen des Heren;
2. Alle aangesloten lichamen op te wekken een herleving van het Bijbels Christendom, die trouw is en aanvallen durft, over de gehele wereld te bevorderen;
3. De Christenen alom pogen wakker te schudden voor de verraderlijke gevaren van de vrijzinnigheid en hen op te roepen eensgezind en eendrachtig te zijn tegenover alle ongelooft en alle compromis met vrijzinnigheid van alle soort, tegen het Rooms Katholicisme, in de hoop, dat met Gods zegen deze poging een echte Twintigste Eeuwse Reformatie ten gevolge mag hebben;
4. Voor de kerken, die tot deze Raad behoren, de dingen te ondernemen, die zij beter in samenwerking met anderen kunnen doen, dan zelfstandig”¹⁰⁰).

Als *grondslag* werd die der A.C.C.C. vrijwel letterlijk overgenomen¹⁰¹). Leden kunnen dus alleen „bijbelgetrouwe kerken” zijn, geen kerken die aangesloten zijn bij de Wereldraad of aanverwante raad, en ook niet pinkstergemeenten of heiligheidskerken, die „buiten de stroom van het historisch christendom” staan¹⁰²).

100) Art. VI, 1—4 van de Constitutie. Art. 5—9 werken deze punten nader uit.

101) Ten aanzien van Gods Woord werd erbij gevoegd, dat het de hoogste autoriteit in leer en leven is; bij de vermelding van de opstanding werd uitgesproken de identiteit van het gekruisigde en opgestane lichaam van Christus; een zin over het eeuwig wel en wee werd bijgevoegd; het woord „onzichtbaar” voor kerk werd geschrapt om niet meer uit te drukken dan de Nederlandse Geloofsbelijdenis zegt. De hollandsche tekst van de grondslag luidt aldus:

- a. De goddelijke inspiratie van de gehele Heilige Schrift, haar daaruit voortvloeiende onfeilbaarheid (inerrancy and infallibility), en haar volstreckte autoriteit als het Woord van God, en mitsdien als de enige regel voor geloof en leven.
- b. De Drie-eenheid Gods: Vader, Zoon en Heilige Geest.
- c. Zowel de waarachtige Godheid, als de waarachtige, maar zondeloze mensheid van onzen Here Jezus Christus, en
- d. Zijn geboorte uit de maagd Maria.
- e. Zijn plaatsbekledende zoendood, waarin Hij Zijn leven gaf tot een rantsoen voor velen.

Ten aanzien van de vraag, die ons allereerst bezig houdt, inzake de verhouding van de I.C.C.C. tot de Wereldraad, is het duidelijk, dat de I.C.C.C. de Wereldraad beslist afwijst en er krachtig positie tegen kiest. Bij hem is niet te vinden het compromis van de N.A.E. of de afwachtende, welwillende houding van Rome ten opzichte van de Worldcouncil. Hij kant zich verder sterk tegen het barthianisme¹⁰³⁾ en propageert de afscheiding van de verbasterde kerkformaties¹⁰⁴⁾. Komt de N.A.E. niet verder dan de oproep tot een noodzakelijk *Réveil*, terwijl over de roeping tot afscheiding niet gesproken wordt, de I.C.C.C. durft op te roepen tot *Reformatie*: verlaat het oecumenische, modernistische Babylon. Dit is een verheugend feit.

Eerlijke beschouwing van de I.C.C.C. dwingt echter tot het maken van enige opmerkingen, het doen horen van enige waarschuwingen. *Allereerst* is het gevaar niet denkbeeldig, dat binnen de I.C.C.C. elke kerk aangediend wordt als een (meer of minder

-
- f. Zijn opstanding uit de doden in hetzelfde lichaam, waarin Hij gekruisigd werd en de wederkomst van dezelfde Jezus in macht en heerlijkheid.
 - g. De behoudenis van de zondaars uit genade alleen, niet uit de werken, in de weg van wedergeboorte door Geest en Woord.
 - h. De eeuwige zaligheid der verlost en eeuwige rampzaligheid der verlorenen.
 - i. De ware geestelijke eenheid in Christus van al degenen die door Zijn dierbaar bloed gekocht zijn.
 - j. De noodzakelijkheid van de handhaving der tucht over leer en leven, in de Kerk der Heren, naar het Woord van God.

Onverzwakt handhaven zij de Apostolische Geloofsbelijdenis als weergave van de waarheid der Heilige Schrift.

- 102) Bij de N.A.E. is dit wel het geval. Voor toelating tot lid der I.C.C.C. is minstens $\frac{2}{3}$ van het aantal stemmen vereist (art. III, sectie 1 en 2). Hetzelfde aantal is vereist voor roeying van een lid in geval van een bewezen aanklacht (art. VII, 4).
- 103) In een op het Amsterdamse congres aanvaarde verklaring werd gezegd dat het barthianisme, dat de autoriteit van de bijbel omverwerpt, een listige ontkenning is van het historisch christelijk geloof, zoals dat vooral door de Reformatoren werd geleerd en in de grote confessies der Reformatie werd geformuleerd.
- 104) Toen Wereldraad en I.Z.R. in 1949 in Buenos Aires en Bangkok conferenties belegden, togen ook mannen van de I.C.C.C. erheen om de inheemse kerken te waarschuwen tegen inschakeling in de Wereldraad. Zij werden tot de vergaderingen niet toegelaten. *Hieruit bleek weer, hoe de tolerantie der oecumenische beweging grenzen heeft. Voor wie getuigen wil voor vasthouden aan het Woord gaan de poorten dicht*; een verschijnsel, dat de valse kerk typeert. Na uitgesloten te zijn heeft de I.C.C.C. een tegen-conferentie georganiseerd.

zuivere) ware kerk¹⁰⁵). Aldus zou de pluriformiteit een wettige plaats ontvangen ten voordele van den oecumenischen vijand. Verschillen tussen de onderscheiden kerken mogen niet gekleineerd worden, omdat deze vaak symptoom kunnen zijn van een reformatische of antireformatische houding. Indien de I.C.C.C. een „alsof-houding” gaat aannemen en doet alsof de eenheid reeds gegrepen ware, terwijl de lutherse, calvinistische, baptistische kerkmuren nog overeind staan, zal het oecumenisch paard van Troje binnengesmokkeld worden en in kleine stijl de Wereldraad, die ook de verschillen verdoezelt, nagebootst worden. Met evangelische nuchterheid zal niet te ver gegrepen mogen worden: beperking in samenwerking, zowel wat aantal partners¹⁰⁶) als uit te voeren projecten betreft. *Vervolgens* zal bij het gebruik van het woord Reformatie (der 20ste eeuw) beseft moeten worden, dat Reformatie niet enkel een breken is met 'n vals instituut, maar zich stééds reformeren en onderzoeken wat de wil Gods is ten aanzien van alle levensgebieden. De gemeenschappelijke strijd tegen de We-

105) Hoofdstuk XXV, IV en V van de Westminster Confessie luidt: „Deze katholieke kerk is soms meer, soms minder zichtbaar. En afzonderlijke kerken, die leden daarvan zijn, zijn meer of minder zuiver, naar gelang op meer of minder zuivere wijze in haar de leer van het evangelie geleerd en aanvaard wordt, de sacramenten bediend worden en de openlijke eredienst uitgeoefend wordt. De zuiverste kerken onder de hemel zijn zowel aan vermenging als aan dwaling onderworpen: en sommigen zijn zo verbasterd, dat zij geen kerken van Christus, maar synagogen van Satan zijn. Niettemin zal er altijd een Kerk op aarde zijn om God volgens Zijn wil te vereren.” Deze formulering heeft denkelijk invloed gehad op het angelsaksische kerkelijke leven met zijn vele denominaties naast elkaar.

106) Het conflict in de Geref. Kerken zal de I.C.C.C. niet als een ordekwestie, een burenruzie, een theologenverschil kunnen beschouwen, daar het oecumenische consequenties (zie hoofdstuk VII) heeft. Op het tweede congres der I.C.C.C. te Genève (16—23 Aug. 1950) vroeg prof. R. B. Kuiper (Orthodox Presbyterian Church), waarom bij de wijzigingen van de grondslag geen rekening was gehouden met de bezwaren van zijn kerk. Hij wees erop, dat thans kerken tot de I.C.C.C. kunnen toetreden, die wel de onfeilbaarheid der Schrift aanvaarden, doch de *uitverkiezing* verwerpen. Hij wees op de scherpe *tegenstelling* tussen *calvinisme* (synode van Dordt-1618/1619!) en *arminianisme*. Hem werd geantwoord, dat de I.C.C.C. niet samenkomt op basis van de confessies der kerken, doch op de aangenomen constitutie, zodat methodistisch-arminiaanse kerken, wanneer zij deze constitutie onderschrijven, toegelaten kunnen worden. Het voorstel van prof. Kuiper om het uitvoerend comité deze en andere zaken nog eens te doen overwegen, werd verworpen. Ook hier valt weer te denken aan de praktijk der Evangelische Alliantie.

reldraad mag niet leiden tot verdoezeling van die kerkmuren, die ontstonden door verstarde reformatie of deformatie. *Ten derde* zal de I.C.C.C. het *schema* van de Wereldraad niet over mogen nemen om zo te treden in het werk der kerken. Niet aan een Wereldraad, zelfs niet aan een rechtzinnige, gaf Christus de opdracht het Woord te prediken en de ketterij te bestrijden, maar aan kerkeraden, ambtsdragers. Een Raad kan slechts een *hulpmiddel* zijn, met een zeer bescheiden taak. Het pragmatisme zoekt het in grote conferenties, in getuigenissen, verklaringen en uitvoering van „programma's”. Doch in de weg van prediking, bediening der sacramenten, huisbezoek, catechisatie, wil de Here Zijn kerk bouwen.

C. DE INTERNATIONALE ZENDINGSRAAD.

Tussen Tambaram-1938 en Whitby-1947.

Vlak na Tambaram-1938 maakte de wereldoorlog, die zich reeds lang als een rommelend onweer dreigend aangekondigd had, alle internationaal contact inzake zendingsaangelegenheden onmogelijk. Een groot gedeelte van de „zendende” landen werd overstroomd door Duitsland. Japan bezette een groot oppervlak der zendingsvelden. Alleen in de angelsaksische wereld was nog overleg mogelijk. Het *fonds voor verweesde zending* werd opgericht, waardoor veel arbeid niet hoefde te stagneren.

Grote veranderingen voltrokken zich intussen in de zendinggebieden. Reeds lange tijd was daar een „saecularisatie-proces” gaande: de ontworteling van het oosterse leven dank zij de import van westers onderwijs en andere „zegeningen” der cultuur. Het oosten ging zijn eigen „waarde” ontdekken. Het nationalisme ontkiemde. Door de oorlog werd deze ontwikkeling ontzaglijk verhaast. De militaire zwakte van het westen werd zichtbaar. Japan wakkerde alom het nationalisme aan. Na de oorlog bood Oost-Azië daarom niet het beeld van vrede, maar van gisting en omwenteling. De leus: „Azië voor de aziaten” werd in heftige daden omgezet, van India met zijn Nehroe tot Java met zijn Soekarno. Liquidatie van alles, wat nog maar enigszins leek op een koloniale verhouding, tot elke prijs. Breuk met de bestaande gezagsverhouding.

Het is vanzelfsprekend, dat deze feiten hun invloed hebben gehad op de zendingswereld. Zendingen en inheemse christenen kozen in verreweg de meeste gevallen vóór het nationalisme. De oorzaak hiervan moet niet alleen gezocht in rechtmatige redenen tot klachten over het vroegere koloniale bewind, maar ook in het feit, dat zendingen en inheemse christenen geen oog hadden voor de ongoddelijkheid der revolutie. Het ontwerp van de constitutie van India begon aldus: „Wij, volk van India, hebben het heilig besluit genomen India te maken tot een *souvereine democratische republiek* en aan alle inwoners te verzekeren: *rechtvaardigheid*, op sociaal, economisch en politiek gebied; *vrijheid* van gedachten, woord, geloof, belijdenis en erediens; *gelijkheid* voor de wet en gelijke kansen in elk opzicht; en het bevorderen van *broederschap* onder hen, met verzekering van de waardigheid voor den enkeling en voor de gehele natie . . .” De leuzen der franse revolutie klinken hierin luid op, aangevuld met de figuur van vrouwe Justitia. Voorts de moderne slagwoorden van volkssouvereiniteit en zelfbeschikkingsrecht. Maar zonder enige terughoudendheid gaven de kerken van India zich aan de grote nationale beweging van Gandhi en Nehroe¹⁰⁷). En in 1947 spraken op een conferentie te Landour 500 zendingen in India uit, dat een vrij India een grote kracht betekenen zal voor het bevorderen van de wereldvrede, omdat de geest van India vrede is. „Wij zijn overtuigd, dat die geest zich op den duur zal doorzetten en dat door de collectieve wil van dit volk vrede en eenheid verwerkelijk zal worden. Wij hopen dienaren van Christus te zijn en dienaren van India en wij willen één zijn met het volk van dit land — hun smart is onze smart, hun vreugde onze vreugde, hun welslagen ons welslagen.” En Stanley Jones, de bekende evangelist uit India, spreekt uit, dat hij zich hartelijk verheugt in de toenadering van de nationalistische beweging en de christelijke beweging, met name het eindstadium ervan. Gandhi, die het indische volk tot rebellie aanspoorde door zijn leer van burgerlijke ongehoorzaamheid en geweldloze non-coöperatie (satyagraha), is volgens hem (evenals het communisme) te vergelijken met den zoon die zei: „Ik ga niet, Heer” en tenslotte toch ging, door . . . een christelijker geest te tonen dan de meeste christenen. Gandhi's dood

107) Prof. dr J. H. Bavinck, *Onze Kerk Zendingkerk*, Kampen, 1948, blz. 34.

was, volgens Jones, de grootste tragedie sinds het sterven van den Zoon Gods; maar evenals Christus kon ook Gandhi zeggen: „Het is volbracht”; zijn geest triomfeert, staat op en wordt eigendom van de gehele mensheid. Waarschijnlijk zal hij de vader genoemd worden van een nieuw tijdperk in de geschiedenis, het koninkrijk der geweldloosheid. God heeft India voorbereid door Gandhi en Groot-Brittannië door middel van de leiders van de Labour-Party, de ware stem der britse democratie, om de mogelijkheden te scheppen, dat oost en west als vrienden gemeenschappelijk het lot in eigen handen zouden nemen. Zo heeft Gandhi in dit atoomtijdperk door zijn vredescheppende geest de géést van Christus en het christendom vertolkt en gediend, aldus Jones¹⁰⁸).

De ontwikkeling, sinds de oorlog, van de politieke situatie in Azië, toont ons duidelijk, hoe de Here aan het afvallig westers christendom zijn loon geeft. Het westen heeft immers sinds de negentiende eeuw het oosten overstroomd met onderwijs, dat in de grond revolutionair was. Oosterlingen dronken op westerse universiteiten en onderwijsinstellingen in het oosten de leer in van den autonomen mens. En de zending beperkte zich maar al te vaak tot „de ziel” en „het zieleheil”, zonder het evangelie ook betrekking te doen hebben op politieke en sociale toestanden of . . . de zending bracht helemaal geen evangelie, maar een humanistische, in de grond heidense en bij het heidendom aanpassende, leer. En wat zien we nu? De oosterse wereld der twintigste eeuw, losgerukt van de oude voorvaderlijke orde, maakt zich met een beangstigende snelheid en gretigheid meester van de middelen, die de westerse „cultuur” haar aan de hand heeft gedaan. En „de zending” staat hier sympathiek tegenover. Was het doel der zending voor velen niet: „zingeving aan het leven zelf”? En bedoelden de revolutionaire tendenzen in de

¹⁰⁸) Stanley Jones, Mahatma Gandhi, een vertolking, Amsterdam, 1948, passim. Het boek eindigt op blz. 223 aldus: „God is een voorzichtig speler, want de mens is vrij, dwang kan er niet gebruikt worden. Maar nimmer heeft God zo knap gespeeld als nu. Door een vreemd klein mannetje doet Hij een machtig beroep op deze eeuw, zoals Hij door eeuwen heen een beroep op ons gedaan heeft door de ene Mens — en hier zeggen het vreemde kleine mannetje en de Man uit Nazareth hetzelfde: „Och, of gij bekendet in deze uwe stond, wat tot uw vrede dient.” Wat tot vrede dient, is niet gelegen in de controle over de atombom voor militaire doeleinden, het is gelegen in de atman (geest) en zijn kracht om de atoomenergie dienstbaar te maken aan het welzijn van een nieuwe mensheid, voor iedereen.”

nationalistisch vrijheidsbeweging in laatste instatie óók niet hetzelfde: „uiteindelijke bevrediging van deze vitale, alles beheersende drang naar een zingeving aan het leven zelf”? Moest „de zending” niet acht geven op „de tekenen der tijden”, „de volheid des tijds” de kairos, en het daarbij passende „Gebot der Stunde?”¹⁰⁹) Is het niet de taak der zending, die immers het gehele leven moet benaderen (comprehensive approach), en ook van de grote zendingslichamen, om aan de nationalistische beweging de juiste, rechtvaardige richting te wijzen: uw (revolutionaire) smart en kruis is onze smart, ons kruis? En hebben de inlandse christenen krachtens hun verantwoordelijkheid voor het volk niet de grote taak om, inplaats van zich burgerlijk in het antithetisch conservatief isolement te plaatsen, zich te geven aan de nationalistische beweging met hun heidense volksgenoten?

Naast deze revolutie-golf en het bezwijken ervoor bij zendelingen en inheemse christenen van Brits- tot Nederlands-Indië, bespeuren we een toenemende drang naar zelfstandigheid bij de „jongere kerken”. Het is vanzelfsprekend, dat de snelle ontwikkeling van het vrijheidsverlangen deze drang heeft aangewakkerd. Op zichzelf zou de zelfstandigwording van vele oosterse kerken een zeer verheugend feit kunnen zijn. Al te veel is de zending uitgegaan van *theorieën* inzake zelfstandigheid. De inlandse kerken moesten aan de befaamde drie eisen kunnen voldoen, voordat ze zelfstandig verklaard werden: in eigen financiën en bestuur kunnen voorzien en in staat zijn om het evangelie aan anderen uit te dragen¹¹⁰). Te veel bleef er een soort koloniale verhouding tussen de zendende en de ontvangende, inlandse kerk, dank zij de zilveren koorde en het verschil in cultuur-niveau. Weinig werd gerekend met de bijbelse belofte, dat een kerk, die uit het Woord leeft, ook metterdaad een kandelaar heten mag, die regelrecht voor den Here der ganse aarde staat, gelijkwaardig aan andere kandelaren. De grote voorwaarde, waaraan een kerk, die zelsftandig wordt, moet voldoen, is: *leven uit het Woord des Heren!* Het moet een *ware* kerk worden, die op eigen benen gaat staan. En de *motieven*, die haar dringen de zelfstandigheid te begeren, moeten niet uit politieke overwegingen

109) Dr J. A. Verdoorn, *De Zending en het indonesisch nationalisme*, Amsterdam, 1945, blz. 18, 9, 54, 62, 63, 66.

110) Selfsupporting, selfgoverning, selfpropagating.

of uit ressentiment tegen het westen voortkomen, maar moeten ontleend zijn aan het in dezen klare Woord des Heren.

De situatie is echter zo, dat niet alleen politieke overwegingen, maar óók afkeer van de westers geachte belijdenis, een rol speelden. „De zending” treft hier weer grote schuld. Te Edinburg-1910 en te Jerusalem-1928 kwam het spreken over het „oosters” en het „westers” christendom reeds naar voren. Een verdund evangelie heeft wortel geschoten in de oosterse bodem, een evangelie, dat niets weten wil van de klassieke dogmata der kerk. Het oosten wil zelf de minimum-belijdenis interpreteren in oosterse zin. Laat niemand denken, dat het daarbij warm zal lopen in een strijd om de belijdenis, zoals het westen dat deed vóór en na de Reformatie. Het oosten beseft de grote betrekkelijkheid van alles. Waarom te strijden over *symbolische* uitdrukkingen? Alles vergänglichliche ist nur ein Gleichnis. Er kome één kerk in het éne volk.

We zien hier dezelfde verbinding, die ook in het Derde Rijk van Hitler te zien was bij de „duitse christenen”, *de verbinding van nationalisme en christendom*. Bij het éne volk en de éne staat past de éne kerk met een „volks” gelaat. Het door vrijzinnige of de belijdenis der kerk beperkende zendelingen gezaaide zaad wast welig op. *Meer dan ergens ter wereld staat het oosten open voor de oecumenische gedachte*. De grootste angst van de oosterse kerken is, dat ze thans als buiten-landse organisaties worden aangezien. Daarom geen overbrenging van confessionele, westerse verschillen naar het zendingsveld; en waar zij er zijn, deze liquideren. Eén „Kerk van Christus” in elk land, die verantwoordelijk is voor de arbeid naar binnen en naar buiten. In dit verband is te wijzen op de stichting van de Verenigde Kerk van Zuid-India en op „de Kerk van Christus in Japan”, een eenheidskerk onder druk van de regering gesticht, die nochtans na het verdwijnen der militaire dictatuur vrijwel geheel intact bleef ¹¹¹).

Het spreekt wel vanzelf, dat bij deze stand van zaken de uitdrukking „zendende kerken” en „ontvangende kerken” niet meer door de jongere, oosterse kerken geaccepteerd wordt. Zij willen baas zijn in eigen huis en ook zèlf zendende kerken zijn. Willen de vroegere „zendende kerken” zendelingen of geld zenden, dan die-

111) De anglicanen en enkele kleinere groepen onttrokken zich.

nen zij niet als vroeger zich van afzonderlijke kanalen te bedienen, maar *gemeenschappelijk* te handelen. Bovendien moet wel verstaan worden, dat volgens de jongere kerken deze steun generlei verplichtingen meebrengt. De nieuwe zendelingen dienen lid te worden van de inlandse kerken en moeten door haar ook ontslagen kunnen worden.

Op deze wijze is er van „zending” in de vroegere vorm feitelijk geen sprake meer. Men zou hoogstens kunnen spreken van „*lening*”. De „oudere kerken” staan in oecumenische dienst aan de jongere kerken (die trouwens ook al niet meer zo willen heten), geld, materiaal en personeel af, waar deze vrij over kunnen beschikken.

Gezien deze, alom in de zendingswereld zich voltrekkende, radicale veranderingen besloten de leiders van de Internationale Zendingraad een uitgebreide bijeenkomst te beleggen, waar een ruime vertegenwoordiging van de jongere kerken aanwezig zou zijn. Van 5—24 Juli 1947 kwam deze samen te Whitby in Canada ¹¹²⁾.

Whitby-1947.

De zendingsconferentie te Whitby, aan het Ontario-Meer, was niet zo groots opgezet als haar voorgangsters: Edinburg, Jerusalem, Tambaram. Niettemin was het meer dan een vergadering van het leidinggevend bestuur (committee) alleen. Voor de zittingen van 5—19 Juli waren een aantal gasten aanwezig. Van 22—24 Juli vergaderde het eigenlijke bestuur, grotendeels bestaande uit afgevaardigden van de 26 aangesloten nationale raden en conferenties. Met de afgevaardigden van bevriende organisaties zoals Wereldraad, Y.W.C.A., W.S.C.F. meegeteld waren er 112 personen aanwezig. Daar dr John R. Mott sinds 1 Januari 1947 afgetreden was als voorzitter van de I.Z.R., werd zijn functie tijdelijk waargenomen. De „post-Mott-era” was aangebroken! ¹¹³⁾

112) Van 16—19 Febr. 1946 had het ad interim-comité van de I.Z.R. te Genève vergaderd. Op 20 Febr. daarop volgend was in de cathedraal, waar eertijds Calvijn preekte, een oecumenische dienst gehouden, waarin dr Chester Miao (China), ds Martin Niemöller (Duitsland) en bisschop Berggrav (Zweden) voorgingen. Van 21—23 Febr. kwam het voorlopig comité van de Wereldraad-in-oprichting bijeen. Een duidelijke manifestatie van de samengang en samenhang van I.Z.R. en Wereldraad.

113) Dr Mott was president van de conferentie van Edinburg-1910, Jerusalem-1928, Tambaram-1938. Hij was wel in Whitby aanwezig.

In de vergadering met de gasten concentreerde zich de bespreking op de vragen der wereldzending: de verkondiging van het evangelie in deze tijd en de wijze van wereld-zendings-strategie: de brandende kwestie van de verhouding tussen oudere en jongere kerken. Het ging er ten slotte om — en men was zich dat terdege bewust! — de te volgen praktijk der wereldzending vast te stellen. In twee rapporten werden de resultaten neergelegd: *Het Christelijk Getuigenis in een revolutionaire wereld; medewerkers in Gehoorzaamheid* (Partners in Obedience).

Het eerste rapport is een droevig bewijs van de onmacht van de huidige oecumenische beweging te midden van deze revolutionaire wereld. De problemen worden spijtig genoemd, de chaos wordt geconstateerd. Maar de *revolutie* wordt niet in zijn diepste grond gepeild en afgewezen, omdat men wat Gods Woord zegt over gezag en erfzonde niet meer serieus neemt. En het *evangelie* wordt niet in al zijn schoonheid uitgestald, omdat men kritisch tegenover de Schriften staat, hoewel men ook spreekt van „het gegeven Woord”. Een brede beschrijving wordt gegeven van de heersende spanningen, de donkere toekomst voor de westerse beschaving, de desillusie na de oorlog, de vormen van totalitarisme¹¹⁴) en terrorisme, waaronder ook de kerk te lijden heeft. Maar de grond wordt niet gepeild: „De bittere vijandschappen, die de wereld kwellen, ontspringen aan de menselijke hoogmoed, zelftucht, onverdraagzaamheid en hebzucht”¹¹⁵). De wereld wordt *ziek* geacht. Maar *niet* in de grond *bedorven* door haar afval van den levenden Verbondsgod. En omdat zo de *ellende* niet grondig gekend wordt, kan ook het evangelie der *verlossing* niet tot zijn recht komen, zijn het tenslotte lapmiddelen, waarmee men komt aandragen om genezing te brengen.

Één der te Whitby aangeheven leuzen was: „Eén Kerk voor de wereld” en „Eén wereld, één Christus”¹¹⁶). Om de ontzaglijke wereldnood te lenigen, zo stelde men vast, is gemeenschappelijke arbeid en concentratie van alle krachten nodig. Het zendingsbevel

114) Als zodanig worden genoemd: communisme, islam, room-katholicisme.

115) The Witness of a Revolutionary (I) Church, Statements issued by the Committee of the International Missionary Council, Whitby, Ontario, Canada, July 5—24, 1947, Londen-New York, 1947, blz. 11.

116) A.w., blz. 51.

uit Matth. 28 (Gaat dan uit, maakt alle volken tot Mijn discipelen), is thans niet los te maken van de gehoorzaamheid aan Joh. 17 (Dat zij allen één zijn). Daarom moet er al meer een geest van *koinonia*, gemeenschap, komen, zoals deze te Whitby doorleefd werd¹¹⁷). Gemeenschappelijk moeten de oudere en de jongere kerken optreden en bezwaren betreffende dierbare tradities, etc. opzij zetten. „De taak van de verbreiding van het evangelie in de gehele wereld heeft thans als uitgangspunt een kerk, die zoals nooit tevoren werkelijk de wereld omspant. Deze universele gemeenschap (fellowship) is, volgens het vaak geciteerde woord van Aartsbischof Temple, het grote feit van onze era. Zij heeft thans ten gevolg een wezenlijke samenwerking tussen Oudere en Jongere Kerken. Het besef een gemeenschappelijk geloof in Christus en een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor een onmetelijke en onvoltooide taak te hebben, bracht ons uit de nevels van spanning en heroriëntering tot het hogere niveau, van waaruit wij in staat zijn onze wereldtaak in een nieuw perspectief te zien”¹¹⁸). De éne oecumenische kerk moet zich, gebruikmakend van één wereld-strategie, werpen op de éne wereld.

Maar beantwoordt dat, wat men als universele gemeenschap aandient, aan de door Christus gewilde eenheid? En is deze het door Hem gewenste orgaan voor de uitvoering van het zendingsbevel? De te Whitby gehouden toespraken doen ons kennismaken met allerlei graden van modernisme, van het ouderwetse vormen van een tegenstelling tussen de „leer” van „Jezus” en van Paulus tot het barthiaanse spreken over „het dynamische Woord” toe¹¹⁹). En in het rapport over het christelijke getuigenis is de neerslag hiervan duidelijk te bespeuren: „De indruk door Christus in het leven der mensen teweeggebracht was zo revolutionair van aard, zo ver buiten de grenzen van wat men vóór Zijn tijd zich had ingedacht, dat zelfs met behulp van het Oude Testament de beschikbare woordenschat onvoldoende bleek. De Christenen moesten nieuwe termen uitvinden of de oude met een nieuwe betekenis vullen. Dit probleem van de taal bestaat nog altijd. De rijkste taal ter wereld is geen voldoende middel (vehicle) om de boodschap van Christus uit te

117) A.w., blz. 4.

118) A.w., blz. 15.

119) Mr S. G. graaf van Randwyck, a.w., blz. 14 e.v.

dragen" 120). En al wordt er direct bij verklaard, dat er ook in de geest van den mens een wederspanning tegen het evangelie is, zodat ook daardoor de aanvaarding tegengestaan wordt, de onduidelijkheid van Oud en Nieuw Testament is toch maar uitgesproken. „*Het Evangelie*” wordt zo losgemaakt van de wóórden der *Schriften*. Vandaar ook, dat men *enerzijds* sterke nadruk legt op het brengen van „het Evangelie” door de *dáád*, *anderzijds* veel verwacht van de theologische interpretatie. „De Kerk moet haar harts-tochtelijke belangstelling voor en haar leiding in de ware sociale revolutie — de strijd tegen onwetendheid, ziekte, verdrukking en zonde, doen herleven” 121). „Het Evangelie moet verstaanbaar worden gemaakt voor de geest der mensen, en zowel zichtbaar zijn voor hun ogen als sprekend tot hun gevoelens.” „Tenzij het duidelijk kan gemaakt worden, dat hetgeen het Evangelie aanbiedt: de bevrediging van de hoogste en zuiverste van alle menselijke verlangens, veel hoger is dan het beste, dat zij zich kunnen voorstellen — om het eens gewoon te zeggen: dat het Koninkrijk van God, dat in Christus werkelijk werd gemaakt, veel meer voldoening geeft dan het koninkrijk van den mens, door den Communist zo toegewijd geloofd en verkondigd — bestaat er geen hoop, dat het Evangelie zich zal betonen een kracht Gods tot zaligheid te zijn in de tegenwoordige eeuw. De overwogen uiteenzetting van wat het Christendom beoogt, in theologische vorm, maar toepasselijk op de situatie van den modernen mens, is een van de krachtigste methoden om het evangelie in onze revolutionaire wereld te verbreden” 122). „Hiervan vinden we belangrijke voorbeelden in het Nieuwe Testament; de verscheidenheid en stoutmoedigheid van deze geïnspireerde vertolkingen maakt deel uit van de rijkdom van de oorspronkelijke Christelijke erfenis. Dit werk wordt ook vandaag voortgezet”. De deuren worden op deze wijze wijd opgedaan voor alle mogelijke ketterijen, die alle stoutmoedige allerindividueelste „getuigenissen” willen zijn van de oorspronkelijke leer. De bestaande belijdenisformules worden natuurlijk als geheel verouderd overboord geworpen. Nieuwerwetse *vertolkingen*, aanpassend aan de moderne of oosterse geest, van het blijkbaar boven de Schrift en

120) Whitby Statements, blz. 13.

121) A.w., blz. 18.

122) A.w., blz. 13.

de confessies uitzwevend „Evangelie” worden zeer noodzakelijk geacht. Het Nieuwe Testament is natuurlijk geen norm meer, het biedt enkel schone *voorbeelden* voor „vrije ballonvaarten naar de hemel ener humanistische theologie”. En daarvan verwacht men nu alle zaligheid voor de verbreiding van het evangelie in deze generatie.

Hieruit blijkt, dat men zijn eenheid zocht rondom *misleidende* genademiddelen. Ten aanzien van de *revolutie* komt men niet verder dan de verklaring: de hardnekkigheid is IN den mens, terwijl Gods Woord verklaart, dat *de mens* hardnekkig is. En ten aanzien van het *evangelie* schemert er slechts iets door van: Gods Woord is IN de bijbel, of beter: de bijbel kan Gods dynamisch Woord worden. Mits er dan ook nog sociale zorg en theologische vertolking bijkomt.

Wanneer dan ook verder gesproken wordt over de toepassing van radio, audio-visuele leermiddelen en andere moderne technieken, waarvan het gebruik in de komende tien jaren 100 % dient te stijgen, en gezegd wordt dat alom krachtige Nationale Christelijke Raden de gemeenschappelijke zendingsactie dienen te bevorderen¹²³), dan dienen we er rekening mee te houden, dat een uitwerking van de te Whitby geprojecteerde plannen betekent een verkondiging van een „ander” evangelie gepaard gaande met allerlei „tekenen” van menselijke kracht en wijsheid¹²⁴). Van een stellen van het evangelie *tegenover* de revolutie is zo geen sprake. Het evangelie wordt zèlf revolutionair genoemd¹²⁵).

Het *tweede* rapport over de verhouding van de oudere en de jongere kerken is te beschouwen als een representatieve uitdrukking van de opinie binnen de „Wereldkerk” over het toekomstig samengaan van „oost” en „west”. Voor de opstelling ervan hadden de afgevaardigden van de jongere en oudere kerken *afzonderlijk* een memorandum ingediend. Na vergelijking bleken hun conclusies in geen enkel opzicht van elkaar af te wijken. De memoranda leken op elkaar als de evangeliën van Mattheus en Markus, zo was aller mening. In een aangeheven lofzang uitte de vergadering

123) A.w., blz. 17.

124) Zie 1 Cor. 1:22, 2:1 e.v.; Gal. 1:6. Vergelijk ook: de Heidelbergse Catechismus vraag en antwoord 30 en 98.

125) De titel waaronder de Whitby Statements zijn uitgegeven luidt: *Het Ge-tuigenis van een Revolutionaire Kerk*.

haar dankbaarheid over het feit dat de harten der „vaderen” bekeerd waren tot de harten der „kinderen”. Dr Mackay noemde het een werk van den Heiligen Geest. Door dit „wonder” van Whitby kreeg het aannemen van het definitieve rapport der conferentie inzake „partnership in obedience” het karakter van het besluit van een oecumenisch concilie: zo spreekt de wereldkerk!

Het *uitgangspunt* van bewust rapport is, dat de oudere en de jongere kerken voortaan ten aanzien van de zendingsarbeid partners, samenwerkenden, deelgenoten zullen zijn ¹²⁶). De kerken in oost en west zijn immers zelfstandig (of moeten dat zo spoedig mogelijk worden). Voor beiden ligt het bevel het evangelie te prediken aan alle creature. Tegenover de uiterst critieke wereldsituatie staat het verheugende feit, dat „de wereldkerk” ontdekt is. De periode van „getrennt marchieren” dient voorbij te zijn. Die van „vereint schlagen” is aangebroken. Jongere en oudere kerken dienen gemeenschappelijk als partners te handelen in gehoorzaamheid (obedience) aan het zendingsbevel.

Deze samenwerking wordt nu verder uitgewerkt ten aanzien van:

- a. *Personeel*. De kerk op het zendingsveld worde zo spoedig mogelijk zelfstandig en de opleiding van inheemse voorgangers worde geïntensiveerd. Zendingen uit het buitenland behoren, indien er een zelfstandige kerk op het zendingsterrein is, daarvan volledig lid te worden, en zich onder haar leiding en tucht (direction and discipline) te stellen. „Het is wenselijk, dat er regelingen getroffen worden, waardoor de Jongere Kerken een stem hebben in de keuze (selection) van hen, die haar zullen dienen. In het bijzonder is het wenselijk, dat volgens de reeds in sommige kerken ingeburgerde gewoonte de Jongere Kerk het recht zal hebben om den zending al of niet uit te nodigen om na zijn eerste verlof in zijn vaderland terug te keren naar zijn arbeidsterrein.” Een zending dient uiteraard nauw contact te onderhouden met de kerk waarvan hij afkomstig is. Maar bij de aanvang van zijn werk moet hij vastbesloten zijn om de leiding te aanvaarden van hen, die in de jongere kerken voor-
aanstaande posities bekleden.
- b. *Financiën*. Het verschil in salaris tussen westerse zendingen

¹²⁶) De gedachte van *partnership* was reeds op de conferentie van Jerusalem en Tambaram, vooral door de jongere kerken, naar voren gebracht.

en inheemse arbeiders dient verkleind te worden. Het salaris dient met de behoefte, niet met de ideeën van minderwaardigheid of meerwaardigheid te rekenen. De jongere kerken, die nog steun nodig hebben dienen eigen geldmiddelen te vergroten en besef te krijgen van eigen rentmeesterschap. Zendingsbesturen en kerken dienen nauwgezet rekening te houden met de bedoelingen van de schenkers en toe te zien dat de voor bepaalde doeleinden geschonken gaven ook daartoe bestemd worden, daar anders de belangstelling der gevers dooft. „Afgezien van deze éne beperking is het duidelijk, dat de uiteindelijke verantwoordelijkheid voor het besteden van gelden moet blijven aan de kerk van het gebied waarin het geld zal worden gebruikt; haar vrijheid van handelen wordt ernstig belemmerd, indien zij geen bevoegdheid heeft om zulke regelingen te treffen bij het gebruik van de gelden als noodzakelijk zijn door de ontwikkeling van het werk en overeenkomen met de algemene gedragslijn, waarover de Oudere en de Jongere Kerken het samen eens zijn geworden”.

- c. *Algemeen beleid.* De jonge kerken dienen gesteund te worden bij haar eigen zendingsarbeid. Zorgvuldig overwogen plannen voor de toekomst dienen te worden gemaakt en men zal zich opnieuw grondig moeten bezinnen over de vraag wat allereerst voorrang zal hebben (a radical rethinking of priorities). Geliefde werkzaamheden zullen hierbij moeten opgegeven en dubbele arbeid uitgeschakeld. De oude scheiding van zending en kerk behoort te vervallen. Bezoeken en uitwisseling van arbeiders tussen de oudere en jongere kerken is wenselijk (leden van jongere kerken kunnen b.v. uitgenodigd worden door een buitenlands zendingsgenootschap korter of langer tijd als adviseur of secretaris dienst te doen).
- d. *Beheer.* Zendingshospitalen, lagere, middelbare en hogere scholen op de gebieden der jongere kerken zullen nog lange tijd steun behoeven. Er dient voor gewaakt, dat deze instellingen haar christelijk karakter behouden als medewerksters der kerk. Een gemeenschappelijk bestuur, waarin de samenwerkende kerken zitting hebben, kan het best de belangen ervan behartigen, *Tenslotte* wordt nog eens gewezen op *de* nieuwe factor, die de huidige situatie in de zendingswereld beheerst:

„Het groeiend verlangen naar eenheid en samenwerking heeft als resultaat gehad de vorming van grote verenigde kerken in India, China en Japan. Terwijl er nauw overleg is geweest tussen de vertegenwoordigers van kerken en zendingscorporaties in die landen is niet gebleken, dat er onder de Oudere Kerken, waaruit deze nieuwe verenigde kerken ontstaan zijn, een even nauw overleg en een erkenning van de nieuwe problemen inzake het beheer geweest is. Zonder zulk oecumenisch en internationaal overleg zal het buitengewoon moeilijk zijn om het gehele plan der samenwerking bevredigend uit te werken" ¹²⁷).

Om de draagwijdte van deze conclusies goed te verstaan, is het nodig ook het rapport inzake de „supranationaliteit" van de zending in rekening te brengen, dat in behandeling kwam en aanvaard werd op de kleinere, (dus niet de uitgebreide) vergadering van het comité van de I.Z.R. ¹²⁸). Hierin wordt de vraag overwogen, hoe de zending het probleem van de trouw aan zijn vaderland moet benaderen. Uitgegaan wordt van de visie, dat „de Kerk" meer en meer gezien mag worden als een oecumenische gemeenschap (fellowship), waarin grote verschillen tesamen gebracht zijn — verschillen vanwege ras, natie, cultuur en economie —, maar die alleen al door haar bestaan een teken is van een Koninkrijk, waarin deze overwonnen zijn. De Wereldkerk is dus een „Zeichen" van een paradoxale eenheid, het koninkrijk Gods. „Omdat onze diepste begeerte, hoop en vreugde het Koninkrijk betreffen, dat niet van de wereld is, zijn wij in de grond van ons bestaan niet in staat om ons zonder enige reserve te vereenzelvigen met onze natie, haar zelfgekozen lot en haar strevingen. De Christen, en nog meer de zending — door zijn bijzondere positie als gezant van Christus — zal altijd zijn volk beschouwen in het licht van Gods Woord. Dit is niet een dadelijk hanteerbare norm en het is niet altijd gemakkelijk in te zien, wat er uit voortvloeit. Bovendien moeten we belijden, dat door te zeggen dat we door Gods Woord geregeerd worden, we wellicht pogen aan onze zelfhandhaving een godsdienstige be-

¹²⁷) A.w., blz. 21 e.v.

¹²⁸) Deze vergadering werd van 22—24 Juli 1947 gehouden. Bewust rapport was gegroeid uit twee conferenties van continentale zendingsarbeiders te Rheinfelden in Zwitserland (Sept.—Oct. 1946) en in het Zendingencentrum te Baarn (Mei 1947), waar de toekomst der duitse zending besproken werd.

krachtiging te geven." De christen is enerzijds verbonden met de wereld, anderzijds is hij een vreemdeling, die lijdt door „het tweeslachtige (dualistische) karakter van alle sociale, politieke en culturele leven, dat tegelijk goed en slecht is." Zo bedenke de zending allereerst in dienst te staan van dat rijk en beseffe zijn verantwoordelijkheid als „*dienaar van de wereldkerk*" (servant of the ecumenical Church). „Ernst maken met politieke vraagstukken van ras en nationalisme betekent steeds lijden en het offer brengen. Maar dit offer is een kenteken van het burgerschap van het eeuwig Koninkrijk en staat in het teken van Christus' overwinning" 129).

Feitelijk wordt in dit stuk *elk normbeseff weggeslagen*. Een christen is van een „ganz-andere" wereld en kan daarom vaak geen rechtlijnige beslissingen nemen. Gods wil in concrete historische nationale situaties is niet altijd te kennen. Christus is in Zijn Koninkrijk de overwinnaar der (dialectische, betrekkelijke) tegenstellingen. Heel deze visie is echter *anti-Schriftuurlijk*. Want in Zijn Woord geeft de Here ons wel niet een handboek, maar niettemin toch een toetssteen, waardoor we kennen goed en kwaad. Het Hem welbehagelijk *offer is niet*, dat we verzuchten, dat wij als vreemdelingen hier op aarde niet weten wat Gods wil is, omdat deze tot een wereld behoort die gans-anders is dan de wereld, waarin wij leven. Hij hééft voor deze verdorven wereld Zijn reformerende wil vastgelegd! Het Hem welbehagelijke offer is: niet gelijkvormig aan deze wereld worden, niet ons mee laten sleuren met de tijdgeest, maar gereformeerd worden door de vernieuwing van ons verstand, opdat we mogen onderkennen wat de wil van God is, wat goed, Hem welgevallig en volkomen is. Aldus Rom. 12 : 1 en 2. En Rom. 13 : 1—7 laat ons die wil van God inzake onze houding tot de overheid zien. Ieder mens moet zich onderwerpen aan de hoge overheden, die boven hem staan. Een zending, als ambassadeur van Jezus Christus, den Koning der koningen, zal nooit een slippendrager van imperialistische grootmachten mogen zijn. Maar hij zal ook zijn taak schromelijk verwaarlozen, als hij niet ten aanzien van het gezag zijn boodschap uitdraagt en tegenover de revolutie het evangelie plaatst, dat offers van gehoorzaamheid, niet van besluiteloosheid, vraagt.

129) A.w., blz. 29.

We stuiten bij het spreken over supranationaliteit en het hanteren van het begrip „de zending is agent van de wereldkerk” op de deze tijd zo sterk beheersende normloosheid. De wéérstand wordt op deze wijze tot nihil gereduceerd, alle historische door God geschapen bindingen worden losgewrikt. Maar aangezien er in de wereld geen stilstand mogelijk is, betekent dit betreden van de weg van de minste weerstand tévens: zich overgeven aan de ideologieën en mythen van déze wereld. Dat is het ontzaglijk *tragische*; éérst wordt gezegd: trouw aan Christus, Die boven de tegenstellingen staat, en daarom durven we de revolutie niet te veroordelen; doch de *volgende fase* geeft zendelingen te zien die, met een beroep op de dynamiek van het Woord met alle kracht de revolutie steunen.

En zo is het ook ten aanzien van de kerkelijke houding. *Eerst* wordt gezegd: de zending is louter dienaar van de brede wereldkerk, die alle confessies in zich verenigt. Maar *vervolgens* zien we hem strijden voor een confessie-loze inheemse eenheidskerk, die niet eens kerk der reformatie héten wil en contra-reformatorisch alle dogmata als westers verwerpt. En ook hier weer: een beroep op de dynamiek, de leiding van den Geest.

Voor een verdere ontwikkeling in deze zin heeft Whitby de weg gebaad. Nog eens: opzichzelf is zelfstandig worden van aziatische of afrikaanse kerken toe te juichen. Zo is het toch de wil des Heren? Maar — terwijl deze kerken dreigen meegesleurd te worden door allerlei wind van leer, legt het concilie van Whitby ten aanzien van de zending het zwaartepunt in *die* kerken. Dáár vallen de uiteindelijke beslissingen inzake de selectie en inzet van zendelingen, het gebruik van gelden en de aanwijzing van prioriteiten. Mocht een zending nog blijk geven ruggegraat te hebben en zich te weren tegen de kerkelijke eenheidsbeweging, de vervalsing der leer, de revolutie, dan worden er korte metten met hem gemaakt wegens zijn insubordinatie aan de inheemse kerkleiders. En de vroegere zedende kerken kunnen hoogstens ja-knikken als haar voorgesteld wordt mede te werken tot de behartiging van bepaalde prioriteiten. Dat vooral sociale en culturele instellingen, die het „volk” dienen, hieronder zullen vallen, is begrijpelijk.

Gods Woord plaatst zich zelf bij het zendingswerk op de alleréérste rang. Maar vandaag is de zending met een bijbel onder zijn

arm, ergens in de wildernis een zielige en door de inheemse kerken ongewilde figuur. Een „programma” moet uitgevoerd! Comprehensive approach! Weldoordachte strategie! Dit zijn begerlijke zaken. En de zending der vrijzinnigen, die over geen trouw aan de belijdenis sprak, maar zich daar juist op toeleegde is het *model* geworden voor alle arbeid. Wie zo de zending opzet en „begrip” toont voor de inheemse verlangens, is welkom.

Feitelijk is zo zending in de oude betekenis van het woord niet meer mogelijk. Er is aan de zending wel eens het verwijt gemaakt, dat ze slaafs het spoor der koloniale soldaten volgde: een bijwagen van de politieke imperialistische trein. Maar is het vandaag anders? Nu de politieke en militaire macht van het westen in het oosten taant, volgt de zending heel slaafs het spoor der zich terugtrekkende soldaten. Das Lied ist aus. Er is nog wat nazorg, wat uitlenen van ongevaarlijke predikanten, wat steun aan hulpbehoevende kerken voor culturele en sociale projecten, voor interkerkelijke oecumenische centra van onderwijs. Maar van een zelfstandig dragen van de verantwoordelijkheid voor de arbeid, van een toezien dat de arbeid geschiedt naar uitwijzen van het heilig evangelie, is op deze wijze geen sprake meer.

Bovendien, als er nog iets gedaan kan worden door de kerken, dan zijn er niet alleen de inheemse kerken die de arbeid leiden, maar ook de grote oecumenische lichamen, die overeenkomstig de wensen der inheemse kerken de wereldzending strategisch „ordenen”. Prof. K. S. Latourette, kerkhistoricus en een gezaghebbende figuur, heeft te Whitby gezegd, dat de I.Z.R. en zijn secretarissen leiding moeten geven aan de wereldzending, zoals de pauselijke instantie, de „*congregatio de propaganda fide*” leiding geeft aan de roomse missie¹³⁰). We zien hier de hiërarchische klauw van het beest zich scherp aftekenen. Niet alleen vanuit het oosten (de inheemse kerken, die de lakens uit willen delen), maar ook vanuit het westen wordt de zelfstandige zendingsarbeid lamgeslagen. Men maakt zich-

¹³⁰) Mr S. C. graaf van Randwyck, a.w., blz. 24. De congregatio de propaganda fide werd opgericht in 1622. De leden hiervan worden benoemd door den paus, op wien volgens de roomse leer in principe de plicht tot evangelie verbreiding rust (beroep op Joh. 21 : 17). De congregatie oefent het oppertoezicht uit over alle roomse missie-arbeid in des pausen naam, verdeelt de terreinen onder de verschillende monnikenorden, benoemt zendingsbisschoppen en apostolische vicarissen, enz.

zelf een radertje van de grote eenheidsmachine. Ook hier volgt de kerk weer de weg van de minste weerstand, de tijdgeest en . . . het spoor der soldaten (ondanks alle gebroken-geweertjes-mentaliteit). In *politiek* opzicht zijn immers de kleinere landen vazalstaatjes geworden van grote mogendheden, de grote vier, drie, twee, straks misschien: de grote één. Zo worden ook in *kerkelijk* opzicht de kerken geïncorporeerd met haar zendingsarbeid in het éne gróte kerkelijke lichaam. Confessionele zendingsarbeid van presbyterianen, luthersen, enz. wordt dwaasheid geacht. Kerkelijk moeten er slechts *de grote twee* overblijven: de roomse kerk met haar pauselijke congregatie voor de geloofspropaganda. En daarnaast voorlopig de „protestantse” centrale congregatie voor de geloofspropaganda. Zending is een bedrijf geworden, waarin kerken van allerlei kleur partners zijn.

Is partner niet o.a. een *handelsterm*? Betekent het niet zoveel als compagnon, vennoot? Is het ook niet een woord uit de wereld van het *spel*, de dans? Welnu, dan dient *economisch* en *volgens spelregels* gehandeld te worden. Dubbele zending is dan dwaasheid. En concentratie op een bepaald gebied, terwijl bepaalde „prioriteiten” om hulp schreeuwen, betekent geldverknoeien. De compagnons van de ene firma moeten daarom de arbeid economisch verdelen. De I.Z.R. zal de kerken als partners naar háár pijpen leren dansen. En de kerken kunnen al tegensputteren en haar zendingen instrueren, 't mocht wat. Want de zendingen zijn dienaren der wereldkerk. Dus staan ze onder de directie van het centrale bestuur der wereldkerk: de I.Z.R., de Wereldraad. Geen lievelingsprojecten der kerken mogen meer uitgevoerd worden. De délen zullen zich moeten richten naar het gehéél. Het gaat tenslotte om de stichting van een filiaal van de eenheidskerk in alle landen. Een *ruilverkaveling* op grote schaal zal er daarom plaats moeten vinden. Er moet toch economisch gehandeld? En bij dit *ruilen* zullen er wel dolerenden gaan *huilen*. Maar laat men zijn tranen dan plengen op het oecumenische altaar. Met gejuich zal straks gemaaid worden: de oogst der eenheid.

Volkomen in de lijn van deze ontwikkeling der dingen ligt het, dat in 1951 de volgende vergadering der I.Z.R. zich nader met deze herverkaveling zal bezig houden. De ontwikkeling der ene onheilige kerk, de *Una Insancta*, zoals Openbaring haar tekent,

gaat zéér snel. Intensivering van de ongeloofs-propaganda is er het gevolg van.

In dit verband moet bedacht worden, dat Whitby op verschillende wijzen de macht van de I.Z.R. versterkt heeft.

- a. Op voorstel van het gemeenschappelijk comité van Wereldraad en I.Z.R. werd besloten de onderlinge betrekkingen tussen deze twee organisaties, indien de Wereldraad er accoord mee ging, tot uitdrukking te brengen, door het gebruik van de volgende titels: „*De Internationale Zendingsraad in associatie met de Wereldraad van Kerken*” en omgekeerd: *De Wereldraad van Kerken in associatie met de Internationale Zendingsraad*”. Nu is er wel bij gezegd, dat beide organisaties volkomen zelfstandig blijven, maar de naam drukt hier duidelijk het wèzen uit: welbewuste partnership. Ook de I.Z.R. en de Wereldraad partners, vennoten in hetzelfde oecumenisch bedrijf! Aan de Wereldraad werd daarom door het gemeenschappelijk comité in overweging gegeven om in zijn organisatie een erkende plaats in te ruimen aan de Nationale Christelijke Raden en de Zendingsraden. (Op een vergadering in September 1948 te Oegstgeest gehouden na de Assemblée van de Wereldraad, van leiders uit I.Z.R. en Wereldraad is besloten, dat beide organisaties ook voortaan de voorgestelde titulatuur zullen voeren.)
- b. Besloten werd een conferentie voor Oost-Azië te beleggen vanwege de I.Z.R. en de Wereldraad. Eventueel zou dan overgegaan worden tot het instellen van een gemeenschappelijk bureau of secretariaat van I.Z.R. en Wereldraad voor het verre Oosten. Dit zal dan in de toekomst een grote rol gaan spelen bij de ordening van het zendingswerk: een oost-aziatisch orgaan van de protestantse congregatio de propaganda fide¹³¹).
- c. Het na de conferentie van Jerusalem opgerichte departement voor sociale en economische onderzoeken, waar destijds nogal protesten tegen rezen en dat nog steeds niet geheel en al officieel met de I.Z.R. verbonden was, werd volledig overgenomen. De werkzaamheden ervan werden geacht tot de normale functies van de I.Z.R. te behoren. Een nauw contact tussen dit departement en het studie-departement van de Wereldraad werd

131) De eind 1949 in Bangkok gehouden conferentie sprak zich uit voor een secretariaat.

gelegd. Bovendien werden de werkzaamheden — naar de eisen des tijds — uitgebreid. Niet meer alleen — in de lijn van Jerusalem — sociale en economische onderzoekingen, maar ook studie inzake de opleiding van inheemse arbeiders en de *ordering* van afzonderlijk arbeidende kerken en groepen.

- d. Tenslotte werden door de Raad zijn functies, zoals deze omschreven zijn in de constitutie, nog eens nader omschreven. Wanneer we deze formulering vergelijken met de omschrijving van de functies in de constitutie, dan is te bespeuren een dankbaar aangrijpen van de nieuwe oecumenische mogelijkheden. Spreekt de constitutie ¹³²⁾ van „het helpen coördineren van de werkzaamheden der nationale zendingsorganisaties en Christelijke raden van verschillende landen, en het organiseren van gemeenschappelijke actie, waar nodig op zendingsgebied”, de „nadere verklaring” van Whitby spreekt zich veel *concreter* uit: „Elke poging tot een doelmatiger coördinatie van de verschillende organen, die de verbreiding van het evangelie in de wereld ten doel hebben, te stimuleren en daartoe indien noodzakelijk het vormen van nieuwe Christelijke Raden te bevorderen, terwijl intussen bijzondere aandacht dient gewijd aan het doel en de werkzaamheden van de onlangs georganiseerde Wereldraad van Kerken, evenals aan de voortzetting van de pioniersarbeid door de verschillende zendingslichamen” ¹³³⁾. Het *helpen bij* de ordening is vervangen door het *stimuleren* van *elke* doelmatige ordening. En de Wereldraad is de nieuwe welkome bondgenoot, die aan de horizon van kerk en zending komt opdagen. Het daghet ook in het westen, door de oprichting van de Wereldraad. Reeds lang scheen in het oosten de oecumenische zon, nu zal de I.Z.R. niet meer met schroom en taktiek hoeven te handelen. Zijn ideeën zijn gemeengoed geworden. De benoeming van een uitgesproken figuur als dr John A. Mackay van *Princeton*, vurig aanhanger van de dialectische theologie, als voorzitter van de I.Z.R. wijst in dezelfde richting.

In deze post-Mott-era zal niet meer geschipperd worden om gevoeligheden te ontzien. In een bepaalde richting wordt gekoerst. Vroeger waren er nog, die meenden met een zeker recht te kunnen

¹³²⁾ Zie hoofdst. III C.

¹³³⁾ Whitby Statements, blz. 32.

zeggen, dat de I.Z.R., die géén grondslag had, een *neutrale* organisatie was. Dr Mott was er vaak op uit om de tegenstellingen te verzoenen en bij voorkeur sprak hij over technische onderdelen. Maar thans bekent de I.Z.R. voluit kleur, als mantelorganisatie van de Wereldraad. Het is onbegrijpelijk, dat velen nog niet zien, dat alle actie gericht is op:

de éne wereldkerk,
zónder de ware leer en de ware tucht,
mèt tucht tegen getrouwe getuigen,
mèt de valse leer van de paradoxale eenheid van alle richtingen en ketterijen in Christus.

De kerkunie in Zuid-India.

Op 27 September 1947 vond te Madras in Zuid-India een merkwaardig feit plaats: drie groepen van kerken, ontstaan uit de zendingsarbeid van anglicanen, methodisten en gereformeerden smolten samen tot „de Kerk van Zuid-India”. Weliswaar was de I.Z.R. bij deze unie niet direct betrokken; doch anderzijds kon zij slechts dank zij het werk van de I.Z.R., de Nationale Christelijke Raad van India, Birma en Ceylon en de Beweging voor Geloof en Kerkorde plaats vinden. Ja, men kan gerust zeggen, dat in de uitwerking van „het Zuid-India-Schema” de gehele oecumenische beweging allernauwst betrokken is. Met grote spanning ziet men uit naar de afloop van dit experiment. Want als deze proeve-van-kerkunie slaagt, zal men alom haar pogen na te volgen. Van Madras zal dan de oecumenische victorie beginnen. Om deze reden willen we op deze — voor de ontwikkeling der oecumenische beweging zo belangrijke — eenheidsbeweging in India nader ingaan.

In het noorden van het toenmalige Brits-Indië werd in 1924 de Verenigde Kerk van Noord-India gevormd. Kerken, ontstaan uit de zendingsarbeid van verschillende presbyteriaanse zendingen en die der amerikaanse congregationalisten. Sindsdien werden met andere kerken ronde-tafel-conferenties gehouden om nog tot groter eenheid te komen.

In het zuiden werd reeds in 1901 de Verenigde Kerk van Zuid-India gevormd door vereniging van kerken, voortgekomen uit de arbeid der Amerikaanse Nederlands Hervormde Kerk en der gereformeerde Schotse Vrije Kerk. In 1908 voegden zich hierbij de

verenigde congregationalistische kerken van Zuid-India; in 1919 de kerken van Malabar voortgesproten uit het zendingswerk der Baseler Mission. In dat laatstgenoemde jaar werd in Tranquebar¹³⁴⁾ door den anglicaansen bisschop van Dornakal, Azaria, en een predikant der Verenigde Kerk een conferentie georganiseerd om tot grótere kerkelijke eenheid te komen. Bij de besprekingen, die als gevolg hiervan tussen de Anglicaanse Kerk en de Verenigde Kerk gehouden werden, deed de Lambeth-vierhoek (de Schrift als standaard des geloofs, de apostolische en niceense belijdenis, de twee sacramenten en het bisschoppelijke ambt) goede dienst.

Inzake de belijdenis rezen geen moeilijkheden. Alleen het episcopaat was het hete hangijzer. Op dat punt wilden de anglicanen geen krimp geven. Op zichzelf was dit al een veeg teken: voor leervrijheid was men aan beide zijden niet bevreesd, niet om de *Schrift* en haar handhaving brandde de discussie los, maar om de geliefde hoogkerkelijke anglicaanse *tradities*. Het gevolg hiervan was, dat niet een principiële strijd, maar een tijd van loven en bieden, geven en nemen aanving. Direct reeds capituleerde de generale synode der Verenigde Kerk voor de anglicaanse eisen, door zich bereid te verklaren het bisschoppelijk ambt te aanvaarden, mits de bisschoppen zouden gekozen worden door de generale synode, aan wie ze ook rekenschap schuldig waren, de wederzijdse ambtsdragers volledig erkend zouden worden en de kerk volkomen vrij zou zijn van staatsbemoeiing of inmenging van andere kerken. Sinds 1920 hield een gemeenschappelijke commissie van beide kerken zich met het ontwerpen van een plan voor vereniging bezig. Sinds 1925 werd ook de Methodistische Kerk van Zuid-India in deze arbeid betrokken. Na verschillende correcties en de overwinning van allerlei moeilijkheden was tenslotte in 1943 het „schema” in zijn definitieve vorm gereed, waarna het door elk der drie kerken ook aanvaard werd¹³⁵⁾, zodat in een plechtige dienst in de St. George Cathedraal te Madras op 27 September 1947 de eenheid afgekondigd kon worden.

De géést, die spreekt uit het „Zuid-India-schema” is in elk op-

134) Te Tranquebar ving in 1706 de duitse piëtisten hun zendingsarbeid in Voor-Indië aan.

135) In Jan. 1943 door de methodisten, in Jan. 1945 door de anglicanen en in Sept. 1946 door de Verenigde Kerk.

zicht die der synthese, zoals deze door Schleiermacher, Söderblom, Stanley Jones en anderen vertolkt is. „De verenigde Kerk zal gevormd worden door een *combinatie* van verschillende elementen, die elk het hunne tot het geheel bijdragen, en niet door een *absorbering* van het een door het andere. Deze kerk zal daarom een alomvattende (comprehensive) kerk zijn; en haar leden, mits zij krachtig vasthouden aan het geloof en de kerkorde der Wereldkerk (the faith and order of the Church Universal), zullen een grote meningsvrijheid in alle zaken hebben, en een grote vrijheid van handelen in de verschillende gebruiken, die in overeenstemming te brengen zijn met de algemene organisatie van het ene lichaam der kerk”¹³⁶). De grondslag der unie spreekt voorts van een bijeenbrengen van de verschillende vertolkers van religieuze ervaring in één broederschap: hen, die het accent leggen op de religieuze ervaring; die het sacrament in het midden der eredienst stellen en dat met veel ritueel en liturgie omringen; die het kruis centraal maken; en hen, die wensen, dat de kerk rekening houdt met alle kennis, „die Gods Geest langs andere wegen dan de georganiseerde religie aan de menselijke geest mededeelt”¹³⁷). De kerk moet dus een *tehuis* worden, waar de ethischen, anglicanen, modernen en aanhangers van een theologie des kruises zich ook metterdaad thuis voelen, omdat zij allen hierin de waardevolle elementen van hun beginselen, gebruiken en tradities hebben ingebracht. Elke kerk legt een speciaal getuigenis ten aanzien van bepaalde elementen der waarheid af. Daarom is voor de vervolmaking van het geheel het erfdel van elk dier kerken nodig. Vanuit de gedachte der *pluriformiteit* van waarheid, eredienst, kerkorde, komt men via Joh. 17 en het spreken der Schrift over het éne lichaam van Christus tot de stelling, dat er een *combinatie* plaats moet hebben van de vaak nogal uiteenlopende elementen.

Ten aanzien van de kerkorde is dit in de geest van de conferenties te *Lausanne* en *Edinburg* aldus uitgewerkt, dat erkend is, dat *episcopale*, *presbyteriale* en *congregationalistische* elementen alle hun plaats in het leven der kerk moeten hebben. Allereerst vindt in de constitutie der Kerk van Zuid-India volgens de congre-

136) Aanhaling uit de officiële Basis of Union, weergegeven in Tambaram Series IV, blz. 408.

137) H. P. Van Dusen, a.w., blz. 283.

gationalistische traditie de *gemeente*, de *congregatie* erkenning: iedere georganiseerde groep gelovigen vertegenwoordigt de ene, heilige, algemene en apostolische kerk, is verantwoordelijk voor de eredienst en de tucht, heeft *zeggenschap* in de aanwijzing van haar herder. De geordende voorgangers, die het Woord en de sacramenten bedienen, zullen *presbyters* heten. De bedoeling is ook hier weer om aan het presbyteriaanse element tegemoet te komen; iets wat niet gelukt is, daar het ambt van presbyter geheel ineenschrompelt tot dat van voorganger der gemeente en bovendien beperkt is door de bepalingen inzake het *episcopaat*. Want aan het bisschoppelijk stelsel is in de kerkorde van de Kerk van Zuid-India wel een zeer ruime plaats ingeruimd. Een groep van gemeenten in een bepaald gebied vormt immers een *bisdom*. Aan het hoofd hiervan staat een bisschop, die als voornaamste herder en vader in God gebonden is aan de constitutioneel vastgestelde gebruiken van de kerk. Ambts-halve is hij voorzitter van de raad van zijn bisdom, waarin alle presbyters en minstens even zoveel „leken” zitting hebben. Ook is hij ex officio lid der generale synode. Deze laatste is het opperste en wetgevende orgaan van de Kerk van Zuid-India. Behalve de bisschoppen hebben er twee presbyters en vier niet-ambtsdragers uit elke diocese, benevens vertegenwoordigers van gemeenten, zitting in. Voorzitter en vice-voorzitter der synode, die om de twee jaar vergadert, maar een dagelijks bestuur heeft, moeten *bisschoppen* zijn. Het synodale bestuur heeft voorts het laatste woord bij de keuze van een bisschop.

Een moeilijkheid, die een oplossing vroeg, was het feit, dat de anglicanen het ambt van ambtsdragers, die niet door bisschoppen zijn geordend, niet erkennen. Moesten de methodistische, presbyteriaanse en congregationalistische ambtsdragers opnieuw „geordend” worden? Was er volledige avondmaalsgemeenschap mogelijk, als volgens-de-anglicanen-onwettige-ambtsdragers het sacrament uitdeelden? Door te bepalen, dat voortaan alle ambtsdragers door bisschoppen, geassisteerd door presbyters, met handoplegging zullen geordend worden en door het scheppen van een overgangperiode van dertig jaar, is men aan de anglicaanse bezwaren tegemoet gekomen. De ambtsdragers uit de drie afzonderlijke kerken zullen in de verenigde kerk in hun ambt aanvaard worden. De anglicaanse bisschoppen zullen erkend worden als bis-

schoppen der Verenigde Kerk. De kerken blijven echter vrij om nog-niet-episcopaal geordende dienaren der vroegere „protestantse” kerken niet toe te staan de sacramenten te bedienen. Na afloop van de dertig jaren interimstijd, waarin dus de communie nog beperkt zal zijn, zullen er praktisch alleen door bisschoppen geordende presbyters bestaan. De *uniformiteit* zal dan, wat de ambten betreft, volkomen zijn. Het contact met de liga der anglicaanse kerken zal dan ook op minder bezwaren stuiten als thans: de verenigde Kerk van India zal dan als *episcopale kerk* deel gaan uitmaken van de grote anglicaanse communie ¹³⁸).

Het spreekt vanzelf, dat de eenheidsbeweging in Zuid-India haar eindpunt nog niet heeft bereikt. Verschillende baptistische, lutherse en methodistische kerkengroepen zijn nog niet in de verenigde kerk opgenomen. Voorts houden de syrisch-orthodoxe kerken in Zuid-India zich nog afzijdig. Nochtans zal de zuid-indische kerk-unie grote invloed hebben op de voortgang van het proces van synthese tussen de kerken. Het zuid-indische schema zal zéker elders navolging vinden; des te meer, daar het feitelijk gebaseerd is op de rapporten van de conferenties voor Geloof en Kerkorde.

Met de Schrift in de hand moet echter gezegd worden, dat het „Zuid-India-Schema” de stijl, het schema van déze aeon, déze wereld (Rom. 12 : 2) vertoont. De wijzers van Gods kerkhistorische klok worden erdoor teruggezet. De Reformatie, de strijd tegen de hiërarchie, de worsteling van de engelse non-conformisten tegen de staatskerk, wordt erdoor ongedaan gemaakt. De eenheid acht men wel een bisschop waard. En het offer van leervrijheid moet maar gebracht. Geen theologische verschillen indragen op het zendingsveld. „Het levende *heden* drijft de jonge kerken vooruit, het dode *verleden* verlamt de oudere kerken” ¹³⁹). Zo maakt men het Woord tot een actualiteits-principe, dat handelt, los van het door hetzelfde Woord in de historie gewerkte.

Op 27 September 1947 is wel bij de officiële eenwording gezongen: „O God, Die droeg ons voorgeslacht” („O God, our Help in ages past”) en het Te Deum: „Profeten, martelaars vermelden

138) Dr H. v. d. Linde, Rome en de Una Sancta, blz. 208.

139) Aldus sprak bisschop Azariah van Dornakel op de conferentie te Edinburg.

daar Uw eer" ¹⁴⁰⁾, maar in feite heeft men zo de *rechtzaak* van voorgelacht, profeten en martelaren verloochend, hoewel men bouwt aan hun graven. De kerk doet men gebogen gaan onder het hiërarchisch schema, dat vloekt met de mandaten van Jezus Christus, den éniigen katholieken Bisschop en het éniige Hoofd der kerk. En dogmatische onverschilligheid wordt aan de kerk opgedrongen. Sociale arbeid en allerlei strijd tegen het analphabetisme kan hier de kerk niet voor vervalsing behoeden.

Inplaats, dat de nazaten der Reformatie de rijkdom daarvan doorgaven aan de kerken van Zuid-India, beijveren ze zich om bij zichzelf en anderen alle reformatorische élan te blussen. Het hiërarchisch systeem, de achteruitzetting van de bediening van het Woord en het centraal stellen van de mis in de eredienst, de verslapping der tucht, waartegen de vaders der Reformatie met de inzet van hun leven vochten, als nederlandsche geuzen, als Pilgrim-fathers, als schotse puriteinen, al deze deformatie-verschijnselen heten thans „waardevolle elementen, die de eenzijdigheden van andere denominaties moeten aanvullen en verrijken". Mede via I.Z.R. en Wereldraad zal de kerk-unie in Zuid-India als een schoon exempel aan de andere kerken worden voorgehouden. En in de toekomst zal het véél gelovige volharding kosten om hierin een mijlpaal op de weg der afval en een donkere bladzijde in de kerkhistorie te blijven zien. Slechts bij het licht van het Woord kan men telkens weer helder zien, dat deze — het Apostolicum en het Nicaenum slechts in naam handhavende — kerk niet met de kerk, waarvoor in Johannes 17 ¹⁴¹⁾, gebeden werd, maar met die, waarover Openbaring 17 spreekt, overeen komt ¹⁴²⁾.

¹⁴⁰⁾ Amsterdam Assembly Series, I, blz. 133.

¹⁴¹⁾ In de dienst ter gelegenheid van de totstandkoming der kerkunie werd Joh. 17 gelezen.

¹⁴²⁾ Onder auspiciën van het Zendingscentrum te Baarn (Geref. Syn.) verscheen in een populaire zendingsreeks: Ds Mr D. C. Mulder, *India's Kerk in Stormwind*, Kampen, 1949. Het is typerend, dat hierin geen enkele gefundeerde critiek wordt uitgebracht, noch op de oecumenische synthese resulterend in de Verenigde Kerk, noch op de toepassing van het social gospel in India. De vorming van de kerk-unie in Zuid-India wordt „een aansporing en belofte voor heel de Wereldkerk" genoemd (blz. 23). Ook het Zendingscentrum bevordert dus de verheerlijking van de S.I.U.C. (South India United Church).

HOOFDSTUK V

Het oordeel der Schrift over de oecumenische beweging

Satans permanente aanval op de kerk van het oude verbond.

Wanneer wij in de wereld onzer dagen in kerkelijke kringen de verflauwing der grenzen en de eenheidsroes hand over hand zien toenemen, laat ons dan bedenken, dat ons hierin niets vreemds overkomt. Want „van den beginne” heeft Satan er zich op toegelegd om met list de kerk over te halen om met „de wereld”, *zijn* rijk, een bondgenootschap te sluiten en alzo zich te laten vervalsen. De ganse heilshistorie is één dringende waarschuwing: ziet toe, dat u niemand verleide, ook al komt hij in de gedaante van een engel des lichts.

Na de zondeval scheen het, alsof „kerk” en „wereld”, de sethieten en de kaïnieten, naast, ja vijandig tegenover elkaar zouden voortbestaan. Had de Here niet gezegd: Ik zal vijandschap, antithese, zetten tussen slangenzaad (wereld) en vrouwenzaad (kerk)? Maar deze „koude oorlog” tussen de twee helften van het menselijk geslacht was den vorst der duisternis niet naar de zin. Er moest een doorbraak van de gebarricadeerde grenzen komen, een verbroedering tussen kerk en wereld, een synthese in plaats van een antithese. Daarom bracht hij het geslacht van Seth in contact met de prikkelende cultuur der kaïnieten. En toen kwam de *doorbraak* der van Góð getrokken grenzen: de „zonen Gods” namen ongeloovige vrouwen uit het geslacht van Kaïn en lieten zich verblinden door de op het weten en kunnen van den autarken mens gebouwde beschaving in Lamechs tenten. Uiterlijk gezien werd dit huwelijk gezegend: er werden reuzen geboren, kerk en wereld werkten

vruchtbaar op elkaar in, de cultuur kwam tot hoger ontwikkeling door de religie en deze laatste veroverde terrein na terrein. Maar in des Heren oog was deze vermenging van de stijl der wereld en der kerk een gruwel. De kerk was door haar huwelijk met de wereld een boos en overspelig geslacht geworden; in hoererij had ze het met den Here gesloten huwelijksverbond verloochend. En daarom strekte zij, hoe „apostolisch” zich wellicht ook aanstellend, niet meer tot behoud, maar tot ondergang der eerste wereld. Want de uitwissing der grenzen, de wègstoting van de antithese, de combinatie van kerk en kermis, van messianisme en humanisme, het bezeten zijn door de eenheidsgedachte betekende, dat de wereld rijp werd voor Gods gericht: de zondvloed ¹⁾).

En hoewel de Here in de ark de kerk redde, *na de zondvloed* zien we Satan direct weer in actie om de kerk te verleiden bij Babels torenbouw, die machtsdroom van den mens, die als God wil wezen. En na de verkiezing van Abram richtte de duivelse list zich op het kleine israëlietische volkje om dat te verheidensen, afvallig te maken van den Man Jahwe, te doen huwen met „de goden van den tijd” en van het land. Israël had als volk des HEEREN de bijzondere roeping om *heilig* te zijn, zich vèr te houden van andere goden, den HEERE alléén „aan te hangen”. „Zijt heilig, want Ik ben heilig”, was de korte samenvatting van Israëls leer. Jahwe, Israëls Brudegom had Zijn volk lief met een eeuwige liefde. Maar daarom duldde Hij de ontrouw niet en toornde als een jaloers, „naijverig” God tégén alle afval en geestelijke hoererij. Geen enkele god mocht naast Hem geplaatst worden. *Israëls God was een onverdraagzame, intolerante God*. En déze grondslag van Israëls credo poogde Satan door zijn geraffineerde listen te verdoezelen.

Na de intocht in Kanaän, bij de verbondsvernieuwing te Sichem, had Israël gekozen voor den HEERE, Die uit Egypte had uitgeleid ²⁾), doch in de donkere richterenperiode bleek het volk niet opgewassen tegen de aanlokkelijke afgodendienst van de — tegen Gods gebod in — gespaarde ³⁾ heidenen. Met name de manlijke en vrouwelijke godheden van het land, de baäls en astartes oefenden

1) Ds G. van Dooren in: De Geschiedenis der Godsopenbaring, Enschede, z.j., blz. 190.

2) Jozua 24.

3) Richt. 2: 1—5; 3: 7; 10: 6.

een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit. Door allerlei voze reddenaties wist de daemonische verleider Israël ontrouw te maken aan zijn missie, zijn roeping. Valt het, zo klonk zijn verlokkenende stem, met de door Mozes en Jozua zo zwart gemaakte „heidenen” niet een beetje mee? Welk een cultuur bezitten ze, hoe verfijnd zijn ze in hun godsdienstige uitingen, hoe schoon zijn hun oogstfeesten, hoe past hun religie meer bij de boerenstand dan de koude nomadengodsdienst van Jahwe. En dan, zo heeft de leugenaar van den beginne verder betoogd, hoe „breed” en ruim van opvatting is de cultus der baäls. Want deze laten ieder tot hun heiligdommen toe, zij zijn ook niet zo absolutistisch en extremistisch, dat zij geen andere goden naast zich dulden. Waarom niet Jahwe, Die uit Egypte uitleidde, de God der *historie*, maar ook daarnaast de baäls en astartes, de goden en godinnen van het *land* en van de *vruchtbaarheid* vereren? Zou op deze wijze de dienst aan den HEERE uit de nomadentijd niet aan schoonheid en vormenrijkdom winnen, zou hij zo niet gaan wörtelen in de kanaänietische cultuur? En Israël luisterde naar deze stem. Daarmede werd de *antithese*, die er tussen Jahwe en de kanaänietische baäls krachtens Israëls roeping moest bestaan, opgeheven en veranderd in een *synthese*. Het is niet onmogelijk, dat men deze verbastering van de kerk nog verdedigd heeft met een *missionair* motief: op deze wijze kunnen wij onder de kanaänieten getuigen „en hen winnen” voor Jahwe⁴). Een feit is, dat Israëls *missie* juist verloochend werd door deze verering van uitlandse en inlandse goden naast of in plaats van den HEERE. Ook al zal men zeker niet in alle gevallen aan Zijn schone dienst de grofste tempelprostitutie verbonden hebben, óók het vereren van Jahwe op hoogten, bij heilige palen en stenen is reeds aanpassing geweest aan de kanaänietische cultus, een zoeken van een verkeerd adres, doorbraak van de heilige grenzen, afbuiging van de heilige wegen.

De ganse tijd van Israëls bestaan als kerkvolk heeft deze duivelse zucht naar synthese ondergronds of bovengronds het volksleven

4) „In het trotsche besef van wat men onder Jozua's leiding in zoo korten tijd had verworven, meende men krachtig genoeg te zijn om, zonder dat het eigen wezen gevaar liep, een gemeenschapsleven met de Kanaänieten te kunnen leiden. Misschien meende men zich wel sterk genoeg te zijn om hen tot Israëlieten te kunnen maken.” Dr A. Noordtjij, Gods Woord en der Eeuwen Getuigenis 2, Kampen, 1931, blz. 370.

beheerst. Na de splitsing van het rijk kreeg deze vooral in het noordelijk rijk grote kansen. Jerobeam I richtte immers te Bethel en te Dan, overoude cultusplaatsen, gouden stieren op, waaraan hij een tempeldienst verbond. Hierbij maakte hij gebruik van de hunkering, die reeds bij de Sinaï onder het volk bleek te bestaan naar een zichtbare afbeelding van Jahwe. In strijd met de wet des HEEREN stelde hij priesters ook van buiten de stam van Levi aan en waagde het, volgens algemeen-semietisch gebruik, zèlf als koning-opperpriester op te treden ⁵). Daarmee tastte hij het wezen van de dienst des HEEREN en de waarachtige kerkstijl aan. Zijn cultusmaatregelen waren immers berekend op en voerden ook werkelijk tot een grondige degeneratie van het religieuze volksleven der tien stammen ⁶). Eerst was het nog: Jahwe dienen op een bij de andere volken aangepaste wijze (de zonde tegen het tweede gebod). Maar daarmee begon ook de zonde tegen het eerste gebod: men ging een „andere” Jahwe dienen, men schiep Hem al meer naar zelfbedacht beeld en gelijkenis. De weg lag open voor de heidense afgoderij, zij het dan dat in naam nog „enkele waardevolle tradities” gehandhaafd werden ⁷). Daarom verweet de profeet Ahia aan Jerobeam, dat hij met zijn cultus te Bethel *Jahwe* achter zijn rug geworpen had ⁸). Met zwarte letters staat daarom zijn naam in de annalen van Israël en met nadruk wordt van zijn opvolgers geconstateerd, dat zij niet afweken van al de zonden van Jerobeam, den zoon van Nebat, die Israël zondigen deed. Hoe hebben de profeten de al verder doorgaande deformatie gestriemd. De profetieën van Amos en Hosea zijn één aanhoudend appèl op Israël om weer terug te keren tot den Man uit de tijd der eerste liefde, om eindelijk eens de eigenwillige godsdienst prijs te geven. Al kon religieuze ijver aan Israël niet worden ontzegd, al was geen bedevaart en geen offer te veel ⁹), de profeten ontzien zich niet in de meest krasse termen over syncretistische vereniging van de dienst van Jahwe en die der baäls te spreken. Duidelijk geven ze te verstaan, dat Israël niet bezig is de ladder der religieuze volkomenheid te bestijgen, maar

5) Dr A. Noordtjij, a.w., blz. 361, 362.

6) Dr C. van Gelderen, Koningen, II, blz. 70.

7) Amos 5 : 21 e.v.; 6 : 5, 6.

8) Kon. 14 : 9.

9) Hosea 4 : 12, 15; 6 : 6; 8 : 11; 10 : 2; Amos 4 : 4; 5 : 5, 21—23, 8 : 10.

dat het juist teruggevallen is tot de oude zonde van het andere goden nahoereren, als in de dagen der woestijnreis en der richteren¹⁰⁾. En tegelijk kondigen zij het oordeel aan: als Israël door zou gaan om zich aan vervalsing in leer en leven over te geven, zou de ijver, de toorn van den beledigden Bruidegom hen treffen. Zoals de wereld in Noachs dagen, werd Israël rijp voor het gericht¹¹⁾.

Ten aanzien van *Juda* valt in veel opzichten hetzelfde te zeggen. Ook daár openbaarde zich Satans kerkverwoestende taktiek om de grenzen weg te wissen en om den God des hemels te doen plaatsen naast de (door het volk gewilde) goden van het land of de (door de koningen ingevoerde) goden van het buitenland. Hoe hebben de grote profeten tegen deze zonden getoornd! „Zult gij . . . baäl roken, en andere goden nawandelen, die gij niet kent (waarmede gij niet in een verbondsverhouding staat), en dan komen en staan voor Mijn aangezicht in dit huis dat naar Mijn naam genoemd is, en zeggen: Wij zijn verlost om al deze gruwelen te doen?”¹²⁾

Wanneer het oordeel al rommelend nadert en de eerste deportatie al heeft plaats gehad, ziet Ezechiël vanuit zijn oord van ballingschap de gruwelen in de jerusalemse tempel. Hoe vreselijk blijkt deze verontreinigd te zijn door de syncretistische geest. Want behalve Jahwe kon men daar ook nog vele andere goden dienen. Of beter gezegd: in de dienst van Jahwe waren andere religies van oud-kanaänietische of buitenlandse makelij *ingeschakeld*. Allereerst stond er bij de poort waardoor de offerdieren naar het altaar des HEEREN gebracht werden een beeld van de hartstocht, gewijd aan de baäl- of astartedienst. Bij de tempelreiniging door den reformatorischen koning Josia was het astartebeeld uit Gods huis verwijderd^{12a)}, maar blijkbaar was men sindsdien in Jerusalem ruimer gaan denken, had „begrip” getoond voor degenen die naast de dienst aan Jahwe de „volkse” baäl- en astartecultus wilden hooghouden. En zo was deze vuige afgoderij geïncorporeerd in de officiële tempeldienst¹³⁾. De dienst des HEEREN had daarmede een „kanaänietisch gelaat” gekregen, de tempelbezoekers werden bij de altaarpoort reeds voor

10) Hosea 9: 9, 10; 10: 9.

11) Amos 8: 1—3.

12) Jeremia 7: 9, 10.

12a) 2 Kon. 23: 4; verg. 2 Kron. 33: 7, 15.

13) Ez. 8: 3.

een paradox geplaatst: golden de offers den onzichtbaren Jahwe of het zichtbare symbool van de zinnelust? Niemand verwachtte de oplossing van deze vraag. Het „ja” van baäl en astarte tegen de zonde en het „neen” van Jahwe waren tot een hogere eenheid gebracht, die boven de geborneerde tegenstellingen uitging. De baälisering van de dienst des HEEREN was hiermede ten top gevoerd ¹⁴). Wat vroeger een illegitieme plaats innam, werd nu door de opname in de tempeldienst als wettig gesanctioneerd. Maar nog was het 't einde niet. Naast deze ouderwetse oud-vaderlandse vorm had men een meer moderne, uit *Babel* geïmporteerde vorm ingevoerd, een soort neo-baälisme dus. Het betrof hier de Tammoez-cultus ¹⁵). Deze dienst was gewijd aan den korengod, den geliefde van Istar-Astarte, die in de oogst sterven moet, maar in het voorjaar veel vrucht draagt; een religie dus, die een lijdenden en stervenden god kende, die ook zijn „pasen” en „pinksteren” had. Deze dienst wilde

14) Dr A. Noordtzi, Ezechiël, Kampen, 1932, blz. 98.

15) In de tijd der patriarchen werd reeds in de Eufraat-Tigris-vlakte de god Damoezi (= Tammoez) als god van de vruchtbaarheid vereerd. Wanneer het koren geoogst werd en de zengende zomerzon alle vegetatie onmogelijk maakte, werd zijn sterven en nederdaling in de onderwereld in liturgische zangen beweed, opdat hij straks in het voorjaar weer zou opstaan en naar de aarde terugkeren, levenskracht en vruchtbaarheid meevoerende. Tammoez werd steeds in verband gebracht met de godin Istar (= Astarte). Zijn cultus gaf tot grote uitpattingen aanleiding. De verering van een stervenden en opstaanden vegetatie-god kwam ook in Egypte voor (Osiris en zijn zuster Isis), en werd in de tijd van het hellenisme door de mysteriën algemeen (Attis en Cybele (of Astarte)-mysteriën; Adonis (= Tammoez) en Afrodite-Venus (= Astarte) -cultus). Het is duidelijk, dat al deze religies, ondanks het spreken over een opstanding na drie dagen, enz., niets met het evangelie in Oud en Nieuw Testament gemeen hadden, omdat ze enkel spraken van een herhaalde opstanding der natuur, daarvan alle heil verwachtten, en deze door *eigen* krachten (passie-muziek!) probeerden te verwezenlijken. Dr N. Söderblom legt echter verband tussen Goede Vrijdag (Wir setzen uns mit Thränen nieder) en de babylonische, hellenistische, germaanse (Balder!) mythen over lijdende goden. Christus is de vervulling, volgens hem, van al deze mythische verlangens en voorgevoelens, ja, vreemd genoeg, zelfs van de ceremoniële klachten, die de afvallige vrouwen, volgens Ezechiël 8, met schreien en misbaar bij de tempel te Jeruzalem deden opgaan voor Tammuz. De romeinse soldaten duiden een *innerlijke samenhang* aan, toen zij Pilatus' gevangene als een soort van lentekoning spottend bekleedden met mantel en kroon (De ware Broederschap, blz. 134). De consequentie van deze woorden van Söderblom is, dat de verbondsverlating van de Tammuz-aanbidsters feitelijk géén *afval* was, maar *vertolking* van heilige messiaanse gedachten.

men zeker niet missen, want behalve, dat er hoge, messiaanse gedachten in vertolkt werden (zij het dan dat in de mythen van deze natuurdienst niet over een opstanding eens voor goed, maar over een cyclische herhaling ervan gesproken werd), gaf deze cultus óók een grote plaats aan het gevoelsleven van de vrouw. Werd het manco, dat de israëlietische religie vertoonde, hierdoor niet aanmerkelijk aangevuld? Zo kwam het, dat Ezechiël op de binnenplaats van de tempel vrouwen zag, die den Tammoez beweedden ¹⁶⁾. Maar hij zag nog meer gruwelen. Want behalve, dat voor de bij de kleine luyden van stad en platteland zo populaire pseudo-religies een plaats ingeruimd was, konden ook de aristocraten er hun religieuze gevoelens bevredigen. In een der tempelcellen waren zeventig oudsten in het schemerig duister bezig om met wierook aan allerlei op de wand aangebrachte fresco-figuren van dieren een geheimzinnige hulde te brengen. De leidende figuren in Jerusalem waren nogal geporteerd voor een pro-egyptische politiek, en daarom is het waarschijnlijk, dat hier in een soort mysteriëndienst volgens *egyptisch* gebruik goddelijke incarnaties zoals de Apis-stier, de heilige kat, ibis, kikvors, mestkever en jakhals werden aanbeden. De „voorganger” bij deze sanhedristische house-party was nota bene de zoon van den reformator Safan ¹⁷⁾. Met de met hem bevriende élite was hij, lettend op „de tekenen der tijden”, tot de conclusie gekomen, dat Jahwe het land verlaten had, dat het „Gebot der Stunde” een andere vorm van religie eiste en dat het geraten was zich aan te sluiten bij de eredienst der grote mogendheden. Uiteraard kozen niet allen de mystieke vorm. Ezechiël zag vijf en twintig andere oudsten ¹⁸⁾ bezig om met hun rug naar de tempel en hun aangezicht naar het oosten de boven de Olijfberg opkomende zon te aanbidden, alsoo ook hierin de Grote Twee, *Babylonië* en *Egypte* in hun godsdienstige verering volgende ¹⁹⁾. Het was den satan dus gelukt de

16) Ez. 8 : 14.

17) 2 Kon. 22 : 3 e.v.; 2 Kron. 34 : 8 e.v. Een andere zoon van Safan was Ahikam, 2 Kon. 22 : 12 e.v.; Jer. 26 : 24; 36 : 10, 21; 40 : 5.

18) Uit Ez. 9 : 6 blijkt dat het ook hier weer Israëls *leiders* waren.

19) Ez. 8 : 16. Koning Josia verwijderde de aan den *babylonischen* zonnegod Sjamasj gewijde zonnewagen en zonnepaarden uit de tempel (2 Kon. 23 : 11). De meeste exegeten veronderstellen doorgaans dat deze cultus na hem weer ingevoerd is. Tevens dient echter bedacht te worden, dat ook in *Egypte* de verering van de zonnegod (symbool van het, zich telkens vernieuwende leven) een grote plaats innam. De faraonen noemden zich „zoon van Ré”,

tempeldienst radicaal te vervalsen. In plaats van de exclusieve plaats te zijn voor de dienst aan Jahwe, was 's HEEREN huis tot een soort pantheon geworden, een internationaal centrum waar alle „takken” van religie uit de gehele wereld aanwezig waren ²⁰⁾. Mannen en vrouwen, conservatieven en „progressieve jongeren”, mystici en formalisten, aanhangers van een pro-babylonische of een pro-egyptische politiek konden er terecht. Voor elck wat wils. „Horizontaal bezien” waren al die religies vijanden van elkaar: antithese. Wat gemeenschap had Jahwe met Baäl? En de Apis-stier met Tammuz? Maar nochtans was er geen polemiek, maar vrede: op de basis van het éne tempelcomplex waren alle *interpretaties* over „de godheid” toegelaten; ieder mocht „nach seiner Fasson selig werden” en „het Heilige” dienen.

De triumpf van satan vóór de ballingschap is het gevolg geweest van zijn aanval op het Woord, dat door de ware profeten gebracht werd. Dank zij valse profeten, die maar irenisch „vrede, vrede” riepen, gingen de gewetens dicht. Ontzaglijk brééd was Jerusaleem; alle cultusvormen waren er welkom. Alleen profeten des HEEREN doodde het. En zó werden de gerusten te Sion rijp voor het gericht, evenals destijds hun noordelijke broeders, de verzekerden op de berg van Samaria. Het oordeel begon bij het huis Gods, dáár waar de synthese haar hoogtepunt bereikte ²¹⁾. Slechts een „rest” bleef over ²²⁾. En juist die rest had *na de ballingschap* weer de zwaarste aanvallen te doorstaan. Wél was er door de oordelen een verootmoediging gekomen, een leven uit de wet, de heilige leer van Israël. Doch in het Kanaän, waar de ballingen terugkeerden, waren alom satanische strikken gespannen. Een mengbevolking van overgebleven joden en buitenlandse kolonisten, de zogenaamde samaritanen, woonde er immers, die een grote bedreiging voor de kerk uit die dagen vormde. Dat „volk des lands” diende immers Jahwe, had eigen priesters en heiligdommen ²³⁾ en meende de oudste brie-

den zonnegod. Ook de bekende sfinx (in het egyptisch met (scheppend) woord, lagos, betiteld) is een symbool van het zonneleven. Het is mogelijk, dat sympathie voor Egypte in de jerusalemse hofkringen de importering van de zonnecultus bevorderde.

20) Ez. 8 : 17.

21) Ez. 9 : 6. Vergelijk 1 Petr. 4 : 17!

22) Ez. 9 : 4 e.v.

23) 2 Kon. 17 : 24 e.v.

ven te hebben ²⁴⁾). Weliswaar vereerden zij ook hun afgoden en dienden zij den HEERE door de oude hoogtendienst te Bethel en elders weer in praktijk te brengen. Maar nochtans kostte het den teruggekeerden veel geloofsmoed om hen, toen zij samenwerking voorstelden en een schema voor een kerkunie aanboden, af te wijzen. Want hadden de profeten niet zulk een eenheid voorspeld? ²⁵⁾ Hadden zij niet met „de samaritanen” één Jahwe, één wet van Mozes, en dus eigenlijk ook één „geloof”? Was het wel verantwoord, „gezien de moeilijke tijd en eigen klein getal”, coöperatie af te slaan en zo een blijvende antithese te riskeren? Ezra en Nehemia antwoordden op dit vredesoffensief met een radicaal *neen*, aangezien „de samaritanen” naast Jahwe *andere* autoriteiten duldden en dus eenheid met hen nooit de door de profeten voorspelde eenheid kon zijn. Maar daarom juist bleef satan met zijn kerkondermijndend werk doorgaan. Als in de dagen van Noach pogde hij de kerk via gemengde huwelijken op te lossen. Juda was er zó ver van verwijderd om den filistijn op de schouder te vliegen, dat er reeds kinderen asdodietisch spraken ²⁵⁾. En als in de dagen van Jeremia poogden valse profeten de handen slap te maken ²⁶⁾.

En zo zijn des duivels aanvallen doorgedaan tegen de kerk: de draak stond in de dagen na de terugkeer uit de ballingschap met opengesperde muil voor de vrouw (de kerk), die het kindeke (den Messias) baren zou. Weliswaar verdween langzamerhand in Israël de zucht om de oude afgodsbeelden te vereren en vormden de joden hoe langer hoe meer een compacte groep, die zich zelfbewust van de andere volken onderscheidde en grimmig weerstand bood tegen syriër of romein. Maar nu de afgodsbeelden van hout en steen geen verleiding opleverden, begon satan met afgoden uit het rijk der gedachten de kerk te verlokken om af te buigen van

24) Ezra 4 : 2.

25) Wij denken hier b.v. aan de nogal eens geciteerde tekst uit Jesaja 11 : 13 en 14, waar sprake is van het messiaanse vrederijk waarin Efraim en Juda, van onderlinge naijver verlost den filistijn op de schouder zullen vliegen en Edom, Ammon, Moab zullen aanvallen. Op te merken valt overigens dat „de samaritanen” zich juist met asdodieten (filistijnen), ammonieten, enz. later tegen Juda allieerden.

26) Neh. 6 : 10—14 beschrijft, hoe een valse joodse profeet Nehemia wilde verlokken tot *desertie* (verlaten van zijn strategische post; verg. 4 : 23) en *sabotage* van de tempelwetten (betreden van het heilige der heiligen, omdat nood zogenaamd wet breekt). Zie ook de *belofte* in Zach. 13 : 2—6; 14 : 21.

het door Gods Woord gewezen pad. Oefende, daar Israël tijdens de ballingschap veel van de *kindsheid* had afgelegd en de *volwassenheid* naderde, de naïeve *kanaänietische* geest geen bekering meer uit, anders was het gesteld met de *hellenistische, griekse!* Sinds Alexander de Grote door zijn veroveringsoorlogen imperator over oost en west geworden was, begon een groot proces van vermeniging en éénwording, dat nog tot op heden zijn invloed in sterke mate doet gelden. Alexander, de leerling van den filosoof Aristoteles, stichtte een rijk, dat vrijwel de gehele, destijds bekende, bewoonde wereld, *oecumene* geheten, beheerste. Welbewust streefde hij ernaar om oost en west tot een grote synthese te verbinden en alle middelen greep hij daartoe aan. Allereerst het „gemengde huwelijk”: zijn soldaten deed hij oosterse vrouwen huwen. Verder culturele, maar ook vooral religieuze uitwisseling van gedachten. Eén wereldcultuur, één wereldreligie moest er komen. Het grieks werd wereldtaal (het z.g. *koinè*). Reizende filosofen maakten door hun „evangelisatie-campagnes” de griekse platonische, sceptische of stoïsche filosofie populair in het oosten. Bovenal werd de religie als een pijler van de nieuwe samenleving „ontdekt”. Hoewel sceptische filosofen het geloof in de godenverhaaltjes door hun vlijmscherpe critiek ondermijnd hadden, vond men weer andere wegen om de oude religies tot bloei te brengen en te populariseren. Allereerst werd de *koningsmystiek* ingevoerd. De vorsten werden tot *incarnaties* van de oude goden uitgeroepen. Alexander liet zich goddelijke eer bewijzen in het oosten ²⁷⁾. Zijn opvolgers in Egypte en Syrië deden desgelijks. En de romeinse keizers zijn hen in het westen hierin nagevolgd ²⁸⁾. De heersers heetten voortaan „heiland” en „redder”. Waren zij niet de schenkers van een Gouden Eeuw aan de ganse oecumene? Voorts wist men door vernuftige allegorie de oude mythen te verklaren als zinvolle verhalen, die „geestelijk” moesten opgevat worden en zo de weg wezen om „verlossing”, „bevrijding” te verkrijgen van de angsten, waardoor de wereld in die dagen gepijnigd werd. Natuurlijk, *horizontaal* gezien waren de godenverhalen onbeholpen sprookjes; het vroegere ontzag voor de goden was verdwenen. Maar, *verticaal bezien* hadden ze een diepere

27) In Egypte liet hij zich zoon van *Ammon* noemen (incarnatie van *Horus*).

Ook *Ammon* was een zonnegod, dus een „stervende en opstaande god”.

28) Zie ook Hand. 12: 20—32.

betekenis. „Im Augenblick” kon men, door mystieke ervaring geleid, ontdekken, dat zij de zin van het leven verklaarden en de weg naar de vergoddelijking en verlossing wezen. Dank zij het uitgebreide wereldverkeer, de éne wereldtaal²⁹⁾, het cultureel apparaat van scholen³⁰⁾, gymnasia en theaters³¹⁾, waarmede het hellenisme de gehele wereld omspande, vielen niet alleen al meer de scheidsmuren tussen de volken, maar ook die tussen de religies. Vroeger was er een verachtelijk neerzien van den griek op den „barbaar”. Maar thans ging men „de waarde van de menselijke persoonlijkheid” ontdekken. Waren niet allen eigenlijk burgers van de éne hellenistische staat (polis)? Tegelijk met de nationale muren vielen zo ook de „kerkmuren”: *de gelijkshakeling van de religies begon*. Is het eigenlijk niet zo, aldus sprak weldra de publieke opinie, dat het in wezen *dezelfde* goden zijn, die slechts onder verschillende naam bij de volken geëerd worden? Wat onderscheid was er eigenlijk tussen den syrischen oppergod Baäl, den grieksen Zeus, den romeinsen Jupiter? Zo kwam men weldra tot „intercommunie” tussen de verschillende religies of tot een volledige „unie”. In elk geval was men steeds bereid om elkaar „over de kerkmuren heen” de hand toe te steken volgens de cosmopolietische wetten van hoffelijkheid, oecumenische tolerantie en erkenning der pluriformiteit³²⁾. Wanneer we hier nog bijvoegen, dat het hellenisme als universalistische humanistische beweging sterk opkwam voor „de rechten van den mens” en pleitte voor de rechten van slaven en vrouwen, be-

29) Verg. Hand. 14 : 11. De lycaoniërs konden dus óók grieks spreken.

30) Verg. Hand. 19 : 9.

31) Verg. Hand. 19 : 29.

32) Apuleius beschrijft een epifanie (verschijning) van Isis, waarin deze aldus spreekt: „Ik, de moeder der natuur, . . . wier enige godheid *hecl de wereld* aanbidt, onder *veelvormige* gedaante met *allerlei* riten, onder *veelvoudige* naam. Enerzijds noemen de Phrygiërs, het oudste mensenras, mij „Moeder der goden van Pessinus”, anderzijds de autochthone Atheners „de Cecropische Minerva”; de op zee dobberende Cypriërs noemen mij „Venus van Paphos”, de pijldragende Cretensen „Diana Dictyna”, de drietalige Siciliërs „Stygische Proserpina”, de bewoners van Eleusis „de aloude godin Ceres”, sommigen Juno, anderen „Bellona”, dezen „Hecate”, genen „Nemesis”, en de Ethiopiërs en Afrikanen, die door de opgaande stralen van den pasgeboren zonnegod beschenen worden en de Egyptenaren, veelvermogen door hun oeroude wijsheid, vereren mij en noemen mij met de daarbij komende plechtigheden bij mijn waren naam „Koningin Isis.” (De Godsdiensten der Wereld, I, Amsterdam, 1941, blz. 118; cursivering van ons.) De leer der pluriformiteit der religie blijkt de oecumenische visie te bevorderen.

seffen we welk een grote macht het uitoefende in de wereld van die dagen. We gaan dan echter ook inzien welk een dodelijk gevaar dit humanistisch vereffeningsproces betekende voor het volk Israël, dat zich krachtens goddelijk mandaat niet mocht laten gelijkschakelen door welke oecumenische beweging ook, hetzij deze de signatuur van Babel of Perzië, Egypte of Griekenland droeg. Reeds de profeet *Daniël* voorspelde, dat „*de vorst van Griekenland*”, dat is het door den duivel gebruikte *hellenisme*, velen uit het oude bondsvolk zou doen afvallen en coquetteren met de „geest der eeuw”³³).

Versloegen dan ook de Maccabeën in fiere onverdraagzaamheid hun duizenden, de „vorst van Griekenland” versloeg onder de joden zijn tienduizenden. De maccabese geloofsstrijd verzandde tenslotte in het door en door verwereldlijkte en verpolitiekte régime der Hasmoneën. De partij van de farizeën (afgescheidenen, heiligen), hoezeer ook gekant tegen allerlei hellenistische vrijzinnigheid, predikte de verdienstelijkheid van de onderhouding der wet; een evangelie dus, dat in de grond niets verschilde van het hellenistische *evangelie van den mens*. Bracht de *farizeër* met zijn wetsonderhouding³⁴) eigenlijk niet net als de stoïsche filosoof een soort, van succes verzekerde, „levenskunst” in praktijk? En getuigden de dorre, scholastische verhandelingen over de wetten bij de vereerde *rabbijnen*³⁵) niet van een overschatting en vergoddelijking van wetenschap en verstand, zoals deze juist bij de *grieken* werd aangetroffen? En betrof dit nog het — zij het versteende — „orthodoxe” deel der joden, daarnaast was een grote vrijzinnige groep, die niets liever wilde dan de cultuur van haar tijd zoveel mogelijk in zich opnemen. In Palestina werd deze vertegenwoordigd door de *sadduceën*. Zij behoorden voornamelijk tot de oude aristocratische priestergeslachten. Als echte „hoogkerkelijke” liberalen waren ze zeer gesteld op de instandhouding van de ambten en de liturgische tradities. Daarom erkenden ze de vijf boeken van Mozes als canonisch. Maar als typische „hoogkerkelijken” schoven ze het profetische Woord op de achtergrond en wilden het niet als gezaghebbend erkennen. De profetieën, die spraken van opstanding, messiaanse heerschappij en gericht, konden in hun ogen geen genade vinden. Daarmede werd

33) Dan. 10 : 20; 11 : 32. Verg. ook 8 : 9—14; 9 : 24—27.

34) Verg. Lukas 18 : 11, 12, 21; Rom. 3 : 17 e.v.

35) Verg. Matth. 15 : 1 e.v.; 23 : 13 e.v.

de rust onder het volk maar in gevaar gebracht, en tegelijk ook hun eigen invloedrijke, winstgevende positie. De sadduceën waren het echte type van mondaine verpolitiekte kerkvorsten, die in de kerkhistorie steeds door satan gebruikt zijn om de kerk te vervalsen, los te maken van haar verleden en toekomst, te doen hoereren met de wereld en de profetie binnen haar muren te doden ³⁶).

En dan de joden in het buitenland, in de *diaspora* (verstrooiing)! Sinds de babylonische ballingschap was de jood cosmopolitisch geworden. Slechts een kleine groep trok naar het land der vaderen terug. Maar weldra ontstonden overal langs de Middellandse Zee joodse kolonies. Joodse handelsondernemingen en banken werden gesticht. Begrijpelijkerwijze had dit, vooral in de hogere joodse standen, een verslappende uitwerking. O zeker, men gaf jaarlijks zijn halve sikkil voor de tempelbelasting; en indien mogelijk trok men ter gelegenheid van de grote feesten op naar Jerusalem. Er was geen sprake van dat men zijn „geloof” prijs gaf. Integendeel, men was in de diaspora zeer missionair werkzaam en maakte vele proselieten. Maar de diaspora-jood moest van de handhaving der anti these in streng-orthodoxe zin niets hebben. Hij wilde niet bij de „preciezen”, maar bij de „rekkelijken” behoren. Waren er niet uitnemende gedachten in de griekse filosofie? ³⁷) Hoe kon men proselieten winnen, als men voor het heidendom niet „open” stond met een „bewogen” hart, doch een absolutistisch negatief standpunt innam? Had men in de diaspora tòch al niet een moeilijke positie als jood tussen de antisemitische progroms? Was het niet onverantwoord om het strenge jodendom met zijn afstotende theologische felheid te importeren in het buitenland? Het gevolg van deze overwegingen was, dat het diaspora-jodendom zich niet *tegenover* het heidendom plaatste (antithese), maar zich feitelijk als de *vervulling* van het heidendom aankondigde (synthese). Met gebruikmaking van de vergeestelijkende allegorie werden de voor de heidenen aanstotelijke wetten en gebeurtenissen „verklaard” als afbeeldingen van diepere, hogere werkelijkheden. Evenals de heidense filosofen home-

36) Zie b.v. 1 Sam. 2 : 12 e.v.; Hosea 4 : 6; Amos 7 : 10; Jer. 6 : 13, 14; 19 : 14 e.v. Klaagl. 4 : 13; Neh. 13 : 28; Mal. 2 : 1—9; Matth. 21 : 12 e.v.; 26 : 15, 57 e.v.; Hand. 4 : 1 e.v.; 5 : 17; 6 : 8 e.v.; 23 : 2; Openb. 17.

37) W. O. E. Oesterley, *The Jews and Judaism during the Greek Period: Background of Christianity*, Londen, 1941, blz. 20.

rische godenverhalen poogden aannemelijk te maken door „Umdeutung“ der letterlijke betekenis, gingen de joodse apologeten, Philo uit Alexandrië vooraan, evenzo de wetten van Mozes volgens deze heidense methode „interpreteren“³⁸). In plaats van een weergave van Gods heilsgeschiedenis werd Gods Woord gemaakt tot een bundel zielsgeschiedenissen, een leerboek voor een levensfilosofie. Door middel van dergelijke allegorie werd aangetoond, dat het systeem van Plato en de Stoa eigenlijk al in het Oude Testament aanwezig was. Ja, men kwam tot de stelling, dat Mozes de egyptische cultuur opgebouwd had en dat Pythagoras, Homerus, Socrates, Plato veel aan hem ontleend hadden. De op de Sinai gegeven wet was niets anders dan de ingeschapen natuurwet. De geschiedenis van de val werd van zijn beslissend karakter beroofd en „salonfähig“ gemaakt: het was de weergave van een psychologisch gebeuren, dat zich telkens kan herhalen³⁹). De patriarchen werden als ethische typen geschilderd. Op deze wijze werd de „ergernis“ van het Oude Testament verwijderd. De joodse religie diende zich aan als een hogere trap van het heidendom; de wet werd aanprezen als de bron en de juiste omschrijving van de platonische en stoïsche mystiek en filosofie. Zo kwam de synthese tussen het jodendom en het hellenisme tot stand. Want ofschoon uit nationalistische factoren nog zekere grenzen bleven bestaan, *princiepelijk* was de grens tussen kerk en wereld opgeheven, omdat de bóódschap van de oudtestamentische Schriften vervalst of prijsgegeven werd. De leer van de menselijke zielekrachten, die langs mystieke weg de verlossing van den mens tot stand brengen, hem inzicht schenken in het wezen der dingen en hem verlossen van de zondige stof, had de leer van den komenden Messias vervangen. Evenals de sadduceën op het thuisfront wisten de joden in de verstrooiing met de profetische boeken niets aan te vangen: de profetie van een ver-

38) Dr J. L. Koole, *De Joden in de verstrooiing*, Franeker, blz. 93 e.v. M. J. Lagrange, *Le Judaïsme avant Jesus-Christ*, Parijs, 1931, blz. 480 e.v.

39) De slang in het Paradijs werd verklaard als de figuurlijke aanduiding van de begeerte; de twee bomen zouden dan voorstellingen in het gedachteleven zijn, waartussen de mens kiezen moet. De paradijsrivieren zouden voorts de deugden van verstand, wijsheid, moed en rechtvaardigheid aanduiden. De „Urgeschiede“ werd aldus een „mythe“, die op een telkens zich herhalende zondeval wijst. Deze vervluchtiging der heilsgeschiedenis is verwant aan het moralistisch en exemplarisch gebruik der Schrift bij vrijzinnigen en piëtisten uit de laatste eeuwen.

lossing door den Zoon van David paste niet in hun humanistisch systeem van zelfverlossing. Daarom moet hun intensieve zendingsactie veelal als valse profetie getypeerd worden. Israël was in de wereld gezonden om een licht der heidenen te zijn en om de natiën op te roepen zich te bekeren. Maar de joodse zendingkerk in de diaspora plaatste het door den HEERE geschonken licht onder een heidense korenmaat, zodat het doofde. Voorts ging zij allerlei vonkskens van natuurlijke religie aanwijzen bij de heidense afgodendienaars, om daarna te prediken, dat al deze vonkskens ook te vinden waren in het vuur van Israëls religie. Het is smartelijk te moeten zien, hoe juist in „de volheid des tijds” de prediking van het komende Vrouwenzaad niet gehoord werd in de synagogen rond de oude wereldzee. Er werd veelal een evangelie van verlichting, „Aufklärung” gepredikt, dat ten doel had den heiden op een hoger plan te brengen, beter inzicht te schenken; een evangelie van den braven, wijzen mens en den lieven God. Wat we in de historie der kerk telkens weer moeten constateren, zien we ook hier: *uit missionaire, dus goedbedoelde, overwegingen had de kerk op het zendingsfront zich bij de wereld aangepast en de van God „gezette” vijandschap veranderd in oecumenische vrede* ⁴⁰).

Satans agressie in de apostolische tijd.

Uit het voorgaande werd wel duidelijk, dat de oecumenische eeuw van die dagen gebaseerd was op de wet van de onderlinge verdraagzaamheid. De godsdiensten van de éne Oecumene waren „verschieden wie die Wogen, eins wie das Meer”. De religie van Israël maakte in zekere zin een uitzondering. Maar de joodse intelligentsia deed reeds serieuze pogingen eredienst aannemelijk te maken bij barbaar en griek en bij hun denken aan te passen. Anders was het met de christelijke kerk. Deze wilde zich niet onder de toegelaten joodse religie gerangschikt zien; en nog minder onder de talrijke mysteriënreligies. De christenen waren van het „derde geslacht”. Een onverdraagzamer prediking was er in de gehele wereld

40) Wij aanvaardden dus in geen enkel opzicht de gedachte, dat in de heidense religie en cultuur van die dagen waardevolle elementen waren, waarbij „het christendom” aan kon knopen. Christus kwam juist in een wereld, waarin de afval een *volheid* bereikt had als in de dagen vóór de vloed.

niet te bekennen dan die over de nauwe poort, die tot verlossing leidt en de éne levende, ware Weg. Waren er niet vele wegen naar de zaligheid, die als bij een sterrit, voerden naar het éne doel: gemeenschap met de godheid? Waarom was het niet mogelijk naast domina Isis en dominus Caesar den god der christenen Dominus Jesus Christus te plaatsen? Waar haalden die hoogmoedige christenen de moed vandaan om te proclameren, dat er maar één Heer (Dominus, Kyrios) was? De mysteriën waren onderling collegiaal; de zelfde priester kon wel in dienst staan van zes verschillende goden. Waarom was de christelijke kerk zo streng, dat ze bij haar heilige maaltijden geen vereerders van „andere” mysteriën toeliet en haar leden verbood aan die daemonische offermaaltijden mee te doen? Waren er niet veelvoudige punten van overeenkomst en mogelijkheid van contact tussen de christelijke leer en eredienst en de hellenistische mysteriën en filosofieën, die een „interkerkelijk overleg” en een oecumenische hoffelijkheid billijkten? Spraken de mysteriën niet evenals de kerk over een gestorven en opstaanden heiland? Had de hellenistische wereld niet evenzeer als het christendom belangstelling voor de ethiek en het „geestelijk leven”? ⁴¹⁾

Het Nieuwe Testament laat ons helder zien, *waarom* de apostolische kerk in de Verenigde Staten rondom de Middellandse Zee zulk een onverdraagzame boodschap predikte. Zij was de wettige opvolgster van de kerk van het oude verbond, die óók geroepen was geweest tegenover alle aanlokkelijke afgoderij vast te houden, dat Jahwe een enig HEERE is, Die alléén aanbeden wil zijn ⁴²⁾. Christus had haar niet opgedragen aan de heidenen hógere kennis, gnosis, mede te delen, om zo het heidendom tot vervulling te brengen en het verlichting, Aufklärung te schenken, maar om het tot BEKERING, tot radicale ommekeer te brengen! De kerk bracht geen prediking, die wat „meer” was dan de boodschap der pseudo-religies; zij predikte een evangelie, dat tegenovergesteld was aan de evangeliën-van-verlossing, die alom verkondigd werden. Zou de kerk zich in hebben laten lijven in de eenheidsbeweging van die dagen, dan had zij haar boodschap prijs gegeven, dan had ze net als het jodendom van die dagen een cultuurfilosofie voor de hogere

41) S. Angus, *The Mystery-Religions and Christianity*, Londen, 1928, blz. 271 e.v.

42) Deut. 6: 4 e.v., het bekende „Sjema”; verg. Jac. 2: 19.

kringen der hellenistische wereld gebracht, niet de ENIGE mogelijkheid tot redding: bekéert ul Als Paulus het gevolg van zijn zendingsprediking bij de thessalonicensen weergeeft, dan schrijft hij, dat zij tot God bekeerd zijn, na zich *afgewend* te hebben van de afgoden, om te dienen God, den *levenden* en *waarachtigen*, en Zijn Zoon uit de hemelen te verwachten, die Hij uit de doden heeft opgewekt: Jezus, Die ons verlost van de komende toorn ⁴³). In elk van Paulus' woorden klinkt de polemiek tegen het heidendom door: de afgoden waren *dode* en *leugenachtige* goden, waar men zich slechts van kan *afwenden*. De lijn van de profeten is zo zuiver doorgetrokken! Er is geen sprake van enige „waardering” in het Nieuwe Testament voor het heidens afvallig denken. Integendeel! Scherp wordt naar voren gebracht de onverzoenlijke klove tussen de wereldse wijsheid, die de verlossing opbouwt vanuit den mens, en de goddelijke evangelische wijsheid, die den Gekruisten Christus als DEN ENIGEN VERLOSSER roemt. En ja, met deze boodschap is eigenlijk alles bij de intellectuele joden en grieken, die wel een soort theosophische filosofie verlangen maar geen oproep tot bekering, bedorven ⁴⁴). Het zij zo. „Wij prediken een gekruisigden Christus, voor joden een aanstoot, voor heidenen een dwaasheid, maar voor hen, die geroepen zijn, joden zowel als grieken: Christus de Kracht Gods en de Wijsheid Gods” ⁴⁵). De zending Paulus denkt er niet aan zijn evangelie te laten verwateren om aan invloed te winnen. Wanneer de Corinthiërs heimwee hebben naar de „vleespotten” van hun heidens verleden en zij nog gaarne meelevan met de religieuze vakverenigingen, waarvan ze jaar en dag lid waren, zegt Paulus niet: Gaat maar dankbaar gebruik maken van die gilden en verstevigt de banden die ge nog hebt met het gezelschapsleven. Vermijdt het isolement. En behoudt zo de gelegenheid om krachtens uw „apostolaat” onder uw volksgenoten te kunnen „getuigen”. Neen, hij wijst juist op het dodelijke gevaar voor de kerk, dat er ligt in een verdoezeling van de antithese ⁴⁶). „Daarom dan, mijn geliefden, ontvlucht de afgoderij!” ⁴⁷) Die zinloze afgoderij is eigen-

43) 1 Thess. 1 : 9, 10.

44) 1 Cor. 1 : 18 e.v.

45) 1 Cor. 1 : 23, 24.

46) 1 Cor. 9 : 24—10 : 1.

47) 1 Cor. 10 : 14.

lijk duivelendienst ⁴⁸⁾). Wie kiest voor de afvallige heidense cultuur heeft dus zo gekozen vóór den groten tegenspeler Gods, den Satan. En — staande op de schouders der profeten — verwijst Paulus naar de kerk in het Oude Testament. Hoe heeft zij afgehoereerd. Hoe is het oordeel Gods over haar gekomen! ⁴⁹⁾). En ja, nu zijn er wel, die zeggen: dit is een *eng* standpunt. Maar — aldus Paulus — de christenen, die niet open staan voor het geïnspireerd apostolisch woord, *die* zijn enghartig! Waarachtige, christelijke *breedheid* en *ruimheid* bestaat hierin, dat men, evenals de getrouwe kerk uit het oude verbond, het oor leent aan profeten en apostelen en de knieën niet buigt voor den ijdel Baäl of Belial ⁵⁰⁾). Geeft daarom, met waarachtige christelijke, katholieke breedheid plaats aan het apostolisch vermaan ⁵¹⁾). En schuwt het compromis met de wereld. Wat voor *koinonia*, intercommunie, bestaat er tussen licht en duisternis? En hoe kan er een welluidende symfonie opklinken als Christus èn Belial samen hun psalmen gaan zingen? En mag de nieuwtestamentische verbondsgemeente in de zonde van Jerobeam, Achaz en Manasse vallen, door in de tempel des HEEREN idolen op te richten? ⁵²⁾ Is de gemeente zelf niet een tempel Gods? Biedt haar tempelvloer een gemeenschappelijke basis voor „kerk” en „wereld”? Klemt in het nieuwe verbond niet des te sterker de apostolische eis zich af te scheiden van de babylonische wereld en te jagen naar de waarachtige heiligmaking? ⁵³⁾ Staat het niet-handhaven van de grenzen tussen kerk en wereld, uit welke motieven dan ook, niet gelijk aan: God verzoeken? Wie staat, zie toe, dat hij niet valle! ⁵⁴⁾ Alzo was Paulus' *zendings*-prediking. De andere apostelen lieten een dergelijk klaar geluid horen ⁵⁵⁾).

En deze „rechtlijnige” prediking viel de satan nu met alle kracht en list aan. Want hij haat de antithese en het scherpe Woord. We zien hem telkens daar, waar het evangelie voor het eerst gepredikt

48) 1 Cor. 10 : 20, verg. Lev. 17 : 7, Deut. 32 : 17.

49) 1 Cor. 10 : 1 e.v.

50) 2 Cor. 6 : 12; 7 : 2.

51) 2 Cor. 6 : 11—7 : 2.

52) 2 Cor. 6 : 14 e.v. Verg. Richt. 8 : 24 e.v.; 17; 1 Kon. 13 : 26; 2 Kon. 16 : 12 e.v.; 21 : 4; 23 : 6, 11; Ez. 8 (!).

53) 2 Cor. 6 : 17 en 1 Cor. 10 : 11 en 12. Verg. Gen. 19 : 12 e.v.; Jes. 48 : 20, 52 : 11 e.v.; Jer. 51 : 6, 9, 45; Zach. 2 : 6 e.v.; Openb. 18 : 4.

54) 1 Cor. 10 : 12 en 13. Verg. Matth. 4 : 7 en Openb. 2 : 20—24.

55) Zie b.v. Jac. 4 : 4 e.v.; 1 Petr. 1 : 13 e.v.; 1 Joh. 2 : 15 e.v.; 3 : 1 e.v.

wordt, om op geraffineerde wijze tussen het goede zaad het onkruid te zaaien. Toen het evangelie in Samaria gepredikt werd — in het verleden sinds Jerobeams dagen steeds het gebied waar het syncretisme welig tierde! — gebruikte hij Simon de Tovenaar om te pogen de samaritaanse kerk te verwarren in gnostische, theosofische strikken⁵⁶). En de komst van de apostelen was nodig om hem te ontmaskeren en de vermenging, die hij tot stand wilde brengen, tussen Heiligen Geest en heidense mystieke extase, te brandmerken als giftige afgoderij, die met uitbanning uit de verbondskring moest bestraft⁵⁷). En hoe was de satan in Lystra present! Gedachtig aan een oude mythe, die sprak over een bezoek der goden in menselijke gestalte, hielden de lycaoniërs Paulus voor een incarnatie van Zeus en Barnabas voor een vleesgeworden Hermes. Hoe verleidelijk het ook was voor de apostelen om deze heidense interpretatie van het evangelie voorlopig te accepteren — zij hielden hun ambtelijke boodschap zuiver door de ter hunner ere geënsconneerde offerhandeling een beliafsdaad, een „ijdel bedrijf” te noemen⁵⁸). Een dergelijke valstrik was bij de invasie van het evangelie in Europa opgesteld. Te Philippi liep een meisje Paulus en de zijnen elke sabbath achterna met de propagandistische uitroep: „Deze mensen zijn slaven van den allerhoogsten god, die u een weg tot verlossing verkondigen!”⁵⁹) Was dit niet een bewijs, dat Europa een grote

56) Hand. 8:4 e.v. Simon Magus werd dank zij zijn toverkracht de Grote Kracht Gods genoemd (8:10). Hij wilde de kracht, die hij meende te bezitten verbinden met de grote krachten, die hij na zijn doop zag (8:13, 17, 18). De zonde van Simon was niet maar het willen kopen van geestelijke gaven met geld (simonie), maar het totaal miskennen van Christus' algenoegzame verlossing door met gebruikmaking van Diens messiaanse gaven zijn eigen pseudo-messiaanse kundigheden te willen verkrijgen.

57) Hand. 8:23; verg. Deut. 29:18 (ook aangehaald in Hebr. 12:15!). De tekst uit Deut. spreekt van afgodendienaars onder het verbondsvolk, die ondanks hun gesust geweten door des HEEREN verbondswraak bedreigd worden. Zij zullen uit de stammen Israëls door den HEERE uitgebannen worden. De zinspeling van Petrus op deze tekst was dus zeer correct (het N.T. citeert nooit op-de-klank-af!): Simon was door de doop in de verbondskring opgenomen (v.g. Ezau, Hebr. 12:15).

58) Hand. 14:8 e.v., verg. 1 Cor. 19 e.v.

59) Hand. 16:16 e.v. Volgens de grondtekst had het meisje een python-geest. De *python* was volgens de sage de slang, die het orakel te Delphi bewaakte en die door Apollo verslagen werd. De priesteres van het delphische orakel heette daarom de *pythia*. Op een met slangenhuid onwonden drievoet boven een dampen uitwasemende kloof gezeten, liet ze zich in extase

mate van *gastvrijheid voor vreemde godheden* aan de dag legde en ook den Christus van Paulus hierin wilde laten delen? ⁶⁰⁾ Inderdaad! Maar deze gastvrijheid was juist een dodelijk gevaar voor het christendom, want dit wil niet als g st aanzitten aan de gemeenschappelijke tafel met andere religies, maar het wil als  nige religie h ersens. Er werden in die tijd v le goden betiteld met *Theos Hypsistos*, Allerhoogste God: Ba l, Attis, Sabasios, Zeus. En het begrip „verlossing” kende men ook: verlossing door mystiek, magie, menselijke kracht. Met brandende ijver zocht men telkens nieuwe wegen, die naar verlossing voerden. Het bezeten meisje riep daarom: ziedaar, predikers van EEN nieuwe heilsweg ⁶¹⁾; ’n nieuwe methode om den allerhoogsten internationalen god te vinden en zich door hem van alle bindingen te laten verlossen. Het westen zou gaarne de christelijke „stroming” opgenomen hebben onder de andere stromingen van de oecumenische religieuze zee. Werden Christus en Apollo beiden niet „verlossers” genoemd, spraken ze niet beiden door orakels en gelukspredikers? Indien Christus Paulus niet publiek zich had doen uitspreken, dan zou Christus als collega van Apollo stilzwijgend aanvaard zijn, dan was Christus opgenomen in het europees pantheon. Dan zou het ook voortaan onjuist geweest zijn Hem te noemen DE Weg en DE Waarheid en HET Leven. Dan was de prediking der kerk gelijkgeschakeld met andere westerse waarheden en wegen.

We vatten samen: bij de zegetocht van het evangelie in de apostolische tijd zien we satan dezelfde strikken spannen als in de oudtestamentische periode. De oude slang blijkt  en doel te hebben: *de kerk te doen huwen met de wereld, terwijl een „religieuze” vorm behouden blijft.*

De verleiding in de „laatste dagen”.

Al is Gods Woord geen boek, waar alle feiten van de nieuwtestamentische kerkgeschiedenis van te voren uit af te lezen zijn, toch worden daarin wel de grote lijnen aangegeven, waarlangs de

brengen en „profeteerde” dan. De slavin in Philippi was dus als waarzegster (buikspreekster?) een soort profetes van Apollo: het „orakel” van Philippi.

60) Deze gastvrijheid werd door de grieken *th oxenia* genoemd.

61) De Statenvertaling en de vertaling van het Bijbelgenootschap hebben in Hand. 16 : 17: *den weg*. De grondtekst heeft echter *geen* lidwoord.

historie der kerk zich tot Christus' wederkomst zal ontwikkelen. Met grote nadruk waarschuwt het Nieuwe Testament voor de aanval van satan, die door zal gaan, binnen en buiten de kerk. Er zullen vele valse profeten opstaan en velen verleiden⁶²). Er zullen wolven in de schaapskooi inbreken, die de kudde niet sparen zullen, ja uit het midden der gemeente zullen dwaalleraars opstaan⁶³). Er komt een tijdstip, een kairos, dat men de gezonde leer niet verdragen, maar, omdat men gaarne gestreeld wordt, leraars volgens eigen smaak bijeengaren, het oor van de waarheid afkeren en zich wenden zal tot de heidense mythen⁶⁴). Kortom, in „de laatste dagen”, die sinds de uitstorting des Geestes aangevangen zijn⁶⁵), zullen zware tijden komen⁶⁶). Het profetische boek Openbaring schildert in felle kleuren deze, voor de kerk zo donkere tijden van afval.

Door Christus' hemelvaart is immers de oude strijd tussen vrouwenzaad en slangenzaad in een verscherpt stadium gekomen. Aan satan zijn zijn rechten, die hij nog in de hemel had, ontnomen en hij is ter aarde geworpen⁶⁷). Maar juist daardoor wordt de strijd op aarde des te heftiger. Satan heeft grote grimmigheid, wetende, dat hij weinig tijd heeft. Christus' triumerend woord: Mij is gegeven alle bevoegdheid, macht en recht, in hemel en op aarde!⁶⁸) is hem een blijvende aanstoot. Heeft de Vader Zijn Zoon verhoogd in de hemel, welnu, satan zal zich ook een zoon scheppen, naar zijn beeld en naar zijn gelijkenis. En tot hem zal hij zeggen: Eis van mij en ik zal de volken geven tot uw erfdeel en de einden der aarde tot uw bezitting⁶⁹).

Openbaring 13 toont ons hoe satan op grimmige wijze Christus'

62) Matth. 24 : 11.

63) Hand. 20 : 29.

64) 2 Tim. 4 : 3.

65) Hand. 2 : 17; verg. Gen. 49 : 1; Num. 24 : 14; Deut. 4 : 30; 31 : 29; Jes. 2 : 2; Jer. 23 : 20; 30 : 34; 48 : 47; 49 : 29; Ez. 38 : 16; Hosea 3 : 5; Micha 4 : 1.

66) 2 Tim. 3 : 1.

67) Op. 12 : 7 e.v. Vóór Christus' hemelvaart (de laatste acte in Zijn offergang, zie Hebr. 9 : 11 e.v., 10 : 11 e.v.; 19 e.v.) kon satan nog met een schijnbaar recht in de hemel verschijnen. Verg. Job 1 : 6 e.v.; 2 : 1 e.v.; Zach. 3 : 1.

68) Matth. 28 : 18. In de grondtekst staat: exoesia = bevoegdheid, recht, macht.

69) Zinspeling op de messiaanse koningspsalm, Ps. 2 : 8, Matth. 28 : 18 en 4 : 8 e.v.

koningschap gaat weerstaan en nabootsen. Ons wordt daar getekend hoe een beest uit de zee oprijst, dat sprekend op satan gelijkt ⁷⁰). Het heeft bovendien de trekken van de wereldmachten uit Daniëls visioen ⁷¹). En — zoals God de Vader aan Zijn Zoon Zijn kracht, Zijn troon en grote bevoegdheid gaf, zo geeft satan dit ook aan zijn kind ⁷²). Ja dit satanskind krijgt ook zijn Golgotha: een dodelijke wonde. Doch er is ook een Pascha, een voorbijgang: zij geneest. En de gevolgen blijven niet uit: de wereld gaat troonbestijgingsliederen zingen ter ere van zoon en vader. De mensheid voelt zich wonderlijk *verlost*: de melodie klinkt op van het zelfde lied, dat Mozes eens zong bij de doortocht door de Rode Zee en de ondergang van Farao's leger ^{72a}). *En wat is het geheim van dit succes van het monster uit de zee? Het beest uit de aarde, de valse profeet!* Deze diplomatieke figuur met zijn dubbel aangezicht is niet zo'n *irriterende* figuur als de oudtestamentische boetprofeten of de nieuwtestamentische dienaren van Christus. Hij ziet eruit als een lam, zijn „toon” is sympathiek en liefelijk. En dan spréékt hij wel als een draak ⁷³), maar dat neemt men op de koop toe. Want men heeft niet veel verlangen om wóórden de horen; men is het gezeur van predikers van allerlei slag meer dan zat; wat is waarheid? Men wil DADEN zien. En die zoekt men bij den valschen profeet niet tevergeefs. En door al zijn verbazingwekkende wonderen, waar men zo naar uitziet, vindt hij vele volgzame discipelen. Gefascineerd aanbidt men het beest en het beeld van het beest. Zó ontzaglijk is deze verleiding, dat weldra de ganse aarde, elke stam, elke natie, elk volk, onder de macht van satans zoon gekomen is. De kerk van heiligen vormt nog even een betreurenswaardige uitzondering in de nieuwe orde, maar weldra wordt ook zij gelijkschakeld en rechteloos gemaakt ⁷⁴). De voorspelling van Openbaring komt hier-

⁷⁰) Volgens Op. 12 : 3 had de draak 7 koppen (met 7 diademen) en 10 hoornen. Volgens Op. 13 : 1 had het beest ook 7 koppen en 10 hoornen (met 10 diademen en 10 namen).

⁷¹) Verg. Dan. 7 : 1 e.v.

⁷²) Op. 13 : 2.

^{72a}) Op. 13 : 4. Verg. Ex. 15 : 11 en Op. 15 : 3 en 4! We willen voorts bedenken, dat de doortocht door de Schelfzee teken was van de doop (zie 1 Cor. 10 : 1, 2). *Satan bootst de heilstijd der kerk na en komt met rijke „verbondsbeloften”.*

⁷³) Op. 13 : 11. De grondtekst heeft geen lidwoorden voor lam en draak.

⁷⁴) Op. 13 : 7—10, 16—17.

in overeen met de profetieën van Christus en Paulus: Velen zullen komen met een messiaanse pretentie; velen zullen verleid worden; in de revolutionaire omwenteling zal de kerk gehaat worden van alle volkeren, omdat zij een andere heilsweg predikt dan der bouwers aan de eenheidscultuur en de eenheidsstaat; een energie der dwaling zal allen verblinden, zodat zij zich laten boeien door de wonderen van den antichrist en de duisternis liever hebben dan het licht ⁷⁵).

Zó zal satan Christus *op aarde* pogen te verslaan. Christus dient zich wel aan als Verlosser, Hij wil zich een katholieke kerk vergaderen uit alle geslacht en taal en natie. Doch welk een armzalig middel gebruikt hij hiervoor: slechts het Woord. Maar satan zendt zijn zoon naar de wereld om óók op te treden als messiaans verlosser. En welk een gróótse tekenen kan deze verrichten! Christus wordt hierdoor op alle fronten verslagen. Weldra wordt het satanskind, de antichristelijke cultuurmacht, van alle zijden gehuldigd. Satans wens: dat zij allen *in mij één* zijn ⁷⁶), gaat zich vervullen. De gehele wereld, de oecumene aanbidt en dient hem.

De oecumene. We zeggen geen woord te veel als we zeggen, dat de Schrift ons leert, dat de satanische begeerte is een *oecumenisch* rijk te bouwen. Hij verleidt de oecumene, het wereldrond, de bewoonde, beschaafde wereld, zegt Openbaring ⁷⁷). De cultuur der ganse wereld krijgt een satanisch stempel. Dus ook die wereld, die oecumene zélf, is satanisch te noemen, zij wordt de aanduiding van het éne machtige antichristelijk bloc der *mensheid*. We zagen het reeds: in de tijd na Alexander de Grote was de oecumene de naam voor de staat van wereldburgers met één pluriforme wereldreligie. Het romeinse imperium erfde deze universalistische totalitaire tendenz. In het spraakgebruik werd het romeinse rijk èn de gehele bewoonde wereld met hetzelfde woord: oecumene aangeduid ⁷⁸). De keizercultus doet ons zien hoe deze rijksgedachte ook hier weer een door en door religieus begrip is. Een gevonden opschrift spreekt van Nero als „Heiland en Weldoener der Oecumene” ⁷⁹). En het

75) Matth. 24 : 4 e.v.; 2 Thess. 2 : 9.

76) Zinspeling op Joh. 17 : 21 e.v. Verg. Openb. 12 : 9; 13 : 7; 17 : 13.

77) Openb. 12 : 9.

78) Hand. 11 : 28.

79) Dr Walter Bauer, Griechisch-deutsches Wörterbuch, Göttingen, 1936, sub voce oikoumenè.

bekende begin van het hoofdstuk, dat de geboorte van *den* Heiland der wereld beschrijft, brengt ons in kennis met de registratie van de oecumene door den divus Augustus. Achter het woord oecumene ligt de babylonische machtsdroom: Ein Volk, Ein Reich, Ein Führer. Deze machtsdroom brengt satan nu in het herleefde grieks-romeinse wereldrijk tot werkelijkheid!

Bij alle „concurrentie“, die satan Christus aan wil doen, blijkt hier toch het grote verschil tussen beiden. *Christus* verkiest zich een *uitverkoren* rest uit alle geslacht en taal en natie. Zijn schijnbaar machteloze Woord klinkt *in* de oecumene. En vergadert aldus een kerk, die echter in geen enkel opzicht met de oecumene samenvalt, al is zij universeel ⁸⁰⁾. Eenmaal zal de oecumene komen onder Zijn gericht ⁸¹⁾. *Satan* echter beijvert zich om zijn „kerk“ met de mensheid (oecumene), de wereldeeuw (aeon) en de wereld (kosmos) *identiek* te doen zijn. Alles en allen wil hij omvatten in zijn totalitair rijk. Daarom wil hij van een ander rijk niet weten; de blijvende antithese is hem een gruwel; de kerk moet vernietigd, omdat zij de harmonische oecumenische synthese stoort ⁸²⁾. En werkt Christus door Zijn Woord, satan en antichrist plaatsen de *daad* voorop. Luxeuse wonderen en tekenen der pseudo-messiaanse tijden verblinden de mensheid zó, dat ze het satanisch-monsterlijke in de antichristelijke profetie niet horen, en volgen . . . Das Gebot der Stunde eist het immers? Wordt er geen nieuwe wereldlente beloofd? Wie kan tegen het beest oorlog voeren? ⁸³⁾

En zie — *hier blijkt nu de volharding en het geloof der heiligen!* ⁸⁴⁾ Hier blijkt, of men tot het einde toe volharden wil ⁸⁵⁾ en vasthouden aan het onfeilbaar Woord. Van het satanische rijk met zijn duivelse methoden gaat een geweldige aantrekkingskracht uit, juist op de kerk, „die niets mag en niets gewoon is“. De *leugenleer* brengt haar aan het wankelen door het: „Is het niet dat God gezegd heeft?“ En de *tekenen*, of ze nu in filosofische constructies,

80) Zie Hebr. 1 : 6; Rom. 10 : 18, Matth. 24 : 14. Vergelijk ook Openb. 5 : 9; 7 : 9 met Openb. 12 : 9; 13 : 3, 7, 8, 12 e.v.

81) Zie Hand. 17 : 31, Lukas 21 : 26, 27.

82) Zie vooral Hand. 17 : 6; 19 : 27; 24 : 5! De kerk wordt gevaarlijk geacht voor het oecumenische *rijk* en de oecumenische *religie!*

83) Openb. 13 : 4.

84) Openb. 13 : 10.

85) Matth. 24 : 14.

culturele prestaties, militaire macht, sociale organisaties of veelbelovende perspectieven bestaan, zijn zo aangenaam voor het hart, dat van nature zich ergert aan het barre Woord des kruises. Christus is steeds sober geweest in zijn tekenen en om hèt teken, dat de messiaanse kairos aangebroken was, aan te duiden, verwees Hij naar de prediking van boete en bekering⁸⁶). Maar de antichristelijke macht predikt allereerst met grote daden van culturele vooruitgang en spreekt van kansen, mogelijkheden voor de kerk. Als ze zich maar aanpast, de wereld met al zijn volheid ligt voor haar open. „Indien gij mij zult aanbidden, zullen de rijken van de *oecumene* van u zijn”⁸⁷). De verzoeking, die tot Christus, den laatsten Adam, kwam, richt zich óók tot de kerk. Indien, zo wordt haar voorgelouden, zij zich niet isoleert, indien ze eten gaat van de oecumenische tafel, zo zullen haar ogen geopend worden. Zij zal dan niet sterven, maar bloeien gaan in nieuwe lenteprijs.

Gods Woord voorspelt ons nu, dat een gedeelte der kerk voor deze verleiding zal bezwijken. Openbaring 17 tekent ons hoe de kerk van het nieuwe verbond zal gaan afhoereren. *Feitelijk doet dit hoofdstuk niets anders dan de prediking der profeten herhalen.* Met grote kracht hebben deze Israëls opgeroepen om trouw te blijven aan Jahwe, Die Israëls Maker en Man was. In de meest sterke beoordingen hebben zij de zedeloosheid geschilderd van de kerk, die rijk geworden was door den HEERE, doch Hem vergat in dagen van bloei en zich liet imponeren door kanaänietische, babylonische, egyptische, assyrische boelen. Zo schildert Openbaring 17, evenals in de andere visioenen steeds zich nauw aansluitend bij de oudtestamentische openbaring, de afval der nieuwtestamentische kerk in het visioen van de lichtekooi op het scharlakenrode beest. Johannes had reeds de kerk gezien als een vrouw: het vrouwenzaad⁸⁸).

86) Matth. 16 : 1—4. Christus wees dus het doen van een legitimatieteken af. De „gewone” openbaring door Zijn daden en woorden waren tekenen der messiaanse tijdstippen. Willen wij de uitdrukking: „*tekenen der tijden*” goed gebruiken, dan zullen wij hierbij dus allereerst aan de *prediking* moeten denken. Dat is het „teken”, waardoor Christus overwint. In Matth. 24 : 6, 7 wordt gewaarschuwd geen acht te geven op de tekenen van pseudo-messiassen.

87) Lucas 4 : 5—8.

88) Openb. 12 : 1—17. Ook elders in het Nieuwe Testament wordt het beeld van een bruid of moeder op de kerk toegepast: Gal. 4 : 26—28, 31; Ef. 5 : 22 e.v.; 2 Cor. 11 : 2 e.v. De Openbaring verklaart de roep: Marana-tha, Kom,

Die kerk stond *antithetisch* tegenover de draak en het drakenkind. In Openbaring 17 wordt ons echter beschreven, hoe hij wéér een vrouw ziet. Doch hij verbaast zich grotelijks: het is een *caricatuur*, een verbastering van een vrouw. Deze vrouw staat niet *tegenover* de antichristelijke macht, en deze laatste staat niet *tegenover* haar, maar beide zijn met elkaar verbonden als berijdster en rijdier. *Synthese!* Deze vrouw is niet de vervolgde trouwe kerk in de woestijn, maar zij zit bij de grote wateren, dat is bij de internationale „stromingen”; zoals Efese, een handelsstad aan het water, de wereldhandel en het internationale verkeer naar zich toe lokte, zó lonkt deze deerne naar de volken, de bonte massa's, de horden, de taalgroepen. Zoals de Artemis van Efese, de aziatische moedergodin, volgens het getuigenis van Demetrius den zilversmid de ganse *oecumene* tot zich trok, zó blijkt ook de vrouw, die Johannes zag, bezielde te zijn door oecumenische, supranationalistische drang, die geen keur aan de dag legt⁸⁹⁾. En het gaat haar wel. De cultuur

Heer! als een roep der *bruid*: De Geest en de bruid zeggen: Kom! (Openb. 22 : 17.) Ook hier is weer nauwe aansluiting bij het Oude Testament (verg. Hooglied 8 : 14 en Jes. 62 : 5, 11; 54).

- 89) Openbaring 17 : 1, 15. Omdat men vaak bij de verklaring ervan uit is gegaan, dat met de vrouw de stad Rome als keizerlijke of pauselijke residentie bedoeld is, heeft men de verschillende trekken in Openbaring 17 in verband gebracht met de geografische en religieuze situatie van Rome in Johannes' dagen. Bij de verklaring van Openb. zullen we echter *allereerst* het Oude Testament moeten laten spreken en Openb. 17 en 18 hebben te vergelijken met b.v. Ez. 16, 23, 26, 27; Jes. 23. Over de verwereldlijkte kerk, die de allures van een wereldstad aannam, komt een oordeel, gelijk wereldsteden verdienen. Evenals echter in Romeinen 1 het beeld van de afvallige „cultuur” te Corinthe, waar Paulus schreef, terug te vinden is, zullen wij bij de verklaring van Openbaring 17 en 18 ook aan de stad, die Johannes zo goed kende: *Efese* (met de haar als een krans omringende steden) hebben te denken! Meer dan Rome, dat niet direct aan de zee lag, is Efese een stad van wereldhandel geweest, een „brug” voor het verkeer tussen oost en west. Zij werd genoemd „de eerste en grootste metropool (= moeder-stad!) van Azië”. Een efesisch burger schreef inzake haar internationaliteit: „Allen begeven zich daarheen als naar hun vaderland en het is wel zeer met de feiten in tegenspraak als zij niet als de algemene Bank van Azië en de toevluchtsplaats voor ieder die crediet nodig heeft, erkend wordt.” Behalve plaats van handel, wetenschap, was zij naast Athene en Jerusalem een der drie „heilige” steden door haar Artemisium (tempel van Artemis-Diana), dat 1½ maal zo groot was als de keulse Dom. Deze tempel van Diana, de godin, die door vele aziaten „ons aller moeder” werd geheten, fungeerde als bank en centrum van tempelprostitutie en magie. Openb. 2 en 3 wijzen erop, hoe de jonge kerk bedreigd werd door de verleiding om mee te

met al zijn vormen staat haar ten dienste. Door koningen wordt deze kerkelijke vrouwengestalte gezocht. De antichristelijke eenheidsstaat, het zevenkoppige monster, wil gaarne met haar samenwerken. De verenigde naties staan tot haar dienst. Haar invloed zal daarom groot zijn; met recht mag zij zich ook „moeder” noemen: moeder van de hoeren en van de gruwelen der aarde, moeder van afvalligen, van wetteloosheid en nihilisme.

Doch dáárom is zij, die zo „open” staat voor alle stromingen, vol vijandschap vervuld tegenover die andere vrouw en moeder: de kerk, die trouw wil blijven aan haar wettigen Man, den Here. Dáárom ziet Johannes haar dronken van het bloed der heiligen en der getuigen van Jezus⁹⁰). Tenslotte is dit de consequentie. Heult zij niet met de koningen, die samenspannen tegen het Lam?⁹¹) Hoe zou zij, die een synthese aangaat met de internationale *anti-christelijke* grootmachten en zo tegen den Christus kiest, de ware *christelijke* kerk met haar lastige rustverstorende profeten ongemoeid kunnen laten?

Wat het veel omstreden hoofdstuk Openbaring 17 ons schildert, is de voleinding van de zonde van kerk en wereld. De *kerk* zal ondanks de vele haar van God geschonken gaven, den Leidsman harer jeugd verlaten en zich „cultiveren” naar wereldse snit. En de *wereld* zal de valse profetie der kerk in zich op nemen en haar cultuur erdoor laten stempelen. Uit dit huwelijk zal als in de dagen vóór de vloed een reus geboren worden: het zevenkoppige beest

doen met de „hoerij van Efese en omgeving”. Openb. 17 en 18 tekent ons de verwereldlijkte kerk met de kleuren van de hellenistische cosmopolietische cultuur en religie. Voor een beschrijving van Efese zie men Fritz Rienecker, Praktischer Handkommentar zum Epheserbrief, Neumünster, 1934, Anhang: Ephesus, die Geschichte einer Gemeinde. Opmerkelijk is, dat de efesische Diana vaak met een beest (panter, leeuw, etc.) verbonden werd (verg. Openb. 17 : 13).

90) Openb. 17 : 6. Steeds heeft het afvallige Jerusalem als een ontaarde moeder haar kinderen gedood, die haar voor hoerij wilden bewaren en haar waarachtige moeder en reine bruid wilden doen blijven; zie Matth. 23 : 29—37. Opmerkelijk is het, dat juist weer de brief aan de *Efesiërs* (de vraag, of hij ook voor de kerken in de omgeving bestemd was, laten we hier buiten beschouwing, omdat „Efese” ook elders haar invloed gelden deed), Paulus over de verhouding van Christus en Zijn reine bruid spreekt (Ef. 5 : 22 e.v.; verg. 4 : 17—5 : 21, waar Paulus de typisch efesische zonden van *verflauwing der grenzen* hekelt. Zie ook Openb. 2 : 4: eerste *LIEFDE* verlaten!).

91) Openb. 17 : 14.

zal uit de door nationale verbrokkeling ingetreden dood verrijzen. De oecumene, het grieks-romeinse wereldrijk zal herleven in volle glorie⁹²). En gelijk dat gebaseerd was op het leidersbeginsel, zal ook uit die mengcultuur van afvallige kerk en gecentraliseerde wereld de antichrist geboren worden, die de laatste fase van de wereldhistorie inluiden zal⁹³).

Doch dit zal tevens het einde betekenen van de bloei en de rijkdom van de valse religiositeit. Zij mag de weg naar het antichristelijk rijk banen, een social gospel prediken over de wereldstaat, waarin alle staten door federatie zijn opgenomen en waarin Liefde en Gerechtigheid heerst, maar zij mag zelf dat rijk niet binnengaan⁹⁴). Sie hat ihre Schuldigkeit getan, sie kann gehen. De antichrist en de met hem gefedereerde staten zijn de religieusiteit zat; voortaan is er nog maar één religie: die van den mens, den nieuwen Caesar-Antichrist. Binnen deze historie laat de Here aan de verwereldlijkte kerk haar loon geven voor haar heulen met kapitalisme, revolutie, heidendom en filosofie. De mens der wetteloosheid verheft zich als een tweede Antiochus Epifanes tegen al wat een voorwerp van verering is buiten den mens en plaatst zich in de tempel Gods, zeggende dat hij god is⁹⁴). Wil de kerk nog een gegarandeerd bestaan hebben, dan dient ze het als Gebot der Stunde te zien, zich in zijn dienst in te schakelen. Is er bij haar, hoe verwereldlijkt ook, nog een zweem van conservatieve zelfhandhaving,

92) Het beest, dat in de 6e kop de dodelijke wonde ontvangen had, dat was en niet is, komt volgens Johannes' visioen weer tot leven in de 7e kop (verg. 13 : 3 met 17 : 10, 11): De koppen symboliseren wereldrijken, die *na* elkaar optreden. De 6e kop (koning) regeerde in Johannes' dagen (17 : 10)? Was dan het romeinse rijk.

93) In De Godsdiensten der Wereld schrijft prof. Dr H. Wagenvoort (deel II, blz. 90) inzake het cosmopolietisch streven van Alexander de Grote: „Nationale scheidsmuren moesten neergehaald worden, het ideaal der *oikomenè* (de bewoonde wereld als één groot geheel) moest worden verwerkelijkt. Daarnaast was de strekking *individualistisch*. Dat openbaarde zich in den regeringsvorm der absolute monarchie: de enkeling had alle macht in handen." Deze zelfde trekken zal ook het in Openb. 13 en 17 geschilderde antichristelijk wereldrijk vertonen.

94) Openb. 17 : 16 e.v. Het beest met 7 koppen en 10 horens is dus de programmatische aanduiding van successievelijk op elkaar volgende rijken. Met „koningen" in vers 10 zijn rijken bedoeld, met het antichristelijke als laatste (achtste als herleefde zevende). De in vers 12 e.v. genoemde koningen zijn de staten, die zich door een pact in één unie alliiëren met den antichrist.

dan is haar doodvonnis beklonken: het stelletje reactionairen moet opgeruimd. Het oordeel begint wéér bij het huis Gods! ⁹⁵⁾

Niet ongestraft kunnen profeten gedood worden. De Here hoort het geroep van de zielen onder het altaar ⁹⁶⁾. Het beest, de bondgenoot van de afvallige kerk, zal haar tenslotte gaan haten en haar woest maken ⁹⁷⁾. De moeder van de gruwelen der aarde brengt over zichzelf in het laatst verwoesting. Wee, wee, het grote Babylon.

We vatten weer samen. Gods Woord leert ons, dat er een gruwel zal staan in de *heilige* plaats, daar, waar het niet behoort ⁹⁸⁾. Valse profetie zal de kerk verleiden om een bondgenootschap aan te gaan met de afvallige wereldmachten: hiërarchie, verachting van het Woord, compromis. Doch de Here zal dit zien en zoeken. Deze gruwel zal verwoesting der kerk ten gevolge hebben. Het oordeel begint bij het huis Gods ⁹⁹⁾. Zie, uw huis worde u woest gelaten ¹⁰⁰⁾.

Niemand heeft het recht de waarschuwende kracht der apocalyptische profetieën te breken, door de vervulling daarvan te verschuiven tot een mythische toekomst. Achteraf kunnen we uit de *kerkhistorie* zien, hoe deze profetieën telkens haar vervulling hebben gevonden. Steeds, in alle wereldrijken, was de kop van het beest bezig levend te worden. Steeds was daar de valse kerk, die, aan de macht komende, de heidense overblijfselen in zich opzoog en de droom van de ene Oecumene en Internationale in bond met de staatsmacht poogde te realiseren ¹⁰¹⁾. En *vandaag* is uit het Woord

95) 2 Thess. 2 : 3, 4; Openb. 13 : 4 e.v.; Dan. 11 : 36.

96) Openb. 6 : 9. Het 5e zegel wordt ons in Openb. 6 beschreven als een óordeel. Verg. Openb. 19 : 1 e.v.; 18 : 20.

97) Openb. 17 : 16.

98) Matth. 24 : 15; Marc. 13 : 14; verg. Luc. 21 : 20. „De gruwel der verwoesting” betekent niet gruwelijke verwoesting. De *gruwel* is de ontwijding der „heilige plaats” (tempel) door de leden van het bondsvolk. De *verwoesting* (door de romeinen in eerste instantie) is de straf des Heren hierover. In Openb. 17 : 5 en 16 wordt op dezelfde wijze van *gruwel* en *verwoesting* gesproken.

99) 1 Petr. 4 : 17.

100) Matth. 23 : 38.

101) We denken hierbij aan de opkomende hiërarchie in de eerste christelijke kerk, aan de overname van heidense praktijken, aan het verbond tussen paus en keizer (czar). Hoe is in de huidige rooms-katholieke en oosters-orthodoxe kerk de invloed van het heidendom te zien (heiligen en ikonen;

de vervulling aan te wijzen: scherp tekenen zich Wereldkerk en Wereldstaat af. En voor wat de toekomst aangaat: geen vlees zou behouden worden, indien Christus' gebed de Zijnen niet vasthield.

Het „hogepriesterlijke gebed" (Johannes XVII).

Indien men de stemmen beluistert, die vandaag het kerkelijk leven beheersen, dan schijnt het alsof de kerk de roeping heeft om de grootst mogelijke eenheid te vormen, met verwaarlozing van leerstellige verschillen, en om zo spoedig mogelijk tot de uitvoering van grote plannen over te gaan. Eenheid! Daden! Telkens wordt daarbij in geding gebracht „het hogepriesterlijke gebed van Christus", vermeld in het evangelie van Johannes, hoofdstuk 17, en wel met name vers 21: Opdat zij allen één zijn, gelijkterwijs Gij, Vader, in Mij, en Ik in U, dat ook zij in Ons één zijn, opdat de wereld gelove, dat Gij Mij gezonden hebt. Het gaat om de bekering van de wereld, zo argumenteert men; de ongelovigen moeten daden, zichtbare feiten zien. Wat zou de opheffing van alle muren tussen de verschillende kerken van missionaire invloed zijn! Christus bidt — aldus gaat men verder — om de éénheid van alle denominaties. Zolang die er niet is, is de kerk eigenlijk geen kerk en zeker geen zendingskerk! Er moet één kerk komen die de oecumene overdekt en waarachtig comprehensive, alomvattend is.

Wanneer wij Schrift met Schrift gaan vergelijken, en caput XVII van het Evangelie en van de Openbaring van Johannes naast elkaar leggen, dan blijkt onmiddellijk, dat de bovenvermelde uitleg Christus tot een leugenaar maakt. Immers: in Openbaring voorspelt Hij, overeenkomstig het getuigenis der ganse Schrift, dat er naast de ware kerk een valse kerk zal verrijzen. Zou Hij dan in Zijn lijdensnacht gebeden hebben, dat alles wat zich „kerk" noemt en allen, die „Here, Here" zeggen, zich in één zichtbaar instituut zouden verenigen? Paulus zegt ergens, dat hem satans gedachten niet onbekend zijn¹⁰²), zou dan de strategie van den groten vervalser der kerk niet in de gedachten zijn geweest van den Hoge-

kloosterwezen en ascese; mystiek en liturgieën). *De heidense mysteriën-religies, waarvoor in Openb. 2 en 3 de kerken reeds gewaarschuwd werden, hebben op vele afvallige kerken een onuitwisbaar stempel gezet. Openb. 17 voorspelde, dat dit zou geschieden.*

102) 2 Cor. 2: 11.

priester onzer belijdenis, toen Hij voor Zijn kerk bad in de nacht in welke Hij verraden werd? In Openbaring lezen we, dat Johannes een bevel van Christus hoort tot exodus, vlucht uit „de wereld” en de vervalste kerk. Zou Christus dan volgens het evangelie van Johannes tégen een dergelijke doleantie en afscheiding gebeden hebben, den Vader smekend, dat ondanks alle saecularisering er toch nooit een scheuring in de kerk zou plaats hebben? Dit te veronderstellen zou den Zoon Gods, Jezus Christus Neen en Ja tegelijk doen zijn ¹⁰³). Te overwegen ware dan, waar we ons aan te houden hadden: aan Zijn eenheidsverlangens of aan Zijn gebod om de leugen te vlieden en de waarheid te doen heersen, voor alles, in de kerk? ¹⁰⁴)

Gelukkig worden wij niet voor een dergelijk dilemma gesteld. Wanneer we Christus' gebed uit Johannes 17 zonder vooringenomenheid lezen, blijkt ons, dat satans gedachten toen Christus bekend waren en dat Hij daarom in Zijn gebed den Vader smeekte om de *verbreking* van de banden, die de ware kerk zouden verbinden met de valse. Zijn gebed in de lijdensnacht was juist een pleiten bij den Vader, opdat de kerk niet verleid zou worden door de daemonische machten, die in de loop der geschiedenis zouden trachten zich van haar meester te maken onder schone schijn of met bruut geweld.

Dit wordt reeds duidelijk, wanneer wij letten op het *tijdstip*, waarop Christus Zijn gebed uitsprak. Het mag ons niet ontgaan, dat Christus vlak ervoor Zijn laatste ambtelijke bediening des Woords aan Zijn discipelen had verricht, na de instelling van het avondmaal en het vertrek van Judas ¹⁰⁵). Het avondmaal! Dat sprak van de eenheid en de liefde der kerkleden onder elkander, in gebondenheid aan Christus. Maar Judas' verraad! Dat sprak van de afval van kerkleden en de aanval door hen op de kercke Christi, die ook na Christus' vertrek door zou gaan. De slagschaduw van Christus' lijden lag over Zijn „afscheidswaarden”, maar ook het lijden, dat de kerk met Hem zou ondergaan vanwege valse broederen, trilde erin door. De discipelen zouden moeten drinken de kelk van het

103) Verg. 2 Cor. 1 : 18 e.v.; Matth. 6 : 37; Jac. 4 : 8; 5 : 12.

104) Ook als men Openb. 17 anders exegetiseert, blijft het feit bestaan, dat het Nieuwe Testament alom de vrijmaking van de vervalse kerk, die de synthese aanging met de wereld, beveelt. Zie b.v. II Joh.: 7 e.v.; Rom. 16 : 17; 2 Cor. 11 : 30.

105) Joh. 13 : 31—16 : 33.

bittere lijden. En daarom bracht Christus dit alles in Zijn laatste vertrouwelijk samenzijn tussen het nuttigen van het avondmaal en het betreden van Gethsemane ter sprake. Door de allegorie van de wijnstok en de ranken beklemtoonde Hij de EENHEID, die er moest bestaan tussen Hem en de Zijnen, en ook tussen de Zijnen onderling ¹⁰⁶). Maar, hoe kon die eenheid blijven? Alleen door vast te houden aan het WOORD van Christus: Indien gij in Mij blijft en Mijn Woorden in u blijven, vraagt wat gij maar wilt, en het zal u geworden ¹⁰⁷). Indien iemand Mij liefheeft, zal hij Mijn Woord bewaren en Mijn Vader zal hem liefhebben en Wij zullen tot hem komen en bij hem wonen ¹⁰⁸). En Christus' heengaan tot den Vader zou de EENHEID tussen Hem en de kerk door het WOORD niet breken, eerder bestendigen. Want de Geest, de Trooster, de Zaakbezorger zou Hij uit de hemel zenden; Die zou de Woorden van Christus aanvullen en zo de nieuwtestamentische openbaring voltooien als Gids tot de volle waarheid ¹⁰⁹). Deze eenheid met Christus door den Geest en het Woord zou echter verzet wakker roepen. Een slaaf staat immers niet boven zijn heer. Als zelfs bij Judas, die met Christus de hand in de schotel indoopte, verzet zich openbaarde tegen Christus' Woord, hoe zal er dan oppositie rijzen tegen de apostolische prediking ¹¹⁰). De kerk, de synagoge zal kleur gaan bekennen en banvonnissen uit gaan spreken, ja men zal de vervolging van de apostelen als een God verheerlijkend werk beschouwen ¹¹¹). Door de eenheid met Christus zal er in andere verbanden SCHEURING ontstaan. De kerkstrijd zal opvlammen. De „wereld” zal de kerk gaan haten.

De wereld. In dit woord is steeds de gedachte aan ordening, systematische orde aanwezig. De wereld, de kosmos, in het bijzonder de mensheid, werd als een harmonisch geheel geschapen. En na de zondeval bleef zij systeem vertonen, hoewel nu een Gode vijandig schema naar voren kwam. Wereld, kosmos, duidt daarom in het evangelie van Johannes meestal het *georganiseerde* afvallige bloc aan, dat zich met zijn geordend machtsapparaat richt tegen den

106) Joh. 15 : 1 e.v.

107) Joh. 15 : 7.

108) Joh. 14 : 23.

109) Joh. 14 : 16, 17; 15 : 26; 16 : 5 e.v.

110) Joh. 15 : 18 e.v.

111) Joh. 16 : 1—4.

Gezalfde. En in het bijzonder — en het is ontdekkend om dit op te merken — duidt kosmos in Johannes' evangelie de hâard aan, waar het verzet tegen Jezus zich concentreerde — en concentreren zal —: de geïnstitueerde zich verhardende kerk met haar misbruikte kerkorde. Het zich met deze gode-vijandige kosmos identificerende bondsvolk, zèlf kosmos geheten, zal de aan het Woord getrouwe kerk haten ¹¹²). Als een trouwe herder verzweeg Christus de moeilijkheden voor de Zijnen niet, maar opende hun ogen voor de strijd van satan, die zich concentreert in de strijd tussen de ware en de valse kerk. Echter liet Hij ook Zijn beloften voor de strijdende kerk horen. Het laatste woord van Christus' prediking was: In de wereld lijdt gij verdrukking, maar houdt moed, Ik heb de wereld overwonnen! ¹¹³)

En zie tóên, na déze dienst des Woords, begon Christus Zijn bekende gebed uit te spreken. *We doen Hem wel zeer groot onrecht, als we Zijn gebed losmaken van Zijn vorige Woorden en zo roekeloos scheiden wat Hij samenvoegde. Want als we dit eerbiedig nader bezien, blijkt het ook in alle onderdelen terug te slaan op Zijn vorige Woorden.*

Drie delen kunnen we onderscheiden.

In het eerste deel bad Christus om *de voortgang van Zijn messiaanse arbeid* ¹¹⁴). Daarbij pleitte Hij op de koninklijke bevoegdheid, die de Vader Hem geschonken had ¹¹⁵). Hadden de profeten niet voorspeld: alle vlees zal de heerlijkheid Gods zien? ¹¹⁶) En had de Vader Hem niet beloofd, dat Hij die heerlijkheid aan de mensen zou openbaren? Tot nog toe hadden nog maar enkelen, zeer ten dele Zijn heerlijkheid aanschouwd ¹¹⁷). Maar er moest voortgang

112) Joh. 15 : 18—16 : 4.

113) Joh. 16 : 33. De wereld: de door de afvallige kerk beheerste (Sanhedrin!) wereld.

114) Joh. 17 : 1—5.

115) Zie inzake Christus' bevoegdheid (exoesia): Matth. 11 : 27; 28 : 18. Op beide plaatsen blijkt deze met de verkondiging van het evangelie samen te hangen.

116) Jes. 40 : 5; 52 : 10; 60 : 1 e.v.; 60 : 19 e.v. De „heerlijkheid“ (hebr. *kabood*) is de lichtglans, die de majesteit van Jahwe tot zichtbare uitdrukking brengt; zie b.v. Ex. 24 : 17; 33 : 18; Deut. 5 : 24; 1 Kon. 8 : 11; Ez. 10 : 4; 43 : 4.

117) Joh. 2 : 11: *Christus is de openbaring van de kabood Jahwe* (grieks: *doxa*). Verg. Joh. 1 : 14; 11 : 40; 12 : 41; 17 : 24; Luc. 9 : 31; 2 Cor. 3 : 18; Hebr. 1 : 3; Luc. 2 : 32.

zijn in de ontplooiing van de messiaanse heerlijkheid. De Zoon moest verhoogd worden aan het kruis en tot in de hemel, opdat het Pinkster zou kunnen worden en tot alle natiën, volken en tongen de prediking van vergeving en eeuwig leven door Hem, zou kunnen uitgaan. Daarom: Vader, de ure, de messiaanse stonde is gekomen, verheerlijk Uw Zoon, opdat Uw Zoon in de voortgang der prediking onder alle volken, ook U verheerlijke gelijk Gij Hem macht gegeven hebt over alle vlees, om aan al wat Gij Hem gegeven hebt het eeuwige leven te schenken ¹¹⁸). Zo bad onze hoogste Profeet en Leraar, enige Hogepriester en eeuwige Koning om de voortgang van Zijn werk.

Het tweede deel van het gebed spitste zich in het bijzonder toe

118) Joh. 17 : 1, 2. Inzake „de ure” zie Joh. 2 : 4; 7 : 6; 12 : 23, 27; 13 : 1. Uit 12 : 23 blijkt hoe „de ure” met de openbaring van de doxa van den Zoon des mensen samenhangt (voor de titel: Zoon des mensen, zie Dan. 7 : 13; Luc. 9 : 22; Openb. 1 : 13; de vernederde en verhoogde Christus wordt erdoor aangeduid). Ook blijkt uit 12 : 20 e.v., dat „de ure” de aanvang is van de „wereldzending”. Alle (soort) vlees zal de doxa zien. Inzake de in 17 : 2 gebruikte term „eeuwig leven” worde bedacht, dat het N.T. leert, dat Christus een nieuwe, messiaanse eeuw (aeon) brengt. Om het nieuwtestamentische woord eeuw (aion, aeon) te verstaan, dient men niet ter schole te gaan bij filosofen als Plato en Aristoteles, zoals maar al te veel geschied is, maar bij de profeten van het Oude Testament. Deze laatsten hebben gesproken van een nieuwe heilstijd, „de laatste dagen” (zie b.v. Gen. 49 : 14; Num. 24 : 14; Jer. 23 : 20; 30 : 24; Ez. 28 : 16; Hand. 2 : 17; Hebr. 1 : 1). In aansluiting hieraan spraken de joodse rabinistische en apocalyptische geschriften van „deze eeuw” (olaam hatsè) en de „toekomende eeuw” (olaam haba). Het N.T. neemt deze onderscheiding over (Matth. 12 : 32; Marc. 10 : 30; Luc. 18 : 30; 20 : 35; Gal. 1 : 4; Ef. 1 : 21; 2 : 7; 2 Tim. 4 : 10; Hebr. 6 : 5). Echter zegt het N.T. tevens, dat de „toekomende eeuw” reeds in Christus werkelijkheid is geworden, al is het zo, dat de god dézer aeon (2 Cor. 4 : 4!) nog enige speelruimte (ook in de kerk!) gelaten is tot Christus' wederkomst.

Van hieruit is begrijpelijk dat „eeuwig leven” wel iets meer inhoudt dan de tijdsbepaling: altijd voortdurend. Het duidt aan de volheid van leven, die hoort bij de sinds Christus' verschijning op aarde aangebroken heilstijd. Op verschillende plaatsen ware wellicht inplaats van „*eeuwigheid*” ook beter te lezen: DE (lidwoord: de bepaalde, geprofeteerde, messiaanse) eeuw (zie b.v. Joh. 6 : 51, 58; 8 : 35; 12 : 34 [Zie Daniëls voorspelling over de messiaanse eeuw in 7 : 14]). We merken tenslotte nog op, dat er in de Schrift een zeer nauwe samenhang bestaat tussen licht en doxa enerzijds en „de eeuw” van Christus. Wie in Christus is, is een kind des lichts; wie bij „deze eeuw” wil behoren, ziet ook de reeds presente nieuwtestamentische messiaanse doxa niet (verg. Luc. 16 : 8; Joh. 12 : 34—36; 1 Cor. 2 : 8; 2 Cor. 4 : 4; Ef. 5 : 8).

op de *apostelen*, die immers de instrumenten zouden zijn, waardoor Hij tot mensen van allerlei landaard, „alle vlees”, de prediking der messiaanse doxa zou doen uitgaan ¹¹⁹). Zou niet aan hen, die slechts aarden vaten waren, een schat worden toebetrouwd? Daarom gold nu Zijn gebed *de bewaring der apostelen* ¹²⁰). Evenals in het vorige deel, pleitte Christus weer op de aanvankelijke vruchten, die door Zijn arbeid reeds tot stand gekomen waren: Vader, verlaat niet, wat Uw hand door Mij begon! Zij hebben Uw Woord bewaard en Mijn messiaanse leiding aanvaard, bewaar hen nu verder in Uw naam, dat is: bij Uw openbaring! Het is, alsof Christus met één blik de ganse kerkgeschiedenis overzag en de noden, die zich daarin voor de Zijnen zouden voordoen, den Vader voorlegde. Hoe sterk zou de synagoge, de tot „wereld” geworden kerk zijn; hoe zwak zou de kerk zich soms voelen met het Woord als enig wapen. Judas was een type van de afval, die zou komen en haar hoogtepunt bereiken in dien anderen zoon des verderfs: den antichrist ¹²¹). Velen zouden zich door de organisatie van de afvallige kerk laten verblinden en het compromis aangaan met den god dezer eeuw, ja met hem collaboreren in de anti-kerkelijke actie. De liefde van velen zou verkillen ¹²²). Daarom gold Christus' gebed in de eerste plaats de BEWARING van de apostelen bij de rechte léer, opdat een goed fundament zou gelegd worden onder de kerk der eeuwen. En weliswaar noemde Christus de EENHEID als *doel* der bewaring: Opdat zij één zijn, gelijk als Wij ¹²³). Maar uit deze volgorde blijkt des te duidelijker, dat de eenheid op de bewaring bij het Woord volgt. Bovendien verwees Christus hierbij naar de grond van en tegelijk het model voor alle waarachtige kerkelijke eenheid: de verhouding tussen Hem, den aan het Woord getrouwen Ambtsdrager, den Middelaar en het Hoofd der Zijnen en den bevelenden Vader. Waren Hij en de Vader niet één in die zin, dat Christus de opdrachten des Vaders uitvoerde door de verlossing van de gegebenen des Vaders te bewerken, hen roepende door Zijn levende Woord? Hij stelde Zijn leven voor de schapen — daarin kwam de eenheid tot uiting. Hij riep Zijn schapen — en deze kwamen tot

119) Zie 2 Cor. 4 en 5.

120) Joh. 17 : 6—19.

121) Joh. 17 : 12; verg. 2 Thess. 2 : 3.

122) Matth. 24 : 9—12.

123) Joh. 17 : 11.

kennis van Hem — wederom een bewijs van Zijn één-zijn met den Vader ¹²⁴). Het is ver er vandaan, dat Christus pleitte voor een kerkelijke eenheid, die voorrang zou hebben boven de handhaving der waarheid. Hij pleitte integendeel voor een enigheid des geloofs, die op zou bloeien uit de in het Woord verankerde eenheid tussen den Vader en Hem. Welbewust plaatste Hij daarom de bede om de bewaring-der-apostelen-bij-de-orthodoxie voorop, en noemde *daarna* het doel: opdat zij één zijn. Dus: één zijn in de belijdenis. De velen, die spreken over het *hogepriesterlijke* gebed van Christus en zich daarop voor eenheidsacties beroepen ¹²⁵), moesten eens gaan beseffen, dat Christus in Zijn gebed ook als een waarachtige *Priester* handelde. Een priester dient naar heiligheid te staan; zich af te scheiden van de zonde. Welnu, was het Christus' ambt niet Zijn ganse kerk te maken tot één volk van heilige priesters, die hun klederen onbesmet bewaren? Laat men daarom eens beginnen om oog te krijgen voor de *priesterlijke* trekken van Christus' gebed, waaruit Zijn strijd tegen de het priesterschap der gelovigen aantastende zonde blijkt. Zijn Vader sprak Hij aan met: *Heilige Vader!* ¹²⁶) En . . . daarna vroeg Hij om bewaring bij het Woord! Voorts: Heilig hen in Uw waarheid; Uw Woord is de waarheid . . . en Ik heilig Mijzelf (ten offer) voor hen, opdat ook zij geheiligd mogen zijn in de waarheid ¹²⁷). Wie durft het nu nog aan zich op Christus' hogepriesterschap te beroepen, om te betogen, dat de waarheid niet boven de eenheid praevaleert? Laat men toch niet een christus scheppen naar eigen maaksel, die priester van „liefde” is, maar het recht Gods niet weet te hanteren. Het ganse Oude Testament is er het bewijs van, dat de priesters, als ze slechts letten

124) Zie inzake eenheid Vader en Zoon b.v.: Joh. 1 : 18; 3 : 34, 35; 5 : 19 e.v.; 6 : 37 e.v.; 7 : 16, 28, 29; 8 : 19, 28, 54, 55 (!); 10 : 25, 30; 12 : 44, 45; 14 : 8 e.v.

125) Ds D. Krijger, *De Wereldraad van Kerken*, blz. 23: „De Wereldraad van Kerken streeft naar waarheid en eenheid en omgekeerd . . . geeft aan geen van beiden prioriteit en terecht! Hij hoedt zich voor het slop, waarin men terecht komt, wanneer men de waarheid laat prevaleren boven de eenheid. Een fout, die zich zeker niet 't minst in Gereformeerde kring gewroken heeft.” Volgens dezen schrijver is er dus een dialectische spanning tussen waarheid en eenheid.

126) Joh. 17 : 11.

127) Joh. 17 : 17—19. Inzake de apostelen en het Woord zie: Joh. 13 : 34; 14 : 15, 17, 23, 26; 15 : 3, 7, 9 e.v. (!); 16 : 13.

op „gevoel”, „pathos” en „religieusiteit” en het pad der profetie verlieten, derailleerden. Als de priesters naar Aärons orde reeds *profetisch* werkzaam moesten zijn en hun priestergangen, ook in het zoeken van de eenheid en welvaart van het volk, moesten laten bepalen door het geschreven en verkondigde Woord, hoeveel te meer Christus, de Priester naar de orde van Melchizedek. Zou bij Hem de waarheid op het laatste plan staan? En — zou Hij bij Zijn *hogepriesterlijk* gebed voor Zijn volk Mozes niet naspreken: Och, of alle leden van mijn priesterlijk volk *profeten* waren; dat de Vader spoedig de Pinkstergeest over hen deed komen! ¹²⁸) Evenmin als de eigenschappen Gods van elkander te scheiden zijn, mogen wij uit sentimentaliteit, slordigheid of willekeur het ene ambt scheiden van het andere. „Het hogepriesterlijke gebed” kan evengoed het *profetische* gebed genoemd worden ¹²⁹). Laat men toch bedenken, dat het een gebed was na een preek, een grote profetische rede! En laat voorts ook Christus' *koningschap* bij de uitleg van Johannes 17 niet vergeten worden. Het Vrouwenzaad, Davids Zoon en Heer richtte Zich tot Zijn Vader. Het geweld van de *antithese* klonk door Zijn bidden heen: Niet voor de wereld bid Ik U, maar voor hen, die Gij Mij gegeven hebt ¹³⁰). Deze rede is hard om te horen; de hemel en de hel, de dubbele verkiezing vormen de achtergrond van dit spreken. Maar Koning Jezus heeft luidop dit voor de oren Zijner discipelen uitgezegd. Zij moesten als toekomstige frontsoldaten weten waar het op stond. Hun Generaal bad, dat zij nooit een *synthese* zouden aangaan met den vijand: Zij zijn in de wereld, — bewaar ze in Uw naam, opdat zij één zijn, opdat zij zich niet aan de eenheid der gehoorzamen onttrekken ¹³¹). Hoe is het toch mogelijk, dat men door te zeggen dat dit gebed de eenheid boven alles stelt, de schoonheid en heerlijkheid van Christus' bede zo verdoezeld, een deksel op de aangezichten gelegd en de messiaanse doxa verhuld heeft? Zie, de volmaakte Ambtsdrager smeekte den Vader niet om een eenheidsleger, zonder van de hoedanigheid der

128) Verg. Num. 11 : 29; Jes. 59 : 21; Hand. 2 : 17 e.v.; 2 Cor. 1 : 22; 1 Joh. 2 : 20.

129) David Chytraeus (1531—1600) wordt als de eerste genoemd, die Joh. 17 met: *Het Hogepriesterlijke Gebed* betitelde. De historie heeft uitgewezen, dat deze term tot onjuiste exegetische van Joh. 17 aanleiding gaf.

130) Joh. 17 : 9.

131) Joh. 17 : 11.

soldaten te reppen. Het ging hem om wéérbare soldaten, gehóór-zame onderdanen, een héilige natie, een koninklijk priesterschap met profetische discretie ¹³²). Vader, bad Hij, schenk Mij dit! Opdat zij zó, en zó alléén, één zijn.

We zijn nu tot het *derde* deel van Christus' gebed genaderd, waarin gebeden werd om *de bewaring der door de apostelen geplante kerk*: Ik bid niet alleen voor deze, maar ook voor hen, die door hun Woord in Mij geloven. Gezien het verband kan de uitleg van deze woorden niet moeilijk zijn. Bad Christus in het tweede deel voor de bewaring der apostelen bij de ware leer, opdat een goed kerk-fundament zou gelegd worden, in dit derde deel bad Hij hetzelfde voor de door hen geplante kerk aller eeuwen, opdat deze niet met hout, hooi of stro op het apostolisch fundament zou bouwen ¹³³). De heiliging, bewaring der kerk staat hier weer op de voorgrond. En ja, nu volgt er wel het bekende: *Opdat zij allen één zijn*. Maar men leze hier goed! Er staat niet: *dat* zij allen één zijn. De eenheid is hier weer het gevolg, dat de Vader als vrucht van de afgesmeekte geloofsgehoorzaamheid aan het apostolisch Woord geeft ¹³⁴). De bewaring bij de belijdenis staat voorop, **OPDAT** in die weg de eenheid, eendracht, vereniging tot stand kome. Er staat: opdat zij *allen* één zijn. Allen: de kerk der eeuwen èn de wolk der apostolische getuigen. Christus stelde zich dus in Zijn gebed niet een kerk ten doel, waar de uiterlijke eenheid no. 1 zou zijn en de waarheid no. 2. Maar een kerk, die de eeuwen door bij alle verleiding en bedreiging zou blijven „volharden bij de leer der apostelen” om zo de gemeenschap met hen te onderhouden in waarachtige enigheid des geloofs ¹³⁵). Slechts wanneer men „allen” laat slaan op alles wat zich heden christen blijft te noemen en dan voorts het verband waarin het staat schandelijk verwaarloost, kan men dit gebedsfragment als leus hanteren voor een eenheidskerk, die zo „ruim” is, dat zij ook anti-paulinische, anti-petrinische, anti-johanneïsche, dus anti-apostolische elementen wil bevatten. Men

132) Zie Psalm 110; Ex. 19 : 5, 6; 1 Petr. 2 : 7—10.

133) Joh. 17 : 20—26.

134) Verg. 1 Cor. 3 : 8 e.v.

135) Zie Hand. 2 : 42; Hebr. 12 : 1 e.v. Hier valt voorts te verwijzen naar de aan het gebed voorafgaande predikatie van Christus, waar van de *eenheid in het Woord* telkens sprake was; zie b.v. Joh. 15 : 3—8 (in Mij blijven = in Mijn Woord blijven! zie vers 8), 20, 26.

bedenke echter, dat een dergelijke kerk de eenheidsbanden met de apostelen radicaal doorsnijdt door haar prijsgeven der kerkucht. Haar stichting mag niet een verhoring van Christus' gebed genoemd worden. De hantering van het: „ut omnes unum sint” met het doel om de door de apostelen gehandhaafde antithese tegen de ketterij heden om te zetten in een synthese met leugenleer, moet als Schriftvervalsing worden gebrandmerkt. Dit klemt te meer, omdat Christus volgen liet: Gelijkerwijs Gij, Vader, in Mij, en Ik in U, (op)dat ook zij in Ons één zijn. Evenals in het tweede deel voerde Christus dus de in het Woord verankerde unie van Hem met Zijn Vader als pleitgrond voor de eenheid der kerk aan. Was Hij niet het Hoofd en de Middelaar der Zijnen, de Wijnstokstam? Vader, zoals Gij en Ik als Landman en Wijnstok verbonden zijn tot een eenheid, laat zo uit Mijn stam ranken spruiten, die een vruchtdragende eenheid vormen, omdat ze blijven in Mij, in Mijn Woord en daarom ook in U, en in Uw Woord, Vader! ¹³⁶⁾ Zij, die hun streven naar een eenheid boven geloofsverdeeldheid menen te kunnen motiveren door naar Johannes 17 te verwijzen, dienen te bedenken, dat er van een „geloofsverdeeldheid” tussen den Zoon als Knecht des HEEREN en den Vader geen sprake kan zijn. Hoe zou dan tussen de uit Hem opwassende ranken wel geloofsverdeeldheid en toch unie kunnen zijn? Hoe zouden die ranken, die niet blijven in het Woord en dus geen vrucht dragen met de woordgetrouwe vruchtdragende takken één kunnen zijn, ja hoe zouden deze één kunnen zijn in den Landman? Werpt Deze niet elke rank die weigert vrucht te dragen in het vuur? Zou Christus voor een verwilderde wijnstok gepleit hebben, omdat het toch zo mooi is als misgewas en rijpe druiven, goede en slechte ranken samen opwassen? Hoe kan men toch Christus met zulk een gebed den heiligen Landman, Die Zijn snoeimes weet te hanteren, doen naderen? ¹³⁷⁾ De Koning bad om gehoorzame soldaten, opdat in Zijn eindstrijd een *eendrachtig* leger Hem zou steunen; de Zoon smeekte als Wijnstok om veel *vruchtbare* ranken, opdat deze één zouden zijn in Hem

136) Zie inzake het „blijven in” Joh. 15 en 2 Joh.: 9.

137) Zie betreffende de kerk als wijnstok en het oordeel over haar onvruchtbaarheid, behalve Joh. 15 ook: Jes. 5 : 1—7; 27 : 2 e.v.; Jer. 2 : 24; Ez. 17 : 5—12; 19 : 10—14; Psalm 80.

en den Vader. Ging het om iets anders, dan om de unie, die wortelt in de waarheid?

Maar, zo houdt men aan, Christus sprak nog een „opdat” uit: Opdat de wereld gelove, dat Gij Mij gezonden hebt ¹³⁸). Is het niet zo, zegt men, dat het hier toch om de uiterlijke eenheid als no. 1 gaat? Hoe kan de wereld geloven, als er zoveel elkaar liefdeloos bestrijdende instituten zijn? Bovendien, hoe is het vandaag mogelijk om in deze moderne wereld vruchtbaar te werken, als er geen coördinatie is van alle actie? Men wijst op het oogstmotief, dat Christus hier naar voren brengt ¹³⁹). Gaat het niet uiteindelijk om de oogst en moet daar alles niet voor wijken? Staat de verbrokkelde kerk de verhoring van Christus' gebed niet in de weg? Wanneer we op deze vragen antwoord geven, willen we bedenken, dat Christus' gebed niet vandaag door ons vervuld hoeft te worden evenmin als wij vandaag de vervulling kunnen tegenstaan. De Vader verhoorde en verhoort den Zoon altijd ¹⁴⁰). Verder dienen we ons goed rekenschap te geven van de betekenis van de woorden betreffende de „oogst” en het verband, waarin ze gebruikt worden. Wanneer er hier weer van „wereld” sprake is, dan wordt hiermede deze tegenover „degenen, die door het apostolische Woord geloven zullen” geplaatst. „De wereld” — vaak de aanduiding van de zondemacht in de valse kerk — wordt dus BUITEN de kerk gedacht, zolang zij zich niet bekeert. Niemand heeft dus het recht te zeggen, dat Christus zich één kerk ten doel stelde, die ware en valse kerk (= „wereld”) broederlijk onder een dak verenigt, opdat „de wereld” gelove. We hebben immers gezien, hoe Christus in het voorgaande bad om een kerk, die ondanks alle kruis zich permanent in een profetisch offensief zou bevinden tegen „de wereld” in en buiten haar. Als we op het vervolg letten, bespeuren we niet anders. Christus sprak van de doxa, de heerlijkheid van Zijn Woord, die de ware enigheid bewerkt: De heerlijkheid, die Gij Mij gegeven hebt, heb Ik hun gegeven, opdat zij één zijn, gelijk Wij één zijn ¹⁴¹). Niet een traditie, een nuttigheidsoverweging, een oogstverlangen —

138) Joh. 17 : 21; verg. 17 : 23.

139) Ds D. Krijger, a.w., blz. 10, 27, 29, 43, noemt dit het motief van de oecumenische beweging.

140) Zie Joh. 11 : 41, 43.

141) Joh. 17 : 22. Inzake „heerlijkheid” zie noot 117 op blz. 277.

de heidenen kennen dat immers ook — blijkt hier de eenheid te constitueren, maar het gemeente stichtende Woord der heerlijkheid. En ook hierna liet Christus weer volgen: opdat de wereld erkenne, dat Gij Mij gezondend hebt ¹⁴²). Deze „erkenning” van of dit „geloof” aan Christus’ messiaanse missie door „de wereld” ontstaat dus niet als de kerk zo groot mogelijk is, maar als zij *getrouw* is aan het Woord. Uit het vervolg, dat we Christus’ testament mogen noemen, blijkt ook weer heel sterk hoe de gehoorzaamheid der kerk aan deze enige roeping Christus voor ogen stond. Is zij niet de draagster van de schat in aarden vaten, de verkondigster van het levende evangelie der heerlijkheid? Hoe komt hierin juist haar onderscheid met „de wereld” uit. Deze wil niets weten van God en Zijn gebod, noch van Christus’ messiaanse bevoegdheid. *Hiertegenover* staat de kerk; aan haar is de naam, de openbaring, de heerlijkheid des Heren bekend gemaakt door den Zoon, die aan de boezem des Vaders is. En door den Geest maakt Christus haar al meer paraat om als een koninklijk priesterschap profetisch de grote daden te verkondigen van Hem, die haar uit de duisternis van onwetendheid en ongeloof, riep tot het wonderbaar licht der kennis Gods. Daarom sloot de Here Jezus Zijn gebed met de afkondiging van het Pinkstergebeuren: Ik zal hun uw naam bekend maken, opdat de liefde waarmede Gij Mij liefgehad hebt, in hen zij en Ik in hen ¹⁴³). Hiermede sprak Hij van de toerusting der gemeente tot de anti-these. De Geest „overtuigt” door middel van de kerk „de wereld” immers van zonde, gerechtigheid en oordeel ¹⁴⁴). Alle argumenten en voorwendsels worden de wereld uit de hand geslagen. Door de prediking der kerk boodschapt Christus zo aan den god van deze aeon en deze kosmos: Uw vonnis is geveld!

Van hieruit valt er nu licht op de woorden: opdat de wereld gelove. Het is mogelijk, dat hier sprake is van een bij het eindoordeel tot de erkenning komen, dat de Galileër toch de waarheid sprak ¹⁴⁵). Het is ook mogelijk, dat hier van een werkelijke bekering, een echt geloof sprake is. Dan wordt hier gesproken van hen die UIT „de wereld” of de synagoge des satans de weg vin-

142) Joh. 17 : 23.

143) Joh. 17 : 26; verg. 16 : 5—15.

144) Zie Joh. 16 : 8—11.

145) Calvijn was deze mening toegedaan. Verg. voorts Openb. 1 : 7.

den naar Jezus Christus en zó naar Zijn Rijk¹⁴⁶). Eén ding is echter wel duidelijk: Christus bad niet voor een kerk, die paradoxaal leugen en waarheid onder één koepel verenigt, *opdat* „de wereld” gelove. Want hoe zou de blinde den blinde leiden? Hoe zou uit het doen van het kwade het goede voortkomen? Hij bad niet voor een Una Sancta, die alles behalve heilig (*sancta*) is en de *doxa*, het licht der openbaring door zucht naar succes en compromis verduistert. Neen! Christus bad niet om een *paradoxale* allesomvattende, maar om een *orthodoxe* kerk, recht in de leer en levend uit de evangelische *doxa*¹⁴⁷). Want met een paradoxale kerk, waarin waarheid en leugen elkaar bestrijden, kon Christus Zijn strijd tegen de wereld niet voort zetten: een koninkrijk dat tegen zichzelf verdeeld is, kan niet bestaan. Om een kerk, die de goede strijd strijden wil, smeekte Hij den Vader. Geef Mij als loon op Mijn werk zulk een kerk. *Opdat* deze Mij kan vertegenwoordigen in de wereld; *opdat* Mijn strijd haar offensief zij; *opdat* zij „de wereld” niet een „derde weg” wijze, maar voor de onontwijkbare keuze plaatse van ja of neen, voor of tegen; *opdat* op aarde gebonden worde door haar, wat Gij en Ik, Vader, in de hemel binden; en ontbonden worde, wat Wij ontbinden; *opdat* de oogst van de volhardenden en de zich verhardenden rijp worde.

Dit gebed vindt zijn verhoring in de geschiedenis der kerk. Niemand voege hierachter: der *onzichtbare* kerk. Want gelijk Christus' gehoorzaamheid en Zijn *doxa* zichtbaar en hoorbaar was, moet het lijden en de prediking der getrouwe kerk *waarneembaar* zijn.

De kerk als rentmeesteres.

Christus heeft Zelf de verhoring van Zijn gebed verdiend. Niet wij worden geroepen om de bede van Johannes 17 te vervullen. De Vader verhoort dagelijks den Zoon, naast Hem op de troon gezeten. Dit betekent echter niet, dat de kerk zich aan een soort fatalisme overgeven en de strijd wel staken mag. De verhoring van Christus' bede heeft tot gevolg, dat de kerk ingeschakeld wordt in Gods heilsplan en zo geroepen tot trouwe dienst.

146) Verg. Openb. 3:9.

147) *Doxa* kan behalve „heerlijkheid” ook „mening”, „leer” betekenen.

Een van Christus' gelijkenissen tekent ons een opperslaaf, die bij afwezigheid van zijn heer geroepen was om de goederen van zijn meester te beheren, en voor de distributie van het voedsel aan het overige slavenpersoneel zorg te dragen¹⁴⁸). Twee mogelijkheden staan hierbij open. De „Verwalter" kan getrouw zijn; promotie is dan zijn deel. Hij kan ook uit het vertoeven van zijn heer concluderen, dat het er niet zo erg op aankomt, zolang deze nog niet aanwezig is. Deze onverschilligheid van den beheerder ten aanzien van het goed van zijn heer heeft wanbeheer ten gevolge. *Enerzijds* neemt de opperslaaf het voor zichzelf ruim en begint het vermogen van zijn opdrachtgever te verbrassen; *anderzijds* blijkt hij onbillijk streng te kunnen zijn: indien zijn mede-slaven hem berispen, ranselt hij ze af. Degradatie wordt dan echter bij de komst van zijn heer zijn lot. De toepassing is duidelijk. De kerk als rentmeesteres van Christus' genade-schatten moet, totdat Hij komt, getrouw zijn in haar bediening. Paulus en Petrus typeren daarom beiden de ambtsdragers als economen¹⁴⁹). O Timotheus, bewaar het pand, u toebetrouwd¹⁵⁰). Het komt er dus voor de kerk op aan „*economisch*" de schatten en gaven van Christus te beheren.

Dat doet zij niet, als zij *oecumenisch*-breed tegen kettters: Wees gegroet! zegt¹⁵¹). Dan is ze als een slechte econome bezig om de winst, die door trouwe handhaving der belijdenis verkregen is, verloren te doen gaan. Handhaaft zij de tucht niet en haalt zij zo „deze eeuw", de kosmos de kerk binnen, dan speelt zij als rentmeesteres met haar ambt en verspeelt zij haar loon. De brieven van den Here Jezus aan de zeven gemeenten zijn in dit opzicht vol dringende waarschuwing¹⁵²). Want de kerk, die niet getrouw beheren wil, wordt een overspeelster geheten. En deze afval komt behalve in het verwijderen van de rechterstoelen uit het huis Gods, ook uit in het misbruiken van die rechterstoelen door vonnissen uit te spreken om prestige te handhaven of lastige boetprofeten weg te werken. De opperslaaf, die het zelf niet erg nauw nam, achtte zich wél geroepen om op slaven en slavinnen „ordemaatregelen" toe te

148) Luc. 12:41—48 (het griekse woord voor rentmeester is *oikonomos*, econoom).

149) 1 Cor. 4:1, 2; 9:16, 17; 1 Petr. 4:10 (uitdeler = econoom, beheerder).

150) 1 Tim. 4:20; verg. 2 Tim. 1:12, 14; 3:14.

151) Zie 2 Joh. 7—11.

152) Openb. 2, 3.

passen. Jerusalem, dat zich niet schaamde om de tempel te maken tot een internationaal pantheon, ontzag zich niet om de profeten van Jahwe te doden. Ook een dergelijk optreden is niet overeenkomstig de roeping om getrouw te zijn in de economie. Naast het: niët ontvangen van ketters-om-der-waarheid-wil, moet staan het: wël ontvangen van broeders om-der-waarheid-wil¹⁵³). Tegen de hiërarchie dient de kerk getrouw te waken, omdat deze de vrijzinnigheid voorbereidt of steunt. De orde der kerk is niet een te verwaarlozen aangelegenheid. De god dezer eeuw pleegt zich van het misbruik der kerkorde te bedienen om door middel van kerkelijke willekeur de lampen langzaam te doven en het „economisch” besef te doen verdwijnen. Als in het *bestuur* der kerk maar een zekere gelijkvormigheid aan déze eeuw met haar centralisatie en bureaucratie is, ach dan zal de kerk op het punt der *leer* zich ook wel nader gaan aanpassen bij „de wereld”. Kerkvorsten zijn steeds satans coryphaeën geweest in de strijd tegen den Kerkvorst: Jezus Christus.

De economie van Christus' kerk is anders dan die der wereld. Deze laatste ziet op het directe praktisch effect. Eén centrale kandelaar is toch voordeliger dan zeven afzonderlijke lampen; en concentratie van wat religieus denkt tegen den énen vijand lijkt geboden, evenals onschadelijkmaking van reactionaire boeteprofeten. De getrouwe kerk dient echter als huis Gods zich in haar huishouding (economie) te houden aan de haar door den Here gegeven wetten¹⁵⁴). Zij make alles naar het in het Woord *getoonde* type. Als econome van Christus vermijde zij alle wereldse centralisatie of unificatie, doch schare zich met haar afzonderlijke lampjes om den énen Bisschop¹⁵⁵). En predike getrouw het volle Woord.

Het *volle* Woord. De huidige oecumenische beweging opereert ook wel met het begrip rentmeesterschap. Zij legt er de nadruk op, dat in elke christelijke gemeenschap het besef van rentmeesterschap

153) Vergelijk vooral 2 Joh. (niët-ontvangen) met 3 Joh. (wël-ontvangen). In 2 Joh. gewaarschuwd tegen leervrijheid, in 3 Joh. tegen misbruik der tucht (vers 10).

154) Economie is afgeleid van oikos (huis) en nomos (wet).

155) Openb. 1 : 12, 13, 20; 2 : 1, 5. Juist ten aanzien van de *kandelaar* klonk het bevel: Maak het naar het voorbeeld (typos), u op de berg getoond. Zie Ex. 25 : 40; Hand. 7 : 44; Hebr. 8 : 5.

over Gods mysteriën aanwezig is ¹⁵⁶). Doch helaas, aldus constateert zij, heeft dit strijd tussen de verschillende kerken tengevolge. Haar streven is nu te bewerken, dat de kerken elkaar gaan beschouwen als economen van bepaalde waarheden. Een samengang van deze kerk-rentmeesteressen in de Verenigde Kerk betekent, dat deze Oecumene dan Econome der volle en alomvattende waarheid is. De verschillende kerkelijke belijdenissen en kerkenordeningen moeten de Oecumene verrijken.

Indien deze opvatting juist was, zou het vóór de ineensmelting van alle kerken onmogelijk zijn de volle raad Gods te prediken. Elke kerk zou slechts in staat zijn een *deel* der waarheid te vertolken. En de bede van Christus: Heilig ze in Uw waarheid, zou voor wat het verleden en het heden aangaat onverhoord zijn gebleven. Tegen deze gedachte verzet zich ons geloof in de Schriften, die ons getuigen, dat Christus de naam des Vaders hééft geopenbaard en dat de Geest der waarheid voor de apostelen gids naar de volle waarheid zou zijn. Elke kerk kan en moet econome van ál Gods geopenbaarde geheimenissen zijn ¹⁵⁷).

Uitgaande van dit geloof zien wij in de ganse kerkgeschiedenis, hoe de Vader Christus' gebed hééft verhoord en Zijn kerk hééft doen worstelen om *getrouwe* uitdeelster te blijven van Zijn schatten des heils. Telkens poogde satan om haar een compromis met „de wereld”, „deze eeuw” te doen sluiten. De oecumene, glorie, macht beloofde hij haar, mits zij haar huishouding wilde inrichten volgens andere maatstaven. Hij toonde haar de verlokkende schatten van de heidense filosofische wijsheid en mystiek. Dwaalleraars en eminente geleerden zond Christus' tegenstander als engelen des lichts onder het kerkvolk. En maar al te vaak werden velen verleid. We denken aan de gnostiek, een welbewuste vermenging van heidense systemen en christelijke termen, die duizenden imponeerde; aan Arius, die door de griekse filosofie geleid Christus slechts een verheven schepsel noemde, doch daarin later door grote volkerkerken gevolgd werd. We denken aan de opkomst van het pausdom, de roomse hiërarchie en de greep van deze naar de politieke macht;

¹⁵⁶) Zie b.v.: Joint Commission appointed to arrange for a World Conference on Faith and Order. An Official Statement by the Joint Commission of the Protestant Episcopal Church in The United States of America, blz. 11, 12.

¹⁵⁷) 2 Tim. 2 : 14; 4 : 1 e.v.; 1 Cor. 4 : 1, 2; Joh. 16 : 12—15; Matth. 11 : 25—30.

aan de verbinding van de kerkleer met het filosofisch systeem van Aristoteles, den heiden. De Here bewaarde echter Zijn kerk, ondanks alle verbastering en alle gebrekkigheid van ambtsdragers en concilies. En met name in de Reformatie toonde Hij, hoe Hij machtig is om het éne kerkfundament weer te doen blootleggen om zo de éne ware kerk zichtbaar te maken in de wereld als getrouwe bewaarster van het haar toevertrouwde pand. Hoor Luther maar eens toornen in een van zijn, aan alle „kerst-stemming” gespeende, preken:

„Zij hebben de wereld met drieërlei leer vervuld en daardoor de mensen van Gods weg afgevoerd. De eerste is de zeer grove leer geweest, die St. Thomas (als hij werkelijk heilig is) en andere professoren geschreven hebben en die stamt uit heidense kunst en natuurlijk verstand. Want zij hebben gezegd: het licht der natuur is als een schone, heldere bladzijde en de Schrift is als de zon, die daarop schijnt, zodat ze des te schoner glanst . . . De hogeschoolen . . . hebben dit beeld zelfs omgedraaid en hebben door zulke kunst en leer van het verstand de Schrift willen belichten, die toch het énige ware licht is, zonder welke al het licht van het verstand ten aanzien van goddelijke zaken en geloofsartikelen louter duisternis is . . . Ten tweede heeft men de wereld vol van menselijke leer en mensengeboden gemaakt en heeft dat kerkorde en kerkwet genoemd: vasten, feesten, bidden, zingen, kleden, monnikkerij, etc. Al de rommel van den paus en alle boeken der theologen zijn daar van vol, ze hebben de mensen getroost, dat die gebruiken hen naar de hemel hielpen. Daarom schreeuwen ze thans ¹⁵⁸⁾ als onzinnigen: ei, dat hebben de heilige concilies besloten, dat heeft de kerk geboden en is sinds lange tijd in gebruik geweest! Ten derde hebben ze . . . ook nog de heilige Schrift laten varen. Maar zo, dat ze deze aan schrifturen en uitlegging van ettelijke kerkvaders gebonden hebben en ook dit slechts voor zover het den paus behaagt en het niet tegen zijn wet is . . . Daarom roepen ze wederom: ei, zouden zoveel heiligen, geleerden, vernuftigen de Schrift niet verstaan hebben? Hiertegen moet men . . . antwoorden: Laten kerkvaders, concilies heilig en geleerd of wat ook zijn, al ware het ook Maria en Jozef en alle heiligen bij elkaar, zo volgt daar niet uit, dat ze niet hadden

158) Vanwege Luthers protest.

kunnen dwalen . . . Want alles kan feil gaan. Hiërheen, waar Gods Woord is, moet gij komen! Dát is zeker en feilt niet. Dáár vindt gij Christus en den heiligen Geest gewis en dáârop vertrouwend kunt gij staan blijven tegenover zonde, dood en hel" ¹⁵⁹).

Hoe scherp deed de Here Luther niet alleen het verval zien: de ontredderde kerkelijke huishouding; doch ook het geneesmiddel: voorts wordt van de economen vereist dat elk getrouw bevonden worde bij de prediking van het Woord ALLEEN. Klaar is in de dagen der Reformatie de prediking der Schrift ten aanzien van de kerk verstaan. En ofschoon placcaten der prinsen en magistraten dreigden en er botsingen kwamen met concilies, theologen uit de patristische of scholastieke bloeitijd, de reformatoren spraken het uit, dat de kerk, die het Woord niet zuiver beheert, in leer en kerkorde een synthese aangaat met „de wereld”, de tucht misbruikt, een *valse kerk* is en overeenkomt met de *afvallige kerk*, waar Gods Woord telkens over spreekt. Ten bewijze citeren we een gedeelte uit de schotse confessie:

„Omdat Satan van den beginne zich inspande om zijn pestilente Synagoge met de titel Kerk van GOD te bedekken, en de harten van wrede Moordenaars heeft doen ontvlammen om de ware Kerk en haar leden te vervolgen, te verwarren en te bemoeilijken — zoals Kaïn Abel deed, Ismaël Izak, Ezau Jakob (Gen. 4 : 8; 21 : 9; 27 : 41) en de ganse priesterschap der Joden Christus zelf (Matth. 23 : 34—36; Joh. 11 : 53; Hand. 3 : 15) en zijn Apostelen na hem (5 : 17, 18) — is het zeer gewenst, dat de ware Kerk onderscheiden worde van de onreine Synagoge door duidelijke en betrouwbare kentecken; opdat wij niet misleid worden en de een in plaats van de ander ontvangen en aanvaarden, tot onze eigen veroordeling. Wij verklaren, dat de kenmerken, tekenen en stellige aanwijzingen, waardoor de Onbezoedelde bruid van Christus Jezus kan onderscheiden worden van die afschuwelijke hoer, de boosaardige Kerk, niet zijn: de oudheid, verworven titels, lijnrechte opvolging, vastgestelde plaatsen, noch de menigte, die met zulk een dwaling instemt. Want Kaïn verdiende wat leeftijd en titel betreft de voorkeur boven Abel en Seth,

¹⁵⁹) D. Martin Luthers Evangelien-Auslegung, uitgegeven door Lic. Erwin Mülhaupt, I, Göttingen, 1938, blz. 289 e.v. De citaten zijn uit een op 11 Jan. 1523 gehouden preek over Luc. 2 : 41—52. Zie voorts Ned. Gel. Bel. art. 7, 28.

Jerusalem had voorrechten boven alle plaatsen der wereld, terwijl aldaar de priesters in rechte linie afstamden van Aäron en het aantal, dat de Schriftgeleerden, Farizeën en priesters volgde, groter was dan dat van hen, die vast geloofden in Christus Jezus en zijn leer; en toch achten wij, dat niemand met gezond oordeel zal toestemmen, dat een der genoemde gemeenschappen kerk van GOD was. Wij geloven, belijden en erkennen, dat daarom de kenmerken van de ware kerk van God zijn: Allereerst, de ware prediking van het woord van God, waarin God zich aan ons heeft geopenbaard, gelijk de Geschriften der Profeten en Apostelen verklaren (Joh. 1 : 18; 10 : 15, 30). Ten tweede, de rechte bediening der Sacramenten van Christus Jezus, die verbonden moeten worden met de woorden en beloften van God, opdat zij deze in onze harten verzegelen en bevestigen (Rom. 4 : 11). Tenslotte, de kerkelijke tucht, rechtvaardig uitgeoefend, zoals Gods woord voorschrijft, waarbij zonden worden bestraft en deugden aangewakkerd (1 Cor. 5). Waar deze kentekenen gezien en voortdurend gehandhaafd blijven — ook al ware het getal (kerkleden) nog nooit zo gering — daar is ongetwijfeld de ware kerk van God, die volgens zijn belofte in het midden van hen is" ¹⁶⁰).

Hoewel na de Reformatie Satans aanval op de kerk niet verslapt; Cartesius de twijfel zaaide; Kant, Fichte, Hegel het ik van den mens vergoddelijkten en via de theologie de kerken beïnvloedden; revolutie en materialisme de fundamenten van veel kerken omwoelden; de afval in de valse kerken, zoals de roomse kerk, doorging, zodat de ware kerk als tot niet scheen gekomen te zijn; tóch bleef de Here in alle landen getrouw en gaf Hij telkens profeten, die bezwaren uitten tegen de geest der eeuw en reformeerden. En tot op de huidige dag bewaart Hij langs deze weg der middelen Zich een kerk. Dāārom klinkt Zijn bevel over de wijde wereld: „Voorts wordt van de uitdelers (economen) vereist, dat elk getrouw bevonden worde!" ¹⁶¹)

¹⁶⁰) Hoofdstuk 18 der Schotse Geloofsbelijdenis, geciteerd uit: Wilhelm Niesel, *Bekennnisschriften und Kirchenordnungen*, Zollikon, blz. 102, 103. In 1560 werd deze confessie door het schots parlement aanvaard. Een der opstellers was Joh. Knox. In de zin na het door ons geciteerde wordt voorts gezegd, dat hier niet sprake is van de algemene kerk, maar van de bijzondere, dus *plaatselijke* kerken, zoals die zich te Corinthe, Galatië, etc. bevonden. Geen vlucht in de onzichtbaarheid of algemeenheid dus!

¹⁶¹) 1 Cor. 4 : 2.

De oecumenische beweging „economisch“?

Geschiedt het jagen naar eenheid onder de kerken, dat zich alom roert, overeenkomstig Christus' opdracht? We moeten hierop ontkenkend antwoorden, wanneer wij de Schrift laten spreken. Naast de oecumenische aanval van de kerk van Rome op de aan het Woord getrouwe ware kerk, staat heden de kolossale bundeling van krachten, die stammen uit afvallig protestantisme en niet-roomse groeperingen, in de oecumenische beweging. Zoals de eeuwen door satan de kerk bestreden heeft door allerlei offensief, vaak onder christelijk mom, zo bedient hij zich thans van een kerkelijke eenheidsbeweging, die onder schone schijn velen verleidt. Evenals in de tijd der Reformatie de kerk van Rome als hoer, slechte rentmeesteres en valse kerk herkend werd, dient deze beweging thans uit de Schriften als zodanig herkend te worden.

Het kenmerk der afvallige kerk is immers: verlating van het vaste Woord. En betreffende de groeiende Oecumene moet nu gezegd, dat het evangelie bij haar als econome niet veilig is, dat zij het vervalst. We willen dit, concluderend uit wat in het vorige is behandeld, aantonen ten aanzien van de punten waarom de oecumenische arbeid zich steeds kristalliseerde: „geloof“; „kerkorde“; „leven en werk“; „zending“.

De geloofsbelijdenis van de derde weg.

De Schrift tekent ons twee wegen: een die van den HEERE afvoert en de weg van Zijn geboden ¹⁶²⁾. Deze staan als zwart en wit tegenover elkaar. In de historie der kerk openbaarden zich de gangers op de brede weg als liberale rekkelijken en modernen, die zich uit alle macht tegen de confessie verzetten; zij, die het smalle pad wilden betreden, streden de strijd vóór de handhaving der belijdenis. Men spreekt thans echter over een *derde* weg, een middenweg, waarlangs de oecumenische beweging zich wil voortbewegen. Deze weg zou dan de „eenzijdigheden“ vermijden van de oude modernen, de relativisten, die leden aan *belijdenisvrees* en van degenen, die steeds handhaving der belijdenis voorstonden, de zoge-

¹⁶²⁾ Verg. Ps. 1; 18 : 22; 25 : 4; 119 : 9; Spr. 4 : 11 e.v.; 16 : 7, 9, 25; 21 : 2, 16; Matth. 7 : 13 e.v.; Hand. 18 : 25; 1 Cor. 4 : 17; 2 Petr. 2 : 15.

naamde confessionalisten met hun *belijdeniskramp*¹⁶³). Een gaan der kerk op deze oecumenische derde weg, zou voor haar betekenen, dat zij uit de boeien van de verstarde vrijzinnigheid, die aan de kerk alle belijden ontnemt, en van de dode orthodoxie, die de kerk tot een belijdenis-kerk doet verstenen, bevrijd wordt en tot een *belijden-de* kerk wordt. De oude belijdenisgeschriften worden dan geen alle-leven-dodende-normen meer, maar *seinpalen* langs de pelgrimsweg der kerk, die haar helpen bij het veel belangrijker getuigen en belijden in het *nu*. De verbeeldingskracht ontvonkt; kwesties betreffende orthodoxie en vrijzinnigheid komen op het tweede plan; het gaat er om met elkaar een belijdende kerk (niet een belijdenis-kerk!) te zijn; elkaar te dienen en met apostolische bewogenheid in deze moderne wereld Christus actueel te verkondigen. Het voorkeursbegrip: „Heer” komt hier te voorschijn: allen, zij die de wacht willen betrekken bij het oude dogma der kerk en zij die vurig ijveren voor vrijheid van uitdrukkingwijze in de kerk en de christelijke daad accentueren, hebben één Heer, van Wien zij daarom in het leven van heden moeten getuigen, ook al verschilt men in theologische visie. Eén Heer, maar dan ook één kerk, waarin de richtingen elkaar dienen en verrijken in voortdurend gesprek en weigeren zich voortaan kramp-achtig terug te trekken in modernistische of confessionalistische bastions! Geen vrees en vervreemding scheidde de bont-geschakeerde groeperingen; geen verbaricadering in eigen instellingen of beginselen. Laat men, zo wordt verder betoogd, toch rekening houden met het feit, dat allen staan onder één oordelenden Heer. *Die éénheid* is primair, de geformuleerde belijdenissen mogen deze eenheid niet verstoren, daarvoor zijn ze slechts secundair; ze mogen de bestaande eenheid dienen. Wordt de kerk zo weer kerk, „dynamisch” getuigend en belijdend, dan zal de Geest haar wel in de waarheid leiden.

Deze beginselen vinden thans toepassing bij de stichting van de eenheidskerken op de zendingsterreinen (b.v. Zuid-India, Indone-

163) W. A. Visser 't Hooft, *Die Not der Kirche und die Oekumene*, Basel, 1942, blz. 18; idem, *The Kingship of Christ*, Londen, 1948, blz. 72 e.v.; dr H. Kraemer, *De Kerk in Beweging*, 's-Gravenhage, 1947, passim; *The International Review of Missions*, Jan. 1949, art. dr K. Hartenstein: *The Third Way, An Interpretation and Criticism of Amsterdam*; Prof. dr C. G. van Niftrik, art. in *De Gereformeerde Kerk*, 19 Mei 1949.

sië) ¹⁶⁴), bij de reorganisatie van de Nederlands Hervormde Kerk; zij stuwden de oecumenische beweging. Het modernisme van Söderblom c.s. wordt thans al meer als in het slop geslopen gebrandmerkt.

Uit boven weergegeven gedachten betreffende de derde weg, blijkt dat de dialectische theologie van Barth c.s. deze richting wijst. Wij stellen daarom de vraag: *Is het zo, dat deze „derde weg” de schriftuurlijke is, of is hij niets anders dan een nieuwe vorm van de schijnbaar verlaten filosofie der modernen en ethischen?*

Ronduit moet toegegeven, dat de dialectische theologie een reactie was tegen de moderne. Barth vroeg tegenover alle vrijzinnige pantheïstische zelfvoldaanheid weer aandacht voor de hoogheid Gods, Zijn souvereiniteit. We hebben reeds gezien, hoe in de oecumenische beweging sinds de dagen van Stockholm-1925 steeds twee richtingen aan het woord kwamen. *Allereerst* was er 't cultuur-optimisme, dat ondanks wereldoorlog I geloofde aan de evolutie der mensheid. Met grote nadruk poneerde deze stroming, dat het Koninkrijk Gods in deze wereld moest verwezenlijkt worden door allerlei sociale en culturele actie. Omdat men de theologie en filosofie van Hegel en Schleiermacher volgde, en als deze poneerde, dat de religie feitelijk niets anders is dan de bewustwording van het algemene zijn en de algemene wereldgeest, stond men onverschillig tegenover de dogma's. Men was zelfs niet bereid de radicale antithese tussen „het christendom” en het heidendom te erkennen. Naast deze activistische „diesseitige” richting stond *vervolgens* een meer pessimistisch getinte. Betoogde de eerste, dat het Koninkrijk Gods gekomen was, de laatste legde er juist nadruk op, dat het Koninkrijk Gods nog komen móést. Al meer en meer ging in de

¹⁶⁴) Dr H. Kraemer, *The Christian Message in a Non-Christian World*, Londen, 1938, blz. 383 haalt met instemming prof. T. C. Chao aan, die verklaart, dat de strijd tussen de fundamentalisten en liberalen (rechtzinnigen) en vrijzinnigen) zonder betekenis is voor den chinees en de gezonde groei van een echt-chinees christendom tegenstaat. Vele liberalen, aldus dr Kraemer, verkondigen het christendom als een westers idealisme, en zo wil het in China niet aarden. Maar de fundamentalisten maken de fout, dat ze hun bijzondere leerstellige opvattingen identificeren met de bijbelse openbaring en geen oog hebben voor het dynamisch karakter ervan. Het gevolg is, dat de chinees de indruk krijgt, dat het christendom of de bundeling is van een aantal stellingen over de maagdelijke geboorte, de onfeilbaarheid van de bijbel, de juridische verzoeningsleer of de triomfantelijke verwerping ervan.

loop der jaren deze richting zich oriënteren aan de dialectische theologie (Kierkegaard, Otto, Barth) en, vlak tegenover het — de grenzen tussen God en mens uitwissende — modernisme, het absolute verschil tussen God en mens prediken. *Hierdoor werd „de derde weg” gecreëerd.* Want de weg van het modernisme, dat de religie ziet als de objectivering van den immanenten Algeest, wilde men niet opgaan; God is immers transcendent, „der Ganz-Andere”. Maar *evenmin* wilde men het pad op van hen, die zeggen, dat God te kennen is uit Zijn Woord en dat het mogelijk is om Zijn geopenbaarde gedachten in een belijdenis voor eeuwen vast te leggen. De bijbel is een gestalte van Gods Woord; de belijdenisgeschriften zijn eerbiedwaardige documenten van de worsteling om de waarheid; maar zeggen, dat men de waarheid hééft in de Schriften en naspreekt in de belijdenis, ware hoogmoed. De volgende conclusie lag daarom voor de hand: „het christendom” is feitelijk maar een puur-menselijk gegeven en de christelijke religie onderscheidt zich in niets van de heidense religies. Er is immers een volstrekte *antithese* tussen den hogen God en de mensen, die alle op één hoop geworpen zijn in hun verworpenheid. Slechts in een bepaald moment kan de Schrift Gods Woord *worden* en kan de kerk waarachtig — staande in de situatie van het ogenblik — *belijden* gaan. Maar de christenmens bedenke, dat God absoluut vrij blijft; Hij bindt zich niet aan de bijbel en zeker niet aan onze daaruit afgeleide dogma's; Hij kan telkens nieuwe openbaring schenken.

Nu men echter op dit punt is uitgekomen, blijkt, dat men hetzelfde beweert als de moderne theologen waartegen men zich eerst afzette. De „derde weg” blijkt in feite niet te bestaan als *derde* weg. De vrijzinnigen zeiden: God is immanent in den mens; de bijbel is een boek vol ervaringen, dat slechts in trap van andere heilige boeken verschilt; o mens, ga God zoeken en klim langs de scala van al grotere emoties en daden tot Hem op! Deze modernistische richting begon te graven in de filosofische berg aan de ene zijde, genaamd de *immanente* zijde. De reactionaire dialectische richting begon aan de andere zijde een tunnel te graven: de *transcendente* zijde van de filosofische godenberg. God is hoog boven den mens. Hij is de verborgen God, transcendent in de hemel, Die Zich voor den mens niet vinden laat, tenzij in het ogenblik der belevenis. En zie . . . zo groef men zich een tunnel om in het midden van het berg-

massief de andere richting te ontmoeten. Methode en uitgangspunt waren wel verschillend. Maar men „vond” elkaar op een beslissend punt: God is niet te kennen uit Zijn Woord, maar uit de ervaring; want achter het bijbelwoord is eerst de waarheid te kennen. De historie van de oecumenische beweging, het propageren van het gesprek tussen de „rechtsen” en de „linksen” in de kerk doet dan ook uitkomen, dat de „derde” weg niet radicaal tegenover de schijnbaar verlaten weg van de modernen (Schleiermacher, Söderblom) staat. Integendeel: beide wegen ontmoeten elkaar in de tunnel. *De „derde weg”, de dialectische weg, blijkt de reeds eeuwen begane weg te zijn die zich scherp aftekent tegen die enige andere weg, die er nog bestaat: het pad van het Woord.* Want deze laatste weg spreekt niet van een zóéken van den verborgen God door schachten te graven in de filosofische godenberg van eigen ervaring. Zij predikt een God, Die Zich van de bergen Zijner heerlijkheid af hééft doen horen, Die Mozes Zijn wetten bekendmaakte en den profeten Zijn wil verkondigde, Die gezocht wil zijn in Zijn onfeilbaar, duidelijk, gezaghebbend, genoegzaam Wóórd. De „derde weg” verenigt in een grote *synthese* alle zoekers naar God en verdoezelt zo de grenzen tussen waar en vals, miskent de strijd, die sinds het Paradijs gaande is en zijn sporen ook in de kerkgeschiedenis naliet. De weg des HEEREN spreekt van een *antithese* tussen valse en ware religieusiteit en kerkbouw, tussen gravers in eigen ik èn schatgravers in Gods Woord.

Het is de tragiek van de dialectische theologie, dat zij een neo-modernisme geworden is. Zoekend naar „fundamenten en perspectieven van belijden”, alom het „gesprek” organiserend en de paradox verheerlijkend, baant deze de weg naar een kerk der *synthese*. Vanuit het continent zich verspreidend heeft deze theologie zich al meer geassocieerd (en vaak geassimileerd) met de vrijzinnigheid, het pleit voor de plaats der modernen in de kerk gevoerd en mèt dezen zich fel verzet tégen de „confessionalisten”, die trouw de belijdenis willen vasthouden en zich niet aan de — voor hen subjectivistische — leiding van de derde weg, de derde macht, willen overgeven. De oecumenische ontwikkeling der laatste jaren, de gebleken mogelijkheid van samenbundeling behoeft geen verbazing te wekken; evenmin het feit, dat men heden elkaar „ontdekt”, of in een „gesprek” „vindt”. Er wordt immers alleen maar openbaar, dat

men bij alle filosofische taalverwarring toch van één zin en één mening is en gaat op één weg. Dit is de weg van het relativiseren van Gods Woord, die in dat Woord de „brede” genaamd wordt.

Op dit punt blijkt het antichristelijke van de oecumenische beweging. Men wil niet buigen voor Gods Woord. De interpretatie-zwendel ten aanzien van de basisformule der Wereldraad is het klaar bewijs hiervan. Men wil niet uitkomen bij het: daar staat geschreven. De kerk wordt een markt, de kerkzaken worden op rondetafelconferenties bij bieden en loven „verhandeld”. Bij de stichting van eenheidskerken staat de pluriformiteit der waarheid en de synthese voorop; hoe paradoxaler en schemerachtiger, hoe schoner. De zogenaamde belijdenis van „één Heer” is dan de vlag die de gemengde lading dekken moet. Niet het bijbelse: uw ja zij ja heerst meer, maar men zweeft tussen ja en neen. Ergerlijke — dat is tot zonde verleidende — handen en ogen worden niet geamputeerd. Van de vrijzinnigen verwacht men grote dingen. „Modernisme en Reformatie zijn op een gesprek met elkander aangewezen, dat met geduld, liefde en beslistheid, in gezamenlijke gehoorzaamheid aan de Schrift wil worden begonnen. Een gesprek, dat niet de diepe structuurverschillen bedoelt te registreren, maar dat de grondcontroversen aan de wortels zoekt op te sporen en dat door een gezamenlijke gehoorzaamheid aan de openbaring, zoals in de Schrift betuigd, door nieuwe geloofsovereenstemming tot eenheid zoekt te genezen . . . Het Modernisme is zich bewust als Vrijzinnig Protestantisme een eigen vocatie en boodschap in de Oecumene te hebben. Het heeft het inderdaad. Het is vanuit de Oecumene gezien ook een eigen kerk en confessie, die als type van kerk duidelijk onderscheiden is van de kerken, waarin het zich nu bevindt. Het is bijv. binnen de Reformatie geen richting naast de andere richtingen, maar een zekere confessie, een andere kerk, die van die der Reformatie onderscheiden behoorde te zijn”¹⁶⁵). Behoorde te zijn. De kerken, die zich naar de Reformatie noemen, binnen de oecumenische beweging, hebben feitelijk de Reformatie prijsgegeven door de ketterij (haeresie) binnen haar muren te dulden. Binnen die kerken speelt zich dat af, wat ook binnen de oecumenische beweging te zien is. Een erkennen van de vocatie (roeping) en de speciale „boodschap”

¹⁶⁵) Dr H. v. d. Linde, *Rome en de Una Sancta*, blz. 344.

van het modernisme. En hiermee verbindt zich het zoeken naar de waarheid.

Zo gaat men op „de derde weg” zoeken naar een nieuwe oecumenische, „derde confessie”. God is toch een verborgen God, en Zijn waarheid dus een verborgen waarheid? Van een waarachtige en volkomen leer der zaligheid, gepredikt van den beginne der wereld af, wil men niet weten. Neen, „de kerken hebben alle in hun belijdenissen van Christus een schets ontworpen van Zijn gelaat, waarin zij alles hebben neergelegd, wat zij aan aanbiddelijks en aan liefelijks in Hem ervaren hebben”. En nu openbaart zich wel een smartelijke, vaak contradictoire, veelheid van schetsen. Daarom moeten de van elkaar gescheiden broeders in wederzijdse boete komen tot een gemeenschappelijk gesprek en een gemeenschappelijk gebed, of Christus „allen gezamenlijk, zo wil onderrichten uit het Oerbeeld van de H. Schrift, dat dat Christus-gelaat dat wij allen van Hem hebben ontworpen, steeds meer trekken gemeen moge krijgen; opdat wij allen eens een Christus-beeltenis van Hem mogen ontvangen, die in alles samenstemt. Een Christus-gelaat, waarop ons aller schetsen meer en meer gelijken gaan, tot ze daarmee eens samenvallen. Totdat Hij ons allen eens een zelfde Christus-gestalte te aanbidden en te beminnen geeft, en alle confessies der kerken samenstemmen tot een eenstemmige belijdenis”¹⁶⁶). De *absoluutheid* van Gods Woord in het heden wordt op deze wijze volledig geloofchend, de handhaving van de belijdenis tegenover het heidendom in de voorbijgegane eeuwen gerelativeerd en haar waarde in twijfel getrokken. Dr Van Dusen, secretaris van het Studie-departement van de Wereldraad, schrijft daarom onvervaard, dat geen enkele van de grote historische theologieën der kerk, zelfs niet die van de zogenaamde oecumenische concilies ons bouwstenen leveren kan voor een gezonde en blijvende theologie ten behoeve van het wereld-christendom¹⁶⁷). Hier klinkt dus de leuze: tot achter de patres, de kerkvaders terug! Geef ruimte aan Arius en Pelagius, Marcion en Nestorius! Dezelfde dr Van Dusen, die de spot drijft met de „gedistilleerde nonsens, uit de griekse logische geest” ge-

166) Dr H. v. d. Linde, a.w., blz. 26, 27. Dr v. d. Linde is predikant in alg. dienst bij de Ned. Herv. Kerk voor oecumenische zaken.

167) Dr Henry P. Van Dusen, *Het Christendom in de wereld*, blz. 202. A.w., blz. 76 e.v.; 176; 202 e.v.

boren, van „de sombere rij van oecumenische concilies”, pleit vurig voor een nieuwe formulering van het evangelie in de taal van déze eeuw¹⁶⁷). Bij prof. Mönnich beluisteren we hetzelfde geluid. Het oude moraliserende modernisme kan hem niet meer behagen, de belijdenis van Chalcedon kan hij slechts waarderen als een religieus geluid in de vorm van een mystieke, onhistorische mythe, Luthers leer over Christus' priesterschap is voor hem een brok verouderde theologie. Het historisch-critisch onderzoek, kind van het door Kant gewekte kritische denken, heeft immers *onuitwisbare* vraagtekens gezet achter de oude voorstellingen en formules. Er mag niet teruggekeerd naar deze voorbije droom. Waarheen dan? „Het moderne levensgevoel zoekt nog steeds naar zijn godsdienstigen vorm. Noch de moderne vaders, noch het tegenwoordige rechts-modernisme, noch ook de rechtzinnigheid hebben de verlegenheden der crisis kunnen overwinnen. Zal een gestalte als Luther, Augustinus, als Paulus opstaan, die hier het in deze situatie verlossende woord kan spreken? Het materiaal ligt klaar, in al zijn verwarring. Wij zien uit naar den profeet, die ons Christus zal prediken uit de diepte van de geloofsworstelingen en in de taal van het heden, een, die de nu nog oncritische en onbewuste (en daarom onaanvaardbare) diepte van de rechtzinnige religieusiteit zal verhelleren en in onze geestelijke en maatschappelijke wereld het materiaal vindt om de eeuwigheidswaarheid van Christus uit te drukken. Een fantasie, deze gestalte? Wetenschappelijk is hier geen prognose te maken; natuurlijk niet. Maar mogen wij niet vertrouwen, dat God te Zijner tijd ons zulk een profeet zal zenden?”¹⁶⁸)

Dit is dus „de derde weg”: „*Het moderne levensgevoel zoekt nog steeds zijn godsdienstige vorm*”. En aan het eindpunt ziet men verrijzen de geniale gestalte van den Übermensch-Prophet, een oecumenische Elia!

Dit moet hem, die uit de Schriften wil leven, toch wel ontroeren. Want de antichristelijke trekken van de oecumenische derde weg worden zo duidelijk zichtbaar. Het moderne levensgevoel zoekt

¹⁶⁸) Dr C. W. Mönnich, *Una Sancta, De Mogelijkheid der Christelijke Eenheid*, Amsterdam, 1947, blz. 514 e.v. Dr Mönnich verwijst verder naar het verlangen in de katholieke wereld naar den *papa angelicus*, den engelpaus, die de vrede onder roomsen en protestanten zal brengen. Voorts haalt hij de uitspraak van Söderblom aan: God gaat voort zich in het *genie* te openbaren.

naar een religieuze expressie. Maar wat is dat moderne levensgevoel anders, dan de weigering van den mens om gehoorzaam te worden aan het Wóórd! De filosofen van vandaag hebben het erin gehamerd, dat het „burgerlijk” was om van een blijvend gebod te spreken en van een absolute verplichting. De existentie, het bestaan van den mens, is het enige, waar hij rekening mee moet houden; laat hij de Werkelijkheid beleven, dáárin zijn normen vinden, en zo van uur tot uur zijn beslissing nemen. Liever tastend en dwalend het leven als waagstuk beleven en door noodlot en dood beangst worden, dan zich te koesteren in het rationalistische, onwerkelijke veiligheidsgevoel. Dit huidig irrationalisme of existentialisme, dat zich laaft aan Nietzsche en Kierkegaard, Sartre en Heidegger, en vele andere filosofen van fatum en levensdrift, is in de grond der zaak niets anders dan het oude káinitisch-lamechitisch-babylonisch levensgevoel. De mens wil een grote heros zijn, die zijn naam gedachtenis sticht op de aarde. Het is niet toevallig, dat Marsman in een zijner gedichten de babylonische torenbouw verheerlijkt. Den torenbouwers kon het niets schelen om ná hun dood in de hemel te komen,

„zij wilden nú de befaamde muziek der sferen reeds horen,
daarom trachtten ze dat gat in den hemel te boren; . . .
dit, het begin te zijn van het heelal,
een karavaan in een onbetreden woestijn,
dit was de zin van het eminente Gespuis
op de Toren van Babylon;
alleen van dit Golgotha, deze Hoofdschedelplaats zonder kruis
waaien de vanen van een nieuwe zon.”

Het moderne en het antieke levensgevoel zijn hierin één, dat ze zelfgekozen *wegen* van verlossing, kennis, vroomheid betreden en de door den HEERE gewezen weg: *het pad van het Woord* ontvlieden. Liever de onrust van het zoeken, dan het komen tot Hem, Die rust geeft. Een babylonisch epos tekent ons de figuur van Gilgamesj, die oceanen overstak om toch maar het leven te vinden. Zó is ook de afvallige mens van heden en morgen. De HEERE zegt echter in Zijn Woord: Dit gebod, dat Ik u heden gebied, dat is voor u niet verborgen en niet ver; het is niet in de hemel, zodat gij vragen moet: Wie zal voor ons ten hemel varen, dat hij het ons hale en ons het horen late, opdat wij het doen? het is ook niet aan de andere zijde

der zee, zodat gevraagd moet worden: wie zal voor ons oversteken naar gene zijde der zee, dat hij het voor ons hale en ons dat horen late, opdat wij het doen? Want dit Woord is ZEER NABIJ u, in uw mond en in uw hart, om dat te doen. Zie, u is voorgesteld het leven en het goede, en de dood en het kwade, kies dan het leven ¹⁶⁹). Maar de moderne Gilgamesj wil dat nabije Woord niet horen. Hij houdt de waarheid in ongerechtigheid ten onder, hij verduistert het geslonken licht, trekt zich een gordijn voor de ogen en prefereert de neo-romantische nacht zonder dageraad ¹⁷⁰). En daarom wordt de toorn Gods van de hemel openbaar, daarom geeft de Here hen over aan „de derde weg”, de eeuwige onrust van het zoeken naar de weg en de waarheid en het leven buiten het Woord om.

DAAROM. De Schrift legt er sterk de nadruk op, dat de verblinding der mensen niet een soort *noodlot* is, dat hen plotseling overvalt en dat de komst van de antichristelijke nihilistische normloze profetie samenhangt met de afval, apostasie en ongehoorzaamheid. Hier wordt een *wet* openbaar. Het licht schijnt in de duisternis. De Schepper, Die in den beginne sprak: Er zij licht! laat in het evangelie weer Zijn doxa aanschouwen. Uit aarden vaten mogen de nieuwtestamentische predikers schatten uitdelen: Indien iemand in Christus is, die is een nieuw schepsel. Maar als er ongehoof zich openbaart, als men langs andere weg wedergeboorte zoekt, dan komt Gods oordeel! Dan geeft de Here die verachters en doders van profeten over aan leugen, duisternis en verblinding. Om hun afval. DAAROM heeft God hen overgegeven! zegt Paulus tot drie maal toe in Romeinen 1 ¹⁷¹). En ten aanzien van de antichristelijke energie der dwaling, die nog komen moet, herhaalt hij deze uitspraak in 2 Thessalonicensen 2: De liefde tot de waarheid, die tot het behoud leidt, wordt niet aanvaard, DAAROM zendt God een dwaling, die bewerkt dat men de leugen gelooft, opdat allen worden geoordeeld, die de waarheid niet geloofd hebben, maar een welbehagen hebben gehad in de ongerechtigheid ¹⁷²). De afvallige wereld

169) Deut. 30 : 11—15, 19b.

170) Zie Rom. 1 : 18, 22, 23; 2 Cor. 4 : 3; 2 Thess. 2 : 10; Joh. 1 : 5.

171) Rom. 1 : 24, 26, 28.

172) 2 Thess. 2 : 11, 12; verg. ook 2 : 1—11 en 2 : 17—3 : 5.

maakt zich dus zelf rijp voor de komst van den antichrist en zijn trawanten: daarin komt Gods toorn over haar tot uitdrukking.

En wanneer wij nu vandaag het moderne levensgevoel in raden en conferenties zien zoeken naar een religieuze vorm, zien verlangen naar een nieuwe profeet, is het onze plicht de wet van Gods óordeel indachtig te worden. Zie, de dagen komen, spreekt de Here HEERE, dat Ik een honger in het land zal zenden; niet een honger naar brood, noch dorst naar water, maar om te horen de Woorden des HEEREN; en zij zullen zwerven van zee tot zee, van Oslo en Stockholm in het noorden tot Tambaram en Bangkok in het oosten; zij zullen oecumenische pelgrimages maken om het Woord des HEEREN te zoeken, maar zullen het niet vinden¹⁷³). De HEERE antwoordt niet meer, zoals Hij eens Saul niet antwoordde, noch door dromen, noch door de urim, noch door de profeten¹⁷⁴). Maar zie: zoals Saul bij de tovenaars te Endor terecht kwam, zoals de ongelovige verfijsde wereld in de apostolische tijd de gnostiek, de magie en de exotische mystiek te hulp riep, de door Voltaire van het geloof aan Gods Woord vervreemde „verlichte” aristocratie aan de vooravond der franse revolutie bij alchemisten, kabbalisten en theosofen haar heil zocht, zó zal door den HEERE het moderne levensgevoel, dat zich bedient van de oecumenische beweging, tenslotte aan een energieken profeet overgegeven worden: den valschen profeet. Hém zien wij oprijzen achter de huidige oecumenische beweging, die nog steeds op zoek is naar de waarheid. Hij zal voor de wereldkerk de *oplossing* van alle paradoxen brengen; hij zal een eind maken aan het wanhopig dobberen tussen ja en neen; hij zal begroet worden als een van God gezonden Elia¹⁷⁵). Zó groot zal

173) Amos 8 : 11. 12.

174) 1 Sam. 28 : 6.

175) Onze verwijzing naar Elia is niet zonder reden. Openb. 11. geeft aan de getrouwe getuigen trekken *als* Elia; Openb. 13 doet ons echter zien, dat ook de valse profeet dergelijke „schriftuurlijke” trekken vertonen zal (verg. 1 Kon. 18 : 36—38; 2 Kon. 1). Het verschil tussen de wonderen van getrouwe en valse getuigen is overigens duidelijk: bij de eerste prediken zij bekering *van* Baäl, bij de laatste prediken zij afgoderij, dienst *aan* Baäl! Dat is ook het gevaarlijke van de antichristelijke tijd: in Elia's dagen konden de priesters van Baäl geen vuur doen regenen. En was voor ieder duidelijk op Karmel, dat Elia de ware profeet was. Maar in de dagen van het nieuwe testament zullen de profeten van den antichrist wonderen *als* Elia kunnen doen, zodat zij velen verleiden.

Gods oordeel zijn, dat men het monsterlijke in zijn trekken niet meer herkent en zich vergapend aan de harige profetenmantel de verleiding in de profeten-wonderen en -wóorden niet meer bespeurt. Het *gehalte* kritisch toetsen? Ach wat, de man heeft de pathos, de „*gestalte* als Luther, Augustinus”, Paulus en Elia, de gedaante van godzaligheid. Bovendien: de hantering van uit het verband gerukte bijbelwoorden, zal voor de van de Schrift vervreemde kerkmassa's voldoende zijn om deze mee te tronen. Is het niet, dat Christus gebeden heeft: dat zij allen één zijn? Er staat toch immers geschreven: de Geest zal de kerk in alle waarheid leiden? Zo kwam de verzoeking tot het eerste mensenpaar, zó kwam zij tot den Zoon des mensen, zo komt zij ook weer tot de heiligen der laatste dagen. Zij, die zoeken naar een nieuwe openbaring en niet van het Woord uitgaan in heel hun leven en bij alle kerkwerk, staan weerloos tegenover deze verzoeking. Vooral zij, die zo moe, zo ontzaglijk moe zijn van de strijd voor het geloof, dat den heiligen overgeleverd is en snakken naar vrede, zijn een gemakkelijke prooi van de valse profetie met haar christelijke motto's. En zij, die zich stoten aan de belijdenis der kerk, maar liefst van de kerk een bedrijf maken dat veel „doet”, zullen verheugend van de inhoud van allerlei „getuigenissen” en „kanselboodschappen” „kennis nemen”. Dank zij de dialectische theologie, die van kritisch protest *binnen* de oecumenische beweging tégen allerlei vervlakking van het oude modernisme, tot de grote stimulerende kracht *der* oecumenische beweging is geworden, zal al minder aandacht geschonken worden aan het vasthouden van de katholieke belijdenis-inhoud en al meer aan het belijden-als-*daad*, het publiceren van uitspraken over allerlei actuele kwesties, hoe halfslachtig de inhoud ook overigens zijn moge.

De vruchten van de afval der eeuwen worden zo zichtbaar. *Remonstrantisme* en *rationalisme* leerden, dat ieder mens een vrije wil en het licht der rede heeft, zodat het arrogant is om te zeggen, dat de ware kerk en de rechte leer aangewezen kunnen worden. *Romantiek* en *ethische* theologie schuurden de onverdraagzame confessionele stenen des aanstoots weg: het komt niet op de inhoud van het geloof, maar op de aard van het geloof, het gevoel aan. Het *piëtisme* kwam het *modernisme* voorts te hulp, door te beweren, dat kerkmuren dwaze dingen waren, wijl allen toch één zijn. Thans wordt de oogst rijp. Er is een reusachtige organisatie — de ver-

vulde droom van Grotius, Leibnitz, Schleiermacher en Söderblom. Zij draagt in haar zegel een schip met een kruis. Zij verenigt „katholieken” en „protestanten”, staat open voor Rome. Zij heeft de *dialectische* wind mee. Al staat de zee al hol en hoog, al is er een grote taalverwarring aan boord, profetisch roept men op tot varen. En flarden waaien tot ons over van een lied: „Wij hebben 's Vaders Zoon aan boord en veilig strand voor 't oog”. Zal de Geest niet in alle waarheid loodsen, en zijn allen niet vurig verlangend om te „belijden”? Is er niet de belofte, dat door alle pluri-form en paradoxaal belijden heen de waarheid zichtbaar worden zal?

Maar het actualistisch „belijden” van deze schippers op de vaart-van-de-verflauwing-der-grenzen is geen belijden. Deze „derde” koers is een compromis, een verlaten van de ken-bare weg, een relativering van het vaste, absolute Woord. Zij, die in „gesprek” de oceaan-diepten des satans willen bevaren, de belijdenis van de kerk der eeuwen disputabel stellen, aanvullen met andere „waarheden”, verkorten of vereenvoudigen, vinden Christus tegen zich, Die be-veelt: Houdt vast, wat gij hebt! ¹⁷⁶⁾ Wie de kerk in tijden van chaotische verdwazing wil behouden, door een boven het Woord uitgaande, derde weg van *tolerantie* en *compromis*, zal haar ten verderve leiden. Deze zelfgekozen *brede* weg buigt af van de smalle confes-sionele weg, en is dezelfde als de weg van Bileam, de valse pro-feten, de gnostici van vroeger en de irenische humanisten van thans. Zij is de weg van de „vreemde vrouw”, dalende naar de binnen-kameren des doods ¹⁷⁷⁾.

Behoed uw hart boven al dat te bewaren is,
 want daaruit zijn de uitgangen van het leven.
 Doe de verkeerdheid van de mond van u weg,
 en doe de verdraaidheid der lippen verre van u.
 Laat uw ogen rechthout zien
 en uw oogleden zich recht voor u heen houden.
 Weeg de gang van uw voet
 en laat al uw wegen wèl gevestigd zijn.
 Wijk niet ter rechter- of ter linkerhand,
 wend uw voet af van het kwaad.

176) Verg. Openb. 2 : 24, 25.

177) Verg. Spr. 7, 9 en 4.

De kerkorde van de derde hiërarchie.

Vrijwel alle kerken, die aan de oecumenische beweging participeren, zijn hiërarchisch, wat haar inrichting betreft, en ontrouw, wat de uitoefening der tucht aangaat. Het zijn landskerken, volkskerken, waar permanente synodes of bisschoppelijke regering leiding geven en waar het modernisme geduld wordt, vaak zelfs bij de leiding gevende instanties en onderwijzende organen.

Wanneer deze kerken onderling haar éénheid belijden is dit dan ook in zekere zin waar. Er is een principiële eenheid. Gezamenlijk weigert men de kerken in te richten volgens het bevel van Christus: De koningen heersen over de volken, doch gij niet also! En tevens kunnen allerlei schone slagzinnen: Laat de Kerk de Kerk zijn! Christus is Heer der Kerk! het feit niet ongedaan maken, dat evenmin gehoorzaamheid betracht wordt aan het gebod van Christus, den Heer, om zich te weren tegen de wolven, die de schaapskooi van Christus binnendringen.

Al deze kerken brengen nu haar theorie en praktijk binnen de oecumenische beweging. Het resultaat is duidelijk. De tendenz bestaat om deze ook te maken tot een lichaam, dat en de hiërarchie en de leervrijheid handhaaft en propageert. De Oecumene, als georganiseerd geheel, krijgt al meer de gestalte van een kerk; een Wereldkerk met een Wereldraad, die gevormd wordt door de kerkvorsten der participerende kerken. Deze Wereldkerk is tevens, net als al de haar samenstellende kerkfragmenten, inclusivistisch alles gaarne omvattend. De oecumenische beweging is niets anders dan de concentratie van die afvallige kerkdelen, die in haar kerkenordeningen Christus als enigen Bisschop en Hoofd der kerk van Zijn macht beroven.

Er zullen hier tegenwerpingen gemaakt worden. Staat binnen de Oecumene de „katholieke” richting niet steeds tegenover de „evangelische”? Zijn er ook niet velen, die vandaag een grote plaats opeisen voor de stem der gemeente, der congregatie? Inderdaad blijkt de gehechtheid aan historische vormen nog niet geheel uitgesleten te zijn, zodat de plaats van het ambt in de kerk en de aard van zijn gezag nog steeds een verschilpunt vormt tussen de „evangelische” en de „katholieke” richting. Maar de verschillen tussen beide zijn *niet onoverkomenlijk, ze zijn meer praktisch, dan principieel van*

aard. Het bisschoppelijk stelsel, de centralisatie, de hiërarchie, is immers in veel kerken, die zich nog naar de Reformatie noemen, of nooit consequent geweest, of weer binnengedrongen. Al zijn binnen die kerken geen bisschoppen met kromstaf en mijter, de hoogkerkelijke hiërarchie is er wel degelijk. In principe heeft men dus, bewust of onbewust, reeds gekozen voor de „katholieke” richting, ook al blijven er accentsverschillen aangaande de wijze van ordening, aard en continuïteit van het ambt over. Wie slechts praktische of historische motieven aan kan voeren tegen het episcopale stelsel, diens weerstand is gebroken, hem blijft slechts over tussen eigen stelsel en het andere 'n verschil in nuance te zien ¹⁷⁸).

Een andere te maken tegenwerping is deze: Zegt de Wereldraad niet telkens, dat hij geen *superkerk* is? Is juist het feit, dat hij het aan de kerken zelf overlaat om te beoordelen, of zij overeenstemmen met de grondslag, niet het bewijs, dat hij zichzelf niet geroepen acht tuchtmaatregelen te nemen? Wanneer gezegd wordt, dat de oecumenische organen hiërarchisch zijn, wordt dan geen ongegronde beschuldiging geuit?

Wij willen ter vergelijking denken aan wat heden gezegd wordt betreffende het huidige europese federalisme. Ook hier wordt betoogd, dat het niet de bedoeling is om een soort *superstaat* te creëren. De europese actie — aldus de federalisten — is opgekomen buiten de regeringen om, door de aandrang van „het volk” zijn deze laatste er thans in betrokken. Het gaat er niet om een staat boven de staten te vormen. Maar *vrijwillig* dienen de verschillende volken een deel van hun souvereiniteit in handen van „Europa” te leggen en aan de Raad van Europa de uitvoering van een aantal taken af te staan. De nood is immers opgelegd. Er is geen andere keus dan tussen „Untergang des Abendlandes” of de verwezenlijking der „Europese Gedachte”. Aldus de ijveraars voor een Verenigd Europa. In feite betekent dit, dat de staten hun verantwoordelijkheid uit handen gaan geven. In de Europese Assemblee zullen de meest verstrekkende decisies vallen. Buiten de volken om. Toch: *superstaat*.

178) Karl Barth verdedigt het congregationalistische systeem op grond van de overweging, dat de andere stelsels (pauselijk, bisschoppelijk, consistoriaal, presbyteriaans-synodaal) de *vrije* toegang van Gods Woord tot de gemeente verhinderen en de éénheid belemmeren. Ook hier weer dialectisch-filosofische argumenten! Amsterdam Assembly Series, I, blz. 75.

Evenzo is het nu bij de Wereldraad en Zendingsraad. O zeker, men wil geen superkerk vormen. Maar onderdehand vermeldt men dankbaar, dat de oecumenische beweging, die buiten de officiële organen der kerken om ontstaan is, thans een zaak der kerken geworden is „door aandrang van het kerkvolk”. En de oecumenische Raden zijn de Una Sancta nog wel niet. Maar zij vormen wel organen, waardoor de eenheid der kerk zich manifesteert. *Vrijwillig* leggen de kerken een deel van de verantwoordelijkheid in handen van de oecumenische lichamen. De nood is immers opgelegd. Gemeenschappelijk moet in verschillende zaken opgetreden. Bovendien: mag er ten aanzien van de vorming van een Wereldstaat of locale eenheidsstaten nog enige terughoudendheid zijn, van de noodzakelijkheid van de realisering van een Wereldkerk is de oecumenische beweging zeer overtuigd. „Waar twee of drie kerken vergaderd zijn, is de Una Sancta in het midden van haar en vraagt om tot openbaarheid te komen”¹⁷⁹). De Wereldraad is niet maar 'n organisatie. Zijn daden worden gedragen door het bewustzijn: hier handelt, spreekt de wereldkerk, de Una Sancta in spe of in statu nascendi. Dus toch: superkerk.

In een zijner laatste boeken heeft Stanley Jones — en hierin is hij zeker tolk van velen — weergegeven, hoe hij zich de organisatie van de toekomstige éne Algemene Kerk denkt. Hieruit kunnen we klaar zien, hoe aan de hiërarchie, de regering van bovenaf, een ruime plaats ingeruimd wordt. Stanley Jones denkt zich dan voor de toekomst in elk land slechts één kerk, die dan verschillende „takken” heeft: de baptistische, lutherse, en liefst ook de rooms-katholieke, grieks-orthodoxe, enz. De ene kerk in elk land zou een algemene synode moeten hebben, samengesteld uit de vertegenwoordigers van de verschillende „takken”, *in verhouding van hun ledental vertegenwoordigd* (de tolerante volkskerken zouden dus de grootste kansen hebben!). Boven de nationale kerken zou moeten staan „de Wereldsynode van de Kerk van Christus”. De Raden, die er reeds in verschillende landen zijn (Federale Raad van Kerken van Christus in Amerika, Christelijke Raden van India, China, Mexico, enz.) en die thans slechts *adviserend* karakter hebben, zouden dan *uitvoerende organen* kunnen worden, *die de beslissingen*

¹⁷⁹) Dr W. A. Visser 't Hooft, Amsterdam Assembly Series I, blz. 185.

der landelijke generale synodes uitvoeren. Eveneens zou de Wereldraad de opdracht kunnen ontvangen de besluiten van de Wereldsynode uit te voeren¹⁸⁰⁾.

Helder wordt zo het ideaal der toekomst ontvouwd: een Wereldraad met executieve, uitvoerende macht! Een Wereldkerk, zogenaamd federaal, gebouwd volgens het schema van de geprojecteerde Wereldstaat! Hier is niet het *gevaar* van hiërarchie, dit is hiërarchie. De huidige praktijken der oecumenische beweging met haar oecumenische, getrainde aristocratie, haar heerschappij van de inktpot, haar uitschakeling van het ambt der gelovigen — ondanks de deelname van „leken” en „jeugd” — doen wel enigszins vermoeden, hoe de toekomst zijn zal. De joodse traditie klaagt over de hogepriesterlijke familie uit de tijd, dat het sanhedrin nog in volle glorie was: „Zij zijn hogepriesters, hun zonen schatbewaarder van de tempel, hun schoonzonen zijn tempeloverste en hun dienaren slaan het volk met stokken”¹⁸¹⁾. Iets dergelijks zou wellicht gezegd kunnen worden van hen, die zich opmaken om in de oecumenische tempel de scepter te zwaaien. Zij het dan, dat het kerkvolk van heden de stokslagen der huidige priesterheerschappij niet

180) Dr E. Stanley Jones, Christus langs de Amerikaanse Heirweg, Amsterdam, 1947, blz. 178 e.v. Opmerkelijk is, hoe in de nederlandse pers over dit boek gesproken werd. Ds F. H. Landsman, hoofdredacteur van *De Hervormde Kerk*, Weekblad van de Hervormde Raad voor Kerk en Publiciteit schreef in het nummer van 17 Juli 1948 er een waarderend artikel over. W. schreef in *Horizon*, Maandblad gewijd aan levensvragen (vroeger: Gereformeerd-Apologetisch Tijdschrift geheten), April 1949, dat bewust boek, ondanks de daarin voorkomende onjuistheden en oppervlakkigheden, goede diensten kan vervullen. Over de kerkelijke idealen van Stanley Jones geen waarschuwend woord. Evenmin liet prof. dr F. W. Grosheide dit horen in een recensie in zijn blad *Belijden en Beleven*, 2 Juli 1948. Prof. Grosheide noemde wel de geestelijke oppervlakkigheid van Stanley Jones, die weinig of niet van schuld en verzoening spreekt en dus een *onduidelijke* prediking biedt. Over het *schadelijke, anti-christelijke, vrijzinnige* karakter van de boeken van Jones werd door prof. Grosheide niet gesproken. Het dagblad Trouw van 7 Juni 1947 noemde het onderhavige boek: *amerika-nisme-op-zijn-best* en sprak de wens uit, „dat Jones met dit boek bij velen van zijn landgenoten weerklank zal vinden.” Daar op de plannen over federale kerkunie geen critiek werd uitgebracht, houdt genoemde wens dus ook in, dat deze spoedig gerealiseerd zullen worden. Bovenstaande voorbeelden tonen aan, hoe weinig *weerstand* er in nederlandse „protestantse” kring tegen Jones' ideeën is.

181) Cultuurgeschiedenis van het Christendom, I, 1948, blz. 96.

voelt en geneigd is de oecumenische roede te kussen. Zo wordt de „derde hiërarchie” zichtbaar, na Rome en Reformatie het „derde rijk”.

Dit is ook niet te verwonderen. Zonde baart zonde. Hiërarchie baart hiërarchie. Hoe zou uit de samenbundeling van „protestantse” en „katholieke” hiërarchieën iets anders geboren kunnen worden? Dan ware het oecumenische rijk een koninkrijk tegen zichzelf verdeeld, hetgeen het allerminst is. Ernstig wordt binnen de Oecumene naar de synthese van allerlei ambtsopvattingen gezocht. De Verenigde Kerk van Zuid-India, die „evangelische” en „katholieke” elementen samenvoegde, wordt als *het* voorbeeld geprezen, dat doet zien wat normaal en abnormaal is. Gezocht wordt het bisschoppelijk ambt in te bouwen in de kerkorde der Verenigde Kerk. De liturgische beweging, die harerzijds ervoor pleit allerlei roomse elementen in eredienst en kerkorde op te nemen door aan ambt en ambtshandelingen een sacramenteel karakter toe te kennen, steunt hierdoor het oecumenisch zoeken naar het ambt der Verenigde Kerk.

Er zit iets uitermate boeiends in al dit bouwen, dat den natuurlijke, ouden mens niet afstoot, maar absorbeert. Een Wereldkerk verrijst in een pluriforme, soms paradoxale stijl. De oude „oosterse” bouwtrant is zichtbaar, de rooms-katholieke wordt begeerd, de protestantse „reactionaire” stijl is eveneens welkom. En het heet, dat straks Paulus (Reformatie), Petrus (Rome), Johannes (oosterse orthodoxie) in één kerk met één ambt verenigd zijn.

Maar deze apostelen lieten zich nimmer verdelen over drie kerkengroepen; nog minder laten zij zich annexeren voor de huidige eenheidsplannen. Paulus' instructies aan Timotheüs, Johannes' afwijzen van ketters, Petrus' vermaningen aan de presbyters: ze zijn één. En keren zich tegen de huidige en komende oecumene. Want deze bindt karakter en uitoefening der ambten niet aan het Woord, maar construeert naar eigen believen. Over een geleid-worden door den Geest wordt wel gesproken¹⁸²⁾, doch vergeten wordt dat deze de Geest van evangelie, waarheid, licht, niet van leugen, duisternis is. Een kerk, die de autoriteit van de kerk buiten Gods Woord

182) Verg. Joh. 16: 13.

plaatst, heeft geen recht de beloften Gods op zichzelf toe te passen¹⁸³).

De vervalsing der kerk komt zo weer aan het licht. Wereldge-
lijkvormig wordt gejaagd naar „organisatie”. Om de handhaving
van de ware leer bekommert men zich niet. En toch..... „wat ver-
wonderlijks is eraan, als een bruid en discipelin van Christus zich
aan haar Bruidegom en Meester onderwerpt, zodat ze voortdurend
met gespannen aandacht aan zijn lippen hangt? Dit is immers de
orde in een wel ingericht huisgezin, dat de vrouw gehoorzaamt aan
de bevelen van haar man?”¹⁸⁴) De kerk-vrouw, de Oecumene
weigert echter haar huishouding, haar economie, haar kerkenorde-
ning in te richten naar de bevelen van haar man. Zij bekleedt eerder
gestalten van valse profeten met inklevend ambtelijk gezag.

Leven en werk van de derde macht.

Het is steeds te zien in de historie der kerk: als het Woord ver-
laten wordt, gaat men het volle accent op de daad leggen; de
„goede werken” van mystiek, ascese, filantropie, sociale zorg. In
de plaats van de verlossing door het bloed des kruises wordt dan
de zelf-verlossing door verstand, wil of gevoel gesteld. Alles wordt
aangegrepen, het duidelijke, concrete Woord wordt geschuwd of
in de schemer geplaatst.

Geschrieben steht: „Im Anfang war das *Wort!*
Hier stock' ich schon! Wer hilft mich weiter fort?
Ich kann das Wort so hoch unmöglich schätzen.
Ich musz es anders übersetzen,
Wenn ich vom Geiste recht erleuchtet bin . . .
Geschrieben steht: im Anfang war der *Sinn*.
Bedenke wohl die erste Zeile,
Dasz deine Feder sich nicht übereile!
Ist es der *Sinn*, der alles wirkt und schafft?
Es sollte steh'n: im Anfang war die *Kraft*.

183) Aldus Calvijn, Institutio, IV, VIII, II tegenover Rome, dat Joh. 16:13
op zichzelf toepaste. Zie ook dr G. C. Berkouwer, De Strijd om het
Roomsch-Katholieke Dogma, blz. 124 e.v.

184) Calvijn, Institutio IV, VIII, 13.

Doch, auch indem ich dieses niederschreibe,
 Schon warnt mich was, dasz ich nicht dabei bleibe.
 Mir hilft der Geist! Auf einmal seh ich Rat,
 Und schreibe getrost: im Anfang war die *That!* 184a)

In den beginne was de daad! Dit is het grond-thema van de gnostiek van vroeger en thans, die eigen heiland wil zijn.

We hebben reeds meermalen de aandacht gevestigd op het zogenaamde sociale evangelie, dat in de vorige eeuw allengs de kerken binnendrong. De franse revolutie met zijn „rechten van den mens” en zijn: „terug tot de natuur”, de daarop volgende liberale filantropie, de darwinistische evolutie-leer, de opkomst der socialistische beweging, de alle belijden verwoestende bijbelcritiek, waren altemaal factoren om dit social gospel te maken tot *de* prediking van de vervalste kerken. Terwijl de massa's der arbeiders de kille kerken verlieten, werd *déze* prediking als laatste stroohalm aangegrepen. De kerk prees zich aan als minstens even „bewogen” over allerlei „nood”. Met name in Amerika achtten allerlei kerken, en vooral de Federale Raad, zich geroepen om over alle mogelijke onderwerpen „Boodschappen” te publiceren, en adressen aan de regering te richten over allerlei internationale, nationale en sociale zaken. Moest de kerk niet een pilaar en vastigheid der waarheid, een licht op de kandelaar, een zoutend zout zijn? Had ze niet de roeping om zich solidair te verklaren met het volk, aangaande allerlei zaken te „getuigen” en mee te helpen aan de realisering van het Koninkrijk Gods, de vrede op aarde in mensen van goeden wille?

In het voorgaande hebben we er herhaaldelijk op gewezen, dat op deze wijze de boodschap van het Woord radicaal verbogen en vermaterialiseerd werd. Het evangelie gemaakt tot een prediking van verlossing *binnen* „deze tegenwoordige boze eeuw”. De zonde verklaard als sociale misstand. De verzoening van Christus verwrongen tot een verzoening van mens en mens. De prediking een ondiepe proclamering van het vaderschap Gods voor, en de broederschap

184a) Goethe (1749—1832), Faust I. Vergelijk Reiner Maria Rilke (1875—1927):

Ich fürchte mich so vor der Menschen Wort,
 Sie sprechen alles so deutlich aus:
 Und dieses heisst Hund und jenes heisst Haus,
 Und hier ist Beginn und das Ende dort.

De romantiek mint de verflauwing der grenzen, háát het duidelijke woord van den mènes reeds, hoeveel te meer het klare Woord des Heren.

van alle mensen, gelovig of ongelovig. Allerlei socialistische en pacifistische methoden aangeprezen. Het geloof in de „toekomstige eeuw” vervangen door het geloof in Wereldvrede, Wereld-heilsstaat, het oecumenisch Utopia.

Al is sinds Stockholm-1925 het oude modernistisch optimisme langzamerhand verdwenen, de nieuwere theologie heeft, ondanks alle critiek, het social gospel een hechtere onderbouw gegeven. De dialectische opvatting van het Woord maakt daarvan een daad, een gebeuren, een Ereignis. Het Woord geschiedt. Het profetische woord wordt Woord. Wanneer er op een bepaald moment „getuigd” en „beleden” wordt. Laat de kerk de kerk zijn, zich verantwoordelijk weten voor volk en overheid beide, en bij allerlei problemen, die zich voordoen, spréken. Het sociaal (tevens: nationaal en internationaal) evangelie is zo, verdiept, in allerlei Kanselboodschappen en Getuigenissen weer teruggekeerd. Door de enting op de dialectische stam is het echter des te gevaarlijker geworden. Aan simpele oplossingen wordt niet meer geloofd. Naast het „neen” wordt het „ja” geplaatst. Alles wordt gezien als liggend onder Gods oordeel. Men wil wel belijden, dat men het niet meer „weet” en aan vroeger aangeprezen „oplossingen” niet meer zo gemakkelijk gelooft. „Een dragelijke gemeenschap kan onder de moderne omstandigheden niet gemakkelijk worden gesticht. Zij kan in feite alleen gesticht worden indien veel van hetgeen, dat wij als absoluut beschouwden, als relatief gezien wordt”¹⁸⁵). Maar dit is juist het gevaarlijke. Want tegelijk met andere stelsels vallen nu ook de normen van Gods vaste wet. En terwijl eerst *negatief* gezegd werd, dat alles onder Gods gericht lag, wordt thans *positief* verklaard, dat door alles heen de waarheid kan doorbreken. Daarom wordt in allerlei boodschappen wel tegen alle stelsels getuigd, maar zij worden nooit radicaal afgewezen. De kerk moet zich immers losmaken van alle verwarrende bindingen, daar het Woord Gods immers „ongebonden” is? Het wordt de kerk juist zwaar aangerekend, dat zij steeds is opgekomen voor handhaving van de bestaande orde¹⁸⁶). De kerk was steeds bereid het feodale of kapitalistische systeem, en alle, daaraan verbonden on-

185) Prof. Reinhold Niebuhr, *Het Christelijk Getuigenis in de sociale en nationale orde*, in: *Wereldconferentie*, Amsterdam 1948, Den Haag, blz. 101. (rede gehouden op de *Assemblee van de Wereldraad te Amsterdam-1948*).

186) Zie b.v. Niebuhr, a.w., blz. 95 e.v. *Amsterdam Assembly Series*, III, blz. 59 e.v.; IV, blz. 48 e.v.

recht, te beschermen. „De Kerk heeft aan anderen de verantwoordelijkheid om een omwenteling tot stand te brengen overgelaten. De Kerk bestaat om de samenleving en beschaving voortdurend te veranderen ten einde deze meer in overeenstemming met Gods orde te brengen. Dit is een opdracht van „permanente revolutie”. Maar de Kerk heeft het bestaan van een orde van God geheel uit het oog verloren, en heeft de bestaande ordening aanvaard”¹⁸⁷). En daarom wordt de „conservatieve” Kerk opgeroepen zich te bekeren en te pleiten voor nieuwe ordening.

De „derde weg” wordt hierbij gewezen. De kerk mag niet kiezen tussen het alternatief: communisme—kapitalisme, collectivisme—individualisme, of, zoals de Federale Raad het in 1947 formuleerde: vrijhandel of staats-socialisme. Er is een derde mogelijkheid; tussen de uiterste machten kan een derde macht staan. Het wezenlijke van het leven is immers wat geschiedt tussen mens en mens in de ik-gij-verhouding. Daarom moet existentieel „getuigd” worden, in en tussen de partijen, beurtelings „ja” en „neen” zeggen, vanuit een hogere dimensie¹⁸⁸).

Door deze „derde macht” met haar Leven en Werk wordt aldus de *doorbraak* tot stand gebracht. De kerk wordt beschuldigd van conservatisme, maar onderdehand wordt de revolutie, het staats-socialisme gesteund. Ja, de kerk wordt opgeroepen om met al haar krachten de realisering van een nieuwe wereldorde te bevorderen¹⁸⁹). Het: Predik het Woord!¹⁹⁰) is vervangen door de opdracht tot „permanente revolutie”.

In het licht der Schriften zien we hier weer duidelijk de samengang van de prostituerende kerk-vrouw en het staats-beest. Het verdrag, dat de kerk telkens en telkens weer sloot met afvallige machten, wordt door de „derde macht” bestreden. De kerk wordt verweten te nationaal geweest te zijn, en daarom te conservatief. Juist de Reformatie krijgt hier grote schuld, omdat sindsdien

187) Amsterdam Assembly Series, III, blz. 59.

188) Verg. Amsterdam Assembly Series, IV, blz. 150; 168 e.v.

189) Amsterdam Assembly Series, IV, blz. 68 e.v. Denk hierbij aan de bemoeiingen der oecumenische instanties (synode Ned. Herv. Kerk; Federale Raad van Amerika, Zendingsconferentie van Noord-Amerika, Zendingsconsulaat te Batavia, etc.) inzake de indonesische revolutie. Zie het artikel: Vriendschap met de wereld — vijandschap met God, De Reformatie, 30 April en 7 Mei 1949.

190) 2 Tim. 4 : 2; Matth. 28 : 19; Markus 16 : 15.

de eenheid van Europa verbroken werd door godsdienstoorlogen.

Doch thans is het getij kerende. Niet het minst onder invloed van allerlei humanistische — vaak door de valse kerk gepredikte — leer verrijst de Wereldstaat der Verenigde Volken. Nu de Reformatie haar vat op de naties verloren heeft en het Woord geen „wederhouder” meer is, vervloeien de grenzen. De situatie van vóór de Reformatie komt terug, de zelfstandigheid der naties verdwijnt. De troon wordt klaar gezet voor een Caesar der wereld. En zie, nu is de Wereldkerk direct klaar om de bordjes te verhangen. Eeuwen hebben allerlei landskerken de orde in eigen huis niet tot stand gebracht, de tucht verwaarloosd, schrijnend onrecht verdoezeld door vrome struisvogel-politiek. Wie zal verhalen alle intrigue's van ministers en kerkelijke dignitarissen? ¹⁹¹⁾ Doch, nu de Wereldstaat groeit, waar de Oecumene reeds lang om geroepen heeft, is zij onmiddellijk bereid om de oude posities te verlaten en haar opwachting te maken bij de nieuwe regenten. Daarom is de „derde macht” eigenlijk de voortzetting van de oude flirt tussen de afvallige kerk en de antichristelijke wereldmacht. Wat vroeger *nationaal* bedreven werd, geschiedt thans *internationaal*. De afvallige bruid grijpt naar de gouden scepter der wereldmacht.

Leven en Werk zijn wel van aspect veranderd. De filantropische interesse van de vrijzinnigen lijkt een verre droom, een idylle. Bewegenheid voor deze wereld is er voor in de plaats gekomen, in deze aera van atoom- en waterstofbom. Een streven naar vestiging der Nieuwe Orde. De Oecumene biedt zich zo aan als Dienstmaagd van de Wereldstaat, ancilla imperii universalis. Zij staat klaar om naar de eis des tijds een nieuw, ander evangelie te prediken, het Wereldstaat-evangelie. In den beginne was de *daad* van Wereldordering. In dit eschatologische heden kere deze daad terug. Geleide economie. Geleide politiek. Gesocialiseerd eigendom. Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap. De kerk, geen partij kiezend tussen „Oost” en „West”, doch zoekend naar scheppende, creatieve oplossingen.

¹⁹¹⁾ Voor wat ons land betreft, kan men terecht bij dr F. L. Bos, Archiefstukken der Afscheiding, deel I—IV, Kampen, 1934—1946. Het aldaar vermelde illustreert, hoe gewetenloos „Sanhedrin” en „Pilatus en Herodes”, de „volken Israëls” en de „heidene[n]” (Hand. 4 : 27) samenspanden. Wat destijds *nationaal* geschiedde, kan *internationaal* herhaald worden (Openb. 11 : 8, 9). Verg. noot 189.

Maar in den beginne was het Woord. En dit Woord schiep, maar het maakte ook scheiding. Dit antithese-brengende Woord is neergelegd in de Schriften. Uiteindelijk kennen deze geen *drie*, doch *twee* machten: die van „deze” eeuw en die van de „toekomstige”. Wie vuil is, dat hij nog meer bezoedeld met „deze eeuw” worde. Wie heilig, afgescheiden, is, dat hij nog meer geheiligd worde. Wie „Leven en Werk” weigert onder de tucht van het Woord te plaatsen, helpt met zijn „christendom-van-de-dáád” den vijand Gods.

De Nieuwe Orde Gods komt. Maar niet door mammoeth-organisaties voor wereldvrede; niet door het samengaan van Wereldstaat en Wereldkerk; niet door het prediken van allerlei revolutionaire evangeliën; niet door ja-en-neen-boodschappen van een tuchteloze kerk. Maar door Hem, Die het Woord Gods is èn tevens de Koning der koningen en de Heer der heren. Hij spreekt nóg: Effatha, word geopend, gezond! temidden van het tohuwaboehoe, de chaos van deze wereld¹⁹²). Maar Hij doet dit alleen door middel van het Woord. Zijn getrouwe kerk mag het beheren. Håår „leven en werk” is niet ijdel, zij wordt bekransd door de kroon des levens. Zij mag de lentegeur van de stad, die wèl samengevoegd is, verspreiden en zij heeft de belofte, dat koningen hun eer en heerlijkheid in die stad zullen inbrengen. Zij heeft sociale en internationale betekenis. Volken wandelen in haar licht, zij laten zich genezen door de in haar groeiende boom des levens¹⁹³). „Ik weet uw werken; zie Ik heb u een *geopende* deur gegeven, en niemand kan die sluiten; want gij hebt kleine *kracht*, en gij hebt Mijn *Woord* bewaard en hebt Mijn naam niet verloochend”¹⁹⁴).

Maar de ontrouwe kerk — haar „leven en werk” is ijdel. Zij is

192) Markus 7 : 34; verg. Ps. 40. Tijdens de „hoogmis”, die de conferentie van Stockholm-1925 besloot, hield Söderblom hierover een „Effatha-prediking”, die hij eindigde met een woord van den britsen ex-minister-president Ramsay Macdonald, waarin gezegd werd, dat het de plicht der kerk was de angstige volken „om het vertrouwen op het innerlijke licht te scharen en met de daaruit voortkomende zedelijke moed te vervullen, opdat zij voortaan in ongeschokt vertrouwen op de wegen des geestes wandelen kunnen, die tegelijk de wegen van eer en leven zijn” (Deissmann, a.w., blz. 728 e.v., 168). Innerlijk licht-„opening”, genezing der samenleving dus, door daden *van binnen-uit*. Markus 7 : 31—37 toont ons echter, hoe de verlossing juist *van buiten-af* komt. Christus komt niet alleen met Zijn Woord, maar doet ook horen; Hij is het Licht, maar zonder Hem kan niemand iets zien.

193) Openb. 21 : 24; 22 : 2.

194) Openb. 3 : 8.

alleen maar in staat om de maatschappij en internationale samenleving te *vergiftigen*. Met de „koningen” spant zij samen tegen de trouwe getuigen ¹⁹⁵). Bloed van genegeerde profeten wordt op haar straten gevonden. Zij bedwelmt de politieke leiders door valse profetie. Maar aristocratie en wereld-proletariaat zullen, nog voor het eind-oordeel losbreekt, zich tegen haar keren. Haar plagen zullen op één dag komen, want sterk is de Here God, Die het oordeel doet beginnen bij het verbabyloniseerde huis Gods, dat geen pilaar en basis der waarheid meer is. Eenmaal zal de machteloosheid van de valse kerk, die een reddende, „derde” macht wilde zijn, blijken. Solidair met de wereld wilde ze zijn. Solidair met haar zal ze zich moeten buigen onder de laatste crisis. Haar oecumenische „dienst” heeft slechts een dieper val van haar zelf en de chaotische wereld bewerkt ¹⁹⁶).

De zending van het derde geslacht.

De zending is de proef op de som. De boom leert men aan de vruchten kennen, die rijpen op het zendingsterrein. Wat door allerlei remming op het „thuisfront” nog gestuit wordt, bot op het front in het oosten met stuwende kracht uit. De meester in zijn wijsheid gist, de leerling in zijn waan beslist.

We hebben in het voorgaande telkens en telkens moeten constateren, dat de vervalsing der kerk juist bij haar *missionaire* activiteiten zichtbaar wordt. Het zendingsterrein is eigenlijk in de loop der jaren een proefveld geworden, waar met alle kracht gepoogd is allerlei ideeën inzake sociaal evangelie en oecumenische unie in praktijk te brengen: de derde weg.

In de eerste eeuwen werden de christenen „het derde geslacht” (*tertium genus*) genoemd, zij waren noch joden, noch heidenen. Men wist ze niet te rubriceren. We moeten bij het gebruik van deze term er rekening mee houden, dat deze door de heidense omgeving gegeven werd. De bijbel noemt de kerk het nieuwe Israël, ziet dus wel degelijk continuïteit tussen „joden” en „christenen”. De joden, die Christus niet aannamen, werden een onbekeerlijk geslacht, valse kerk. In zekere zin is dus de ware kerk, die de kenmerken der

¹⁹⁵) Denk aan de boycot van hen, die het oecumenisch insigne niet hebben.

¹⁹⁶) Zie Openb. 17, 18, 19.

kerk draagt, het derde geslacht: zij hoort niet bij heidendom, noch bij de vervalste kerk. Bedacht moet echter worden, dat deze laatste spruiten uit dezelfde wortel: afval.

Tegenwoordig echter wordt de titel: „derde ras” aan de kerk in het algemeen (zonder de onderscheiding ware en valse kerk in rekening te brengen) gegeven, om haar *eschatologisch* karakter aan te duiden. Zij behoort niet tot deze wereld, zij is boven de dilemma's en de tegenstellingen verheven, omdat zij tot een andere wereld behoort. Haar prediking is daarom niet *horizontaal*, maar *verticaal*, en laat zich in onze schemata niet vangen. De ook vroeger vaak zeer relativistische en voor het klare Woord ongeïnteresseerde „wereldzending” heeft door het spreken der dialectische theologie over de kerk als „derde ras” met haar eschatologische „zending” een sterke steun gekregen. De taak van het „derde ras”, zo wordt geponeerd, is niet om aan de heidenen een scherpgeformuleerde belijdenis te schenken en hen als „christelijk” geslacht af te grenzen van het „heidense”, kromme en verdraaide geslacht. Er zijn geen twee wegen, maar er is een *derde*, die uitnemender geacht wordt. De bekeerde heidenen moeten leren, dat ze tot het „derde ras” behoren; ze mogen niet op de wijze der farizeërs absoluut de heidense geest afwijzen of bepaalde leerstellingen als de enig ware proclameren. Gods Woord is immers niet „gebonden”, maar „vrij”. Daarom kon juist een *dialectische* theoloog zeggen: „We beleven thans in de jonge zendingskerken iets groots, dat ons zeer bescheiden en oneindig blij tegelijk maakt. We strijden ervoor dat volken het evangelie te prediken in de oorspronkelijke eenvoudigheid, vrij van onze nationale bijzonderheden, vrij ook van ons confessionele stempel. Maar we kunnen het nooit geheel. We komen tot de volken zoals we door onze historie gevormd zijn, met haar zegen, maar ook met haar last. Maar nu geschiedt het wonderlijke: het zaad verbreekt het omhulsel, dat het bij ons gekregen heeft, en kiemt in vreemde bodem en wordt een nieuwe bloem. De Sadhoe (Soendar Sing) heeft eens gezegd: „De indiërs hebben het water des levens nodig, maar niet in de beker van Europa” . . . Het Woord slaat als de bliksem Gods onmiddellijk in bij hen, die het horen”¹⁹⁷). In deze woorden werden de ontrouw en de trouw van Europa's kerken op

¹⁹⁷) Prof. dr Paul Althaus in een preek over 2 Tim. 2 : 9 tijdens het congres van Stockholm-1925 (23 Aug. 1925).

één hoop geworpen als waardeloos hulsel. En de opzichzelf goede aanleg van de oosterlingen werd mèt het heidens gebruik daarvan acceptabel geacht en bruikbaar om te versmelten met de bliksemstraal van Gods Woord. De oosterse afvallige „geest” is blijkbaar goede aarde, waarin het naakte zaad van het Woord, ontdaan van invloeden van westerse cultuur en confessie, kiemen, groeien en bloeien kan. Mogelijkheid van huwelijk, synthese, tussen „indische geest” en dialectisch evangelie!

En inderdaad — zulk evangelie, dat als hogere eenheid boven alle paradoxen staat, kan in het oosten nog wel aarden — afgedacht van allerlei weerstanden van adat en rasgevoel. Het oosten leeft immers zelf ook bij een heidens evangelie, dat vrede, verzoening en eenheid van alle tegenstellingen predikt. Vindt alles, zelfs goed en kwaad, niet zijn eenheid in Moeder Aarde, in het Al-zijn? De heidense ziel verzet zich tegen een prediking van antithese, van verlossing door een bepaalde belijdenis alléén, van noodzakelijke loslating van alle begeerlijkheden. Het heidendom is alleszins als godsdienstig en is geneigd de *keuze* tussen twee mogelijkheden te ontwijken door als „derde ras” beide te absorberen. Het is te verstaan, dat de huidige prediking van de „derde weg”, die dus *enerzijds* géén trouw eist aan een „westerse confessie” en *anderzijds* evenmin beveelt de vroegere heidense staat „schade en drek” en „duisternis” te achten, het heidendom *niet* radicaal tegenover zich vindt.

Zo ontplooit zich de afval en de verleiding der „volken” op grote schaal. Het verlaten van het schriftuurlijke klimaat van het absolute heeft de meest verwoestende gevolgen.

Aan het zogenaamde zendingsbevel uit Mattheüs 28 198) *wordt alzo op caricaturale wijze ontrouw betoond.*

Christus gaf Zijn opdracht als Machthebber, Heer. Maar niet een Heer, Die Zich losmaakte van Eigen Woorden, doch Die beval te leren wat Hij geboden had. En deze geboden eisen een volkomen *breken* met het heidendom. „Zijt heilig, want Ik ben heilig”. Christus laat geen derde mogelijkheid over voor het koninklijk priester-

198) We dienen in het oog te houden, dat dit bevel niet alleen de *vermeerdering*, maar ook de *bewaring* der kerk omvat. Doop en prediking dienen in de geplante kerk trouw te worden voortgezet — om zo de kerk tot haar volkomenheid te brengen (zie Ef. 4).

dom, dat Hij gaat vormen. *Alles* moet geleerd, *alles* moet onderhouden worden. De gehele oude mens moet uitgetrokken worden, de *gehele* nieuwe moet worden aangedaan. Sterven moet het heidendom, levend moet worden de te omschrijven kennis Gods in Jezus Christus. Een derde mogelijkheid is er niet. Christus schept geen „derde ras” en laat de *inhoud* van de boodschap van Zijn Geest niet versmelten met de *inhoud* van het bewustzijn van de afrikaanse of aziatische geest. Alzo is Christus door de apostelen ook niet geleerd¹⁹⁹). De heidenen moeten leren vanuit het Woord Gods al meer beslissingen te nemen ten aanzien van het sociale of politieke leven. De normen hiervoor zijn gelijk.

Maar heden wordt „begrip” gevraagd. De geest van het oosters christendom, door het heidendom van vroeger en door de afvallige „christenheid” met zijn geldmagnaten en valse filosofen *vergiftigd*, wordt thans hoog aangeslagen, en eigenlijk aan het westerse „christendom” ten voorbeeld gehouden²⁰⁰). Vindt revolutie, nationalisme of communisme ingang in de jonge kerken, dan wordt beweerd, dat dit wel gevaarlijk is, maar dat anderzijds het te prijzen is, dat de oosterse jonge kerken zich niet afsluiten van het volk, maar krachtens het *Apostolaat* als een zuurdesem willen arbeiden temidden van de broeders naar het vlees, vol nationale en sociale bewogenheid. Blijkt het, dat deze kerken overigens van de *leer* der apostelen weinig moeten hebben, en geen tucht handhaven, dan is men er haastig bij om te zeggen, dat wij niet rechtlijnig haar moeten beoordelen, daar in het oosten de kwesties anders liggen, en er zich andere ketterijen voordoen. Verenigen zich totaal verschillend ingerichte kerken, dan wordt dat een schoon voorbeeld van een goede schaapskooi van Christus geheten, een oecumenische prikkel voor de conservatieve kerken in het westen. Blijkt het, dat vele oosterse „christenen” van een volledige breuk met het heidendom niets willen weten en door hun „christen”-zijn de heidense filosofen slechts in Hoger Licht zien, dan wordt dit niet beklagd, maar geprezen als rijke ervaring van het tertium genus. Verlangen de jonge kerken het liefst steun voor culturele of sociale aangelegenheden, dan stemt men aan: ziet hoe lief zij hun volksgenoten hebben. Het „derde geslacht” kan geen kwaad meer doen.

199) Zie b.v. Ef. 4:17 e.v.; 1 Petr. 1:13–25.

200) Denk aan het „leken-rapport”; zie blz. 140.

Maar dit geslacht is in wezen geen haar anders dan het geslacht van vóór de zondvloed, het gekanaänitiseerde, gebabyloniseerde of gehelleniseerde Israël, het geromaniseerde of gehumaniseerde westen. Ook daar in het oosten gaan revolutionaire staat en „progressief” derde ras nog samen om na heidendom en westers kolonialisme een modern, „volks” derde rijk te bouwen. De duitse christenen van Hitlers dagen vinden hun pendanten in de oosterse van heden. Maar aangezien de laatste nog wel van internationalisme willen weten, worden de rapporten van Oxford-1937 tegen hen niet gebruikt, maar wordt met hen gesympathiseerd in oecumenische kringen. De door het westen gefinancierde „christelijke” universiteiten in het oosten, de studentenverenigingen, de vrijzinnige zendelingen, ze zien het kwistig uitgestrooide zaad in allerlei leiders rijpen. En was er vroeger in zendingskringen vrées voor politiek, deze politico-fobie is een politicofilie geworden. De kerk vreest de nieuwe Astarte - Diana - Moeder Aarde blijkbaar niet meer.

Er valt vandaag met deze oecumenische bloed-en-bodem-cultus te rekenen. Is de satan niet bezig de oecumene te verleiden? Op de negentiende eeuw, eeuw der zending geheten, volgt de twintigste, de eeuw van afval op grote schaal. De oecumenische beweging heeft deze afval mede veroorzaakt. Het bloed van duizenden oosterse christenen, die argeloos meegesleept worden, is op haar. Hier blijkt het geloof en de volharding van de „rest”, die bijbelgetrouw wil blijven. En de toekomst voor oosterse kerken ziet er donker uit. Het ene compromis zal het andere volgen, terwijl de kenmerken der kerk al meer verdwijnen. „Want het is onmogelijk, degenen, die eens verlicht geweest zijn, en de hemelse gave gesmaakt hebben, en des Heiligen Geestes deelachtig geworden zijn, en gesmaakt hebben het goede Woord Gods en de krachten der toekomstige eeuw, en afvallig worden, wederom te vernieuwen tot bekering, als welke zichzelf den Zoon Gods wederom kruisigen en openlijk te schande maken” ²⁰¹). En wat zal tenslotte de staat doen met de uitgediende verlepte oosterse christenheid? De tien hoornen zullen de hoer haten en verwoesten ²⁰²).

201) Hebr. 6 : 4—6.

202) Openb. 17 : 16.

Exurge Domine!

Ter gelegenheid van de oprichting van de Wereldraad beierden honderden kerkklokken. Zongen ze van een nieuwe lente of waren zij als kleppende doods klokken?

We hebben in het voorgaande de oecumenische beweging bij het licht der Schrift onderzocht. Onze conclusie is, dat wie „de derde weg” volgt, aan „de derde hiërarchie” bouwt, naar „de derde macht” streeft en tot „het derde geslacht” wil behoren om zó het leven der kerk te behouden, dat verliezen zal. De hand, die grijpt naar het oecumenische klokketouw, vangt aan de klok des doods te luiden. De Oecumene geeft immers in elk opzicht wanbeheer te zien. Ondanks „veel dienens” is zij „een overspelig en zondig geslacht”, dat veel tekenen begeert, doch niet het teken van Jona.

Nochtans willen we niet eindigen met een kil constateren van deze dingen. Hoe zou iemand de gruwel, die de verwoesting oproept²⁰³⁾, zonder bewogen te worden kunnen aanzien? Want waar het aas is, daar zullen de gieren zwermen. Het oordeel begint bij het huis Gods²⁰⁴⁾.

Daarom komt tot ieder, die de gruwel in de heilige plaats ziet, de klemmende oproep: Wees niet hooggevoelende, maar vréés²⁰⁵⁾. Word behouden uit dit krom en verdraaid geslacht!²⁰⁶⁾. Hier is geen plaats voor verwaten neerzien op hen, die de kerk verbasteren. Ieder zal moeten bedenken, dat de meest gevaarlijke ketterijen aanknoping vinden in zijn eigen zondige hart; dat hij van nature een arminiaan, ariiaan en barthiaan is. Doch daarom zal hij niet mogen verzinken in relativisme, maar den Here moeten danken voor wat Hij aan de kerk gaf. De Here schonk aan Zijn gemeente steeds licht om de dwalingen te bestrijden en kracht om de aanvallen van satan af te slaan. Wanneer vandaag weer gevaren gezien worden, is dat enkel dank zij Gods genade in Christus. Kin-

203) Zie noot 98 op blz. 273.

204) Luk. 17: 37; 1 Petr. 4: 17 (in deze laatste tekst wordt tijd(stip) met *kairos* aangeduid).

205) Rom. 11: 20.

206) Hand. 2: 40. Bedacht moet worden, dat aan de ganse pinkster-rede van Petrus Joël 2: 28–32 ten grondslag ligt. Dit komt ook uit in Hand. 2: 40; verg. Joël 2: 32: „Wie de naam des HEEREN zal aanroepen zal behouden worden; want op de berg Sion en te Jerusalem zal *ontkoming* zijn.”

derlijk zal geleefd moeten worden uit die genade, ook al moet daarom het kruis gedragen worden. Wie de trouw des Heren ziet, Die Zijn kerk steeds weer voor verbastering bewaart, zal zich ook metterdaad geven aan de opbouw van de kerk en de strijd tegen haar vervalsing.

Zulk een zal óók bidden: Sta op, HEERE, en laat Uw vijanden verstrooid worden, en laat Uw haters van Uw aangezicht vlieden! Deze bede sprak Mozes telkens uit, als de ark, en dus ook geheel Israël, verder trok ²⁰⁷). Meermalen treffen we dit woord in de tempelliturgie aan ²⁰⁸). Psalm 68 citeert het niet in vragende, maar in stellige zin:

God zal opstaan,
Zijn vijanden zullen verstrooid worden,
en Zijn haters zullen van Zijn aangezicht vlieden.

Exurge Domine! Sta op, HEERE! Dat is de kreet van de kerk, die haar belijdenis vast houdt en de aanval op Gods Woord onderkent.

Niemand zegge, dat deze krijgskreet een wraakzuchtige is. De Schotse Belijdenis neemt ook in het slot deze roep over: „Sta op, Here, en laten Uw vijanden verstrooid worden, laten van voor Uw aangezicht vluchten, die Uw naam haten”. Maar zij voegt daarachter: „Geef Uw knechten kracht om vrijmoedig Uw Woord te spreken, en laten alle naties Uw waarheid kennen en aanvaarden. Amen” ²⁰⁹). Het gebed om de verbreking van het rijk van de leugen is *missionair* gericht: opdat de waarheid *blijve* en *zich verbreide*. Evenzo spreken de Heidelbergse Catechismus en onze liturgie. „Bewaar en vermeerder Uw kerk”. Missionaire bewogenheid! Maar daarom: „Verstoort de werken des duivels en alle heerschappij, welke zich tegen U verheft, mitsgaders alle boze raadslagen, die tegen Uw heilig Woord bedacht worden” ²¹⁰). En eveneens: „Sterk de dienaars Uwer kerk, opdat zij getrouw en standvastig

²⁰⁷) Num. 10 : 35.

²⁰⁸) 2 Kron. 6 : 41; Ps. 132 : 8; Ps. 68 : 1.

²⁰⁹) Wilhelm Niesel, Bekenntnisschriften und Kirchenordnungen der nach Gottes Wort reformierten Kirche. blz. 116. 117. De schotse belijdenis dateert van 1560. Opmerkenswaard is, dat ook de bul van paus Leo X van 15 Juni 1520, waarin 41 stellingen van Luther als ketters gebrandmerkt werden met *Exsurge domine* aanving en sindsdien aldus bekend staat.

²¹⁰) Zondag 48.

Uw heilig Woord mogen verkondigen". „O Here, onttrek ons niet Uw Geest en Uw Woord". Doch daarnaast: „Bewaar ons ook tegen alle valsheid en ontrouw, verstoor alle boze en listige raadslagen, die tegen Uw Woord en kerk bedacht worden." „Kom Uw kerk te hulp, verlos haar van alle overlast en tyrannie" ²¹¹). De kerk heeft de heilige plicht in haar gebed en in haar handelen op te komen voor het Woord, het werk van haar Heer. Zijn strijd zij haar strijd. Zij moet zich verbonden weten met profeten en martelaren, die dezelfde strijd streden.

Daarom dient zij ook positie te kiezen tegen de groeiende Wereldkerk. Niet hooggevoelende, maar vrezende. Vrezende, dat zij zou tolereren, dat Gods Woord veracht wordt, dat een kracht der dwaling zonder tegenstand aan te treffen om zich heen grijpt. Het is een zwaar ding „geweld" en „verstoring" te roepen, omdat de deformatie toeneemt. Maar het moet in ons hart worden tot een brandend vuur ²¹²). Met brandende harten ²¹³) moet getuigd en gebeden: HEERE der heerscharen, doe recht aan Uw kerk, toon dat haar twistzaak de Uwe is, verhoor het gebed van de zielen onder het altaar en de kerk op aarde, verstoor Babylon-Oecumene en doe het nieuwe Jerusalem neerdalen, de komende Oecumene ²¹⁴). Concreet zal getuigd en gebeden moeten worden. De HEER zal opstaan tot de strijd. Het Woord Gods, Jezus Christus, de Rechter van dollarkoningen, proletariërs, schiftrijders, hiërarchen, Hij komt aanrijden. Zijn de Zijnen *paraat*? Of laten zij zich bedwelmen door oecumenische narcotica?

Dat zij allen één zijn. Eén in gehoorzaamheid. Eén in gelovige trouw, die zich ook tegen kleine aanvallen op Gods Woord weet te verzetten. Eén in het gebed, dat ook op de oecumenische synthese doelt: *Exurge Domine, et confundantur inimici tui!*

211) Uit: het Kort Formulier des Gebeds na de Predicatie (oorspronkelijk geheten: Een kort Gebedt na de Predicatie in de Weke).

212) Jer. 20 : 7—9; verg. 1 Cor. 9 : 16.

213) Lucas 24 : 32.

214) Verg. Openb. 18 e.v. Over komende Oecumene, zie Hebr. 2 : 5; 11 : 10—16; 12 : 22.

HOOFDSTUK VI

De Gereformeerde Kerken in Nederland en haar houding tegenover de groeiende oecumenische beweging

Gedenkt uw voorgangers!

Wanneer een vloedgolf de wereld gaat teisteren, dan zal het water Nederland's dijken en duinen niet onaangetast laten. De lage landen aan de zee — ze zijn vaak met Kanaän vergeleken, hun door de Reformatie gestempelde bevolking met Israël. Zoals Kanaän een land was, dat met zijn inwoners telkens bloot stond aan vreemde invloed, van kanaänieten, babyloniërs, assyriërs, egyptenaren, zo ging en gaat het ook Nederland. De Here heeft in dit land Zijn kerk willen planten en velen Jerusalem, onze moeder doen vinden. Satans permanent pogen was het om door buitenlandse en binnenlandse „kanaänietische” en „babylonische” theologieën en filosofieën de kerk te doen verworden tot Sodom en Egypte, alwaar ook onze Heer gekruist is. Doch steeds gaf de Here aan deze landen profeten, die riepen tot terugkeer naar Zijn Woord, en bewaarde Hij Zich zó een overblijfsel.

Wij willen, voordat we de oecumenische aanval op de Gereformeerde Kerken in de laatste dertig jaren bespreken, erop letten, hoe de Here in het *verleden* de „vaderen” deed strijden tegen *dezelfde* gevaren, die *thans* veelszins de kerk bedreigen. Wij willen voor het huidige geslacht de wonderen des HEEREN, die Hij wrocht in de laatste eeuwen, niet verbergen.

Calvijn en de apologie der Reformatie.

Allereerst letten we op Calvijn, aan wien de kerk van Nederland zoveel dankt.

In 1539, nadat Calvijn uit Genève verbannen was, schreef kardinaal Sadolet, bisschop van Carpentres bij Avignon, een brief aan de geneefse burgers om hen te bewegen weer in de schoot der heilige roomse moederkerk terug te keren. Vanuit Straatsburg antwoordde Calvijn op dit listige schrijven, dat onder schone schijn het recht der afscheiding aantastte. Juist, nu men vandaag de deuren wagenwijd openzet voor het *onbekeerde* Rome en van het reformatorisch kerkbegrip geen weet meer heeft, is het goed naar den reformator Calvijn te luisteren:

„Gij gaat uit van de valse mening, dat wij de christenen willen afbrengen van de steeds in de katholieke kerk gegolden hebbende vorm van verering van God . . . Als gij in de kerk datgene ziet, „wat in de ganse historie evenals thans over de ganse aarde, in Christus alleen en eendrachtig, overal en altijd door den enigen Geest van Christus geleid is”, — waar blijft dan het Woord Gods, het duidelijke kenteken, dat de Here Zelf ons, zo dikwijls Hij van de kerk gewaagt, zo na aan het hart legt? Omdat Hij voorzag, hoe gevaarlijk het is, maar steeds op den Geest zich te beroepen, zonder op het Woord acht te geven, heeft Hij, ja wèl de leiding der kerk door den Heiligen Geest beloofd, maar Hij heeft die leiding aan het *Woord* gebonden, opdat zij niet in onzekerheid en onbestendigheid zou opgaan. In deze zin spreekt Christus: Wie Gods Woord hoort, die is uit God; het zijn Zijn schapen, die *Zijn* stem als de stem van den herder herkennen; wie echter een andere stem volgt, behoort een vreemde toe (Joh. 10 : 27) ¹⁾ . . . Wilt gij hèn voor een vijand van de oude tijd noemen, die vol ijver voor oude vroomheid en heiligheid, ontevreden met het huidig algemeen verderf, zich inspannen om alles, dat in de Kerk vernield en verslagen ligt, te herstellen en tot oude glans te brengen? Drieledig is de grondslag, waarop de onschendbaarheid der kerk rust: *leer, tucht, sacramenten*.”

„Oordeel ons, als gij kunt, over het onrecht, dat wij de katholieke kerk hebben aangedaan, toen wij ons onderwonden, haar heilige in-

1) Calvijn merkt hierbij op, dat de gereformeerden door twee partijen, die hemelsbreed verschilden, werden aangevallen: *papisten en wederdopers*. Toch waren deze twee daarin één, dat zij tot vervelens toe met het woord „Geest” schermde, terwijl ze het Woord verwierpen. Vergelijk thans de barthianen, die met hun leer van voortgaande openbaring de lijn der dopersen volgen.

zettingen te handhaven. Het is toch al te zeer bekend, dat uw leugens niet baten kunnen, waar in al de genoemde opzichten de oude kerk duidelijk aan onze zijde staat — gelijk gij haar ten vijand zijt . . . En dan pronkt gij nog met uw gehoorzaamheid en met uw deemoed, omdat eerbied voor de kerk u ervan weerhouden heeft, de verwijdering van zulke schandvlekken ter hand te nemen . . . Wat wij nodig hebben, is een deemoed, die vanaf het geringste, alles naar zijn aard zodanig vereert, dat de kerk de hoogste waardigheid en achting ontvangt, welke dan echter op Christus, het Hoofd der kerk, gericht wordt.”

Tegenover de heden-ten-dage nog welbekende leuzen, zoals: „We moeten allen in de schuld komen”; „Er moet toch gezag zijn in de kerk”; „Scheuringen zijn *altijd* uit den boze”; „Men mag zijn zieke moeder toch niet verlaten”, enz., handhaafde Calvijn krachtig de plicht tot vrijmaking en herstel der ware kerk. Reformatie is geen vernieling en verscheuring der kerk, maar heling van dodelijke wonden! „Hetgeen men mij aanwrijft als kerksplitsing, ook daarin heb ik een goed geweten. Het moge dan zijn, dat hij vluchteling geacht wordt, die het vaandel van den krijgshoofd hoog heft en de strijders naar hun plaatsen terugdringt, als zij in wilde wanorde uiteen vluchten. Want verstrooid waren de Uwen, Here; geen bevel konden zij meer onderkennen, ja zij hadden hun leider, hun dienst, hun eed aan het vaandel zelfs, vergeten! Toen heb ik, om hen uit de verwarring bijeen te zamelen, geen vreemde banier opgeworpen, maar de Uwe, welke wij onvoorwaardelijk moeten volgen, willen wij tot Uw volk gerekend worden ²⁾. En nu hebben zij, die anderen in het gelid moesten houden en in plaats daarvan hen op dwaalwegen voerden, de hand aan mij geslagen! En hoe minder ik toegaf, des te hardnekkiger werd hun tegenstand. Zo ving het met ernstige twistingen aan, totdat tenslotte scheiding en felle strijd uitbarstten. Wie nu naar waarheid schuld heeft, het is Uw recht, Here, daarover te oordelen. Ik heb steeds in woord en daad mijn ijver voor de eenheid der kerk doen blijken. De eenheid der kerk bestond voor mij hierin, dat zij in U haar oorsprong en in U haar levensdoel heeft . . . Ik zou echter de vrede met hen, die zich als priester der kerk en als zuilen van het geloof uitgaven, hebben moeten kopen met het verstoten

²⁾ Banier, standaard, vaandel is beeld van de belijdenis, het vasthouden aan het Wóórd.

van Uw waarheid. Maar ik had toch liever al het mogelijke gedaan, dan mij te vernederen tot zulk een onwaardigheid . . . Want Uw Christus heeft ons toch Zelf het duidelijk bevel gegeven: „De hemel en de aarde zullen voorbijgaan, maar Mijn woorden zullen geenszins voorbij gaan” (Matth. 24 : 35).

Ik heb het ook niet als een scheiding van Uw kerk beschouwd, toen ik met deze leiders streed. Want door Uw Zoon en door Uw apostelen hebt Gij ons vermaand, dat op die plaats lieden zouden komen, met wie men eenvoudig niet een van zin *mocht* zijn. En Hij heeft dat niet gezegd van lieden, die van buiten inkomen, maar van dezulken, die zich herders noemen: rovende wolven en valse profeten zullen komen, en wacht u voor hen (Matth. 7 : 15). Waar Hij nu voorzichtigheid ried, zou ik daar de hand roekeloos uitsteken? De apostelen noemden de ergste vijanden Uwer kerk hen, die uit haar zelf voortkwamen, die zich achter de naam van herder verborgen (2 Petr. 2 : 1, 1 Joh. 2 : 18). Hoe zou ik dan aarzelen mij af te scheiden van dezulken, die de apostelen ons als vijanden voorstellen? Het voorbeeld Uwer profeten stond mij voor ogen, die zulk een zware strijd hadden te voeren tegen de priesters van hun tijd; deze waren toch de kerkelijke leiders van het joodse volk. Maar uw profeten werden toch niet als vijanden van de kerkelijke eenheid beschouwd, omdat zij, uit ijver voor de wederopbouw van een ineen-gestorte godsdienst, zich niet wilden neerleggen bij de krachtige tegenstand der priesters? Zij bleven juist trouw aan de ware eenheid der kerk, terwijl men hen, door misdadige priesters met zware banvloeken bedreigd, geen plaats meer onder de mensen, laat staan onder de profeten waardig keurde. Hun voorbeeld sterkte mij tot standhouden . . . Mijn ijver voor de eenheid Uwer kerk, waarvan alleen de Waarheid het cement is, versterkte mijn geweten . . . Here, Gij weet — en ook de mensen hebben daarvan de bewijzen — dat ik niets anders beoogd heb, dan dat Uw Woord alle geschillen zou bijleggen, opdat beide partijen een van zin tot vestiging Uwer heerschappij zouden samenwerken . . . Wij staan voor Uw rechterstoel, waar billijkheid en waarheid hand in hand het oordeel vellen”³⁾.

Zó voerde Calvijn het pleit voor het recht der Reformatie. Zij, die zich „*issus de Calvin*” noemen, doch een kerkelijke eenheid zoe-

3) De Kerk van Christus en de Kerk van Rome, Drie Geschriften van Johannes Calvijn, bewerkt door H. J. van der Munnik, Rotterdam, 1925, blz. 30 e.v.

ken buiten het Woord om en heulen met de valse profeten, dienen te beseffen, dat zij Calvijns tere en fiere apologie der reformatie verlooehenen. De „calvinisten”, die treuren over de „irriterende” strijd tegen de dwaalleer, die naar oecumenische conferenties pelgrimages ondernemen en deemoedig aldaar belijden, dat ze met anderen de waarheid „zoeken” en dat de reformaties en afscheidingen toch zo betreurenswaardig zijn, hebben het recht op de naam „calvinist” verbeurd.

Met kracht heeft Calvijn immers — we zagen het boven reeds — het gebod tot afscheiding van dwaalleraars en hiërarchen gepredikt. Aan Karel V schreef hij in 1543: „De laatste en zwaarste lastering, die men ons aandoet, is, dat wij ons van de kerk afgescheiden hebben. Er was geen oorzaak, dus bijt men ons toe, om de kerk te scheuren. Maar de boeken der onzen geven er getuigenis van, hoezeer zij ons onrecht doen. Wij zijn noch van de kerk gescheiden, noch vervreemd van haar gemeenschap. Maar omdat men met die aantijging de ogen der vromen tracht te verblinden, zo bid ik u, onoverwinnelijke Keizer en Doorluchtige Vorsten: ten eerste, dat gij, u losgemaakt hebbende van alle vooroordeel, onze verantwoording wilt aanhoren. Ten andere, dat gij op het horen van de naam kerk, niet aanstonds zult verschrikken, bedenkende, dat de apostelen en profeten eenzelfde strijd gehad hebben met de valse kerk in hun tijd, als wij die thans hebben met den roomsen paus en al zijn trawanten. Wanneer zij op Gods bevel vrijmoedig bestraffen de afgoderij, het bijgeloof, de verontreiniging van de tempel en de heilige zaken, de onachtzaamheid en traagheid der priesters, hun gierigheid, wreedheid en zinnelijke lusten, dan werd hun terstond voor de voeten geworpen, wat thans de vijanden ons tegenvoeren: dat zij, afwijkende van het algemene gevoelen, de eenheid der kerk verbraken . . . Maar — zal men zeggen — de apostelen en profeten verschilden in de leer der goddeloze priesters toch slechts in zover, dat ze middelerwijl met hen gemeenschap hielden, wat betreft offeranden en gebeden. Dat ontken ik niet, voorzover zij niet werden gedwongen tot afgoderij. Maar van welke profeet lezen wij ooit, dat hij geofferd heeft te Bethel? Welke vrome heeft ooit gemeenschap gehad met de onreine offeranden, toen de tempel door Antiochus verontreinigd was en daar onheilige ceremoniën waren uitgevoerd? Moogt gij verstaan, dat de knechten des Heren nimmer de ijdele naam der kerk

hebben verdedigd, als hij werd aangewend om het rijk der goddeloosheid in te voeren! Daarom is het niet voldoende, die naam altijd in de mond te hebben, maar men moet zuiver oordelen, opdat men wete, welke de ware kerk en welke haar eenheid is . . . Omdat onze tegensprekers wanen, dat zij de ware kerk vormen, is het vóór alle dingen nodig, dat zij bewijzen de zuivere leer Gods te hebben. Wij hebben al dikwerf gezegd, dat de duurzame kenmerken der ware kerk zijn: de gezonde prediking der leer en het recht gebruik der sacramenten. Wanneer Paulus getuigt (Ef. 2 : 20), dat zij gebouwd is op het fundament der apostelen en profeten, zal zij vallen, zodra zij dat fundament verlaat" 4).

In de tijd der Reformatie waren er velen, die tot bedachtzaamheid rieden. De bezwaarden onder de roomse hiërarchie werden steeds gepaaid met de belofte van een aanstaand oecumenisch concilie. Welk een nadeel, zo werd gezegd, spruit eruit voort, als iedereen zijn eigen weg gaat en de kloven al groter worden, vóórdát er een algemene synode gehouden is! Laat niet iedere leek zich zo maar vrijmaken met alle nadelige nasleep van dien, maar laat men wachten tot de hogere leiding langzaamaan zelf de noodzakelijkheid van reformatie inziet! Wat dit betreft is er niets nieuws onder de zon. Kuyper heeft in zijn dagen een parallel getrokken tussen de irenischen, die niet breken wilden met de synodale organisatie en de erasmianen uit de dagen der Reformatie, die evenmin de band met de pauselijke stoel om des geloofs wille wilden doorsnijden 5). Vandaag wordt door velen eenzelfde afwachtende houding aangenomen, ja, men schijnt eerder geneigd te zijn om van de *fatale* kerkhervorming, die „middelpuntvliedende krachten" deed ontstaan, te spreken 6). Calvijn sprak echter in vurige woorden uit, dat de reformatie

4) A.w., blz. 228 e.v. Calvijn schreef aan Karel V en de vorsten, die op de rijksdag te Spiers (1544) samenkwamen een verzoekschrift om hen op te wekken de reformatie van Duitsland ter hand te nemen.

5) Dr A. Kuyper, *Praktijk der Godzaligheid*, Uit het Woord VI, Kampen, 1909, blz. 161 e.v.

6) Verg. b.v. dr H. P. van Dusen, *Het Christendom in de Wereld*, blz. 74, 86, Zakelijk sprak ds A. Pos, zendingconsul en syn. geref. pred. op de afscheidssamenkomst met afgevaardigden van Indië naar de assemblee van de Wereldraad te Amsterdam op Zondag 1 Aug. 1948 iets dergelijks uit: „Spreker be-toogde, dat na de Reformatie, juist toen de Kerk weer haar Heiland gevonden had een splitsingsproces begon. Toen werkte een middelpuntvliedende kracht. Thans, met de oecumenische beweging is de kracht middelpuntzoekend geworden" (Trouw).

niet wachten kan, geen dag en geen nacht. „Toen alles nog rustig was, heeft Luther den paus ootmoedig verzocht, om de genezing der grote krankheid van de kerk ter hand te nemen. Wat is hij gevorderd? . . . Intussen verkeert de kerk in de uiterste nood; talloze zielen, niet wetende, waarheen zich te wenden, worden jammerlijk benauwd; velen ook, door de dood overvallen zijnde, gaan verloren, tenzij ze wonderlijk door den Here bewaard worden; tal van secten rijzen op; velen, wier goddeloosheid tevoren verborgen was, nemen in de tegenwoordige onenigheid aanleiding om gans niet meer te geloven; velen ook, overigens geen slechte aanleg hebbende, worden goddeloos. Er is geen tucht om deze schapen tegen te houden; onder ons, die in de enige naam van Christus roemen en enerlei doop kennen, is zo weinig eendracht, als waren wij van allerlei religies. Het jammerlijkste van alles is de openlijke verwoesting der kerk, waarvoor tevergeefs genezing gezocht wordt. Wanneer men zich nu niet genoeg kan haasten om de kerk uit haar grote gevaren te redden, wat doen zij, die ons verwijzen naar een algemeen concilie, waar geen uitzicht op is anders dan spotten met God en mensen? Daarom: of de Duitsers moeten het oordeel dragen, dat zij de kerk van Christus in hun rijk zien ondergaan, terwijl zij haar wel konden verbeteren; of zij moeten zich terstond opmaken de verbetering ter hand te nemen.”

Calvijn heeft als erfenis een dilemma nagelaten, waarover de kerken van alle landen en alle tijden zich *moeten* uitspreken, en zeker de Nederlandse, gereformeerde, calvinistische kerken in de twintigste eeuw. De Nederlanders moeten het oordeel dragen, dat zij de kerk van Christus in hun rijk zien ondergaan, terwijl zij haar wel *konden* verbeteren, of zij moeten zich *terstond* opmaken de verbetering ter hand te nemen.

Trigland en de interpretatie-zwendel der moderateurs.

Na de Reformatie in Nederland bleek, dat ook veel gemengd volk uit het Roomse diensthuis mee opgetrokken was. Niet alle gereformeerden waren bereid om de gereformeerde *léér* geheel te aanvaarden. Spoedig rezen in de kerk geschillen: de strijd tussen remonstranten en contra-remonstranten was er het gevolg van. Nu waren er verschillenden, die er heftig tegen gekant waren, dat predikanten

deze kwesties op de kansel behandelden. Het conflict moest binnskamers blijven, *verzoeningsformules* moesten worden opgesteld. Juist de remonstranten en de rekkelijke regenten riepen om moderatie, verdraagzaamheid, vrede.

Trigland heeft zich hiertegen in een traktaatje heftig verzet. Want, zo betoogt hij, al moet men geduld hebben tegenover zwakken en dwalenden, de verbreiding van de valse leer mag in de kerk onder geen beding worden geduld, deze kanker moet uitgeroeid. „Ende dit is het dat de Satan altijd ghesocht heeft ende noch soeckt, siende dat hy met opentlijck de waerheydt aen te tasten, niet en kan uitrichten, soo gaet hyse listelijck onder kruypen, ende soeckt den lieden wijs te maken, datter soo vele aende kennisse der waerheydt niet geleghen is: wie men sus ofte soo gelooft dattet op een uyt komt: kan hy dit niet doen in veel articulen te ghelijck, soo neemt hy der eenen voor, wetende dat als hy de eene heeft losgemaect, de andere van selfs wel volghen sullen. Alsmen eenen vasten muer niet tegelijck kan omwerpen, soo breekt men een steentjen teffens uyt, ende een steen losghemaect zynde worden de anderen lichtelijck uytghebroken. De muer der Waerheydt is vast, zy kan niet gheheel 't saemen omgheworpen worden: Daerom soeckt hy vooreerst eenighe steentjens dat is Leer-poincten, ofte ten minsten eenen los te maecken, op dat hy bequaemelijcker tot de andere mach voortgaen" 7). Trigland verwijst hierbij naar de arianen, die door een vervangingsformule tolerantie voor hun leer wilden verkrijgen. „Maer ondertusschen was het eenen loosen treck des Satans, die daermede voorhadde de ware Godheyt Christi te verdonkeren." Voor de leugen mag geen duimbreed geweken worden: „Beghint men te glijden, men raect haest vande planck. Wordt een schakel losghemaect, de heele keten valt ter neder. Wordt een steen uyt de muyre ghebroken, de reste sal lichtelijcken volghen. Alsmen begint te parlementeren, seytmen, soo is de Stadt half ghewonnen, ende wat volchter ghemeenlijck op, anders als overleveringhe van de Stadt? Waer toe sal dan dit Verdingh tusschen de waerachtige ende valsche leere dienen? . . . Alsmen begint te wijcken, soo ist haest ghedaen: Men wijckt altijdt meer en meer achterwaert: Ende waerom salmen doch alsdan de moderatie minder aen-

7) Het traktaat van Trigland is gedeeltelijk weergegeven in Dr A. Kuyper, *Uit het Woord*, VI, Kampen, 1909, blz. 117 e.v.

nemen als vooren? Syn dan de laetste Articulen meer Waerheyt als de eerste, oft heeft God eenighe Articulen zijner Waerheyt gelaten in onse goetduncken, om daarvan te dispensereren na onse ghevalen, eenighe niet?"

Van een „derde confessie", die de antithese tussen de strijdende partijen zou opheffen, moet Trigland dan ook niets hebben: „Dat men meent men sal eenighe nieuwe Articulen uyt ghegenerale ende dubbelsinnige manieren van spreken 't samen stellen, nae dewelke de Predikanten haer Predikation sullen moeten richten, ende daermede de Vrede maken, dat is oock ydelheydt: Want beneffens dat daer onder de valscheydt soo wel can worden bedekt als de waerheydt, twelk vrome Dienaeren, die voor de zielen der Menschen moeten waecken, niet en moghen toestaen, soo salse een yeder partije tot zijn voordeel ende verdediginghe van zijne meeninghe soecken te trecken... Zie hoe de David Ioristen, Nicolaiten, Franckisten, Cornhertisten⁸⁾, en de allerley Libertijnsche gheesten, alle te ghelijck van vrede, liefde, verdrachsaemheyt etc. dagelijcx veel roepen . . . Men moet in Godes saecke recht ende eenvoudich doorgaen: Plaesteren wy den muer met loosen kalck, hy en sal niet bestaen: de calck sal afvallen, ende den muer sal omgheworpen worden, ende wy sullen den Toorn des Heeren met onze trouloosheydt, ons selven over den hals halen". „Soude de vrede der waerheyt schadelijck zyn, laet de vrede wijcken. De vrede Gods is meerder, alsder menschen".

8) David Jorisz van Delft, Hendrick Niclaes en Sebastiaan Franck waren voraanstaande geest-drijvers en mystici, zie Ds J. W. Tunderman, Marnix van St. Aldegonde en de Subjectivistische stroomingen in de Nederlanden der 16e eeuw. Dirk Volkertz Coornhert was een humanist, doch ook een mysticus, die grote invloed had onder de aristocraten. De doperse mystici enerzijds en de libertijnen anderzijds ijverden beide voor verdraagzaamheid in de kerk. Hoe kon het anders: beide richtingen zochten hun steunpunt in den verstandigen of vromen mens, niet in het Wóórd. Zo kwam er een groep naar voren, „die namelyc een nieuwe algheemeene Catholycke Kercke willen stichten ende geen sekere Religie en beghieren te trouwen: waer onder de Stilstaenders, Speculeerders end' Toekyckers behooren ende die altoos soecken maer nimmermeer vinden." (Zie Tunderman, a.w., blz. 137 e.v.). Deze stroming heeft de remonstrantse crisis voorbereid. Het is ook weer niet toevallig, dat de *remonstrant* Hugo de Groot zijn boek „Wens voor de kerkelyke Vrede" schreef, waarin hij vereniging van alle kerken, de roomse inclus, bepleitte met het gemeenschappelijk geloofsbezit van de eerste drie eeuwen der christelijke kerk als basis. Evenals Erasmus was hij van mening, dat de Reformatie de kerk van de regen in de drop bracht.

En als er dan gewezen wordt op de verscheurdheid van de christenheid en de vraag gesteld wordt, of het niet beter is dat door de toepassing van moderatie de disputen geweerd en de christenen meer verenigd worden, antwoordt Trigland: „Het is sonder twijfel goet, ende niet alleen geoorloft, maer oock noodich, datmen soeckt de seckten te verminderen: maer op behoorlijke wyse. Ende och of wy alle daer naer stonden niet met de mont alleen, maer met de teren, maer om het gewonde Israël recht te verbinden! Maer wat is daet ende Waerheydt: niet om den muer met loosen calck te plaesdit voor een wijse van doen . . . Seckten te minderen, met de Seckten toe te vallen, ende de waerheyte te verlaten? Soo en hebben d'Apostelen niet ghedaen. Als d'Apostolische Kercken ontrust wierden vande valsche Apostelen, en hebben Paulus en Barnabas met denselven niet gehuychelt, of door de vingheren ghesien: Ofte sulck een ydele Moderatie by der handt genomen om vrede te maken . . . In sulcker voegen moeten wy oock trachten, na het exempel des Apostels Pauli de seckten te minderen, datmen de verleyde vande Waerheydt grondelijck onderrechtende, soecke te brenghen tot eenicheyt des Gheloofs: Op dat also de dwalende Schapen tot de rechte Schaeps-koye Christi gebracht zijnde, het mach worden één Schaepstal ende één Herder." Zo wijst Trigland het pad der kerke-eenheid. Zijn spreken over pleisteren met loze kalk is zeer ad rem: met diezelfde woorden had Ezechiël de profeten gestriemd, die ook maar spraken van vrede, vrede, terwijl er geen vrede was⁹⁾). In zijn toornen tegen de *valse* eenheid beweegt hij zich voorts in de lijn van Luther, die, niet met loze kalk pleisterend, aldus zijn op 31 October 1517 aangeslagen stellingen beëindigde:

92. Weg daher mit allen den Propheten, die da sagen zu der Gemeinde Christi: „Friede, Friedel!" und ist kein Friede.
93. Aber gesegnet alle die Propheten, die da sagen zu der Gemeinde Christi: „Kreuz, Kreuz" und ist kein Kreuz.
94. Man soll die Christen vermahnen, dasz sie Christo ihrem Haupte durch Kreuz Tod und Hölle nachzufolgen sich befeisigen.
95. Und also mehr durch viel Trubsäle als durch falschen Frieden ins Himmelreich einzugehen sich getrösten.

9) Ez. 13: 10; verg. Ez. 3: 12 e.v.; 22: 28; Jer. 5: 31; 6: 14; 14: 13 e.v. 23: 9 e.v.; 28; Micha 2: 6; 3: 5 e.v.; Zefanja 3: 4; Zach. 13: 1 e.v.

Votum dordracenum.

De nederlandse Gereformeerde Kerk heeft tegenover de remonstrantse ketterij de door Trigland gewezen weg gevolgd en op de synode van 1618—1619 te Dordt zich ondubbelzinnig uitgesproken in de Vijf Artikelen tegen de Remonstranten. Deze dragen voorwaar niet het karakter van een compromis en laten geen mogelijkheid tot tolerantie van dwaalleer over.

Op de nationale synode, waar ook vele „uitlandse” theologen als afgevaardigden aanwezig waren, kwam ook de Nederlandse Geeloofsbelijdenis ter sprake. De remonstranten hadden namelijk tegen deze confessie, en niet het minst tegen de artikelen 27—30, ernstige bezwaren. De libertijnse navolgingen van Erasmus en Coornhert konden zich niet vinden in het „buiten de kerk geen zaligheid”; de roeping tot afscheiding van de valse kerk en de kenmerken der kerk, waarover de belijdenis handelde. Het is ontdekkend voor het heden: de mensen van „de vrije wil” en „de vrije geest” uit de tijd na de Reformatie bleken oecumenisch gezind te zijn. Festus Hommius heeft in een boek ten dienste van de dordtse synode¹⁰⁾ deze afwijkende gevoelens samengevat. In strijd met artikel 27 beweren remonstranten:

„1. Dat tot de alghemeyne Kercke mede behooren, vele, die gheen kennisse van Christo hebben, ende de welcke over sulcx hare salicheydt, van dien eenen Iesu Christi niet en verwachten.

2. Dat de gheheele ende algemeyne Kercke op der Aerden can afvallen: ende dat het niet noodich en is dat Christus als Coningh ende Hooft der Kercke, altijt een ware Kercke op der Aerden hebbe.”

We herkennen hierin dezelfde geestesstroming, die b.v. ook te Jerusalem—1928 aan het woord was. Verflauwing der grenzen. Betrekkelijk maken van de absolute boodschap der kerk. Pluriformiteit

10) Festus Hommius, *Monster vande Nederlantsche Verschille ofte Belydenisse der Ghereformeerde Kercken in Nederlandt*. Al waer onder elcken Artijckel bygevoecht zijn de Verschillende Artyckelen inde welcke hedendaechs sommige Leeraers der Nederlantsche Kercken vande aengenome Leere schynen te wycken. Leiden, 1618. Vertaling uit het latijn door ds Joh. van Lodensteyn. Wat Hommius vermeldt over art. 27—30 is afgedrukt in *De Reformatie*, 18 Febr. 1950. De bezwaren der remonstranten tegen art. 28 memoereert ook dr K. Dijk, art.: *De Kerk*, in: *De Heraut*, no. 2937, 6 Mei 1934.

der waarheid. Erkenning van „waarheidselementen” bij heidenen en ketters.

De afwijkingen inzake de artikelen 28, 29 geeft Hommius aldus weer:

„1. Datter gheen merckteekenen ghevonden connen worden, ofte niet noodich en is datse ghevonden worden, om door dese tot kennisse der ware Kercke te gheraecken.

2. Dat de kenteekenen der ware Kercke, niet en zijn, de suyvere Predicatie van Godts woort, d'oprechte bedieninghe der Sacramenten, ende het wettelick ghebruyck der Kerckelicke discipline; maer soomen eenigh kenteecken stellen sal, dat dat selve maer een wesen can, namentlich de belijdenisse der heylsame Leere, waer toe de suyvere Predicatie van Godes woort niet en behoort.”

Het zijn weer klanken, die ook vandaag niet onbekend zijn. De roep om een *minimum-belijdenis*. Grootste-gemene-deler-christendom. Van deze remonstrantse afkeer van de belijdenis naar de negentiende-eeuwse verbasterde volkskerken en de huidige kerkunies in India is het één lijn. Er wordt gezegd: wij willen geen menselijke constructies, maar ons alleen houden aan Zijn leer. Doch onderdehand wordt dit als argument gebruikt om de door Hem geschonken sleutelen des hemelrijks zo ver mogelijk weg te werpen als „mensenwerk”. De remonstranten namen hunnerzijds reeds met een „basisformule” genoegen. Zij waren genegen om „offers” te brengen. Venator schreef eens woorden, die ook wel uit de pen van John Mott of Van Dusen gevloeid konden zijn: „Daer en is gheen beter middel om de Secten te verminderen / ende dat alle Christenen tot een Kercke, in Broederliche enigheyt / mochten vergaderen: als / dat elck zijn byghevonden / ofte van anderen erdichte; ende by hem mede aenghenomen / manieren van spreekken in gheloofs pointen liet varen / oft / elck blijvende rijck in eyghen verstant / zijne uytlegginghen beschrijvinghe / meyninghen voor sich selven behoudende”. Ieder vogeltje dus op zijne wijs zingende. En toch in één kerk-volière.

De synode van Dordrecht nam, gezien de bezwaren der remonstranten, de Nederlandse Confessie nog eens door in de 145ste sessie. De britse theologen verklaarden, dat zij na naarstig onderzoek niets vonden, of het kwam overeen met Gods Woord „niet-teenstaende de bedenckingen der Remonstranten”. Daarna werden

de oordelen van de andere buitenlandse en binnenlandse theologen „af-gevraagd”.

„Ende is by allen ende een yeder verclaert met eenstemmige advijsen / dat sy oordeelden / dat in dese Confessie gheen Leerstuck begrepen en was / 't welck met de waerheyt in de heyliche Schriftuere uytghedruct / was strijdende: maer ter contrarien / dat alles met de selvighe waerheyt ende met de Confessien van andere Gereformeerde Kercken wel accordeerde”¹¹⁾.

Hierop had een „historisch moment” plaats. De buitenlandse theologen vermaanden de nederlandse afgevaardigden

„datse doch in die Orthodoxe / Godtsalighe / ende eenvoudighe Belijdenisse volstandich soudien blijven / ende de selve ongeschent haren naekomelingen naelaeten / ende alsoo behouden / tot op de toekomst onses Heeren Jesu Christi”. Dit was de bede, de wens van de „gereformeerde wereldkerk” tot de nederlandse gereformeerde kerken gericht: *votum dordracenum*. De nederlandse synodeleden hebben toen eenstemmig verklaard

„van voornemen te zijn in die oprechte ende Schriftmatige Belijdenisse volstandelijck ten eynde toe / door Godts genade te volharderen / deselve in dese Vereenichde Nederlanden suyverlijck te leeren / ernstelijck te verdedighen ende ongeschent in hare Gemeeynten te bewaren”¹²⁾.

Aldus gaven op 30 April 1619 de gereformeerde vaders in naam van de nederlandse kerk van die dagen en van de toekomst het plechtig ja-woord op de wens van de kerken van de Paltz, Engeland, Schotland, Zwitserland, Nassau. „In de lendenen” van die vaders heeft het gereformeerde volk van heden eveneens ja gezegd tot de nederlandse confessie, tot de artikelen 27—30 over de kerk. Zeer terecht schreef daarom Kuyper: „Het waren toch ook *mijne* vaders die deze belofte op zich namen. Het waren de kerken,

11) Acta ofte Handelinghen des Nationalen Synodi, inden Name onzes Heeren Jesu Christi ghehouden door autoriteyt der Hoogh: Mogh: Heeren Staten Generael des Vereenighden Nederlandts, tot Dordrecht anno 1618. ende 1619. Dordrecht, 1621, blz. 399.

12) Jacobus Trigland, Kerklijcke Geschiedenissen, Leiden, 1650, blz. 1144. Zie ook dr A. Kuyper in zijn voorwoord op E Voto Dordraceno, daterend van 1 Juni 1892. Uit wat Kuyper schrijft, is niet duidelijk op te maken, dat het *votum dordracenum* uitgesproken werd na de goedkeuring van de *Nederlandse Geloofsbelijdenis* (art. 31 en 32 werd in het bijzijn der buitenlanders niet in behandeling genomen) door de synode.

waartoe ik zelf behoor, tot wie die bede gericht was. En al sloot nu die plechtige handeling geen nadere theologische ontwikkeling uit, voor wat de vorm en de wijze van uitdrukking betreft, toch laat ze niet toe, dat onze vaderlandse kerken *de waarheid zelve*, die te Dordrecht beleden was, prijsgeven" 13).

Het vermaan van Witz.

Na de synode van Dordt brak een periode aan waarin niet alleen „de gereformeerde wereldkerk" al minder leefde volgens de te Dordt uitgesproken wens, maar ook de kerk in Nederland hoe langer hoe meer haar te Dordt gegeven ja-woord trouweloos brak. In zijn „Twist des Heeren met zijnen Wyngaert" constateert Witz reeds anno 1669, dat de oude eenvoudige waarheid „by veele hatelijk en veragtelijk is / en niets in haar sin geur nog smaak heeft / als het geene met de sop van *Paradoxe* en vreemd-luidende nieuwigheid overgoten is" 14). Hij doelt hier op de filosofie van Cartesius, die met zijn twijfel zaaïende leer bij vele theologen in de mode gekomen was 15). Aan gereformeerde academies werden stellingen verdedigd waarin gezegd werd, dat wie naar de ware wijsheid staat, het bestaan Gods moet beginnen in twijfel te trekken; dat God zou kunnen liegen, als hij wilde; dat de Schrift ten aanzien van natuur-

13) Dr A. Kuyper, *E Voto Dordraceno*, Amsterdam, 1892, Voorwoord. Het slot van het woord vooraf luidt aldus: „En als ik dan met smarte zie, hoe in de Zwitsersche, in de Palzische, in de Nassausche, in de Engelsche en Schotsche kerken het goud van onze Gereformeerde belijdenis verdonkerd is, terwijl wij in Nederland ons nog in zijn glans verheugen mogen, dan gevoel ik, hoe ons die zegen „e voto dordraceno" overgekomen is, en sta ik in het vast geloof, dat er nog bij de wederkomst des Heeren op onzen Nederlandschen martelaarsbodem Gereformeerde kerken zullen bloeien die de volle belijdenis van Gods vrijmachtige en soevereine genade voor alle volk zullen uitroepen tot aan de voleinding der wereld."

14) Harmannus Witz, *Twist des Heeren met zijnen Wyngaert*, deselve Overtuigende van Misbruik zijner weldaden / Onvruchtbaarheid in 't goede / En al te dertele Weeldrigheid. In schadelijke nieuwigheden van Opinien, En schandelijke Oudheid van quade zeeden, met bedreyginge van zijn uysterste ongenade. Witz was predikant te Leeuwarden en later professor te Franeker, Utrecht en Leiden.

15) Cartesius (1596—1650) vertoefde geruime tijd in Nederland. Zijn bekende stellig was: *Cogito, ergo sum*, d.i.: Ik denk, daarom ben ik; boven alle twijfel verheven is het feit, dat men twijfelt, dus denkt, dus bestaat. De taal van den autonomen mens!

lijke dingen de dwalende mening van het volk weergeeft en met de rede als gids moet verklaard worden. Witz wijst hierbij op de uitspraak van de classis Leeuwarden, waarin uitgesproken wordt, dat de *remontranse* aanval, die wat de *theologie* betreft mislukte, „nu door de *Philosophie* gezocht wordt te verrigten / het geene, daar op de *Remonstrantsche Factie* was aangeleit: te weten om de Libertinisterije en allerlei ketterije den toom te geven / en den dienst en ordre en Leere des Gereformeerde Kerke en Leeraren met voeten te treden”¹⁶). Een „crisis der (Schriftuurlijke) zekerheden” verwoestte in de tijd na de dordtse synode het gereformeerde leven; het remonstrantisme stak in nieuwe vorm de kop weer op. Evenals velen in onze dagen van existentie-filosofie de *paradox* meer minnen dan de *orthodoxe* waarheid, openden zich toen „gereformeerde” harten voor de nieuwste filosofische paradoxale en anti-orthodoxe snufjes. En natuurlijk: wee hem, die bezwaren durfde inbrengen tegen de geest der eeuw! „Bedroefde eeuwel daar soo verre de *Satan* op den *Throon* sit / dat het volk niet lijden en mag / dat men hem wedersta. Soo heeft die Bedriegelijke kromme slomme Slange de meeste menigte betoovert / dat se om een *valsche Vrede* en gerustheid te behouden / de *ontrustinge van de sonde* en de *Sondaars* vyand zijn. Daar zijn’ er misschien die het voor *Liefde-loosheid* opneemen / de *wereld* in deze laatste dagen haar *liefde-loosheid te verwijten*: en die het voor *gebrek van goedaardigheid* agten / te seggen dat *de wereld in het booze ligt*. Daar zijn er eindelijk die soo goed / soo soet / soo vreedzaam van inborst weesen willen / datse geen ernst nog hardigheid tegen het quade ende de quaden verdragen kunnen / nog het *rijke des Duivels* gestoort willen hebben / dat soo veel *sturnisse* aanbrengt van het Rijke Gods. In der daad seekere verkeerde Grond-Regels van een Vleeschelijke ende Valsche vrede hebben bykans alomme de overhand genomen en de vreese van eenig gerugt te maken is oorsaak dat men den *Duivel* selfs *in vrede laat*. En in der waarheid men doet weinig om hem afbreuk te doen. Men laat hem vrijelijk heerschen / sonder hem sijn *Throon* te bedisputeren / en men is soo vleesselijk goedertieren / dat men de sonde en het verdurven vlees alles ten goede houd / en hoe bond en boud sy het maaken / alles van haar sonder tengenseg verdraegt”.

16) Witz, a.w., vijfde druk, 1719, blz. 260.

Het is een droevig beeld, dat Witz ons schildert van de in economisch opzicht zo bloeiende Zeven Provinciën uit de zeventiende eeuw. De *weerbaarheid* is bezig te verdwijnen. In plaats daarvan komt een *verdraagzaamheid* tegenover de zonde. Dat is de wrange vrucht van de twijfel aankwekende cartesiaanse filosofie. Ieder gaat doen wat goed is in zijn oog, en het volk heeft het gaarne zo. De overheden worden geveild. Er zijn er zelfs, die beweren, dat de overheden als vice-goden boven de dienaren der kerk, die creaturen der overheid, gesteld waren, zodat verzet tegen de staat gelijk staat met verzet van het schepsel tegen den Schepper. Dat betekent dus, concludeert Witz, dat een gezant van de hemel tot een dienstknecht van mensen wordt gemaakt, dat, wanneer de staat als Darius de gebeden tot God verbiedt of de liturgie der kerk wil verroomsen, de predikanten moeten zwijgen. Gruwelijk en lasterlijk ware dit! Maar uit het feit, dat dit en nog veel meer vrijelijk en vrijwel onbestreden verkondigd wordt, concludeert Witz, dat de Here bezig is de Geest aan Nederland te onttrekken en met Zijn wingerd in het gericht te gaan.

De historie scheen eerst Witz ongelijk te geven. Nederland beleefde weinig rampjaren. De handel bloeide. De achttiende eeuw werd de eeuw van Verlichting, Aufklärung. De deuren gingen open voor allerlei buitenlandse invloed. Doch daardoor verslaptte ook al meer de band aan de belijdenis. In de pruikenperiode was er een grote afstand gekomen tussen leer en leven. Disputerende theologanten hielden zich onledig met twistgesprekken over „leerstukken”. De prediking verdorde. Profetie kwijnde weg. Geleerde, mystieke of vleierende betogen vervingen de levende verkondiging van het evangelie. Stuitend vertoon van weelde, corruptie naast naakte armoede bewezen, dat veler geloof dood was. „Zoo was ook Nederland, door terzijdestelling van het Woord Gods vatbaar om met gif der ongeloofttheorieën te worden bedwelmde; om, voor doode orthodoxie, eene wijsbegeerte te omhelzen welke, in godverloochening gegrond, onder een vernis van gemoedelijkheid, den hoogmoed en de begeerten streelt; om elken band aan Openbaring of gezag, als onwaardigen boei, aan flarden te rijten; om op het gebied des geloofs, aan het oppergezag der *rede*, op het gebied van den Staat, aan de *Volkssouvereiniteit*, hulde te brengen. Om in menschvergoding te vervallen. Om onder den alles overweldigenden-

den invloed te geraken eener leer van eigenwijsheid die, vermits zij de verhouding van God en mensch, en even daardoor de verhouding van regt en plegten, omkeert, DE *Revolutie* genoemd wordt. Ook hier werd minder op de grondbeginselen dezer filosofie dan op haar verleidelijke beloften gelet. Zij scheen, door de afschaffing van bijgeloof en misbruik, op de schoonste wijs vereenigbaar met al wat behoudenswaard is. In algemeene godsdienstigheid zou het bijgeloof van Rome en de dweepzucht en overdrijving van Protestanten te niet gaan. Onder een gemeenschappelijk aannemen van voorschriften van zedelijkheid, zou verschil over leerstellige begrippen, in liefde en eensgezindheid worden geduld. Evangelie en godsvrucht zou winnen door een leer, die, onder het kleed van een algemeene menschenliefde (*filantropie*), aan de Openbaring ontleend, voorstanderes scheen en, tegen verbastering der eeuw, aanvankelijk, meer dan een levenloos naam-christendom, voorstanderes was, van al wat waarachtig en eerlijk, loffelijk en liefelijk is" 17).

Het gevolg van het binnendringend rationalisme en het verlaten van het Woord was, dat men de waarde der Hervorming ging verkleinen. Zij lag volgens velen niet in de gelovige terugkeer tot de Schrift, maar in het „protest" tegen bijgeloof. De tachtigjarige oorlog was geen geloofsstrijd, maar een vrijheidsstrijd. Men zag wel, dat de Revolutie tegen Rome, niet, dat zij tegen elke godsdienst gekant was; wel, dat zij tegen dwingelanden, niet dat zij tegen elk wettig gezag gericht was 18). Algemeen werd de voorrang der Hervormde Kerk prijsgegeven en beweerd, „dat de menschheid, bij het wegvallen van haar kluisters, niet door kleingeestige naauwgezetheid omtrent kerkverscheidenheden (verouderd kleed, vereerenswaardige, maar niet meer bruikbare antiquiteiten) mag worden gekweld" 19).

Zo brak des Heren wijngaard de band met den Here. Zo vond de Revolutie ingang. Op *politiek* terrein: inhalen van de franse revolutionairen en hun leer der volkssouvereiniteit. Op *kerkelijk* gebied: een verloochening van de Reformatie, een irenische kerkelijke verbroedering.

17) Mr Groen van Prinsterer, Handboek der Geschiedenis van het Vaderland, Amsterdam, 1872, blz. 438, §§ 524, 525.

18) Mr Groen van Prinsterer, a.w., blz. 439, 490, 491. Zie ook blz. 31 e.v. van dit boek.

19) Ibidem, blz. 491.

Van dit laatste is de *Gezangenbundel*, die in 1805 tijdens de bezetting de kerk opgedrongen werd, een droevig document. *Expres* werd hierin gestreefd naar een „verprotestantisering” van het calvinisme, ja erger naar een uitdelging van wat den vaderen heilig was. De *reglementenbundel* van het Hervormd Genootschap van 1816, waarmede na de restauratie van het huis van Oranje de kerk tot een hiërarchische vereniging werd misvormd, is eveneens een bewijs van de doorgaande afval. Het ruilen van hervormde predikanten met remonstranten, de maatregelen tegen de afgescheidenen sinds 1834 onderstrepten dit.

De valse ireniek had de weg voor deformatie en revolutie gebaad. „Beghint men te glijden, . . .” *Vrede*, onder alle protestanten, *van welke belijdenis ook*, was het parool.

Hendrik de Cock en de Afscheiding.

Tegen een hoogkerkelijken en tegelijk irenischen (in de huidige terminologie: oecumenischen) vijand verhiel De Cock in de dertiger jaren der vorige eeuw zijn waarschuwend stem. Hij was de man, die in 1833 in het van de belijdenis van Dordt vervreemde Nederland een nieuwe uitgave van de Dordtse Leerregels bezorgde²⁰⁾. In de inleiding, die hij erbij voegde, leren wij hem kennen, als hij

20) Besluiten van de Nationale Dordsche Synode; gehouden in den jare 1618 en 1619 te Dordrecht. Uitgegeven door en met eene voorrede van Hendrik de Cock, Gereformeerd Leeraar te Ulrum, Veendam, 1833. Het titelblad en de ommezijde ervan vermelden de teksten: Jer. 5 : 30, 31; Jez. 24 : 5; Jez. 30 : 10; Jez. 59 : 14, 15a; Jud. vs 3; Hebr. 13 vs 9; 2 Tim. 4 : 1, 5; 2 Petri 3 : 3; 2 Tim. 3 vs 12—14; Tit. 2 : 15. Al deze teksten spreken van de „vrede, vrede!”-roepende valse profeten en de geboden waakzaamheid ertegen. Deze teksten en de voorrede hebben niet nagelaten doel te treffen! Op 14 Nov. 1833 schreef de minister van eredienst Van Pallandt van Keppel aan Z.M. koning Willem I, inzake de door De Cock aan den koning gezonden uitgave der Besluiten der Dordtse Synode, o.m.: „Zonderling zou dergelijke geheel overbodige uitgave van de algemeen bekende en verspreide besluiten der Dordtsche Synode moeten voorkomen, wanneer niet uit de voorrede en de verschillende vooraangeplaatste motto's duidelijk het oogmerk des schrijvers bleek, om door dit klein boekje mede te werken tot vernieuwing der heilloze kerktwisten van de 17e eeuw; bijzonder om door deszelfs verspreiding onder de minst kundigen de zucht tot schoolsche harrewarrieren te verlevendigen.” Archiefstukken Afscheiding, deel I, blz. 233. Minister van Pallandt van Keppel nam dus de in 1618—1619 gevallen confessionele beslissing ten aanzien van de remonstrantse leer geenszins dankbaar voor zijn rekening!

met profetische ernst tot zijn „in hun eeuwig heil belangstellende land- en geloofsgenoten” spreekt: „Liefhebbers Gods! toont gij eene geestelijke edelmoedigheid hierin, dat gij nergens voor vreest dan voor het zondigen tegen God, en dat gij veracht, al wat u hierin zou kunnen verhinderen. Laat wereldsche, Politieke, en Accommodabile (d.i. Burgerlijke en naar alles zich voegende) Christenen, die luie en lauwe Gereformeerden, die zagttredende en gemakkelijke pronkchristenen, de deugdpraters, die zoetvoerige geesten u bespotten en uitmaken voor onverdraagzame, lastige, neuswijze, hoovaardige, stijfkoppige, albeschikken; wat is daaraan gelegen? Jezus is wel Beëlzebub geheeten, zouden zijne huisgenooten vrijgaan? Een Christen moet kunnen veracht worden en verachten. O dat alle Christenen zoo de regten Gods eens wilden erkennen, wat zouden wij eene verandering gewaar worden! Zoo zoude God verheerlijkt worden; zoo zoude de mond van lasteraars gestopt worden; zoo zoude de Heere onder ons blijven wonen; komt dan vriendⁿ, medeburgers, landgenooten, ieder vatte dit werk van Reformatie aan en zie niet op een ander; belijdt elk uwe ongerechtigheid; vernedert u hierover, dat gij het vuur van Gods toorn zoo hebt aangestoken. Beloofd heiliglijk, door Gods genade, te haten dat God haat, te beminnen dat Hij bemint; Gods wet te kiezen tot uw regel, zijne eer tot uw einde. Laat ons daartoe elkanderen opwekken, versterken, en zoo dienen tot opscherping van liefde en goede werken; en zoo gaan bidden om den vrede van Sion en Jerusalem. Dit is de eenigste weg om de gedreigde en welverdiende oordeelen Gods van ons land en van de kerk af te weren, opdat hij niet kome tot de uitvoering van het regtvaardige vonnis hetwelk tegen ons moet geveld worden, zoo God wilde zijn regtsoefening vervolgen”²¹⁾.

Deze passage typeert De Cock. Hij zocht niet een groepsbelang, hij was niet de kleinzielige „burgerlijke” querulant. Hij was ook niet de verstoorder van Jerusalems vrede. Hij zocht het heil van kerk en natie en riep *daarom* Nederland op de „burgerlijkheid” te verlaten, Jezus Christus, den Kerkvorst te volgen op Zijn smalle weg en de gereformeerde belijdenis weer gelovig na te spreken, opdat de Here niet zou komen, en slaan met Zijn ban.

De Cock maakte — volgens het votum dordracenum — óók ernst met de art. 28 en 29 der Ned. Geloofsbelijdenis. Daarom werd na

21) A.w., blz. XVI, XVII.

zijn schorsing en de weigering van de revisie daarvan in de „Acte van Afscheiding en Wederkeering” verklaard, dat het dwaling tolererende en waarheid vervolgende „Nederlandsche Kerkbestuur zich gelijk gesteld” had „aan de door onze Vaderen verworpene Paapsche kerk” en daarom tot valse kerk geworden was „volgens Gods woord en art. 29 van onze belijdenis”. Om deze reden verklaarden de ondertekenaars, „dat zij overeenkomstig het ampt aller geloovigen, art. 28, zich afscheiden van degenen die niet van de kerk zijn, en dus geen gemeenschap meer te willen hebben met de Nederlandsche Hervormde Kerk, totdat deze terugkeert tot den waarachtigen dienst des Heeren”²²⁾.

Het is zeer belangwekkend om te luisteren naar wat De Cock over de art. 27—29 der Ned. Geloofsbelijdenis geschreven heeft, niet alleen om zijn strijd nader te verstaan, maar ook omdat de uitleg van deze artikelen van grote betekenis is voor de in te nemen houding tegenover de huidige oecumenische beweging. Tegen een zich als L.O. aandienenden anonymus, die bij de verklaring van art. 27 opmerkt: „Dat de ware kerk dus, evenmin bestaat in het Hervormd als enig ander Kerkgenootschap, want niet een kerkgenootschap is over de geheele wereld verspreid”, verweert De Cock zich aldus: „In het eerste toont hij dus duidelijk, dat het bij hem om het even is, of men in eene Roomsche Synagoge deel heeft aan de gruwelen van het Pausdom, of in eene Sociniaansche Samenrotting van menschen die het alle daarop toelaggen om God van troon en kroon te berooven, of in eene vergadering van Gereformeerden waar Gods woord zuiver gepredikt, de Sacramenten rein bediend worden en de kerkelijke Tucht naar Gods woord gehandhaafd, zie de kenmerken der ware kerk, art. 29. Wie ijst niet van

22) In het „Ootmoedig Smeekschrift van de Geloovigen der Provinciën Groningen en Drenthe Aangeboden aan Zijne Majesteit onzen geërbiedigden KONING en de Hooge Overheden onzes Vaderlands, in hunne verdrinking”, Veendam, 1836, blz. 12, schrijft De Cock: „En kunnen wij nu naar art. 28 en 29 onzer belijdenis hiervan ons afscheidende, hetwelk wij verplicht zijn naar art. 28, al ware het dat de Placaten van Vorsten en Prinsen daartegen waren, en dat de dood of eenige lichamelijke straffe daaraan hinge, met eenig regt of billijkheid gezegd worden, openbare onrust en verwarring te kweken? dan moet men het Joodsche Sanhedrin, het heidensche Rome en het Antichristische Babel regtvaardigen in al het bloed der heiligen 't welk zij vergoten hebben; en met ons, de eerste Christenen en onze godzalige vaderen als kweekers van openbare onrust en verwarring veroordeelen.”

zulk eene Liberaalheid? En hoe druischt het niet aan, tegen den zin, de meening en het voorschrift van geheel onze Geloofsbelijdenis, dan immers behoefde er in het geheel geene Geloofsbelijdenis te wezen, veel minder de kenteekenen der ware kerk te worden opgegeven, gelijk geschiedt art. 29, en Guido de Bres en Peregri de la Grange, de voorname opstellers onzer Geloofsbelijdenis, zouden zich dan wel gewacht hebben om hun leven voor eene onverschillige zaak Gode als eene welbehagelijke offerande, Rom. 12 : 1, op te offeren en over te geven" ²³⁾. Met deze woorden handhaaft De Cock het recht der reformatie, maar spreekt hij tevens zijn anathema uit over die geestesstroming, die in alle kerken de ware kerk wil ontdekken en die thans in de oecumenische beweging belichaamd wordt.

De tegenstander van De Cock beweert: „Het kenmerk van tot die ware kerk te behoren bestaat niet daarin, dat men zekere bepaalde, door sommigen aangenomene leervormen en begrippen omhelst, verdedigt en voor regtzinnig houdt met veroordeeling van al het andere . . . Wanneer wij maar één hart en éénen wil hebben om God te dienen, één opregt geloof aan Gods genade en des Heilands algenoegzaamheid en liefde koesteren, dat ons tot alle goed aanspoort, zoodat het aan ons blijkt, dat één Geest ons bezielt." Dit kon wel een beschrijving wezen van een oecumenische samenkomst van heden, waar meer accent gelegd wordt op de pathos en de eenheidsstemming, de *daad* van „belijden", dan op de enige basis van eenheid: de *inhoud* der belijdenis.

De Cock antwoordt aldus: „Dat de man hier weer redeneert geheel en al aan, en vlak in tegen de meening onzer geloofsbelijdenis, getuigt immers die Geloofsbelijdenis zelve, die dan nutteloos en geheel overbodig zoude zijn, en niet bij ieder artikel schier zeggen, *daarom verwerpen* wij die en die, die hier niet schriftmatig over denken, maar

23) H. de Cock, Gereformeerd Leeraar onder 't kruis om CHRISTUS wil, Wederlegging van het goddeloze stuk, getiteld: Beschouwing van de Belijdenis des Geloofs; onlangs door een onbekende nachtuil uitgegeven, met het oogmerk om de wereld te verleiden en te stijven in hare verkeerde gedachten nopens, en vervolging van de ware gereformeerden, en de gereformeerde leer te verkeeren in een bajert van verwarring, en in plaats den waarachtigen dienst van God, den afschuwelijken kalverdienst des vrijen wils op te rigten, Veendam, 1835, blz. 54, 55. De onbekende „nachtuil" was waarschijnlijk Benthem Reddingius.

ook de beschrijving van de kerk zelve in dit artikel voorgesteld, maakt onze L.O. als een dwaalgeest openbaar. Immers zij is *eene vergadering, der ware Christen geloovigen, als hare zaligheid verwachende in Jezus Christo, gewasschen zijnde door zijn bloed, geheiligd en verzegeld door den H. Geest*. Indien nu die leden *ware Christen geloovigen en geheiligd en verzegeld zijn door den H. Geest*, zal hen dan de waarheid eene onverschillige zaak zijn? Dat is immers de dwaasheid zelve. Ja, zullen zij niet staan en strijden voor dat geloof, dat eenmaal den Heiligen is overgeleverd? Indien zij *ware Christen geloovigen zijn* is dan hun geloof niet gebonden aan de waarheid en aan Gods Woord?"²⁴⁾ De Cock is niet genegen zo maar de kerkmuren om te halen.

In zijn dagen bleek de tegenwoordig nogal eens voorgedragen mening, dat art. 29 „betrekking heeft op de Roomsche kerk alleen of voornamelijk”, ook reeds aanhangers te hebben. „Maar het tegendeel is openbaar,” aldus De Cock, „overal wordt hier de naakte waarheid slechts voorgedragen, en de kenmerken der valsche kerk, art. 29 opgegeven, passen niet meer op de Roomsche kerk dan op iedere andere valse kerk. — Met meer schijn van regt zelfs zou iemand kunnen beweerden dat het tegen de Joodsche kerk was, omdat art. 27 het voorbeeld van A c h a b wordt aangehaald, maar dat zijn die vonden, waardoor men de waarheid zoekt te verduisteren en te zoek te brengen, haalt men eenen bijbelplaats aan, het heeft of zijne betrekking op de Apostelen of op de Joden, of op de Heidenen, en nu haalt men de Belijdenis aan, het ziet op de Roomschen, zoo handelen die verdervers, niets is hen te heilig”²⁵⁾.

De Cock wijst er verder op, dat het krachteloos maken van de uitspraak der belijdenis over de valse kerk gepaard gaat met een wegdoezelen van de door Gods Woord en de belijdenis bevolen roeping om zich van de valse kerk af te scheiden: „Hij zwijgt hier vooreerst geheel en al van het ambt der geloovigen, op de uitoefening waarvan, gemeenlijk de vervolgingen plegen te volgen, om dat de wereld alles ondereen wil vermengd hebben en houden, evenals Farao Israël en Egypte, en ik denk niet zonder grond, dat ook onze L.O. tegen de uitoefening van dat ambt, allergeweldigst tegen is . . . Erkennen, dat hier volgens de Belijdenis des Geloofs die heden ten

24) A.w., blz. 55.

25) A.w., blz. 66.

dage zich afscheiden, gelijk hadden, dat wilde hij niet, uit haat en hoogmoed beide; dit echter weerspreken op grond van Gods woord en de Belijdenis, konde hij niet, omdat het daarop gegrond en daardoor geboden wordt; daarom heeft hij dan eene trouwelooze verzwijging verkozen. Ook hier is weer een blijk dat onze Liberalen nog wel meer onder de leden hebben tegen onze Belijdenis, maar zij durven het nog niet goed openbaren" 26).

De worsteling van De Cock gold niet een of andere sectarische theologie, een allerindividueelste nieuwlichterij. De voor dweper en bekrompen twistzaaier gescholden predikant van Ulrum deed niets anders dan teruggrijpen naar de oerwet der kerk: volharden in de LEER der apostelen. De liberale theologen uit zijn dagen waren ontzaglijk knap; zij konden terecht vele stijl- en taal-fouten bij De Cock aanwijzen. Maar zij misten het klare inzicht in Schrift en belijdenis, dat bij het gehate „jong mensch", met zijn „gebrek aan beschaving en toon" 27) gevonden werd. Zij waren bekrompen, zij sneden zich af van de katholieke leer en de gereformeerde kerk der eeuwen. De Cock daarentegen toonde, dat hij zich niet sectarisch van de kerk wilde afsnijden, maar zich juist voegen wilde bij de ware kerk, de kerk van apostelen en profeten, martelaren en reformatoren. In zijn brochures en adressen aan den koning en de synode verwees hij naar Cyprianus, Augustinus, Huss, Wiclef, de Waldenzen, Luther, Calvijn, „het Nationaal Synode van Dordrecht, vereerd met de tegenwoordigheid van de onbevooroordeelste en geleerdste mannen, uit het geheel Gereformeerd Europa" en het votum dordracenum, Trigland en Wits. Niet op scheuring was zijn ijveren gericht, maar op de enigheid des geloofs, op het vasthouden van de getuigen uit alle volk en taal en natie, die als een wolk hem bij zijn loop omringden. Ook zijn strijd tegen de gezangen was geen geborneerde ketterjagerij, maar een poging om de liturgie te bevrijden van listig ingedrongen remonstrantisme 28). De Cock was zulk een

26) A.w., blz. 65.

27) Aldus v. Pallandt van Keppel aan den koning in een brief d.d. 14 Nov. 1833; Archiefstukken Afscheiding, I, blz. 234.

28) De Cock's bezwaren tegen de zogenaamde Evangelische Gezangen van 1805 zijn helaas niet altijd ernstig genomen. We hebben te bedenken, dat steeds in de kerkhistorie de hiërarchie zich van bindend opgelegde liturgieën bediend heeft om de ware leer uit te roeien. Johan III, regerend van 1568—1592 over Zweden, trachtte door invoering van een gebedenboek (met gebeden

soldaat, waarvan we Calvijn hoorden spreken, die ondanks veler wanordelijke vlucht het vaandel weer ophief en de „irenische”, verdraagzaam geworden, alles tolererende soldaten weer naar hun post terugriep: „Gij erkent de eenigheid der kerke, gelijk die ook waarachtig in Gods woord gegrond is, maar waar moet het dan met ul. heenen, wanneer gij u daarvan afgescheiden houdt, alzo gij de eenheid, zoo veel in u is, verstoort en vernietigt, daar gij zoo velen gij waarlijk geroepen zijt, gij geroepen zijt tot onderhouding van dien. Laat daarom uw wantrouwen op God varen. Ziet met de huisvrouw van L o t h toch niet om, *maar onderhoudt de eenigheid der kerk*, opdat hare banieren en slagordenen voor alle vijanden ontzaglijk mogen zijn”. „Niemand, van wat rang of staat ook, mag hem op zich zelve houden. In dagen van voorspoed, doet dat ook niemand, maar in dagen van tegenspoed, druk en lijden, als de kerk niet toegelaten of vervolgd wordt, dan is ons vleesch hier alleszins toe genegen, om zoo het meent, de ellenden te ontgaan, die aan eene openlijke belijdenis verbonden zijn; deze b.v. heeft een post dien hij vreest te verliezen; die heeft een eigenaar om wien hij niet durft . . . een ieder heeft reden en oorzaken genoeg, om voor het tegenwoordige althans, den Heere J e z u s zijnen dienst op eene minnelijke en beleefde wijze op te zeggen . . . Zulke menschen nu roept hier onze Belijdenis toe: *Gij moogt u niet op u zelve houden, maar gij zijt schuldig u bij de ware kerk te voegen en u daarmede te verenigen*, en geen uitvlugt maken, dat gij er inwendig mee vereenigt zijt, neen, *gij moet er u bijvoegen*, want daar staat

voor doden, enz.) de zweedse kerk te romaniseren. Maria Tudor (1553—1558) deed niet anders in Engeland. In Utrecht voerden de remonstranten een gezangenboek met „algemeen-christelijke” liederen in. (De kort daarop gehouden nationale synode van Dordt 1618—1619 bepaalde daarom dan ook in sessie 162: de rest van de gezangen zal men uit de kerken weren, en zo er misschien enige alrede in de kerken zijn ingevoerd, zullen die op de gevoeligste wijze nagelaten worden.) Het remonstrantisme, dat sinds 1619 in de kerk gebleven was, de Reformatie feitelijk een betreurenswaardige zaak achtte, en terug wilde keren naar de eerste drie eeuwen der christelijke kerk, zag tijdens de franse overheersing zijn kans schoon om „oecumenische” liederen in te voeren. Door de psalmkiezers van 1773 was de wens daartoe reeds uitgesproken. *Door de invoering der gezangbundel van 1805 wilde men er toe bijdragen de Hervormde Kerk in liturgie gelijk te maken aan andere kerken* (b.v. doopsgezinde, remonstrantse). Liturgische (romaniserende en remonstrantiserende) beweging en oecumenische beweging gaan steeds samen.

geschreven: *die niet met mij is, is tegen mij, die niet met mij ver-gadert die verstroot*"²⁹).

Groen van Prinsterer en de samenwerking in de zending onder evangelische vlag met hen, die het evangelie wegcijferen.

Mr Guillaume Groen van Prinsterer! Hoewel we van hem in verband met ons onderwerp zeer veel zouden kunnen aanhalen, willen we ons beperken tot wat hij geschreven heeft in een brochure over het Nederlandsche Zendinggenootschap (N.Z.G.)³⁰). We leren hem daarin kennen, zó, als hij was in ál zijn strijden. Hijzelf schreef later, dat hij zich in bewust geschrift *meer dan gewoonlijk* (Groen was steeds een beheerste, fijne figuur!) over menig punt, dat hem ter harte ging, uitgesproken en „aan verontwaardiging over Evangelie-wegcijfering, onder Evangelische leus, den vrijen loop" gelaten had³¹). Uit het feit, dat hij aan het einde van zijn Handboek voor de Vaderlandsche Geschiedenis het slot van zijn brochure over het N.Z.G. opnam, is af te leiden, dat Groen aan deze laatste publicatie een grote waarde toekende³²).

In 1797 werd het Nederlandsche Zendinggenootschap opgericht. Het was niet aan een bepaalde kerk gebonden; hervormden, luthersen en doopsgezinden werkten erin samen³³). Nochtans wil-

29) A.w., blz. 61, 62.

30) Mr Groen van Prinsterer, Het Nederlandsche Zendinggenootschap, eerste druk 1848, tweede druk 1858.

31) Mr Groen van Prinsterer, Brieven van Mr Isaac Da Costa, Amsterdam, 1872, I, blz. 312. Da Costa was het met Groen's geschrift grotendeels eens.

32) Zie het art.: Hoe dacht Groen van Prinsterer over „oecumenische" zending? in De Reformatie, jaargang 24, nos. 29 en 30, 9 en 23 April 1949.

33) Volgens art. 2 der statuten stelde men zich ten doel „het ware en werkdadige Christendom, zooals het in de boeken des Ouden en Nieuwen Testaments is vervat en in de twaalf artikelen der Algemeene Christelijke geloofsbelijdenis is uitgedrukt, zonder bijvoeging van menschelijke leerbegrippen, eenvoudig en oprecht in de harten der menschen in te planten". Met „menschelijke leerbegrippen" werden de confessies bedoeld. W. Lütjeharms, Het Philadelphisch-Oecumenisch Streven der Hernhutters in de Nederlanden in de achttiende eeuw, Zeist, 1935, toont aan, dat tot de oprichting van het N.Z.G. juist de vrienden der *Hernhutters* de stoot gaven. De *Hernhutters* hadden steeds voor een „harte-theologie", waar alle gezindten zich mee konden verenigen, gepleit. Zij ijverden voor interkerkelijke, interconfessionele, oecumenische zending.

de men wel het — alom heersende — rationalisme uitsluiten: „Het Genootschap bestaat uit leden en begunstigers. Het wenscht zich in allen, die tot hetzelfde toetreden, mede-arbeiders, die gedrongen worden en onderling verbonden zijn door het geloof des harten in den Heer Jezus Christus, als den goddelijken Verlosser, die voor de zonden heeft geleden, Hij rechtvaardig voor de onrechtvaardigen, opdat Hij ons tot God zoude brengen, èn door de daaruit voortvloeiende liefde jegens God en elkander, naar de inhoud van het evangelie”³⁴).

Het gedurig verval der kerk was oorzaak, dat ook déze grondslag niet langer werd gehandhaafd. Veel orthodoxen gingen daarom buitenlandse zendingscorporaties steunen. In 1847 schreef Groen op verzoek een brochure ter aanbeveling van het Parijsche Zendelingenootschap, dat in Zuid-Afrika werkte, waarin hij verschillende argumenten tégen het N.Z.G. onder woorden bracht. Natuurlijk werd Groen over dit „leken-rapport” fel aangevallen. Het was een zware beschuldiging te zeggen, dat het N.Z.G. slap optrad tegen de regering, die het mohammedanisme niet ongevallig wilde zijn; dat de oogst schraal was; dat de grondslag niet werd gehandhaafd, omdat in de *mogelijkheid* van het vermoeden de *genoegzaamheid* van het bewijs (van afwijking der grondslag: vrede door het bloed des kruises) ligt! Als antwoord op de heftige verontwaardiging onder de voorstanders van het N.Z.G., die zich ook in geschrifte uitte, schreef Groen nu zijn brochure over het N.Z.G.

Het was eigenlijk wel een uitermate ongunstig tijdstip om belangstelling te vragen voor de noodzakelijke handhaving van het vaste fundament van Gods Woord in de zending, — het was immers „tusschen den Februarij-storm en de Maartsche buijen” van het revolutie-jaar 1848. Maar Groen liet zich daardoor niet weerhouden; hij werd gedreven door de innige overtuiging, dat alleen de handhaving van het zuivere, onvermengde *evangelie* land en volk voor *revolutie* bewaren kan. „Ik schreef deze bladen, terwijl men voor Nederland de bevrediging van veler wenschen in eene wijziging der Staatswetten zocht; ik schreef ze, terwijl, na het plotseling verdwijnen van Dynastie en Staatsvorm te Parijs, uit dezelfde beginselen die, keer op keer, het onheil der wereld hebben gebaard,

34) Art. 6 der Statuten.

opnieuw het heil der wereld toegezegd werd. En zou ik, nu onder het gejubel eener menigte, die ten allen tijde werktuig en slagtoffer is, de afgrond zich heropent, . . . zou ik, te midden dezer gebeurtenissen, aan haar verband met den hoofdinhoud van mijn Geschrift, onmisbaarheid van het eenig en eeuwig Evangelie niet gedacht hebben! Wij zijn, niet ten onrechte, voor de toekomst van Nederland bekommerd" ³⁵). Groen legt onmiddellijk verband tussen het verval der kerk, de weg-cijfering van het evangelie en de nationale en internationale politiek; en daarom is voor hem de strijd voor de handhaving van de grondslag van een zendingscorporatie niet een ijdel ding te midden van het daverend geweld van een donkere revolutietijd; neen, zijn arbeid is niet ijdel in den Here: tegen de revolutie het evangelie!

Aldus ijverend voor het enige, ware evangelie viel hij met grote kracht het slappe, irenische, verdraagzame christendom van zijn dagen aan. Stichtelijkheid was er genoeg. Maar het was meer paraderend, dan paraat christendom. Gingen de schrijvers van die dierbare en zedekundige werken maar eens de aandacht vestigen op de verleidingen, waaraan de gemeente, van de zijde der leeraars van wanbegrippen bloot staat ³⁶). Het belijden, waarin de kracht des geloofs zich openbaart, ligt niet altijd in het getrouw opzeggen der symbolische schriften of in een zuiver orthodoxe prediking. Belijden is strijden en lijden voor de in een bepaalde tijd aangevallen waarheid. „Altijd ééne waarheid is er, wier belijdenis, terwijl men aan de gansche waarheid vasthoudt, speciaal belang heeft; tegen Arius de Godheid van den Heer; tegen Pelagius de vrije genade; tegen de Roomsche Kerk de rechtvaardiging door het geloof alleen; tegen de Remonstranten de Souvereiniteit Gods. Ten aanzien telkens van die waarheid, is pligtsbetragting en moedbetoon aan de orde van den dag. Zoudt gij de onversaagdheid roemen van den wachter, die overal bij de hand is, behalve waar de vijand zich bevindt? Zoudt gij hoogen dunk hebben van de opregtheid en ijver van hen, die in elk gevaar der Kerk met de meeste vrijmoedigheid uitkomen voor alle waarheden, met uitzondering der ééne welke bedreigd wordt? Breng dit over op onzen tijd" ³⁷).

35) Mr Groen van Prinsterer, Het Nederlandsche Zendinggenootschap, blz. 155.

36) A.w., blz. 143.

37) A.w., blz. 139, 140.

Groen constateert, dat zijn opkomen voor de prediking van het onvervalste evangelie oorzaak is, dat hij en zijn geestverwanten gescholden worden voor dweepers, fijnen, protestantse jezuieten, twist-zieke dwazen, zedeloze huichelaars ³⁸⁾. Als de vraag: „Wat dunkt u van den Christus?” gesteld wordt, acht men dat een schromelijke *onvoorzichtigheid*. Indien er tegen samenwerken naar tegenstrijdige beginsels bezwaren worden ingebracht, wordt dat voor *hoogmoed* en *liefdeloosheid* aangemerkt. En als ten aanzien van het N.Z.G. een dergelijke vraag gesteld wordt is er geen eind aan de jammerklachten over de *kleingeestigheid*, waarmee „in eene Christelijke instelling den echt-Christelijken zin van ootmoed en verdraagzaamheid” miskend wordt ³⁹⁾. „Wanneer enkelen zich niet voegen in deze lijdelijkheid ten aanzien van hen die, in de Kerk, de Kerk wederregtelijk bestrijden, dan wordt hun misnoegen en ijver als overdreven, onbedachtzaam, voorbarig, hoogmoedig, liefdeloos, onvoorzichtig, verderfelijk uitgekreten, en, bij smaad van wege de vijanden der waarheid, wordt smaad van wege haar vreesachtige vrienden gevoegd”. Alsof het over „een kinderagtig twisten over bogten en plooijen van een kleed te doen was, terwijl leven en dood op het spel is!” zucht Groen ⁴⁰⁾. Zich beroepend op Matth. 10 : 34, Gal. 1 : 6—9; 4 : 16; II Joh. : 10 toont hij aan, dat het geen calvinistische eigenzinnigheid is, maar schriftuurlijke eis, om de geesten te beproeven en dus alles wat zich als evangelische, christelijke zending *aandient* te toetsen op de trouw aan Christus' evangelie. „Ik heb de onmisbaarheid beweerd van een waarborg dat het Evangelium Gods, niet der menschen, aan Heidenen zou worden overgebracht en ik heb dit gemotiveerd door te wijzen op het heilloze der verkondiging, wanneer de blijde boodschap onecht is. Wat vindt men hierin dat hard, onchristelijk, uit de hoogte verdoemen mag worden genoemd?” ⁴¹⁾

Ook in Groens dagen was men druk bezig in de zending te knoeien met een basis-formule. In het N.Z.G. was de zinspreuk: „vrede door het bloed des kruises” de zinspreuk, die het doen moest. Maar Groen wijst op het *misleidende* van het gebruik van

38) A.w., blz. 71.

39) A.w., blz. 73, 74.

40) A.w., blz. 135.

41) A.w., blz. 89.

deze evangelische vlag. *Enerzijds* paait men de bezwaarden: „Wat wilt gij, voorstander der regtzinnigheid, meer! wilt gij Bijbelscher zijn dan de Bijbel, Apostolischer dan een Apostel? begeert gij krachtiger uitdrukking van uw gevoelen dan die, waarin het door PAULUS opgelegd is?”⁴²⁾ *Anderzijds* scheidt men dank zij de zinspreuk ruimte voor de liberale rekkelijken: „Door deze zinspreuk wordt geen weeren van andersdenkenden bedoeld; waarom zoudt gij, om bezwaar tegen sommige stukken der Christelijke Kerkleer, u in deze woorden niet kunnen voegen? Zij behelzen niets dat met uwe zienswijze, daar gij immers een eigen uitlegkunde hebt, niet kan worden in overeenstemming gebragt”⁴³⁾. Prachtig schildert Groen aldus dit — ook in onze dagen alom te constateren — knoeien met de waarheid om de „eenheid”. Groen wijst in dit verband naar het feit dat men bij het 50-jarig bestaan van het N.Z.G. „Broeder” Hofstede de Groot, de bekende hoogleraar te Groningen, een feestrede liet houden, die daarin „het meest gewone, dagelijkse en platte Rationalisme” verkondigde⁴⁴⁾. Kan men met zo'n man gebeds-gemeenschap uitoefenen? roept Groen. Geen wonder, dat de bidstonden voor het N.Z.G. al slechter bezocht worden! Heerst daar Jezus Christus, waar profeet niet *tegenover* maar *naast* leugenprofeet staat? Als men het evangelie maar laat vervalsen, dan is alle bidden, offeren, tevergeefs, zie Jes. 1 : 12—15! En dan tekent Groen — dacht hij aan Hendrik de Cock?⁴⁵⁾ — met een enkele strek de verworden kerkelijke situatie: „Gij moogt de Predestinatie met den aankleve van dien, betoogen van den kansel en in geschrift. Niets hebt gij te duchten, zoolang gij aan anderen de bevoegdheid niet betwist om aan de Gemeente den leugen voor te dragen die hun waar, en het kwaad dat hun goed dunkt. De waarheid wil men, o neen! niet verbannen, mits de goede verstandhouding met den leugen worde bewaard. Het blijven bij de kudde, o

42) N.l. in de woorden: Vrede door het bloed des kruises, Col. 1 : 20.

43) A.w., blz. 83, 84.

44) A.w., blz. 115. Prof. Hofstede de Groot werd bovendien benoemd tot voorzitter van de Algemene Vergadering van bestuurders in 1850. In zijn feestrede beweerde hij, dat Lucas in Hand. met „heilige geest” niet God, den Geest, maar slechts „de innerlijke, door God gewekte stem der echt-Christelijke gezindheid in ons” bedoelde(!).

45) A.w., blz. 141. De Cock schreef in 1833: De Schaapskooi van Christus aangevallen door twee wolven en verdedigd door H. de Cock.

ja! staat den herderen vrij, mits aan den wolf verdraagzaamheid worde betoond". „De Christenen zijn verbrand en in de schouwspelen verscheurd, alleen omdat zij te bekrompen en te uitsluitend zijn geweest" 46).

De „ruimte van beschouwing ten aanzien van godsdienstbegrippen" der 19e eeuw, door Groen gehekel, verschilt in niets van de onbekrompen ruimte, die thans de oecumenische beweging biedt aan schapen, herders en wolven. En als zijn opponenten hem zeggen, dat hij niets anders doet dan voor *zijn* theorie'tjes opkomen, en dat hij, nu hij voor de kerk is afgeslagen, de zendings- en bijbelgenootschappen kapot wil maken — ook dit zijn zeer bekende klanken vandaag! — dan antwoordt Groen: „Het zijn afwijkingen niet van *mijne* theorie, maar van de leer der Christenheid die ter sprake gebracht zijn; de voldoening door het zoenoffer des Heeren is niet mijne theorie, maar, volgens het getuigenis en de ervaring der geloovigen, het eenig rustpunt van den zondaar, die in het lijden op Golgotha de straf, die ons den vrede aanbrengt, aanschouwt . . . Juist dit verlagen, dit twijfelbaar maken van elke waarheid, onder den naam van individuele theoriën, is het middel waardoor zamenwonen en zamenwerken van waarheid en leugen wenschelijk, voor het minst verdedigbaar wordt." Het is alsof Groen de barthiaanse aanval van heden, die ook alle belijden op losse schroeven zet, tekent in zijn de kerk ondermijnende kracht en zijn bevorderen van het oecumenisch samengaan, juist in de zending! Indien de waarheid enkel een *theorie* wordt, aldus Groen, dan maar plaats inruimen voor de *theorie* van Augustinus en van Pelagius, de *theorie* van Anselmus en van Hofstede de Groot, de *theorie* van Athanasius en van Arius! 47) Omdat hij echter zelf wèl gelóóft in het vaste Woord en het niet verlaagt tot een theorie, ijvert hij niet voor de *scheuring*, maar voor de *vereniging der gelovigen*. Als hij het N.Z.G. voor de vraag stelt: Handhaaft gij uw grondslag? dan bedoelt hij „geen vrede-breuk, maar bevestiging van een zeer wankelbare vrede, op meer deugdelijke grondslagen" 48). Is dit waken tegen ontrouw aan het evangelie verraad aan de zending? Is hij die de onwaarachtigheid bestraft een leugenaar of oproermaker?

46) A.w., blz. 141, 142.

47) A.w., blz. 87, 88.

48) A.w., blz. 152.

Groen voelt om des gewetens wille niets voor het staken van zijn alarmkreten. Want hoe komt het, dat Nederland zo weinig zelfstandig is en geen weerstand meer bieden kan tegen de stormen der omwenteling, zodat het parijse gepeupel ook in Nederland de wet schijnt voor te schrijven? ⁴⁹⁾ Op deze vraag geeft Groen dit ontlekkend antwoord:

„Het is niet enkel omdat het (Evangelie) is gebannen, het is meer nog omdat het in schijn is behouden, het is omdat men, in Kerk en School en elders, hoog ingenomen is geweest met een Evangelie, dat zich, naar den eisch der omstandigheden en der Staatsvormen en der zich opvolgende wanbegrippen in Godsdienst of politiek, liet plooijen en rekken en verzachten; het is omdat de Christenen zich gevoegd hebben naar hetgeen zij hadden behooren te weerstaan; omdat zij den opgedrongen vrede met allen en met alles hebben geëerbiedigd; omdat zij zich niet hebben herinnerd dat het Evangelie, alleen wanneer het in de harten der belijders van leven beroofd is, met de dwaling vrede behoudt... Geen gedaante van Godzaligheid, geen half-Evangelie, geen Evangelie dat welbehagelijk is aan allen, geen Evangelie bij welks verkondiging allen wel van u spreken, geen Evangelie dat te gelijk verloochening en karikatuur van de leer der zaligheid is, kan schenken wat men voor wezenlijke en duurzame redding der Natïën behoeft . . .

Geen weifelend belijden heeft de Kerk dezer landen gesticht. Geen weifelend belijden heeft ze, met de Nederlandschen Staat, onder de grootste gevaren behoed, bevestigd, en tot onberekenbaren zegen gesteld" ⁵⁰⁾.

49) Wie denkt er bij deze vraag niet aan de huidige situatie, nu de U.N.O. en de Raad van Europa het onzelfstandige Nederland schijnen te regeren?

50) A.w., blz. 156, 157. Deze woorden nam Groen ook over in het slot van zijn Handboek voor de Vaderlandsche Geschiedenis, uitgave 1872. Zij zijn als een *geestelijk testament* te beschouwen. In 1858 deed Groen een tweede druk van zijn destijds onopgemerkte brochure over het N.Z.G. het licht zien. In datzelfde jaar scheidden velen zich, op grond van de door Groen aangewezen motieven, van het N.Z.G. af en stichtten de Nederlandsche Zendingsvereniging. In 1859 ontstond de Utrechtsche, in 1861 de Nederlandsche Gereformeerde Zendingsvereniging. Groen van Prinsterer was overigens niet alleen voor orthodoxe, maar ook voor *kerkelijke zending*. (In 1854 sprak de Chr. Afgescheiden Kerk op de synode van Zwolle uit, dat zending een werk der kerk is.)

Kuyper en de Reformatie van 1886.

Zoals Newman de anglicaanse kerk verliet en rooms werd, omdat deze door haar halfslachtige houding en haar via media geen moeder was, zo werd ook Kuyper tot zijn strijd geprikkeld, een strijd, die leidde tot de Doleantie, door het verlangen naar „een Kerk, die ons ten Moeder zijn kan”. „Men zegt mij telkens: „In het geloof zijn wij het eens, al verschillen we op het punt der Kerk”, daarmee het denkbeeld ingang gevend, dat mijn geloofsinzicht en mijn zienswijze in het kerkelijke los naast elkaër staan, door geen innerlijk geestesverband samenhangen en naar willekeur saam te rijgen of van elkaër te scheiden zijn. Daar nu komt mijn gansche ziel tegen op. Ik kan, ik mag dit niet toestemmen. Het stuk der Kerk is mij wel ter deeg een geloofskwestie, en mits de opening des harten ver genoeg ga, neem ik aan, bij menigeen reeds in de eerste geloofs-aspiratiën de afwijking aan te wijzen, die tot uiteenlopend inzicht in de „locus de Ecclesia” leidt”⁵¹).

Hoezeer Kuyper ook soms de nadelen ondervond van zijn speculatieve geest, en hier en daar bij hem de doorwerking van allerlei filosofie te bespeuren is, — met al zijn kracht heeft hij zich gegeven voor een kerk, die wéét wat zij wil. Koos Newman voor Rome, Kuyper ontvluchtte de irenisch-ethische nevels en trad in het krijt voor de *Reformatie*.

„Men heeft in de eerste helft dezer eeuw met klimmenden ijver stroo en stoppelen aangedragen om onverbiddelijk ten vure te doen, wat van de oude indeling der geesten nog heugenis gaf. „A l g e m e e n” Christelijk, „a l g e m e e n” Protestantsch wilde men

51) Dr A. Kuyper, *Confidentie*, Amsterdam, 1873, blz. 49. Kuyper deelt hierin o.a. mee, dat het lezen van een zin in het boek van Miss Yonge, *De erfgenaam van Redcliffe*, die sprak van „de Moederkerk, die al zijn schreden begeleid had in zijn vereenzaamd leven”, hem deed dorsten naar een vaste kerkvorm en hem woorden van Calvijn, *Institutie, boek IV te binnenbracht*. Calvijn spreekt daar van God als Vader en de kerk als moeder. Het is dan ook *pertinent onjuist* als dr W. J. de Wilde, *Geschiedenis van Afscheiding en Doleantie van hervormd standpunt bezien*, blz. 136, beweert, dat Kuyper het model der kerk, zoals hij zich die voorstelde, niet vond bij Calvijn of een van de andere kerkhervormers, maar in een kerkvoorstelling, die voorkwam in een boek van „Miss Youngé”. *Kuyper zegt zelf, dat bewust boek enkel een instrument was om hem „wat Calvijn... zoo prachtig... schreef” te binnen te brengen* (Conf. blz. 48)! De stelling van dr De Wilde moet naar het rijk der fabelen worden verwezen.

wezen, en met prijsgeving van het bestaande, riep aller heimwee om de ééne kerk der toekomst, die voor allen ruimte biedend, allen zou omvatten". Doch juist de partijstrijd der richtingen en scholen ving aan. „Daartegen ken ik maar één redmiddel: Noem u naar niemand, boeleer met niet één enkele fractie, en steek zelf zonder de minste pretentie de oude, wettige, nog nooit afgeschafte historische kokarde op, met haar sterksprekende, veelzeggende kleuren! Wees wat gij zijt, naar Afkomst, Doop en Belijdenis. Wees Gereformeerd, breng het oude wapenschild uwer geestelijke familie weer in eere" 52). „De Gereformeerde naam heeft in verband met de Kerk tweeërlei zin, al naar gelang men de Gereformeerde leer, of de Gereformeerde praktijk bedoelt. Die kerkelijke praktijk heeft voor alles de vraag te beslissen: Hoe gedraagt ge u jegens hen die uw heilig geloof verwerpen en bestrijden? Op die vraag nu geeft de Gereformeerde Kerk van alle eeuwen en uit alle oorden waar ze gesticht werd en bij monde van alle helden des woords die haar als tolken dienden, een steeds gelijkkluidend, altijd eenstemmig, zich allerwege gelijkblijvend, beslist en zeker geluid: Met den verwerper van Gods Woord, ook niet één oogenblik vrede!" 53) Echter is er de synodale organisatie. „De kerkorde belet u Gereformeerd te zijn en Gereformeerd te leven, en doet de strooming van den democratischen geest in het enghartigst clericalisme verzanden. Te verhelpen is dit euvel niet, tenzij men breke met de valsche eenheid en het onheilig fantoom der volkskerk van de erve der Gemeente verdrijve" 54). Er kome een Vrijmaking der kerk. De kerk moet gereformeerd worden, omdat ze gereformeerd is.

Bij de Doleantie ging Kuypers wens in vervulling. Vrijmaking der kerk.

Ondanks alle vleselijkheid en taktiek, die bij de dolerenden, wien niets menselijks vreemd was, zeker aan te wijzen is, mag de door hen betoonde *gehoorzaamheid* in de worsteling om de kerken te reformeren niet miskend worden. Er kwam een terugkeer tot het Woord des Heren, de gereformeerde belijdenis en kerkenorde-

52) Dr A. Kuyper, a.w., blz. 65, 66.

53) A.w., blz. 72.

54) A.w., blz. 81.

ning ⁵⁵). Tegenover synodale dwingelandij en reglementering werd weer ernst gemaakt met artikel 31 der Nederlandse Geloofsbelijdenis: So veel als den dienaers des woorts aengaet, in wat plaetse sy zijn, hebben een ghelijcke macht ende autoriteyt, dewijle sy alle gader dienaers Jesu Christi, des eenighen Almachtighen Bisschops, ende des eenighen Hoofts der kercken zijn; ende daerom en heeft geen kercke eenige macht noch heerschappie over de andere, om daer over te heerschen.

Reeds in 1816 had de classis Amsterdam in een petitionnement aan koning Willem I tegen de nieuwe synode en het reglement krachtig haar stem verheven: „Zich te moeten onderwerpen aan hetgeen weinige Mededienaren zouden goedvinden voor te schrijven te gelooven of niet te gelooven; te leeren of niet te leeren, zou in den grond weinig verschillen van opnieuw onderworpen te geraken aan een zekere soort van Pauselijke of Bisschoppelijke Heerschappij, tot afwerping van welke onze vaders zooveel geleden hebben”. Doch de classis Amsterdam had zich, toen de plannen uitgevoerd werden, de facto geconformeerd. In de Doleantie laaide echter het schriftuurlijk verzet weer op.

Op 3 November 1886 richtten de „vervolgde leden van den Kerkeraad van Amsterdam”, de uit hun ambt om de zogenaamde „beheerskwestie” geschorste ambtsdragers, zich in een „Laatste Woord” tot het geweten der hervormde synode:

„Zoo geschiedt er dan van den aanbeginne der wereld, en geschiedt er nog, een *saamvergadering der geloovigen*, die door den Heiligen Geest van de wereld afgescheiden, en deze allen met *hun zaad* zijn de geestelijke *Kerk van onzen Heere Jezus Christus*, die deels reeds triomfeert met de profeten en martelaren daarboven, deels nog strijdt en lijdt op aarde, en voor een ander deel, als nog niet uitgekomen, in ongeborenheid leeft.

Wat voor ons de Kerke onzes Heeren Jesu Christi zal zijn, is niet overgelaten aan vernuftige vinding of berekening van doeltreffende geschiktheid, maar is, onafhankelijk van ons goedvinden, rechtstreeks door den inhoud van onze heilige Belijdenis bepaald.

⁵⁵) Jhr mr A. F. de Savornin Lohman en dr F. L. Rutgers, De Rechtsbevoegdheid onzer plaatselijke Kerken, 1887, blz. 90 maken onderscheid tussen de termen „kerk-orde” en „kerken-ordening”. De eerste gaat uit van het bestaan van één landskerk, één kerkgenootschap met afhankelijke kerkeraden. De andere brengt tot uitdrukking, dat de *kerkeraden* de basis der organisatie zijn.

Voor ons *mag* de Kerk niet, op de leest der maatschappij geschoeid, met de wereld ineen vloeien, maar moet ze met een eigen levensvorm *in* die wereld *tegen* die wereld overstaan. Voor ons *kan* ze niet orgaan en tolk zijn van wat 's menschen Rede duldt of goed heet, maar is ze aan het Woord van God, dat is aan Zijne Schrifture, onvoorwaardelijk gebonden. En evenzoo staat het haar niet vrij, een soevereine macht van menschen, onder wat hiërarchischen vorm ook, in haar midden op te richten, maar *moet* ze laten gelden het *Koningschap van Jezus*, als die leeft, en nu nog van uit den hemel niet slechts *geestelijk*, maar ook *ambtelijk*, zijn Kerk op aarde regeert" 56).

Duidelijk komt in deze woorden uit, dat gestreden werd tegen de verwereldlijking der kerk, tegen de „hiërarchische Organisatie, die, wereldsch model nabootsend en door onkerkelijke macht op onkerkelijke wijze ingevoerd, oorzaak van namelooze verbastering is geworden, en nog steeds elke reformatie aan hoofd en leden door haar beginsel zelf belet" 57). Hiertegenover vastgehouden aan Christus' Koningschap. Beleden, „dat onze Heere Jezus Christus, niet slechts door de nawerking van zijn verleden op geestverwante personen, en evenmin slechts door den Heiligen Geest in de zielen werkt, maar dat Hij ook nu nog in den hemel leeft, en gezeten zijnde aan de rechterhand der kracht Gods, uit den hemel zelf als Koning *ambtelijk* zijn Kerk regeert. En dat derhalve de toekenning aan een Synode, aan een Concilie, aan een Paus of aan wien ook op aarde van „de hoogste wetgevende, rechtsprekende en besturende macht", gelijk dit aan U door uwe Organisatie geschied is, voor wie dien Koning eeren wil, niet kan noch mag bestaan". De volstreckte autoriteit van het Woord gehandhaafd. Opg gekomen voor het recht van Christus-Koning, daar door gehoorzaamheid aan Hem de kerk alleen kerk en moeder kan zijn 58).

56) Laatste Woord tot de consciëntie van de Leden der Synode door de vervolgde leden van den Kerkeraad van Amsterdam, te hunnen dienste opgesteld door dr A. Kuyper, Amsterdam, 1886, blz. 9, 10. Het titelblad vermeldde de teksten: Jes. 8 : 20 en Ps. 2 : 6.

57) A.w., blz. 10.

58) „Men breekt niet met de kerk, als men breekt met ontrouwe ambtsdragers, want die zijn niet de kerk, evenmin als de paus dat is en was, niettegenstaande zijn roemen op eene onafgebroken rij van voorgangers". Ds B. van Schelven ter gelegenheid van het Kerkelijk Congres op 14 Jan. 1887; Uit de Diepte, Leerredenen door de predikanten der Nederduitsche Gereformeerde

Het slot van resolutie III, aangenomen op het Kerkelijk Congres op 11 Januari 1887 spreekt dezelfde taal. Nadat gezegd is, dat van alle verder pogen om de Tweede Hiërarchie door haarzelf te breken, moet worden afgezien, wordt verklaard:

„Dat derhalve thans voor ons even als voor onze vaders in de eeuw der Hervorming, de ure gekomen is, om, krachtens het *recht*, dat Gods Woord aan de geloovigen toekent, en den *plicht*, dien dit Woord zoo aan hem, als aan de Opzieners oplegt, zonder verder verwijl het juk dezer tweede Hiërarchie af te werpen. Dat noch de vroegere schuld der Overheid, noch de begane zonden der Kerken, hetzij aan dit recht, hetzij aan dezen plicht, ook maar iets van hun volle geldigheid ontnemen. Dat de beloften, die op allerlei wijs door de Geloovigen of de Opzieners mochten zijn afgelegd, thans zoo min tegenover deze Hiërarchie binden, als ze Luther en Calvijn, en met hen onze martelaren, een oogenblik weerhielden om met Rome te breken. En dat nu, gelijk in de zestiende eeuw, dit afwerpen van het Hiërarchisch juk niet zijn mag een zich terugtrekken in eigen kringen, maar doelen moet op een *algemeene* vrijmaking der Kerken, en diensvolgens het verwekken van een algemeene beweging en het handelend optreden, dat zulk een beweging steunen kan, ten plicht maakt”⁵⁹).

De oecumenische aanval op de gereformeerde erfenis door de N.C.S.V.

Het was ons in het vorige er niet om te doen een volledige historie der Gereformeerde Kerken te geven. Ons doel was de *rijkdom* te laten zien van de erfenis, die de Here de gereformeerden der twintigste eeuw deed erven. In het vervolg willen we evenmin een volledige tekening geven der kerkelijke historie sinds deze eeuw. Wij willen slechts aantonen, hoe de aanval, die in vorige eeuwen tegen de kerk telkens storm liep, zich in deze eeuw met felle kracht herhaalde. We gaan allereerst onze aandacht vestigen op de om-

Kerk van Amsterdam (doleerende) en hunne medebroeders in de „lokalen” gehouden, Amsterdam, 1887, deel I, nummer XLVI, blz. 725 e.v.

59) Gereformeerd Kerkelijk Congres, Het juk der Tweede Hiërarchie. Drie Referaten op den 11den Januari 1887 in „Frascati” voorgedragen door Dr F. L. Rutgers, Jhr. Mr. A. F. de Savornin Lohman en Dr. A. Kuyper, Amsterdam, 1887, blz. 30.

streeks het einde van de eerste wereldoorlog in de Gereformeerde Kerken gevoerde strijd over de N.C.S.V.

De Nederlandsche Christen-Studenten Vereeniging is niets anders dan een afdeling van de Wereldfederatie van Christenstudenten (W.S.C.F.), die we hebben leren kennen als een van de wortels der oecumenische beweging ⁶⁰⁾. Mutatis mutandis was de in 1896 opgerichte nederlandse afdeling niets anders dan een getrouwe copie van de grote federatie. Eenheid boven geloofsverdeeldheid! was ook haar leuze. De grondslag, die eerst gevormd werd door de Apostolische Geloofsbelijdenis, liet men weldra vallen. De doelstelling, die den drieënigen God vermeldde, bleek ook nog te veel vast te leggen, en daarom werd deze in 1918 vervangen door de volgende omschrijving:

„De N.C.S.V. stelt zich als vereeniging ten doel de Nederlandse studenten in te leiden tot en op te bouwen in de Christelijke levens- en wereldbeschouwing, welke op de bijbel gegrond, en zich aansluitend bij de historische ontwikkeling van het Christendom, rekening houdt met de behoeften en eischen van den tegenwoordigen tijd. Daartoe vereenigt zij haar leden, om elkander:

- a. te versterken in het geloof in Jezus Christus, als Heiland en Heer;
- b. te doordringen van hun roeping om van Hem door woord en daad in de studentenwereld te getuigen;
- c. op te wekken tot actieve belangstelling in den socialen arbeid en het werk der zending.”

We gaven — hoe vermoeiend het ook is telkens officiële stukken te moeten doorlezen — deze doelstelling expres weer, omdat deze het karakter der N.C.S.V. helder aan den dag doet komen. Bij alle *vaagheid* is hierin tegelijk een scherpe *belijndheid* aan het woord. De N.C.S.V. wil *verenigen*. Maar een belijdenis, zelfs niet die der Drieëenheid is daarvoor nodig. Ook behoeft niet uitgesproken te worden, dat Jezus Christus God is; de formulering van de Federal Council: „Heiland en Heer” is reeds voldoende. Over kerk hoeft niet gesproken te worden, laat staan over reformatie. Waar men wel van spreken wil zijn *de behoeften en eisen van de tegenwoordige tijd*. Hier komt „deze tegenwoordige boze aeon” naar voren, de

60) Zie blz. 40.

geest der eeuw, de tijdgeest. Hem wil men dienen en zo een zijn. Het „Christendom” moet gesaeculariseerd worden; niet meer zich verwarren in een kamp om de waarheid der belijdenis, maar aan de behoeften van hart en leven gaan voldoen. Wanneer dan verder wordt gesproken van „versterken van het geloof”, „getuigen”, belangstelling wekken voor sociale arbeid en zending, ontdekken we hier weer de trekken van de valse profetie. Het absolute Woord wordt achteruitgedrongen; een huwelijk wordt geforceerd tussen Christus en den Beliar van ervaring, cultuur en social gospel. Hoe zal men „getuigen” en zich gronden op de bijbel, als men de wereld, die in het boze ligt, niet haat, maar zich erbij aan wil passen? Het verlaten van het vaste Woord kan niet anders dan een accout op de daad ten gevolge hebben. Sociale arbeid wordt in de doelstelling nog vóór zending genoemd. En zelfs het „belangstelling wekken voor de zending”, kan ons niet verheugen. Via dr. John R. Mott, die jarenlang in de W.S.C.F. diende, was deze federatie met nauwe banden verbonden met de afvallige zending in de gehele wereld.

Omstreeks 1920 werd het verlangen naar synthese alom uitgesproken⁶¹⁾. De N.C.S.V. was een belichaming van dit streven. In conferenties werd de verflauwing der grenzen in de hand gewerkt, op de „officiële kerk” met minachting neergezien, in wijdingsdiensten met voorgangers van allerlei kleur troost gezocht en van wereldwijde bewegingen voor pacifisme, sociale arbeid of kerkelijke eenheid alles verwacht. De nederlandse oecumenische leiders van heden hebben hun oecumenische doop in de N.C.S.V. ontvangen.

Enkele citaten uit het orgaan der N.C.S.V. mogen echter illustreren, hoe al het geroep om *vernieuwing* bij de nederlandse intelligentsia niets anders was dan de *oude* zonde van wereldzin onder vrome mom. We herkennen de geestesstroming, die vroeger door Schleiermacher vertolkt werd, als we lezen: „Zullen we alleen hem een christen moeten noemen die ons *nazegt*: Christus is Gods Zoon? Of zullen we aan Gods geest overlaten den groei van 't geestelijk leven in anderer ziel en met blijdschap zien als ook in de anderen Christus gestalte gaat krijgen, ook al zijn dan die anderen van een anderen kant tot Christus gekomen dan wij? Het gaat er

61) Er verscheen b.v. een brochure-reeks: Synthese geheten.

toch niet om „dat we 't allen ééns zijn”, maar „dat wij allen één zijn”, één zijn in Christus”⁶²). Klinkklaar modernisme, dat Christus' bede: Heilig hen in Uwe Waarheid! welbewust passeert. Ook het volgende geeft ons een duidelijk beeld van de relativierende geest binnen de N.C.S.V. tijdens de eerste wereldoorlog. Van haar werd in haar orgaan door den later zo bekenden H. Kraemer geschreven: „Zij wil niet dringen tot het aannemen van een stel godsdienstige overtuigingen, die dan een meer of minder gelukkige verbinding aangaan met overtuigingen, die we op andere gebieden reeds hebben verworven. Zij wil de overtuiging vestigen, dat alleen godsdienstig leven aan de diepste behoeften van het hart voldoet . . . Zij wil in geenen deele de erkenning van eenige dogma's opleggen”⁶³).

Het behoeft geen breed betoog, dat de N.C.S.V. een dodelijk gevaar opleverde voor de studerende gereformeerde jeugd, die zij óók opriep haar wijde poorten binnen te gaan. Beoogde zij niet evangelisatie onder de studerende jeugd? Droeg zij de zending niet een warm hart toe? Deed zij niet veel goeds en bood zij niet een schone gelegenheid van „het gereformeerde beginsel” te getuigen? Er was — om de evangelische vlag, die gevoerd werd — bij de studerende jongeren een grote discretie vereist, om de gevaren van de N.C.S.V. te zien. En dit des te meer, omdat van de oprichting af gereformeerden met haar verbonden waren geweest⁶⁴).

De critiek der jongeren en de N.C.S.V.

Tegen het einde van het tweede decennium dezer eeuw werd er van een *crisis* in de Gereformeerde Kerken gesproken⁶⁵). Ontevreden stemmen werden gehoord, die van een bankroet van Afscheiding en Doleantie gewaagden.

Vanwaar dit gistingsproces?

62) Eltheto, orgaan der N.C.S.V., Dec. 1917.

63) Eltheto, Oct. 1916. In het nummer van Jan. 1917 schreef H. Kraemer, dat een groot deel der N.C.S.V.-leden geen bewust Christendom kende. „Nu moet de N.C.S.V. mijns inziens den moed hebben dat rustig te laten gaan . . . Inzicht laat zich meestal niet aanpraten, maar kan alleen door eigen ervaring verworven worden.” Van *ervaring* dus alle zaligheid verwacht!

64) Dr J. H. Adriani, De Christen-Studenten Beweging, Rotterdam, 1905.

65) Ds J. C. Aalders, De Critiek der Jongeren, Baarn, 1918, blz. 9.

De oorzaak moet gezocht worden in het feit, dat velen bezig waren de eerste liefde te verlaten. Uiterlijk gezien was er grote bloei gekomen. Waren er geen gereformeerde organisaties van allerlei aard? Maar tegelijk was een zelfvoldaanheid de kerken binnen geslopen. Formalisme en mechanisme deden hun intrede. Het besef, dat de Gereformeerde Kerken steeds gereformeerd moeten worden, had plaats gemaakt voor een gearriveerd-zijn, niet het minst in de theologie. De kleine luyden waren dank zij Coalitie en Universiteit een politieke en intellectuele macht geworden. Na de periode van kerkstrijd en schoolstrijd had een tijd van voorspoed zijn intrede gedaan. Maar helaas had dit ten gevolge, dat de *principiële* strijd met het levende Woord in de hand, uit de tijd der eerste liefde, al meer plaats maakte voor een louter *technische* strijd, waarin plaats was voor tactiek en opportunisme. O zeker, de oude leuzen werden nog wel gehanteerd, de strijd der vaderen werd op hoogtij-dagen gememoreerd. Maar in feite waren velen blij, dat ze niet in de tijd der bekrompen vaderen leefden, maar dat een nieuwe fase van ontwikkeling was aangebroken, waarin zij als gereformeerden „mee mochten doen” in het brede leven der wereld met zijn cultuur en politiek. Sikkel heeft dit deformatie-proces eens satirisch scherp getekend:

„Het waarachtig opkomen, doorwerken en uitwerken van rijpende *principieele studiën* onzer knappe mannen van jongere generatie voor de groote praktijk-vraagstukken, studiën uit de eigen waarachtige beginselen, — helaas, het opkomen en uitwerken van zodanige *principieele studiën* ontbreekt in angstwekkende mate. Ja, het gevoelen wortelt al dieper, en het komt al meer onverholen uit, ja het laat zich al luider hooren, ook wel met de stem van de mannen onzer hope zelf, dat de eigen *Gereformeerde beginselen* voor de groote praktische levensvraagstukken *onvruchtbaar* zijn; dat deze beginselen als zoodanig geen eigen studiën en geen eigen praktijk *kunnen* geven. En dat ze dit ook niet moeten *doen*; — althans niet voor de groote vraagstukken, die thans naar voren dringen, en dus ook niet voor de praktische politiek van heden en toekomst in stad en land.

Hierachter schuilt een zeer gevaarlijk gevoelen.

Wel, de Bijbel is voor zondaren om zalig te worden. De Bijbel is voor het persoonlijke godsdienstige leven. De Bijbel is ook voor

Kerk en Theologie en Zending, en voor godsdienstige samenkomsten. En voorts is de Bijbel ook een heel mooi boek, waarin allerlei mooie verhalen en allerlei mooie teksten staan, die in het groote werk, waarmee de knappe koppen onzer groote mannen moeten bezig zijn, ook in de meetings met Christenmensen, en ook wel, ja óók wel, op de colleges voor onze zonen, die ook knap voor de praktijk moeten worden, soms heel aardig bijgebracht en aangehaald kunnen worden. Meer dan één bolleboos onder de knappen zal dit ook wel niet vergeten, en heel wat teksten aardig, en zelfs wel stichtelijk, te pas weten te brengen; ja *te pas* weten te brengen, — want men kan met teksten heel wat doen!

Maar . . . de *heilige beginselen* voor de wetenschappelijk-praktische vraagstukken, studiën, colleges en allermeeest voor de praktijk zelf, — *eilieve zijn* die beginselen er wel? . . .

Eenmaal sneed ons, in jeugd jaren, het woord door de ziel van een tijdman, een vijand der Calvinisten, die met fijnen glimlach zei: „Wij zullen die Gereformeerden wel klein krijgen, — niet door brandstapels, — maar door champagne! Wij zullen hen uit onze fijnste bekers onzen kostelijksten wijn laten drinken!”

Sinds zagen wij er reeds honderden ten gronde gaan, zonen en dochteren van Gereformeerden huize, — „Gereformeerd” gebleven misschien, — maar *principieel* verloren; thuis geraakt in hoogere zaken, kringen en praktijken, en in hoogere studiën, knap geworden en praktisch, — in een denken en leven, waarin immers geen Gereformeerd beginsel *geldt*. Zij hebben den champagne gedronken; en zij drinken nog steeds den champagne”⁶⁶).

66) Ds. J. C. Sikkel, In Heilige Roeping, Amsterdam, 1916, blz. 36, 37. Opmerkswaardig zijn ook de woorden, die een veteraan uit de Doleantie-tijd, ds C. L. F. van Schelven schreef in een inleiding op de bundel van een anderen Doleantie-man, ds H. Hoekstra. Ds van Schelven herinnert aan het woord van Busken Huet, dat Nederland groot was, toen het zich zelf was en leefde uit de calvinistische opvatting der christelijke religie. Voor hem en Hoekstra was de Doleantie een teruggrijpen naar het calvinisme, dat niet prijsgegeven mocht worden. „En dat te meer, waar wij ontdekten, hoe wij thans niet maar een tijd van *overgang* beleefden, doch veel meer van verzwakking van het beginsel, *verflauwing der grenzen*, een verkoopen van het eerstgeboorterecht, een na-doenerij van wat de een of ander blij een kort en vluchtig verblijf in Engeland of Amerika, in Duitschland of in Zwitserland had ontdekt of meende daar ontdekt te hebben. Het methodisme, het practicisme wordt soms zóó vergoed, dat schouder-ophalend en meelijdend u gevraagd wordt: wat maakt gij u toch druk om *Gereformeerde beginselen*?” „De 86ers worden weinigen,

Deze roerende profetische woorden belichten zeer scherp de toestand van veruitwendiging. Het gereformeerde volk was bezig van het fundament af te schuiven. De leer der „gemene gratie” en der „sovereiniteit in eigen kring” werd aangegrepen om die der anti-thesen te ontcrachten. Buiten „de kerk-als-instituut” verloor het Woord zijn vaste greep. Het prachtig in elkaar gezette gereformeerde „organisme” verzuimde te leven uit *eigen* principes. Sikkels klacht uit 1916 komt met die van Groen van 1848 overeen: een half-evangelie, dat zich aan alles weet aan te passen, is oorzaak van het verliezen der zelfstandigheid.

Tegen het verstarrings- en versteningsproces nu, richtte zich de critiek der jongeren. Er werd om *reformatie* geroepen. L'eglise satisfait werd gehegeld.

Werd echter de oplossing van de ziekteverschijnselen gezocht — naar Sikkels wens — in een terugkeer naar het vaste Woord en de gereformeerde belijdenis, een verwerping van alle scholastieke overwoekeringen?

Helaas, neen. Tegenover de koude vrieswind van het objectivisme zochten de jongeren heil in het warme subjectivisme, in het gevoel, het ethisch beginsel, de mystieke ervaring. Hun grootste grief tegen hun kerken was niet, dat te weinig de belijdenis werd gehandhaafd, maar dat deze te conservatief en te weinig progressief waren, te bekrompen. Er moest meer meeleven komen met de gisting van de tijd, meer een openstaan voor de cultuur en de theologie van de ethischen. De belijdenis moest naar eis des tijds aan een „Neubau” onderworpen.

Het schibboleth, waaraan de voorstanders van deze ongeorganiseerde beweging van gereformeerde jongeren te kennen waren, was hun sympathie voor de N.C.S.V. Dat was geen wonder. Sprak deze ook niet van een „rekening houden met de behoeften en eischen van den tegenwoordigen tijd”? Legde zij niet sterk, tegenover alle dode orthodoxie, het accent op ervaring en gevoel? Vele gerefor-

zijn reeds zeldzaam. Vele jongeren wellicht tot vreugde; zij achten ze allicht lastposten. Ds Sikkels noemde onlangs vele jongeren meer „tuinharkers en stukadoors” dan ontsluiters van Gods Woord. En „we zijn van een geslacht dat men gaat begraven”. „De klagers sterven weldra uit”. „Dan blijft er slechts roemen en juichen — modern geschilderd”. (Uit het Woord, Amsterdam, 1916, blz. 11, 12.) DAT WIJ NIET VERGETEN!

meerde studenten vonden dan ook een plaats binnen haar organisatie ⁶⁷).

De gevolgen hiervan bleven niet uit. We herinneren ons het woord van Trigland: „Beghint men te glijden, men raecht haest vande planck”. Om lid te worden, moest men capituleren voor een onkerkelijke, ja feitelijk antikerkelijke, wijl de valse kerk begunstige, richting. Met verloochening van eigen — door bloed en tranen der vaders bezegelde — belijdenis, begaf men zich binnen een organisatie, die het *zwijgen* over de fundamenten der christelijke leer bevorderde, de enigheid des waren geloofs verruilde voor eenheid van sfeer en eenheid van kerkelijke bewusteloosheid. En het is pijnlijk het te moeten zeggen: de zuigende kracht van het ideaal der valse eenheid liet niet na de gereformeerde intellectuelen, de zonen der kleine luyden in haar werkingssfeer te betrekken. Spoedig zongen ook zij klaagzangen over de muren van kerkelijk instuut en belijdenis; mijmerden op de hei over de *Una Sancta*; gingen al minder het onderscheid zien tussen gereformeerd en ethisch; betoogden, dat evenals er in politicis een Coalitie was gevormd, ook op kerkelijk gebied een Coalitie moest komen en dat „het Christendom” zich moest aanpassen aan de behoeften van 't *moderne levensgevoel* ⁶⁸). Een nauw-in-de-ingewanden-zijn tegenover de belijdenis der gereformeerde martelaarskerk (vasthouden daaraan werd als farizees betiteld) ging — zoals steeds — gepaard met een grote waardering

67) Het Jaarverslag 1916/1917 der N.C.S.V. vermeldde, dat bijna alle ingeschrevenen aan de Theologische Hoogeschool te Kampen lid werden der kamper afdeling; dat „de Kampers” getrouw de conferenties bezochten. In het gehele land waren er 130 gereformeerden lid, waarvan er 5 in het hoofdbestuur zaten. Febr. 1917 werd te Kampen een winter-conferentie gehouden. Volgens het jaarboekje van 1919 waren 33 theol. studenten aan de V.U. en 24 aan de School te Kampen lid; 25 geref. predikanten (waaronder 3 in Indië), 2 professoren aan de V.U. en 1 aan de School te Kampen bevonden zich onder de contribuerende oud-leden.

68) Ds J. C. Aalders, a.w., blz. 14: „Gelijk de coalitie op politiek gebied ons heendrong van het specifiek-antirevolutionaire naar het algemeen christelijke, zoo voert ook deze ontwikkeling onzer Kerken ons uiteraard hoe langer hoe meer tot samenwerking om, in bond met anderen, het wezen van het positieve Christendom te gaan verdedigen tegenover de anti-christelijke cultuurmacht onzer dagen. Een sprekend bewijs daarvoor is „Stemmen des Tijds”, die met eere een plaats kleedt onder hare zusters als tijdschrift voor Christendom en Cultuur. Daarnaast mag ook genoemd het voelen voor, zich bewegen in de N.C.S.V., van onderscheidene Gereformeerde studenten en enkele Gereformeerde hoogleraren en predikanten.”

voor hen, die in rechte lijn geestelijke nazaten waren der liber-tijnse sadduceën. In de tijd der vaderen, nu ja, toen was het een tijd om verre te zijn van omhelzen. Maar andere tijden, andere zeden. Zo dronk men gulzig zich een roes aan de „champagne”. Openbaring 17 toont ons, wie die schonk: de overspelige, Vrouwe Dwaasheid (Spr. 9 : 13—18).

Van verschillende, als „behoudzuchtig” betitelde, zijde rees echter verzet tegen de irenische en subjectivistische stroming, die alom de gelederen der jongeren binnendrong ⁶⁹). Het optreden van ds J. B. Netelenbos, die als gereformeerd predikant in een dienst in de haagse hervormde kerk dr J. A. Cramer verving om de onwezenlijkheid der kerkelijke scheidsmuren tot uitdrukking te brengen en ten aanzien van Christus en de Schrift in de ethische *ervaring* positie koos ⁷⁰), droeg ertoe bij de ongerustheid te vergroten. Kerkelijke vergaderingen gingen de komende generale synode van 1920 verzoeken de belijdenis uit te bouwen met artikelen, die zich tegen de Schriftcritiek keerden. Ook tegen de N.C.S.V. richtten zich de bezwaren. De particuliere synode van Friesland-Noord besloot vanwege het vage standpunt dezer vereniging en de gevaren, die dit meebracht voor de toekomst der kerken de generale synode te verzoeken de jonge studenten te waarschuwen tegen het gevaar van deze vereniging ⁷¹). De classis Harderwijk ging nog verder en ver-

69) Mr P. D. Fabius, *Kerkelijk Leven*, Amsterdam, 1918.

70) J. B. Netelenbos, *De Grond van ons Geloof*, Utrecht, 1919, blz. 6: „Het spreken Gods in den mensch is het doel der openbaring. Maar dan kan de Schrift ook nooit de laatste en diepste grond van ons geloof zijn! Deze kan niet buiten ons liggen, noch in bewijzen of redevoeringen, noch in kerk of traditie, noch in de Schrift, maar kan alleen gevonden worden in den mensch zelf, in het religieuze, wedergeboren subject, den Christen.” Ds Netelenbos werd 8 Oct. 1919 door de kerkeraad van Middelburg geschorst en 19 Nov. 1919 door de classis Middelburg afgezet. Dr J. A. Cramer, met wien hij de kansel in 1917 ruilde, was een van de voortrekkers der oecumenische beweging in ons land.

71) Op de friese ouderlingen-conferentie, Oct. 1919, te Sneek, hield ds O. Boersma, Koudum, een referaat over de N.C.S.V. Hij betoogde, dat deze vereniging de gereformeerde studenten in aanraking bracht met leringen, die een groot gevaar opleveren voor hun toekomstige invloed als dienaren des Woords, ambtsdragers of leden der Gereformeerde Kerken en dat daarom lidmaatschap beslist af te keuren was. Hij wees op de infectie, die dreigde door reinisten der N.C.S.V., die sleutelposities innamen. Hij riep de ouderlingen der plaatselijke kerk op tot waarschuwend handelen. Zie: Ds O. Boersma, *De Nederlandsche Christen-Studenten Vereeniging*, Kampen, 1919.

zocht de synode er op aan te dringen bij de kerken, dat zij zouden toezien, dat de gereformeerde jongelieden, en in 't bijzonder de aanstaande dienaren des Woords zich onthielden van deelneming aan de N.C.S.V. De curatoren der Theologische School te Kampen spraken uit, dat ze er prijs op stelden als voortaan de professoren deelname aan de N.C.S.V. door de studenten zouden ontraden. Op de vergadering der gereformeerde predikanten in 1919 werden referaten contra en pro de N.C.S.V. gehouden. De eerste spreker voerde tegen de N.C.S.V. aan, dat de ethische richting in haar overheerste, en dat zij stelselmatig het dogma liggen liet. Hij sprak uit, dat de gereformeerde studentenbeweging diende gesteund. De andere spreker wees op het feit, dat er reeds op menig gebied werd samengewerkt met ethischen, b.v. in de Zendingstudie-raad en in algemeen-christelijke vakverenigingen. Waren de ethischen niet met de gereformeerden één in hun bestrijding van het naturalisme? Was er niet veel van de N.C.S.V. te leren inzake de praktijk der godzaligheid? Was zij door haar evangeliserend karakter niet velen tot zegen geweest? En hadden gereformeerde studenten niet elders genoeg tegengif ontvangen om gewapend te zijn tegen ethische dwalingen? ⁷²⁾ Bij de besprekingen werd door een spreker ⁷³⁾ opgemerkt, dat de diepere achtergrond der N.C.S.V. de kerkelijke eenheidsbeweging was. Volgens hem werd te veel een formalistisch stelsel over Christus in de plaats van den persoon van den levenden Christus geschoven. Niet over de dogma's, wel over dien persoon sprak de N.C.S.V. met voorliefde. Uit deze laatste opmerkingen kunnen we zien — en achteraf zien we uiteraard de dingen veel scherper — hoe vanuit de afvallige kerken allerlei ongereformeerde wind van leer bezig was te penetreren. Helaas werd door de bestrijders van de subjectivistische stroming te veel gelet op incidentele punten en op het conflict met de traditie. Een fors en bezonnen verweer, uitgaande van de reformatorische lijnen, werd weinig ge-

72) Volgens verslag in De Standaard, 12 Sept. 1919. Prof. dr F. W. Grosheide en ds J. C. Brussaard leverden het betoog contra en pro.

73) Ds C. Vermaat, Makkum. Ds Vermaat werd in 1926 door de kerk van Makkum met medewerking van die van Wons, geschorst en door de classis Bolsward op 4 Mei 1927 afgezet. Hierbij kwamen zijn bezwaren tegen art. 3—7 en 28 en 29 der N.G.B. in bespreking.

vonden ⁷⁴). In dit opzicht was de critiek der jongeren — hoezeer zij ook een verkeerde oplossing zocht — maar al te waar: formalisme en scholastiek maakten de Gereformeerde Kerken vleugellam. De leer der pluriformiteit en der gemene gratie bood in zekere zin steun aan de beweging der jongeren.

De synode van 1920 en de N.C.S.V.

Op de generale synode der Gereformeerde Kerken te Leeuwarden werd bij de behandeling van het rapport der commissie van voorbereiding, inzake de N.C.S.V. voorgesteld ⁷⁵), dat niet alleen de synode er op aan zou dringen, dat degenen die leiding gaven de bezwaren tegen de N.C.S.V. aan de gereformeerde studenten onder het oog zouden brengen, maar dat zij ook „hun dit lidmaatschap ten zeerste ontraden en dus ook zelf aan de N.C.S.V. geen steun verleenen” zouden ⁷⁶). De bedoeling van dit voorstel is wel duidelijk. Het zou weinig baten, als de professoren aan de V.U. of aan de School „de gereformeerde jongelingschap” de bezwaren tegen de N.C.S.V. onder 't oog zouden brengen, doch zelf zich lieten lenen tot het houden van referaten op conferenties der N.C.S.V. Micha's vraag heeft voor alle eeuwen een ontdekkende waarde: „Wie is (het begin van) de overtreding van Jakob? Is het niet Samaria? En wie (is het begin van de) hoogten van Juda? Is het niet Jerusalem?” ⁷⁷) Steeds begint de deformatie in de collegezalen en in de salons. En onvaste leiding zou ook in dit geval velen tot wankeling brengen. De synode nam echter het laatste deel van bewust voorstel *niet* over en besloot:

„a. op grond van de in het rapport genoemde overwegingen te verklaren, dat bij alle waardeering van het goede, door de

⁷⁴) Prof. Fabius klaagde er in „Kerkelijk Leven”, blz. 69 e.v. over, dat zo weinig principieel tegen allerlei dwalingen, als van ds Netelenbos, positie gekozen werd. Al te veel werd de kerkelijke doofpot gehanteerd. „Men mag niet voorstellen gelijk maar al te vaak geschiedt, alsof alle strijd tegen dwalingen is een aanvallen van personen.”

⁷⁵) Acta van de gen. synode van 1920, bijlage XIV.

⁷⁶) Acta, art. 81. Dit voorstel was ingediend door dr J. C. de Moor. Een voorstel van dr K. Dijk en dr G. Keizer om *niets* uit te spreken, werd door de synode verworpen.

⁷⁷) Micha 1:5.

N.C.S.V. bedoeld en gewerkt, voor Gereformeerde studenten aan het lidmaatschap van de N.C.S.V. groote bezwaren verbonden zijn;

- b. er bij allen, die geroepen zijn aan onze Gereformeerde studenten leiding te geven, op aan te dringen, dat zij den studenten deze bezwaren onder het oog brengen, en hun dit lidmaatschap ten zeerste ontraden" ⁷⁸⁾).

Omdat de synode het voorstel om er bij de leiders op aan te dringen, dat zij zich voortaan van steunverlening aan de N.C.S.V. zouden onthouden, verwierp, gaf zij de tegenstanders van haar besluit een stevig wapen in de hand. Het besluit zelf sprak trouwens ook matte taal. Er werd niet van *gevaren*, enkel van *bezwaren* gesproken. Waardering van het *goede* der N.C.S.V. werd voorop gesteld. Er werd alleen van *ontraden* gesproken — de mogelijkheid werd dus opengelaten, dat de raad *straffeloos* in de wind werd geslagen. De *kerken* werden niet opgeroepen handelend op te treden. Bewust besluit was dus eigenlijk een soort compromis, dat het goede waardeerde en het kwade ontraadde. De historie heeft wel geleerd, dat de satan voor besluiten-met-wijde-mazen niet heeft.

Wel deed de synode een in ernstige bewoordingen gesteld *Getuigenis* aan de kerkeraden uitgaan, waarin de ambtsdragers opgewekt werden om te waken tegen de ontzaglijke geestelijke en zedelijke gevaren, die onder vrome schijn het erfdeel des Heren dreigden te verwoesten. Hierin werd terecht gesproken van „richtingen in onzen tijd, die eenerzijds wel het besliste ongelooft niet aanvaarden, maar anderzijds weigeren, hunne kracht alleen te zoeken in de onvoorwaardelijke erkenning van het Woord des Heeren en de daarin ontslotene kennis Gods in het aangezicht van Jezus Christus. Immers stelt men daarnaast of daarboven een ander gezag in geestelijke dingen, dat wezenlijk berust in den mensch zoo niet in zijne rede, dan in zijn gevoel of in zijne geestelijke ervaring. In verband hiermede verkondigt men dan leeringen, die in meer dan één opzicht zijn een vermenging van de dwaasheid des kruises met de wijsheid der wereld, waarbij ook de grondwaarheden van ons Christelijk geloof worden verzwakt of prijsgegeven en soms onder een schijn van vroomheid en zeer Christelijke naam aanvaard wordt

78) Acta, art. 81. Zie ook bijlage XIV.

een geest, die van de wereld is" 79). Nog steeds zeer behartigenswaardige woorden! Maar . . . terwijl het Getuigenis wèl met name de heidense stromingen van gnosticisme en manicheïsme, die herleefden in theosofie en spiritisme, noemde, en waarschuwde tegen neo-malthusianisme en mormonisme, verzuimde het *met naam en toenaam* de ethische richting en de N.C.S.V. te noemen. Hierdoor werd de *concrete* toepassing van dit Getuigenis, dat in alle kerken voorgelezen werd, ernstig in de weg gestaan. Waarom werd niet ronduit gezegd, dat de heidense gnostiek niet alleen herleefde bij mormomen en theosofen — voor gereformeerden wazige, verre figuren — maar ook in de N.C.S.V.-kringen — héél, héél dichtbij? Had men zich zo niet schuldig gemaakt aan het „plaasteren met loose calck“?

Sabotage van de besluiten inzake de N.C.S.V.

Had de synode van 1920 een heilzame uitwerking op het gereformeerde leven, versterkte zij wat dreigde te verslappen, bezielde ze in een tijd van algemene verbroedering en synthese de ambtsdragers om vast te houden aan de antithese? Kwam er een einde aan het sympathiseren met en het protegeren van de N.C.S.V. door hen, die „de leiding“ hadden? Sloten allen, „prelaten“ en „kolenbranders“, zich aaneen tot één front tegen de tijdgeest?

Het front bleef gebroken. En de lijnen tekenden zich reeds af van het conflict-Geelkerken in 1926, ja, veel hoogkerkelijkheid en oecumenische drang, die na de tweede wereldoorlog duidelijk aan den dag trad, was destijds al in kiem aanwezig. Behalve de felle reactie van dr J. G. Geelkerken tegen het Getuigenis 80), viel er inzake de besluiten betreffende de N.C.S.V. een rustig doorgaan op het gevolgde spoor te constateren. Prof. Anema schreef in 1921,

79) Acta, bijlage I.

80) Dr Geelkerken richtte zich tegen het gemis aan apostolische bewogenheid, tegen de zelfvoldaanheid, in het Getuigenis. Zie: Dr J. G. Geelkerken, Machteloosheid en Krachtsontplooiing der Kerk. Predikatie naar aanleiding van het „getuigenis“ van de Generale Synode der Gereformeerde Kerken in Nederland, uitgesproken in de Schinkelkerk, op Zondag 3 October 1920; idem, Om het Getuigenis, een Woord van Toelichting en Verweer, Amsterdam, 1921; prof. dr J. Ridderbos, Kerk en Wereld, Kampen, 1920. De laatste brochure was een ferme weerlegging van de predikatie van dr. Geelkerken.

dat bij het opmaken van de balans der N.C.S.V. deze met een batig saldo voor de zaak van Gods Koninkrijk sloot. Gezien de omschrijving van het doel kon elke gereformeerde gerust medewerken. „Ik heb zoo het gevoel, dat onze Synode als kerkelijke vergadering de heele zaak wat te veel door den kerkelijken bril heeft bekeken. Men moet niet vergeten, dat onze studenten straks de volksleiders worden in onze groep, en dat niet enkel de zuivere opbouw naar binnen, maar niet minder het oefenen van christelijken invloed naar buiten en de samenwerking met andere christelijke richtingen op allerlei niet-kerkelijk gebied hun taak zal zijn. Het is van onberekenbaar nut voor den invloed van onze gereformeerde overtuiging, dat reeds in den studenten-leeftijd dit wordt geleerd en dat men later in het leven banden van persoonlijke bekendheid met de leidende personen in andere christelijke volksgroepen heeft. Men kan vaak door persoonlijke invloed en persoonlijke verhoudingen zooveel doen, heusch wel zonder eenig gevaar van beginsel-verloochening" ⁸¹). Om der wille van de *invloed* moest het synode-besluit dus maar gesaboteerd en de bril der belijdenis, die tot afscheiding en heiligheid maant, in de *praktijk* (o Sikkel!) weggeworpen. Alsof wij niet in al ons leven kerkelijk moeten denken en handelen. Alsof niet, door het verwaarlozen der kerkelijke bewustheid bij de samenwerking, een algemeen individualisme en subjectivisme, en dientengevolge de ontbinding der kerk en haar oplossing in de wereld voorbereid wordt. Hoe geheel anders heeft Wormser zich uitgelaten: „Zoo men de *Kerk* voorbij gaan of ontbinden wil, zal men *het Christendom* niet bevorderen, want een *Christendom buiten de Kerk* met op zich zelf staande belijders, aan wier geloof en afzonderlijke belijdenis, ook dan wanneer die opregt en volledig zijn, de bewustheid van *kerkelijke* gemeenschap en *kerkelijke* overeenstemming ontbreekt, is overal, maar vooral in een land als het onze, waar zich de kerk van CHRISTUS sedert eeuwen heeft geopenbaard en ontwikkeld, op den duur eene onbestaanbare zaak" ⁸²). Hoe kon men toch denken de zaak van het christendom in Nederland een dienst te bewijzen,

81) Mr Anne Anema, *Onze Tijd en onze Roeping*, een Woord aan ons Gereformeerde Volk, Rotterdam, 1921. Mr Anema verwees voor zijn visie op de N.C.S.V. met instemming naar de artt. van prof. dr H. H. Kuyper, *De Heraut*, no. 2252—2258 (20 Maart—1 Mei 1921).

82) J. A. Wormser, *De onkerkelijke rigting*, die zich bij vele geloovigen openbaart, Amsterdam, 1864, blz. 10, 11.

door de calvinistische jongeren te adviseren lid te worden van een vereniging, die juist ten doel had te *verenigen*, wat naar uitwijzen van het heilig evangelie *gescheiden* hoorde te zijn? Hoe kon men het dulden, dat de alle-kerkelijk-instituut-verachtende paalworm via de N.C.S.V. invrat in de gebinten der Gereformeerde Kerken? ⁸³⁾

De opkomende gereformeerde studenten-organisaties hebben in de loop der twintiger jaren de invloed der N.C.S.V. gebroken onder de gelederen der gereformeerde jongeren. Onder hen tekende zich een richting af, die evenals de jongeren omstreeks 1920 de leuze: reformatie! aanhief, maar deze niet zocht in accentuering der ervaring en aanpassing aan de gemoderniseerde levensgroei, maar in terugkeer tot het Woord Gods en de gereformeerde belijdenisgeschriften. We dienen echter te bedenken, dat ook na het conflict van 1926, waarin veel aanhangers der N.C.S.V. betrokken waren, er steeds een onderstroming bleef onder de gereformeerde intellectuelen, hier te lande en vooral ook in Indië, die sympathiseerde met de N.C.S.V. of door haar besmet was. Het sussen der polemiek was oorzaak, dat deze leidende figuren het vertrouwen van het volk bleven houden. Het kan zijn, dat door de ontwikkeling der dingen de N.C.S.V. als zodanig geen direct gevaar meer opleverde voor de Gereformeerde Kerken. Maar het oecumenische stempel, dat zij op velen gedrukt had, betekende voor die kerken een gevaar. Bij nieuwe aanvallen der al sterker wordende oecumenische beweging — was de N.C.S.V. anders dan een moeder-organisatie daarvan? —, zou deze hulptroepen vinden *binnen* de gereformeerde veste. Smeulende brandjes zijn altijd gevaarlijk. Vooral als blussen „onbroederlijk” geacht wordt.

De aanval door middel van de Nederlandsche Zendingsraad.

De tweede aanval der oecumenische beweging op de Gereformeerde Kerken in Nederland kwam van de zijde van de Nederlandsche Zendingsraad (N.Z.R.) en de met haar verbonden I.Z.R.

⁸³⁾ Dr H. C. Rutgers, secr. der N.C.S.V., gaf in 1920 in een jaarboekje toe, dat wie „den vollen nadruk legt op de zuiverheid der leer en daarom als grondslag van samenwerking op religieus gebied meent te moeten vorderen overeenstemming in de gereformeerde belijdenis, wel moet optreden tegen de N.C.S.V.”

De zending der Gereformeerde Kerken, die van het begin van de arbeid, stil haar eigen weg gegaan was, zag allengs haar werk vruchten dragen op Soemba en vooral ook op Java. En zoals het steeds gaat in de wereld: als iemand in een of ander opzicht voorspoed heeft, dan gaat de omgeving van haar belangstelling blijk geven; men begint met hem rekening te houden en hem in veel actie te betrekken. Zo ging het ook met de zending der Gereformeerde Kerken. Uitbreiding van het werk bracht contact met anderen. In 1926 bezocht dr John Mott in verband met de conferentie te Jerusalem-1928 Indië. Te Djokja, op het zendingsterrein der Gereformeerde kerken, sprak hij voor de Ned.-Indische Zendingsbond⁸⁴). Hij bepleitte in zijn rede de samenwerking bij evangelieverkondiging en opleiding en drong er sterk op aan een Nationale Christen-Raad in Ned.-Indië te vormen, gelijk dat ook reeds geschied was in China en elders. Het motief, dat hij sinds Edinburg-1910 steeds naar voren bracht, voerde hij ook hier aan: er moet een eenheidsfront gesticht worden tegen het anti-christendom, de gesaeculariseerde ontbindende macht. Dat antichristen ook wel ketters en vrijzinnigen kunnen zijn, bleek hij ook te Djokja niet te verstaan: „In China vragen de Inheemsche Christenen zich vaak af, of er misschien een Babylonische verwarring heeft plaats gehad, dat de Christelijke Kerken in hun land zooveel tegenstellingen met elkaar vertoonen en vaak twisten over organisatie en de wijze waarop de eeredienst zal worden ingericht. Vele van die tegenstellingen raken absoluut de zaak van Christus niet en zijn zuiver importgoed". Aldus werd te Djokja de worsteling van martelaren en hervormers gerelativeerd en, als onbruikbaar voor de export naar het oosten, geminacht. Aldus fluisterde in het jaar, dat op de asser synode het concrete historische spreken der oude slang gehandhaafd werd, deze zelfde slang te Djokja door middel van, weinig onderkende, maar nochtans concrete, valse profetie: Is het niet dat God gezegd heeft . . . ? Zoudt ge in het oosten om der wille van het *effect* en de *praktijk* niet met een kleinere *belijdenis* volstaan en *bredere* samenwerking kunnen toepassen dan in het verstarde westen? De in-

84) Verslag van de Conferentie van den Ned.-Ind. Zendingsbond met dr J. A. (R?) Mott; Bijlage van de Opwekker, orgaan van de N.I. Zendingsbond. Deze bond werd gevormd door de europese zendelingen in N.O. Indië. Voorzitter van de te Djokja gehouden conferentie was dr H. A. van Andel.

heemse leiders willen die westerse geloofsleer niet, moet hun christelijke vrijheid kolonialistisch aan banden gelegd?

Het doel, dat dr Mott zich gesteld had, werd evenwel niet bereikt. Alsnog stuitte de vorming van een Nationale Raad van N.O. Indië op de onwil der gereformeerden af. Maar het feit, dat dr Mott te Djokja kon spreken, zonder dat enig protest tegen zijn valse profetie klonk, terwijl een gereformeerde zending tevens als gast te Jerusalem-1928 aanwezig was, bewijst, dat niet een *absoluut afwijzend* standpunt tegenover de I.Z.R. werd ingenomen.

In diezelfde tijd werden ook in Nederland pogingen gedaan om een nederlandse zendingsraad op te richten. Tot dusver had het Nederlandsch Bijbelgenootschap (N.B.G.), bijgestaan door een Commissie van Advies, samengesteld uit vertegenwoordigers der verschillende „zendingen”, de zendingsconsuls, die het contact tussen regering en „zending” in Indië regelden, benoemd en geïnstreued. Maar, gezien de samenwerking met de I.Z.R., werd het noodzakelijk geacht, dat een nederlandse zendingsraad werd opgericht, die als afdeling van de I.Z.R. in de „wereldzending” de nederlandse belangen kon behartigen. Waarom zouden wel in andere landen zendingsraden zijn en in Nederland niet? Moest dat land hierin weer eens tonen, welk een bekrompen, intellectualistisch, separatistisch karakter het bezat?

Feitelijk zat alles vast op de Gereformeerde Kerken, die met haar niet weg te cijferen zendingen een grote stem in het capittel hadden. Als deze kerken eens mee wilden doen? Zij moesten dan weliswaar zich aansluiten bij een Raad, die geassocieerd was met de I.Z.R., een alles behalve calvinistisch lichaam. Maar daar stond tegenover, dat op deze wijze deze kerken gelegenheid kregen „een zeer gunstigen invloed uit te oefenen op de gang van de zendingsbeweging in het algemeen”. Mochten die kerken, het vele licht, dat zij hadden, eigenlijk wel aan de „wereldzending”, die vaak in het duister tastte, onthouden?

Ook *hier* klonk weer het lokkend gefluister van den satan: Als gij nedervallende mij zult aanvaarden, zal ik u gelegenheid geven om in de Oecumene uw calvinistisch getuigenis te doen horen. De argumenten, die thans bij het debat inzake al-of-niet aansluiting bij de Wereldraad opgeld doen, werden reeds omstreeks 1930 gehanteerd. En zo sterk sloegen deze utiliteitspleidooien in, dat de gene-

rale zendingsdeputaten inzake de Nederlandse Zendingsraad niets beter wisten te doen, dan zich van een advies aan de synode van 1930 te onthouden. Het voor en het tegen plaatsten ze naast elkaar. De synode moest maar uitmaken aan welke kant de weegschaal der motieven doorsloeg.

De synode van 1930 en de Nederlandsche Zendingsraad.

In het ter synode uitgebrachte rapport over de N.Z.R. werd deze *als zodanig* niet afgewezen, daar hij de participerende zendingen volkomen vrijheid liet, als grondslag de heilige Schrift aannam en instemde met de Apostolische Geloofsbelijdenis⁸⁵). Wel richtten de bezwaren zich tegen de aansluiting van de N.Z.R. bij de I.Z.R. Het rapport sprak in dit opzicht forse taal: „De Internationale Zendingsraad tracht te vereenigen, wat niet samenhoort. Aan den omvang der organisatie wordt het wezen der zaak opgeofferd. De eenheid van allen, de allen-omvattendheid staat teveel op de voorgrond”. Het beroep op Johannes 17 werd afgewezen: „Het één-zijn met Christus en den Vader bepaalt den kring der geloovigen en trekt daardoor de scheidingslijn tusschen geloovigen en ongeloovi-

85) Acta, bijlage LXXIII. In art. 2 der statuten van de N.Z.R., waarin uitgesproken werd, dat de Raad bedoelt „de bevordering der onderlinge gemeenschap en eendrachtige samenwerking tusschen de aangesloten lichamen met volkomen eerbiediging van elks algeheele zelfstandigheid”, werd blijkbaar geen bezwaar gezien. Toch had, gezien dit art., ds J. D. v. d. Munnik (voorzitter van de synode van 1920) in een ter synode ingezonden memorie een dringende waarschuwing laten horen: „Met volkomen eerbiediging der algeheele zelfstandigheid en vrijheid dus óók van die lichamen, die een *afwijkenden, of tegengestelden, of in 't geheel geen* grondslag hebben. Met welke „lichamen” men desalniettemin *onderlinge gemeenschap en eendrachtige samenwerking* zal hebben te onderhouden en te bevorderen! En nu zouden óók onze gereformeerde kerken door hare toetreding met zulk een absurde, immers onmogelijke doelstelling zich *solidair* verklaren? Dan blijft mij slechts over in verlegenheid te vragen: *waar gaan wij heen?* Echter lees ik in het *Zendingsblad*: „... Juist door aansluiting aan den Nederlandschen Zendingsraad zal de zending van de gereformeerde kerken een zeer gunstigen invloed kunnen oefenen op den gang van de zendingbeweging in het algemeen, wat stellig van groote beteekenis zou zijn.” Ik beken, deze argumentatie, naar den regel: „laat ons het kwade doen, opdat het goede er uit voortkome”, is mij te machtig. Zulk een utiliteitspleidooi, waarmede men alles goed kan praten, had ik in ons *Zendingsblad* niet verwacht, en ik doe er met droefheid het zwijgen toe.”

gen." Voorts werden de volgende schadelijke gevolgen van het samenwerken met modernisten opgesomd:

1. De ware eenheid wordt gemist. „In het samen-bidden en het samen-werken raakt de waarheid zoek. Als de waarachtigheid aan de „liefde" wordt opgeofferd is die liefde geen waarachtige liefde meer. De liefde tot elkander wordt bepaald door en blijft steeds gebonden aan de liefde tot Christus”.
2. Samenwerking met moderneren scheidt juist de gelovigen, die bijeenhoren, van elkaar. Veel gelovigen hebben immers reeds terecht geweigerd met de I.Z.R. of de Nationale Christen-Raden in Amerika of China samen te werken.
3. Aan moderneren wordt het recht van propageren van hun onscriptuurlijke opvattingen gegeven, zoals b.v. blijkt uit het rapport over het confucianisme op de meeting van Jerusalem-1928.
4. Terwille van de leringen der moderneren wordt de gezonde leer verslapt of vervalst, zoals dit ook te Jerusalem-1928 geschiedde.
5. De Schrift raakt al meer op de achtergrond.
6. De praktijk, de leniging der sociale noden komt op de voorgrond te staan. „In onzen tijd, ook in de internationale zendingsbeweging, wordt van kerk en zending steeds sterker verwacht, dat zij als hervormers van de maatschappij zullen optreden". „Een der schadelijkste gevolgen is, dat de dienst van God gevaar loopt te ontaarden in dienst van den mensch". „Het zwaartepunt der religie dreigt uit God in den mensch verlegd te worden”.

In dit gedeelte van het rapport gaf de bazuin geen onzeker geluid ⁸⁶). In het vervolg echter werd een geheel andere toon aangeslagen. Ieder zou denken, dat, gezien de aangevoerde, krachtige motieven de slotconclusie der deputaten zou luiden: geen enkele samenwerking met de N.Z.R., die bij de I.Z.R. aangesloten is. Dit was echter allerminst het geval. Overeenkomstig een suggestie der generale zendingsdeputaten, stelde het rapport voor, dat enkele zen-

⁸⁶) Dit gedeelte was *letterlijk* overgenomen (hoewel dat er niet bij vermeld staat) van het stuk, dat „de Algemeene Vergadering van Zendingarbeiders op Midden-Java" zond aan de commissie ter voorbereiding van de oprichting van een Zendingsraad in Indië.

dingsdeputaten als buitengewone leden in de N.Z.R. zouden zitting nemen, en aan de arbeid deelnemen, *zonder dat de Gereformeerde Kerken in enig opzicht door de besluiten van de Raad gebonden werden of daarvoor verantwoordelijk zouden zijn*, en dat zolang deze vorm van samenwerking duurde, de kerken een evenredig aandeel voor de kosten van de N.Z.R. uit de generale kas zouden betalen.

De synode ging met dit voorstel accoord en sprak uit:

- „2°. a. dat de gereformeerde kerken prijs stellen op contact en een zeker verband in zendingszaken met die zendingscorporaties, die op een rechtgeloofig standpunt staan, en zich zouden kunnen aansluiten bij dien Nederlandschen zendingsraad, indien deze een geheel eigen, zelfstandig instituut vormde;
- b. dat zij zich echter niet kunnen aansluiten bij den Nederlandschen zendingsraad, omdat deze lid is van den Internationalen zendingsraad, die zonder nadere keur alle zendingscorporaties wil vereenigen en onjuiste opvattingen heeft inzake de taak der zending op sociaal en politiek gebied;
- 3°. aan de te benoemen deputaten voor de zending op te dragen den Nederlandschen zendingsraad met het sub 2° genoemde in kennis te stellen en met dezen Raad, indien het door hem gewenscht mocht worden, nader te overleggen, op welke wijze de bezwaren tegen die aansluiting zouden kunnen weggenomen worden, en
- 4°. goed te keuren, dat de te benoemen deputaten voor de zending
- a. ingeval de Nederlandsche zendingsraad hen daartoe uitnoodigen mocht en zij zelve dit wenschelijk mochten achten enkelen hunner aanwijzen om als buitengewone leden zitting te nemen in den Nederlandschen zendingsraad en diens arbeid deel te nemen zonder dat daardoor de gereformeerde kerken in eenig opzicht door de besluiten van den Raad worden gebonden of daarvoor verantwoordelijk zijn, en
- b. zolang de medewerking sub a genoemd duurt, een

evenredig deel van de kosten van den Raad betalen uit de generale kas" 87).

Het is begrijpelijk, dat dit besluit in de loop der jaren hoe langer hoe minder bevredigde. Een tweeslachtige houding werd aldus immers aangenomen, gedobberd tussen ja en neen. De verantwoordelijkheid voor de besluiten van de N.Z.R. durfde men niet op zich te nemen. Het gevaar van de zijde van I.Z.R. werd onderkend. De klem der belijdenis werd gevoeld: wie Christus' juk dragen wil, kan en mag niet samen met ongelovigen een juk dragen gaan 88). Consequent ware geweest, indien men hierbij was blijven staan. Dan had profetisch het: non possumus, hier staan we, we kunnen niet aansluiten! geklonken. Dan was er, getrouw aan de Acte van Afscheiding, een appèl uitgegaan tot de nederlandse kerken en zendingsbonden: laat u niet inschakelen in organisaties, die Christus en Beliar samen willen koppelen. Doch het was, alsof men dit isolement om Christus' wil niet aandurfde. Daarom werd een compromis, een tussenweg gezocht: de positie van betalend, buitengewoon lid 89).

Allereerst werd hierdoor een ongunstige invloed naar buiten uitgeoefend. De indruk werd gewekt: Och, die gereformeerden zijn wel fel en bekrompen, maar als het er op aan komt, gaan ze wel overstag en verloochenen hun dierbare „beginselen". Dr H. Kraemer noemde eens het besluit der synode van 1939 om zich niet aan te sluiten bij de N.Z.R. „logisch en consequent". Hij wees er echter op, dat er in dit, van een eerlijk-verzekerde, maar het leven-verminkende houding getuigende besluit een „gelukkige inconsequentie" te ontdekken viel. Deze kwam hierin tot uiting, dat

87) Acta, art. 224. Prof. L. Lindeboom verzocht aantekening in de acta, dat hij geacht wilde worden tegen het laatste gedeelte van conclusie 2a gestemd te hebben.

88) Verg. Matth. 11 : 29 en 2 Cor. 6 : 14.

89) Prof. dr F. W. Grosheide schreef anno 1938 inzake de oecumenische beweging: „Aanvankelijk waren onze kerken tegen aansluiting bij het Zendingsconsulaat en den Zendingsraad. Maar we konden er niet buiten blijven. Dit is nu op een vriendschappelijke wijze in orde gekomen, omdat onze kerken bereid waren haar aandeel te betalen. Maar zo hoeft het niet altijd te gaan. Of we dan pleiten voor aansluiting bij de oecumenische beweging? Neen, dat durven we niet te doen. De belijdeniskwestie en andere moeilijkheden staan in den weg... Misschien was er iets te vinden in den geest van ons medewerken aan den Zendingsraad" (De Heraut, no. 3149).

men toch maar bij de N.Z.R., die de „schijnbare beginselloosheid” beging om zich te laten inlijven in lichamen, die „zonder nadere keur” medewerkers opnemen, zonder lid te zijn de positie van waarnemer wilde innemen en zo tòch alles meemaakte!⁹⁰⁾

Doch niet alleen naar buiten, doch ook naar binnen had het besluit inzake de N.Z.R. een ongunstige uitwerking. Via een officiële achterdeur kreeg zo de oecumenische gedachte gelegenheid om de kerken binnen te dringen. Zeker, ten aanzien van de correspondentie met buitenlandse kerken en de samenwerking in de evangelisatie werd een zekere gereserveerdheid in acht genomen. Maar juist wat de *zending* betreft, begonnen èn op het thuisfront èn op het terrein in Indië de scherp getrokken grenzen allengs te vervagen. De zending der Gereformeerde Kerken in Nederland werd al meer opgenomen in de algemeen-christelijke zendingsbeweging⁹¹⁾. Ondanks het *formele* buitengewone lidmaatschap waren deze kerken *materieel* zeer nauw betrokken bij de arbeid van N.Z.R. en Zendingsconsulaat. De zeer nauwe samenwerking, die er in de loop der jaren met andere „zendingen” ontstond, was het bewijs, dat de specifiek-gereformeerde roep tot *bekering*, om der wille van de vriendschappelijke samenwerking achterwege gelaten werd. Ook op het zendingsveld groeiden contacten met andere zendingscorporaties. Oud-N.C.S.V.-ers ontmoetten elkander en knoopten weer vriendschapsbanden aan. Al meer ging men op Java een gemeenschappelijke *strategie* ontwerpen. Er was bij de gereformeerde zen-

90) Dr H. Kraemer, Van Menschen en Godsdiensten, Nijkerk, 1940, blz. 103.

91) In De Heraut van 1 Mei 1938 (no. 3145) schreef prof. dr F. W. Grosheide: „Uitbreiding van het werk bracht ons als vanzelf met anderen in aanraking. Toen kwamen de vragen. Moeten we ons niet op onszelf houden? Wij voor ons hebben toen terstond dit standpunt ingenomen: *indien we aan Zending willen doen, moeten we rekening houden met de werkelijkheid*. Wij kunnen niet ontkennen dat ook anderen Zending hebben en dat we met die Zending wat te maken hebben. En we hebben aangedrongen op het zoeken of althans op het aanvaarden van contact, mits met behoud van eigen zelfstandigheid. Hooggeachte broeders hebben ons meer dan eens niet onduidelijk te kennen gegeven, dat zij ons standpunt onjuist achtten; ze hebben ons echter niet kunnen overtuigen. En we zijn dankbaar, dat onze Generale Synode en onze Zendingsdeputaten met behoud van het beginsel het contact te oefenen, *dat nu eenmaal niet kan ontbreken. De Zending wereldzaak en ook onze Zending daarin geschakeld met behoud van zelfstandigheid, dat is een gedachte waaraan we ons meer en meer zullen moeten gewennen*. Dat geeft voordelen, het brengt gevaren met zich, het geeft ons een groote verantwoordelijkheid” (cursiveringen van ons, v. d. W.).

ding de tendenz zich zoveel mogelijk, b.v. in de liturgie, bij de andere zendingen aan te passen ⁹²⁾). Voor de tweede wereldoorlog werd in gereformeerde zendingskringen reeds sympathie gevoeld voor de vorming van één javaanse kerk, die met de Apostolische Geloofsbelijdenis als confessionele basis volstaan zou ⁹³⁾). Op de conferentie te Tambaram in 1939 was de gereformeerde zending vertegenwoordigd door twee predikanten, die er geen bezwaar in zagen het gemeenschappelijke avondmaal mee te vieren. De classis Batavia zond een afgevaardigde naar de oecumenische internationale jeugdconferentie te Amsterdam in 1939. Gereformeerde zendingen spanden alle krachten in om de inheemse studenten van het gereformeerde zendingsterrein op te nemen in een indische vereniging voor christen-studenten en de W.S.C.F. ⁹⁴⁾). Dat dit laatste er allermint toe bijdroeg om de door gereformeerden bearbeide javaanse intelligentsia weerbaar en waakzaam te maken tegen allerlei leugenprofetie onder christelijk mom, is te verstaan. Het behoeft geen verwondering te wekken, dat de javaanse leidende figuren van het gereformeerde zendingsterrein in later jaren welbewust voor de oecumenische beweging kozen. Ze hadden niet leren onderscheiden en verstaan, dat niet alle predikers herders genoemd mogen worden, maar dat er ook predikanten zijn, die — om met Fabius te spreken ⁹⁵⁾ — een veertig-jarige werkzaamheid als wolf kunnen herdenken. Door allerlei oecumenische, interkerkelijke conferenties werden zij in het besef opgevoed, dat allen, die zich christenen noemen, eigenlijk één zijn en *gezamenlijk* hebben te *worstelen* om de waarheid eens te vinden.

92) In overleg met andere zendingscorporaties werd een javaanse liederenbundel samengesteld en (volgens contract) ingevoerd. Deze bundel bevatte naast een selectie van als lied aangeduide psalmen verschillende beslist ongereformeerde gezangen (zie *De Heraut*, no. 2927). Onderscheidene synodes hebben, hoewel dit gevraagd en er een javaanse berijming der 150 psalmen vervaardigd was, zich nooit positief tegen het gebruik van deze liederenbundel, die verwant was aan de door De Cock bestreden bundel van Evangelische Gezangen uit 1805, uitgesproken.

93) Ds K. van Dijk in: *Van Friesland's eigen Zendingveld*, Mei 1939.

94) Dr J. H. Bavinck, *De Christelijke Jeugdbeweging in Indië*, art. in *De Macedoniër*, *Zendingstijdschrift*, jaarg. 37, no. 2, Febr. 1933. In dit art. beschrijft dr Bavinck de 7e conferentie van christelijke jeugdleiders van geheel Java, die van 26—29 Dec. 1932 te Kalioerang bij Djokja gehouden werd. De eerste conferentie kwam in 1926 samen ter gelegenheid van het bezoek van dr Mott aan Indië.

95) Mr D. P. D. Fabius, *Kerkelijk Leven*, blz. 56.

Dreigende deformatie.

De dertiger jaren waren voor de Gereformeerde Kerken zeer gevaarlijke en beslissende jaren. Zowel binnen als buiten haar waren dreigende gevaren.

Binnen haar was de zelfvoldaanheid, de tevredenheid met de bereikte successen. Bloeiden de kerken niet? Was alles niet theologisch doordacht? *Buiten* haar was de crisis, die aan de wereldoorlog vooraf ging. Zowel de Buchman-beweging, als het nationaal-socialisme en de dialectische theologie deden zich gelden en probeerden haar te beïnvloeden. De Critiek der Jongeren, de Twijfel, die wit-zwart-formuleringen hâat, klopte weer aan.

Nu was het zo, dat theologische constructies, die vroeger, toen Gods Woord en de belijdenis gekend werden, slechts hulpdiensten verrichtten, langzamerhand van dienstmaagd heerseres waren geworden. Constructies als „gemene gratie” en „pluriformiteit der kerk” waren langzamerhand gecanoniseerd en hadden de taal van Schrift en belijdenis verdrongen. Hierdoor waren zij, in plaats van sterke *uitvalspoorten naar den vijand*, gunstige *invalspoorten voor den vijand* geworden. Pluriformiteit der kerk, — gaf deze leer niet de zegen aan alle interkerkelijkheid en oecumenische actie? Gemene gratie, — werd door de hantering van dit dogma de toepassing der antithese niet afgeremd? Hiernaast zouden we nog allerlei constructies inzake de verbondsleer kunnen noemen, die het accent van het Woord naar het wedergeboren subject verlegden, constructies, die allerlei — vervlakkende, nivellerende — mystiek en subjectivisme uiteraard begunstigen. „Als we maar één zijn in Christus . . .” De *strijd* werd zo ondermijnd. En de *diplomatie* aangekweekt ⁹⁶⁾.

96) Ds K. Schilder in De Reformatie, 11e jaarg. no. 48, 28 Aug. 1931: „Ik zie gevaar van generale verharding als wij de praktische beantwoording van de vraag, welke onderwerpen wij behandelen of verzwijgen zullen, laten afhangen niet van de wet van God, doch van het „prestige” van onze vrienden — de geprotegeerden alsdan van onze „beschaving”, of van ons voordeel of van onze „rust” of van onzen goeden naam, of de bereikbaarheid van ons wereldlijk of ander lintje . . . Ik zie „kerken” zich verharden. Zij zeggen, dat ze zweren, hetgeen ze belijden, en ze kennen de belijdenis niet, of doen er een zelfje over, als ze lastig wordt . . . Verharding? Ja zeker, door de „una sancta” in de wolken te zetten, en niet te gelooven, dat *zoodra gij maar gehoorzaam zijt aan Gods duidelijk geopenbaarden wil, dat gij daarmee de éénige manier hebt getoond, om de „una sancta” — de heilige algemeene*

Symptomatisch mogen we in zekere zin het feit beschouwen, dat vooraanstaande gereformeerden medewerkers met de z.g. Calvinistenbond en deelnamen aan de parijse Calvinherdenking. Bij beiden werden ook naam-calvinisten, barthianen of vrijzinnigen niet geweerd, doch op voet van gelijkheid ontvangen⁹⁷). Zodoende werd het zwaard, dat met de ene hand gewet was, met de andere weer afgestompt. *Feitelijk werden zo ook de besluiten van Assen-1926 en Groningen-1927 krachteloos gemaakt.* Zij, die immers eerst in naam des Heren geschorst waren als niet-calvinisten, werden later weer als „calvinisten-in-ruimere-zin” erkend en gezocht. Het ja der kerk werd zo gerelativeerd.

Gelukkig waren er, die weer reformatorische accoorden aansloegen, teruggrepen naar de absolute taal der Schrift, zich laven gingen aan de bronnen der Reformatie. Tegenover de zelfvoldaanheid, de barthiaanse dialectiek, het subjectivisme, legden zij nadruk op de eenheid en kracht van het Woord des Heren, het ambt van

kerk — te openbaren naar wat waarlijk van haar is . . . De kerk als KERK (als Christus' wetsgebied) wordt doodgezwegen. En niet b.v. dameshaar! Dat is de straf. *En uit deze grond van straf en vloek wast de dorre boom der interkerkelijkheid.*”

- 97) Prof. L. Lindeboom schreef in 1930 in *De Wachter* over de Calvinistenbond: „Er is gezegd: „Het gaat hier om *Confessioneele*, niet om *Kerkelijke* eenheid. En daarom roepen wij allen op die verklaren, op den Gereformeerden grondslag te willen samenwerken.” Vergis ik mij, of komt in dat excuus, neen, die toelichting, de kankerplek van dat program open en bloot voor den dag?

Ai mij, evenals in het, ook in onze Gereformeerde kerkelijke schrijftaal reeds hier en daar ingedrongen gebruik van den onwaren term: interkerkelijk, maakt men, zóó sprekend, inderdaad, al bedoelt men het niet, de Kerk los van de Confessie, en zet men beide: Kerk en Confessie, buiten het volksleven, op een „eilandje” in het midden van den bruischenden stroom. Dit is te erger omdat de Bond ook wil optreden als uitlegger en verkondiger van „de Gereformeerde waarheden”, in de Belijdenisschriften beleden. Men moet dus beginnen met de artt. 27—32 over de *Kerk* op zijde te zetten. Of hoe kunnen leden van de Gereformeerde Kerken, die niet alleen belijden met den mond, maar ook gelooven met het hart, Art. 1, Geref. belijdenis, en dit door hun *Gereformeerde Kerkleven* toonen: „Zoo is het ambt aller geloovigen, volgens het Woord Gods, zich af te scheiden van degenen, die niet van de Kerk zijn, en zich te voegen tot deze vergadering, hetzij op wat plaats God ze gesteld heeft . . .” Art. 28 Geref. Geloofsbel. — hoe kunnen zij, die dát belijden, op CONFESSIONEELLEN *grondslag* samenwerken met hen, die de Gereformeerde belijdenis van de *Kerk* ontkennen, of verloochenen? Verloochenen met daden en niet doen, en met woorden te hunner rechtvaardiging en aanprijzing van navolging daarin?” (Geciteerd via *De Reformatie* van 11 April 1930).

den christen, de noodzakelijke keuze tussen de ware en valse kerk. Niet om de erfenis van Kuypers en Bavinck te *verderven*, maar om deze e voto dordraceno te *bewaren*, werd de strijd aangebonden tegen sommige theologische „gangbare” constructies, zoals die inzake gemene gratie, pluriformiteit der kerk, beeld Gods in ruimere en engere zin, kerk als organisme en instituut. Deze boden immers zo gemakkelijk een steunpunt aan hen, die de (antithetische) kracht der gereformeerde belijdenis verzwakten en een progressieve (synthetische) rekkelijkheid bewust of onbewust voorstonden.

Een typerend kenmerk van insluipende deformatie was echter, dat de terugkeer van intellectuelen en eenvoudigen tot de belijdenis niet met vreugde begroet werd, doch als deformatie en epigonisme werd gebrandmerkt. Er werd gezegd, dat er ergere nieuwlichterij was dan vóór de assersynode. Ook werden parallellen getrokken. Was het niet de geest des tijds, die een grote voorkeur aan den dag legde voor het absolute, getuige de bewondering, die het nationaal-socialisme oogstte? Welnu, was „de nieuwe richting”, die ook graag over het klimaat van het absolute Woord Gods sprak, het wit-zwart-schema hanteerde en niet vrij was van consequenzmacherei, niet met dezelfde geest besmet? Was er geen verbindingslijn te trekken tussen het zich in de vorming van totalitaire staten openbarende streven naar collectivisme en de „overspanning” van het verbond en de kerk bij „de nieuwe richting”? Was er voorts geen verwantschap met Karl Barth, die eveneens een reactie inluidde tegen psychologisme en individualisme? Kwam de afwijzende houding tegenover de cultuur en het negativisme, de verwerping van de leer der gemene gratie, niet enigszins overeen met Barth's verwerping van het aanknopingspunt? Openbaarde zich bij „de reformatorische jongeren” niet een revolutionaire geest, die evenals de barthiaanse crisis-theologie zich verzette tegen de burgerlijkheid der kerk, het kostelijk levenswerk der vaderen tot de fundamenten afbrak? ⁹⁸⁾

Wij hebben zelf in het voorgaande telkens met de *mogelijkheid* rekening gehouden van beïnvloeding van de theologie door de wereld, het afvallig denken. Feitelijk is heel de kerkgeschiedenis één

⁹⁸⁾ Zie prof. dr J. H. Bavinck, *De Toekomst van onze Kerken*, Bruinisse, 1943; dr E. Smilde, *Een Eeuw van Strijd over Verbond en Doop*, Kampen, 1946. blz. 324 e.v.

boeiend relaas van de pogingen van satan om de kerk met zijn leugenleer te infiltreren. Maar om te oordelen, of een bepaalde leer besmet is door de daemonische geest des tijds, is ons het Woord als *enige* toetssteen gegeven. Er mogen niet oppervlakkig conclusies getrokken worden uit het feit, dat twee geestesstromingen in de zelfde *tijd* ontstaan of een bepaalde *toon* aanslaan. Zo beziet Rome de Reformatie uit de zestiende eeuw; zij noemt deze een product van het afvallig revolutionair denken, dat het gezag der kerk niet erkende en de vrijheid van den autonomen mens proclameerde⁹⁹). Maar hoever gingen Renaissance en Reformatie — ondanks de gelijktijdigheid — uiteen! Het Woord doet ons klaar de een als heidens, de andere als bijbels kennen. Zo dienen wij ook naar het Woord de als „nieuwlichterij” gebrandmerkte stroming in de Gereformeerde Kerken te bezien. Zij kwam naar voren in een tijd, dat de totalitaire staats-idee van het nationaal-socialisme en het barthianisme hun duizenden versloegen. Stellig droeg zij in haar optreden het signatuur van de tijd. Jeugdig élan, met al de daaraan verbonden kinderziekten, was haar niet vreemd. Doch noch op de *tijd* waarin zij optrad, noch op de *toon*, die zij aansloeg, mag allereerst gelet. Het gaat om de grote vraag: Week zij af van het Woord, boog zij af van de in de Reformatie getrokken, en sindsdien door de Gereformeerde Kerken gehandhaafde, lijnen?

En op deze vraag moet eerlijk geantwoord worden: *neen!* Zij greep integendeel welbewust naar de bronnen der Reformatie terug en betekende een grote zegen voor de kerken. Zij richtte zich tegen de grote gevaren, die de kerken bedreigden; de zelfvoldaanheid, de verstening *enerzijds* en de verwereldlijking, de aanpassing aan de omstandigheden, de verdoezeling van de antithese *anderzijds*. Tegen verzwakking van het gereformeerde leven trad de „nieuwe richting” krachtig op door weer de *oude* boodschap te doen horen: Hij heeft u bekend gemaakt, o mens! wat goed is; en wat eist de HEERE van u, dan recht te doen, en weldadigheid lief te hebben, en ootmoedig te wandelen met uw God?¹⁰⁰) Zijt heilig, want Hij is heilig!¹⁰¹) Wanneer tegenover alle subjectivisme en scholastiek denken ernst

99) Dr G. C. Berkouwer, Conflict met Rome, Kampen, 1948, blz. 20 e.v.

100) Micha 6 : 8.

101) Lev. 11 : 44, 45; 19 : 2; 20 : 7; 1 Petr. 1 : 17 (zie bij deze teksten vooral ook de context).

gemaakt werd met het Woord Gods en het verbond, was dit geen „objectivisme” of „verbondscollectivisme”, maar een buigen voor de soevereine sprake van den God des verbonds. Wanneer gepleit werd voor een handhaving der antithese, ook „op het terrein der cultuur”, was dit niet een propageren der doperse mijding of calvinistisch imperialisme, maar een erkennen van het gezag van Gods geboden voor „alle terreinen des levens”. Wanneer tenslotte op de schriftuurlijke kenmerken der kerk weer nadruk gelegd werd, kwam dit niet voort uit een benepen kerkisme of absolutisme, maar uit de bewuste wil de lijn der Reformatie door te trekken, juist gezien de doorgaande verwording der kerken in de wereld en de opkomende oecumenische beweging.

Men zou geneigd zijn om Newman's klacht aan te heffen, als men zich realiseert, dat juist zij, die zich „issus de Calvin” betoonden, en vrijmoedig de strijd tegen de gevaren aanbonden, door hun broeders verketterd en van afwijking in de leer beschuldigd werden: „O mijn moeder, hoe is dit in u gekomen, dat ge goede gaven in u hebt uitgestort en ge kunt ze niet bewaren; en gij baart kinderen en ge durft ze niet toe te eigenen! Ja hoe is dit in u gekomen, dat ge de bekwaamheid niet meer bezit om hun diensten te gebruiken, noch een hart om u in hun liefde te verheugen? Hoe komt het, dat wat edelmoedig in bedoeling is en teder en diep in toegewijde vroomheid, dat deze bloem, zo vol van beloften, valt van uw borst en geen thuis meer vindt in uw armen? Wie heeft u aldus voorbeschikt om een misdragen schoot en droge borsten te bezitten, om een vreemde te zijn jegens eigen vlees en geen liefdevol oog meer te bezitten voor uw kleine kinderen. Uw eigen kroost, de vruchten van uw schoot, dat u liefheeft en dat voor u zou willen zwoegen, staart ge aan met vrees als ware het een slecht voorteken, of ge verafschuwt het als een belediging — op zijn best verdraagt gij hen slechts, alsof zij geen recht hadden op uw geduld, uw zelfbeheersing en waakzaamheid, om maar van hen bevrijd te zijn, zo gemakkelijk als ge slechts kunt” 102).

Het is een erg ding, dat vele trouwe werkers, die niets anders

102) Aldus sprak Newman in zijn afscheidspreek op 25 Sept. 1843 als rector van de St. Maria-parochie te Littlemore. Uiteraard willen we met dit citaat niet uitdrukken, dat we de daad van Newman, die in 1845 van de anglicaanse naar de roomse kerk overging, billijken. We waarderen wel zijn *consequente* houding. Verg. art. G. Puchinger in: Polemios, 10 Aug. 1946.

wilden dan strijden voor de doorgaande reformatie der kerk, ons aller moeder, grote weerstand ondervonden. Wanneer zulke dingen geschieden, is de kerk bezig als moeder te denatureren. Het verzet komt dan los van de zijde van hen, die weigeren om zich nader te bezinnen op hun eigen belijdenis, die „hoogkerkelijk" alle roep om bekering afwijzen, heilige huisjes veilig willen stellen en van hen, die al meer de banden met de gereformeerde confessie gaan verbreken, zich openstellend voor het denken van allerlei religieuze en culturele apostaten. *Het conflict, dat in donkere oorlogstijd, op een bepaald punt zou uitbreken, tekende zich in de dertiger jaren reeds af.* Het is verkeerd om te menen, dat dit conflict slechts enkele theologische punten betrof. In de grond van de zaak concentreerde zich alles op dit ene punt: ernst maken met de confessie, ja dan neen? Bij de beantwoording van die vraag zouden (en zullen) in de loop der jaren de geesten openbaar worden.

In 1936 besloot de synode van Amsterdam eigenmachtig om de meningsverschillen in studie te doen nemen. Het was olie op het vuur der verdachtmakingen. De satan poogt altijd de mensen met brandblus-apparaten te doen lopen, als het wassende water van de vlloed opkomt. Met groot materiaal rukte men uit tegen de mannen van de Wijsbegeerte der Wetsidee of „schilderianen". De leugenaar van den beginne leidde zo de aandacht af van het rijzende water van de oecumenische vloedgolf. En de invasie der Duitsers in 1940, die als een gesel des HEEREN over ons land raasde, bracht geen keer. Terwijl kerkelijke vergaderingen, twee-derde van het ledenaantal der kerken vertegenwoordigende, de synode smeekte om niet door te gaan met behandeling der leergeschillen, zette deze, zichzelf steeds continuerend, haar plannen door. In 1942 kwamen de leeruitspraken tot stand, die weldra de kerken uiteenscheurden. Achteraf vraagt men zich wel eens af, hoe het mogelijk is geweest, dat men in barre oorlogstijd, met zulk een ijver, een betere zaak waardig, zich gezet heeft tot het opstellen van uitspraken, die niets anders hebben gebracht dan een zee van ellende, vooral toen zij met hiërarchisch geweld verdedigd werden.

Een oorlog biedt kansen. Terwijl de synode der Gereformeerde Kerken al haar aandacht vestigde op de handhaving van leeruitspraken, die alle confessionele eenvoudigheid en klaarheid misten, begon de Nederlandsche Hervormde Kerk een reorganisatie ter

hand te nemen. De bezettingstijd werkte uitermate gunstig om het verlangen naar meerdere eenheid aan te kweken. En daarom sloeg de leuze: de Hervormde Kerk moet weer kerk worden, ze mag geen verzameling van van elkaar afgegrensde kerk-fragmenten blijven! in. Het werk van Kerkopbouw en Kerkherstel, maar vooral ook de invloed van de barthiaanse theologie was oorzaak, dat de bodem rijp was voor de verwerkelijking van de eenheidsgedachte. Het „gesprek” kwam op gang tussen „rechts” en „links”. Hadden allen niet één Heer? Daarom moest, bewust van haar profetische verantwoordelijkheid, de kerk vooral in oorlogstijd „getuigen”. En dit diende dan vooral te geschieden door incidentele synodale „boodschappen”, naar analogie van die der oecumenische conferenties sinds Edinburg-1910 en Stockholm-1925. Bij zulke uitspraken, ontstaan volgens „das Gebot der Stunde”, vallen drie dingen op. *Allereerst* wordt de profetische macht aan „zeer weinigen”: de synode, toegekend, in plaats van allereerst aan de kerken, terwijl de kracht niet gezocht wordt in de verkondiging van het Woord, maar in een Boodschap van „de Kerk”. *Vervolgens* is actualiteit en dynamiek hierbij alles en — gezien de veelstemmigheid der „getuigen” — dogmatische concreetheid taboe. *Tenslotte* wordt de achtergrond van alles wat gesproken wordt, gevormd door de verwerping van de antithese en het besef, dat „de kerk” geroepen is zich te identificeren met de nood van de wereld, krachtens haar „apostolaat”. „Begrijpend” moet zij in het leven gaan staan en „verkondigen”. Jakob moet zich solidair verklaren met Ezaü.

Het spreekt vanzelf, dat, evenzeer als het conflict in de Gereformeerde Kerken, de reorganisatie van de Nederlandsche Hervormde Kerk betekenis had voor de deformatie of reformatie der kerk in Nederland. Waren de gereformeerden niet door de strijd voor of tegen de binding aan een schoolse, boven de Schrift uitgaande, leer met lamheid geslagen geweest, dan hadden zij, temidden van de groeiende sympathie voor een kerkelijke eenheid, duidelijk haar eigen richting kunnen markeren. Nu was het echter zo, dat zij in het convent van kerken, het Interkerkelijk Overleg, waarin zij zitting hadden genomen, schuil gingen achter de al meer zelfbewust wordende Hervormde Kerk. De Gereformeerde Kerken, die geheel tegen haar eigen karakter in tijdens de bezettingstijd een permanent zittende synode bezaten, schenen haar zelfstandigheid en fierheid

verloren te hebben. In het I.K.O., dat bezig was uit te groeien tot een Oecumenische Raad en een onderafdeling van de Wereldraad van Kerken, hadden ze een plaats. Mochten ze meedoen.

Een van de oorzaken van het verlies van zelfstandigheid was de steeds geringer wordende uitoefening van het ambt aller gelovigen. Voorop sta, dat vele gereformeerden een prachtige, principiëel gefundeerde houding in de bange bezettingsjaren hebben aangenomen tegenover den vijand. Daarnaast moet echter geconstateerd, dat het kerkelijk besef kwijnend was. De schokkende gebeurtenissen, het ontbreken der kerkelijke pers maakten het intens meelevens moeilijk. Maar bij velen leefde ook de gedachte: de synode moet de moeilijkheden maar oplossen. Zij heeft immers de leiding van den Heiligen Geest? De „leek” kan toch niet de moeilijke kwesties over de leer beoordelen? Bovendien: waarom zich over al deze dingen druk te maken? Zijn alle christenen in de grond niet één? Is het niet beter over alle kwesties heen te stappen, samen te strijden tegen den bezetter en te pogen dit na de oorlog vol te houden? *Kerkelijk indifferentisme steunde de hiërarchie. Doch het bevorderde eveneens de doorwerking van de oecumenische gedachte.*

Indien immers de kerk een kringetje wordt met een tucht naar subjectieve, wetenschappelijke maatstaf, komt de lamp van het *absolute* Woord Gods in de nevel van het *relatieve* te staan. Als de kerk zich beschouwt als „'n” kring met „eigen” statuten, heeft zij het recht verloren om tegen anderen te zeggen: kom ga met ons en doe als wij. Indien schriftgeleerden gaan binden aan boven-het-Woord-uitgaande normen, wordt niet alleen de hoogkerkelijke *hiërarchie* in praktijk gebracht, maar wordt ook de deur opengestoten voor het *relativisme* der rekkelijke sadduceën. De kerk, die van haar woord een partij-woord maakt, kan nooit meer zeggen: ieder is schuldig zich bij deze kerk te voegen, spreek haar woord¹⁰³). Zulk een kerk is tot een grijze groep geworden, die zichzelf reeds gelijkgeschakeld heeft, en in feite, ondanks alle orthodoxie, weerloos is tegenover de oecumenische synthese. De „reglementen” van 1942 hebben de kerken niet alleen tot een partij of secte gemaakt, maar zijn ook wegbereiders geworden voor een dreigende oecumenische doorbraak.

103) K. Schilder in De Reformatie, jaarg. 10, no. 29, 18 April 1930 (in verband met het calvinisten-congres).

HOOFDSTUK VII

De Gereformeerde Kerken, die zich niet vrijmaakten, in de greep der uitgegroeide oecumenische beweging.

De betekenis der Vrijmaking.

Nog maar een luttel aantal jaren scheiden ons van 1944, het jaar der Vrijmaking. Ondanks alle kruitdamp, die er nog hangt, kunnen we reeds nu constateren, dat de Vrijmaking niets minder geweest is, dan *een wederkeer tot de belijdenis der gereformeerde martelaarskerk*. Zo bezien is zij een daad geweest van katholieke importantie. Tegenover hen, die de mug gingen uitzuigen, de kerk tot een secte versmalden, en aldus — want dit pleegt steeds samen te gaan! — alles in voorbereiding brachten om straks de kameel door te zwelgen, uit reactie de onschriftuurlijke breedte opzoekend, werd het ware fundament der kerk gehandhaafd; de ware grondslag, die niet breed of smal is, naar gelang de pendel van de kerkelijke politiek zwaait, doch die breed is en smal, naar uitwijzen van het heilig evangelie. De Vrijmaking hield (en houdt) de kerk aan haar eigen belijdenis: uw ja zij ja!

Om dit aan te tonen citeren we een gedeelte uit de bekende Acte van Vrijmaking of Wederkeer:

„Wij verklaren, dat de door de Generale Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland van 1943—1944 een en andermaal vastgestelde, uitdrukkelijk gehandhaafde, en in toepassing gebrachte leer en usantie aangaande de geestelijke politie, waarnaar de ware kerk overeenkomstig artikel 30 onzer Belijdenis te regeeren is, en alzoo aangaande heel de ordinantie, die de regeerders der kerk naar artikel 32 dezer belijdenis onder zich mogen instellen en bevestigen tot onderhouding van het lichaam der kerk, naar ons

stellig oordeel in strijd komen en doen komen met de onder ons gestelde en met gemeen accoord aangenomen artikelen, de wettelijke ordening der kerk aangaande. Wij verklaren tevens vastelijk te gelooven, dat onderwerping aan deze leer en usantie in strijd is en in strijd brengt met hetgeen ons het Woord Gods ten aanzien van de goede orde in de gemeente van Christus duidelijk leert, en dat daarom zulke onderwerping het profijt der kerken tegenstaat, in stee van daartoe ooit vereischt te kunnen worden; dat zij naar de wijze eener hiërarchische kerkregeering te kort doet en dwingt te kort te doen aan de rechten, die Christus heeft willen verleenen aan elke wettige vergadering der geloovigen, gelijk dezen in de afzonderlijke plaatsen worden geregeerd door den raad der kerk, vertoonende de geheele gemeente; terwijl het immers juist deze Goddelijke rechten zijn, waarvoor de vrijgemaakte kerken in deze landen een en andermaal den strijd hebben opgenomen in den Naam des Heeren, daartoe als door Hemzelf geroepen, en uit overweging waarvan wij zelf tot kort vóór dezen ons gerechtigd en verplicht rekenden, gemeenschap te onderhouden met deze eertijds vrijgemaakte Gereformeerde Kerken in Nederland. Doch het is dan ook even deswege, dat wij thans moeten verklaren, ook zelf in onze consciëntie geroepen te zijn tegen de alzoo ingebroken tirannie en hiërarchische heerschappij te strijden, dewijl wij naar onze Belijdenis (art. 32) ons wel moeten wachten nopens de tot onderhouding aan het lichaam der kerk gestelde ordinantie af te wijken van hetgeen ons Christus, onze eenige Meester, geordineerd heeft."

Liever alles dulden, dan afwijken van hetgeen Christus, de enige Meester verordende! Zó werd de Vrijmaking ingezet. De strijd begon om de waarachtige stijl der kerk te bewaren.

De grote betekenis van de Vrijmaking is daarom, dat zij de kerken weer bevrijdde van menselijke vonden en bindingen, waardoor deze alle absoluutheid van spreken bezig waren te verliezen. Hoe kunnen de kerken, die allerindividueelste sjibboleth's slechts voor *eigen kring* handhaven, tot anderen zeggen: zo spreekt de HEERE? Hoe kunnen zij anderen noden of dreigen? De Vrijmaking is geboren uit beweging voor de kerk onder het nederlandse volk. Hoe kan er ooit gebeeft worden voor kerken, die het: Alzo zegt de HEERE der heerscharen! veranderen in: Alzo spreken de formules der theologanten?

De grote betekenis der Vrijmaking is verder geweest, dat zij de kerken verlostte, niet alleen van boven-de-Schrift-uitgaande bindingen, maar ook van de centralisatie, de regering van boven-af door zeer weinigen. Behalve een al verder voortdringen der normloosheid, zien we in allerlei kerken eveneens een daarmee gepaard gaande zucht naar hiërarchie en bureaucratie. Door de Vrijmaking ging het ambt der gelovigen weer spreken. De zelfstandigheid der plaatselijke kerk, die rechtstreeks onder Christus staat, werd weer erkend.

Hierdoor zijn de Gereformeerde Kerken, die zich *niet* vrijmaakten — niet alleen zij! — in een crisis gebracht en voor een keuze geplaatst. Kom ga met ons, en doe als wij! is haar toegeroepen. Gij zijt schuldig, volgens uw eigen belijdenis, u bij de ware kerk te voegen. Doe de ban weg uit uw midden. „Staat dan op uit laksheid en traagheid, uit zelfhandhaving en meerderheidsgehoof. Verwerpt met woord en daad *alle* menselijke banden en wetten, en erkent wederom in woord en haastige daad als ambtsdragers degenen, die om hun trouw aan deze belijdenis zijn verklaard, onwaardig te zijn den Christus in het ambt te dienen. Zegt en herhaalt, en belijdt voor God, dat wij schandelijke scheurmakers zijn of anders — ten onrechte gesmaden; en trekt de consequentie. En neemt, naar artikel 32, neemt als bindend aan „de jure” (rechtens) EN „de facto” (feitelijk), ALLEEN hetgeen dienstig is om *eendrachtigheid en eenigheid* te voeden en te bewaren en alles te onderhouden in de gehoorzaamheid Gods” 1).

Hebben de kerken, die zich niet vrijmaken wilden, naar de roep om terug te keren tot het absolute Woord, ja dat alléén, geluisterd? Blevén zij, tenminste in haar houding tegenover de oecumenische beweging, trouw aan de leer der vaderen?

Na afbraak de doorbraak.

Tegenover de Vrijmaking, die ingezet werd, nadat reeds tot afzetting en wering uit het ambt was overgegaan, werd door de synode fel positie gekozen. Op 24 Augustus 1944 schreef zij aan

1) Getuigenis aan alle Gereformeerde belijders van den Christus in Nederland van de Generale Synode van De Gereformeerde Kerken in Nederland. Opgesteld op last van de synode van Groningen 1946 en ondertekend door ds B. A. Bos en mededeputaten.

de kerkeraden en leden der kerken onder meer: „Niet de Generale Synode heeft een nieuwe leer in de kerken ingedragen, maar de oppositie heeft gepoogd en tracht in ons kerkelijk leven tot heerschappij te brengen een beschouwing, welke nimmer in de Gereformeerde kerken een rechtmatige plaats heeft gevonden. De Generale Synode komt met diepe verontwaardiging op tegen alle verwijten, welke jegens haar worden uitgesproken, en werpt, als staande voor Gods aangezicht, deze beschuldigingen van verderf en tyrannie verre van zich . . . Waarom gaat het in dit droevig conflict? Toch om deze voor het geheele leven van Gods kerk hoogst-gewichtige ordening, dat de vergaderingen, die door Christus met gezag bekleed zijn, niet alleen zelve dat gezag handhaven in het vasthouden aan de zuivere leer en de bewaring van de rechte discipline, doch ook onder de leden der kerk die gehoorzaamheid vinden, welke haar toekomt, en het niet vrij staat aan de machten, die door Christus zijn ingesteld, onderworpenheid te weigeren . . . De Generale Synode roept u dan ook, broeders en zusters, met allen ernst toe den weg, in de acte van vrijmaking of wederkeer voorgesteld, *niet* in te slaan; zij vermaant u met allen aandrang de verkeerde leidslieden, die durven spreken van „het buigen van den hals onder het juk door deze Synode opgelegd'' *niet* te volgen; zij waarschuwt u om aan deze zgn. afwerping van het juk, dat is aan deze scheurmaking *niet* mee te doen; zij vertrouwt, dat gij de door of namens deze Synode geschorste of ontzette ambtsdragers *niet* zult „erkennen en wederom ontvangen als wettige ambtsdragers in Gods kerk'', en dat gij aan deze besluiten der Synode *niet* de gehoorzaamheid opzegt; zij bindt u op het hart, om des Heeren en Zijns Huizes wille, de gemeenschap met de kerken, welke ook u lief zijn, niet te verbreken doch de eenheid te bewaren, en zij bidt alle getrouwe leden der kerk om kloek het hoofd te bieden aan deze revolutionaire beweging, die onder een schoonen schijn de gemeente des Heeren verwoest'' 2).

In dit schrijven is de forse taal te waarderen. De Vrijmaking wordt hierin als *revolutionair* en volstrekt afwijkend van het gereformeerd belijden, dus *ketters*, getekend. Bovendien wordt er in uitgesproken, dat zij *onder schone schijn* de gemeente des Heren

2) Dit schrijven was ondertekend namens het moderamen: dr G. C. Berkouwer, ds W. L. Milo, ds N. Duursema, dr J. Hoek, dr E. D. Kraan.

ruïneert. Krachtig wordt opgeroepen zich onder het gezag der synode, waarmede zij door Christus bekleed is, te buigen. Ongehoorzaamheid aan haar staat gelijk aan het opzeggen der gehoorzaamheid aan Christus!

Helaas is men op dit, in zekere zin absolute, standpunt niet blijven staan. Eerst begon de interpretatie-zwandel. Met schikken en plooiën poogde men de mening der bezwaarden uit de besluiten van 1942 over doop en verbond te lezen. Neven-verklaringen zagen het licht. In 1946 verscheen een Nieuwe Verklaring, die een eenvoudige verklaring des geloofs heette, die enerzijds de zakelijke inhoud van vorige verklaringen wilde handhaven, doch anderzijds enige ruimte liet. Sprak de formule van 1942 van een houden van de kinderen „voor wedergeboren en in Christus geheiligd”, de uitspraak van 1946 liet ruimte over voor een behandelen der gedoopte kinderen als zullende wedergeboren worden. De op grond van de vorige formule uitgesproken schorsingen en afzettingen werden echter niet teruggenomen. En zo werd deze vervangingsformule van 1946 een janus-kop. Tegenover bezwaarden werd diplomatiek gezegd: er is ruimte! Anderzijds kon men uit de tekst lezen: alles gehandhaafd! Bij een dergelijk laveren en schipperen is alle waarachtige kerkelijke stijl ver te zoeken. Het klare woord: alzo spreekt de HEERE!, dat in 1944 nog klonk, ontbrak geheel. Want één van beiden: of de daden van tucht in 1944 waren uit de hemel, maar dan hoefde er ook geen vervangingsformule te komen; of zij waren uit de mensen; doch dan had alles herroepen behoren te worden.

Het is niet onze bedoeling om alles te beschrijven, wat sinds 1942 te dezer zake geschied is ³⁾. We moesten echter het bovenstaande memoreren, omdat hetgeen we hieronder gaan vermelden hiermede in zeer nauw verband staat. Het is immers zonder meer duidelijk, dat de veranderde koers, die men sinds 1946 volgde om der wille van de taktiek, aan het *relativisme*, de geest der synthese en andere kerkontbindende krachten grote kansen gaf.

Wat was waarheid? Hoe kon het eenvoudige volk wijs worden uit het heerleger besluiten? Hoe kon men verwachten, dat de synodale besluiten serieus genomen werden, als de synode zelf van koers veranderde, eigen uitspraken verving en aan de sinds 1944

³⁾ Zie o.a. ds H. J. Schilder, *Op de Grens van Kerk en Secte*; ds G. Janssen, *De feitelijke Toedracht*; prof. C. Veenhof, *Om de „Unica Catholica”*, Goes, 1949.

als revolutionairen uitgeworpenen de broedergroet toezond, met het verzoek tot samenspreking?

O, had men maar verbeterd vastgehouden aan de in 1944 getrokken lijnen! Maar men veranderde het loon dergenen, die men in bittere oorlogstijd betichtte van revolutie en remonstrantisme. Inderdaad — dit betekende een rechtvaardiging, achteraf, der Vrijmaking. Men durfde de consequenties niet aan. Maar dit had ook tot vreselijk gevolg, dat men in eigen boezem een geest kweekte, die het niet zo nauw meer nam met eigen belijdenis en voor den Here gezwoven eden. Wat is waarheid?

Zo volgde op de *afbraak* der kerk door binding en kerkelijke tirannie (hoevele voor God onschuldige slachtoffers vielen er niet aan willekeur ten prooi) de *doorbraak* van de belijdenis-muren.

Wij achten dit laatste erger dan het eerste. Na het slaan van knechten en maagden (in onschriftuurlijke en dus „oneconomische” tuchthandelingen), ving het „oecumenisch” verspillen van het goed des Heren aan.

Plannen inzake oecumenische samenwerking in Indië.

Reeds voor de oorlog waren vele gereformeerden in Indië ontzonken aan de belijndheid van de belijdenis hunner kerken en leefden in een protest-houding tegen het starre en bedompte Holland. De Buchman-beweging vond veel gereformeerde aanhangers. De tot synthese geneigde „N.C.S.V.-geest” beïnvloedde voorgangers. Men was „rekkelijker” dan in het vaderland.

De bezetting van Indië door Japan had ten gevolge, dat ook de nederlandse zendelingen geïnterneerd werden. Hierdoor kwamen missionaire arbeiders van verschillende kerkelijke kleur in nauwer contact met elkaar. Ja, dank zij de machtige hand van Nippon werden er, jaren lang, in de verschillende kampen geïmproviseerde „zendingsconferenties” gehouden.

Dit is van enorme betekenis geweest voor de na-oorlogse ontwikkeling op kerkelijk (en ook wel op politiek) gebied in Indië. Contacten werden gelegd. Plannen werden uitgestippeld voor toekomstige samenwerking. In geen geval wilde men het *gescheiden* optrekken van allerlei kerken en genootschappen, zoals voor de oorlog, handhaven. Geen versteend isolement, maar een realiseren van de in de noodgemeenten doorleefde extase van de *Una Sancta*

Zo kwam er een „doorbraak“: de gereformeerden weerstonden voor het merendeel de druk niet, werden aangestoken door de oecumenische eenheids-geest. In plaats dat zij de voorgangers van kerken, die leervrijheid dulden, vermaanden, maakten zij met hen plannen voor toekomstige samenwerking, uitgaande van de bestaande situatie.

Hierdoor werd — al bedoelde men het tegendeel — de zaak van Christus' kerk in Indië niet gediend. Uitgaan van de *bestaande* situatie betekende uitgaan van een *zondige* situatie. De Protestantse Kerk, staatscreatuur van koning Willem I, beantwoordde immers als belijdenisloze „eenheidskerk“ in geen enkel opzicht aan de kenmerken der ware kerk. De gereformeerden hadden deze kerk moeten bestraffen wegens haar gierigheid, gebreken en afgoderij. Dat zij dit niet deden, betekende, dat zij van hun fundament langzaam afschoven. Hoewel de anderen *niet* veranderden en een vals instituut bleven dienen, begeerden de gereformeerden samenwerking. Dit hield feitelijk in een prijsgeving van het belijden van Reformatie, Afscheiding en Doleantie. Lang waren de Gereformeerde Kerken in Indië een levend *protest* geweest tegen de „protestantisering“ van Indië's kerk. Maar dit protest ging zwijgen. Traditionele kerkmuren bleven nog over. Maar verder was er een oecumenische hoffelijkheid en lenigheid. Van de *nood* in de bange kamptijd, toen kerkelijk samenleven onmogelijk was, werd een na-oorlogse *deugd* gemaakt.

Het onderling „gesprek“ was oorzaak, dat in verschillende rapporten de gemeenschappelijke opinie werd vastgelegd. We willen met enkele voorbeelden aantonen, hoe de oecumenische visie hierin overheersend was. Tevens kan dan blijken, hoe — we vinden hier een analogie met de doorbraak in Nederland — de kampen invloed hadden op de na-oorlogse praktijk.

Allereerst laten we een motie volgen, die aangenomen werd door de zendelingen uit een kamp op Celebes en die gericht was als een levend en blijvend getuigenis tot alle protestantse zendende lichamen en alle protestantse kerken in Indië:

„De commissie tot bespreking en voorbereiding van Kerkelijke Eenheid in Indonesië
staande op de hechte basis van Gods Woord, waarin Gods wil
duidelijk is uitgesproken,

- is er van overtuigd*, dat berusten in kerkelijke verdeeldheid zoals deze in de loop der eeuwen is ontstaan, niet is naar Gods wil, den Geest Gods bedroeft en de kracht van Christus' Kerk op aarde verlamt,
- heeft ervaren* in het kampleven, dat er mogelijkheden zijn van samenwerking en van practische eenheid van kerkelijk leven, niettegenstaande de dogmatische en kerkrechtelijke verschillen der onderscheiden denominatie's.
- overwegende*, dat in de komende dagen (waarin het voor de kerk van Christus, moeilijker dan vroeger ooit, zal zijn te voldoen aan de opdracht haar door Christus gegeven vooral in verband met den verscherpten strijd tegen de anti-christelijke machten) *eenheid der Protestantsche christenen meer dan ooit geboden is*,
- doet een beroep* op alle kerkelijke en particuliere instanties, die bij den opbouw van het Protestantsche Kerkelijk leven hier in Indonesië betrokken zijn, om te *willen medewerken* tot het bereiken van een zoo groot mogelijke kerkelijke eenheid, welke eventueel haar hoogste uitdrukking zal vinden in de totstandkoming van één Protestantsche Kerk in Indonesië,
- richt* met het oog op bovenstaande, tot bovengenoemde lichamen en kerken *het verzoek*, afgevaardigden te willen benoemen om gezamenlijke besprekingen te willen voeren, volgens de richtlijnen, door de commissie tijdens haar verblijf in het interneringskamp te Pare-Pare aanvaard en *vraagt* aan de Synode der „Protestantsche Kerk in Indonesië” het initiatief te willen nemen tot het bijeenroepen van deze afgevaardigden en
- besluit* deze motie in de Christelijke pers te publiceeren, en afzonderlijk te richten aan alle haar bekende kerkelijke- en zendingsinstanties, die naar haar gevoelen daartoe in aanmerking komen” 4).

4) Deze motie werd aanvaard op een samenkomst te Makassar op 5 Oct. 1945 door de zendingen uit de Grote Oost, die voorheen geïnterneerd waren in het Burger-Mannen-Interneringskamp te Zuid-Celebes (Pare-Pare). Onder-tekenaars waren: dr H. Bergema (geref.); ds A. Bikker (chr. geref.); ds W. van Dijk (geref.); ds D. J. van Dijk; ds Th. Gramberg; ds T. Hoogenwaard; ds H. v. d. Klift; ds A. Rotti.

Deze motie spreekt klare taal: EEN PROTESTANTSE KERK zij het richtpunt van aller arbeid. De mogelijkheid van de vorming hiervan is gebleken in de kampen. De noodzaak blijkt uit de te verwachten moeilijkheden. En voorts: God wil het! Dezelfde accoorden, die steeds in de historie aangeslagen zijn, klinken hier weer door. Tegenover een groten vijand wil men een bondgenootschap sluiten met hen, die de verbastering van de kerk niet tegenstaan. Dat dus de antichristelijke geest ook in de vervalsing der kerk naar voren kan komen, wordt niet gevreesd. En afscheiding om des gewetenswille wordt vereenzelvigd met het berusten in kerkelijke verdeeldheid. Feitelijk wordt in deze motie een streep gehaald door het werk des Heren in de herhaalde reformatie Zijner kerk. We beluisteren hier dezelfde valse profetie als in de Boodschap van de zendingsconferentie te Edinburg ⁵). In plaats dat men, juist om de komende eindstrijd en Gods wil tot de uiterste crisis, er naar streeft om nóg meer geheiligd te worden door de waarheid, wordt een *polariteitsprincipe* ingevoerd; de pool van fundamentele waarheden wordt in evenwicht gehouden door die van de katholiciteit der kerk ⁶). In plaats dat men genade èn waarheid, evenals de Schrift dat doet, *verbindt*, maakt men er een *tegenstelling* van door te spreken van de *exclusiviteit* der waarheid, die de *inclusiviteit* der genade in evenwicht houdt. Genade en waarheid is ons echter door Jezus Christus geworden ⁷). Beiden sluiten in en uit, en vormen geen contrast. De ene mag niet tegen de ander uitgespeeld, door de leugen en tuchteloosheid te sanctioneren, opdat de genade des te meerder worde.

Inzake de *theologische opleiding* ontstond het *Rapport-Bergema*. In verschillend opzicht daarmee overeenkomend, doch een veel breder gebied bestrijkend, was de *Nota van mr M. de Niet* betreffende „oecumenische samenwerking en eenheid in Indonesië”. Omdat deze Nota een ondubbelzinnig geluid laat horen en een in de latere jaren ook metterdaad gevolgd plan de campagne ontwikkelt, willen we hier nader op ingaan.

Reeds de aanvang doet ons verstaan, dat we te doen hebben met

5) Zie blz. 51, 375.

6) Aldus het *Parce-Parce-rapport* van dr Bergema. Zie Rapport Generale Deputaten aan synode 1946 te Zwolle, blz. 50.

7) Joh. 1 : 17.

een pleidooi om de algemeen in toepassing gebrachte oecumenische samenwerking ook in Indië tot gelding te brengen. Binnen de oecumenische makrokosmos moet Indië een oecumenische mikrokosmos worden. In enkele lijnen wordt de „wereldordering”, de roeping der Verenigde Naties, geschetst als een vervulling van het bevel: Zoekt eerst het koninkrijk Gods en zijn gerechtigheid. Daarna wordt een kort overzicht gegeven van de „ordering kerk en zending in de wereld” en voorheen in Indië. Gememoreerd wordt de arbeid van Y.M.C.A., W.S.C.F., I.M.C., Werelraad. Gewezen wordt op het sinds 1906 in Indië functionerende Zendingsconsulaat, de in 1922 gevormde federatie van „Samenwerkende Zendingscorporaties Oegstgeest”, de N.Z.R., de Nederlandsch-Indische Zendingbond. Mr de Niet concludeert echter, dat, ondanks alle in Nederland en Indië bestaande vormen van samenwerking, de bakens niet op tijd zijn verzet. Het is nooit gekomen tot de stichting van een waarlijk *oecumenisch* centrum, dat een krachtige bron is voor coördinatie en inspiratie. Veel te weinig is gebruik gemaakt van de ervaringen van de Wereldkerk. Deze achterstand dient ingehaald, door zo spoedig mogelijk over te gaan tot de stichting van een Christen Raad in Indië *naar het model der National Christian Councils in andere landen*. De tijd is er rijp voor, te meer omdat bij de inheemse kerken het verlangen naar kerkelijke eenheid groeit. *De Raad (Balai Kristen di Indonesia) kan zo de stichting van de éne kerk (Geredja Kristen di Indonesia) voorbereiden*.

In deze Raad zullen dan alle protestantse kerken met de zedende kerken (Hervormde Kerk, Gereformeerde Kerken), benevens met Bijbelgenootschap, jeugdverenigingen, organisaties voor lectuur, medische dienst en opleiding, moeten samenwerken. Als staf denkt mr de Niet zich een theoloog, kenner der evangelisatie, onderwijzman, sociaal deskundige, vertrouwensman der jeugdbeweging en een algemeen secretaris, liefst een leidende figuur uit de Wereldkerk⁸⁾. Naast deze Nationale Raad zullen dan Provinciale Raden moeten komen met als centra b.v. Medan en Makassar. Stichtingen voor medisch werk en literatuurvoorziening moeten voorts in het leven geroepen worden, om centraal al de arbeid te „ordenen”. Wat de opleiding voor kerk en zending aangaat, wordt er in de lijn van Tambaram van uitgegaan, dat er drieërlei opleiding nodig

8) B.v. rev. D. T. Niles van Ceylon, zie blz. 170, 176.

is. Een „lagere” opleiding tot goeroe, een „middelbare” tot pandita (b.v. te Djokja of Makassar) en een „hogere” tot wetenschappelijk gevormd predikant te Batavia. Reeds sinds 1933 was dit laatste onderwijs in de Hoogere Theologische School te Batavia geconcentreerd, doch de gereformeerden hadden een eigen opleiding te Djokja. „In Indonesia zijn we het er allen over eens, dat de H.Th.S. nu dient uitgebouwd te worden of vervangen te worden door een echte theol. Hoogeschool, een theol. faculteit, waarin alle kerken (ook de Geref.) samenwerken, echter met behoud van den seminarie-vorm.”

Wat het Zendingsconsulaat betreft, merkt mr de Niet op, dat dit na de tot standkoming van de Raad beter kan opgeheven worden. Feitelijk was het in de loop der jaren reeds een contact-adres voor oecumenische samenwerking geworden. In de deelname van Indië aan de conferentie te Tambaram-1938 en de daarna gevolgde oprichting van de „Raad van Kerken en Zending” in Indië (die door de invasie van Japan een kort bestaan had), was het intensief betrokken. Als het secretariaat van de op te richten Raad de functies van het Zendingsconsulaat overnam, zou het overleg met de nederlandse zending het beste te regelen zijn door een zendingsdirector aan te stellen, die de nederlandse en andere zendingen vertegenwoordigt en ook bevoegdheden heeft ten aanzien van het interne beleid op de zendingsvelden ⁹⁾.

Deze Nota vertoont een duidelijke tendenz: *de kerk moet de wereld volgen in haar ordenings-activiteiten. En: de kerken en zendingen in Indië moeten bij de Wereldkerk niet ten achter staan.* Een nieuwe Raad moet door een oecumenisch geschoolde staf werken aan de totstandkoming van de ene kerk in Indië. Zijt gelijkvormig aan deze aeon! De kerk blijve in centralisatie en coördinatie niet achter bij de Verenigde Naties. De kerk-vrouw volge de stijl van het beest der staatsmacht ¹⁰⁾.

Met deze Nota, die de neerslag was van verschillende besprekingen met zendingsarbeiders tijdens en na de periode van internering, ging Mr de Niet begin 1946 naar de oecumenische instanties te Genève, Londen, New-York en Nederland, om deze voor de in

9) Ds J. C. Hoekendijk, Zending in Indonesië, verslag en rapporten van de Zendingconferentie te Batavia gehouden van 10 tot 20 Augustus 1946, Den Haag, 1946. Op blz. 12—36 is de Nota-de Niet afgedrukt.

10) Zie blz. 269 e.v.

de Nota ontwikkelde plannen te winnen. De Nederlandsche Zendingraad sprak daarop op 4 Juli 1946 uit, dat hij in algemene zin accoord ging met de Nota-de Niet „met name ook op grond van de ervaring op alle groote zendingsvelden der wereld, die in dezelfde richting wijst”. Daar de „andere volken”, b.v. in China en India ook Nationale Raden hadden, mocht zulk een Raad in Indië niet ontbreken. Dat de ervaring van orthodoxen ten opzichte van zulke Raden minder prettig was, werd niet in aanmerking genomen. De N.Z.R. was ingenomen met de stichting van een Raad met Literatuurcentrum, stichting medisch werk, etc. en zegde financiële steun toe. Ten aanzien van het Zendingconsulaat werd uitgesproken, dat dit eventueel de positie van Zendingdirectorium zou kunnen krijgen¹¹). Het kerkbestuur der Protestantsche Kerk in Indië ging 16 Juli 1946 accoord met de hoofdgedachten der Nota. Op 8 Augustus 1946 ging de classis Batavia der Gereformeerde Kerken nóg verder, en besloot officieel toe te treden tot de te stichten Raad¹²).

Het wachten was nu nog op de synode der niet-vrijgemaakte Gereformeerde Kerken, die op 27 Augustus 1946 te Zwolle zou samenkomen. *Indien deze zou weigeren oecumenisch samen te werken, zou de stichting van een indische Raad ernstig belemmerd worden.* Indien echter besloten zou worden om voortaan met de indische Oecumenische Raad samen te werken, dan moest er tevens nog een ander besluit genomen worden: *toe te treden als lid van de Nederlandsche Zendingraad.*

Voordat we op de beslissingen van de synode van Zwolle te dezer zake letten, willen we eerst de aandacht nog vestigen op een, even ervoor gehouden conferentie. We gaan dan zien, hoe men zich in Indië de (ontwikkeling der) oecumenische samenwerking indacht.

De zendingsconferentie te Batavia-1946.

Van 10—20 Augustus 1946 werd te Batavia een conferentie belegd van europese zendingsarbeiders van bijna alle zendingsterrei-

11) De generale zendingsdeputaten, die op de synode van Zwolle rapport uitbrachten, deelden mede, dat de gebonden Geref. Kerken f 50.000 ineens en f 40.000 per jaar zouden moeten betalen, indien al de bij het zendingconsulaat aangesloten kerken mee zouden doen.

12) Ds J. C. Hoekendijk, a.w., blz. 11, 12.

nen¹³⁾. Het initiatief hiertoe ging uit van het Zendingconsulaat. Doel dezer conferentie was zich „princiepelijk en praktisch” op de taak der zending te bezinnen ter bevordering van de eenheid van visie en beleid in de zendingsarbeid en ter voorlichting van de zendingen nederlandsche kerken en de N.Z.R. Anders gezegd: de verschillende punten, die in de Nota-de Niet aangesneden werden, nader uit te werken en een gemeenschappelijke gedragslijn inzake allerlei vraagpunten vast te stellen.

Inzake oecumenische samenwerking kwam men tot de gemeenschappelijke conclusie, dat het in 1945 opgerichte Contact-Comité voor Kerk en Zending met haar arbeid diende voort te gaan, totdat de Raad van Kerken en Zending in Indonesië opgericht zou zijn. „De totstandkoming uit geestelijke motieven van één kerk in Indonesië in een verre of nabije toekomst zij het richtpunt van het oecumenisch samengaan”. „De band met de wereldkerk dient zo hecht mogelijk te zijn”. De taak van de Raad van Kerken en Zending omvatte:

- a. het op gang brengen van het kerkelijk gesprek over dogmatische (confessionele), kerkrechtelijke en liturgische vragen;
- b. het stimuleren der theologische opleiding;
- c. de zending;
- d. het stimuleren van het christelijk onderwijs;
- e. de medische arbeid;
- f. het bestuderen van vragen van economische en sociale aard;
- g. de publiciteit (pers en radio);
- h. het jeugdwerk.

Het werd voorts wenselijk geacht, dat de kerken in de Grote Oost zich bezonnen op de stichting van een regionale Raad van Kerken en Zending en kwamen tot de stichting van een centrum voor gemeenschappelijke arbeid (Makassar). In de tijd van overgang zou het Zendingconsulaat het secretariaat van het Contact Comité voor Kerk en Zending kunnen waarnemen¹⁴⁾.

13) In verband met het zendingswerk der Protestantse Kerk waren ook enige minahassische, molukse en timorese predikanten aanwezig. De deelnemerslijst geeft de namen van de volgende arbeiders van de „Zending der Gereformeerde Kerken”: ds H. v. d. Brink; ds P. H. van Eyk; ds P. J. Lambooy; dr C. E. van Leersum; ds J. Verkuyl; dr H. Hettenaar; dr J. G. Wiersema. Van de „Christelijk Gereformeerde Zending” was aanwezig ds A. Bikker.

14) A.w., blz. 62, 63: Rapport Kerk en Oecumenische Vragen in Indonesië,

Langzamerhand tekenen zich zo scherp de contouren af van de oecumenische tempel, die men bezig is te bouwen. Naast het hoofgebouw: de Nationale Christen Raad van Indonesië moeten verschillende regionale Raden verrijzen als bijgebouwen. Eerst zal aangestuurd worden op *samenwerking*. Maar het „richtpunt” zij: *de ene kerk van Indonesië!* En die éne kerk mag op haar beurt weer een *onderafdeling zijn van de ene Wereldkerk*, de Oecumene. En voorts: Geen duimbreed is er op heel 't erf van ons menselijk leven, waarvan de Oecumene, die aller soevereine wil zijn, niet roept: „Mijn!” Met economische en sociale vragen, met pers en radio, met opleiding en jeugdwerk, moet de Oecumenische Raad zich met apostolische drang bezig houden. En zolang deze er nog niet is, dient het Zendingsconsulaat ¹⁵⁾ maar als oecumenisch centrum te fungeren, alle zendingsarbeiders aanvurende en instruerende om met zwaard en troffel, volgens het gemaakte bestek, bestaande muren af te breken en aan de Wereldkerk te bouwen. Klimt op het gebergte en brengt hout aan en bouwt dit huis ¹⁶⁾. Dit Oecumenische Huis.

Een voorname plaats werd bij dit alles aan de *gemeenschappelijke theologische opleiding* toegekend. De conferentie sprak dan ook uit, dat de zorg hiervoor behoort te worden behartigd in onderlinge vertrouwende samenwerking der Kerken, en wel door de Raad van Kerken in Indonesië, die curatoren dient te benoemen. Scholen voor beperkte gebieden zouden van provinciale oecumenische Raden uit kunnen gaan.

Wanneer men van een dergelijk plan om een „Union-Seminary” te Batavia leest, gaat men de strijd uit het verleden om de opleiding „vóór de kerk, dóór de kerk” te doen verrichten, beter verstaan en waarderen. De *ware kerk* is geroepen om *zelf* haar dienaren op te leiden en om aan hen het pand over te leveren. Maar Batavia-1946 wil de opleiding doen uitgaan van de Wereldkerk, of eigenlijk van een curatorium, dat daarop anticipeert. Een basis, die alle mogelijke

Vastgesteld ter conferentie van Zendingsarbeiders, Batavia 20 Augustus 1946.

15) Het Zendingsconsulaat had ten doel als bemiddelaar op te treden tussen de regering en „de zendingen”. Reeds voor de oorlog groeide het al meer uit tot een oecumenische instantie.

16) Haggai 1 : 8. Deze tekst werd bij het openingswoord als uitgangspunt gezegd.

interpretaties toestaat, wordt aanbevolen¹⁷⁾ en voorts troost men zich met de belofte, dat de Geest wel in alle waarheid leiden zal¹⁸⁾. „Vrijheid van den menschelijken geest wordt hier toevertrouwd aan de vrijheid van Gods Geest. Wij willen samenwerken als dienaren van hetzelfde goddelijke Woord. Wij vertrouwen elkander dat wij daarin hoffelijk (dit is een humanistisch begrip) en broederlijk (dit is een christelijk begrip) zullen samengaan. Dit impliceert, dat wij niet de voortreffelijkheid van onze eigen kerken en theologieën gaan uitbazuinen. Ons samengaan moet zijn in kerkelijke en theologische ootmoed”¹⁹⁾. Een dergelijk ootmoedig beroep op den Geest hebben ook de wederdopers en pausen gedaan. Het barthianisme herhaalt deze geestdrijverij. De inleiding op de Nederlandse Geloofsbelijdenis zegt echter terecht heel snedig, dat Christus de belofte aan Zijn discipelen om hen in alle waarheid te leiden, *gehouden* heeft. Hij, de Waarheid Zelf, gaf toch immers het nieuwtestamentisch Woord? „Waerdoor dat de verborgentheden veruaet zijn in den Euangelio ende gheschriften der Apostelen, gemaect na de voorseyde belofte ende ontfanghinghe des Heyligen Gheests”²⁰⁾. Wanneer het uitgedrukte Woord Gods losgelaten wordt en men zich stort in een oecumenisch avontuur, dan heeft men tevens de door den Geest geschreven gids weggeworpen. De oecumenische opleidingen in Amerika en het verre oosten, ja ook de theologische faculteiten in Nederland laten aan ieder, die uit de historie leren wil, zien, wat er van terecht komt als men het aandurft de jeugd „in vrijheid des Geestes” te doen onderwijzen: ongelooft en revolutie!

17) Als grondslagen werden in het rapport: Theologische Opleiding voorgesteld: „Jezus Christus, zooals Hij ons is geopenbaard in de Heilige Schrift als Zoon des levenden Gods (Matth. 16:16), in wien God de wereld met zichzelf heeft verzoend (2 Cor. 5:18, 19), die een verzoening is voor de zonden der gehele wereld (1 Joh. 2:2) en Die de opdracht tot Zending heeft gegeven (Matth. 28:19)” (aldus de grondslag van het „Genootschap voor Hooger Theologisch Onderwijs in Nederlandsch-Indië”). *En*: „De belijdenis van Jezus Christus, de Zoon des levenden Gods, in gehoorzaamheid aan de Heilige Schrift. De ontvouwing van deze belijdenis geschiedt in getrouwheid aan en voortbouwende op de belijdenis der Christelijke Kerk van alle eeuwen, gelijk die in het Apostolicum tot ons is gekomen en door de (belijdenis-geschriften der) Hervorming nader is bepaald” (voorstel-Locher).

18) Joh. 16:12, 13.

19) A.w., blz. 74 refereert dr A. J. Rasker, Rector Hogere Theol. School Batavia.

20) Dr J. N. Bakhuizen van den Brink, *De Nederlandsche Belijdenisgeschriften*, Amsterdam, 1940, blz. 53.

Op één punt willen we nog de aandacht vestigen: *de comprehensive approach* 21). De conferentie sprak uit, „dat meer dan dit in het verleden het geval was, het geheele kerkewerk gericht moet zijn op de leening van alle nooden van den mensch; als een reflectie van de alles-omvattende bemoeienis van Christus met alle nooden der menschheid” 22). Daarom dient met deze *comprehensive approach*-idee rekening gehouden te worden bij het zendingswerk en bij de opleiding. De kerk worde de plaats waar een teken wordt opgericht van het komende messiaanse rijk, waar gerechtigheid en stabiliteit woont. De mens, die geworteld is in zijn sociaal milieu, ontvangte het evangelie der verzoening als een boodschap voor zijn gehele leven.

Indien dit betekent, dat „de enige troost” den mens, naar lichaam en ziel Christus’ eigendom, gewillig en paraat maakt om Hem voortaan te leven, is hier een waarheid uitgesproken, die door de vroegere piëtistische zendelingen maar al te veel vergeten was bij het „zielen tot Jezus brengen”. De „*comprehensive approach*”-gedachte wil echter méér dan deze oude waarheid tot uitdrukking brengen. Zij wil de zending méér maken dan simpele verkondiging van het Woord „voor alle terreinen des levens”: een nieuwe samenleving moet opgebouwd. Ondanks alle beweringen, dat de huidige zending totaal gebroken heeft met het sociaal evangelie der radicale modernen, wordt onder nieuwe naam het social gospel weer bedektelijk ingevoerd. De zending wordt op deze wijze een bedrijf, ten dienste van de cultuur en verheffing van Bloed en Bodem. Zendelingen worden agrarische of economische specialisten. Het inslaan van een dergelijke richting kan het uitvoeren van het bevel: Predik het Wóórd! slechts verhinderen. Christus beval niet aan de kerk: Bouw óók een inheemse cultuur op en verover de ene cultuurkring ná de andere. Hij gaf de kerk één opdracht: het evangelie te prediken van Hem, Die Souverein is over alle cultuurkringen en in Zijn Woord Zijn wil proclameert.

Wanneer we de roep horen om zich los te maken van de klare belijdenis, zich te storten in een abrahamietisch avontuur en zo te

21) Letterlijk: alomvattende, totale benadering. Zie blz. 134 e.v., 145, 223, 426.

22) Ds J. C. Hoekendijk, a.w., blz. 96, 97. In de verklaring der conferentie werd verwezen naar Tambaram-1938; in de voorafgaande inleiding van ds Hoekendijk tevens naar Jerusalem-1928.

bouwen aan de Wereldkerk, terwijl *tevens* dan deze kerk haar kracht moet zoeken in een verheffing van het volksleven en „de gemeenschap”, dan zien we hier weer duidelijk de trekken der *valse kerk* naar voren treden. Verlating van het Woord. In den beginne was de daad. Wonderen en tekenen!

De synode van Zwolle-1946 en de oecumenische samenwerking in de zending.

Op de synode van Zwolle (27 Augustus—2 October 1946) kwam een rapport ter tafel van de door de synode van Utrecht benoemde generale zendingsdeputaten. Hierin spraken zij uit, dat zij het gewenst achtten, dat „de gereformeerde zending” met volle verantwoordelijkheid zitting zou nemen in de Nederlandsche Zendingsraad en niet meer als buitengewoon lid daar aanwezig zijn. Ook adviseerden zij de synode aan de „Vergadering van missionaire arbeiders” in Indië de vrijheid te verlenen om zitting te nemen in de „Christelijke Raad van kerk en zending in Indië, waarin de verschillende zendingscorporaties en Inheemsche kerken met elkaar samenwerken”²³⁾.

Deze voorstellen riepen op tot een algehele koersverandering. We hebben in het voorgaande belicht, welke consequenties aansluiting bij de N.Z.R., die met de I.M.C. verbonden is, meebracht. We hebben ook laten zien in welke oecumenische geest de oprichting van de indische Oecumenische Raad voorbereid werd. Hierom interesseert het ons zeer te vernemen welke *motieven* aangevoerd werden voor deze wijziging van koers.

We maken allereerst kennis met nuttigheidsoverwegingen. „Het zou toch een onmogelijke figuur zijn, dat de Javaansche kerk wel in dien Raad zou zitten en de arbeiders, die die kerk dienen, niet.” Om zijn gezicht niet te verliezen achter de feiten aangewandeld. Doch de mogelijkheid, dat de javaanse kerken wel eens onschriftuurlijk zouden kunnen handelen, niet eens genoemd.

Werd het bezwaar, dat de nederlandse en indische Zendingsraad

23) Rapport inzake de zending onder heidenen en mohammedanen, blz. 19. De deputaten adviseerden bovendien unaniem tot toetreding bij de Wereldraad; blz. 55.

verbonden was met de I.M.C., dan niet overwogen? Zeker, doch deputaten oordeelden aldus: „Het bezwaar, dat wij door toetreding tot den nationalen Zendingsraad ook verbonden zijn met den Internationalen Zendingsraad, waarin modernistische stroomingen zijn, wordt door generale deputaten niet meer zóó overwegend geacht, dat we niet als gewoon lid zouden kunnen toetreden. Terwijl na Jerusalem er gegronde reden was: we hooren daar niet bij — werd later al meer gezien, dat wij er een plaats in kunnen innemen. De Internationale Zendingsraad is veranderd. De richting, waarin deze Raad zich beweegt, gaat almeer in positieve orthodoxe lijn. De Raad bestaat voor een groot deel uit jonge christelijke kerken, die op positieven grondslag staan. Meer en meer nemen zij in den Zendingsraad een positie in, welke wij met kracht moeten steunen door mee aanwezig te zijn. Bovendien oefenen deze raden geen enkele kerkelijke functie uit en eigenen zij zich niet eenig kerkelijk gezag toe, maar zijn ze consultatieve lichamen en nemen geen bindende besluiten.” Op de *principiële* argumenten, die op de synode van 1930 naar voren kwamen *tegen* aansluiting werd hier dus met geen enkel woord ingegaan. En het oor werd geleend aan de naïeve mythe, alsof de jonge kerken al meer orthodox zouden worden. Wist men dan niet, dat inheemse kerken het evangelie van zogenaamde „westerse” invloeden gingen zuiveren en het verwrongen evangelie van bloed en bodem inhalen? Zonder meer werd geponeerd: De I.M.C. is veranderd. Had men daarvoor bewijzen? Wist men niet, dat de Internationale Zendingsraad zich wel degelijk met kerkelijke zaken, als het vereniging van kerken of propaganda daarvoor betrof, bezig hield? En werd niet beseft, dat door aansluiting bij dergelijke Raad, waarin de meest drieste aantasters van Christus' koningschap (hoewel zij met de mond in Hem plegen te roemen) een *leidende* functie hebben, de Afscheiding en Doleantie feitelijk wordt verloochend? Wat *gemeenschap* (*koinonia*) heeft Christus met Beliar?

De *ter synode* benoemde commissie sloot zich blijkens haar rapport bij het advies van de generale zendingsdeputaten aan ²⁴).

24) Acta, bijlage XXXIX, Rapport van commissie III over hoofdstuk 34 van het Zendingsrapport: „De Nederlandsche Zendingsraad”. Rapporteur dr F. L. Bakker, afgevaardigde van de classis Batavia, die zich reeds voor toetreding had uitgesproken. Praeadviseurs van comm. III: prof. dr J. H. Bavinck en prof. dr K. Dijk.

In dit rapport werd — terecht — op het onbevredigende van het buitengewoon lidmaatschap van de N.Z.R., waardoor men in naam géén, in feite wèl verantwoordelijkheid draagt, gewezen. In plaats dat dit nu een argument vormde voor een volledig breken, werd daarentegen voor opheffing van deze halfslachtige situatie door toetreding als volwaardig lid gepleit.

Tegen het bezwaar, dat de *Internationale Zendingsraad* (die contact onderhoudt met de N.Z.R. en dat ook in de toekomst zal doen met de indische Raad) *verbonden is met de Wereldraad*, werd het volgende ingebracht: „Soms wordt wel eens de gedachte uitgesproken, dat de Internationale zendingsraad spoedig zal verdwijnen en opgaan in de World Council of Churches. Dit is niet juist, hier wordt in dezen kring niet over gedacht, want beide raden hebben een afzonderlijke taak.”

Met een dergelijke apodictische uitspraak werd dus deze belangrijke kwestie als afgedaan beschouwd. In feite werd hier op een misleidende manier de synode een rad voor de ogen gedraaid. *Gezwegen* werd immers over de inderdaad bestaande nauwe connecties tussen W.C.C. en I.M.C., tot uitdrukking komende in de in de maand, dat de synode bijeenkwam, te Cambridge gehouden conferentie over internationale aangelegenheden, die door beide lichamen werd georganiseerd ²⁵). Uit de in Indië reeds gehouden conferenties was het overduidelijk, dat de aldaar te stichten raad niet maar, zoals in het rapport gesuggereerd werd, een *zendings*-raad was, doch een raad, die *kerkelijke* doeleinden nastreefde; een raad, die innige band wenste met de Wereldraad (Wereldkerk) en die WELBEWUST en OPZETTELIJK vereniging van alle „protestantse” kerken tot één protestantse kerk nastreefde ²⁶). De generale

25) Zie blz. 168.

26) Zie boven, blz. 397 e.v. Een concept van de Statuten van de indonesische Raad van Kerken (van *Zendingsraad* geen sprake meer!), vastgesteld 21 Febr. 1949 noemt als doel de leden en geassocieerde leden te helpen:

- 1a. hun roeping en arbeid zo goed mogelijk te kunnen vervullen; zowel ten aanzien van hun eigen leden als ten aanzien van volk en overheid;
 - b. hun onderlinge *eenheid* (Joh. 17 : 21; 1 Cor. 12) bewust te beleven en als een getuigenis tot uitdrukking te brengen;
 - c. de gezamenlijke verbondenheid met de kerken en christenen buiten Indonesië, in Azië en geheel de wereld, als gave en opdracht Gods levend te ervaren.
2. In zijn arbeid te streven naar de *volledige openbaring van de kerkelijke*

zendingsdeputaten waren van de oecumenische tendenz van de indische kerken terdege op de hoogte, waarom ze in hun rapport aan de synode van Zwolle dan ook schreven: „In verband met heel den nieuwen opzet van het werk in Indië willen deputaten er uw aandacht op vestigen, hoe belangrijk de aansluiting van de gereformeerde kerken en zending aan de „World-Council of Churches” is” 27). Het is onbegrijpelijk, hoe in het bewuste, ter synode uitgebrachte rapport, het duidelijk waarneembare oecumenisch-kerkelijk karakter van de Zendingsraden niet vermeld werd en de mening verdedigd werd alsof deze Raden geheel los van de Wereldraad stonden.

Een volgend punt wekt ook grote verbazing. In het rapport werd er vervolgens op gewezen, dat sinds het ter synode van 1930 uitgebrachte rapport de situatie zo veranderd was, „dat de Internationale zendingsraad en de zendingsraden in de verschillende landen positief christelijk zijn en de vrijzinnigen worden een verdwijnende minderheid. Wat Nederland en Indië betreft hebben in de zendingsraden geen vrijzinnigen zitting, terwijl er ook geen vrijzinnigen zijn die zending drijven. Het rapport van 1930 is geschreven kort na de conferentie te Jerusalem. Daar overheerschten modernistische stromingen. Het was de tijd van het Social Gospel, men had in Amerika de zoogenaamde Laymen Movement (die echter niet uitging van den Internationalen zendingsraad) 28), de boodschap van Jerusalem was zoo, dat er wel bezwaren tegen konden worden ingebracht. Nu is dat veranderd hetgeen blijkt uit de boodschap uitgegeven door de conferentie van Tambaram 29). Een man als Stanley Jones was wel in Tambaram, maar had daar niet den minsten invloed. Dit komt doordat in dien raad zijn gekomen vele inheemsche jonge kerken,

eenheid in Indonesië, in 't geloof, dat alleen God deze op Zijn tijd en op Zijn wijze kan geven.

The Oecumenical Review, winternummer 1950, officieel orgaan van de Wereldraad, schreef in verband met de indische Raad van Kerken: „Het lijkt waarschijnlijk, dat deze Raad de eerste in de wereld zal zijn, die in zijn statuten de organische vereniging (organic unification) der kerken als een der oogmerken van zijn bestaan opneemt.”

27) Rapport, blz. 55.

28) Het z.g. Lekenrapport (zie blz. 140 e.v.) werd eerst na de synode van Arnhem uitgebracht en rechtvaardigde *achteraf* haar bezwaren tegen de „wereld-zending”.

29) Zie blz. 148 e.v.

ontstaan uit de zendingsarbeid. Deze kerken staan op positieven grondslag."

Het was toch wel groot gebrek aan onderscheiding, dat dergelijk spreken ingaf. De I.M.C. *positief christelijk* genoemd, hoewel erkend werd, dat er nog vrijzinnigen zitting in hebben! Brak water is dus hetzelfde als gezond water. En als uit een fontein zilt en zoet water stroomt mag deze heten Fontein van het Positieve Christelijke Water des Levens. De Boodschap van Tambaram, die vaag en daarbij nog vrijzinnig was, geprezen. En alleen van vrijzinnigen van de oude (radicale) stempel kwaad geducht, maar allerlei ethischen en barthianen onder de rechtzinnigen gerangschikt. Hoe kon men — na alles wat geschied was — zó spreken?

Tenslotte werd er op gewezen, dat de „wereldomstandigheden" het streven naar eenheid der javaanse kerken eenheid zochten en allerlei noodzakelijke besprekingen samenspreking met anderen noodzakelijk maakten. Buiten de N.Z.R. en de indische te stichten Raad blijven, was onverantwoord. Wel sloot men zich door toetreding bij de N.Z.R. en de indische Raad van Kerken en Zending aan bij de I.M.C., maar door het stellen van enige condities ten aanzien van dit laatste lichaam was dit bezwaar te ondervangen. De *situatie* moest hier dus de doorslag geven. Das Gebot der Stunde.

De synode ging helaas met de voorstellen accoord ³⁰⁾. *Dit besluit*

30) De tekst van het besluit (acta, art. 210) luidde aldus:

„De generale synode, overwegend

- a. dat in de huidige wereldomstandigheden het voor heel het zendingswerk niet verantwoord zou zijn, indien wij langer buiten de federatie van alle zendingscorporaties, belichaamd in den Nederlandschen en Indischen Zendingsraad, bleven staan;
- b. dat de sinds 1930 ingenomen positie van buitengewoon lid onbevredigd is gebleken en leidt tot deze onzuivere verhouding, dat we in naam géén, in werkelijkheid wél verantwoording dragen;

besluit dat daarom aan de te benoemen generale deputaten voor de zending machtiging wordt verleend, zich aan te sluiten bij den Nederlandschen Zendingsraad en aan de Vergaderingen van Missionaire arbeiders op Midden-Java en Soemba bij den Indischen Zendingsraad, onder deze condities ten opzichte van den Internationalen Zendingsraad:

- 1°. dat onzerzijds niet meegewerkt wordt aan eenheid van belijden, die in strijd zou zijn met de eigen belijdenis der Gereformeerde Kerken.
- 2°. dat het zendingswerk alleen mag zijn het brengen van het evangelie van Gods genade in Jezus Christus naar de Heilige Schriften en daarnaar de samenwerkende federatie ook heeft te handelen.
- 3°. dat de Internationale Zendingsraad in zijn conferenties geen boodschappen laat uitgaan, waartegen één of meer afgevaardigden overwegende princi-

betekende volledige capitulatie voor de oecumenische beweging. In plaats, dat men consequenter dan in 1930, „gezien de omstandigheden” (de afval), de gereformeerde belijdenis handhaafde, sloeg men juist een tegenovergestelde, ongereformeerde koers in. „Gezien de wereldomstandigheden” liet men zich in afvallige organisaties inschakelen.

We achten dit een buitengewoon verstrekkend besluit.

Allereerst, omdat hierdoor welbewust „vrede” werd toegeroepen aan de afvallige synthetische stroming. Al wees de synode van 1946 aansluiting bij de Nederlandse Oecumenische Raad met leedwezen af, zij machtigde de zendelingen toe te treden bij een indische Oecumenische Raad, die dezelfde structuur zou vertonen als die in Nederland en in het klein dezelfde oogmerken nastreefde, als de Wereldraad dat in het groot doet. Voortaan zou samengewerkt worden met een indonesische Nationale Raad, die in niets zou verschillen van de Nationale Christen Raden van China, Japan en India, die kweekhaarden van het vrijzinnige „christendom”. In plaats dat de synode een halt toeriep aan de gevaarlijke oecumenische concentratie in Indië, wilde zij de laatste schalm smeden, die de keten sloot. We noemen dit onbarmhartig tegenover de indische christenen, die niet gewaarschuwd werden voor de oecumenische activiteiten, onbarmhartig ook tegenover die christenen in aziatische landen, die weigerden om principiële redenen met de Nationale Christen Raden samen te werken. Positie was gekozen vóór de synthese-stroming in Zuid-Oost-Azië en in de gehele wereld, en tegen het belijden van hen, die de Oecumene als Babel ontvluchten. Op grond van een onjuist rapport was gekozen voor een indische Raad van Kerken, die nog maar op papier bestond en welks definitieve vorm nog lang niet vaststond³¹). Vol vertrouwen liet men zich op sleeptouw nemen door het naar het oordeel Gods koersende Oecumene-schip.

En voor wat Nederland betreft: op grond van valse voorstellingen inzake de I.M.C. ging men tegen de waarschuwingen van de synode van 1930 in. De profeten ontdekten de ongerechtigheid in de inter-

piele bezwaren hebben, en dat, indien dit onverhoopt wel mocht geschieden de Gereformeerde Kerken zich de vrijheid voorbehouden daartegen publiek te getuigen.”

31) Eerst ongeveer 4 jaar later, in Mei 1950, werd deze Raad definitief opgericht.

ationale zendingswereld niet en camouflerden haar. Ook hier weer: een in zee gaan met de Wereldkerk. En het besluit nog niet aan te sluiten bij de Wereldraad kon hiertegen niets uitrichten, slechts met een „wijle, uit woorden saamgeweven”, de waarheid verbergen.

Tegenover deze, alle door de Reformatie gewezen grenzen doorbrekende, besluiten, steekt schril af de afwijzing van de verzoeken om terug te keren tot de drie formulieren van enigheid als *enig* accoord en de leeruitspraken der laatste jaren in te trekken ³²⁾. Het werd als een „gebiedende eisch” gezien de leeruitspraken te handhaven. Had men het maar als een gebiedende eis gezien om tegenover de zuid-oost-aziatische kerkelijke revolutie positie te kiezen. Maar nu was men zeer *breed* naar buiten geworden; doch *smal* naar binnen. „Neen” tegenover bezwaardes; „ja” tegenover N.Z.R., I.M.C. en de nog imaginaire Madjelis Geredja-Geredja di Indonesia.

Behalve dat door deze besluiten op zendingsgebied de antithese aan vermolming prijsgegeven was, werd *vervolgens* hierdoor het zendingswerk ook zeer sterk in *hiërarchische* banen geleid.

Op de synode van 1896 was gekozen voor het beginsel: de zending gaat uit van plaatselijke kerken, die met andere kerken samenwerken. In het door Kuyper opgestelde rapport luidde het: „Laat men deputaten aanstellen met een *algemeen* mandaat, zoodat gedeputeerden zelven bij meerderheid van stemmen beslissen en handelen naar goedvinden, dan scheidt men een afzonderlijk college, waaraan men de macht der kerken overdraagt, een soort college, dat geen kerkelijke vergadering is, en dat niet *orgaan* der kerken, maar der kerken *voogdes* wordt. Dit nu is metterdaad *centralisatie*, maar centralisatie in verkeerden zin, gelijk die wel in het hiërarchische, maar niet in het Gereformeerde stelsel van het kerkrecht thuis hoort” ³³⁾. „Men vergete toch niet, dat de geheele zendingsbeweging, die vooral sinds het laatst der vorige eeuw opkwam, onze Gereformeerde kerken in slaap vond, en buiten de haar heerschende beginselen omging. Die beweging is zoowel in Denemarken als in Engeland en Amerika en hier te lande uitgegaan van stroomingen, die zeer weinig een kerkelijk, meer een revivalistisch karakter droegen. Neemt men hierbij nu in aanmerking, dat de meeste Engelsche

32) Acta, art. 401.

33) Acta 1896, art. 62.

en Amerikaansche kerken, die zich later bij deze beweging aansloten, een met onze beginselen van kerkrecht geheel strijdig centralistisch-collegialistisch systeem volgden in hun eigen kerkelijke aangelegenheden, dan kan het geen verwondering baren, dat ook op de machtige, ons beschamende zendingsactie, die van deze strooming der geesten uitging, allerwege bijna dit centraliseerend stempel gedrukt is, terwijl de Church of England en de Roomsche Kerk, voorzoover zij zich hierbij aansloten, krachtens haar hiërarchisch karakter, in geheel hetzelfde spoor liepen. Gevolg daarvan was, dat de algemeene zendingsactie bijna allerwege ditzelfde centraliseerende karakter aannam, en dat het nog nergens ook maar tot de poging is gekomen, om zelfstandig uit onze Gereformeerde beginselen en de methode der kerstening, en de methode voor de zendingsactie af te leiden" ³⁴). Overeenkomstig dit rapport is in 1905 een Zendingssorde opgesteld, die uitgaat van het beginsel: zending door de plaatselijke kerk. Een zwakte van deze Z.O. was echter, dat zij toch weer ruimte liet voor centralisatie, door den door de generale synode benoemden zendingsdeputaten veel bevoegdheid te verlenen ³⁵). Zoals het steeds gaat: waar in de veste een zwak punt is, zet de deformatie in. Waren de kerken niet langzaam in slaap gesust, en hadden zij gewaakt voor haar rechten, er ware niets te vrezen geweest. Een gezond kerkelijk leven is belangrijker dan een tot in de puntjes verzorgde kerkenordering. Echter was het nu zo, dat door de verslapping van de waakzaamheid bij de kerken en leden al meer geleund werd op de generale deputaten. Het werd al minder beseft, dat er eigenlijk minstens zeven zelfstandige zendingen waren ³⁶). Al te veel sprak men, centraliserend, van „de” gereformeerde zending, alsof deze uitging van één college en één lichaam vormde. Het, de kerken overrompelende, besluit van de

34) Ibidem.

35) De naam Zendingssorde suggereert ook, dat er één zending is; verg. Kerksorde en Kerken-ordening.

36) Zeer terecht merkte ds J. D. v. d. Munnik in zijn schrijven aan de synode van '30 (zie hoofdstuk VI, noot 85) op, dat art. 4 Statuten N.Z.R. sprak van „aangesloten zendingslichamen”. Een synode is echter slechts een spoedig uiteengaande *vergadering*, niet een constant *zendingslichaam*. „De enige constante „zendingslichamen” zijn de zendende kerken zelve, als eigen stichting van Christus en door Hem toegerust in het *ambt*, dat spreekt en handelt in Zijn naam.” Ds v. d. Munnik merkte op, dat er zoveel gereformeerde zendingEN waren, als er zendende kerken waren.

synode van 1943, genomen in een tijd toen de arbeid der zendende kerken door de oorlog stil lag, om over te gaan tot de stichting van een *Zendingscentrum* en de benoeming van een daaraan verbonden directeur, werkte niet weinig mede om de centralisatie in de hand te werken.

De aansluiting bij de N.Z.R. betekende, dat de gebonden kerken haar zending als een *numerieke eenheid* onder een opperbestuur van generale deputaten aandienden. De N.Z.R. werd immers gevormd door afgevaardigden van de aangesloten protestantse zendingslichamen. *Als vertegenwoordigers van één lichaam, dat zijn Centrum had te Baarn, namen deputaten dus zitting.*

In die Raad vonden ze als grootste partner de afgevaardigden van „Oegstgeest”, de Vereenigde Nederlandsche Zendingscorporaties. Min of meer naar het model van Oegstgeest was al meer „de Gereformeerde zending” opgebouwd. „Oegstgeest” en „Baarn” zouden de Grote Twee der nederlandse zending worden. En het zitting nemen in de N.Z.R. betekende, dat gestreefd zou worden naar *onderlinge gemeenschap en eendrachtige samenwerking*³⁷). Dit betekende, dat „Baarn” al meer *gemeenschap* zou oefenen met de barthiaans geïnfecteerde zending van „Oegstgeest”. De Schrift leert ons, dat een oefenen van dergelijke koinonia steeds *besmetting* met zich meebrengt. De historie zou leren, dat ook metterdaad deze omgang en eendrachtige samenwerking van „Baarn” met „Oegstgeest” niet de ware, maar de valse profetie ten goede zou komen.

De conferentie van Makassar-1947.

We letten nu eerst op de regionale conferentie, die in de Grote Oost gehouden werd. Van 15—26 Maart kwamen afgevaardigden van inheemse kerken en europese zendende kerken en zendingsinstanties te Makassar samen³⁸). Het doel der conferentie was de

37) Art. 2a van de statuten der Ned. Zendingsraad omschreef het doel aldus: „de bevordering der onderlinge gemeenschap en der eendrachtige samenwerking tusschen de aangesloten lichamen, met volkomen eerbiediging van elks algeheele zelfstandigheid en vrijheid”. In 1947 zijn de statuten opnieuw geredigeerd, doch dit art. bleef woordelijk ongewijzigd als art. 1a.

38) Aanwezig waren: afgevaardigden van (de kerken van) Sangihe en Talaud, Minahasa (Min. Prot. Kerk), Bolaang-Mongodow, Loewoek-Bangai, Ma-

oprichting van een regionale Raad van Kerken en Zending, met Makassar als centrum, die een onderafdeling van de te stichten Nationale Christen Raad van Indonesië zou worden.

De aanvaarde *grondslag* van de Raad van Makassar werd aldus in de Statuten omschreven: „De Christelijke Raad is gebaseerd op de gehoorzaamheid aan de wil Gods, de Christelijke eenheid tot uitdrukking te brengen, zoals dit uitgedrukt wordt in de Bijbel (Joh. 17:21)³⁹⁾. Geen belijdenis wordt verder genoemd. Alleen het — vaak misbruikte — „Ut omnes unum sint” wordt voldoende geacht. Op zichzelf zou het kunnen, dat met de aanhaling van Joh. 17 bedoeld was zich te beijveren de eenheid, waarom Christus bad, de eenheid in het Woord, te bevorderen⁴⁰⁾.

Wanneer we echter de omschrijving van het *doel* lezen, blijkt wel, dat bedoeld is door de aanhaling van Joh. 17 de „pan-oecumenische visie” tot uitdrukking te brengen, tégen de zin der Schrift in. Als *doel* van de Raad wordt immers aangegeven o.a.: „Het bevorderen aan alles wat het Christelijk eenheidsbesef onder Kerken en Christelijke organisaties in Indonesië tot ontplooiing kan brengen.” „Het bestuderen en naar voren brengen van wat kan voeren tot het instellen van één Christelijke Kerk in Indonesië.” „Het zoeken van blijvend contact met Oecumenische en Internationale Christelijke organisaties terzake van vraagstukken, die rijpelijk overwogen en vergeleken moeten worden, vooral zulke die van nut zijn voor de Evangelie-verkondiging in Indonesië.” „Het door gezamenlijk overleg helpen vormen van een algemeen Christelijk inzicht en gevoelens inzake staatkundige, economische, sociale, ethische en culturele vraagstukken”⁴¹⁾. We horen hier weer bekende geluiden. Kerkunie; een vast verbond en blijvend contact met de Wereldkerk; één (gelijkgeschakelde) mening. In de constituties van andere Nationale

masa (chr. geref. zending), Rantepao (Geref. (Herv.) Zendingbond), Z.O. Celebes (Verenigde Ned. Zendingcorp.), Zuid-Celebes (Soppeng), classis Makassar (Prot. Kerk), „Gereformeerde kring te Makassar”, Kemah Indjil (opleiding van the Christian and Missionary Alliance), Soemba (Geref. (syn.) Kerken), Timor, Halmahera, Molukken (Mol. Prot. Kerk), Nieuw-Guinea. Op de conferentie te Batavia-1946 was reeds tot het houden van deze conferentie besloten.

39) Art. 2 der Statuten.

40) Zie hoofdst. V.

41) Art. 3 a, e, f, d der Statuten.

Christen Raden treffen we dezelfde elementen aan⁴²⁾. *De Raad van Makassar werd gevormd naar het klassieke model van andere Raden, die bolwerken van het modernisme zijn geworden, juist door de synthese en de dictatuur, die dank zij de statuten in de hand gewerkt werd.*

Het moet in de historie nog blijken, of alle kerken, die hun afgevaardigden op de conferentie te Makassar hadden, accoord zullen gaan met alle oecumenische plannen, indien ze met de modernistische, de ware leer vervagende achtergronden daarvan bekend zijn. Onmondigheid, naïveteit en hiërarchische organisatie, maken het wellicht mogelijk, dat vele kerken door hun leiders de oecumenische weg opgedreven worden. Er is reden te vrezen, dat door de orthodoxe termen van vele barthianen rechtzinnige voorgangers in oostelijk Indië misleid en overrompeld worden.

Zullen de ouderen zich misschien nog verzetten wegens gebrek aan „theologische en oecumenische veerkracht“⁴³⁾, wie de jeugd heeft, heeft de toekomst. In dit verband moeten we het besluit van de conferentie zien, om over te gaan tot de stichting van een centrale theologische opleiding te Makassar. Dit was niet een plan, dat uit de kerken opkwam, daar deze gelocaliseerde opleidingen veelal prefereren. Maar hier ging een lievelingsdenkbeeld van zendingsarbeiders verwerkelijkt worden. Te Makassar moest een oecumenisch trainingscentrum als te Bossey bij Genève verrijzen. Buitenlandse en nederlandse kerken werden „zonder nadere keur“ om geldelijke steun en het afstaan van docenten gevraagd⁴⁴⁾. De

42) Zie Reports of the Jerusalem Meeting, VII, statuten der Raden van China en Japan. Zie ook ds J. C. Hoekendijk, a.w., blz. 18, Nota-de Niet: „De ervaringen van de Wereldkerk, de resultaten van de oecumenische conferenties, zijn niet systematisch toegankelijk en vruchtbaar gemaakt voor de arbeid hier te lande.”

43) Vele voorgangers zijn in Oost-Indonesië met dit gebrek behept, volgens ds S. Marantika, De Heerbaan, Juni 1948. Hij acht daarom de opleiding van grote importantie om deze veerkracht aan te kweken. Ds Marantika werd tot voorzitter van de Raad van Makassar gekozen.

44) Het desbetreffend besluit inzake de Theol. School spreekt in punt 7 uit, dat „de Conferentie van Kerken en Zending aandringt bij de Synode der N.H. Kerk, het Bestuur van de Ver. Ned. Zend. Corporaties, de Synode van de Geref. Kerken in Nederland, de Evang. Luth. Kerk, de Hersteld Luth. Kerk, de Chr. Geref. Kerk, de Protestantenbond in Nederland, de Remonstrantsche Broederschap, de Doopsgezinde Sociëteit, de Gereformeerde Kerken onderh. art. 31 K.O., de bediening van de Evangelieverkondiging in de bovenge-

garanties, dat deze school bevorderlijk wordt voor de propagering van het ware evangelie, ontbreken ten enenmale. „De Theologische School heeft dezelfde grondslag als de Kerken in Indonesië”⁴⁵). Vager kan het niet uitgedrukt. En wel werd er voor de leraren een aparte grondslag vastgesteld⁴⁶). Maar hoe kan een nauwe basis gehandhaafd worden door een curatorium, dat een bredere grondslag onderhoudt? Hoe kan er sprake zijn van enige binding aan een basis (waarin overigens minder staat dan in het Apostolicum), wanneer bij voorbaat aan de modernistische Protestantentebond verzocht wordt docenten af te staan?

Wat we in diezelfde tijd in de politiek zich zagen ontwikkelen: de vorming van een deelstaat Oost-Indonesië met Makassar als centrum, *van bovenaf* opgelegd, tegen de wil van ambonezen, timorezen en menadonezen in, met de bedoeling deze deelstaat op te nemen in een Federale Unie, die los van het nederlandse rood-witblauw staat, zien we parallel hieraan in de kerkelijke wereld tot ontplooiing komen. De vorming van een oost-indonesisch oecumenisch blok, met de bedoeling dit op te nemen in de grote Oecumenische Federale Unie, die zich losgemaakt heeft van dat evangelie, dat in de zestiende eeuw door mannen met pofbroeken en kanten kragen in de Molukken werd gepredikt. Er is veel kwaads te zeggen van de nederlandse „vaderen” en hun handel in Indië. Maar met vaak zeer geringe hulpmiddelen hebben ze in de Archipel de christelijke religie onderwezen volgens Heidelbergse Catechismus en Kort Begrip. Inlijving van de kerken in de Molukken en elders in het oecumenisch front betekent, dat de resten van reformatorisch belijden, die er stellig bij de ouderen nog zijn, door de jongere, met „oecume-

noemde gebieden te centraliseren op de Theologische School te Makassar, door docenten af te staan en geldelijke steun te geven, die zeer noodzakelijk zijn voor de oprichting en de verzorging van die Theologische School.”

45) Rapport over opleiding van gemeentevorgangers, punt 6.

46) Idem, punt 6, 1: „Wij geloven, dat de waarachtige en volkomen weg des heils ons door God is geopenbaard in de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds, die in hun geheel het Woord van God vormen, dat een richtsnoer is voor heel ons leven. Wij geloven in God, die één is en drie personen heeft, n.l. Vader, Zoon en Heiligen Geest. Wij geloven, dat God, geheel en al uit genade, ons Zijn eniggeboren Zoon gegeven heeft, Jezus Christus, waarlijk God en waarlijk mens, die onze enige en volkomen Zaligmaker is, onze Here, wiens lichaam gebroken, en wiens bloed vergoten is voor de vergeving der zonden en die op de derde dag stellig uit de doden is opgestaan.”

nische veerkracht" begiftigde voorgangers volledig uitgedelgd zullen worden.

Weer treft ons de overeenkomst met de politiek. Zoals Nederland, ondanks herhaalde roep van Ambon, Timor, etc. deze gebieden toch ging overleveren aan de Unie en eigen souvereiniteit erover prijs gaf, zo hebben nederlandse gereformeerden medegewerkt om kerkelijk Ambon, Timor, etc. prijs te geven aan de kerkelijke revolutie. De conferentie te Makassar betekent een schande voor de zonen der Reformatie, die aldaar aanwezig waren. In plaats, dat zij alles op alles gezet hebben om de leer der kerk te handhaven, hebben zij hun eerstgeboorterecht verkocht. In plaats dat zij zich bewust waren van hun herderlijke taak, nu gevaren van zovele theologische wolven dreigden, hebben zij de schapen prijsgegeven aan alle wind van leer. In plaats dat zij, bewogen met Indië's lot, er voor vochten om het beste te geven, wat ze missen konden: een *zuiver* evangelie, meenden zij Indië te dienen door de prediking van een verwaterd *half*-evangelie te bevorderen. In plaats dat zij ijverden tegen de immer gevaarlijke hiërarchie, leverden ze de inlandse kerken over aan de willekeur van een oecumenisch centrum. Feitelijk staan we hier voor een grove vorm van *kolonialisme*. Zich bedienend van enkele sympathiserende leiders uit de inheemse kerken legden oecumenische strategen hun — reeds lang vaststaande — wil op. Het is droevig te bedenken, dat de gereformeerden, die hieraan mee deden, gerugsteund waren door hun eigen synode, die beloofd had te zullen steunen, mits — werd er nattigheid gevoeld? — de verantwoordelijkheid gedragen werd door de kerken van Indië zelf⁴⁷). Als de consuls de verantwoordelijkheid van zich afschuiven voor zaken, die ze niet aandurven, en deze nochtans steunen, gaan de landen ten onder.

* * *

Op de conferentie te Makassar kwam, behalve oecumenische samenwerking inzake de opleiding, veel ter sprake, dat onder het

47) De Synode van Zwolle-1946 overwoog (acta, art. 209) „dat het gewenscht is de totstandkoming, zoowel van een Theologische Hoogeschool als van Middelbare scholen in Indië te bevorderen” en besloot „het ook in de bespreking met kerken en zendingscorporaties daarheen te leiden, dat een eventuele stichting van een Theologische Hoogeschool en Middelbare theologische scholen zal uitgaan van de inheemsche kerken, en dat wel in gebondenheid aan de belijdenis dier kerken.”

hoofd Leven en Werk kan worden gerangschikt en in de lijn ligt van Stockholm-1925. De boodschap der kerk vervluchtigd en een sociaal evangelie er voor in de plaats: „Het sociale werk moet door de Kerken en de Zending als een verplichting vooropgesteld worden en daarom niet als een bijzaak beschouwd worden. Wat met het woord gepredikt wordt moet uit de daad blijken; dit is levende prediking.” „Het zal goed zijn, dat er naast de Raad tot Samenwerking een centrale commissie bestaat, die deze zaak in studie neemt en adviezen geeft aan de commissies in de verschillende gebieden”⁴⁸). Er staat hier dus niet, dat de *belijdenis* de sociale kwestie raakt, maar dat de oplossing ervan een onderdeel is van de *prediking* der kerk.

Inzake de staatkunde treft ons hetzelfde geluid. De taak der kerk is o.a.: „met alle kracht en gezag er naar streven, dat de vrije Staat Indonesia een rechtsstaat wordt”⁴⁹). En als we dan vragen: wat is er met een rechtsstaat bedoeld? dan krijgen we ten antwoord: „In de Kerkgemeenschap is de genade Gods in Jezus Christus grondslag en maatstaf voor alle zaken; terwijl in de gemeenschap van Volk en Staat het recht grondslag en maatstaf is voor alle zaken. Volgens het getuigenis van de Bijbel is het recht een gave Gods aan alle mensen, van welke godsdienst ook”⁵⁰). Het is dus zo, dat de kerk er bij de staat op aan moet dringen, dat deze leeft, niet volgens het *door Christus geopenbaarde recht*, maar volgens het *natuurlijk licht*, de ingeschapen wet. De kerk is dus geroepen een appèl te doen op het humanisme. In de kerk is de genade maatstaf en grondslag voor alle dingen. Maar in de politiek is de rede, de mens maatstaf van alle dingen. Op deze wijze is feitelijk Christus als Koning der koningen verloochend. Hij mag Koning der kerk zijn, Souverein in Eigen kring. Maar op het terrein der staat kan Zijn genadige wetgeving geen grondslag en maat van alle dingen zijn. Christus wordt zo losgemaakt van de politiek. Gevolg hiervan is, dat de conferentie ook de christelijke staatkunde verworpen heeft en de *doorbraak* proclameerde: „Ieder Christen is vanzelf lid van de Kerkgemeenschap en lid van de gemeenschap Volk en Staat. Ieder streven tot verheffing van het volk en tot vorming van de Staat behoort tot de gezamen-

48) Rapport van commissie voor sociale en economische zaken, punt 2.

49) Rapport van de Commissie Kerk, Volk en Staat, punt 4b.

50) Idem, punt 2.

lijke taak van ieder Christen en de niet-Christen." „Tegenover de bewegingen en het streven van de Indonesische staatsburgers, van welke godsdienst, tot verheffing van het volk en tot het thans hier stichten van de staat Indonesia, moet ieder Christen van harte bereid zijn samen te werken en hulp te verlenen" ⁵¹). Godsdienst is dus privaat-zaak. Heidenen, mohammedanen, christenen, verenigt u. De antithese is zo de doodsteek toegebracht in naam van „verheffing" en „rechten van den mens". De parallel met de Franse Revolutie is treffend.

Het kan ons daarom niet verwonderen, dat in een rapport inzake lectuurverspreiding we lezen, dat de conferentie vaststelde, dat een vertaling in de indonesische taal van „Christus' Antwoord op het Communisme" door *Stanley Jones* diende gedrukt te worden, waarin ook materiaal van het boek van *Fritz Lieb* „Russland Unterwegs" moest verwerkt worden. Zowel Jones als Lieb staan sympathiek tegenover de russische revolutie en zien hier de werking van „Christus" in. Volgens Stanley Jones was Jezus een constructief revolutionair ⁵²). „De Zoon des menschen is de Heer van elke beweging die de zonen des menschen verheffen wil. Dan kon het wel eens wezen, dat hij evenzeer thuis is in het nieuwe Kremlin als in de oude kathedralen" ⁵³). „Christus is toch opgestaan! Zijn geest herleeft in de warme liefde voor alle onterfden, in 't geloof aan de eenvoudigen en onontwikkelden, in het openstellen van de voorrechten, die vroeger slechts voor enkelen bestemd waren, voor allen die werken willen. Ik had het gevoel, dat dit alles meer te maken had met den geest van Christus als de pracht der gesloten kathedralen" ⁵⁴). Door het communisme als een gedeeltelijke gehoorzaamheid aan de wet van Christus te interpreteren, wil Stanley Jones het agressieve communisme de wind uit de zeilen nemen. In feite echter blaast hij het wind in de zeilen, omdat hij Jezus Christus verlaagt tot een sociaal hervormer en prediker van een coöperatiesysteem, de antithese loochent en een synthese predikt tussen (humanistisch) communisme en (humanistisch) christendom. Fritz Lieb schrijft in dezelfde geest en eindigt zijn boek met een gedicht van

51) Idem, punt 3.

52) E. Stanley Jones, *Christus' Antwoord op het Communisme*, vertaald door Joh. E. Kuiper, Amsterdam, 1935, blz. 38.

53) E. Stanley Jones, a.w., blz. 88.

54) E. Stanley Jones, a.w., blz. 28.

een russische dichter over twaalf (apostolisch getal!) revolutionairen, die de straten van Petersburg zuiveren van de gehate bourgeois. „De twaalve” gaan niet alleen in de felle sneeuwstorm: „Jezus zèlf, des mensen Zoon” gaat hen voor, „sterre-stralend, lichtend schoon”. Immers . . . deze Zoon des mensen is immers vóór elke „verheffing”? Zo interpreteren Jones en Lieb het evangelie, als valse profeten en moderne gnostici, en beroven zij Christus van Zijn eer als Goël, Zondenvernieler en Bestrijder van elke revolutie.

Maar de conferentie van Makassar zåg deze valse profetie niet en besloot Beëlzebub met Beëlzebub te bestrijden, het communisme met het dialectisch waarden van waarheden in het communisme ⁵⁵). Hier zien we weer de kwade vrucht van de oecumenische penetratie.

Vrees kan ons om het hart slaan, als we denken, dat ten aanzien van de spes ecclesiae, de hoop der kerk, uitgesproken werd: „Het is nodig, dat de jeugd overtuigd wordt van de betekenis van de oecumenische gemeenschap. Daarom is het nodig, dat er contact gelegd wordt tussen de Christelijke jeugd in Indonesië met die in de gehele wereld” ⁵⁶). Van Makassar-1947 liepen er lijnen naar Oslo-1947. Langzame inlijving in de Wereldkerk.

De Kwitang-conferentie-1947.

Behalve in de Grote Oost kwam ook op Java een Oecumenische Raad van Kerken tot stand.

De grondslagen hiervoor werden reeds gelegd na de capitulatie der nederlandse strijdkrachten in Indië voor den japsen aanvaller op 8 Maart 1942. Immers spoedig daarna kwamen vertegenwoordigers der verschillende inheemse kerken op Oost-, West- en Mid-

⁵⁵) Het zou, als het niet zo ernstig was, haast comisch zijn, het door *dr F. L. Bakker* op de synode van Zwolle-1946 ingediende *rapport* inzake de N.Z.R., en het *besluit* der conferentie van Makassar inzake de uitgave van het boek van Jones te vergelijken. In 1946 luidde het bij monde van *dr Bakker*: Stanley Jones heeft niet de minste invloed meer. In 1947 besloot men te Makassar (*dr Bakker* aanwezig) een van Jones' boeken uit te geven, *nadat het recht van uitgave gratis door hem verleend was*. In de commissie, die dit voorstelde, zaten o.a. ds J. Verkuyl en pandita S. Bombong (chr. geref. zendingsterrein).

⁵⁶) Rapporten van de commissie voor jeugdwerk, punt 5.

den-Java te Djokja samen om te komen tot een eendrachtige samenwerking⁵⁷). Het is wel opvallend, dat dit direct na de japanse inval geschiedde en wel op het gereformeerde zendingsterrein. Hieruit blijkt, dat de kerken van Midden-Java er geen bezwaar in zagen om een federatief verband aan te gaan met kerken, die wat de leer betreft tolerant en wat de kerkorde aangaat collegialistisch-hiërarchisch waren. Voorheen leefden deze kerken min of meer geïsoleerd van de kerken, die door andere zendingscorporaties gesticht waren. In de loop der jaren, vooral na Tambaram-1938, was gepoogd dit isolement-om-des-beginsels-wille te doorbreken door de voorlopige oprichting van een Raad van Kerken van Indië. Het uitbreken van de oorlog riep een halt toe aan deze oecumenische plannen. Doch toen de macht der nederlandse zendingen gebroken was door de japanse invasie, zetten de javaanse kerken door en zochten blijvend contact. De natuur bleek sterker dan de gereformeerde leer, het bloed kroop waar het volgens de confessie niet mocht gaan. De evolutie van het politiek gebeuren heeft wel geleerd, dat het nationalisme juist te Djokja zijn haard had⁵⁸). Dit is niet vreemd geweest aan de ontwikkeling van de oecumenische doorbraak op Java. De „groot-aziatische” gedachte had zich te Tambaram-1938 reeds doen horen, toen de vertegenwoordigers der jonge kerken verklaarden van de import van westerse theologische geschillen verschoond te willen blijven. Door deze zelfde gedachte waren ook de intellectuele leiders der kerken op Java besmet, en in vele gevallen hadden de westerse zendingen zich niet gekeerd tegen deze onschriftuurlijke leer. Onschriftuurlijke leer; immers niet de *plaats*, waar een geschil ontstaat is belangrijk, maar het *confessioneel belang*, dat ermee gemoeid is. Maar het nationalisme kent slechts één belang, dat prioriteit heeft: zoekt eerst bloed en bodem. Voor de belangen van het land wordt het bestaan van kerkelijke verdeeldheid nooit wenselijk geacht door nationalistische dictatoren of verlichte despoten. Eén volk, één rijk, één kerk. Zo decreeteerde koning Willem I. Zo was de wil van Nippon, dat alom eenheidskerken stichtte. Zo oordeelden ook de leiders der javaanse kerken, dank-

57) Volgens (ds) B. Probowinoto had het eerste samenkomen plaats in Juni 1942 te Djokja. Zie acta Synode Eindhoven-1948, art. 108, blz. 46.

58) Verg. K. Norel en dr L. D. Terlaak Poot, De Tyrannie Verdrijven, Wageningen, 1947, blz. 639.

baar gebruik makend van het wegvallen der zendelingen en de ontstane noodsituatie ⁵⁹).

Direct na de capitulatie van Japan, nog voordat de verschillende kerken op Java overleg konden plegen met de kerken of zendingcorporaties door welker arbeid zij ontstaan waren, werd de Raad van Kerken op Java (Dewan Permoesja-waratan Geredja-Geredja; D.P.G.) opgericht. Het tijdens de japanse bezetting bestaande „I.K.O.” werd aldus uitgebreid tot een „Oecumenische Raad”. De bedoeling was om hierin al de kerken van Indië op te nemen, zodra dit mogelijk was, om zo één front van protestantse christenen te vormen in de nieuwe staat Indonesia, temidden van 70 miljoen mohammedanen. Deze Raad besloot er voor te waken, dat de zelfstandigheid der indische kerken niet aangetast zou worden door westerse inmenging of door de (her-)invoering van westerse theologische geschillen. De zendingstaak ten opzichte van Java zou voortaan berusten bij de javaanse kerken. Buitenlandse zendingen zouden hierbij hulp kunnen verlenen, *mits zij bereid waren niet afzonderlijk, maar in één verband op te treden en rekening te houden met de wensen der kerken op Java*. De grondvorm van de lijnen, die te Whitby-1947 getrokken zouden worden, kwam zo reeds aan het licht: de figuur van zendende kerk behoort tot het verleden; de westerse kerken kunnen alleen nog maar zendelingen afstaan om de oecumenische verbondenheid tot uitdrukking te brengen; het gezag over hen moeten zij daarbij prijsgeven.

Het spreekt vanzelf, dat de gebonden Gereformeerde Kerken onmiddellijk na de oorlog met de wil der kerken op Java te maken kregen. De Synode van 1946 besloot afgevaardigden naar Indië te doen zenden om met de kerken op het oude zendingsterrein te spreken over de toekomstige verhouding. Zij sprak uit, dat bij de bespreking er ernstig mee gerekend moest worden, dat het zwaartepunt in de zendingarbeid waarschijnlijk zou moeten verlegd worden naar de javaanse en maleis-sprekende kerken ⁶⁰). Te betreuren is het, dat principiële vragen niet doorgesproken werden. Had men wel bedacht wat voor consequenties het zou hebben, dat de kerken van Midden-Java zich met zes andere kerkengroepen verenigd hadden

⁵⁹) Zie rede (ds) B. Probowinoto, acta synode Eindhoven, art. 108.

⁶⁰) De D.P.G. heeft als grondslag de bijbel als Gods Woord en de Apostolische Geloofsbelijdenis.

tot één Raad, die op wankel confessionele basis stond? ⁶¹⁾ Was men zich wel bewust, dat een verleggen van het zwaartepunt der zending naar de kerken op Java, zending volgens de werkelijke betekenis van dat woord onmogelijk zou maken? Zag men wel voldoende de gevaren onder ogen, die dreigden bij een „heroriëntering der zending” in oecumenische geest? Werd niet te veel uitgegaan van de *situatie* en te weinig gehandeld volgens *confessionele maatstaven*?

De afgevaardigden ⁶²⁾ naar de door de zendingsarbeid der Gereformeerde Kerken ontstane kerken op Midden-Java slaagden er niet in om de hun opgedragen besprekingen te voeren. Deze kerken wilden niet anders dan „in breder verband” onderhandelen. Dit betekende, dat ze alleen te vinden waren voor een bespreking tussen javaanse Raad van Kerken, waarvan zij deel uitmaakten *enerzijds* en de afgevaardigden van „de Gereformeerde Kerken” en van de Hervormde Kerk (Oegstgeest) gezamenlijk, *anderzijds*. De synode van Zwolle-1947 wilde, dat de „moederkerken” zich met de „dochterkerken”, die geacht werden dezelfde belijdenis te onderhouden, verstonden; soort zoekt soort. Maar deze „dochterkerken” verbonden zich met *andersoortige* kerken en dwongen de afgevaardigden der „moederkerken” ook met *andersoortige* instanties zich tot één delegatie te verenigen en zo de onderhandelingen te voeren. Zouden de nederlandse gereformeerde afgevaardigden zich aan hun mandaat gehouden hebben, dan zouden ze een dergelijke samenspreking hebben afgewezen. Maar de situatie gaf hier weer de doorslag. Hoe anders met de kerken op Midden-Java contact te verkrijgen? Bovendien waren deze nu eenmaal in de D.P.G. opgenomen en was een uit haar midden voorzitter van deze Raad ⁶³⁾. Door niet afzijdig te blijven staan zou op het eenheidsstreven op Java — dat anders toch ook wel voortgang zou hebben — invloed ten goede kunnen uitgeoefend worden.

Zo kwamen de delegaties van de kerken op Java (D.P.G.) en van „de kerken in Nederland (Ned. Hervormde Kerk en Gereformeerde Kerken in Nederland)” van 19—24 Mei samen te Batavia.

61) Acta, art. 204, 209.

62) Van de drie afgevaardigden konden er twee aan hun opdracht gevolg geven: dr F. L. Bakker en prof. dr J. H. Bavinck.

63) Ds B. Probowinoto. Zie acta synode Eindhoven-1948, bijlage XLII, blz. 127.

De vergaderingen werden gehouden in de *Kwitangkerk*, een kerkgebouw, dat gesticht was door hen, die zich in de vorige eeuw van de verwaterde Protestantsche Kerk afscheidden. Het gebouw, dat bestemd was om de uittreding uit onschriftuurlijke verbanden te bevorderen, zag zo de klok der reformatie teruggezet. Hervormden en gereformeerden tot één delegatie verenigd, vertegenwoordigden *de kerken* van Nederland. Kerken, voortkomende uit de gereformeerde zendingen, federatief verbonden met kerken van *allerlei* belijdenis.

De conclusies der Kwitang-conferentie laten duidelijk uitkomen, hoe de gereformeerde belijdenis, als gevolg van dit samengaan met ongereformeerden op verschillende punten is „ten onder gehouden”. Voor de zoveelste maal komt hier weer aan het licht, dat het niet mogelijk is binnen een onschriftuurlijk verband invloed ten goede aan te wenden, als men er „vol vertrouwen” tegenover staat en begonnen is te capituleren voor de omstandigheden.

We wijzen allereerst op de vaagheid, wanneer gesproken wordt over de prediking en het accent, dat gelegd wordt op het sociale evangelie. Wanneer over het zendingsbevel gesproken wordt, vernemen we geen woord over de identiteit van het evangelie met het geopenbaarde en onfeilbare Woord Gods in de bijbel; iets wat ter afsnijding van zeer dreigende barthiaanse bezwaren wel noodzakelijk was. Maar als er sprake is van: Leert hen onderhouden *alles* wat Ik bevolen heb, dan wéét men wat men wil: „„Alles” betekent, dat de verkondiging van het Evangelie raakt alle terreinen van het leven (comprehensive approach) b.v. op het terrein van landbouw, economie, gezondheidszorg, opvoeding en onderwijs, enz.”⁶⁴). Er staat niet, dat de *belijdenis* alle terreinen raakt, maar dat de verkondiging op al deze wijzen tot stand komt. Zelfs de term „comprehensive approach” wordt vermeld. Het evangelie-van-de-daad à la Stanley Jones wordt hier met het evangelie verwisseld. En als we lezen: „„Leert hen onderhouden” betekent, zoals staat in Lukas 1 : 79, „Hun voeten richten op den weg des vredes”, is de vraag gewettigd: Wordt hier niet de vrede met God door het bloed des kruises verruild met de politieke, culturele of sociale vrede en verheffing?

Vervolgens is opvallend, dat de conclusies der Kwitang-confe-

64) Kwitang-accoord, hoofdstuk I, 8.

rentie op allerlei wijzen de hiërarchie invoeren willen. De kerken van Oost- en West-Java bezaten een synodaal bestuur, dat permanent zitting had. Bovendien was de centraliserende D.P.G. gesticht. Daar komt bij, dat de kerken op Java de leiding van het zendingswerk voortaan in eigen handen wilden houden. Daarom bepaalde het Kwitang-accoord, dat een college van deputaten van de samenwerkende kerken (javaanse en „buitenlandse”) moet gevormd, waarvan het aantal der javaanse gedeputeerden niet minder dan $\frac{3}{4}$ van het aantal leden moet zijn. Dit college is volledige verantwoordelijkheid schuldig aan de indonesische kerken. De leden, behorende tot „de buitenlandse kerken” dienen aan hun kerken slechts rapport uit te brengen ⁶⁵). Dit college (Madjelis Wakil Wakil Geredja, M.W.G., geheten) ontvangt vervolgens grote bevoegdheid. Het dient de benoeming van leden der „buitenlandse kerken” in het college van deputaten van samenwerkende synoden (Dewan Wakil Wakil Synode, D.W.S.) goed te keuren, in de te vormen Centrale Medische Raad zitting te nemen, een Centrale Schoolraad te vormen, het curatorium der theologische scholen te kiezen. Het is overduidelijk, dat door dit college de zending puur *collegialistisch* wordt. Een bestuur, een staf geeft leiding. Een congregatio de propaganda fide met een javaans gelaat. De kerken op Java worden op deze wijze van haar zelfstandigheid beroofd door synodale besturen, D.P.G. en M.W.G. En de „buitenlandse kerken” kunnen niet veel meer dan betalen en zendelingen afstaan.

Wat dit laatste betreft vermeldt het accoord de volgende bepalingen: „De materiële hulp voor de verkondiging van het Evangelie wordt gegeven aan de synode” (van het gebied n.l. waar men mee samenwerkt). „Die hulp wordt doorgegeven aan het college van deputaten om dat verder te verzorgen en te regelen” (D.W.S.). „De hulp in de vorm van personen wordt als volgt geregeld: Predikanten of andere zendingsarbeiders worden gekozen en beroepen door de kerken in Indonesië uit candidaten, die voorgedragen worden door de buitenlandse kerken” ⁶⁶). Op zichzelf zouden deze bepalingen — afgedacht van de synodale vorm dezer regeling —

⁶⁵) Kwitang-accoord, hoofdstuk II, 6 a—c.

⁶⁶) In de D.W.S., die „de verkondiging in het gebied van elke synode” regelt, moeten minstens $\frac{3}{4}$ der leden aangewezen worden door de javaanse synode, „de andere leden worden aangewezen door de buitenlandse kerken”. Hoofdstuk III, 6 a, b.

niet af te keuren zijn. Dat kerken op het zendingsterrein tot zelfstandigheid komen is altijd toe te juichen. Het kan niet misduid worden, als zij in letterlijke en figuurlijke zin economen in het haar door den Heere gegeven huis willen zijn. Maar de vraag die klemt is deze: zal er van waarachtige economie sprake kunnen zijn? Het Kwitang-accoord noopt tot het geven van een ontkennend antwoord. Hiërarchie en centralisatie lopen uit op wanbeheer. Door de vereniging van een mengelmoes van kerken wordt de ware eenheid gemist. Het spreken over de *nederlandse* kerken als over „*buitenlandse* kerken” en de vervanging van Java door Indonesië brengt ons voorts in kennis met een door de javaanse revolutie geïnfecteerde mentaliteit⁶⁷).

We staan hier weer voor de lijn, die we steeds tot vermoeiens toe opmerken: Israël gaat zich vermengen met de baäls van bloed en bodem. De kerk volgt het Lam niet meer, maar het beest. Zoals er tussen Nehroe en Soekarno overeenkomst is, wat de politiek betreft, is er ook een parallel te trekken tussen de ideeën van kerkelijke leiders uit India en van vele christenen uit „Indonesia”. Niet de zelfstandigheid der kerken op Java is een betreuenswaardig ding, maar het misbruik daarvan tot een oorzaak voor het vlees; een misbruik van *vrijheid*, dat resulteert in een *slaafs* gehoorzamen van het javaanse oecumenische centrum aan de instructies van het oecumenisch hoofdkwartier en een volledig verzaken der antithese.

De synode van Eindhoven-1948 en de zending.

Voordat de zendingssynode te Eindhoven van 3—19 Februari 1948 te Eindhoven samenkwam, werd in de pers en in de kerkelijke vergaderingen het Kwitang-rapport en de vergoelijkende toelichting daarbij van de zijde der generale zendingsdeputaten breed bespro-

67) Achter het feit, dat de Kwitang-conclusies steeds over Indonesië spraken, als zij Java bedoelden, stak de imperialistische tendenz der republikeinen, die zich steeds opwierpen als vertegenwoordigers van geheel Indonesië. De term „buitenlands” werd door velen als een onjuiste vertaling aangemerkt, doch het tegendeel is het geval. Zie het art. Di loear negeri in *De Reformatie*, jrg. 24, no. 34 en 35.

ken ⁶⁸⁾). Wanneer we het agendum der synode doorlezen, worden we getroffen door een respectabel aantal bezwaarschriften, die zeer ernstig waarschuwden tegen de voorgestelde „planning”. Bezwaren werden ingebracht tegen de eigenmachtige samenspreking der deputaten in de Kwitang-conferentie, de dreigende deputaten-zending, het Kwitang-accoord, de opzet der Theologische School te Batavia, de wankel grondslag der voorgestelde samenwerking en het ontbreken van binding aan de gereformeerde confessies, het vervlakken van het beginsel der zelfstandigheid der plaatselijke kerken door centralisatie en overdracht van de verantwoordelijkheid aan de javaanse kerken.

Op de synode van Eindhoven kwamen allereerst in de desbetreffende commissie de verschillende bezwaren tegen het Kwitang-accoord ter sprake ⁶⁹⁾). Geconstateerd werd, dat verschillende

68) Ter kenschetsing laten we enige pasages uit dit veel goedpratend en verdoezelend rapport volgen: „Behalve den invloed van deze bijzondere situatie van de kerken op Java spreekt hier ook mede het oecumenisch besef, dat ook vroeger reeds in deze kerken leefde en dat door de stormen der laatste jaren, waarin zij zich met haar zwakke krachten meer dan ooit aan elkander verbonden hebben gevoeld, sterk is gestimuleerd.” „Het komt deputaten voor, dat de in het huidige stadium geëiste vorm van samenwerking van zulk een aard moet zijn, dat de zendingsarbeid op Midden-Java een Javaans gelaat vertoont. In dien zin, dat dit werk van een op het Zendingsterrein gevestigde Indonesische kerk dient uit te gaan. Dat bovendien de Geref. Kerken in Nederland haar zendingsroeping in deze kerk begrepen uitoefenen, zodat deze kerken als met deze in Indonesië gevestigde zendende kerk samenwerkende kerken haar zendingsroeping vervullen.” „Het is duidelijk, dat deze predikanten voortaan in dienst zullen treden van de zendende, d.i. dus de javaanse kerk. Aan de andere zijde blijft een zekere band met de kerken in Nederland, namens welke zij uitgezonden zijn.”

69) *De verschillende kerkelijke vergaderingen, die in allerlei vorm bezwaren inbrachten tegen de nieuwe oriëntering in de zending, vertegenwoordigden meer dan 1/7 van het aantal leden der kerken gezamenlijk.* De bezwaarschriften spraken duidelijke taal. De kerk van *Ruinerwold-Koekange* bij voorbeeld sprak van een te veel toegeven aan het indonesisch nationalisme. De kerk van *Middelburg* sprak uit, „dat bij aanvaarding der voorgelegde conclusies het gevaar van deputaten-zending niet kan worden afgewend, welke deputaten-zending de synode van 1896 en volgende beslist hebben afgewezen”. De classis *'s-Hertogenbosch* drong er op aan het karakter der kerken als *zendende kerken* te handhaven. De twee synodes van *Friesland* achtten het Kwitang-accoord geheel verwerpelijk, daar de bindende hoofdstukken I en II geen ruimte lieten voor de zendingsroeping der oorspronkelijke zendende kerken. De kerkeraad van *Leiden* toonde zich bezorgd over het feit, dat in de voorgestelde grondslag niet gesproken werd van Gods Woord en de onfeilbaarheid daarvan.

wegen openstonden. Men kon het accord verwerpen. Doch dat durfde men niet aan, omdat dit een breuk met de kerken op het zendingsveld tengevolge zou hebben. Het aanvaarden, nadat aan sommige woorden een andere inhoud was gegeven dan oorspronkelijk bedoeld was, waagde men ook niet. Allerlei correcties aanbrengeu achtte men evenzeer onbevredigend. Daarom rijpte de gemeenschappelijke overtuiging, dat de *grondlijnen* van het accord aanvaard, en schriftelijk en mondeling aan de Oecumenische Raad van Java de bezwaren nader uiteengezet moesten worden.

Wat waren nu de *grondgedachten* van het Kwitang-accord, waarover geen verschil van mening was? Het rapport der commissie ⁷⁰⁾ licht ons hierover nader in:

1e. „Dat voortaan in het zendingswerk op Java de Javaanse kerken voorop zullen moeten . . . Sinds de Javaanse kerken eenmaal een nieuwe houding hebben gevonden, waarin ze een nieuwe verantwoordelijkheid hebben ontplooid, zijn ze van oordeel, dat ze deze houding niet meer mogen prijsgeven . . . Anderzijds stemt het evenzeer tot blijdschap, dat de Javaanse kerken ook voor de toekomst gaarne de medewerking der Nederlandse kerken willen zoeken en aanvaarden.”

2e. „Dat bij het verrichten van deze zendingsarbeid de Javaanse kerken van ons zendingsterrein niet op zichzelf moeten blijven staan, maar nauwe samenwerking moeten zoeken met de andere Javaanse (en de Maleis-sprekende) kerken” ⁷¹⁾.

De synode ging accord met het voorstel der commissie, om deze twee hoofdlijnen *met sympathie* te aanvaarden en een schrijven te richten aan de D.P.G., waarin uiting gegeven werd „aan haar blijdschap en dankbaarheid over wat tot stand is gebracht, aan haar vertrouwen in de samenwerking en aan enkele bezwaren omtrent wat nog niet duidelijk en bevredigend is, in de vaste overtuiging, dat deze bezwaren in broederlijk overleg zullen worden weggenomen” ⁷²⁾.

⁷⁰⁾ Rapporteur prof. dr J. Ridderbos; acta, bijlage XLII.

⁷¹⁾ Ds Probowinoto, voorzitter van de D.P.G., was ter commissie aanwezig en noemde als motief van de totstandkoming van de eenheidsbeweging op Java het feit, dat de christelijke kerk op Java $\frac{1}{4}$ % der bevolking vormt, temidden van een geweldige mohammedaanse wereld staat en niet verdeeld mag worden door in het westen ontstane splitsingen. Bovendien verklaarde hij, dat de gereformeerde javaanse kerken door samen te werken met andere kerken deze tot zegen zouden kunnen zijn. Acta, bijlage XLII.

⁷²⁾ Acta, art. 141, 3°. Van dit besluit werd afschrift gezonden aan „Oegstgeest”.

Ze machtigde voorts de generale zending deputaten om personen aan te wijzen om als leden namens haar zitting te nemen in de door de D.P.G. nieuw te vormen organen ⁷³). En uiteraard keurde zij goed de handelingen van de afgevaardigden ter Kwitang-conferentie, die niet gesproken hadden met vertegenwoordigers der kerken van het gereformeerde zendingsterrein, maar buiten hun instructie om met de javaanse federatie van kerken; „zich hierin schikkende naar het besluit, dat eerstgenoemde kerken ter bevordering van de eenheid der Javaanse kerken hadden genomen” ⁷⁴).

Deze besluiten betekenden verlating der confessionele basis, wat de zending aangaat; en bevordering van de oecumenische beweging in Indië.

Indien Eindhoven een andere koers was ingeslagen, zou de groei van de afdeling van de Wereld-eenheids-kerk, in Indië geremd zijn. Een principiële beslissing en een afwijzing van het wereldgelijkvormig hiërarchisch en oecumenisch drijven ware een klemmend getuigenis geweest, dat onder Gods genade kerken tot bezinning had kunnen brengen op en buiten Java.

Nu werd niet gedoleerd over de deformatie der kerk in de indische archipel, maar *met blijdschap en dankbaarheid* gewag gemaakt van de oecumenische tempel, die gebouwd was. Het *vertrouwen* in de toekomstige samenwerking met de javaanse Oecumenische Raad, die zich niet eens wilde baseren op Gods *onfeilbaar* Woord, laat staan op de gereformeerde confessies, werd uitgesproken.

Niet volgens *Middelburg-1896*, maar volgens *Whitby-1947* werden de voormalige zendende kerken gedegradeerd tot steunende kerken. Voortaan zouden de nederlandse kerken met de javaanse kerken de verantwoordelijkheid voor het zendingswerk dragen. Maar gedeelde verantwoordelijkheid is geen verantwoordelijkheid. En wanneer het zwaartepunt van deze gedeelde verantwoordelijkheid naar de indische kerken wordt verlegd, blijft er voor de zendende kerken geen mogelijkheid om zelfstandig tucht te oefenen over haar eigen zendelingen. Ze worden gedwongen te lopen aan de leiband der javaanse kerken, die bezig zijn zich op te lossen in de groeiende eenheidskerk. Ze moeten werkeloos toezien, hoe dat, wat haar in Nederland dierbaar is, in Indië als *import* smadelijk

73) Acta, art. 141, 2°.

74) Acta, art. 141, 10°.

wordt afgewezen ⁷⁵). De zendende kerken moeten met geforceerde glimlach en „ootmoed”-naar-barthiaanse-snit de doorgaande deformatie en vervlakking der indische kerken met sympathie en waardering begroeten. Bestaat er geen soevereiniteit in eigen kring? Oost is oost en west is west en ieder hebbe zijn eigen wetten. Ja, het westen met zijn versplinteringen spiegele zich aan de eenheidsmystiek die *verankerd* is in het innerlijk leven der kerken van het oosten.

„Er is in Eindhoven wat groots gebeurd.”

Er zijn daar inderdaad verstrekkende beslissingen gevallen.

Maar waren deze e voto dordraceno?

De gereformeerde kerken uit de zeventiende eeuw schaamden zich niet om de gereformeerde leer in Indië te importeren. De credentiebrieven, door de amsterdamsche kerkeraad op 23 December 1610 aan Casper Wiltens gegeven bij zijn uitzending naar „Oost-Indien” spreekt van „het predick ampt in allen sijnen deelen . . . bedienen, forme van kercke end kerckenregieringe anstellen, conform Gods woort end de loffelyke gewoonte vande gereformeerde Kercke hier te lande.” Wiltens wordt opgedragen te prediken, sacramenta te bedienen, ouderlingen en diakenen aan te stellen, „alles naer Gods Woord en in conformiteyt van de Nederlantsche Kerckenordeninge, Confessie en Catechismus, bij hem tot dien eynde met sijn eigen hant onderteykent, end 't geene hy voor het aensicht Gods end Sijner heylicher Gemeente in sijne bevestiginge belooft heeft.” De vroede amsterdamsche vaderen schaamden zich hun belijdenis niet, maar zonden Wiltens uit om, aan de reformatorische belijdenis verknocht, „Christus den Gecruysten in so verre gelegen landen onder heydensche menschen te verkondigen” ⁷⁶). Het woord van Groen

75) Dr J. A. C. Rullmann schreef in Het Zendingsblad van de Gereformeerde Kerken in Nederland, Juli 1948, betreffende de uiteenzetting van ds Probo-winoto op de synode van Eindhoven over het streven naar eenheid op Java: „Zeker hier spreekt zich wel zeer krachtig in uit, een positief stelling nemen van de jonge Kerken op Java tegen het gevaar van versplintering en uiteengaan tengevolge van den invloed der Zendingscorporaties, om redenen van dogmatischen of kerkrechtelijken aard, die niet verankerd liggen in het leven van deze kerken zelf. „Men vreest die import.” En dat is voor ons wel wat beschamend, en dat geeft veel moeilijkheden, maar dat zullen wij dan toch maar moeten aanvaarden. En zelfs met sympathie en waardering.”

76) Dr C. W. Th. van Boetzelaer van Dubbeldam, De Gereformeerde Kerken in Nederland en de Zending in Oost-Indië, Utrecht, 1906, bijlage E, blz. 271 e.v. Deze credentiebrieven is na 1610 geruime tijd in gebruik geweest.

van Prinsterer is maar al te waar: „Geen weifelend belijden heeft de Kerk dezer Landen gesticht. Geen weifelend belijden heeft ze. met den Nederlandschen Staat, onder de grootste gevaren behoed, bevestigd, en tot onberekenbaren zegen gesteld" 77).

Maar Eindhoven-1948? Het is een zwarte bladzijde in de geschiedenis van kerk en zending van Nederland. De kerken, die als het over vervangbare theologische formules ging *conforming* oplegden op poene van schorsing, gaven wat de zending betreft de „*conformiteit*” aan drie formulieren van enigheid, kerkenordening en zendingsorde prijs. Na de genomen besluiten werd wel: U alleen, U *loven* wij! staande gezongen, maar tevens werd *sympathie* uitgesproken voor de indische kerken, die *antipathie* hadden tegen „de *loffelycke* gewoonte van de gereformeerde kercken hier te lande”.

Had Eindhoven in „*conformiteit*” met het votum dordracenum gehandeld, dan waren de trekken der valse kerk bij de indische eenheidskerk ontdekt, waren de javaanse kerken gewaarschuwd in gehoorzaamheid aan Christus en uit liefde tot de broederen. Nu sanctioneerde men de afval:

„De Gereformeerde Kerken in Nederland, in generale synode bijeen te Eindhoven, 8 Februari 1948,

met blijdschap constaterend, dat in de conclusies van de samenspreking, gehouden te Batavia in Mei 1947, tot uiting is gekomen de begeerte van de kerken in Indonesië (liggende in het gebied van de Dewan Permoesjawaratan Geredja Geredja — Raad van Kerken —) om haar zendingsroeping zelfstandig te behartigen;

verklaren zich volgaarne bereid haar hierin alle nodige en gewenste hulp en medewerking in gehoorzaamheid aan Christus en uit liefde tot de broederen te verlenen” 78).

In dit besluit werd dus uitgesproken, dat men zich voortaan conformeren wilde aan de plannen der Oecumene en deze loofde. Voorshands werd de Nederlandse Oecumenische Raad nog afgevozen. Maar de éne Protestantse Kerk niet alleen van Java, maar

77) Zie blz. 355.

78) Acta, bijlage XLII.

van geheel Indonesië kreeg de zegen van Eindhoven ⁷⁹⁾). Geen hand werd uitgestoken om de oecumenische infiltratie op Java en in Oost-Indonesië (Makassar) te stuiten. Op *politiek gebied* zwichtte Nederland voor de indische revolutie, die gerugsteund werd door de Verenigde Naties. Maar nog tot tweemaal toe verzette zich de nederlandse leeuw door een politionele actie. Doch de *kerken*, die de titel gereformeerd wilden handhaven, kwamen aan een incidentele uitoefening van de geestelijke politie of tucht tegenover de indische kerken niet eens toe, maar sympathiseerden bij voorbaat met de ontworpen Unie van Verenigde Kerken van Indonesië, die aanleunde tegen de Wereldkerk.

Op 23 December 1610 werd Wiltens uitgezonden „also by gelegenheid van de Oost-indische scheepsvaert door bysondere schickinge end genade Gods, in verscheyde plaetsen van Oost-Indien een grote deure geopend is, om het Evangelium onses Heren Jesu Christi te prediken”. Op 8 Februari 1948 werd te Eindhoven besloten een andere deur binnen te gaan, van elders in te klimmen, *het spoor der Wereldkerk-herders volgend*.

De synode van Eindhoven en de Gereformeerde Kerken in Nederlands-Indië.

Sinds de Afscheiding en Doleantie waren in Indië verschillende

⁷⁹⁾ De synode besloot verder goed te keuren, dat een missionair predikant als leider verbonden werd aan de te stichten Christelijke Lectoraat op Java, voteerde bedragen daarvoor en machtigde de generale zendingsdeputaten in deze materie verder naar bevind van zaken te handelen; art. 152, bijlage XLIV, XLIVa. Het Zendingsblad, Mei 1948, vermeldt, dat de *generale deputaten voor de zending* ds J. Verkuyl ter beschikking stelden van de javaanse en chinese kerken van Midden-Java om deze en „de andere Kerken in het algemeen” te dienen in de leetuur-voorziening. De synode sprak voorts uit, dat er geen principiële bezwaren tegen bestaan, maar dat het ook de hartelijke aanbeveling verdient, dat de zending zich gaat bezinnen, wat ze kan doen om leiding te geven bij de vele vragen, die zich bij de ontwikkeling van het maatschappelijk leven voor de jonge christen-gemeenschappen op Java en Soemba voordoen, althans zolang in deze gemeenschappen geen organen ontstaan zijn, die zelf deze arbeid kunnen verrichten; art. 75. De weg kwam zo vrij voor de uitzending van een sociaal adviseur. Vermeldenswaardig is verder, dat besloten werd (art. 161) de middelbare school te Makassar (zie blz. 417 te steunen met een gift van f 25.000,— incens, benevens een eventuele jaarlijkse bijdrage, en dr H. Bergema, die tot rector benoemd was van de School van Makassar, *uit te lenen aan de Raad van Kerken en Zending in Oost-Indonesië*.

gereformeerde kerken geherinstueerd, dank zij vrijmakingen van de Protestantse Kerk en vestiging van gereformeerden uit Nederland. Tot 1920 waren zij buitenkerken van de classis 's-Gravenhage, daarna vormden zij een afzonderlijke classis Batavia, die in 1923 de rechten ener particuliere synode ontving naar analogie van de classis Bentheim en Oost-Friesland.

Na de oorlog werd door deze classis de wens kenbaar gemaakt om voortaan als Gereformeerde Kerken van Indonesië een zelfstandig kerkverband te vormen. Verschillende motieven werden hiervoor aangevoerd. Allereerst hadden de besprekingen in de interneringskampen de gemeenschappelijke overtuiging doen rijpen, dat in de nieuwe structuur van het tot een zelfstandige staat groeiend Indonesië ook een zelfstandig verband van indonesische Gereformeerde Kerken paste. Wat reeds voor de oorlog in veler hart leefde, werd nu bewust uitgesproken: „dat men in en voor een Indische omgeving teveel „filiaal” van de Nederlandse gereformeerde kerken en „import-kerk” was gebleven”⁸⁰). De kerken hadden nog te weinig een indonesisch gelaat, droegen een historische ballast met zich mee, waren niet geworteld in de indische samenleving en misten zo aantrekkingskracht voor nederlands sprekende chinezen, bataks. Bovendien had men in Indië weinig interesse voor „de typisch Hollandse vragen”, en met name voor de kwesties, die met de recente kerkscheuring in Nederland verband hielden. In Indië had men meer te maken met vragen betreffende islam, boeddhisme, theosofie en magie, dan over verbond en doop. Zeker, „het erfgoed van de oude belijdenisschriften moet bewaard worden, maar een nieuwe belijdenis moet groeien, die de waarheid in Christus Jezus tegen deze dwalingen afgrenst”⁸¹).

Uit deze motieven blijkt, dat zij geboren werden uit een geest, die voor de *katholieke* betekenis der drie formulieren van enigheid geen oog had. Wel dragen deze laatste het stempel van de tijd van ontstaan in hun woordkeus en zinsbouw. Maar dit stoot het feit niet omver, dat zij juist wat hun inhoud betreft waarheden uit Gods Woord uitspreken, die ook door belijders in een tropisch klimaat nagesproken willen zijn, en ketterijen afwijzen, die ook onder de oosterse zon zich telkens voordoen. Het *remonstrantisme* bij voorbeeld, is niet een typisch hollandse eigenaardigheid, maar een oerketterij, die in menige

80) Acta Eindhoven, bijlage XVIII.

81) Acta Eindhoven, bijlage XVIII.

uiting van islam, boeddhisme en zogenaamd christelijk-humanistische Geestelijke en Morele Herbewapening sterk naar voren komt. De strijd over de sacramenten is maar niet een liefhebberij, die slechts bekrompen theologanten uit de lage landen bij de zee raakt. Juist in Indië is het zeer noodzakelijk te strijden voor de reformatorische opvatting, dat de sacramenten de belofte des verbonds verzegelen en niet inwendige genade. Het *magisch denken* poogt in Indië steeds aan de sacramenten een werking *ex opere operato* toe te kennen en hen in roomse zin als voertuigen van genade te beschouwen ⁸²). De strijd in Nederland tegen de hiërarchie, de aanvaarding van een natuurlijk licht, de verworping der christelijke zede, zou deze onbelangrijk zijn voor Indië, waar ambtsmagie, inwendige mystieke verlichting en adat zulk een grote rol spelen? Was het vervolgens, om tegenover de in oecumenische zin oplevende Protestantse Kerk in Indië sterk te staan, niet raadzaam zich niet te spoedig te isoleren van Nederland? De motieven der classis Batavia kwamen treffend overeen met de wensen der meeste oost-aziatische kerken: geen import van westerse belijdenis-ballast!

Hoewel de classis Batavia zich distantieerde van de tijdens de oorlog in Nederland gevallen leerbeslissingen, verbrak zij toch de band niet met de gebonden kerken, maar bracht op de synode van Zwolle-1946 haar wensen ter sprake. Te Eindhoven kwamen deze nader aan de orde.

Deze wensen van de indische, nederlands sprekende kerken waren van pijnlijke aard voor de kerken, tot welke zij zich richtten. Zij wilden wèl haar ondersteuning aanvaarden, zij wilden wèl haar leden en dienaren erkennen en correspondentie met haar onderhouden. Maar zij wilden nièt de leeruitspraken van 1942—1946 accepteren. Ja, zij stelden zich zelfs voor een tehuis te vormen, waar de christelijke gereformeerden en de vrijgemaakte gereformeerden welkom zouden zijn. Had de synode aan de uitspraken van 1942—1946 een katholiek karakter toegekend, dan had zij er nooit in berust, dat de indische

82) Op verschillende plaatsen in Indië worden doop en avondmaal als geneesmiddelen beschouwd. Dr H. Th. Fischer, *Zending en Volksleven in Nederlands-Indië*. Zwolle, 1932, blz. 83: „Een zeer gewone opmerking van Inlandse Christenmoeders is: „Nu mijn kind gedoopt is, voelt het zich veel beter.” Men wenst dan ook voor een zieke zuigeling de doop in de overtuiging, dat deze genezing brengt. De doop voegt aan het kind levenskracht toe, zoals vroeger de een of andere magiese handeling.”

kerken haar besluiten inzake leer en tucht niet aanvaardden. Zij deed dit echter niet en gaf daarmee te kennen, dat zij welbewust wenste te meten met twee maten: voor Nederland achtte zij de instemming met de leeruitspraken absoluut noodzakelijk om gereformeerd te kunnen heten; wat Indië betreft, was zij van mening, dat daar deze last niet hoefde opgelegd te worden. De synodaal-gereformeerden, die naar Indië vertrokken, behoeften het pand, dat de synodes sinds 1942 hun toevertrouwd hadden, voortaan niet meer te bewaren, daar dit voor de export minder geschikt bleek te zijn.

De *situatie* gaf hier weer de doorslag. Van oordeel, „dat onder de tegenwoordige omstandigheden in het kerkelijk leven in Indië het de juiste tijd is, waarin tot de gewenste zelfstandigheid van het eigen kerkverband in die kerken kan worden overgegaan”, besloot de synode aan het uitdrukkelijk verlangen van de classis Batavia om te komen tot een eigen „generaal synodaal kerkverband” te voldoen, deze kerken voorts te blijven steunen en zeer nauwe correspondentie met haar te onderhouden⁸³⁾. Tevens werd hierbij het *vertrouwen* uitgesproken, dat de zelfstandige indische kerken de drie formulieren van enigheid en de gereformeerde kerkenordering zouden blijven handhaven, gelijk ook de kerk en de classis Batavia verklaard hadden.

Vanzelfsprekend gaan onze gedachten bij deze uitspraak weer naar het votum dordracenum en het antwoord der dordtse vaders daarop⁸⁴⁾. In Dordt werd geen „vertrouwen” uitgesproken, maar werd „vermaent”, nadat een derde formulier van enigheid, de Dordtse Leerregels, was opgesteld, als nadere verklaring over vijf punten der confessie, „*waarover in de Gereformeerde Kerken dezer Verenigde Nederlanden verschil is gevallen*”. Maar te Eindhoven-1948 liet men de uitspraak van de synode van 1946, „dat de zakelijke inhoud der betreffende uitspraken van 1905 en 1942 als in overeenstemming met Schrift en Belijdenis niet prijs gegeven mag worden”, voor wat Indië betreft vallen. En de „eenvoudige uitspraak des geloofs”, de nieuwe verklaring van 1946 inzake genadeverbond en doop, waarover in Nederland verschil van mening bestond, met welke ballast het nederlandse kerkschip in naam des Heeren beladen bleef, liet men voor Indië afkeuren als ongewenst import-artikel. Zou een band met de

83) Acta, art. 66 en 72, bijlage XVIII en XVIIIa. Ten aanzien van de kerk van Medan werd een nadere reserve gemaakt.

84) Zie hoofdstuk VI.

indische kerken in de toekomst blijven, dan moest het noodgedwongen wel een „lichte Unie” worden. Dit betekende een capitulatie. En bij dit machteloos gebaren paste een machteloos woord: *vertrouwende*, dat de drie formulieren van enigheid tenminste als minimum-belijdenis gehandhaafd zouden worden ⁸⁵). Wie uit vrees voor gevolgen maar toegeeft, komt aan „vermaenen” niet toe en moet met „vertrouwen” volstaan. Toen de „lichte Unie” tussen Nederland en de Republik Indonesia Serikat ontstond, nadat van nederlandse zijde gecapituleerd was, kon men dit woord „vertrouwen” ook herhaaldelijk horen uitspreken, juist dan, als „vermaenen” eerder op zijn plaats was . . .

* * *

Uit wat we hoorden betreffende de door de kerken in Indië aangevoerde motieven voor de zelfstandigwording, konden we reeds opmaken, dat er weinig grond was voor het vertrouwen, dat deze kerken de gereformeerde belijdenis onvervalst zouden bewaren. De concentratiekampen hadden de oecumenische gedachten, die bij vele voorgangers reeds lang leefden, nog sterker aangewakkerd en het reformatorisch belijden onderdrukt. Nauwe contacten waren gelegd met velen uit de Protestantse Kerk. En na de bezetting werd de doorwerking der oecumenische gedachte in de indische gereformeerde kerken als oorlogswinst aangemerkt. Kanselruil tussen gereformeerde en protestantse predikanten vond plaats en zondagse oecumenische diensten werden belegd. Ook anderzijds werd gemeenschappelijk opgetreden. In October 1945 — dus nog lang voordat er van enige zelfstandigheid der indische gereformeerde kerken sprake was — werd in Batavia het „Contact Comité voor Kerk en Zending” opgericht, waarin de Protestantsche Kerk, de Gereformeerde Kerken in Indonesië met het Zendingsconsulaat als derde im Bunde zitting hadden. Dit Comité gaf preken uit, behartigde „de belangen van het Chr. onderwijs op de ruimste schaal”, en richtte zich in een Nota over godsdienstvrijheid tot de regering. In deze laatste verklaring lezen we: „Een van de vragen, die zich het eerst opdrong, was die naar de „*Vrijheid van Godsdienst*” in het toekomstig Indonesië. In

85) In de redactie van de deputaten der synode van 1946 stond: „de verwachting uit te spreken, dat de in geheel zelfstandig kerkverband optredende Indische gereformeerde kerken de drie Formulieren van Enigheid als haar belijdenisschriften zullen blijven handhaven.”

de bezinning hierop weten wij ons verbonden met de geheele Wereldkerk, die gedurende deze laatste jaren zoo intensief 't vraagstuk van de Vrijheid van Godsdienst doordacht heeft en zich, bij monde van haar oecumenische organen, bereid heeft verklaard en zich nu paraat houdt, om bij de komende wereldordering (b.v. op de aanstaande vredesconferentie) al haar invloed en geestelijk gezag aan te wenden, om de Vrijheid van Godsdienst over het wereldrond niet slechts officieel geproclameerd, maar ook effectief gewaarborgd te zien." Begonnen werd dus, tegenover de inderdaad zeer dreigende totalitaire mohammedaanse bedreigingen, positie te kiezen in de vage formuleringen der oecumenische conferenties der laatste jaren. Bewust wilde men „een teeken oprichten van onze verbondenheid met de geheele Wereldkerk". Vervolgens beriep men zich op het „Statement on religious Liberty" van 1944 en op het Handvest van de Verenigde Naties⁸⁶⁾. In een begeleidend schrijven aan den Luitenant-Gouverneur-Generaal diende men zich tenslotte aan als „Kerken der Hervorming".

„De Gereformeerde Kerken in Indonesië"⁸⁷⁾ ondertekenden dit. *Was deze zelfstandige daad een handhaven der drie formulieren van enigheid?* Het tegendeel blijkt eerder. Had men zich, e voto dordraceno, beijverd om de nederlandse confessie vast te houden, dan had geen beroep op oecumenische formules en een *humanistisch* Handvest geklonken, maar dan was herinnerd aan het koningschap van Jezus Christus, naar artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis, dan had men er eveneens voor gewaakt de Protestantse Kerk, die de trekken der valse kerk vertoont, aan te dienen als „Kerk der Hervorming", en had men liever zijn rechterhand laten verdorren dan een teken van verbondenheid met de afvallige Wereldkerk op te richten.

Maar Eindhoven-1948 had groot vertrouwen. En zo werden deze door de oecumenische geest besmette kerken feitelijk overgeleverd aan de Wereldkerk. En men zag haar niet eens zuur aan.

De gevolgen werden direct zichtbaar. De verkregen vrijheid werd

86) We verwijzen naar wat we schreven op blz. 186 e.v. We kunnen hier weer duidelijk zien, hoe de afvallige kerk (Oecumene) en het beest (Handvest) gevolgd werden.

87) Het is merkwaardig, dat in de rapporten ter generale synode van Eindhoven steeds sprake was van de Gereformeerde Kerken „in Nederlandsch-Indië".

benut om de oecumenische banden nauwer aan te halen. Het „gesprek” met de Protestantse Kerk kwam op volle gang. Afgevaardigden dezer Kerk verschenen op de kerkelijke vergaderingen. *Aansluiting bij de Oecumenische Raad van Kerken van Indonesië volgde.* Bevrijd van historische ballast werd gekoerst naar de vloot der Wereldkerk. Weliswaar kreeg men van de vermanende buitenlandse theologen te Dordt-1619 de wind van voren. Maar hun vrome wensen hadden toch bij voorbaat geen rekening gehouden met de noodzakelijke nieuwe structuur van kerkelijk Indonesië? En bovendien: het vertrouwen van Eindhoven-1948 blies volle wind in de zeilen. En de drie formulieren van enigheid vormden een vlag, die de varensgezellen geruststelde.

Halfslachtige houding inzake Wereldraad.

Na de bevrijding van Zuid-Nederland werd te Breda van 19—28 Maart 1945 een conferentie gehouden van afgevaardigden van niet-vrijgemaakte Gereformeerde Kerken, niet het minst om zich te bezinnen over de nieuwe taak der kerken in bevrijd Nederland. Ook de verhouding tot andere kerken kwam hier ter sprake. Uitgesproken werd dat de kerken tot een meer *positieve* houding tegenover de oecumenische beweging moesten komen. „Hiermede wordt bedoeld,” aldus het verslag, „dat niet volhard zal worden in de tweeslachtige doch in hoofdzaak negatieve houding, die onze kerken tot nu toe hebben aangenomen n.l. enerzijds wel „informatisch contact”, maar anderzijds „geen verantwoordelijkheid”. „Meer dan ooit is het ons aller roeping, om met ootmoed bekleed te zijn tegenover ons eigen kerkinstituut en met onze N.G.B. art. 29 nederig te belijden de grote zwakheid van degenen die van de kerk zijn.”

Deze laatste zin doet ons al zien, dat men deze positieve houding tegenover de oecumenische beweging niet wilde laten bestaan in een fier getuigenis *daartegen*, maar in een „oetmoedig” laten klinken van eigen geluid *binnen* de eenheidsbeweging. Wanneer we echter het geciteerde artikel 29 der Nederlandse Confessie opslaan, bemerken we, dat men zich niet alleen *ten onrechte* daarop beriep, maar ook, dat dit de inschakeling in de oecumenische beweging ten sterkste *afwijst*. Allereerst spreekt het wel van de grote zwakheid van degenen, die van de (ware) kerk zijn. Doch onmiddellijk volgt daarop, dat zij daar-

tegen *strijden* door den Geest, alle dagen huns levens. En juist in het begin van het artikel lezen we, waarin deze strijd van hen die van de ware kerk zijn, onder meer moet bestaan: *Wij geloven, dat men wel naarstig en met goede voorzichtigheid behoort te onderscheiden, welke de ware kerk zij; aangezien dat alle secten, die heden ten dage in de wereld zijn, zich met de naam der kerk bedekken.* Het misplaatst beroep van de bredase conferentie op art. 29 N.G.B. om inschakeling in de oecumenische beweging te motiveren, toont wel heel scherp confessioneel verval, waardoor de roeping om de merktekenen van de ware en de valse kerk te onderscheiden niet meer verstaan werd. Bewust artikel doet ons juist ootmoedig belijden, dat we nog te weinig de kenmerken der ware en valse kerk hanteren en biedt daarom een sterke stimulans om weerstand te bieden tegen de oecumenische geest, die waar en vals expres vermengt en vervaagt.

De hierboven gesignaleerde geest heeft in de gebonden Gereformeerde Kerken doorgewerkt. Een der gevolgen was haar aansluiting bij verschillende Zendingraden⁸⁸⁾. Maar ook het ageren van velen binnen haar muren om te komen tot aansluiting bij de Nederlandse Oecumenische Raad en de Wereldraad van Kerken⁸⁹⁾. Bovendien kwam ook van buitenaf, van de oecumenische instanties, de uitnodiging tot haar: kom ga met ons en doe als wij.

Tengevolge hiervan kwam deze zaak op de appèl-synode van *Utrecht* in 1946. Deze benoemde deputaten, die op de in datzelfde jaar gehouden synode te *Zwolle* rapport uitbrachten. De deputaten konden echter niet tot eenstemmigheid geraken. Zij beperkten zich daarom, naar analogie van de deputaten van 1930 in hun advies over de N.Z.R.⁹⁰⁾, tot het broederlijk naast elkaar plaatsen van de argumenten pro en contra, kwamen niet met een definitief voorstel en wentelden alzo de hun opgedragen gewichtige taak af op de synode⁹¹⁾. Een door deze synode benoemde commissie kwam wèl tot

88) Zie boven.

89) Er ontstond o.a. een „Oecumenische Actie in de Gereformeerde Kerken” met ds J. C. Brussaard als voorzitter en ds B. Richters, dir. Zendingscentrum, als secretaris.

90) Zie blz. 377.

91) In de argumenten *pro* werd o.a. gezegd, dat er een dringende noodzaak was om samen te spreken over de roeping der kerk, met name in verband met de Hervormde Kerk; dat er gemeenschappelijke problemen waren, waarover met anderen gesproken moest worden om van elkander te leren; dat de grondslag van de Ned. Oec. Raad genoegzaam was voor de samenwerking

een definitief voorstel, hetgeen door de synode aanvaard werd ⁹²⁾. Hierin sprak zij uit,

„1°. dat zij overeenkomstig het bevel van Jezus Christus ten volle de roeping der kerken erkent, om zooveel haar immer mogelijk is, de eenheid en samenwerking met alle ware Christgelovigen te zoeken;

2°. dat zij gaarne bereid is om alles te doen wat in haar vermogen is om deze roeping te vervullen, maar daarbij om des Heeren wil moet vasthouden aan dezen eisch, dat een belijdenis van Jezus Christus als God en Zaligmaker, zooals de oecumenische beweging die heeft aanvaard, niet alleen formeel als grondslag worde vastgesteld, maar ook in haar onverzwakten Schriftuurlijken inhoud gehandhaafd worde;

3°. dat zij tot haar leedwezen moet constateeren, dat aan deze voorwaarde èn door den oecumenischen wereldraad èn door den oecumenischen raad in Nederland èn blijkens de bestaande bepalingen èn blijkens de praktijk thans niet wordt voldaan.”

Door deze uitspraak was de aansluiting aan de Nederlandse Oecumenische Raad verhinderd. *Echter werd de deur nog niet volledig in het slot geworpen*. De synode sprak immers tevens uit, dat deze zaak alle gereformeerde kerken in de wereld regardeert, en zij besloot de kwestie van oecumenische eenheid en samenwerking daarom voor te leggen aan de aanstaande, te Amsterdam te houden, oecumenische synode. Nieuwe deputaten werden benoemd om nader te rapporteren. Ook werd besloten in een schrijven aan de Oecumenische Raad deze

van kerken, die men zich ten doel stelde; de Raad heeft geen gezag over de samenwerkende kerken en uitspraken van de Raad in strijd met de grondslag zouden kunnen weersproken worden. In de argumenten *contra* werd gewezen op de eis tot afscheiding, die in de Schrift ons toeklinkt (Rom. 16 : 17, 18; Gal. 1 : 7—9; 2 Tim. 2 : 16—18; Tit. 3 : 10, 11; 2 Joh. 10, 11) naast de eis tot eenheid met ware gelovigen (Joh. 17 : 21). Voorts werd opgemerkt, dat de belijdenis wijst op de roeping zich af te scheiden van hen, die niet van de kerk zijn; dat eendracht gediend wordt door handhaving der waarheid; dat eenheidsmanifestatie in de Oecumenische Raad weersproken wordt door de inwendige verdeeldheid niet slechts van kerk tegen kerk, maar veeleer binnen de grenzen van dezelfde kerk; dat daarom eerst reformatie naar binnen nodig is voor er aan verenigen en getuigen gedacht worden kan; dat het gevaar bestaat, dat de Wereldraad zich zal aandienen als vertegenwoordiger der niet-roomse kerken.

⁹²⁾ Rapport, acta synode Zwolle, 1946, bijlage LXXII, rapporteur prof. dr K. Dijk.

besluiten nader toe te lichten. Vanwaar deze houding? Voelde men zich toch niet zeker? Waarom moest er in de voorgestelde conclusies wel „leedwezen” ingevoegd worden ⁹³⁾, terwijl er in de besluiten geen *blijdschap* doorklonk, omdat men waardig bevonden was door den Here om tegenover de antichristelijke oecumenische machten vrijmoedig het Woord te spreken? Waarom moest nog eens met de Oecumenische Raad van gedachten gewisseld, en werd aan de oecumenische synode deze kwestie als *dubieus* voorgelegd? Waarom werd aldus geen *definitieve uitspraak gedaan*?

Het enige gevolg van dit besluit was, dat een vrijheid van interpretatie van de oecumenische beweging bleef bestaan, en zij, die ageerden vóór aansluiting bij de Wereldraad, zich op de synode beroepende, verkondigden, dat de kous nog niet af was en de deur nog op een kier stond. Een Gereformeerd Studieverband voor Oecumenische Vragen werd opgericht op 21 April 1947, dat een blad uitgaf en verschillende vergaderingen organiseerde ⁹⁴⁾. Brochures en artikelen in de pers gingen aansluiting-alsnog bepleiten ⁹⁵⁾. Verschillende verenigingen en vooraanstaande figuren uit de gebonden Gereformeerde Kerken namen deel aan oecumenische conferenties, ja er waren predikanten, die in de lijn van ds J. B. Netelenbos voorgingen in oecumenische diensten. In geen enkel opzicht werd de synodale af-

93) De onder 2° vermelde uitspraak luidde in de door de commissie in eerste instantie voorgestelde redactie (acta, art. 334) veel *positiever*: „2° dat zij gaarne bereid is om alles te doen, wat in haar vermogen is om deze roeping te vervullen, mits de noodzakelijke eenheid van belijdenis geen enkele uitlegging van deze belijdenis toelaat, die in strijd met haar Schriftuurlijke inhoud en, daaraan onderworpen, met de belijdenisschriften der gereformeerde kerken, welke vrijheid van interpretatie een innerlijke onwaarachtigheid in de hand werkt, die in deze heilige zaak geen oogenblik mag gedoogd worden.” Tegen deze formulering hadden prof. dr J. Ridderbos en prof. dr G. Brillenburg Wurth bezwaren. In de commissie III, die ter synode over de oecumenische beweging (en de zending) had te rapporteren, zat o.a. dr F. L. Bakker; terwijl prof. dr J. H. Bavinck naast prof. dr K. Dijk adviseur was.

94) De Oecumenische Actie in de Gereformeerde Kerken werd in het nieuwe studieverband opgenomen. Bestuur: ds J. C. Brussaard, voorz.; ds B. Richters, dir. Zendingcentrum, secr.: ds Th. Delleman; prof. mr I. A. Diepenhorst; ds J. Overduin; prof. dr H. N. Ridderbos; dr S. U. Zuidema (volgens publicatie van Juli 1947).

95) B.v.: prof. mr I. A. Diepenhorst, De Oecumenische Beweging, referaat gehouden te Utrecht op 10 April 1947 voor de Vergadering der Gereformeerde Predikanten, Amsterdam, 1947. Op blz. 31 lezen we de onbewezen en onware stelling: „De oecumenische beweging is voorheen nimmer in vrijzinnige wateren geraakt.”

wijzing van de aansluiting bij de Oecumenische Raad voor vast en bondig gehouden. En — in tegenstelling met de houding tegenover degenen, die bezwaar hadden tegen de synodale uitspraken over verbond en doop — geen kerkelijke vergadering trad op tegen de oecumenische propagandisten. Ieder deed wat recht was in zijn oog. Vooral onder de jeugd kwam er een grote sympathie voor toetreding tot de oecumenische beweging.

We zagen het reeds, hoe de synode van 1946 zichzelf feitelijk de pezen had doorgesneden door toe te treden tot de Nederlandsche Zendingsraad. Zeer terecht kon daarom de volgende opmerking gemaakt worden: „Een kerk die tegen aansluiting bij den Internationalen Zendingsraad geen overwegend bezwaar heeft, kan zich moeilijk op leerstellige gronden aan de oecumenische beweging onttrekken, die in geen enkel opzicht meer dan de internationale zendingsraad door de vrijzinnigheid wordt bedreigd. Hier komt bij, dat de betrekkingen tusschen den Zendingsraad en den Wereldraad der kerken bij den voortduur nauwer zullen worden”⁹⁶). De synode van 1946, die N.Z.R. en I.M.C. accepteerde, ontnam zichzelf het recht om haar anathema tegen de Wereldraad te slingeren. Waarom zou men uit twee gezwoeren bondgenoten, als de I.M.C. en Wereldraad zijn, den een verkiezen en den ander verwerpen? De voortgezette synode te Zwolle van 1947 toonde trouwens zelf haar eigen besluit inzake de Wereldraad niet serieus te nemen. Toen *bij haar* het verzoek kwam om twee vertegenwoordigers te zenden naar een weekend, waar de indonesische delegatie voor de oecumenische jeugdconferentie te Oslo contact zou hebben „met kerk en protestantse jeugd in ons land” (!), besloot de synode aan dit verzoek te voldoen en aan de generale zendingsdeputaten de vertegenwoordiging over te laten⁹⁷). Wanneer bedacht wordt, dat deze jeugdconferentie door de Wereldraad georganiseerd werd om de oecumenische gedachte te propageren onder de „wereldjeugd” en om de assemblee van Amsterdam-1948 voor te bereiden, kan niet anders gezegd, dan dat dit besluit „een innerlijke onwaarachtigheid in de hand werkte, die in deze heilige zaak geen ogenblik mag gedoogd worden”. De synode van Zwolle-

96) Prof. mr I. A. Diepenhorst, *De Oecumenische Beweging*, Amsterdam, 1947, blz. 42.

97) *Acta*, art. 83.

1946 besloot in haar besluit over de Oecumenische Raad de grond te dweilen, doch verzuimde de kranen dicht te draaien.

De synode van *Eindhoven*-1948 zag zich weer voor de oecumenische kwestie geplaatst, daar de Oecumenische Raad in Nederland zich tot haar gericht had met het verzoek ook haar stem „in het koor der kerken mede te willen doen horen” op de komende assemblee van de Wereldraad te Amsterdam ⁹⁸). De synode besloot aan de vergadering van de Wereldraad van Kerken te schrijven, dat naar haar diepe overtuiging de eenheid der kerk, die de wereld thans zo dringend behoeft en die ook zij zo vurig begeert, slechts te vinden is in de gelovige onderworpenheid aan dien Christus. Dien ook de Wereldraad verklaart als God de Zaligmaker te belijden, en dus uitsluit de gemeenschap met al wat die gelovige onderworpenheid aan den Christus der Schriften weigert ⁹⁹). Voorts besloot de synode een waarnemer te zenden naar het congres der Internationale Raad van Christelijke Kerken (I.C.C.C.). Het afwijzend standpunt der vorige synode werd dus gehandhaafd. Maar — en hier blijkt weer de halfslachtigheid — te *Eindhoven* werd tevens het „zelfbeschikkingsrecht” der javaanse kerken — ook wat de vaststelling van een andersoortige belijdenis betreft — erkend en de bereidverklaring gegeven volgaarne aan de javaanse Oecumenische Raad van Kerken (D.P.G.) alle nodige en gewenste hulp en medewerking te verlenen. Op deze wijze ging *Eindhoven* voort met het dweilen van de kerkvloer in Nederland, maar wat Indië betreft gaf zij haar fiat voor het openzetten van alle oecumenische kranen.

Toen in het zelfde jaar de Wereldraad te Amsterdam vergaderde waren de kerken van het voormalige gereformeerde zendingsterrein er vertegenwoordigd ¹⁰⁰). Scherper kon de ja-en-nee-houding niet

⁹⁸) Acta synode van *Eindhoven*, bijlage XXXIII.

⁹⁹) Acta, art. 103. Deze redactie was voorgesteld door H. Algra, ds S. G. de Graaf en prof. dr G. Brillenburg Wurth als commissie van advies.

¹⁰⁰) De synode van de kerken van Midden-Java ten Zuiden, gehouden 23—26 Nov. 1948 te Magelang, besloot om zich bij de Wereldraad aan te sluiten. Te *Amsterdam*-1948 was aanwezig ds Poerbowijogo als afgevaardigde. Op een vergadering van het Geref. Studieverband voor Oec. Vragen (14 Febr. 1949) zette prof. J. H. Bavinck de motieven, die tot aansluiting leidden, uiteen. 1e. Alom (China, Zuid-India!) leeft op de zendingsvelden het besef: één kerk of géén kerk. „Zo zelfs, dat na den oorlog bij de bespreking van de vraag, of de zending weer in den ouden vorm zou terugkeren, de situatie ook door de jonge uit de Gereformeerde zending voortgekomen kerken zo gesteld is: wij

tot uitdrukking komen. *Neen!* tot Wereldraad zeggen om Christus' wil. Maar, ook al weer „in gehoorzaamheid aan Christus”: *ja!* tot kerken, die met de Wereldraad geassocieerd waren, en tot een javaanse onderafdeling van die Raad.

* * *

Van 9—20 Augustus 1949 vergaderde te Amsterdam de oecumenische gereformeerde synode, waar afgevaardigden van verschillende gereformeerde en presbyteriaanse kerken uit de gehele wereld aanwezig waren en waar ook de vraag betreffende aansluiting bij de Wereldraad (of I.C.C.C. of N.A.E.) ter sprake kwam. Ook afgevaardigden van de javaanse en chinese kerken van Midden-Java waren vertegenwoordigd. Begrijpelijkerwijs voerden zij het pleit vóór aansluiting ¹⁰¹). Na een bewogen discussie, waarin amerikaanse afgevaardigden de Wereldraad aanvielen, maar verschillende nederlandse theologen tegen zich vonden ¹⁰²), werd besloten de zaak op

willen gaarne met de zending samenwerken, wanneer de zending beseft, dat het gaat om de éne Kerk waarop wij met kracht zullen aanhouden" (verslag in *Trouw*, 15 Febr. 1949). 2e. De jonge kerken willen ontkomen aan de koloniale omklemming en begeren daarom opname in de Wereldkerk. 3e. De belijdeniskwestie wordt door de jonge kerken niet doorvoeld, daar het modernisme er niet leeft en zij alle orthodox zijn(!?). „Trouwens, al de vraagstukken waarmee wij hier worstelen, zien zij anders. Neem de opvattingen van Barth en Kraemer; de jonge kerken maken vooral bezwaar tegen de miskenning dezer theologen van de oud-Indische religieuze invloeden" (verslag in *Friesch Dagblad* van 17 Febr. 1949). Gezien de gedachten, die we boven ontwikkelden, achten we alle drie motieven bewijs van verval. Juist de reactie tegen Barth komt niet voort uit verzet tegen zijn opvatting der Schrift, maar uit de begeerte de natuurlijke religie niet prijs te geven (Jerusalem-1928!). Dat prof. Bavinck, zonder dat schorsing dreigde, publiek zijn synode kon aanvallen, is overigens typerend.

- 101) Op 13 Juli 1949 bezochten deze afgevaardigden de vergadering der hervormde synode om „uitdrukking te geven aan de oecumenische verbondenheid der (javaanse en chinese) kerken met de Hervormde Kerk".
- 102) De aanwezige hervormde gasten dr W. Volger, dr H. Schrotten, maar ook prof. dr G. Brillenburg Wurth, prof. dr H. N. Ridderbos. De laatste beriep zich ten bewijze van het feit, dat de Wereldraad een positief getuigenis kan doen horen, op de rede van prof. Karl Barth te Amsterdam-1948. Deze rede was echter allerminst positief-orthodox, blijkens de dubitatio generalis, de algemene twijfel, die hierin weer gepropageerd werd: „Wir dürfen die einfache Tatsache gelten lassen, dasz er in seinem Werk und Wort *unser Herr* ist und nicht wir mit unsern christlichen Ideen *seine Herren* sind. Wir wissen nicht, was daraus werden wird, wenn wir auf ihn hören. Wir wissen nicht, wie sich unsere konfessionellen und unsere ökumenischen Vorstellungen im Feuer der Prüfung durch sein Wort bewähren werden. Wir sollen das auch

de lange baan te schuiven en op de volgende oecumenische synode te Edinburg in 1953 te behandelen. Aan de Wereldraad zou een brief geschreven worden waarin een appèl gedaan werd om de uiteengezette bezwaren weg te nemen. Voorts werd geadviseerd — omdat het niet wenselijk is, dat de verschillende gereformeerde kerken 'n eigen koers gaan — dat de kerken zich „in dit stadium” noch bij Wereldraad, noch bij I.C.C.C. of N.A.E. zouden aansluiten. Een internationale commissie werd benoemd om zich te beraden over Wereldraad, I.C.C.C., N.A.E. en een eventueel te stichten organisatie van kerken, „die het absolute gezag van Gods onfeilbaar Woord aanvaarden, en de hoofdwaarheden van de christelijke religie belijden en handhaven”.

De oecumenische gereformeerde synode — eigenlijk meer een convent van theologen — kwam dus niet verder dan een voor de Wereldraad gunstig compromis. De stem der „jonge kerken”, versterkt door nederlandse oecumenische geluiden, hield krachtiger beslissing tegen. Verdeeldheid wilde men voorkomen. Daarom maar kool en geit gespaard. Hoe anders sprak „de gereformeerde wereldkerk” te Dordt in het votum dordracenum. Waarom werd de gelegenheid niet aangegrepen de jonge kerken te bezweren zich vèr te houden van de oecumenische besmetting?

De oecumenische synode besloot ook over te gaan tot de vorming van een Internationale Gereformeerde Zendingsraad. Maar bij de besprekingen hierover werd de „neutrale” I.M.C. opzettelijk geheel buiten beschouwing gelaten. Het was hier dus *niet* de bedoeling om als gereformeerden en presbyterianen een organisatie te vormen, die *tegenover* de I.M.C. positie zou kiezen ¹⁰³). Hoe zou dat ook gekund hebben, daar de gastvrouw der oecumenische synode, de gebonden Gereformeerde Kerken, zelf met de Internationale Zendingsraad samenwerkte en haar „zendingsmensen” zèlfs voor aansluiting bij de Wereldraad pleitten? Daarom: geen enkele keus zij nu de leus!

Er werd gesproken op deze synode door een keur van theologen uit alle delen der wereld over velerlei problemen. Maar desondanks ver-

nicht im voraus wissen” (Karl Barth, *Die Unordnung der Welt und Gottes Heilsplan*, Zollikon, 1948, blz. 11). Indien de zaken zo gesteld worden kan er van geloofszekerheid nooit sprake zijn en kan het geloof nooit (H.C. Zondag 7) een *zeker* weten genoemd worden. Is dit een positief getuigenis te noemen?

103) Zie de art. Een Internationale Gereformeerde Zendingsraad? *De Reformatie*, jaarg. 25 no. 13 en 15.

liep zij in grote onvruchtbaarheid, omdat men òf vluchtte in het compromis (het besluit inzake de Wereldraad) òf de moeilijkheden ontweek (het besluit inzake de Internationale Gereformeerde Zending-raad).

* * *

Direct na de oecumenische gereformeerde synode te Amsterdam kwam de generale synode der gebonden Gereformeerde Kerken te Den Haag samen. De in 1948 benoemde deputaten om rapport uit te brengen over de oecumenische vragen, waren met een meerderheidsrapport en een minderheidsrapport gekomen. Het eerste wees de Wereldraad af en adviseerde aansluiting bij de I.C.C.C. Het andere was van geheel tegenovergestelde strekking en adviseerde terug te komen op de beslissing van Zwolle-1946 en Eindhoven-1948 en zich alsnog aan te sluiten. De commissie, die ter synode hierover nader rapporteerde, sloot zich bij het meerderheidsrapport aan en wees op de interpretatie-zwendel, die door de Wereldraad in de hand gewerkt wordt; op het feit, dat deze méér dan een gespreksgemeenschap is; op het gevaar, dat de belijdenis in de participerende kerken genivelleerd wordt en op de noodlottige consequenties, die aansluiting zou hebben ten aanzien van „hereniging” met de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken. Op advies der commissie sprak de synode uit, dat zij zich „tot haar leedwezen” genoodzaakt zag haar afwijzend standpunt ten aanzien van de Wereldraad te handhaven. Zij benoemde nieuwe deputaten om de volgende synode weer van advies te dienen inzake Wereldraad, I.C.C.C. en N.A.E.

Op zichzelf gezien strekt dit besluit tot verheuging. Temeer omdat in de gronden voor deze decisie gewezen werd op de relativerende basisformule, de presentie van vrijzinnigen in en de vervaging van het evangelie door de Wereldraad.

Maar niets kan in de wereld „op zichzelf” gezien worden. Het leven is één. En 'n goed besluit kan door gelijktijdige verkeerde besluiten van kracht beroofd worden. En dit was hier het geval. Op dezelfde synode vielen decisies, die de synthese der oecumenische beweging en het dogmatisch indifferentisme begunstigen. Het feit, dat het besluit ook sprak over een „met leedwezen” handhaven van een „afwijzend standpunt”, doet trouwens reeds de vraag opkomen: moest *daarnaast* niet gesproken van een *aanvallen* van een afvallige

beweging, roemend in de genade van den Heere, Die ogen opent en kracht schenkt in het isolement te volharden? Waarom werd het *praktische* bezwaar, dat aansluiting bij de Wereldraad een hinderpaal zou vormen op de weg naar „hereniging” met de Christelijke Gereformeerde Kerken en de Gereformeerde Kerken, in geding gebracht en volstond men niet met zich te bepalen bij zuiver *principiële* bezwaren? En waarom werd niet tevens uitgesproken — daar was werkelijk wel reden voor — dat kerkeraden moesten toezien, dat ambtsdragers niet propaganda zouden maken voor een beweging, die de synode op grond van Gods Woord ten sterkste moest afwijzen? In 1944 had de synode zelfs niet geschroomd om rechtstreeks ambtsdragers te schorsen. *Periculum in mora!* zo was het motief. Was het nu niet levensgevaarlijk voor de kerken om op de katheders professoren onvermaand te laten staan, waarvan zij wist, dat zij in de komende periode al hun krachten zouden inspannen om de weerstand in hun kerken tegen de inschakeling in de Wereldraad te breken, met name door beïnvloeding der aanstaande dienaren des Woords? Maar zoverging de synode niet, aldus de aanvallers van haar eigen besluiten sparende.

Maar het bleef hier niet bij. De besluiten die zij ten opzichte van de zending nam, lieten duidelijk zien, dat zij geen ernst wilde maken met haar eigen besluiten. Had zij dat wel gedaan, dan had zij de samenwerking met de bij de Wereldraad en de javaanse Oecumenische Raad aangesloten kerken van Midden-Java niet voetstoots aanvaard, en had zij, nu deze kerken blijk hadden gegeven welbewust op oecumenisch kompas te willen koersen, voorwaarden vastgesteld, alvorens met haar in zee te gaan.

Maar in het ter synode uitgebrachte rapport over het nader overleg met de kerken op Midden-Java, werd de oecumenische kwestie geheel buiten beschouwing gelaten¹⁰⁴). Geconstateerd werd, „dat de te Eindhoven tegen het bestaan of de instituering van instellingen als de D.P.G., de M.W.G. en de M.W.S. geen bezwaar is gemaakt, maar alleen wenken aangaande karakter en bevoegdheid zijn gegeven”. Voorts werd voorgesteld het te Semarang opgestelde accord tussen de javaanse en chinese kerken en de met haar samenwerkende kerken (b.v. de nederlandse) *ongewijzigd* te aanvaarden, ondanks

104) Rapporteur prof. dr J. Ridderbos.

alle vragen, bezwaren en onduidelijkheden, die ertegen nog zouden kunnen bestaan ¹⁰⁵). „Het is, zoals is opgemerkt, hoog tijd om thans in de kracht Gods, samen de arbeid aan te vatten.” De synode besloot daarom het ontworpen accoord te aanvaarden.

Door dit besluit trok zij de lijn van *Eindhoven* door en dreef hiermede de kerken, die zij vertegenwoordigde, en de door haar niet vermaande kerken op Java nog meer in de armen van de valse moeder, de Wereldkerk. We lezen immers in dit accoord het volgende: „De Gereformeerde Kerken en de Kerken uit andere landen, die mede samenwerken, dragen mede verantwoordelijkheid voor de Evangelieverkondiging in Midden-Java”. Het ter synode uitgebrachte rapport ¹⁰⁶) is er zeer verheugd over, dat aldus „in ronde woorden” gesproken is, daar de nederlandse kerken nu mede de verantwoordelijkheid dragen. Maar — er wordt in het accoord ook gesproken over *kerken uit andere landen*. We hebben hier weer de gedachte als achtergrond, dat zending een zaak is der Wereldkerk. Daarom dragen naast de gebonden Gereformeerde Kerken ook kerken uit andere landen, die in geen enkel opzicht de trekken der ware kerk vertonen, verantwoordelijkheid. Voortaan moet het „rentmeesterschap” dus niet alleen gedeeld worden tussen de kerken op Midden-Java en de vroegere zendende kerken in Holland, maar de kerken der Wereldkerk moeten ook een deel van de verantwoordelijkheid dragen. Dat hier op den duur van een ver-ant-Woord-elijkheid geen sprake is, zal duidelijk zijn.

Artikel 9 van het accoord spreekt uit: „De Hollandse missionaire predikant wordt beroepen door de Roepende Kerk in Indonesië en de Roepende Kerk in Nederland.” Reeds te Eindhoven was over een mogelijke dubbele beroeping gesproken. De synode van Den Haag aanvaardde daarom ook dit artikel, al wilde zij het zo verstaan, dat in een te treffen overeenkomst, onder goedkeuring van beider kerkverband, de wederzijdse verantwoordelijkheid nauwkeurig zou omschreven worden. Maar juist door dit besluit sneed zij zichzelf in de vingers en gaf zij haar eigen besluit inzake de Wereldraad prijs. Voortaan zou immers de door de nederlandse „roepende kerk” ¹⁰⁷) beroepen zending ook geroepen worden door een „roepende kerk”

105) Aldus het rapport adhoc. Zie over D.P.G., etc. blz. 424 e.v.

106) Rapporteur prof. dr J. Ridderbos.

107) Merkwaardig is, dat de term „zendende kerk” is vermeden.

op Java. Voortaan zou deze zendeling onder tucht en opzicht komen te staan, niet maar van twee kerken uit één kerkverband, b.v. Gaast en Piaam, maar van twee kerken uit twee kerkverbanden met een verschillende confessionele grondslag. Het ene kerkverband in *Nederland* onderhoudt niet alleen de drie formulieren van enigheid, maar handhaaft in Den Haag nogmaals gesanctioneerde bundel belijdenisuitspraken over verbond en doop. Tevens zijn — op papier ten minste — de dienaren in dat kerkverband geroepen de besluiten inzake de Wereldraad voor vast en bondig te houden en deze organisatie als relativerend, nivellerend en inclusivistisch af te wijzen. Het andere kerkverband op *Java*, dat ook — en volgens zijn zendingsorde met meer gezag — roept¹⁰⁸), heeft hoogstens de Heidelbergse Catechismus als confessie, is gelieerd met de Raad van Java en Indonesië en de Wereldraad, die praktisch geen grondslag hebben. Hoe kan een zendeling twee heren, die verschillende kerkelijke wetten handhaven, dienen? Hij zal den enen aanhangen, den anderen haten. Gezien zijn positie op Java — de kerken aldaar over hem dominerend, volgens de conferenties van Kwitang en Whitby — zal hij er toe komen de besluiten der nederlandse kerken te negeren. Indien hij anders zou handelen zou hij trouwens op Java „unerwünscht” zijn. De synode van Den Haag dolf zo eigenhandig het graf voor haar eigen besluiten inzake de Wereldraad.

De gevolgen kunnen niet anders dan noodlottig zijn. Evenals bij de vervangingsformule van 1946 is hier weer een *ja* dat het *neen* verteert, een onwaarachtigheid, die bij deze uitermate belangrijke zaken niet mocht gedoogd worden. Al dit opportunistisch geschipper is vreemd aan het fiere: Zo zegt de HEERE! der profeten en het: Wij geloven met het hart en belijden met de mond, der confessie. Het relativisme wordt er ongemeen door bevorderd: koren op de oecumenische molen, die alle onderscheid tussen ja en neen vermaalt tot een belijdenisloze synthese.

108) In de zendingsorde der javaanse kerken wordt gezegd, dat de beroeping en uitzending geschiedt „te samen en in overeenstemming met de zendende kerk uit het andere land”, maar tevens wordt het de taak der nederlandse kerken genoemd: 1e gelden inzamelen; 2e predikanten opleiden en beroepen. De javaanse kerken zouden dan de vrijheid hebben uit deze predikanten een keuze te doen en deze volgens eigen salarisregeling te honoreren.

Confessioneel verval.

Voor menig een is het duidelijk geworden, dat het „gereformeerde leven” thans toch niet meer zo is als vijftig jaar geleden. „Wat wij, zelfs bij oppervlakkige vergelijking tussen het begin en het einde van deze halve eeuw, gevoelen is dit, dat hetgeen ik onze gereformeerde *formatie* zou willen noemen niet zo hecht en geconcentreerd schijnt als in de aanvang van onze eeuw . . . De indruk, die men uit de verte krijgt is deze, dat hier een volk aantrad en aangetreden stond in het duidelijke bewustzijn een eigen roeping te hebben. De scheidslijnen werden zeer scherp getrokken, de afgrenzingen waren overal zichtbaar en er was iets van een groot, alomvattend krijgsplan. Het strijd-motief is dominerend, het disciplinaire element onmiskenbaar; men is er meer op bedacht de antithese zuiver te houden dan de wijdere verbanden, waarin men staat, niet te verliezen. Wie dit alles vergelijkt met het beeld van het Gereformeerde leven in onze tijd ziet wijzigingen optreden, die misschien slechts een structureel karakter dragen, maar die toch op de ontwikkeling en toekomst van het Calvinisme in Nederland van niet geringe invloed kunnen zijn . . . Dit alles heeft ongetwijfeld ten gevolge, dat de contouren van het Gereformeerde leven zich niet zo scherp meer aftekenen als voor vijftig jaar wel het geval was, dat het élan meer verdeeld is, dat de afstand tussen het middelpunt en de omtrek groter is geworden en derhalve de verbanden met het ene centrale beginsel niet altijd duidelijk voor onze geest staan”¹⁰⁹). Of, volgens het oordeel van een hervormden auteur: „Het typisch neo-calvinistisch gehalte is sterk gedaald. De sfeer wordt minder intellectualistisch en wettisch, milder en meer open naar buiten toe. De (nog steeds gehandhaafde) antithese-leer vindt een complement in een grote belangstelling voor de oecumenische beweging. Er komt langzaam maar zeker ruimte voor een nieuwe ontwikkeling”¹¹⁰).

Hoe te oordelen over dit verschil met vroeger? Betreft het hier een onvermijdelijke gezonde structurele ontwikkeling, die door het voortschrijden des tijds veroorzaakt wordt? Dan is er geen reden tot ongerustheid. Lieb Vaterland kann ruhig sein. Er doet zich ook een andere

109) Prof. dr H. N. Ridderbos, art. Verleden en Heden, in: Gereformeerd Weekblad, 30 Dec. 1949.

110) Dr H. Berkhof, art.: Nieuwe perspectieven in het Neo-Calvinisme, in: In de Waagschaal, 9 Sept. 1949.

mogelijkheid voor: verlating van de vaste grondslag van Gods Woord, zodat het calvinisme daardoor sterk verlamd wordt en verziekt.

Deze laatste overtuiging — die ook de onze is — waren de 31 studenten toegedaan, die zich met een Adres wendden tot de generale synode van Den Haag. Zij wezen hierin op het ontstellend gebrek aan onderscheidingsvermogen onder de „gereformeerde studenten”, als gevolg van een meer algemeen christelijk gevormd dan onderwezen zijn in de gereformeerde leer. Bezwaar werd gemaakt tegen een vereniging als „Jeugd en Evangelie”¹¹¹), die voor velen een vlucht van de beginselstudie betekent. „In plaats van dat men er, onder bekwame leiding, eerlijk en trouw de strakke Gereformeerde (wat voor ons slechts betekent: Schriftuurlijke) lijnen trekt, raakt door gebrek aan kennis het Gereformeerd karakter van deze vereniging op de achtergrond. Voor de krachtige doorwerking der Gereformeerde beginselen naar „binnen” en naar „buiten” bestaat bij de jeugd weinig enthousiasme. Zelfs wordt trouw aan het Gereformeerd belijden soms als bekrompenheid beschouwd. In nauw verband wijzen wij U met verontrusting op de grote indirecte invloed van de hoogleraren Barth, Miskotte en Van Niftrik op onze jeugd en naar wij vrezzen op verscheidene predikanten. Juist onder het mom van „Gereformeerdheid” werken deze invloeden veel meer door dan de Synode, naar wij menen, vermoedt. Relativisme en twijfel werken, vooral sinds de kerkscheuring, in hevige mate door en brengen een stijl in onze jongerenkring, die ondermijnend is voor de toekomst, zo al niet vandaag daardoor ons Gereformeerde leven ondergraven wordt. Ten prooi aan de leringen van Barth geraakt de jeugd, omdat welhaast niemand b.v. inzake de Kerk vandaag concreet weet, wat hij moet beginnen met Gods Woord. Daar zowel de Vrijgemaakten als Gereformeerden beweren zich op Gods Woord te gronden trekt de jeugd veelal de conclusie: Barth heeft gelijk, dat men in concrete zaken uit Gods Woord niets

111) „Jeugd en Evangelie is een werkgemeenschap, opgericht door jongeren der Gereformeerde Kerken van Amsterdam om nauwer contact te verkrijgen met hun andersdenkende leeftijdgenoten. Aan de hand van causerieën wil zij met hen spreken over het Christelijk Geloof. Maar dat niet alleen; zij wil daarbij vriendschapsbanden leggen door gemeenschappelijke ontspanning en inspanning. Daartoe houdt zij gezellige avondjes in clubjes van ongeveer 15 personen, vergaderingen in groter verband en van verschillend karakter, kampen, etc.” (Jeugd en Evangelie, jaarg. 1, no. 1). Geeft een maandblad uit. Werkte mee met de conferentie van Oslo-1947 en Amsterdam-1948. *De grondslag is: de drie formulieren van enigheid.*

zeker weten kan. Juist na 1944 zijn de verwarringen in ons kerkelijk leven een goede voedingsbodem voor het Barthianisme, voor relativisme en twijfel. Wij maken U hierbij tevens attent op het algemeen voorkomend verschijnsel, dat zelfs de aan de synodale beslissingen meest getrouwen onder de jeugd, lang niet altijd uit de Schrift tot die overtuiging gekomen zijn, maar veeial uit conservatisme en vanzelfsprekendheidsgeloof en vooral uit antipathie tegen sommige Vrijgemaakten. Er zijn, om kort te zeggen, meer jongeren in onze Kerken gebleven door psychologische beschouwingen aangaande bepaalde Vrijgemaakten, dan door zekerheid vanuit de Schrift over de juistheid der synodale besluiten. *Wat de jeugd in onze kerken niet meer leert, is hoe men dat nu in de praktijk doet: zich gronden op Gods Woord.* Relativisme en twijfel zijn het gevolg, ja zelfs wordt dit als deemoedig en dus als Christelijk aangeprezen. Zo wordt Kuyper's erfenis ondergraven zonder dat men het zelf veelal weet en dat weer omdat er niet duidelijk gepreekt en gecatechiseerd wordt tegen de dwalingen van allerlei irrationalistische stromingen onzer dagen". „De jeugd „zit" met het verschil tussen de heer J. Schouten en Prof. Dr J. H. Bavinck waarbij de Anti-Revolutionaire beginselen in geding waren; de jeugd „zit" met de leeruitspraken en de artikelen 27—29 over de Kerk, en heeft geen uit de Schrift verkregen zekerheid in deze zaken. Dus concludeert men nu maar, dat beiden natuurlijk Gereformeerd zijn en dat het dus kan, dat mensen het tegenovergestelde doen en toch beiden Gods wil ten uitvoer brengen. Wij voor ons geloven dit niet, en wij zien b.v. in de Zendingsskringen grote gevaren (mede onder invloed van Prof. Kraemer) minstens zo ernstig als de Synode te Leeuwarden in 1920 reeds zag in de N.C.S.V.". „Als in de dagen toen Dr Kuyper begon op te treden, gaat het ook thans weer om het ernstig nemen van Schrift en confessie of bewust dan wel onbewust daarmee spelen. In onze dagen moeten wij ten bate van onze jeugd verstaan de ernst waarmede Paulus Timotheüs er op wijst te blijven in hetgeen hem in de Schriften geleerd was, het Woord te blijven verkondigen, daarop aan te dringen, gelegen of ongelegen, tegen allerlei verdichtsels wakker en nuchter de gezonde leer te handhaven en zó het werk van een evangelist te doen (brieven aan Timotheüs inzonderheid 2 Tim. 3 en 4)".

Deze laatste opmerking doet duidelijk zien, wat deze jongeren wilden. Zij wilden de „*evangelisatie*" niet afsnijden. Maar zij zagen

heel terecht in, dat deze óók inhoudt het *bewaren* van het toevertrouwde pand tegenover allerlei leugenleer. Verlating van de belijdenis kan op den duur voor de evangelisatie niet dienstig zijn. *Daarom* riepen zij om terugkeer tot de oude gereformeerde beginselvastheid, die wat te zeggen wéét tegenover de — *erger dan in 1920* — Critiek der Jongeren en de Verflauwing der Grenzen. *Daarom* riepen zij ook op tot waakzaamheid tegenover verschillende „leiders” der jeugd. *Daarom* verzochten zij de synode om maatregelen te nemen tegen de veel voorkomende reactie-houding ten aanzien van de vrijgemaakten (die immers doorgaans blijk gaven van confessionele trouw) en de sinds 1942 genomen besluiten inzake leeruitspraken en schorsingen, die binden „boven hetgeen geschreven staat” (1 Cor. 4 : 6), op te heffen, „daar de consequenties ervan niet kunnen worden gehandhaafd en zij trouwe en schriftuurlijke belijders verdelen”¹¹²).

En het antwoord der synode? Ging zij achter de bezwaarden-omder-wille-van-de-confessie staan?

In geen enkel opzicht. De synode waardeerde de ernst, erkende de *relatieve* gegrondheid der klachten, inzake gezinsopvoeding, onder-richt der kerk, onderwijs op scholen voor middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs. Maar verder dan de erkenning van deze betrekkelijke juistheid kwam zij niet. Och ja, er waren wel fouten. Maar de studenten overdreven. Het viel ten zeerste te veroordelen, „dat bij vele studenten het vertrouwen in de geestelijke leiding in onze Gereformeerde Kerken blijkt te ontbreken, terwijl men nagenoeg critiekloos blijkt te staan tegenover de absolutistische en wantrouwenwekkende geest, die in tal van zgn. „vrijgemaakte kringen” openbaar wordt.” *Daarom* sprak de synode uit, dat zij het haar plicht achtte de jongeren te waarschuwen tegen „het gevaar van generaliseren”, dat zij het tendentieuze in de situatie-tekening veroordeelde, inzonderheid de voorstelling als zou alleen nog bij de vrijgemaakten of met hen sym-

112) Wat de leeruitspraken, enz. betreft werd verder o.a. gezegd: „Wij kunnen voor Zijn Aangezicht danken voor de bewaring der Kerk, voor de gehoorzaamheid, voor de confessionele trouw in de jaren 1618—'19, 1834, 1886, 1926. We kunnen zo niet danken voor 1944, wij kunnen er zelfs niet mee voor Hem verschijnen, als wij in de sindsdien verlopen tijd dagelijks ervaren dat confessioneel zeer getrouwe ambtsdragers zijn geschorst en afgezet, omdat ze binding aan leeruitspraken niet konden aanvaarden. Leeruitspraken, die thans in onze kerken naar inhoud vrijwel vergeten zijn, althans niet leven bij de jeugd en bij het kerkvolk, veelal als „ordekwesties” slechts verdedigd worden door predikanten en hoogleraren.”

pathiserenden trouw aan de belijdenis gevonden worden. Het feit, dat geklaagd was over sommige studentenpredikanten, keurde zij ten sterkste af. Voorts sprak zij, blijkbaar in verband met de bezwaren tegen Jeugd en Evangelie, uit, dat principieel onderricht gericht moet zijn op het getuigen naar buiten. Dat „door sommige studenten de juistheid van de beslissingen der vorige Synodes op al te lichtvaardige gronden in twijfel wordt getrokken”, keurde zij evenmin goed.

Deze uitspraken geven een duidelijke *situatie-tekening*. De studenten, die verzochten om opheffing der binding en der schorsingen, werden — zonder dat een enkele grond uit Gods Woord aangevoerd werd — voor al te lichtvaardig uitgemaakt ¹¹³). Van een verdwijnen der bovenschriftuurlijke, eigenlijk reeds veelal in het vergeetboek geraakte, „belijdenisjes” van 1942—1946 wilde zij niet horen. Maar evenmin wilde zij luisteren naar de roep der studenten om trouw aan het votum dordracenum te zijn. Och, de protesten kwamen van jonge broekjes, die uit reactie tegen het relativisme aangestoken waren door een absolutistische geest en het juiste midden verlaten hadden. Dreigende deformatie? Geen sprake van. De jongeren generaliseerden maar wat. Hier en daar was wel een vlekje, maar wij struikelen toch allen in vele en het is immers, naar Luthers woord, dwaas te menen, dat de kerk de onbevleete duif van God is.

In dit bagatelliseren en niet serieus nemen der religieuze protesten tegen concreet verval, in dit pertinent weigeren de bekentenis: *mea culpa!* te doen klinken, vertoonde de synode van Den Haag typische trekken van deformatie, die steeds in de kerkgeschiedenis aan te wijzen zijn bij kerken, die naar de roep tot reformatie niet willen luisteren. De synode van Den Haag erkende de relatieve gegrondheid der klachten, drong er bij de kerken in het algemeen op aan om ernstig aandacht te schenken aan de principiële vorming van jonge mensen. Maar verder wilde zij niet gaan.

Door een dergelijk handelen wordt de verwarring vergroot. En de doorbraak krijgt haar kansen. Van hervormde zijde is gesproken van een „*middelgroep*”, een „*linkerzijde*” en een „*rechterzijde*” binnen de niet-vrijgemaakte Gereformeerde Kerken. De eerste groep zou de

113) Dit werd uitgesproken nog vóórdat de andere bezwaarschriften inzake: te enge binding, het hanteren van Toelichting en Prae-advies, enz. behandeld waren. De synode wees overigens ook deze bezwaren af, veranderde niets en handhaafde alles.

zogenaamde integraal-gereformeerden omvatten en de laatste de bezwaarden. De „linkerzijde” zou gevormd worden door hen, „die groter openheid hebben naar de kant van de cultuur en dit niet in specifiek antithetische zin”¹¹⁴). Het protest der XXXI studenten richtte zich juist tegen deze „linkerzijde”, die met haar pleiten voor groter openheid naar de wereld een aanval deed op de antithese. Door de gedeeltelijke afwijzing van het protest der XXXI werd de „linkerzijde” feitelijk in bescherming genomen. Ook al is men in vele opzichten eensgeestes met de Oecumene, dan kan men thans toch nog wel goed-gereformeerd heten¹¹⁵). Dit is een ernstig feit: de periode der *tolerantie* is begonnen.

* * *

Duidelijk is dit ook tot uiting gekomen in de onzekere houding, die in de gebonden Gereformeerde Kerken aangenomen werd tegenover de „zendingsmensen”, die de indonesische revolutie verdedigden. In een tijd, waarin gewichtige nationale beslissingen vielen, en waarin het er op aankwam om de gereformeerde belijdenis ook in politicus niet te verloochenen, bleek de „linkerzijde” niet alleen geïmponeerd door de Wereldkerk, maar ook door de Wereldstaat. Onder invloed van mannen als dr Kraemer en dr Verdoorn sympathiseerde het gros der gereformeerde „zendingsmensen” niet alleen met de Oecumene, maar ook met de republikeinse Revolutie in Indië. Dit kwam ook in een geschrift, dat de instemming verwierf van vele ambtsdragers, tot uiting¹¹⁶). Hierin werd om „begrip” voor de indonesische Revolutie

114) Ds M. A. Krop, Brieven aan en van mijn gereformeerden vriend. Den Haag, 1948, blz. 93.

115) Ds D. Krijger, a.w., blz. 48 prijst zijn pleiten vóór aansluiting bij de Wereldraad als goed-orthodox aan: „Enerzijds zegge men buiten mijn kerken niet: wat is dit boekje „in het geheel niet Gereformeerd”. Want het is geschreven door een Gereformeerd predikant.”

116) H. v. d. Brink, Een Eisch van Recht, De koloniale Verhouding als Vraagstuk getoetst. Amsterdam, 1946. Inleiding prof. dr J. H. Bavinck. Voorin is afgedrukt een: „Wij stemmen in . . .” van 14 werkers in de Zending. De uitgave werd mogelijk gemaakt door „enkele Zendingspredikanten, die geld bijeenbrachten”. In „Trouw” is later een verklaring gepubliceerd van prof. Bavinck „namens enkele zendingsmensen”, waarin het revolutionair karakter der republiek erkend, en toegegeven werd, dat enige onjuistheden in het boek van ds v. d. Brink voorkwamen. Nochtans werd gezegd, dat de „regeering terecht met verantwoordelijke leidslieden der republiek onderhandelingen heeft aangeknoopt”. Ds. v. d. Brink haalde *met instemming* het herderlijk schrijven der

gevraagd. Betoogd werd, dat deze niet te vergelijken was met de Franse Revolutie. Met een beroep op „de christenstem in ons” werd opgeroepen „recht en gerechtigheid in de huidige kwestie” te peilen. De eis van onderwerping aan het nederlandse gezag zou „met de meest principieele beginselen van het Evangelie” in strijd zijn; aan Indonesië moest zelfbeschikkingsrecht toegekend ¹¹⁷).

Aldus werd een aanval ontketend tegen artikel 36 der Nederlandse Geloofsbelijdenis: „Wy gelooven dat onse goede Godt / uyt oorsake der verdorvenheynt des menschelicken geslaches / Koningen / Princen ende Overheden verordent heeft / willende dat de werelt geregeert worde door wetten ende politien / opdat de ongebondenheynt der menschen bedwongen worde / ende het alles met goede ordinantie onder den menschen toega.”

De ongebondenheid door *politiën* bedwongen . . . Toen op 21 Juli 1947 de eerste politionele actie werd ingezet waren het weer gereformeerde zendingsarbeiders, die een „Verklaring en Oproep” ondertekenden, waarin daartegen protest werd aangetekend ¹¹⁸). In dit stuk werd ernstige verontrusting over de *gevolgen* der actie uitgesproken. Vrees was de raadgeefster. Over de kernvraag betreffende het recht en de plicht der overheid werd niet gesproken. Wel werd „begrip” gevraagd voor „omvang en diepte der wijzigingen in de verhoudingen tussen Oost en West”. De nederlandse, en vooral zij, die geloven in Christus „als de Heer van Kerk en Wereld”, werden opgeroepen om te bewerken, „dat het namens hen ten aanzien van Indonesië gevoerde beleid wordt bepaald — niet door het egoïsme, het opportunisme of de daemonie, welke ook het politieke spel in

herv. synode aan (27 Maart 1946): „De Synode wijst erop, dat bij de onderhavige vragen zich twee richtlijnen voordoen, die het Chr. denken in spanning brengen, zoodat een enkelvoudig rechtlijnig spreken en een kort aangeboden handelen naar welke zijde dan ook verboden zijn”.

117) Idem, blz. 56, 60, 81, 82. Ds v. d. Brink verwees hierbij naar Luc. 17 : 33 (Zo wie zijn leven zal verliezen . . .) als „het woord, dat Jezus voor deze geschonden wereld, als het waarachtig cement voor de wederopbouw naliet” (blz. 82). (Zie echter verband van deze tekst.) Toen Ambon schandelijk door de Repoeblik werd aangevallen, zwegen de zendingsarbeiders als het graf. Blijkbaar was men toen Lukas 17 : 33 vergeten. Was het toen geen „eis van recht” tegen het onrecht te getuigen, tegen de „koloniale” methoden der Repoeblik?

118) Deze „Verklaring en Oproep” van 1 Aug. 1947 werd o.a. ondertekend door dr F. L. Bakker, ds A. Pos, ds J. M. Vlijm. In een „Weerlegging en Getuigenis”, ondertekend door vrijgemaakten en niet-vrijgemaakten, gedateerd Batavia, 9 Aug. 1947, werd tegen dit stuk op principiële wijze positie gekozen.

Nederland ten dezen maar al te weinig vreemd zijn — maar door een volstrekt oprecht streven naar verwezenlijking van waarheid, gerechtigheid en naastenliefde". Dit laatste trio (waarheid, gerechtigheid en naastenliefde, destijds ook zeer geliefd bij de Nederlandse Volksbeweging met haar humanistische doorbraak) moest dus dienst doen om het goddelijk gezag der overheid om hals te brengen. Alsof gerechtigheid niet gezagsoefening en barmhartigheid *tegelijk* inhoudt. En dit alles geschiedde in naam van Christus — alsof Hij het niet is, door Wien de koningen regeren.

Hoewel tegen deze en dergelijke feiten een storm van verontwaardiging opstak, kwam het *officieel* slechts tot enige machteloze gebaren. Of beter: de macht, de bevoegdheid werd gebruikt om sussend, niet waaarschuwend, op te treden. De generale zendingsdeputaten spraken uit, dat de „Verklaring en Oproep" wel wat „eenzijdig-gericht" was en daarom „allerlei misverstanden moest wakker roepen". Sympathiseren met de Revolutie was bij hen dus een kwestie van *eenzijdigheid*. Zij, die daartegen hun stem verhieven, waren blijkbaar in *misverstand* verstrikt. Voorts verklaarden de generale deputaten, dat de zendingsarbeiders beter deden aan „dergelijke verklaringen in de toekomst hun naam niet meer te geven, gelijk ook deputaten hunnerzijds zich daarvan steeds hebben onthouden". Om *practische* redenen (er moest niemand *wakker* worden) dus opgeroepen tot *politieke geheelonthouding*. In plaats dat de zendelingen opgeroepen werden om uit hun belijdenis te leven, werd hun geadviseerd om zich maar van het gevaarlijke politieke erf terug te trekken. Dit voorkwam ongelukken. Om geen-misverstanden-wakker-te-roepen onttrokken de zendingsdeputaten zich ook aan hun politieke roeping en hielden zich tegenover de regering, de Repoeblik of Ambon op de vlakte. Een dergelijke opportunistische diplomatie is niet fraai te noemen.

De synode van Eindhoven-1948 keurde echter het beleid der zendingsdeputaten goed, en verwees naar de sussende uitspraak, die de synode van Zwolle-1946 na een *geheime* zitting gepubliceerd had:

„dat elk lid der kerk (en vooral iedere ambtsdrager), ook door zijn optreden op politiek terrein, alles heeft te vermijden, waardoor het welzijn der kerk en de voortgang van haar arbeid zou kunnen worden geschaad" ¹¹⁹⁾.

119) Acta synode van Zwolle, art. 286.

Geen-belangen-schaden. Geen-misverstanden-wakker-roepen. Tak-tisch-optreden. Waarom, waarom toch zo wereldgelijkvormig geschipperd om der wille van rust en belangen? Waarom in de ure des gevaars niet geprofetéërd tegen hen, die „begrip” voor de Revolutie predikten en de javaanse kerken meetroonden naar het oecumenische hoogaltaar? Waarom de *taktiek*, zelfs met toelating van een „geestelijk voorbehoud”, en niet de *confessie*, ook inzake de politiek, centraal gesteld? Kan hier iets anders dan confessioneel verval geconstateerd worden?

De tendenz om de feiten, die in geding waren, te verdoezelen om der wille van de lieve vrede kwam duidelijk tot uiting in wat geschiedde rondom de geruchtmakende artikelen van prof. dr S. U. Zuidema ¹²⁰). Hierin werd betoogd, dat de nederlandse zending, evenmin als de jonge oost-aziatische kerken, bereid is positie te kiezen tegen de revolutie. Deze uitspraak bracht een grote deining te weeg. Van *hervormde* zijde werd betoogd, dat „de gereformeerde zending” nu maar eens kiezen of delen moest. Wilde zij oecumenisch samenwerken met andere kerken, of niet? ¹²¹) Het moderamen der Nederlandse Zendingsraad verzocht aan de curatoren der Vrije Universiteit en der Stichting voor Bijzondere Leerstoelen voor Calvinistische Wijsbegeerte om professor Zuidema tot de orde te roepen. De *samenwerking*, die in Indië aangevangen was, dank zij de besluiten van Eindhoven, dreigde verstoord te worden door Zuidema's consciëntie-kreet. Ook van de *eigen* zendelingen in Indië klonk protest tegen de laffe aanval van Zuidema op zijn makkers en het bevreem-

120) Gepubliceerd in Dagblad „Trouw”, 23 Mei (Zending en Marxisme); idem, 24 Mei 1949 (Onvaderlandse zending); idem, 25 Mei 1949 (De lampen gaan uit in Europa). In deze hoofdartikelen werd, mede aan de hand van uitlatingen van prof. Chao (China), gewezen op het streven naar opheffing der antithese in de zendingswereld. Zeer terecht becritiseerde prof. Zuidema de mening van hen, die de westerse belijdenis ongeschikt achten voor het oosten en met een oosters belijdenis genoegen willen nemen. „Doet de Westerse kerk, als zij dit spoor zou volgen, aan iets anders dan aan zelfverwerping en zelfverachting?” „Moeten wij aan onze kinderen leren: M'n jongen, je vader heeft bij deze belijdenis geleefd en tot op Augustinus, ja tot op de apostelen gaat onze belijdenis terug, maar vergeet niet: ze bevat alleen maar waarheid voor het Westen?”

121) Dr J. C. Hoekendijk, Zuidemiaans demasqué, art. in: In de Waagschaal, 2 Dec. 1949 e.v. Ds F. H. Landsman, Onverantwoordelijk geschrijf, Het Pinksteroffensief van „Trouw”, art. in De Hervormde Kerk.

dend zwijgen hierover van „officieel-kerkelijke zijde” in Nederland 122).

Door al deze feiten gedrongen publiceerden de zendingsdeputaten een verklaring, waarin zij uitspraken, dat de beschuldiging van Zuidema, dat de nederlandse zendelingen evenmin als de jonge kerken bereid waren zich antithetisch tegenover het communisme te stellen, generaliserend was, een oordeel over het hart velde, eigen zendelingen en kerken op het zendingsveld onrecht deed 123). Gezien de achtergrond van haar ontstaan, kunnen we deze verklaring *symptomatisch* noemen. De afval van de kerken in Oost-Azië werd vergoelikt en de penetratie van het barthianisme in Indonesië, ook in eigen gelederen, ontkend. Bewuste verklaring was tevens een *hernieuwde betuiging van bereidheid om samen te werken in oecumenische zin*. De Oecumene kon gerust zijn. Het beproeven der geesten werd aan de afgod „samenwerking” opgeofferd. Het naspel, dat op de verklaring volgde, had een nieuwe verklaring ten gevolge, waarin duidelijk uitgesproken werd, dat „de goede samenwerking dreigde verstoord te worden”, doch dat een „aaneengesloten zendingsfront meer dan ooit nodig” was. Of er fouten gemaakt waren, moest aan ieders consciëntie overgelaten, hetgeen achter lag, diende vergeten; in goed vertrouwen moest voortaan samengewerkt worden 124). De zaken, waarom het

122) Dr J. A. C. Rullmann in een ingezonden stuk in Geref. Weekblad, 7 Oct. 1949. Zie ook van denzelfde: Opportunisme in de Zending? art. in: De Heerbaan, Sept. 1949.

123) Deze uitspraak (ondertekend door alle deputaten en gepubliceerd in Het Zendingsblad van Jan. 1950) luidde: Generale zendingsdeputaten, *kennis genomen hebbende* van de artikelen van prof. dr S. U. Zuidema in het dagblad „Trouw” waarin o.a. gezegd wordt, dat „de Ned. Zending evenmin als de jonge kerken in het Oosten, positief bereid is tegen het communisme in Indonesië positie te kiezen”, *overwegende*, dat deze uitspraak enerzijds generaliserend is gesteld en anderzijds een oordeel over het hart velt; *betreurende*, dat in de achter ons liggende maanden dr S. U. Zuidema deze uitdrukking niet heeft teruggenomen, *spreken uit*, dat zij, in zover het de in dienst van generale deputaten staande arbeiders in Indonesië en op het thuisfront betreft, deze beschuldiging verre van zich werpen, terwijl, voorzover hun bekend, ook bovengenoemde Kerken, voorzover zij zich op ons zendingsterrein bevinden, in deze uitspraak onrecht wordt aangedaan.

124) Aan Het Zendingsblad van Februari 1950 bood prof. Zuidema de volgende verklaring aan, die niet geplaatst werd: „Ondergetekende, miss. predikant der Geref. Kerk te Delft, kennis genomen hebbende van de Verklaring van Generale Deputaten in het Zendingsblad van Jan. j.l., *overwegende*, dat aan deze verklaring iedere bewijsvoering ontbreekt, *betreurend* dat Generale Deputaten niet met hem over de inhoud van deze verklaring noch over de door hen

ging, werden dus in de mist gelaten. Tolerantie zou voortaan de samenwerking mogelijk maken. En de critiek moest daarom zwijgen. Het aaneengesloten zendingsfront eiste immers offers.

We constateren hier weer confessioneel verval. Een camouflerend rookgordijn wordt gelegd over de taal der *feiten*¹²⁵). Wie protes-

geïncrimieerde uitspraak hebben WILLEN samenspreken, hoewel hij hen daar uitdrukkelijk om had verzocht, *spreekt uit*, dat hij deze hun misleiding der publieke opinie ten strengste afkeurt, en deze hun strijdwijze onwaardig en onbroederlijk acht."

Hierna vond een soort „verzoening” plaats. 10 Febr. 1950 werd de volgende verklaring gepubliceerd:

„Ondergetekenden, prof. dr S. U. Zuidema en Deputaten voor de Zending onder Heidenen en Mohammedanen van de Gereformeerde Kerken in Nederland,

overtuigd van de geweldige gevaren, die Kerk en Zending in het Oosten o.a. van de zijde van het communisme bedreigen,

betreurende, dat blijkens de gepubliceerde verklaringen van bovengenoemde deputaten en prof. dr S. U. Zuidema, welke het gevolg waren van de artikelen door prof. Zuidema in het dagblad „Trouw” gepubliceerd, de goede samenwerking dreigde verstoord te worden,

het overlatende aan elkaars consciëntie, in hoeverre er wederzijds fouten zijn gemaakt,

van oordeel, dat een aaneengesloten zendingsfront meer dan ooit nodig is, niet het minst met het oog op het feit, dat de kerken in Nederland als krachtige medestanders naast de kerken van Indonesië hebben te staan in haar zware strijd,

spreeken uit, dat zij, vergetende hetgeen achter hen ligt, in goed vertrouwen van elkander, voortaan eendrachtig willen samenwerken tot het vervullen van de zendingsroeping naar de eis van Gods Woord."

- 125) Over de communistische penetratie in de kerken in China zie: Samuel E. Boyle, *The Church in Red China*, „Leans to one Side”, Hong Kong, Juli 1950. Zie t.a. van hetzelfde in Indonesië: prof. dr S. U. Zuidema, *Doorbraak in Zending?*, Franeker, 1950. Deze brochure werd geschreven naar aanleiding van:

- a. Een „Schriftstudie” in het eerste nummer van *Gelukkig Pemuda*, een jeugdblad uitgegeven door het indonesisch „Oslo-comité” (dr Verkuyl schreef de eerste „meditatie” over „Gij zult Mijne getuigen zijn”). Deze „Schriftstudie” van de hand van den zwitser, ds H. Rosin, docent aan de Theologische School te Batavia, gebruikte Lucas 23 als kapstok om te betogen, dat de plaats der christenen in het communistische leger was. Christus werd immers door kapitalisten gevonnisd en met revolutionairen gehangen.
- b. Een critiek hierop, geschreven in opdracht van het moderamen der N.Z.R. door ds J. Blauw (syn. geref.) en dr E. Janssen Schoonhoven (herv.). Hierin wordt a „een minder gelukkige uiting van sociale bewogenheid” genoemd.

Prof. Z. toonde aan hoe door a, maar ook door b de Schrift *gesloten* werd. „Deze critiek is een zwevende „tussen ja en neen”. Kenmerk van alle door-

teert, en de zonden bestraft, wordt uitgerangeerd ¹²⁶). Op een voor kerk en natie beslissend moment wordt de confessionele strijd verzaakt terwille van een oecumenische vrede.

* * *

Al deze dingen staan niet op zichzelf. We stuiten telkens op de crisis, die het gehele gereformeerde leven aangetast heeft. Het *christen-zijn* wordt niet meer met Zondag 12 van de Heidelbergse Catechismus verbonden met een *belijden van*, een *lijden om*, en een *strijden voor de confessie*. Het onderscheiden van waarheid en leugen wordt al minder *aangeleerd*. Tegenover het machtige Rome plaatst men liefst een invloedrijk en ten aanzien van samenwerking niet te kieskeurig protestantisme. Tegenover het communisme allieert men zich met roomsen en humanisten. Tegenover *grote* vijanden verbindt men zich met *kleine* vijanden. Wit zoekt bij grijs hulpe om tegenover zwart sterk te staan. Het gevolg is, dat de verschilpunten al meer verdoezeld en de *ware* vijanden en de *ware* vrienden niet meer onderscheiden worden. „Want de *werkelijke vijand* is niet: vandaag Manasse, en morgen Juda, en overmorgen Syrië, en den volgenden keer Filistea, en den laatste Assur, maar de *werkelijke vijand* is vandaag, en morgen alle dagen: de man der verloochening van het Woord van God, der verwerping van zijn verbond, der vermenging van waar en valsch, de anti- zoowel als de pseudo-christ. En de *wer-*

braak-theologie! Men doet haar, vanwege haar dialectisch karakter, altijd onrecht, en zij heeft steeds het recht aan haar zijde. Maar intussen worden de christelijke fundamenteen omgewoeld, en ds Rosin kan deze schrijvers hartelijk de hand drukken” (a.w., blz. 31).

We merken voorts op, dat tijdens de reünie van oudstudenten der Hogere Theologische School te Djakarta (Batavia) van 29 Mei—2 Juni 1950 o.a. ds H. Rosin en ds A. Pos (syn. geref.) spraken over den Heiligen Geest.

- 126) (Ds) A. H. Oussoren schreef in de Zeeuwse Kerkbode artikelen over de zending onder de veelzeggende titel: Op Ziekenbezoek. Hij constateerde o.a. „roodvonk”, gepaard gaande met „zwarte plekje”: „Het ellendige is, dat velen deze patiënt maar voortdurend liefkozen in plaats van hem op zijn ziekte te wijzen en duidelijk en klaar te zeggen: U is doodziek.” Voorts constateerde ds O. alarmitis. Tegen hen, die heilige huisjes aanranden wordt een anti-critiek-toestel in werking gebracht, dat als een stoorzender werkt. Bij voorbaat wordt de critiek in de doofpot gestopt. „Of is het toevallig, dat propaganda-artikelen voor de Wereldraad van Kerken stonden in het Gereformeerd Weekblad, terwijl *daarna* de christelijke kerken in Indië besloten hebben zich bij die (zelfs graag met Roomsamenwerkende) wereldraad aan te sluiten?” (Z.K., 10 Dec. 1948).

kelijke vriend is niet: morgen Manasse (tegen Juda), en overmorgen Juda (tegen Assur) of Syrië (tegen Juda) en nog later elke willekeurige machtsconcentratie tegen een nog grotere machtsconcentratie, die ons schaadt in onze „belangen“-politiek, zóó, als wij haar „zien“, haar, nā onze „belangen“; doch de werkelijke vriend is te allen tijde de man, die den HEERE vreest, die met ons samenkomt op den grondslag niet van de realiteit doch van den INHOUD des geloofs, en der bestaande orde, de man, die met ons *van te voren* afspreekt, dat we, onder beding van Gods genade, zullen verwerpen alle decreten, welke ingaan tegen de Schrift en tegen de Kerkenordering. De man, en nu is het een botterik, die lācht, de man, die echt en grondig leeft naar artikel een-en-dertig van de Kerkenordering: pilaar en vastigheid der (bijbelsch bedoelde) waarheid. En daarom is bij elke oecumenische invitatie de vijand hij, die den HEERE als grondvester van de schriftuurlijk verstande kerk miskent, en dus het fundament van apostelen en profeten, hetwelk is de Christus der Schriften, verwerpt. En de vriend is slechts hij, die aan dien grondslag vasthoudt, net zoo koppig, en net zoo lastig als Jesaja” 127).

Omdat dit niet meer gezien wordt, dreigt het „gereformeerde“ leven kleurloos en strijdloos „algemeen-protestants“ te worden. Bij de voorbeelden, die we reeds gaven, voegen we nog enkele, en tegelijk laten we de historie spreken.

De gereformeerde vadersen zeiden in het „formulier om te bevestigen de Dienaren des Goddelijken Woorts“, dat het ambt der dienaren inhield het prediken, „wederleggende met de heylige Schrift / alle dwalingen ende ketteryen die tegen de suyvere Leer strijden“. In 1905 werd artikel 55 der kerkenordering, dat oorspronkelijk over de boeken-censuur handelde aldus gewijzigd: „Tot weering van de valsche leeringen en dwalingen, die door ketterische geschriften zeer toenemen, zullen de Dienaars en Ouderlingen de middelen gebruiken van leering, van wederlegging, van waarschuwing en van vermaning, zoowel bij de dienst des Woords als bij de Christelijke onderwijzing en bij het huisbezoek“. In 1926 werd door de synode van Assen een vermaning aan dr J. G. Geelkerken opgesteld, waarin afkeurend ge-

127) (Prof. dr) K. S. (childer), De Reformatie, 21 Sept. 1946, Uit de Schrift: Geen coalitie in de verloochening der antithese. Wat zal men dan antwoorden den boden der natie? Dat de HEERE Sion heeft gegrondvest. Jes. 14 : 32.

sproken werd over een tweetal recensies van zijn hand, waaruit bleek, dat hij niet die *waakzaamheid* en *zorg* voor de aan zijn hoede toevertrouwde zielen betracht had, als de Heere van Zijn dienaar eist ¹²⁸).

Thans echter is, gezien de huidige tolerantie, de vraag te stellen, of in feite de trouw aan art. 55 k.o. en het bevestigingsformulier nog wel blijkt, en of geen streep gehaald wordt door de tegen dr Geelkerken gerichte vermaning. Het valt op, dat er bij boekbeoordelingen in „gereformeerde” bladen, allerlei waardering uitgesproken wordt voor schrijvers, die toch vijanden van het kruis van Christus zijn ¹²⁹).

128) Had dr Geelkerken de verklaring der synode inzake de in geding zijnde punten ondertekend, dan zou hij niet geschorst zijn, doch zou hem wel bewuste „vermaning” van synodewege zijn voorgelezen. Nu hij weigerde te tekenen, werd hem deze vermaning tegelijk met het schorsingsbesluit toegezonden. Wij handelen hier niet nader over het feit, dat de *synode* in 1926 de tucht ter hand nam, — iets, dat wij afkeuren. Het is ons te doen om de *inhoud* van deze „vermaning”. De bedoelde (gunstige) recensies handelden over een prekenbundel van den ethischen dr Oberman, en Querido's toneelstuk *Saul en David*. In de verklaring werd voorts gewezen op „anderen persarbeid in „De Overtoomsche Kerkbode”.”

129) We noemen als voorbeeld Reinhold Niebuhr en Stanley Jones, twee figuren, die alom bekend zijn, en zich hun modernistisch evangelie niet schamen. Over *Niebuhr* zie art. van dr J. Wytzes, „De Tekenen der Tijden” in *Horizon*, Maart 1949, een in waarderende zin gesteld resumé van Niebuhr's gelijknamig boek. (Ds) J. D. B(oerkoel), *Amsterdamsche Kerkbode*, 7 Dec. 1949, schreef over hetzelfde boek: „Wie zich in Niebuhr's boek dompelt, mag dan tussen de ketterijen zwemmen, maar hij kijkt verrast op uit dat verfrissende bad.” Het boek van *Jones: Christus' antwoord op het communisme*, werd op de volgende wijze besproken door prof. dr F. W. Grosheide in *Belijden en Beleven*, 31 Dec. 1948:

„Men moge grote bezwaren hebben tegen verschillende opvattingen van Stanley Jones, het is steeds de moeite waard iets van hem te lezen. We begrijpen echter niet dat dit boek op deze wijze is herdrukt. Al dadelijk aan het begin merken we, dat het boek zich stelt op het standpunt van plm. 1920. Dat er na die tijd zo heel veel in de wereld is veranderd, speelt geen rol. Dat gaat toch niet aan. Het boek had moeten worden bijgewerkt.”

Feitelijk werd hierin met geen enkel woord *gewaarschuwd*, naar evangelische eis. De grief, dat Jones zich op het standpunt-1920 stelde (overigens onjuist, want hij bereisde in de dertiger jaren Rusland, hetgeen hij in zijn boek vermeldt!) schijnt het belangrijkste te zijn.

In het *Zendingsblad* van de Gereformeerde Kerken in Nederland voor de Zending onder de Joden schreef (ds) R. B(akker) over hetzelfde boek een recensie, waarin dit boek een zeer warme aanbeveling kreeg. We ontleen aan de recensie het volgende:

„Hij ziet de opkomst van het communisme als een diep-ernstig appèl aan

Waarom toch al die buigingen in de richting der valse profetie? ¹³⁰)
Waarom haar niet eerder fel bestreden?

In de vorige eeuw kon door het Algemeen Bestuur der Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs geschreven worden, dat „nationaal-christendom boven confessionele verdeeldheid” voorbereiding was „van een verbroederingsgeloof, dat, zoo al niet Remonstrantsch, dan toch verre beneden het peil staat van hetgeen onze vaders als waarheid beleden, en altijd uitloopt op prijsgeving van hetgeen Gereformeerd is”. „Het Gereformeerde alleen is historisch, Nederlandsch en, wat meer zegt, gegrond in de Heilige Schrift, en daarom behoort men ook van dit standpunt uit der natie weer trachten te geven wat

het geweten der Christenheid. Moge de schrijver soms het communisme wat te optimistisch beoordelen, niettemin onderkent hij het daarin gelegen groot gevaar voor de wereld. Daartegenover zal alleen het waarachtig Christendom van de daad, hetwelk een open oog heeft voor de noden van de massa-mens, de betere uitweg voor de wereld geven. Het in de christelijke daad zich bewijzend christelijk geloof is metterdaad de beste prediking van het Evangelie van Jezus Christus. Het is onontbeerlijk voor alle arbeid der Kerk.

Men kan op meerdere punten met de schrijver van mening verschillen, zijn ervaringen met het communisme mogen nog vooroorlogs zijn, niettemin heeft dit in de zeer onderhoudende stijl van deze auteur geschreven boek treffende gedachten, die tot ernstige bezinning over de economische en sociale problemen der mensheid roepen. Ik kan het allen, met name ook onze zakenmensen, ter lezing aanbevelen.”

- 130) Het geschrift van dr J. Verkuyl: *De Geest van Communisme en Kapitalisme en het Evangelie van Christus*, Batavia, z.j., heeft enig stof doen opwaaien, omdat daarin opgeroepen werd ootmoedig de waarheden in het communisme te erkennen (blz. 20, 21). Zie de brochure van mr dr P. G. Knibbe, *Kerk, Zending en Communisme*, Franeker, 1950. Mr dr Knibbe spreekt van een doorbraak-mentaliteit in de gelederen zijner kerken (blz. 43, 47), hij vergelijkt de houding van dr Verkuyl met de houding van de hongaarische gereformeerden (blz. 9, 10), hij acht dr Verkuyl, indien hij zo blijft, niet te handhaven (blz. 47). Zie verder o.a. *Geref. Weekblad*, 20 Jan. 1950, ingez. stuk van ds W. A. Wiersinga (pro Verkuyl); 10 Febr. 1950, art. prof. Br. Wurth (pro); 3 Febr. ingez. stuk. H. A. Algra (anti); 24 Febr. idem (idem); 24 Febr. S. U. Zuidema, ingezonden stuk: „Dingen, die zorg baren” (anti). Voorts art. in *Geref. Jongelingsblad* van Ad Kuiper en H. Algra (27 Febr. 1950: Antwoord van dr Verkuyl aan Ad Kuiper). Ds. N. B. Knoppers, *Jongelingsblad* 30 Juni 1950, betreurde echter de verschijning van brochure-Knibbe (generaliserend). Merkwaardig is, dat in deze discussie het feit, dat dr Verkuyl in een *aanhangsel dankbaar verwijst naar de uitspraken van de Werelddraad* (Amsterdam-1948) over communisme en kapitalisme NIET in bespreking kwam. (Het Noodlectuurcomité te Batavia deed trouwens in 1949 alle conclusies en resoluties van Amsterdam-1948 in een indonesische vertaling het licht zien; deze werd aangekondigd in het *Zendingsblad* der gebonden Geref. Kerken,

zij verloren heeft" ¹³¹). Aan de natie weer trachten te geven, wat zij verloren heeft! ¹³²)

Maar *thans?* Juist bij het onderwijs heeft een *christendom boven confessionele verdeeldheid* de voorkeur ¹³³). En niet alleen daar! Vele verenigingen en organisaties, die zich met de C van christelijk of de G van gereformeerd tooien, nemen een halfslachtig standpunt in, als het gaat over zaken, die de confessie raken ¹³⁴). Dat de eigen

Nov. 1949). Omdat *dit* punt *niet* aangesneden werd, was de discussie onvruchtbaar: *het verleiden* van de indonesische volken, door hen te interesseren voor de Oecumene met haar valse idealen (Apostolaat van de derde weg), werd niet bestraft. Critiek op een enkel détail-punt helpt niet, als de OORZAAK van alles: sympathie met de Wereldkerk en confessioneel verval, niet aangewezen wordt. *Niet de gereformeerde belijdenis maar „het oecumenische dogma en ethos” wordt al meer als uitgangspunt genomen.* (Verg. dr J. Verkuyl, a.w., blz. 57: „De bezinning op het vraagstuk van communisme en kapitalisme is niet slechts een individuele roeping. Ze moet geschieden in oecumenische samenwerking. De Kerk van Christus strijdt overal onder de heerschappij van dezelfde Heer.” Volgens een persverslag, Trouw, 13 Oct. 1950, heeft dr R. Schippers bij zijn inauguratie aan de *V.U.* over „De bronnen van een oecumenische ethos” gezegd, dat het christelijk ethos oecumenisch wil worden, „als de christenheid ontdekt, dat Gods spreken en handelen plaats vindt in wijdere verbanden dan die van eigen confessie en kerk, volk en nationaliteit, ras en klasse, cultuur en geschiedenis”. Hij verwees voorts naar Amsterdam-1948, naar conferenties te Londen en te Bossey (Genève), en naar de activiteiten van het Studie-departement van de Wereldraad.) Het onderscheid tussen ware en valse kerk wordt niet meer gezien.

- 131) Verslag van de Alg. Verg., 28 April 1869 te Zwolle, van de Ver. voor Geref. Schoolonderwijs, Kampen, 1869, blz. 63, 64. (De V.G.S.O. werd in 1868 opgericht en werd vooral door afgescheidenen, hoewel niet uitsluitend, gesteund).
- 132) „De kinderen moeten van jongs aan eenen afkeer hebben niet van de Remonstranten, maar van de Remonstrantsche dwalingen”. „De Gereformeerde lijn is hier te lande de bij uitnemendheid nationale. Het Calvinisme is in het levensbloed van ons volk gemengd. De Gereformeerde toon wekt dan ook telkens weerklank, waar men het oppervlakkig niet vermoed zou hebben”. „Onze zonen en dochteren moeten uit den granietrots van het Calvinisme zijn gehouwen”. Mr D. P. Fabius, Voortvaren, Leiden, 1902, blz. 20, 30, 269. (Fabius hield een rede met dezelfde titel en inhoud op de 18e jaarvergadering van de Ver. voor Hoger Onderwijs (V.U.) in 1898). „Gereformeerd” was voor Fabius geen zwevend, onkerkelijk begrip. (Zie zijn: *Kerkelijk Leven.*) De gereformeerde strijdt voor de reformatie en vrijmaking der kerk en de volstreckte handhaving der belijdenis.
- 133) Dank zij een z.g. gewonnen schoolstrijd en dank zij subsidies verslapping van confessionele strijd op onderwijsgebied. Veruitwendiging. Accentuering eenzijdig-schoolse (humanistische) opvoeding. Ontbreken van interesse voor confessioneel onderwijs bij ouders, omdat zij de eigen roeping om bijbels onderwijs te geven (huiscatechisatie) verzuimen.
- 134) Over het C.N.V. zie A. A. Basoski, „Die rijk willen worden”, Rotterdam, z.j. (1950).

belijdenis een *uitsluitend* karakter draagt, wordt niet meer voldoende gezien. In plaats, dat de (ook kerkelijke) zonden van voor des HEEREN aangezicht weggenomen worden en een ootmoedige terugkeer tot het Woord des HEEREN volgt, wordt het in uiterlijkheden en grootse ondernemingen gezocht. In plaats dat de *reformatie* der kerk ter hand genomen en de *tolerantie*, die ganse streken van ons vaderland sinds de vorige eeuw prijsgegeven heeft aan het roomse en rode front ¹³⁵), met alle kracht bestreden wordt, trekt men naar Egypte om hulp en steunt op wagenen, omdat er vele zijn, en op ruiters, omdat die zeer machtig zijn ¹³⁶). Er komt een schaamte om voor eigen belijdenis uit te komen. Het liefst slaat men de grote trom in bond met anderen ¹³⁷). Er is veel sympathie voor kerkelijke of politieke „federalistische” beweging, van Wereldraad en tot Raad van Europa toe ¹³⁸).

¹³⁵) Te denken valt aan grote streken in Brabant, Noord-Holland en Friesland, waar, dank zij de „verdraagzaamheid” in de Hervormde Kerk, van de kansel een vals evangelie gepreekt werd. Het eerste gevolg was: lege kerken op Zondag (tot op de huidige dag). Het tweede gevolg was: invloed van predikers van het socialistisch evangelie (Domela Nieuwenhuis); bezwijken van een van binnenuit aangevreten „protestantisme” voor de hechte roomse kerkorganisatie (na de tweede wereldoorlog hielpen te Lith aan de Maas de „protestanten” mee om de verwoeste Maria-kerk op te bouwen).

¹³⁶) Jes. 31 : 1.

¹³⁷) Hierbij zou ook te wijzen zijn op allerlei evangelisatie-campagnes. Wilde de synode van Middelburg-1933 slechts van beperkte samenwerking weten bij terrein-verdeling, leatuurverspreiding, etc., de synode van Den Haag-1949 trok de grenzen ruimer en gaf fiat voor samenwerking met anderen bij tijdelijke, bizondere acties, die een sterk publiek karakter dragen, terwijl voor verdergaande samenwerking de classis goedkeuring moet geven.

¹³⁸) Op 16 Sept. 1950 werd te Utrecht de Nederlandse Jongerenraad der Europese Beweging geconstitueerd. Mevr. prof. dr G. H. J. v. d. Molen, hoogleraar aan de Vrije Universiteit, bepleitte bij die gelegenheid een wereldgemeenschap, gebaseerd op gerechtigheid en naastenliefde. Door elk afzonderlijk land zullen „offers” moeten worden gebracht. De Europese Beweging zal moeten rusten, volgens prof. v. d. Molen, op drie zuilen: de humanistische, de protestantse, de roomse levensovertuiging (Trouw, 18 Sept. 1950). Een driehoeksverhouding dus. Is dit beweren in overeenstemming met de grondslag der V.U.? Zie voorts Jes. 30 en 31. In April 1950 werd te Bossey een conferentie gehouden over: de Kerk en het Internationale Recht, georganiseerd o.a. door de Wereldraad. Prof. v. d. Molen nam hieraan deel, evenals de zwitser prof. dr Max Huber. De conferentie bezon zich over het oecumenische ethos (zie slot van noot 130) en was ingenomen met de Verklaring inzake de Rechten van den Mens van 10 Dec. 1948. „In de Gulden Regel, en nog meer in het gebod onzen naaste lief te hebben, vinden we uitgedrukt, wat in dit opzicht het voornaamste leidende principe bij de wetgeving moet zijn”.

Er is hier plaats voor de roep: hoe is het goud verdonkerd! We bedoelen hier allermintst *triumfant* te spreken. Het zijn de *Klââg-liederen*, die doleren om het obscuur geworden goud der kinderen Sions, dat door vreemden als aardewerk geacht wordt:

„Ze hebben het niet geloofd, de koningen der aarde
en al de inwoners der wereld,
dat een wederpartijder of vijand zou komen
in de poorten van Jerusalem —
't is om de zonden van haar profeten,
de ongerechtigheden van haar priesters,
die in haar midden vergoten
het bloed van rechtvaardigen!" 139)

Wie zou ooit gedacht hebben, dat zo spoedig na de reformaties uit de vorige eeuw, de „geharnaste gereformeerden" hun zelfstandigheid zouden verloren hebben en niet meer zouden durven standhouden-in-het-isolement-als-Daniël? De Klaagliederen wijzen de oorzaak van het verval der kerk aan. De profeten

„hebben de sluier niet opgeheven over uw ongerechtigheid,
om een keer te brengen in uw lot;
ja, ze hebben voor u orakels gezien,
die ijdel waren en op verstoting uitliepen" 140).

Indien herdersstaven alleen gehanteerd worden om „de orde", de tao, de adat, te bewaren, en nièt tegen wolven opgetreden wordt, dan

In Oct. 1950 verkreeg prof. Huber het eredoctoraat aan de V.U., na toesproken te zijn door prof. v. d. Molen.

Bij dit meedoen met „de grote wereld" valt te denken aan de woorden van Sikkell (preek Zondag 48, 26 Nov. 1916): „Ontwikkelings- en beschavingsgedachten en wereldsche gedachten van goedheid in plaats van de heilige gedachten Gods in het Evangelie van Jezus Christus; aaneensluiting van menschen over de grenzen en in alle streken der wereld buiten de verootmoediging voor den Heere en de erkenning van den levenden God; wetenschap en verlichting en vrijheid zonder den Naam van den Heere Jezus Christus".

139) Klaagl. 4 : 12, 13; vert. prof. dr G. Ch. Aalders, Korte Verklaring. Zie noot 13, hoofdstuk VI.

140) Klaagl. 2 : 14, vert. prof. Aalders, K. V. Luther vertaalt vers 14b aldus: *Sie haben dir gepredigt lose Predigt, damit sie dich zum Lande hinauspredigten.*

wordt de kudde niet vergaderd, maar verstrooid, dan is het hek van de dam. Indien schamper gesproken wordt over extremisten, die de dierbare vrede verstoren, maar de oorzaken van deformatie omsluiert gehouden worden, dan zendt de HEERE een algehele verblinding en verwarring ¹⁴¹). Dan staat er, naar Kuiper's tekenend woord, een geslacht van mannen op, die de (in water en op land levende) *amphibie* in het schild voeren. Zij hebben van de nachtschool een hartgrondige afkeer en hebben voor het moderne leven o zo warme sympathie. Niets is hun liever dan met modernen samen op te trekken, mits de naam van Christus maar in hun banier mag prijken en de top van de standaard gesierd blijft met het kruis. Zo willen zij een nieuw hulpkorps vormen, dat „het christendom” redden zal, — terwijl zij onderwijl niets anders doen dan sappeursdiensten verrichten voor de Tijdgeest, „met de opruiming van „orthodoxe hindernissen”, bij den gemeenen man, vooral ten plattelande, en voorts bij veel „Freules” belast.” Deze amphibieën duiken o zo dartzel onder in de diepte der modernistische wateren, om dan toch weer tegen de oever op te kruipen en om mee te grazen in de malse klaver van het christenland ¹⁴²). Men concludere uit de beeldspraak overigens niet, dat deze amphibieën ongevaarlijk zijn ¹⁴³). Kuiper sprak reeds van „een opruimen van orthodoxe hindernissen” in dienst van de modernistische pantheïstische synthese-beweging. Metterdaad doen de oecumenische figuren, die op het zendingsveld, in centra, in algemene dienst, werkzaam zijn, het werk van *amphibie-tanks*. Senatu deliberante Saguntum perit. Terwijl gepleisterd wordt met loze kalk worden op de zendings-, evangelisatie- en jeugd-fronten de *fundamenten* ondermijnd. En als God het niet verhoedt, zal straks „de derde confessie” de gereformeerde belijdenis der nederlandse martelaarskerk vervangen, het oecumenische Gebot der Stunde en het Apostolaat de calvinistische zede.

141) Verg. Jes. 29 : 9—14 (Matth. 11 : 25; 15 : 6—9; 1 Cor. 1 : 19).

142) Dr A. Kuiper, De Verflauwing der Grenzen, rede gehouden bij de overdracht van het rectoraat aan de Vrije Universiteit op 20 October 1892, Amsterdam, 1892, blz. 43, 44.

143) Dr J. C. Rullmann deelt in zijn levensschets over Kuiper mede, dat Kuiper hier dacht niet aan kikkers, maar aan nijlpaarden. Job 40 tekent ons waarschijnlijk de *kracht* van dit dier (behemoth genoemd).

„In den HEERE zal ik het Woord prijzen”¹⁴⁴).

Is er vandaag nog wel een *roemen* in het betrouwbare, duidelijke en genoegzame Woord van God mogelijk? Biedt deze, alles ver-vagende, tijd nog wel plaats aan een ongeschokt belijden, dat wortelt in een *zeker* weten en een *vast* vertrouwen?

In de achter ons liggende eeuwen is op allerlei, vaak vroom schijnende, wijze de geloofs zekerheid ondermijnd. *Vereenvoudig* toch de christelijke godsdienst! zo riepen de *rationalisten*, de dienaars van de Rede. Werp alle ballast van kerkleer, die niet overeenkomt met het gezond verstand, zoals de leer der drieëenheid, verzoening door Christus' bloed, godheid van den Zoon en den Heiligen Geest, aan de kant als menselijke verdichtselen, ook al zouden ze ontleend zijn aan de Schriftuur. Want het evangelie van Christus is niets anders dan de herhaalde bekendmaking van de wet der Natuur, de leer van Jezus bevat niet allerlei „*waarheden*”, maar is niets anders dan een *zedes-leer*, de *eenvoudigheid* van het christendom bestaat in zijn allervoortreffelijkste moraal. Op deze wijze werd het Woord ondergraven. De poorten voor de bijbelcritiek gingen open. Zoals het heette, wilden deze verlichte theologen het christendom „redden” en verdedigen tegenover deïsten, unitariërs en andere vrijgeesten. In feite *verwoestten* ze het eenvoudige geloof, door de twijfelende uitroep: Wat is waarheid? op veler lippen te brengen. Van geheel andere zijde klonk óók een roep tot *vereenvoudiging* van „het christendom”. *Piëtisten* en *mystici* hieven deze aan. Het evangelie kon wel op een stuivertje gezet. Het ging toch maar om enkele centrale waarheden. Als er maar zielen gered werden, dan kwam de vorm en inhoud van belijdenis er minder op aan.

Op deze wijze werd onbewust het rationalisme gesteund, de afkapping van waarheden uit Gods Woord bevorderd en de kracht van het katholiek belijden onberekenbare schade toegebracht. Hierbij kwam de inwerking van allerlei *filosofie*, die het *pantheïsme* en de leer der *evolutie* aanhing. Het grote uitgangspunt van deze afvallige geestesstromingen was, dat alles aan ontwikkeling, evolutie onderhevig was. „God” en ook de waarheid, het recht. *De wereldgeschiedenis*, zo werd gezegd, *is het wereldgericht*. De waarheden en rechten staan dus niet vast, maar zijn steeds in beweging. „God” is de

¹⁴⁴) Ps. 56 : 11.

duistere diepte, die zichzelf bewust wordt, en de waarheid moet experimenteel gevonden worden.

Wanneer wij nu letten op de huidige *dialectische* en *existentialistische* denkrichtingen, ontwaren wij dezelfde gedachten. Wel wordt thans vaak uitgegaan van de afstand tussen „God” en mens, maar de gedachten van *evolutie* en *vereenvoudiging* der waarheid zijn overgenomen. De waarheid is immers niet zeker meer. In het kerkelijk gesprek moeten de waarheden in allerlei confessies getoetst worden. *De oecumenische geschiedenis wil men het gericht over dogma en ethos doen worden.* De waarheid zal dan al meer „ontdekt” worden en „groeien”. Begrijpelijkerwijze sterft in zulk een klimaat van twijfel aan de waarheid de strijd voor het geloof, dat den heiligen is overgeleverd en taant de roem in de *duidelijkheid* en *waarheid* der confessie. Nadat de rationalistische „vereenvoudiging” (dank zij de oecumenische evolutie) is aangebracht, komen de accenten te liggen op de moraal: *Leven en Werk*.

Indien de zaken zó staan, is er voor hem, die de vastheid van zijn belijden niet prijs wil geven, maar één mogelijkheid over: hij zal het isolement-om-de-roem-in-het-Woord-te-behouden moeten kiezen, hij zal zich niet mogen vermengen met degenen, die naar verandering, revolutie, noch met hen, die naar uitwissing der grenzen, synthese, evolutie staan¹⁴⁵). Het „wandelen in de raad der goddelozen” in *gespreksgemeenschap*, verandert spoedig in een „staan op de weg der zondaren” in een *werkgemeenschap*, om te eindigen in een „zitten in het gestoelte der spotters” in een *geloofsgemeenschap*¹⁴⁶). Voor den gelovige zal het loven van de leer des HEEREN met zich mee moeten brengen een gaan buiten de poorten der oecumenische stad. Ook al geeft men geschenken. En waait er de kruisvaan. Dit eist de politiek van het hemelburgerschap. Zo zal de daad van afscheiding juist een *getuigenis* zijn.

De redenering mag niet gevolgd, dat een stoer getuigenis *binnen* de oecumenische evolutie toch wel een goede uitwerking kan hebben. Het gaat er immers niet om een gereformeerde *mening* tegenover andere *theorieën* te verdedigen, maar om de *vergadering* van hen, die geloven in het zekere Woord, af te grenzen tegenover de *verzameling* van hen, die het disputabel stellen. Daarom zal de

¹⁴⁵) Verg. Spr. 24 : 21, 30 : 5, 6.

¹⁴⁶) Verg. Ps. 1 : 1.

éne Congregatie *tegenover* de andere moeten geplaatst worden, zoals eertijds de kerk zich afscheidde van de synagoge. Gesprek op een gemeenschappelijk vlak is niet mogelijk. Men mag zich niet aan de principiële *antithese* onttrekken en zich binnen de oecumenische synagoge begeven „door het opheffen van de pantheïstische leugen, dat „de waarheid wel voor zichzelf zal strijden”, of ook „dat er niets gemaakt mag, maar dat alles moet groeien”. Fraaie theorieën, alsof er naar die leugenachtige maatstaf ooit een Israël in Kanaän, ooit een Christus in Bethlehem, ooit een Calvinisme in Nederland zou zijn gekomen. Dit ware zelf de grenzen uitwisschen, en bood aan de verflauwing der grenzen geen weerstand”¹⁴⁷). „Het is onwaar, dat God het alzoo besteld heeft, dat de waarheid zich zelve zal handhaven. De apostel zelf drong aan op het afsnijden van ketterij door oefening van tucht. En het is even onwaar, dat er niets gemaakt wordt, en dat al wat uit God is organisch groeit. Noch Abrams roeping, noch Israëls uittocht uit Egypte, noch de Reformatie zijn vanzelf *gegroeid*, maar tot stand gekomen door feiten, die het proces verstoorden”. „Waar Pantheïsme en Evolutie saäm het roekeloos pleit bestonden, om ons door de *verflauwing* der grenzen naar de onklarheid, straks door *uitwissing* der grenzen naar den chaos terug te leiden, daar valt slechts één weerstand te bieden, maar dan ook een weerstand, die zich de profetie van triomf uit heel de historie hoort toefluisteren: Dit, dat ge scherp en beslist de grens tusschen *uw* levenskring en dien der *Evolutie* trekt en bepaalt, en binnen in dien kring, uit ontzag voor de majesteit des Heren, elke grens, die Hij verordineerd heeft, eerbiedigt”¹⁴⁸).

Men zegt wel vaak, dat het handhaven van de door den Heere geboden grenzen *negatief* en *eenzijdig* is. Niets minder is echter waar. Vele der geboden vangen aan met: *Gij zult niet*. Het haten van het kwade is een *positieve* daad, wanneer dit gedragen wordt door de begeerte om te doen wat goed is in de ogen des Heeren. Wanneer de kerk weigert te luisteren naar de nicolaiëten, zich afgrenst tegenover de wereld en de vervalste kerk, dan is zij bezig om te houden wat zij heeft in *positieve* gehoorzaamheid. En in dit isolement zal haar kracht liggen¹⁴⁹). Om deze haar door den Here geschonken

147) Dr A. Kuyper, Verflauwing der Grenzen, blz. 50, 51, 182.

148) Dr A. Kuyper, a.w., blz. 51.

149) Openb. 3 : 7—13.

trouw zal zij óók mogen roemen. Dit *schijnbaar* negatief-zijn, dit uitgaan-buiten-de-legerplaats betekent voor de kerk permanent lijden, kruis-dragen, zwak-zijn. Maar dit is haar roem: als zij zwak is, dan is zij machtig. Want 's Heren genade is haar genoeg en de kracht openbaart zich eerst ten volle in zwakheid ¹⁵⁰). Zij roeme dan in niets anders, dan in het kruis van den Here Jezus Christus, door Wien de wereld haar gekruisigd is en zij der wereld ¹⁵¹). Over het Israël Gods, dat aldus gericht, in het gelid der strijdende kerk meemarcheert, komt vrede en barmhartigheid ¹⁵²).

„Dat is mijn troost in mijn ellende,
 dat uw belofte, mij in 't leven houdt.
 Overmoedigen hebben zeer de spot met mij gedreven;
 toch ben ik van uw wet niet afgeweken.
 Gedacht heb ik aan uw gerichten van ouds aan,
 o Heere, en ik heb mij getroost.
 Gloeiende toorn heeft mij aangegrepen vanwege de goddeloozen
 die uw wet verlaten.
 Gezangen zijn uw inzettingen mij geworden
 in het huis mijner vreemdelingschap.
 Twijfelaars haat ik,
 maar uw wet heb ik lief.
 Mijn schuts en schild zijt Gij;
 op uw Woord hoop ik.
 Wijkt van mij, gij boosdoeners,
 opdat ik de bevelen mijns Gods beware!
 Ondersteun mij naar uw belofte, opdat ik leve,
 en laat mij aan mijn hoop niet te schande worden” ¹⁵³)

Naar dergelijke fiere geloofstaal moeten zij, die vandaag zo ontzaglijk bang zijn om achterlijk, confessionalistisch, negativistisch, kerkistisch, of wat dies meer zij te wezen, terug! Zij, die vechten willen voor de erfenis der Reformatie, zullen zich moeten concentreren op de belijdenis, zich het evangelie niet schamend. Er moet weer liefde

150) 2 Cor. 12 : 10.

151) Gal. 6 : 14.

152) Gal. 6 : 16. „Wandelen” is een mil. term: in colonne marcheren.

153) Ps. 119 : 50—54 en 113—116. Vert. prof. dr A. Noordzij in K.V.

komen voor het Woord des Heren. Zijn absolute geboden moeten weer gezien. Eigenwillig gebouwde muren moeten afgebroken. Maar het Woord van apostelen en psalmisten moet aandrijven om de door den Here bevólen muren zo hoog mogelijk op te trekken. Niet de geschiedenis der oecumenische beweging zij het gericht over de waarheid, maar de kerk richte door het Woord de afvallige Wereldkerk.

De Critiek der Jongeren wil hier niet aan en uit zich thans zeer driest: „In onze kerken is het isolement regel geworden en het apostolaat uitzondering. Want praktisch alles wat ligt buiten onze kerkmuren — muren: genomen in de ruimste zin, de traditie inbegrepen — is tot rechteroog en rechterhand verklaard: officieel wordt ons regelmatig de doodschrik op 't lijf gejaagd voor nieuwe religies, minzuivere of valse kerkformaties en de boze wereld, van welke alle wij ons verre moeten houden — dát is beginsel geworden! En achter onze muren genieten wij van onze „leer” en betrachten wij ons „leven”. En ons apostolaat is verlopen in een „spreken met de vijand in de poort”¹⁵⁴⁾”. „Wij denken er niet aan de muren te slopen en het bijbelse risico te nemen. Naar alle zijden omgeven we ons met garanties. Wij weigeren eenvoudig de staat, waarin Jezus Christus ook ons toch wezenlijk gesteld heeft, te aanvaarden: schapen ja lammeren te zijn temidden van grijpende wolven”¹⁵⁵⁾. „Ik zeg, dat in ons midden een grenzenloze onderschatting aanwezig is van de belofte en gave van de Heilige Geest! Hij is ons gegeven. En dat is hier allesbeheersend. Wat de leugen betreft: Hij zál ons leiden in de waarheid, welke toch stellig niet geïdentificeerd kan worden met onze confessies en waar Hij toch waarachtig het aangeduide isolement niet voor nodig heeft . . . Jezus' Geest zál ons, die op Jezus' gebed waarlijk in deze wereld gelaten zijn, van de Boze bewaren, waar Hij toch waarlijk onze schaapskooien niet voor nodig heeft, en Hij zál ons waar maken het woord van onze machtige Heer: ziet Ik ben met U al de dagen tot de voleinding der wereld . . . We moeten de vrees laten vallen en de prediking van de angst, waar onze kerken vol van

154) Ds D. Krijger, geref. (syn.) pred. te Lochem, *De Wereldraad van Kerken, een Oproep tot Aansluiting alsnog*, Kampen, 1948, blz. 44. Ds Krijger zondert het *Zendingscentrum* en het *Evangelisatiecentrum* uit: daar wordt z.i. het apostolaat beleefd en is men het isolement kwijt.

155) Ds D. Krijger, a.w., blz. 45.

zijn, staken gaan. En wij moeten de moed hebben om onze muren te slechten op de belofte, dat God zelf ons tot een muur zal zijn, gelovende in de machtige en heerlijke Geest van Jezus Christus“¹⁵⁶).

Wanneer we dergelijke uitingen, die treffend overeen komen met de geluiden van de Critiek der Jongeren omstreeks 1920 en de huidige barthiaanse „doorbraak“-richting, lezen, is het goed de Schrift zèlf te laten spreken. Inderdaad zond Christus de Zijnen uit als schapen temidden van wolven (Matth. 10 : 16a). Maar direct daarna sprak Hij: Weest dan voorzichtig als de slangen en oprecht als de duiven. Wacht u voor de mensen (Matth. 10 : 16b, 17a). Hiermede wilde Christus de lafheid niet sanctioneren. De herinnering aan de „oprechtheid“ der duiven doet wel blijken, dat Hij alle vleeselijke voorzichtigheid veroordeelde. Maar Zijn bedoelen was de onbedachtzaamheid af te snijden, opdat de discipelen zich niet nodeloos in gevaren zouden storten. Zijn: Wacht u voor de mensen! was, naar Calvijns uitleg, *het klinken van de krijgstrompet, opdat zij zich met des te meer vaardigheid ten strijde toerusten*. „Want evenals een bovenmatige en al te zorgvuldige behoedzaamheid velen verzwakt, zo bedwelmt ook een botte zorgeloosheid velen zodanig, dat zij ondoordacht voorwaarts stormen, en op het beslissend ogenblik falen“. Het is verminking der Schrift, als men uit Christus' gezegde over de uitzending temidden van de wolven de antithese-gedachte en de strijd wegedeneert, en het voorstelt alsof Christus beval „het goede“ in Broeder Wolf te „waarderen“, met hem „in gesprek“ te komen en te pogen met hem tot een irenische synthese te geraken. Niets van dat alles! Christus schilderde juist de vijandschap der valse kerk, die met de wereld, koningen en stadhouders tegen de ware kerk samenspannt¹⁵⁷). En nu gaf Hij instructies aan zijn soldaten. O zeker, deze soldaten waren tegelijk vredes-apostelen. Ze deelden de vrede-groet uit aan hen, die het wáárd waren. Maar ze hadden de opdracht om hun wens van vrede, sjaloom, irene onmiddellijk terug te nemen wanneer de bóód-

156) Ds D. Krijger, a.w., blz. 45, 46. Tegen de brochure van ds Krijger schreef dr N. J. Hommes: Binnen of buiten den Wereldraad van Kerken. Alsnog een smartelijk, doch onverbiddelijk: Neen!, Groningen, 1949. Deze laatste brochure wijst wel de aansluiting bij de Wereldraad af, maar gaat *niet* in op de barthiaanse tendenz van de brochure van ds Krijger, noch minder op de oecumenische samenwerking die door de kerken van beide schrijvers reeds beoefend wordt.

157) Matth. 10 : 17; 21 e.v. Verg. ook Hand. 4 : 27; 12 : 1—3, 11.

schap, die zij brachten, verworpen werd ¹⁵⁸). „Om hun ondankbaarheid zijn zij de zegen Gods, door u hun toegewenst, niet waard; breekt daarom *elke band van gemeenschap met hen af*” ¹⁵⁹). Het apostolaat bestond niet hierin, dat op allerlei wijze een *gespreksgemeenschap* en *werkgemeenschap*, laat staan een *geloofsgemeenschap* moest worden nagestreefd met ongehoorzaam blijvende leden der kerk. Het stof moest van de voeten afgeschud, *elke* vorm van gemeenschap diende opgeheven te worden. Johannes toonde, dat hij wist wat het apostolaat inhield, toen hij neerschreef, met duidelijke verwijzing naar des Heilands Woorden: Indien iemand tot u komt en *deze leer* niet brengt, ontvangt hem niet in huis, en zegt tot hem niet: Wees gegroet. Want die tot hem zegt: wees gegroet, die heeft *gemeenschap* met zijn boze werken. Hoog de muur der ware kerk!

Het is daarom aantasting van Gods eigen werk als gezegd wordt, dat God onze schaapskooien en onze confessies niet nodig heeft. Het is ook geestdrijverij, wanneer gespeculeerd wordt op een leiding door den Geest en de confessie gerelativeerd en losgelaten wordt. Het is een puur ethisch en barthiaans geluid, als gezegd wordt, dat het risico maar genomen moet worden, de sprong, das Wagnis, om het isolement te verlaten. De oproep aan ongehoorzamen in de valse kerkelijke instituten zich te bekeren wordt aldus onmogelijk gemaakt. Hier verflauwen de grenzen. Rome en Dordt komen in de zelfde smeltkroes van existentiële twijfel. Hier wordt de Reformatie en de confessionele trouw ook sinds 1834, 1886, en vervolgens verloochend, de katholieke kerk voor de kerk der paradoxen ingeruild. Dat thans deze dingen vrijmoedig gezegd worden, toont overduidelijk, dat de „N.C.S.V.-geest” van 1920, die de kerken verweet, dat zij niet méér wisten te doen dan zich onbesmet te bewaren van de wereld en vanuit een veilige schuilhoek jeremiades aanheffen over de afval, aan de winnende hand is. Déze geest zal ook tot voortgaande oecumenische activiteiten stimuleren door een vals Apostolaat te propageren en de kerkmuren te ondermijnen ¹⁶⁰).

Tolerantie van deze tolerantantie-predikers *is* reeds verraad aan de katholieke kerk. Als hiertegenover gezwezen wordt, *is* de doorbraak binnen *eigen* kerkmuren reeds een feit, de leervrijheid werke-

158) Matth. 10 : 11 e.v., Mark. 6 : 11, Lukas 9 : 4, 5.

159) Calvijn op Matth. 10 : 13. Verg. 2 Joh. 10, 11, Openb. 18 : 4.

160) Over vals apostolaat, zie 2 Cor. 11 e.v., 2 Petr. 2, Openb. 13 : 11 e.v.

lijkheid. Een orthodoxe façade kan dan nog overeind blijven staan, de ontbinding gaat voort. Soms wordt ook het licht van sommige sterren op aarde nog lang gezien, hoewel zij aan het firmament reeds uitgeblust zijn. Ook door *niet* te spreken kan men de zaak van Christus op Zijn wereldfront prijsgeven. Machteloosheid en vrees-voorschewing kunnen nooit redenen zijn, die blijvend zwijgen motiveren. Het is echter overduidelijk, dat afgedacht van alle „ketterprocessen” sinds 1944, kerken, die dergelijke leer met een: Wees gegroet ontvangen, de naam gereformeerd gaan uithollen ¹⁶¹). Het erfgoed der Reformatie is bij haar niet veilig meer. De omstreeks 1926 verrichte tuchthandelingen zijn aldus feitelijk herroepen. En de *synthese-beweging* sinds de twintiger jaren, die veroordeeld werd, èn de *doorbraak-beweging*, die thans toegelaten wordt, stoelen op dezelfde wortel: „*het onzeker stellen van zaken en feiten, waarvan de Schrift duidelijk mededeling doet*” ¹⁶²). Maar ook het *dulden* van dergelijke

¹⁶¹) Ds D. Krijger schrijft: „Ik ken Barth en zijn volgelingen slechts als bewogen Christenen, dikwijls met een massa ressentiment, maar ik ken ze niet als een soort Werkelijkheids-aanbidders . . . Intussen heb ik niets anders kunnen ontdekken, dan dat zij beven en leven en arbeiden voor de levende God en voor geen ander of iets anders en dat zij getuigen zijn van Zijn Zoon, onze Heer Jezus Christus.” A.w., blz. 38. Dwars hiertegenover staat de Verklaring, die *koreaanse* theologische studenten publiceerden bij het bezoek van dr Mackay (pres. van het Princeton Theol. Sem. en van de I.Z.R.) en dr E. Brunner aldaar, eind 1949. Tegenover het roemen van dr Mackay van de barthiaanse beweging, die de bijbel ontdekte en de theologie rehabiliteerde, plaatsen ze enige uitdrukkingen van dr Brunner: „De orthodoxen maken een afgod van de bijbel”. „Ik heb geen enkel deel van het Apostolicum onderschreven”. „Het zeggen, dat de bijbel Gods Woord is, is een joodse gedachte”. „Het is niet nodig om de huidige jonge mensen op te roepen de Westminster Confessie te aanvaarden”, etc. Van deze door dr Brunner in Korea gebezigde uitdrukkingen verklaren de studenten: „Al deze verklaringen betekenen een verwerping van de bijbel en fundamentele verwerping van christelijke waarheden. Wij voor onszelf geloven, dat de bijbel inderdaad het Woord Gods is, houden vast aan de bijbel, verdedigen hem en, omdat wij trouw zijn aan dit Woord tot de dood, verzetten ons tegen hun leer en theologie” (The Christian Beacon, 22 Dec. 1949). De tegenstelling is evident. Ds Krijger schaart zich aan de zijde der nieuwe theologen TEGENOVER hen, hier te lande, in Korea en waar ook in de wereld, die trouw willen blijven aan de gereformeerde confessie. In de taal van Openb. 2 : 14 gezegd: hij doet als Bileam, die Balak leerde den kinderen Israëls een aanstoot voor te werpen, opdat zij zouden afgodenoffer eten en hoereren.

¹⁶²) De Synode van Groningen-1927 schreef aan de Vergadering der Gereformeerde Kerken in het Hersteld Verband inzake de beslissingen van de synode te Assen-1927 in de zaak-dr J. G. Geelkerken c.s.: „Immers hebben onze kerken hierbij niet anders gedaan, dan — in overeenstemming met de door u genoemde

bewegingen komt voort uit dezelfde wortel: een *wegsterven van de roem in het vaste, absolute ondubbelzinnige Woord, een niet-meer-durven-haten van twijfelaars* ¹⁶³).

De Schrift spreekt in scherpe bewoordingen over het verzaken van de strijd. Tegenwoordig is het mode om op te roepen tot deemoed en ieder, die het Woord wil handhaven als farizeër en erger aan de kaak te stellen. Maar dwaas was Ruben, dat bij Debora's strijd herdergefluit bij de oever van een snelle vliet verkoos boven het gehoorzaam zijn aan het alarmsignaal. „Bij de beken van Ruben — grote voornemens des harten! . . . Bij de beken van Ruben — grote overleggingen des harten!” ¹⁶⁴) De Engel des HEEREN vloekte de burgers van de stad Meroz, „want zij zijn niet gekomen den HEERE tot hulp, den HEERE tot hulp onder de helden” ¹⁶⁵). De tolerante kerk van Thyatira, die de valse profetes ongemoeid liet, en de lauwe gemeente van Laodicea werden ten strengste door Christus Zelf vermaand ¹⁶⁶). Het opkomen voor Zijn Woord is geen geringe zaak. Hij is het Woord Zelf, Hij berijdt als Overwinnaar een wit paard, heet Getrouw en Waarachtig, velt vonnis en voert krijg in gerechtigheid. Zijn kleed is in bloed geverfd, Hij verslaat als messiaanse Koning al Zijn vijanden, en uit Zijn mond gaat een scherp zwaard. Hij hoedt de heidenen met een ijzeren staf en treedt de wijnpersbak van de toorn Gods. Wie strijden gaat vóór het Woord Gods, doet niets anders dan *met Christus* strijden. De Heiland beloofde aan de deformerende gemeente te Thyatira, dat indien zij vasthield aan de belijdenis, die zij

beginselen — zich te verzetten tegen *het onzeker stellen van zaken en feiten, waarvan de Schrift duidelijk mededeeling doet*. Daarom gaat het, naar onze stellige overtuiging, in dezen strijd niet om middelmatige zaken, maar om de principiële vraag, of in onze kerken zal worden toegelaten een willekeurige behandeling der Heilige Schrift, welke aan haar Goddelijk gezag tekort doet . . . Om bovengenoemde redenen staan wij dan ook in de overtuiging, dat wij, *juist om het heil van Sion en de komst van 's Heeren koninkrijk, om der wille van de waarheid Gods en van de liefde tot 's Heeren kerk, ook met het oog op de in onze tijd zoo groote gevaren voor verslapping en afval in leer en leven, van het ingenomen standpunt niet mogen wijken*” (acta, bijlage CXX, rapporteurs ds J. L. Schouten en prof. dr J. Ridderbos, cursivering van ons).

163) Ps. 119 : 113, vert. prof. dr A. Noordzij.

164) Richt. 5 : 15c en 16c, vert. dr C. J. Goslinga in K.V.

165) Richt. 5 : 23, vert. dr C. J. Goslinga. Onder indruk van deze tekst handelde ds H. de Cock bij zijn strijd tegen het modernisme en kerkbederf (volgens zijn brief aan het Provinciaal Kerkbestuur van Groningen, d.d. 23 Dec. 1833).

166) Openb. 2 : 18—29; 3 : 14—22.

had, Hij haar óók macht zou geven om de heidenen te hoeden met een ijzeren staf ¹⁶⁷). Christus geeft aan Zijn gemeente op aarde een ontzaglijk rijke en schone taak: zij mag Zijn Woorden bewaren, totdat Hij komt. O Timothee, depositum custodi ¹⁶⁸). O Timotheüs, bewaar als rentmeester, wat u is toevertrouwd, houd u buiten het bereik van de onheilige, holle klanken en tegenstellingen der ten onrechte zo genoemde kennis ¹⁶⁹).

Wanneer echter in de kerk schipperen regel wordt, beslissingen taktisch ontweken worden, gezwogen wordt als de afval roept tot spreken — dan betekent dit, ondanks vele overleggingen des harten, een voor Gods koninkrijk even schadelijke houding als die van de stam Ruben en de stad Meroz in de dagen van de strijd tegen de kanaänieten, als van de judeërs tijdens Simsons eenzame kamp tegen de filistijnen ¹⁷⁰), als van de kerken van Thyatira en Pergamum in de dagen van de nicolaïetische doorbraak. Een kerk, die weigert de geboden strijd te strijden, werpt het wapen van haar vrijmoedigheid weg, onttrekt zich en leeft niet meer uit het geloof ¹⁷¹). Het bekende Hebreë 11 laat ons zien, hoe de wolk der getuigen ten bloede toe streed en weigerde te deserteren. De *oudtestamentische* strijders wisten van Gods dreiging over afval en verheugden zich in Zijn beloften over de komende stad-met-fundamenten ¹⁷²), de nieuwe oecumene ¹⁷³); daarom verdroegen zij de smaadheid van Christus. De *nieuwtestamentische* kerk, die niet uitgaat tot Christus, buiten de legerplaats, buiten de stād en tēmpel van de afvallige religieuze cultuur ¹⁷⁴), pleegt insubordinatie tegen de volstreckte wil van haar oversten Leidsman. Haar lot is straks: *zonder krijgsmanseer en vlag* ¹⁷⁵). Zelfhandhaving of activiteit op allerlei front kunnen dan

167) Openb. 19 : 11—16, verg. Joh. 1 : 1 e.v.; Ps. 45 : 4, 5; Ps. 2; Ps. 110; Jes. 63 : 3; Openb. 12 : 5.

168) Openb. 2 : 24 e.v.; Matth. 16 : 18, 19; 2 Tim. 1 : 8, 13, 14.

169) 1 Tim. 6 : 20, 21.

170) Richt. 15 : 9—19; verg. 2 Tim. 4 : 16—18.

171) Hebr. 10 : 35—39. „Wegwerpen” is een militaire term: wapens op de vlucht van zich werpen. „Zich onttrekken” is eveneens een militaire term: deserteren. Hebr. 11 bevat eigenlijk *illustraties*, bij wat in 10 : 35—39 gezegd is. Hebr. 12 : 1 e.v. neemt de draad van het betoog weer op, ook weer gebruikmakend van beelden, ontleend aan de (wed-)strijd.

172) Hebr. 11 : 10, 16; 12 : 22, 13 : 14.

173) Hebr. 2 : 9. Zie voorts blz. 324 en noot blz. 278.

174) Hebr. 13 : 13.

175) Hebr. 10 : 26 e.v.; 12 : 14 e.v.

het oordeel Gods niet tegenhouden, noch maskeren. Wordt er gemarchandeerd met de waarheid en wordt gedeserteerd van het front der katholieke kerk, dan is de vraag gewettigd: Zoudt gij de goddelozen helpen en die den HEERE haten liefhebben? Nu is daarom over u van het aangezicht des HEEREN grote toornigheid¹⁷⁶). Is er een sympathiseren *met* of een zich-niet-zeker-uitspreken-tegen „de derde weg”, de oecumenische synthese, dan wordt er een *bedriegelijke* vrede onderhouden. Christus verklaart immers de oorlog aan de aanhangers van een „middelbare oft tusschen beyden swevende nieuwe Religie”, de gangers op de „middel-bare ende middel-weg, om de gunste t'eener ende t'ander zijde te behalen”¹⁷⁷).

Het Woord van Christus is een *zwaard* des Geestes. Van alles wat gehoord is, is het einde der zaak: Vrees God en houd Zijn geboden! O kerk, hanteer het tweesnijdend, antithese-brengend, zwaard des Woords.

De volharding der heiligen.

We hebben de oecumenische beweging getekend in haar ontwikkeling en groei. We hebben aangetoond, hoe in Nederland een miniatuur-copie van de Wereldkerk is aan te treffen. In het bijzonder hebben we nagegaan, hoe de Gereformeerde Kerken, die zich niet vrij maakten, weifelend, ja toegiefelijk zich bewogen in deze oecumenische mikrokosmos. Zowel politiek als kerkelijk biedt Nederland hetzelfde beeld: gebrek aan zelfstandigheid, onderworpen naäperij van de makrokosmos¹⁷⁸). Zoals een konijntje staart naar de onvermijdelijk

¹⁷⁶) 2 Kron. 19: 2.

¹⁷⁷) Deze uitdrukkingen komen voor in de Sentbrief van de ned. geref. kerk aan keizer Maximiliaan II, overgegeven op de rijksdag te Augsburg, 1566. In deze brief wordt Openb. 17 en 18 toegepast op de roomse kerk; de keizer wordt opgeroepen de reformatie ter hand te nemen: „Die t'eener tijt twee Hasen tegelijck jaeght, geen van beyden en vanght”. In die tijd waren er verschillende roomse theologen, die voorzichtig een soort synthese tot stand trachtten te brengen tussen Rome en Reformatie, door het roomse „Gehalt” (inhoud) te reproduceren in een reformatorische „Gestalt” (vorm). Zie Seeberg, Lehrbuch der Dogmengeschichte, IV, 2, Leipzig, 1920, blz. 732 e.v. In de Sentbrief werd over de pogingen van de reformtheologen geoordeeld, dat zij „latende voorby vlieten de voornaemste oorsprongen der dwalingen, om het gemeyn volck te behagen, bestraffen quansuys ende als in 't voorby gaen, sommige misbruicken”. Zie Ursinus' Schatboeck edities Spiljardus, sinds 1657, op Zondag XXI (geciteerd uit ed. Amstelredam, 1694, fol. 210 e.v.).

¹⁷⁸) Makrokosmos = wereld in het groot; mikrokosmos = wereld in het klein.

naderende reuzenslang, zo ziet men gebiologeerd op naar Wereldstaat en Wereldkerk, die met suggestieve kracht aller aandacht op-eisen. Groen en Da Costa hebben het in hun tijd gezegd, thans valt het te herhalen: de natie, die tegen Rome en Spanje in tachtigjarige strijd dierbare voorrechten handhaafde en veroverde, en die uit kracht van diezelfde voorrechten de vrijheid van Europa tegen Frankrijk staande hield, gaat „met ootmoedige leerzaamheid” ter schole bij andere landen „om hare duur gekochte rechten en vrijheden af te leeren tegen de alle rechten en vrijheden verslindende vrijheid dezer eeuw”¹⁷⁹). Ruïnes wijzen nog op vroegere, vergane, glorie; hier en daar heeft de *afbraak* en *doorbraak* nog een stuk muur, een rest van een fundament overgelaten. De volkeren van rondom kunnen terecht vragen: *Waarom heeft de HEERE alzo gedaan? Wat is de ontsteking van deze grote toorn?* Het antwoord moet ook hier, naar Deuteronomium 29 : 25, 26, zijn:

Omdat zij het verbond van den HEERE, den God hunner vaders verlaten hebben, dat Hij met hen gemaakt had, toen Hij hen uit Egypteland uitvoerde, en zij heengegaan zijn en andere goden gediend en zich voor die gebogen hebben, goden die hen niet gekend hadden en geen van welke hun iets medegedeeld had.

Deze situatie, roept ieder, die met een vrije en goede consciëntie tegen de zonde strijden wil, op tot bezinning. Niemand heeft het recht om fanfares over eigen getrouwheid te gaan uitschetteren. Wij hebben gezondigd en hebben onrecht gedaan en goddeloos gehandeld en gerebelleerd met af te wijzen van des HEEREN geboden en rechten¹⁸⁰). De zonde zetelt in ons aller hart; van nature zijn we tot synthese geneigd. Onze hang gaat uit naar deze wereld, deze metropool, en niet naar de komende. Wij verwachten een aards Oecumene-rijk, ons hart is vreemd aan de wet en de stijl van het nieuwe Jerusalem, de komende Oecumene.

179) Da Costa, Een en Twintig Dagen te Londen bij gelegenheid der zamenkomsten der Evangelische Alliantie. Amsterdam, 1852, blz. 148. (Da Costa was, in tegenstelling met Capadose, tegen de oprichting van een afd. der E.A. in Nederland. Wilde wel spontane meetings, geen stichting van een afzonderlijke „kerkelijk of geestelijk lichaam” met grondslag en reglement.)

Voor mening van Groen, zie zijn Geschiedenis des Vaderlands, vooral slot. Zie blz. 355 van dit boek.

180) Dan. 9 : 5.

Tenzij wij door den Geest Gods wederom geboren worden. (Heid. Cat. antw. 8; 2 Cor. 3 : 3 e.v.)

Want de Geest heeft zich nog niet van deze wereld teruggetrokken. De verborgen dingen zijn wel voor den HEERE, onzen God, „maar de geopenbaarde zijn voor ons en voor onze kinderen tot in eeuwigheid om te doen al de woorden der wet”¹⁸¹). En het geboden woord is zéér nabij, in mond en hart van het verbondsvolk, OM DAT TE DOEN¹⁸²). De Geest wil de wet in de harten inschrijven¹⁸³), zolang de bedeling van het nieuwe verbond er zal zijn. De „bediening des Geestes” is tegelijk de „bediening van het evangelie”¹⁸⁴): Hoor Israël!¹⁸⁵)

Daarom is het mogelijk, dat er in de tijden van de grootste deformatie, mensen te vinden zijn, die wedergeboren worden door Zijn Woord en Geest. Tot aan het einde van deze wereldeeuw zal er een kerk blijven. Al worden de tijden zwaar, de leugenprofeten talrijk, de revoluties ontelbaar, de Here verlaat niet, wat Zijn hand begon. Steeds zullen er te vinden zijn, die *met blijdschap* naar de stem van den Herder horen, die hun leven inrichten naar de stijl van het nieuwe Jerusalem en uitgaan uit het Babel van afval¹⁸⁶). „Ghelijck het God nu belieft heeft / dit sijn werck der genade / door de predicatie des Evangeliums in ons te beghinnen / also bewaert / achtervolght ende volbrengt hy het selve door het hooren / lesen ende overleggen van dien / mitsgaders vermaningen / dreygementen / beloften / ende 't ghebruick der H. Sacramenten. Dese leere van de volherdinge der ware gheloovigen ende Heyligen / mitsgaders van de versekertheyt der selver volherdinge / welcke God tot sijns Naems eere ende troost der Godvruchtighe zielen in syn Woordt seer overvloedelijck gheopenbaert heeft / ende inde herten der geloovighen in-druckt / wert wel van het vleesch niet begrepen / en wordt van den Sathan ghehaet / vande wereld bespodt / vande onervarene ende hypocrijten misbruyckt / ende vande dwael-gheesten bestreden: Maer de Bruyt Christi heeftse altyts als eenen schadt van onwaerdeerlijcken prijs / seer teederlijck bemint / en standvastelijcken verdedicht. T'welc op

181) Deut. 29 : 29.

182) Deut. 30 : 14. Verg. blz. 302.

183) Jer. 31 : 33, 34; zie ook Joh. 6 : 45; Hebr. 8 : 10 e.v.; 10 : 16 e.v.; 2 Cor. 3 : 3, 6.

184) 2 Cor. 4 : 3 e.v.

185) Deut. 6 : 4; v.g. Marc. 12 : 29; Rom. 10 : 17.

186) Openb. 14 : 1—5; 15 : 2 e.v.; 18 : 4 e.v.; 19 : 1 e.v.

dat sy oock voortaan doe / sal God besorgen / tegen welcken gheenen raet en gelt / noch eenich geweld yets vermach. Welcken eenighen God / Vader / Sone ende H. Geest / zy eere ende eerlijckheyt in eeuwigheyt / Amen" 187).

Dit geloof in *de volharding der heiligen* zal aandrijven om de *mid-delen*, die de Here geeft, naarstig te gebruiken en deze tegen aanranding te beschermen. Wanneer de Wereldkerk een der grootste aanvallen op de kerk is, die de kerkhistorie sinds de Reformatie te zien geeft, dan is in deze critieke situatie het volgende bijbelwoord wel van actuele betekenis: *Hier blijkt de volharding en het geloof der heiligen* 188).

Deze volharding en dit geloof zal dan niet allereerst uitkomen in een concentratie van macht en organisaties tegenover de georganiseerde apostasie 189). Hoe verleidelijk het ook is om, in concurrentie met allerlei beweging en geweld, grootscheepse acties op touw te zetten, — de getrouwe kerk wake ervoor niet in de zonde van de wereldgelijkvormigheid te vallen. Zij mag niet hetzelfde „schema” als deze aeon, deze kosmos hanteren. Zij heeft niet alleen een andere boodschap te brengen, doch ook in de wijze, waarop zij haar boodschap brengt, verschilt zij radicaal van deze wereld. Legt de laatste steeds de nadruk op macht en centralisatie, streeft het beest naar „geleide” economie en politiek, ijvert de afvallige kerk naar de invoering van hoogkerkelijke hiërarchie en een heerschappij van clerus, over „alle terreinen des levens”, — het is de roeping en het onvervreemdbaar privilege der ware kerk om de prediking van het vaste Woord te handhaven. Doet zij dat in de plaatselijke samenkomsten, dan hoeft, dan mag zij niet naar méér wapenrustingen zoeken om den vijand te wederstaan. Zij is niet geroepen om de Wereldraad te copiëren en de stijl der centraliserende hiërarchie — zij het dan op

187) Acta ofte Handelinghen des nationalen Synodi, Dordrecht 1621, I, blz. 362, 363; Dordtse Leerregels, V, XIII, XV. De remonstranten leerden o.a. „dat het pryselyc ende profijtich is / van sijne volherdigheyt te twyffele” (oordeel der zuid-hollandse gedep.; a.w., III, blz. 342; zie ook D.L.R., V, verw. der dw. V). De D.L.R. zeggen terecht, dat de remonstranten de „tweiffelinghe der Paus-gezinde” weer in de kerk invoerden. Verg. de latere cartesiaanse en barthiaanse (dialectische) (algemene) twijfel; verg. blz. 338, 446, 478.

188) Op. 13 : 10; vert. N.B.G. Verg. Hebr. 10 : 36; Op. 14 : 12; Matth. 10 : 22; 24 : 13.

189) Blijkens een mededeling van haar praeses (Juni 1950) had de hervormde synode op dat moment 70 academici, waaronder theologen, juristen en economen, in dienst. Bovendien 250 man personeel.

orthodoxe wijze — te imiteren. Ja, ten aanzien van dit punt blijkt de volharding en het geloof der heiligen. Wie veracht hier de dag der kleine dingen? Niet allereerst door grote conferenties en massale acties, maar door getrouwe kerkinstituering, prediking, sacramentsbediening, hantering van de sleutelen des hemelrijks bouwt Christus Zijn kerk tegenover de fortificaties van den valschen profeet. De trouw in het *kleine* is voor Hem van grote waarde. Het ambt der gelovigen moet uitgeoefend worden, in het zich afscheiden van de valse kerk, maar ook in het voortdurend leven uit het Woord, het méten van het heiligdom en degenen, die daarin aanbidden¹⁹⁰⁾, het beproeven van de geesten en het vasthouden van de geboden Gods en het getuigenis van Jezus Christus. Beseft zal moeten worden, dat ware-kerk-zijn geen „zijnswijze” is, maar een genade Gods, die slechts dan gegeven wordt, als gevreesd wordt voor deformatie en ootmoedig gevraagd wordt naar de wil des Heren bij elke voorkomende moeilijkheid. De lampen (dat zijn de afzonderlijke gemeenten) brandende!

Het is daarom van groot belang, dat gezien wordt, *van welke grote betekenis de reformatie der plaatselijke kerken is*. Hierdoor werpt de Here een bolwerk op tegen den antichrist en zijn valschen profeet.

Gezien de crisis, waarin de „gereformeerde gezindte” in Nederland vandaag verkeert¹⁹¹⁾, kan het niet dan tot schade van haar zijn, als

190) Openb. 11 : 1.

191) Dat deze crisis er is, wordt van verschillende zijden toegegeven. Zie dr K. Dijk, Aspecten in ons kerkelijk leven, Kampen, 1950, blz. 17, 18, 45, 46.

Ten overvloede nog enige recente uitlatingen.

Dr G. Brillenburg Wurth, Het Calvinisme Vandaag, Wageningen, z.j. (1950), blz. 5 e.v.: „Vroeger, in een vorige generatie, was er over het algemeen in onze gelederen veel meer heilig élan . . . Niemand kan het ontkennen, dat élan is weg; de geestdrift is gedooft; dat bezielde geven is sporadisch geworden. Er is niet meer, of althans veel minder, die heilige vreugde daarover, dat men lid van een Gereformeerde Kerk of van een Christelijke politieke partij mag zijn . . . Velen hebben zo'n bange vrees, dat onze Kerken over haar hoogtepunt heen zijn . . . En zelfs verscheidenen van onze eigen jongeren denken er over om maar elders een geestelijk onderdak te gaan zoeken, want wat zij bij ons zoeken boeit hen toch feitelijk niet voldoende meer.”

G. Puchinger geeft in Polemios, 26 Aug. 1950, een iets meer uitgewerkte tekening, waarin hij erop wijst, dat er niet alleen gebrek aan *geestdrift*, maar ook gebrek aan *confessionele belijndheid, diepte* is. „Er komt althans wel deze overtuiging naar voren: *dat wij verzwakt zijn!*” De *V.U.* bezielt ondanks uitbreiding minder dan vroeger. De *A.R. partij* maakt een overgangsstadium door. Het werk der *predikanten* mist stuur en baan: „Het is als zijn de herders

zij geen oog heeft voor de reformatie, die de Here sinds de Vrijmaking, in deze landen wilde bewerken. Ieder onbevooroordeeld beschouwer zal toegeven, dat de Vrijmaking, die ingezet werd op punten, die schijnbaar niets met de oecumenische kwestie te maken hadden, krachtig heeft medegewerkt om het oecumenische eenheidsdrijven te doorbreken, en op de onverbreekelijke verbondenheid tussen waarheid en eenheid te wijzen. Dit is een weldaad geweest in een tijd, dat de synthese alom vat kreeg op het ganse christelijke leven. Aan ieder kerkinstituut en aan ieder kerklid worden onontwijkbare vragen gesteld inzake de kerkvergadering naar Gods Woord en de afscheiding van de valse kerkvergadering. Niet dan tot eigen schade kan men deze vragen negeren, en blijven dobberen tussen het ja en neen van een jan-salie-calvinisme.

Als men weigert op deze vragen in te gaan, heeft dit zeer nadelige gevolgen. Allereerst wordt hierdoor de enigheid van hen, die dezelfde belijdenis handhaven, tegengestaan. Men wil dan wel buiten de kerkelijke muren op alle mogelijke wijze samenwerken. Maar de concrete eis des Heren ontloopt men en de saamvergadering van de belijders tot dezelfde avondmaalstafel dient men niet. Dit is in de grond individualistisch sectarisme, dat een onverschilligheid ten aanzien van de getrouwe instituering der kerk aankweekt, de doorwerking der pluriformiteitsleer bevordert en zo ten slotte gunstig is voor de groei der Oecumene. De Vrijmaking heeft de katholieke basis der Gereformeerde Kerken in deze landen gehandhaafd, tegenover scholastieken en rekkelijken. Het is daarom „waarlijk niet moeilijk om in ons vaderland de Gereformeerde Kerken te bouwen. Als de belijdenis het maar doen mocht. En de beginselen van kerkregering, die onze vaders hebben toegepast”¹⁹²⁾. De Christelijke Gereformeerde Kerken, de „gereformeerden” in de Ned. Hervormde Kerk, de gebonden Gereformeerde Kerken, zij kunnen en mogen zich niet onttrekken

zèlve zonder Herder bevonden!” In het C.N.V. heerst onzekerheid over het vraagstuk der belijdenis zonder spoedige kans op heroriëntatie. Eén gevaar brengt een dodelijke verzwakking: „Onze specifiek-gereformeerde acties en organisaties dreigen van gereformeed weer algemeen protestant te worden!!!” Dank zij vervlaking, gebrek aan inzicht, moedeloosheid, gebrek aan volharding en strijdvaardigheid, weerstand is er het gevaar van opgelost te worden in het synthese-protestantisme, waartegen Kuypër en Groen hun strijd streden.

192) (Ds E. Th.) v. d. B(orn), artikel De Internationale Raad van Christelijke Kerken, in Ons Kerkblad (Geref. Kerken prov. Utrecht), 26 Aug. 1950.

aan de beantwoording van de ernstige vraag, die blijft klemmen: *waarom zich af laten houden van beoefening van de enigheid des geloofs en de gemeenschap der heiligen binnen de muren van één instituut, dat de ware gereformeerde belijdenis handhaaft?*¹⁹³). De volharding der heiligen zou door een schriftuurlijk antwoord op deze vraag gediend zijn. Want juist de getrouwe instituering is een der middelen, die de Here geeft om de Zijnen te doen volharden. Het bezwaard-blijven binnen een ontrouw kerkinstituut kan niet goed gemaakt worden door te vluchten in de belijdenis van „de onzichtbare kerk”. Het is den Here verzoeken, als men door zijn houding het *misbruik* van de door hem gegeven genademiddelen tolereert. Met voorzichtigheid dient onderscheiden tussen ware en valse kerk. In plaats dat den vrijgemaakten allerlei smaad was aangedaan, had men hun dankbaar moeten zijn, omdat zij *in het belang van de kerk van Nederland* opriepen om deze onderscheiding te maken en in praktijk te brengen. Want nog eens: *de Here geeft in de weg der zuivere middelen, die de ware kerk distribueert, de volharding*. De vaders van Dordt hebben dat schoon in de Canones tot uitdrukking gebracht:

„Gelijck de Apostelen ende de Leeraers die haer zijn ghevolcht / van dese ghenade Gods het volck Godsalichlijck hebben onderricht hem ter eeren / ende tot nederdruckinghe van allen hoogmoet des menschen: ende ondertusschen nochtans niet en hebben naeghelaten / de selve door heylighe vermaningen des Evangeliums te houden onder de oeffeninghe des woorts / der Sacramenten / ende kerckelicke tucht: Also moet het ooc nu verre van daer syn / dat die gene die

193) In het *Getuigenis tot bevordering der eenheid* vanwege de generale synode der Geref. Kerken te Middelburg-1933 werd terecht gezegd: „Wij begeeren dan ook geen kerkelijke eenheid dan in volle onderwerping aan de Heilige Schrift en op den grondslag van de Gereformeerde belijdenisschriften, die wij erkennen als zuivere vertolking van de waarheid Gods, ons in de Heilige Schrift openbaar. Is echter samenstemming in belijdenis aanwezig, dan moet naar onze innige overtuiging de door den Heere Christus van den Vader begeerde (en immers als werkelijkheid bestaande) eenheid Zijner discipelen openbaar worden”. Opstellers van dit Getuigenis waren: dr K. Dijk, dr F. W. Grosheide, ds H. Meyering, dr J. Ridderbos, ds W. H. den Houting. *Feitelijk* is dit Getuigenis in de Vrijmaking gehandhaafd, daar deze verklaarde en verklaart „zoo haast als men dit hebben kan gemeenschap te willen oefenen met allen, die in enigheid der leer, welke naar den Woorde Gods is, met ons willen leven of gaan leven in een aangenomen of wederom aan te nemen kerkenordering, op dat Woord gegrond” (Acte van Vrijmaking). De *katholieke* gereformeerde basis van eenheid moet, als in 1933, niet verlaten worden.

andere inde ghemeente leeren / ofte die geleert worden / sich soudē vermeten God te versoecken door het scheidē dier dinghen / die God nae zĳn wel-behagen heeft gewilt dat t'samen ghevoegt soudē blijven: Want door de vermaninghen wort de ghenade mede-ghe-deelt / ende hoe dat wy ons ampt veerdiger doen / hoe dat ooc de weldaet Gods die in ons werckt / sich heerlicker vertoont / ende zĳn werck gaet dan alder-best voort. Welcken God alleene toecomt so van wegghen de middelen / als van wegghen de salichmaeckende vrucht ende cracht der selver / alle eerlickheyt inder eeuwichheyt. Amen" 194).

Zich vermeten God te verzoeken, door het scheiden dier dingen, die God naar Zĳn welbehagen samenvoegde: *de samenvergadering van de bewoners van het Nieuwe Jerusalem en de prediking van de getrouwe kerk*, die het beeld van moeder en bruid draagt . . . Het ware een zegen voor Nederland, als beseft werd, dat het scheiden van deze twee *hoogmoed* voor God is; en dat de ware *ootmoed* uitkomt in het zich voegen bij de kerk, die wars van alle compromis, de standaard van Gods Woord hoogheft en zich institueert naar de stijl van het Nieuwe Jerusalem.

Gaat men door met het bestrijden of negeren van de roep, die weer gehoord wordt om naar de artikelen 27—29 der Nederlandse Geloofsbelijdenis de kerk zuiver te belijden in woord en daad, dan wordt hierdoor niet alleen onberekenbare schade toegebracht aan de „eenheid van alle gereformeerde belijders”, maar wordt vervolgens de weerloosheid tegenover de synthese-geest en de oecumenische penetratie op alle gebied, bevorderd. Wordt in eigenwilligheid het middel, de kerk, losgemaakt van den verkiezenden en vergaderenden God en Zĳn geboden, dan ontbreekt de klem om tot reformatie op te roepen. Alleen dan, als beseft wordt, dat de Here aan *zuivere* middelen Zĳn volharding schenkende zegen verbindt, kan ook met kracht tegen allerlei compromis en kerkverbastering gewaarschuwd worden. Dan wordt ingezien, dat het niet gaat om een kwestie van „meer of minder zuiver”, van „het leggen van andere accenten inzake oecumenische

194) D.L.R. III/IV, XVII; a.w., I, blz. 354. De vermelding van de kenmerken der ware kerk, als in N.G.B. art. 29 en in D.L.R. V, XIV, is opvallend. We herinneren ons, dat de remonstranten bezwaar hadden tegen de uitdrukking, dat buiten de kerk geen zaligheid is, en omtrent de *wijze* van prediking geen bindingen wensten, omdat zij niet in het oordeel Gods wilden treden. Zie o.a. a.w., II, blz. 180.

aangelegenheden", maar om *gehoorzaamheid al of niet aan den Oppersten Bouwmeester van het Nieuwe Sion!* Het gaat hier om grote dingen. *Om de volharding van het tegenwoordig en het toekomstige geslacht.* Allerlei luidruchtige beweging, allerlei handjesgeverij over de kerkmuren heen, kan geen redding brengen, als in concreto Gods opdrachten onuitgevoerd blijven en „gereformeerde belijders" het maar sanctioneren, dat *in hun naam* op kansel en kathedr, in pers en via „christelijke" organisaties aan het rijk van den antichrist gebouwd wordt. Hoe kan men toch *bidden*: Uw koninkrijk kome! en tegelijk *weigeren* zich door Woord en Geest te laten regeren en hoe langer hoe meer aan God te onderwerpen? ¹⁹⁵⁾ Hoe langer gewacht wordt met radicaal te kiezen tussen antithese of synthese, des te meer zal het calvinistische leven verzieken. Weifelende positiekeuze tegen de afvallige eenheidsbeweging met haar vals evangelie zal vreselijke gevolgen hebben. Het lijden moet hier aanvaard, ook al rollen heilige huisjes om en moet eigen vlees gehaat.

Het woord des kruises, en het evangelie der volharding betekent ook hier: een skandalon, een ergernis. Zalig is echter hij, die niet geërgerd wordt aan de roep: *Gaat uit* van Babylon Mijn volk, en *komt samen* in Jerusalem, uw aller moeder! Want zij *is* gevallen, zij is gevallen, het grote Babylon ¹⁹⁶⁾. Doch heerlijke dingen zijn van u te zeggen, o stad Gods! O Jerusalem, eer ik u vergete!

Is het niet ontroerend te weten, dat in deze verbabyloniseerde wereld Moeder Jerusalem-dat-boven-is haar kinderen heeft? Vuurt deze wetenschap niet aan, haar te zoeken en te verdedigen?

Beschamend is het van de liefde tot de aardse Moeder Jerusalem-die-nu-is te horen uit joodse mond:

„Eer ik U dan, Jerusalem, vergete,
 Vergeet ik mijne Moeder en mijn Jeugd.
 Waar wij rusteloos dolen of in vreugde zijn gezeten
 Wij gedenken U, Stad, in weemoed en in vreugd . . .
 Moeder, Stad van mijn Land, laagt gij niet wakker,
 Eeuwen lang in één blinden nacht?
 En ziet ge uw volk niet zwak en zwakker
 Tot ramp en rouw gebracht? . . .

¹⁹⁵⁾ H.C. Zondag 48, antw. 123.

¹⁹⁶⁾ Openb. 18; verg. 16 : 19; 19 : 2.

Met uw blindgeslagen oogen
 Staart gij onbewogen
 In de nacht der eeuwen uit:
 O, Moeder, eens zoo jong, zoo schoon, Gods blijde Bruid.

En wakend in den donk'ren dag
 Heb ik om man en macht gesmeekt
 Die de ontucht van uw heerschers breekt
 En uw Zonen herstelt in hun rechtsgezag.
 Want ik was toen een vrome knaap
 In mijn Moeders veiligheid
 En in mijn waken en mijn slaap
 Was uw liefde en heiligheid.
 Elk getij, bij vreugd en klacht
 Heb 'k U, Jerusalem, Stad van mijn Land, in trouw herdacht" 197).

Als liefde tot het aardse Jerusalem zó spreken doet, hoeveel te meer moet de liefde tot het hemels Jerusalem, ons aller moeder, prikkelen tot geloofsactiviteit, die het lijden niet schuwte. Heeft de HEERE Sion niet gegrondvest, opdat de bedrukten Zijns volks daar een toevlucht zouden vinden? 198)

Men roept vandaag op — zo zagen we in het begin — tot een *kruistocht*. Welnu, juist bij de kruistochten waren het aardse Jerusalem en de-kerk-als-moeder in geding. Hoor Jacob van Maerlant klagen, als St. Jean d'Acre in de handen der mohammedanen valt, en de westerse vorsten en prelaten liever valkenjachten en maaltijden dan een nieuwe kruistocht organiseren:

„Kersten man, wats di gheschiet?
 Slaepstu? hoe ne dienst u niet
 Jhesum Christum dinen here?
 Peins, doghedi dor di enich verdriet
 Doe hi hem vanghen ende crucen liet,
 Int harte steken metten spere?
 Tlant, daer hi sijn bloet in sciet:
 Lacy, daer en is ghene were!

197) Uit: Jacob Israël de Haan (1881—1924): Het Joodsche Lied.

198) Jes. 14 : 32.

Daer houdt dat Sarracijsche diet
 Die kerke onder sinen spiet
 Daerneder, ende doet haer groot onnere
 Ende di en dunkets min no mere!

Die kerke is van haren lene
 Ontervet: dijn herte is van stene,
 Kerstijn, en gaet het dina.
 Si is dijn moeder, die ic mene,
 Die di suver maect ende rene,
 Alsmen di in die vonte dwa.
 Satanas kinder alghemene.
 Hebben die mammorie allene
 Beset op dat di toebesta.
 Nu roept die kerke met groten wene:
 „Jhesus Kerst van Nazarene,
 Men rovet dat erve dat di toega:
Pugna pro patria!”¹⁹⁹⁾

Een kruistocht hield dus in: strijden voor het vaderland, het *moeder-*land door de „kinderen” der kerk:

„Ghi lantsheren, ghi civeteinel
 Hoordi niet die Kerke claghen?
 Of ghi sijt van haren maghen,
 Openbaer liëts int pleine!
 Dordi uwes kerstijnheits ghewagen,
 So moeti den schilt draghen
 Dien God veruwde met roder greine”²⁰⁰⁾.

Een kruistocht eiste een Entscheidung, een beslissing: Christen-man,

- 199) Jacob van Maerlant (± 1235—± 1265), Van den Lande Oversee. Verklaring van enkele woorden: *Kerstenman* = christen. *Dienstu* = dient gij. *Doghedi dor di* = leed hij om u. *Sciet* = stortte. *Te quiste* = verloren. *Di en dunkets min no mere* = en het laat u onverschillig. *In die vonte dwa* = in het doopvont wast. *Mammorie* = mohammedanisme (?). *Beset op dat di toebesta* = ingevoerd in dat, wat u toebehoort. *Pugna pro patria* = strijd voor het vaderland.
- 200) Idem. *Civeteine* = bevelhebbers. *Openbaer liëts int pleine* = kom er rond voor uit. *Dordi uwes kerstijnheits ghewagen* = durft gij spreken van uw christendom. *Greine* = bloed.

slaapt gij? Als gij van de maagschap, de familie der kerk zijt, neem dan het bloedrode schild op. Pugna pro patria!

Het *hemels* Jerusalem wordt niet door mensenhanden gebouwd of veroverd. Nochtans stelt het voor beslissingen. De Here wil *mede*-strijders, *mede*-bouwers inschakelen. Zij, die zijn *mede*-arbeiders willen zijn, moeten bereid zijn om op de *tocht*, waartoe Hij hen oproept, het *kruis* van het lijden om Christus te dragen. Zij moeten zich ver houden van de „oecumenische kruistocht”. Want op deze tocht wordt Christus wederom gekruisigd. Gezocht wordt een Jerusalem, dat gelijk is aan Sodom en Egypte, waar onze Heer gekruisigd is. Gepredikt een boodschap, waaruit het evangelie van den Gekruisigde verwijderd is. Zij, die deze oecumenische schoonschijnende kruistocht schuwen, zullen daarentegen met ijver voor Gods huis ²⁰¹⁾ bezielde, het dwaze Woord des kruises moeten vasthouden en verdedigen. Ook al komt er de vervolgende smaad. Het schild des geloofs moet gehanteerd door Sions kinderen: O Jerusalem, moederstad, ware Una Sancta, eer ik u vergete, zo verlamme mijn rechterhand ²⁰²⁾. Pugna pro patria! De strijd kan zwaar zijn en de tocht moeilijk, toch kan het lied gezongen worden: Thans staan onze voeten in uw poorten, o Jerusalem ²⁰³⁾. Over het getrouwe, reformatorische kerkewerk ligt, ondanks alle spot en negatie, de glans van Gods beloften. Want indien we (met Christus) *mede*-sterven, wij zullen ook *mede*-leven, indien we volharden, wij zullen ook *mede*-heersen ²⁰⁴⁾.

Zalig hij, die in deze tijd van algemene twijfel en kerkelijke afval, toch weer gloed in de ogen krijgt, en de psalm van de kerkbouw zingen gaat. Zalig hij, die tegenover de alomvattende *onheilige* Oecumene de *heilige* kerk weet aan te wijzen, die *zich zichtbaar* ²⁰⁵⁾ *manifesteert*: Hiër worden gehaat, die den HEERE haten; hier worden verwelkomd allen, die buigen voor Zijn Woord!

Schenkt de Here volharding, dan zal reformatorische strijd voor de kerk van onzen Here Jezus Christus steeds vergezeld gaan van het gebed voor alle nood der christenheid, voor de bewaring en ver-

201) Ps. 69 : 10; Joh. 2 : 17; Rom. 15 : 3.

202) Ps. 137 : 5.

203) Ps. 122 : 2; naar vert. prof. Noordzij, K.V.

204) 2 Tim. 2 : 11.

205) Art. 27 spreekt van de zichtbare kerk, doch rekent met de mogelijkheid, dat in vervolgingstijd — als onder Achab — de kerk somwijlen zeer klein en als tot niet schijnt gekomen te zijn *in de ogen der mensen*.

meerdering der ware kerk, voor de handhaving der antithese ²⁰⁶):

Overmits het u behaegt dat men bidde voor alle menschen / wy bidden u / dat gij uwen zegen strecken wilt over de Leere uwes heyligen Evangeliums / op dat het overal verkondigt ende aengenomen werde / op dat de gantsche werelt vervult werde met uwe saligmakende kennisse / op dat de onwetende bekeert / de swacke gesterkt werde / ende een yegelijk uwen heyligen naem / niet alleen met woorden, maar ook met de daet groot make ende heylige.

Wilt tot dien eynde getrouwe Dienaers in uwen oogst senden / ende die selve alsoo begaven / datse haren dienst getrouwelijk mogen bedienen. Daer tegen wilt uitroeijen alle valsche leeraers / grijpende wolven / ende huerlingen / die haer eygen eere ende nuttigheyt soeken / ende niet de eere uwes heyligen naems alleen / noch der armen menschen welvaert ende saligheyt.

Wilt ook alle uwe Christelijke gemeeynten / die gy overal beroepen hebt / genadelijk bewaren ende regeeren / in eenigheyt des waerachtigen geloofs ende Godtsaligheyt des levens / op dat uw Rijke dagelijks toeneme / ende des satans Rijke te niete ga / tot dat uw Rijke volkomen werde / als gy sult alles in allen zijn . . .

Voorder bidden wy u voor onse medebroederen die onder den Paus ofte Turk vervolginge lijden / wiltse met uwen Heijligen Geest troosten / ende genadelijk daeruit verlossen: en laet niet toe dat uwe Christenheyt gantschelijk verwoestet / ende de gedachtenisse uwes naems op aerden uytgeroeyt werde / dat niet de vyanden uwer waerheyt hen roemen tot uwer oneere ende lasteringe . . .

Amen.

206) We citeren het volgende uit Een Gebedt voor allen noot der Christenheyt, volgens een oude tekst. De tegenwoordige tekst, bij de Gereformeerde Kerken in Nederland in gebruik, heeft enige aanvullingen en wijzigingen ondergaan op de synode van 1930.

Addenda

Enige feiten, die na het afsluiten der copie plaats vonden of bekend werden, mogen hieronder vermelding vinden als „aanvullingen” bij nader te noemen bladzijden.

Bij blz. 34 en 213.

Door de N.A.E. en de Evangelische Alliantie (World's Evangelical Alliance, W.E.A.) is besloten over te gaan tot de oprichting van het Internationaal Verbond van Evangelischen, *World's Evangelical Fellowship* (afgekort: W.E.F.). Constiterende vergadering: zomer 1951 te Woudschoten. De basis van W.E.F. zal overeenkomen met die van W.E.A. en N.A.E. Het plan is aangesloten kerken, verenigingen en individuele leden in afzonderlijke, nationaal georganiseerde, kringen (wielen) onder te brengen. Doel is: (interkerkelijk) *getuigenis, gemeenschap* en *actie*. „De Kerken leverden de ruggegraat, de Verenigingen de spieren, de Particuliere personen zenuwen en bloed. Hierdoor komt de Oecumene, die anders als een soort helicoptère boven de hoofden der afzonderlijke organen blijft zweven, op de begane grond. Deze plaatselijke, interkerkelijke groepen van Hervormden en Gereformeerden, Chr. Gereformeerden en Art. 31, Baptisten en Vrij Evangelischen komen samen op de gemeenschappelijke basis van geloof, met als doel: getuigenis, gemeenschap in actie..... We denken aan interkerkelijke evangelisatie-campagnes in Tenzending, Bijbeldag, Zaaizeek of Week der Gebeden”. (Ds F. Dresselhuis, art.: over de Organisatie-vorm van een Nat. en Int. Verb. van Ev., in: Gereformeerd Weekblad, 16 Febr. 1951). De Week der Gebeden van de W.E.A. in 1951 werd o.a. aanbevolen door: prof. dr J. H. Bavinck, ds A. Bikker, ds B. A. Bos, prof. dr G. H. J. v. d. Molen, prof. dr G. C. van Niftrik, prof. dr G. M. den Hartogh, dr P. Prins.

Bij blz. 68.

In Nov. 1950 is te Cleveland „*The National Council of the Churches of Christ in the United States of America*” opgericht.

De Federale Raad, the Foreign Missions Conference of North America, the Home Missions Council of N. A., the Int. Council of Religious Education, the Missionary Education Movement of the U.S. and Canada, the National Protestant Council on Higher Education, the United Council of Church Women, the United Stewardship Council of the Churches of Christ in the U.S. and Canada hebben zich zo tot één orgaan verenigd. Deze Raad vervangt dus o.a. de Federale Raad. Er zijn 4 afdelingen: *Christelijke Opvoeding; Christelijk Leven en Werk; Buitenlandse Zending; Binnenlandse Zending*. „Het enige wat enigszins op een grondslag lijkt, is de zin in de praëmbule, die de Raad doet gegrond-zijn op de „eenheid in Jezus Christus als Goddelijken Heer en Zaligmaker”” (The Int. Review of

Missions, Oct. 1950, blz. 452, art. W. C. Farfield). De „grondslag” van de F.C.C.C. dus overgenomen. De Raad pretendeert 31 miljoen kerkleden te vertegenwoordigen. Ook am. oosters-orthodoxe kerken werken met deze Raad samen.

Bij blz. 117, punt 14.

The Ecumenical Review, Oct. 1950 bevat een publicatie van A. W. Sangrey, waarin hij mededeelt, dat in Los Alamos, New Mexico een „jongere” Verenigde Kerk is ontstaan. Los Alamos is een stad, die opgekomen is door het atoomonderzoek. Overeenkomstig de raadgeving van Edenburg-1937 punt 14 werd één kerk gevormd door baptisten, methodisten, presbyterianen, enz. De Constitutie zegt o.a.: „De dienaar zal een geestelijke zijn, die wettig geordend is door een protestantse denominatie, die verbonden is met of geschikt is om verbonden te zijn met de Federale Raad van Kerken van Christus in Amerika. Hij zal terdege moeten inzien, dat zijn leringen en werkzaamheden evangelisch en beslist niet-sectarisch moeten zijn” (!).

Bij blz. 142, noot 132.

Op 8 Jan. 1951 is Arie Kok te Collingswood in Amerika overleden. Met hem is een strijder heengegaan, die zijn krachten zowel in China als hier te lande gegeven heeft voor de strijd tegen den „vijand in het kamp”. Juist omdat hij van verschillende zijden met distelkransen vereerd werd, willen we hier nadrukkelijk onze waardering uitspreken voor de wijze, waarop hij steeds de verleiding, *methodia* (Ef. 4 : 14, 6 : 11) van satan heeft onderkend en accuraat gesignaleerd (o.a. in Getrouw, off. orgaan I.C.C.C.).

Bij blz. 164, 170, 211.

Aartsbisschop Germanos, een der voorzitters van de Wereldraad, is Jan. 1951 te Londen overleden. Hij was de ontwerper van de Encycliek, die het Oecumenisch Patriarchaat van Constantinopel in 1920 deed uitgaan (zie blz. 197), waarin het voorstel werd gedaan een „koinonia” van kerken te vormen.

Bij blz. 201.

Het Centrale Comité van de Wereldraad, in Juli 1950 bijeen te Toronto, aanvaardde een nieuwe Verklaring over: „*De Kerk, de Kerken en de Wereldraad van Kerken*”. Hierin werd nog eens gezegd, dat de Wereldraad geen „superkerk” wil zijn; niet zelfstandig eenheid tussen kerken bewerken wil; geen speciaal „kerk-begrip” voorstaat, *zodat lidmaatschap niet dwingt een specifieke leer over de aard van christelijke eenheid te aanvaarden*. Ook werd gezegd, wat de Wereldraad wél wilde zijn; en, hierbij komt tóch een bepaalde beschouwing over de kerk om de hoek gluren:

„De bij de Raad aangesloten Kerken geloven, dat gesprek, samenwerking en gemeenschappelijk getuigenis van de Kerken gebaseerd moet zijn op de gemeenschappelijke erkenning, dat Christus het Goddelijke Hoofd van het Lichaam is” (IV, 1).

„De bij de Wereldraad aangesloten Kerken erkennen in andere Kerken elementen van de ware Kerk. Zijn van mening, dat deze wederzijdse erkenning haar verplicht om een serieus gesprek met elkaar aan te gaan in de hoop, dat deze elementen van waarheid zullen leiden tot de erkenning van de volle waarheid, en tot eenheid, die op de volle waarheid gebaseerd is” (IV, 5).

Over de *praktische consequenties* werd het volgende uitgesproken:

„De bij de Raad aangesloten Kerken zijn bereid zich samen te beraden om van den Here Jezus Christus te vernemen, welk getuigenis zij volgens Zijn wil de wereld in Zijn Naam hebben te doen horen.

Een praktisch gevolg van het lidmaatschap van de Wereldraad is verder, dat de aangesloten Kerken haar verbondenheid met elkaar moeten erkennen, elkaar in gevallen van nood moeten bijstaan, en zich van zulke acties hebben te onthouden, die niet passen bij de broederlijke verhoudingen” (IV, 6, 7).

Het is duidelijk, dat in de laatste uitspraak aan de oosters-orthodoxe wensen tegemoet gekomen is (zie blz. 178, 179). De volgende uitspraak toont wel duidelijk, dat de Wereldraad geen *definitief* bouwsel wil zijn, maar *steigerwerk* voor de *bouw* van de Wereldkerk:

„De aangesloten Kerken knopen geestelijke betrekkingen aan, waardoor zij van elkaar leren en elkaar helpen willen, opdat het Lichaam van Christus opgebouwd en het leven der Kerken vernieuwd kan worden” (IV, 8).

De Verklaring van Toronto doet wederom zien, dat de Wereldraad niet rekent met Gods absolute normen van ÖF—ÖF , maar aanstuurt op de alomvattende EN—EN—Wereldkerk . Dit komt ook duidelijk uit in de commentaren op de verklaring van Toronto, die verschillende oec. leiders gaven. (Gepubl. in het blad van de Wereldraad, The Ec. Review, April 1951.)

Bij blz. 388, 389.

Op 7 Dec. 1950 nam de Generale Synode der Nederlandse Hervormde Kerk de nieuwe Kerkorde aan, die op 1 Mei 1951 van kracht is geworden.

Art. XXV luidt aldus:

„*Van het verband met andere Kerken.*

1. De Nederlandse Hervormde Kerk, als openbaring van de ene heilige katholieke of algemene Christelijke Kerk, neemt deel aan de oecumenische arbeid in Nederland en in de wereld.
2. Zij zoekt en onderhoudt nauwere betrekkingen met Kerken, waarmede zij door bijzondere banden van belijdenis of van geschiedenis verbonden is.”

De *ordinanties* bij dit artikel werken dit nader uit: De Ned. Herv. Kerk „neemt in het bijzonder deel aan de oecumenische raad van Kerken in Nederland, aan de wereldraad van Kerken, alsmede aan de wereldbond van gereformeerde kerken” (Presb. Alliantie). „Dit verband met andere Kerken is tevens gericht op het gemeenschappelijk getuigen en arbeiden in de wereld”. De generale synode benoemt voor het tot stand brengen en onderhouden van het verband met andere kerken een *Raad*. Deze Raad, zijn commissie en delegaties hebben tot taak: „de gemeente en haar leden op te roepen tot het belijden in woord en daad van de eenheid der Kerk in Christus, synode en Kerk in te lichten over hetgeen er in de andere Kerken leeft en geschiedt, de andere Kerken voor te lichten omtrent het kerkelijk en oecumenisch leven der Hervormde Kerk, en advies te geven aan de generale synode in zaken, waarbij de verhouding met andere Kerken aan de orde is” (art. 2, 2 van Ord. no. 20).

De band met de Oecumene is dus zeer vast aangehaald. Krachtens haar Kerkorde is de Ned. Herv. Kerk een onderdeel geworden van de groeiende Wereldkerk!

Dit kan niet verwonderen. „De oprichting van de vereen. „Kerkopbouw” is voor een belangrijk deel geschied onder invloed der oecumenische beweging van de laatste jaren (Stockholm, 1925; Lausanne, 1927) die tot verootmoediging drong en tot bezinning op eigen inwendige eenheid of althans goede verstand-

houding... Meer in het bijzonder was het de Lambeth-conferentie van 1930... die een aansporing vormde binnen de eigen kerk te verwerklijken wat ginds bij groter verscheidenheid mogelijk was" (Dr J. Reitsma, *Gesch. van de Hervorming en de Herv. Kerk der Ned.*, 4e druk bezorgd door dr J. Lindeboom, blz. 570). „De kerken hebben haar profetische taak vaak overgelaten aan de secten of aan de pseudo-religies van Marxisme en sociaal-ethische idealismen. Sinds een 25-tal jaren valt hierin een verandering te constateren. Vooral door de oecumenische beweging begint in vele Kerken het besef van de profetische taak der Kerk te ontwaken, en van haar schuld, ontstaan door de verwaarlozing dezer goddelijke roeping. Vooral in den laatsten oorlog is dit besef zeer verdiept en kan men in vele landen constateeren dat de Kerken haar aan Gods Woord georiënteerd getuigenis zijn gaan geven over de principiële vragen van opricht en grenzen van den Staat, van de maatschappelijke, economische, internationale en koloniale vragen, omdat hier uiteindelijk bepalend zijn de geestelijk-zedelijke beslissingen op grond waarvan wegen worden uitgestippeld. — In dien internationalen stroom van ontwaking tot de profetische taak der Kerk is ook de N.H. Kerk opgenomen". (Dr H. Kraemer, *De „Nieuwe Koers" in de Ned. Herv. Kerk, 's-Grav.*, 1946, blz. 36 e.v.; uitwerking van een rede, 24 April 1946 voor de Geref. (syn.) Pred. Vereniging te Utrecht gehouden.)

De ontwikkeling der Ned. Herv. Kerk zal niet alleen bepaald worden door art. VIII (Apostolaat) en X (het belijden der kerk; niet: de belijdenIS der kerk), maar ook door art. XXV (band aan de Oecumene). *Juist het „apostolair belijden" der Oecumene zal almeer zijn stempel zetten op de Herv. Kerk.* Reeds art. XXV moet voor hen, die, gedrongen door Gods Woord, de ware „Belijdenisse des gheloofs der Kercken Jesu Christi inde Nederlanden / na de suyverheyte des Evangeliums ghereformeert" willen handhaven, een reden zijn om met de Herv. Kerk, indien zij een orgaan der Oecumene, en dus der synthese, wil blijven, te breken.

Bij blz. 466, noot 130.

Van het geschrift van dr Verkuyl verscheen eind 1950 een herdruk, waarin rekening wordt gehouden met de uitgebrachte critiek, doch waarin tevens geleide economie wordt voorgestaan. (Dr H. M. Matter (syn. geref.), *Geref. Kerkbode classis Gorinchem*, 26 Jan. 1951: „Soms schijnt de auteur met volle zeilen te koersen naar het socialisme"). De aanhalingen van uitspraken van de Wereldraad zijn gehandhaafd (Dr J. Schelhaas, (syn. geref.), *Waarheid en Eenheid*, 13 April 1951: „Hier wordt het boek een propagandageschrift voor de Wereldraad van kerken").

Bij blz. 475, noot 154.

De roep: *aansluiting alsnog!* werd opnieuw aangeheven door mr I. A. Diepenhorst in zijn brochure: *Hernieuwde Bezinning. Een pleidooi voor aansluiting der Gereformeerde Kerken in Nederland bij de Wereldraad van Kerken, Aalten*, 1950 en in zijn rede voor het Geref. Studieverb. voor Oec. Vr., 28 Maart 1951 te Utrecht. In zijn brochure haalt prof. Diepenhorst o.a. een uitspraak van de Boodschap van Stockholm (III, 14, zie blz. 83, 84 van dit boek) aan, om te bewijzen, dat er „veel positief christendom" in de oec. bew. aanwezig was en dat de klacht over modernisme wel achterwege kan blijven. Met een enkel citaat uit de Boodschappen van Jerusalem-1928 en Tambaram-1938 verdedigt hij de I.Z.R. Hij beroept zich o.a. op de erkenning van de doop buiten eigen kerkverband bediend

en op de samenwerking in het I.K.O. tijdens de bezettingsjaren. (In dit verband citeert hij een brief, in het gijzelaarskamp St Michielsgestel opgesteld, d.d. 4 Maart 1943, ondertekend o.a. door H. Kraemer, J. Donner, W. Schermerhorn, W. Banning, H. Algra, waarin met dankbaarheid gewaagd werd van het eendrachtig spreken der kerken en aangedrongen werd op voortzetting in de vorm ener interkerkelijke werkgemeenschap, die na onderlinge bezinning op Gods wil en wet het evangelie aan de wereld bediene, door zich uit te spreken over grote actuele vragen. „In de verwildering en de verwarring van dezen tijd bevordere zij, dat de Kerken eendrachtig getuigen van de fundamenteele godsdienstige en zedelijke beginselen”). Bij de bespreking van zijn rede heeft hij dezelfde argumenten naar voren gebracht: „Het is voor spr. nog steeds raadselachtig, waarom in de jaren der bezetting de Gereformeerde Kerken wél samen met Remonstranten, Hervormden en Doopsgezinden jegens volk en overheid konden getuigen — toen samengebracht in het I.K.O. — maar waarom zulks thans niet mogelijk zou zijn” (verslag in: In de Waagschaal, 13 April 1951).

Het is opmerkelijk, dat prof. Diepenhorst, die mannen van de I.C.C.C. (Mc Intire, Schaeffer, Kok) „theologisch weinig bekwaam” noemt, niet alleen hier en daar verschillende teksten op-de-klank-af citeert (Joh. 17 : 21, Ef. 1 : 18; 4 : 5, Jes. 65 : 8), maar ook over die Schriftuur-plaatsen, die van de roeping tot Afscheiding spreken (b.v. 2 Cor. 6 : 14; 2 Joh. : 7 e.v.) vrijwel *zwijgt*. Over de Ned. Gel. Bel., art. 27—29 wordt door hem niet gerept. Deze *negatie* van schriftuurlijke waarheden, dit gebrek aan *discretie*, is moeilijker te herkennen als aanval op de belijdenis, dan b.v. de uitspraak van ds J. B. Netelenbos, waarin hij zich *ronduit* tegen art. 29 N.G.B. met zijn „valse kerk” verzette (zie: „Dat zij allen één zijn!” Een woord naar aanleiding van mijn optreden in eene Godsdienstoefening van Hervormden te 's-Gravenhage, Zutphen (1917)). Bedacht zal moeten worden, dat inzake de oecumenische vragen het *niet* allereerst aankomt op *theologische bekwaamheid* (rabbijnen en inquisiteurs waren vaak knappe theologen), maar op *liefde, die al meer overvloedig wordt in helder inzicht en alle fijngevoeligheid om te onderscheiden, waar het op aankomt* (Fil. 1 : 9, 10), op *confessionele trouw* (Fil. 1 : 27—30; 3 : 2, 15 e.v.).

BIJ DE PLAAT

De plaat, vooraan in dit boek ingevoegd, is ontleend aan de zogenaamde Apocalypse van Albrecht Dürer (1471—1528). In 1498, dus in de stormachtige en woelige tijd omstreeks het einde der middeleeuwen, deed deze grote kunstenaar een serie van 15 houtsneden het licht zien, met visioenen uit Openbaring als onderwerp.

Het was de bedoeling van Dürer het Woord te laten spreken. Daarom liet hij zijn houtsneden vergezeld gaan van de tekst uit Openbaring, in een latijnse en duitse uitgave (de laatste naar een bijbeluitgave van 1483). Het ging hem er niet om door fantastische beelden de lust naar sensatie te prikkelen, maar om te laten zien, hoe toepasselijk het Woord Gods in zijn tijd was. Daarom drukte hij zich uit in voor zijn dagen begrijpelijke vormen. We vinden in zijn platen de neerslag van kerkelijke, sociale, politieke verwickelingen. Gingen de middeleeuwen niet onder in bloed en vuur en rookzuilen? Kon men niet alom de apocalypische paarden zien draven, oorlog, pestepidemie en dood brengende? Werden de landen niet uitgezogen door tyrannen, gedroegen de kerkvorsten zich niet schandelijk tegenover het domgehouden en onderdrukte volk? Als we Dürer's beelden bezien, blijkt, hoe hij onder degenen, die door Gods gerichten vertreden worden, niet alleen een plaats geeft aan gekroonde koningen, maar ook aan gemijterde bekleders van een kerkelijk ambt. Hij wist van een oordeel Gods over af-hoererende kerken en landen.

Op de plaat, die we kozen, wordt de verschijning van den heerlijksten Christus aan Johannes op Patmos (Openb. 1) weergegeven. Zij spreekt van het *gericht* van den Zoon des Mensen, die als Priester-Koning op de wolken ten oordeel zal komen. Christus' aangezicht schijnt als de zon in haar kracht. Uit Zijn mond gaat een zwaard. In Zijn linkerhand heeft Hij de zeven brieven, waarin over straffen sprake is. In Zijn rechterhand houdt Hij zeven sterren vast: Hij kan Zijn dienaren van Zich werpen, als ze ontrouw zijn. Vóór Hem zijn zeven kandelaren: Hij kan Zijn gemeenten omstoten, als ze de synthese gaan liefhebben (Openb. 2 : 5).

Dürer tekende, om voor zijn tijd begrijpelijk te zijn, zeven kandelars met käärsen (en niet zeven olielampjes; ook de Statenvertaling heeft om dezelfde reden soms „lamp” met „kaars” vertaald; zie Lucas 11 : 33, 34). Als zoon van een goudsmid deed hij dit met bijzondere zorg. Merkwaardig is, dat hij o.a. het wijnrank-motief erop aanbracht. We denken hierbij vanzelf aan Joh. 15. En ook hierin is een gerichts-prediking te vernemen: alle rank, die in den waren Wijnstok geen vrucht draagt, neemt de hemelse Landman weg (Joh. 15 : 2).

Toch bevat de weergave van het visioen ook rijke *troost*. Temidden van de tuimeling der eeuwen, ondanks de oordeelsstormen, die over de wereld razen, gaat het kerkvergaderend werk van Christus dóór. Hij bewaakt Zijn kandelaren. Zijn Woord is sterk. De dienaren des Woords zijn in Zijn hand. Hij houdt ook vast (dat is: Hij blijft trouw aan) de zeven brieven aan Zijn kerk (Openb. 2 en 3), die grote be-

moediging bevatten. Wees getrouw tot de dood, en Christus zal geven de kroon des levens. Die in Christus blijft, die draagt veel vrucht.

Dürer heeft deze troost gekend, getuige het gebed, dat we eveneens voorin lieten afdrukken. Maar hij wist ook, dat deze troost steeds aanspoorde de *antithese* vast te houden. Erger dan hongersnood, uitzuigerij en tyrannie, achtte hij de valse leer, de bovenschriftuurlijke binding, die Gods Woord verdraaide of buiten werking stelde. Hij kende de belofte des Heren voor hen, die lijden en sterven zouden in de strijd voor het vrije en zuivere evangelie. Nadat in 1525 zijn vaderstad Neurenberg tot de reformatie was overgegaan, schonk hij in 1526 aan de raad der stad het bekende dubbelpaneel met „de vier apostelen”. In een onderschrift (helaas minder bekend), gaf hij er rekenschap van, waarom hij juist *déze vier* voortreffelijke mannen: Petrus, Johannes, Paulus en Marcus, koos: omdat zij er zo scherp tegen gewaarschuwd hebben niets aan Gods Woord toe te voegen en niets ervan af te doen. Dürer schilderde daarom 2 Petr. 2 : 1—3; 1 Joh. 4 : 1—3; 2 Tim. 3 : 1—7; Marc. 12 : 38—40 onder zijn schildering. Deze teksten spoorden de kerk aan te waken tegen ketterij en binding aan menselijke opinies. Kwam het gericht Gods niet over kerken en landen, die weigerden te strijden voor het zuivere Woord Gods?

Zeven kaarsjes in de donkere wereldnacht. Wat vermogen zij tegenover zoveel centralisatie en tyrannie? Doch de zake der kerk, die nu tegenwoordig van vele Rechteren en Overheden als ketters en goddeloos verdoemd wordt, zal bekend worden de zake des Zoons Gods te zijn. „O gij christenmensen, bidt God om hulp, want Zijn oordeel nadert en Zijn gerechtigheid wordt openbaar. Dan zullen wij zien de onschuldige slachtoffers, die de paus, de papen en de monniken gedood, gericht en veroordeeld hebben! Apocalypsis. Dat zijn de verslagenen onder het altaar Gods liggend, en zij roepen om wraak, waarop de stem Gods antwoordt: Wacht het volkomen getal der onschuldige verslagenen af, dan zal Ik richten” (Dagboek van Dürer, 17 Mei 1521).

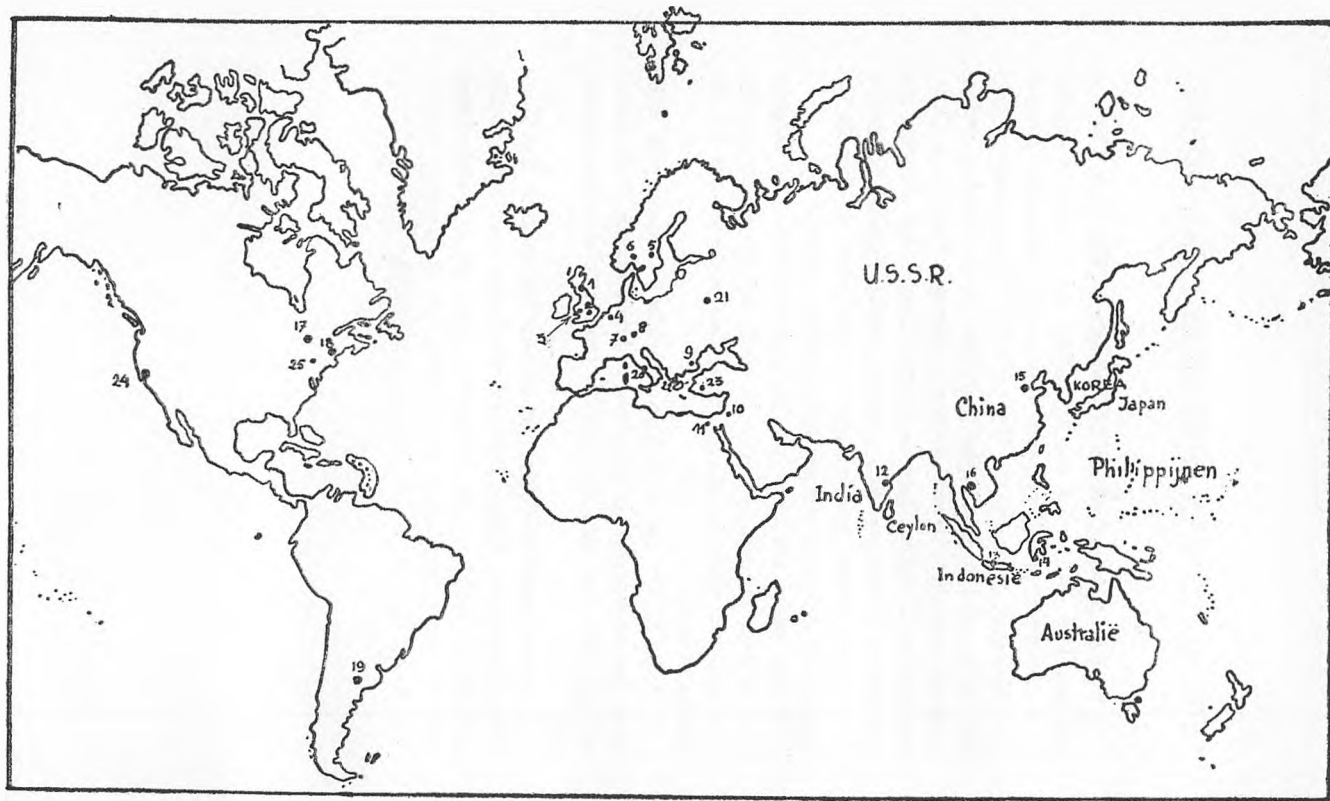
VERTALING VAN „HET GEBED VAN DÜRER”

O God in de hemel, erbarm U over ons, o Here Jezus Christus, bid voor Uw volk, verlos ons ter rechter tijd, bewaar in ons het ware christelijk geloof, verzamel Uw overal verstrooide schapen door Uw stem, in de Schrift, Uw goddelijk Woord genoemd, help ons, opdat wij Uw stem zullen herkennen en geen andere verlokking van menselijke waan, navolgen, opdat wij, Here Jezus Christus, niet van U wijken. Roep de schapen Uwer weide, waarvan nog een deel in de roomse kerk gevonden wordt, alsmede de indiërs, moscovieten, russen, grieken, weer tesamen, daar zij door de bedreiging en hebzucht der pausen uit elkaar gedreven zijn.

O God, verlos Uw arm volk, dat gedrukt wordt door de grote ban en door bevelen, waarvan het geen enkele gaarne opvolgt, waardoor het steeds in zijn geweten zondigen moet, als het die veronachtzaamt.

O God, Gij hebt nog nooit door menselijke wetten een volk zulke zware lasten opgelegd als ons armen onder de Roomse Stoel, terwijl wij toch elke dag, door Uw bloed verlost, vrije christenen moeten zijn.

O hoogste hemelse Vader, giet in onze harten door Uw Zoon Jezus Christus een zodanig licht, dat wij daarbij gaan inzien, welke geboden wij verplicht zijn te houden, opdat wij de andere lasten met een goede consciëntie varen laten, en U, eeuwige hemelse Vader, met een vrij en blij hart dienen kunnen.



1. Edinburg.
2. Londen.
3. Oxford.
4. Amsterdam.
5. Stockholm.
6. Oslo.
7. Genève.
8. Lausanne.
9. Constantinopel.
10. Jerusalem.
11. Alexandrië.
12. Madras (Tambaram).
13. Batavia (Djakarta).
14. Makassar.
15. Peking.
16. Bangkok.
17. Whitby.
18. New-York.
19. Buenos-Aires.
20. Rome.
21. Moskou.
22. Corinthe.
23. Efese.
24. San Francisco.
25. Cincinnati.

Verklaring van afkortingen

(De romeinse cijfers verwijzen naar de desbetreffende hoofdstukken.)

- A.C.C.C. — American Council of Christian Churches (IV A. B.).
D.P.G. — Dewan Permoesja-waratan Geredja-Geredja (VII).
F.C.C.C.A. — Federal Council of Churches of Christ in America (II).
I.C.C.C. — International Council of Christian Churches (IV A. B.).
I.M.C. [I.Z.R.] — International Missionary Council [Internationale Zendingsraad] (III C, IV C).
N.A.E. — National Association of Evangelicals (IV A. B.).
N.C.S.V. — Nederlandsche Christen Studenten Vereeniging (VI).
N.Z.R. — Nederlandsche Zendingsraad (VI, VII).
S.I.U.C. — South India United Church (IV C).
U.N.O. — United Nations Organisation (IV A. B.).
W.C.C. — World Council of Churches [Wereldraad] (IV A. B.).
W.S.C.F. — World's Student Christian Federation (II).
W.A.Y.M.C.A. — World's Alliance of Young Men Christian Associations [Y.M.C.A.] (II).
W.Y.W.C.A. — World's Young Women's Christian Association [Y.W.C.A.] (II).

Register van personen en zaken

- Aanpassing aan heidendom, synthese,
o.a.: 50 e.v., 74 e.v., 93 e.v., 124 e.v.,
140 e.v., 152 e.v., 257 e.v., 317 e.v.
A.C.C.C.: 215 e.v.
Aeon: 268, 278, 401.
Afscheiding: 22, 26, 28, 342 e.v.
Alexandrië, school te: 46, 153, 257 e.v.
Althaus, dr P.: 318.
Amsterdam, jeugdconf. 1939: 117, 382;
assemblee Wereldraad: 169 e.v.
Andel, dr H. A. van: 126, 375.
Angelsaksische en continent. stroming:
82, 111, 125 e.v., 143 e.v., 172, 295.
Angl. Kerk, anglicanen: 55 e.v., 96
e.v., 105, 240 e.v.
Ashram: 153 e.v.
Azariah, bisschop: 46, 139.
- Baak, dr J. C.: 71, 209.
Bakker, dr F. L.: 408, 422, 425.
Bangkok, conf. te: 218, 237
Banning, dr W.: 151.
Barth, dr K.: 82, 108 e.v., 127, 172,
295 e.v., 385, 446 e.v., 453.
Bavinck, dr J. H.: 408, 425, 443, 445
e.v.
Bergema, dr H.: 399, 434.
Bossey, Oecumenisch Centrum te:
166, 202.
Breedkerkelijke richting: 60.
Brent, bisschop Charles: 52, 63, 96
e.v., 103, 170.
Brillenburger Wurth, dr G.: 445, 446,
485.
Brink, ds H. v. d.: 403, 457 e.v.
Brummelkamp, prof. A.: 32.
Brunner, dr E.: 95, 478.
Brussaard, ds J. C.: 369, 441, 443.
Buck, Pearl: 142.
- Calvijn: 57, 93 e.v., 311, 326 e.v.
Carnegie: 69, 138.
Chao, prof. T. C.: 124, 128 e.v., 142,
295.
China: 38 e.v., 41, 103, 116, 122, 128,
139, 142.
Cock, ds H. de: 342 e.v., 382.
Comprehensive approach: 134 e.v.,
145, 223, 406, 426.
Congar: 206.
Congregationalisten, -isme: 58 e.v.,
105, 114, 174, 240, 307.
Constantinopel, patriarchaat van: 63,
210; conferentie te: 44.
Constanz, conf. te: 69.
Cramer, dr J. A.: 87, 368.
Cromwell: 58 e.v.
- Da Costa: 17 e.v., 25, 482.
Davis, Merle: 138, 155.
Deissmann, dr A.: 79, 106.
Den Haag, synode te: 448 e.v.
Dialectische theologie: 90 e.v., 108
e.v., 127, 143 e.v., 152, 177, 294
e.v., 313 e.v.
Diepenhorst, mr I. A.: 443, 444.
Dijk, dr K.: 335, 442, 485, 487.
Dordt, synode 1618/19: 335 e.v., 483
e.v., 487 e.v.
Doxa: 277 e.v.
D.P.G.: 424 e.v., 449.
Dusen, dr H. P. Van: 34, 299, 330,
335.
- Eddy, dr G. Sherwood: 39, 139.
Edinburg, zendingsconf. 1910: 50 e.v.,
63, 83, 123, 224; conf. 1937: 105
e.v., 159, 162, 241.
Eduard VI: 57.

- Eindhoven, synode te: 428 e.v., 436 e.v.
 Elisabeth, koningin: 57.
 Evangelisatie: 177 e.v., 196, 468.
 Evangelische Alliantie: 29 e.v., 213 e.v.
 Exoesia: 265, 277.
- Fabius, mr P. D.: 368, 382.
 Federale Raad: 34, 64 e.v., 69, 162, 169, 213, 215, 312.
 Filantropie: 23 e.v., 43, 312.
- Gandhi: 123, 221.
 Garden City, conf. te: 100.
 Geloof en Kerkorde, Beweging voor: 52, 96 e.v., 162 e.v.
 Gemeenschap der heiligen: 26 e.v., 195 e.v.
 Genève, conferenties te: 71, 78, 101.
 Germanos, aartsbisschop: 164, 170, 211.
 Godsdienstvrijheid: 191 e.v., 438 e.v.
 Gouden Eeuw: 33, 100, 254.
 Gresham Machen, dr J.: 39, 142.
 Groen van Prinsterer, mr G.: 11, 16, 31, 349 e.v., 482.
- Grondslag Beweging Geloof en K.O.: 97, 100, 162; Wereldraad: 195 e.v.; Federale Raad: 65 e.v.; I.Z.R.: 120; I.C.C.C.: 217 e.v.; N.A.E.: 211; N.C.S.V.: 361; Raad van Kerken Indonesië: 409; Raad van Kerken Oost-Indonesië (Makassar): 416; Theol. School Batavia: 405; Middelbare School Makassar: 418.
- Groningen, synode-1927: 478 e.v.
 Grosheide dr F. W.: 309, 369, 380, 381, 465 e.v., 487.
- Handvest U.N.O.: 87, 439.
 Hampstead, conf. te: 19, 37, 162.
 Hegel: 99, 181.
 Heiler, dr. F.: 74, 144, 154.
 Hendrik VIII: 56 e.v.
 Hervormde Kerk: 20, 21, 389, 400, 425, 446, 458.
 Hernhutters: 349.
 Hocking, dr W. E.: 140 e.v., 152 e.v.
 Hofstede de Groot, prof.: 353 e.v.
 Hoogkerkelijke richting: 59 e.v.
- Huber, dr M.: 46, 468 e.v.
 Huizinga, dr J.: 187.
- I.C.C.C.: 215 e.v., 446 e.v.
 India: 220 e.v., 239 e.v.
 Indonesië, Geref. Kerken in: 434 e.v.
 Int. Arbeidsbureau: 88, 138.
 Int. Geref. Zendingsraad: 447 e.v.
 I.Z.R.: 15, 35, 47, 53, 119 e.v., 162, 168, 220 e.v., 407 e.v., 447.
- Jerusalem, zendingsconf. te: 122 e.v., 141, 143, 224, 375, 378.
 Jeugdconf. te Amsterdam-1939: 117, 382; te Oslo-1947: 167, 444.
 Jeugd en Evangelie: 453 e.v.
 Jones, dr E. Stanley: 124, 139, 154, 159 e.v., 181, 221 e.v., 241, 308 e.v., 421 e.v., 465 e.v.
 Jonge Kerken: 155, 159, 176, 226 e.v.
- Kagawa: 125, 139, 157.
 Kaïro, verg. te: 125.
 Kairos: 100, 183 e.v., 223, 265.
 Keller, dr A.: 46, 88, 146, 165.
 Koinonia: 195 e.v., 227, 262.
 Kok, Arie: 142.
 Koninkrijk Gods: 42 e.v., 53 e.v., 139.
 Kosmos: 268, 276 e.v.
 Kraemer, dr H.: 46, 89, 126 e.v., 143 e.v., 148, 152 e.v., 166, 202, 294, 380 e.v.
 Krijger, ds D.: 15, 200, 280, 457, 475 e.v., 478.
 Kuyper, dr A.: 330, 337 e.v., 470.
 Kwitangconf.: 422 e.v., 451.
- Laagkerkelijke beweging: 59.
 Laatste dagen: 265, 278.
 Lake Mohonk, conf. te: 119.
 Lambeth-conf.: 61 e.v., 101.
 Lausanne, conf. te: 103, 114, 133, 203, 241.
 Leeuwarden, synode te: 368 e.v., 377, 454.
 Leiding door den Geest (Joh. 16: 13): 289, 294, 305, 310, 326, 405, 475.
 Lekenrapport: 140 e.v., 410.
 Leven en Werk, Beweging voor: 78 e.v., 162 e.v.

- Liturgie, liturgische beweging: 20, 63, 158, 342, 348, 382.
- Logos: 152.
- Luther: 77, 82, 93 e.v., 112, 206 e.v., 290 e.v., 300, 323, 334, 347.
- Lynch, dr F.: 71, 87.
- Mackay, dr J. A.: 46 e.v., 55, 142, 202, 230, 238, 478.
- Madras: 129, 146 e.v., 239.
- Makassar, conf. te: 415 e.v.
- Maria Tudor: 57, 348.
- McIntire, rev. C.: 37, 142.
- Methodisme: 59 e.v.
- Middelburg, synode-1896: 413, 487.
- Molen, dr G. H. J. v. d.: 468 e.v.
- Mönnich, dr C. W.: 300 e.v.
- Moody, D. L.: 40, 73.
- Moskou, patriarchaat van: 208 e.v.
- Mott, dr John R.: 39 e.v., 43 e.v., 53, 73, 115, 119, 122, 135, 162, 164, 170, 202, 225, 239, 336, 362, 375.
- Munnik, ds J. D. v. d.: 377, 414.
- N.A.E.: 211 e.v., 446 e.v.
- Nationale Christen-Raden: 122, 133, 135, 156 e.v., 237, 376 e.v., 412, 416.
- Nationalisme: 220 e.v., 423.
- N.B.G.: 400.
- N.C.S.V.: 45, 151, 360 e.v., 454, 477.
- Ned. Geloofsbelijdenis, art. 27-29: 101, 115, 335 e.v., 342 e.v., 440 e.v., 442, 487 e.v., 492.
- Netelenbos, ds J. B.: 368, 443.
- Newman: 60, 356, 387.
- New-York, conf. te: 49, 50, 100.
- Nicea, belijdenis van: 80, 88.
- Niebuhr, Rheinhold: 46, 92, 181, 465.
- Niles, D. T.: 170, 176.
- Nota-de-Niet: 399 e.v.
- N.Z.G.: 349 e.v.
- N.Z.R.: 376 e.v., 407 e.v.
- Oec. Raad voor Prakt. Christendom: 88.
- Oikoemene: 254 e.v., 267 e.v., 270, 324.
- Oikonomos: 287 e.v.
- Oldham, dr J. H.: 46, 91, 119, 162.
- Oosters-orthodoxe kerken: 36, 44, 101, 112, 178 e.v., 206.
- Oslo, jeugdconf. te: 167, 422, 444, 453, 462.
- Oud-Wassenaar, conf. te: 71, 77.
- Oxford, conf. te: 88 e.v., 120, 162 e.v., 204, 321.
- Oxfordbeweging: 62.
- Partnership in Obedience: 155.
- Parijs, conf. te: 78.
- Pius XI, paus: 203.
- Pluriformiteit: 104, 115, 219, 241, 255, 310.
- Pos, ds A.: 151, 390, 458, 463.
- Praktisch Christendom: 23 e.v., 36, 43, 76 e.v.
- Prot. Kerk in Ind(ones)ie: 21, 297 e.v., 402, 426, 438.
- Presb. All.: 54 e.v.
- Presbyterianen: 58 e.v., 105, 241 e.v.
- Puriteinen: 57 e.v.
- Reichelt, dr K. L.: 153 e.v.
- Rethinking Missions: 140 e.v.
- Reveil: 29 e.v., 48, 213.
- Ridderbos, dr Herman N.: 443, 446, 452; dr J.: 372, 430, 443, 449 e.v., 487.
- Rockefeller: 142, 166.
- Rome, kerk van: 203 e.v.
- Saecularisme: 123, 130 e.v., 138, 140.
- Schilder, (dr) K.: 383, 390, 463 e.v.
- Schotse Belijdenis: 115, 291 e.v., 323.
- Sietsma, dr K.: 27.
- Sikkel, ds J. C.: 364 e.v., 368, 469.
- Slotemaker de Bruine, dr J.: 87, 89.
- Social gospel, o.a.: 82 e.v., 95, 99, 121, 124 e.v., 134 e.v., 140, 150.
- Söderblom, dr N.: 25, 44, 70 e.v., 73 e.v., 96, 153, 170, 241, 250, 300, 305, 316.
- Staatssocialisme: 93, 182, 315.
- Stockholm, conf. te: 74, 79 e.v., 134, 180, 203, 295.
- Strategie (der zending): 50, 135, 177, 227 e.v., 274, 381 e.v., 396 e.v.
- Tagore: 144.
- Tambaram, conf. te: 147 e.v., 382, 410 e.v., 423.

- Tekenen der tijden: 183 e.v., 223.
Temple, dr W.: 45 e.v., 52, 63, 106, 129, 133, 162, 170, 227.
Toetsen, noodzaak van, o.a.: 10 e.v., 351 e.v., 382, 473 e.v.
Trigland: 331 e.v.
U.N.O.: 168, 186 e.v., 190, 193.
Utrecht, conf. te: 164; synode-1944: 395; synode-1946: 441.
- Verenigde kerk: 97, 101 e.v., 306 e.v.; van Canada: 107, 117; van Zuid-India: 239 e.v.
Verkuyl, dr J.: 195, 403, 422, 434, 466.
Visser 't Hoofd, dr W. A.: 46, 47, 81, 89 e.v., 108, 151, 162, 166, 173, 197, 294, 308.
Votum dordracenum: 335 e.v., 432, 437, 447.
Vrijmaking: 391 e.v., 413, 486 e.v.
- Wereldbond voor Vriendschap onder de Volken door de Kerken: 68, 88, 166.
Wereldbond voor Christ. Opv.: 35; — van Kerken: 10, 15, 34 e.v., 158, 162 e.v., 214, 236 e.v., 441 e.v.; — van Zondagsscholen: 35.
- Wereldstaat, wereldeenheid: 141, 168, 180 e.v., 236, 307 e.v., 400.
Westminster Confessie: 219; — synode: 58.
Whitby, conf. te: 155, 225, 451.
Whitefield: 59.
Willem I, koning: 20 e.v.
Wissing, dr J.C.: 71, 89, 96.
Witsius: 338 e.v., 347.
W.S.C.F.: 40 e.v., 52, 74, 88, 162, 167, 361.
- Zendingscentrum Baarn: 232, 402, 415, 475.
Zendingsconsulaat: 401, 403 e.v.
Zendingsscholen: 157, 401, 404, 417 e.v.
Zuid-India, Verenigde Kerk van: 99, 117, 139 e.v., 159, 170, 176, 224.
Zuidema, dr S. U.: 215, 443, 460 e.v., 466.
Zwolle, synode 1946: 159 e.v., 395, 407, 419, 441, 444, 459.
- Yenching univers.: 64.
Y.M.C.A., Y.W.C.A.: 37 e.v., 73, 88, 100, 151, 156, 162, 165, 167, 210, 225.

Inhoudsopgave

HOOFDSTUK I:

Toetsing der oecumenische beweging noodzakelijk	9
De oecumenische eeuw der kerk afgekondigd	9
Beproeft de geesten	10
De enige toetssteen	12
Obediëren inder gherechticheyt	13

HOOFDSTUK II:

De wortels van de oecumenische beweging	15
In het voor-leden ligt het heden	15
Ongeloof en revolutie	16
Verraad aan de confessies	18
Verdraagzaamheid	19
Praktisch „christendom”	23
Vlucht voor de reformatie	26
De Evangelische Alliantie	29
Internationale interkerkelijke bonden voor jeugdwerk	34
De Wereldfederatie van Christen-studenten	40
De zending	47
Verbonden van kerken	54
De liga der anglicanen	55
De Federale Raad van Kerken van Christus in Amerika	64
De wereldbond voor internationale vriendschap door de kerken	66

HOOFDSTUK III:

De groei der oecumenische beweging (I)	73
A. De beweging voor praktisch christendom	73
Söderblom, de pionier	73
De voorbereiding van de eerste oecumenische conferentie	77
Stockholm—1925	79
Oxford—1937	88
B. De beweging voor geloof en kerkorde	96
Ontstaan	96
Lausanne—1927	103
Edinburg—1937	105
C. De internationale zendingsraad	119
Van Edinburg—1910 tot Jerusalem—1928	119

Jerusalem—1928	123
De organisatie van de I. Z. R.	136
Tussen Jerusalem—1928 en Tambaram—1938	139
Tambaram—1938	146

HOOFDSTUK IV:

De groei der oecumenische beweging (II)	162
A. B. De Wereldraad	162
De voorlopige oprichting	162
Het interim van 1938—1948	164
Amsterdam—1948	169
De organisatie van de Wereldraad	195
Actie naast en reactie tegen de Wereldraad	202
De kerk van Rome	203
Het patriarchaat van Moskou	208
N. A. E.	211
I. C. C. C.	215
C. De Internationale Zendingsraad	220
Tussen Tambaram—1938 en Whitby—1947	220
Whitby—1947	225
De kerkunie in Zuid-India	239

HOOFDSTUK V:

Het oordeel der Schrift over de oecumenische beweging	245
Satans permanente aanval op de kerk van het oude verbond	245
Satans agressie in de apostolische tijd	259
De verleiding in de „laatste dagen”	264
Het „hogepriesterlijke gebed” (Johannes XVII)	274
De kerk als rentmeesteres	286
De oecumenische beweging „economisch”?	293
De geloofsbelijdenis van de derde weg	293
De kerkorde van de derde hiërarchie	306
Leven en werk van de derde macht	311
De zending van het derde geslacht	317
Exurge Domine!	322

HOOFDSTUK VI:

De gereformeerde Kerken in Nederland en haar houding tegenover de groeiende oecumenische beweging	325
Gedenkt uw voorgangers!	325
Calvijn en de apologie der Reformatie	325
Trigland en de interpretatie-zwandel der moderateurs	331
Votum dordracenum	335
Het vermaan van Witz	338
Hendrik de Cock en de Afscheiding	342
Groen van Prinsterer en de samenwerking in de zending onder evangelische vlag met hen, die het evangelie wegcijferen	349
Kuyper en de Reformatie van 1886	356

De oecumenische aanval op de gereformeerde erfenis door de N. C. S. V.	360
De critiek der jongeren en de N. C. S. V.	363
De synode van 1920 en de N. C. S. V.	370
Sabotage van de besluiten inzake de N. C. S. V.	372
De aanval door middel van de Nederlandsche Zendingsraad	374
De synode van 1930 en de Nederlandsche Zendingsraad	377
Dreigende deformatie	383

HOOFDSTUK VII:

De Gereformeerde Kerken, die zich niet vrijmaakten, in de greep der uit- gegroeide oecumenische beweging	391
De betekenis der Vrijmaking	391
Na afbraak de doorbraak	393
Plannen inzake oecumenische samenwerking in Indië	396
De Zendingsconferentie te Batavia—1946	402
De Synode van Zwolle—1946 en de oecumenische samenwerking in de zending	407
De conferentie van Makassar—1947	415
De Kwitang-conferentie—1947	422
De Synode van Eindhoven—1948 en de zending	428
De Synode van Eindhoven en de Gereformeerde Kerken in Neder- lands-Indië	434
Halfslachtige houding inzake de Wereldraad	440
Confessioneel verval	452
„In den HEERE zal ik het Woord prijzen”	471
De volharding der heiligen	481
Addenda	494
Bij de plaat	499
Vertaling van „het gebed van Dürer”	501
Kaart	502
Verklaring van afkortingen	504
Register van personen en zaken	505
Inhoudsopgave	509
Corrigenda	512

Corrigenda

- blz. 55 noot 43 lees: Cumberland
- blz. 59 regel 13 van boven lees: pro-roomse
- blz. 92 regel 7 van beneden lees: handen
- blz. 95 regel 13 van boven lees: social gospel
- blz. 109 regel 15 en 16 van boven lees: Gott
- blz. 160 regel 3 van boven lees: kerst-1938
- blz. 191 regel 5 van beneden lees: *vooronderstellingen*
- blz. 193 regel 2 van beneden lees: spreekt
- blz. 263 noot 58 lees: 1 Cor. 10 : 19 e.v.